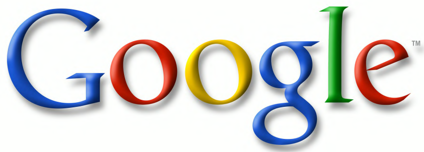

HET GAJŌLAND

EN

ZIJNE BEWONERS

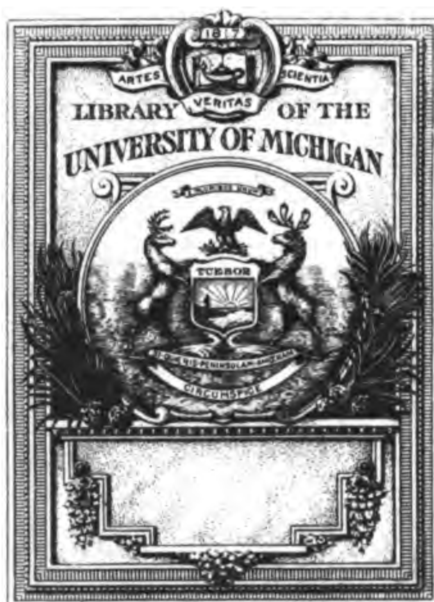
DOOR

C. SNOUCK HURGRONJE,

MET EENE OVERZICHTSKAART VAN DE GAJŌ- EN ALASLANDEN.

UITGEGEVEN OP LAST DER REGEERING.

BATAVIA
LANDSDRUKKERIJ
1903.

1817
ARTES
SCIENTIA
LIBRARY
VERITAS
OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

[illegible]

HET GAJŌLAND

EN

ZIJNE BEWONERS

DOOR

C. SNOUCK HURGRONJE,

MET EENE OVERZICHTSKAART VAN DE GAJŌ- EN ALASLANDEN.

UITGEGEVEN OP LAST DER REGEERING.

BATAVIA
LANDSDRUKKERIJ
1903.

INHOUD.

HOOFDSTUK II.

HOOFDSTUK III.

De Döröt- of Djĕmèr- (Djambō Ajé-) streek.

Gajō Loeös of Gajō Tanjò.

BLADZ.

Sĕrbödjadi met Bōnén en Sĕmboeang.

HOOFDSTUK IV.

HOOFDSTUK V.

VOORBERICHT.

Tot vóór korten tijd waren de beschikbare gegevens betreffende het land der Gajō's uiterst schraal en onbetrouwbaar ([1]). Gelegenheid tot onderzoek was er in overvloed, daar men in of nabij de voornaamste kustplaatsen der Atjèhsche onderhoorigheden steeds Gajō's kon vinden, en de meesten hunner gaarne bereid zijn om tegen een redelijk vacatiegeld juiste inlichtingen betreffende hun land aan belangstellenden te verstrekken. De reden, waarom die gelegenheid zoo goed als geheel onbenut bleef, was hoofdzakelijk de moreele depressie, welke de tot 1896 gevolgde en eerst in 1898 definitief verlatene onthoudingspolitiek ten aanzien van Atjèh bij de daar bescheiden ambtenaren teweegbracht. Alle prikkel van buiten om zich tot een moeitevol en tijdroovend onderzoek te zetten, ontbrak; menschen, die zich alleen uit eigen aandrift en weetgierigheid zulken arbeid getroosten, behooren overal tot de zeldzaamheden.

In de tweede helft van 1900 ontmoette ik in Peureumeuë (Boven-Meulabōh) den uit Isaq afkomstigen Gajō Njaq Poetéh, wiens portret men tegenover bladz. 199 aantreft. Deze intelligente jonge man, die een groot deel van het Gajōland uit eigen aanschouwing kende

([1]) Een artikeltje van L. Wallon (Annales de l'Extrême Orient, I: 179—82) bevat voornamelijk enormiteiten op geographisch gebied; even onbeduidend was eene mededeeling van Prof. P. J. Veth (Tijdschr. v. h. Aardrijksk. Genootschap, II: 30—31), die in de Annales de l'E. O. (I: 22—23) vertaald werd. De weinige juiste gegevens, die Van Delden en Schomerus van twee zich valschelijk voor kĕdjoerōns uitgevende Gajō's bekwamen (Indische Gids, 3de jg., II: 142—4), werden door de vele onjuistheden, welke die bedriegers daaraan toevoegden, van hunne waarde beroofd. Veel beter en uitvoeriger was hetgeen K. F. H. van Langen te Meulabōh verzamelde (Tijdschr. v. h. Aardrijksk. Genootsch., V: 34—41), maar ook daarin zijn legende en phantasie met nuchtere feiten tot een onontwarbaar geheel versmolten. Als grondslag voor verder onderzoek hadden die gegevens wel kunnen dienen, maar die onmisbare voortzetting bleef achterwege.

en uitmuntte door natuurlijken topographischen zin, verstrekte een rijk materiaal voor de geographie van zijn vaderland, hetwelk door den toenmaligen Adjudant van den Gouverneur van Atjèh, Kapitein P. J. Spruijt, in eene figuratieve kaart voorloopig werd vastgelegd. Bovendien leerde ik van Njaq Poetéh, die goed Atjèhsch sprak en met wien ik dus dadelijk zonder moeite van gedachten kon wisselen, de Gajōsche taal en verkreeg ik van hem tal van gegevens voor de volksbeschrijving. Kort daarna vond ik gelegenheid, gedurende een verblijf in Blang Pidië het verkregene door ondervraging van vele personen uit Gajō Loeōs in menig opzicht aan te vullen en sinds dien tijd trachtte ik gedurende elk verblijf in Atjèh zooveel mogelijk in de kustlanden aanwezige Gajō's te ontmoeten. Elk der velen, die ik aldus gedurende eenige dagen kon uithooren, droeg tot de vermeerdering mijner kennis van land en volk iets bij, en de voorhanden gegevens werden onophoudelijk opnieuw getoetst, zoodat bijna iedere mededeeling op eene reeks van onderling onafhankelijke getuigenissen berust.

Weldra bleek de voorloopig door den Heer Spruijt ontworpen figuratieve kaart in verband met de snelle toename der data zooveel omwerking te vereischen, dat de Luitenant (sedert Kapitein) bij den Topographischen dienst C. C. Musch eene geheel nieuwe kaart samenstelde, waarop tevens eene verbeterde beschrijving van het Alasland naar van Alassers zoowel als Gajō's verkregen inlichtingen verwerkt werd.

Het liet zich toen nog niet voorzien, dat weldra onze geographische voorstelling van die »Atjèhsche Bovenlanden" voor een belangrijk deel op de meer solide basis eener topographische opname zou komen te berusten. Wel lag het in den aard der zaak, dat de vestiging van ons gezag in Atjèhs onderhoorigheden eindelijk moest leiden tot een doordringen in de Gajō- en Alaslanden, die immers ook aan Atjèh onderhoorig waren en welker bevolkingen het verzet tegen ons steunden met geld en mannen, maar vooral met het verleenen van schuilplaats aan uitwijkende vijanden; wel waren dan ook onze troepen bij de vervolging van benden reeds meer dan

eens tot aan de Noordelijke grenzen van het Gajō-gebied voortgeschreden; maar daar de voornaamste leiders van het verzet tot dusverre ons op Atjèhsch terrein de handen vol gaven, scheen een tocht naar het Gajōland voorloopig niet urgent.

Dit werd anders, toen in 1901 zoowel de Pretendent-Soeltan als Panglima Pòlém, en met hen vele andere Atjèhers van naam in de Atjèhsche kuststaten door onze troepen onophoudelijk vervolgd, zich met hunne benden naar het gebied der Laut Tawar terugtrokken. Reeds in September van dat jaar kon eene door mij samengestelde nota, bevattende een algemeen overzicht van het Gajōland en eene meer gedétailleerde beschrijving van het gebied der Laut Tawar, benevens de reproductie van een gedeelte der schetskaart van den Heer MUSCH, dienst doen voor de eerste colonne, die onder Majoor (thans Luitenant-Kolonel) G. C. E. VAN DAALEN van Atjèhs Noordkust (Panté Lhòng in Peusangan) uit dat gebied bezocht. Bijna twee maanden duurde die tocht (1), waarbij een belangrijk deel van de Meerstreek en het stroomgebied der Boven-Djambō Ajé in verschillende richtingen doorkruist werd; ten slotte ging de colonne over Beutōng naar de Westkust (Meulabōh). Behalve het belangrijke militaire succes, dat door deze excursie werd verkregen, leverde zij, als resultaat van den arbeid van twee bij de colonne ingedeelde topographische opnemers, den eersten stevigen grondslag voor eene juiste topographie van het Noordelijke Gajōland. Verder maakte Majoor VAN DAALEN eene hoogst belangrijke ethnograpische verzameling, die zich thans in het Museum van het Bataviaasch Genootschap bevindt, en naar welker inventaris in dit werk meermalen wordt verwezen (2). Eindelijk bracht de mijningenieur P. J. JANSEN, die de colonne gedurende de eerste helft van haren tocht vergezelde,

---

(1) Een relaas van dien tocht door Majoor VAN DAALEN werd gepubliceerd in het *Indisch Militair Tijdschrift*, 33ste jaargang, 1902, Deel I, Extra-bijlage, N°. 2, II.

(2) Later voegde de officier van gezondheid L. H. LEBBE de door hem gedurende dezelfde excursie verzamelde ethnographica daarbij, zoodat het Museum thans een vrij aardig beeld geeft van de voorwerpen, die de Gajō's der Meerstreek vervaardigen en gebruiken.

eenige door hem vervaardigde photographische opnamen mede, waarvan een tiental den tekst van mijn boek illustreeren ([1]).

Na dezen tocht ontbrak het allerminst aan aanleidingen om het Gajōland nogmaals te bezoeken; in 1902 kwamen niet minder dan vier colonnes langs verschillende wegen derwaarts. Gedurende de eerste helft des jaars trok eene colonne onder Kapitein J. H. L. Schneiders van Koeala Simpang uit naar Sĕrbŏdjadi en het Tampōr-gebied en eene onder Kapitein (thans Majoor) K. Van der Maaten uit Samalanga naar Kètòl en zoo verder naar de reeds door Majoor Van Daalen bezochte Laut- en Dörötstreken. In de tweede helft van dat jaar werd het Noordwestelijke deel van het Gajōland nogmaals doorgepatrouilleerd door den 1en Luitenant (thans Kapitein) W. B. J. A. Scheepens, die van Meureudoe uitgaande hoofdzakelijk Pameuĕ, de toenmalige schuilplaats van Toeankoe Moehamat Dawōt, tot object had; eene colonne onder Kapitein H. Colijn doorkruiste van uit de Pasè-streek voor het eerst Samar Kilang, voorts weder de Meerstreek, en kwam door het gebied van Linggō tot aan de grens van het tot heden door onze troepen nog niet betreden Gajō Loeŏs.

Al deze tochten — de kaart getuigt ervan — leverden het hunne tot vermeerdering en verbetering onzer kennis van het land; alleen ten opzichte van Gajō Loeŏs en het Alasland moesten wij ons geheel tot figuratieve wedergave der van Inlanders verkregen gegevens blijven bepalen. Ofschoon dus in de toekomst nog menige correctie noodig zal blijken, en zelfs de kaart van het Noordelijke Gajōland, door de onvermijdelijke ineenwerking van gegevens, die door meten, met andere, die door vragen werden verkregen, nog geenszins in allen deele nauwkeurig mag heeten ([2]), kan men zich toch met

---

([1]) De overige photographieën, die hier weergegeven zijn, liet ik meerendeels zelf te Koeta-Radja en te Batavia maken.

([2]) Zoo vindt men bijv. ten Noorden van Kétòl op de Kaart een Boetŏr, en recht Noordelijk daarvan een Poetar; blijkbaar is het eerste, naar mondelinge inlichtingen, niet juist geplaatst, en het tweede, door opname vastgelegd, onjuist gespeld, want beide stellen één en hetzelfde gehucht voor. Zoo heet de Oostelijke voortzetting van den Boer of Goenòng

behulp der op het Topographisch Bureau zoo zorgvuldig vastgelegde inlichtingen van verschillenden oorsprong, thans van de woonplaatsen der Gajō's en Alassers eene in hoofdzaken juiste voorstelling vormen.

Sprak het van zelf, dat de militaire excursies in het Gajōland zeer veel meer betrouwbare geographische feiten aan het licht brachten dan de ondervraging van op Atjèhsch gebied vertoevende Gajō's kon doen, omgekeerd is het even natuurlijk, dat voor de kennis der toestanden, der politieke indeeling, der bestuursinrichting en van overleveringen, zeden, gebruiken en taal bij rustig kruisverhoor van tientallen Gajō's uit de verschillende deelen des lands meer gedaan kon worden dan bij de vluchtige aanrakingen der colonnes met enkele deelen der bevolking. De in dit werk gegeven beschrijving van het volk is dan ook uitsluitend op een door mij bij zulke personen ingesteld onderzoek gegrond; eene andere methode zou eerst dan ernstige toepassing kunnen vinden, wanneer een der tale kundig Europeaan langen tijd rustig op verschillende plaatsen in het land verblijven kon, terwijl de bevolking haren gewonen, normalen gang ging; zelfs dan nog zou die onderzoeker, tenzij hij jaren aan dat werk kon wijden, altijd meer feiten door navraag dan door eigen waarneming moeten vaststellen.

Gelukig zijn de Gajō's, wanneer men erin slaagt den eersten schrik voor het vreemde bij hen weg te nemen — hetgeen mij meestal snel gelukte, vooral doordien de eerste Gajō, dien ik ontmoette, sedert bij mij in dienst gebleven is — en wanneer zij weten, dat hunne antwoorden straks met die van anderen vergeleken zullen worden, uiterst willige getuigen omtrent het leven van hun volk. Als ware republikeinen zijn zij vrij van die vrees voor hoofden of voornamen, die op menig ander gebied den Inlander weerhoudt

---

Tanggaq (ten Z. van Beutōng) ten onrechte Goenòng Tangga^s, en is daar het pad van Kla naar Djagòng en Paja Daloe, dat de gemakkelijkste communicatie tusschen de Döröt en Gajō Loeòs moet vormen (men zie bladz. 200), bij gebrek aan nauwkeurige gegevens, niet aangeduid. En zoo zal er uit den aard der zaak nog wel meer op te merken zijn.

van het ontsluieren der geheimen van zijn land. Volstrekt niet ongeneigd tot liegen, waar dit tot hun voordeel schijnt te strekken, laten zij dat even gaarne na, zoodra zij bemerkt hebben, dat het slechts kan dienen om hunne reputatie te bederven. Den meesten hunner is bovendien eene naïveteit eigen, die hen, wanneer zij eenmaal aan het praten zijn, geen onderscheid doet maken tusschen hetgeen al of niet in de termen valt om aan den belangstellenden vreemdeling medegedeeld te worden.

Sommige lezers zullen wellicht vergeefs het antwoord zoeken op de vraag, hoevele Gajō's er gemiddeld wonen op elk der ± 13400 vierkante kilometers oppervlakte, die hun land beslaat; ik heb mij echter met voordacht van zulk eene schatting onthouden en liever alle beschikbare, somtijds vrij gedétailleerde gegevens medegedeeld. die lijders aan cijferhartstocht tot het oplossen van dat probleem in staat kunnen stellen. Zelfs de meest intelligente Gajō's zijn niet in staat om bij benadering de bevolking eener kampōng te taxeeren. Het kost hun de grootste moeite, het getal der inwoners van hun eigen huis vast te stellen, en wanneer zij met die berekening klaar zijn, verschilt de uitkomst gemeenlijk hemelsbreed van hetgeen zij eerst bij gissing opgaven.

Wel kan men — met uitzondering van groote kampōngs, zooals Kĕbajakan en Bŏbasan — met veel geduld vrij nauwkeurige opgaven van het aantal huizen der verschillende nederzettingen verzamelen, maar daar het aantal inwoners van één huis tusschen ± 15 en ± 60 varieert en niemand dat van andere huizen dan zijn eigen weet mede te deelen, zou men hier met gemiddelden moeten werken, die weinig of geene waarde hebben. Bovendien is steeds een aanzienlijk deel der bevolking op handelsreizen of in tijdelijke verblijfplaatsen, als ladangs, wōrs, pĕdōsōnōns enz. De belangrijke kampōngs liggen vrij dicht opeengehoopt in de voor sawahbouw meest geschikte gedeelten des lands (vooral het Westen der Meerstreek, Isaq, de eigenlijke Kampōng Loeŏs) maar groote stukken zijn niet of zeer dun bevolkt.

De taal hoop ik zoo spoedig mogelijk afzonderlijk te behandelen. Intusschen heb ik, ook om den lezer van dit boek alvast eenigen indruk van haar te geven, voor de beschreven zaken en toestanden vaak ook de Gajōsche namen en uitdrukkingen opgenomen. Degeen, die met Maleisch of Javaansch bekend is, zal vele der in die talen gebruikelijke vóór- en achtervoegels ook in het Gajōsch gemakkelijk herkennen. Verder bedenke men bij de uitspraak der zooveel doenlijk phonetisch door mij gespelde woorden het volgende:

i klinkt altijd als ons *ie* in *zie, ziet.*

é ongeveer als in *zee, meet.*

è als in *père, pet.*

ō als in *zoo, boot.*

ò als in *voler, zot.*

ö als in *hören, göttlich,* maar men hoort er gewoonlijk aan, dat deze vocaal uit *a* ontstaan is en spreekt hem dus het zuiverst uit door den mond zoo dicht te houden alsof men eene Duitsche *ö* wilde uitspreken en dan zijn best te doen, eene *a* te laten hooren.

ĕ als de eerste klinker van *begin.*

In sommige woorden heerscht dialectisch, ja zelfs individueel verschil wat de vocalen betreft, en kan men met recht aarzelen tusschen *i* en *é*, bijv. *kiding* of *kédéng*, voet; tusschen *oe* en *ō*, bijv. *atoer* of *atōr*, regeling; tusschen *a* en *ö*, bijv. *banan* of *bönön*, vrouw. In opene lettergrepen kan men soms ook twijfelen, of *ō* dan wel *ò*, *é* dan wel *è* de meest gewone uitspraak voorstelt: *kōrō*, dialectisch *kòrò*, buffel; *Tjanè*, somtijds *Tjané*, naam eener kampōng in Gajō Loeōs. Dit wordt hier vooral gezegd om sommige schijnbare of werkelijke inconsequenties mijner schrijfwijze te verontschuldigen.

Over andere klinkers of medeklinkers der Gajōsche taal uit te weiden schijnt voor ons tegenwoordig doel overbodig. De klemtoon ligt in meerlettergrepige grondwoorden steeds op de voorlaatste syllabe, tenzij deze een *ĕ* tot klinker heeft, dus: *rawan, tĕlögō,* maar *sĕlōq.* In afleidingen behoudt het grondwoord altijd zijn eigen toon,

dus *Kĕbajakan Pĕnampakan, Takéngŏn kelĕlékŏn* (met den klemtoon op de tweede syllabe) enz.

Daar dit werk in de eerste plaats moet dienen als gids voor hen, die gaandeweg onzen bestuursinvloed in het Gajōland te vestigen hebben, kon de mededeeling van vele bijzonderheden, die den algemeenen lezer minder belang inboezemen, niet vermeden worden. Vooral het Ie en het IIIe hoofdstuk bevatten veel, dat menigeen hoogstens zal willen doorbladeren, maar dat degeen, die in loco werken moet, ongaarne zou missen. De marginale inhoudsopgaven, die men vóór dit *Voorbericht* in een algemeenen *Inhoud* vereenigd vindt, maakten de samenstelling van een zaakregister overbodig. Daarentegen scheen het voor de gebruikers van het boek wel gewenscht in een alphabetisch register alle geographische en persoonsnamen, benevens alle Gajōsche of andere Inlandsche woorden of uitdrukkingen, die in den tekst verklaard worden, in een alphabetisch register op te nemen. Dr. G. A. J. Hazeu heeft de goedheid gehad, zich met dezen arbeid te belasten, waarvoor ik hem hier mijn warmsten dank betuig.

Niemand, die weet wat het beteekent, bij de samenstelling van eenig wetenschappelijk werk telkens door reizen of arbeid van geheel anderen aard gestoord te worden, zal zich erover verwonderen, dat dit boek geen artistiek geheel is geworden. De schrijver zal tevreden zijn, wanneer menigeen erin vindt, hetgeen hij zoekt.

Weltevreden, Juni 1903.

C. SNOUCK HURGRONJE.

VERBETERINGEN.

Bladz. 7, regel 20: *Dĕjmèr*, lees: *Djĕmèr*.
» 14, noot 3: *Bĕnjèt*, lees: *Bĕnjèt*.
» 19, regel 10: *Serap-sō*, lees: *Sĕrap-sō*.
» 21, » 9: *Tjiljang Medoeri*, lees: *Tjiljang Mĕdoeri*.
» 21, » 19: *bereikt in*, lees: *bereikt men in*.
» 24, » 22: *Djamboe Ōlōh*, lees: *Djamboer Ōlōh*.
» 33, noot 1: *Wōih Rĕdĕlong*, lees: *Wōih Rĕdĕlong*.
» 35, regel 14: *vaar*, lees: *naar*.
» 36, » 11: *Djĕmèr-zijde*, lees: *Djĕmèr-zijde*.
» 41, » 24 en vv. Hierbij is te vergelijken hetgeen op bladz. 200 voorkomt.
» 43, » 17: *uaar*, lees: *naar*.
» 43, » 20: *in Isō-isō*, lees: *in de Isō-isō*.
» 46, » 15: *kampōng*, lees: *kampōng*.
» 46, » 17: *liedt*, lees: *leidt*.
» 47, » 19: *djamboer Koelōm*, lees: *Djamboer Koelōm*.
» 49, » 16: *Kala Mĕrkoengō*, lees: *Kala Mĕrpoengō*.
» 49, » 19: *Gajō-*, lees: *Gajō-*.
» 57, » 13: *pōèn*, lees: *pòèn*.
» 65,. » 8: *tog*, lees: *nog*.
» 73, in de tweede marginale aanteekening: *authropologische*, lees: *anthropologische*.
» 80, regel 12: *tjèq*, lees: *tjéq*.
» 83, » 13: (*ōé sĕgō*), lees: (*ōwé* of *wé sĕgō*).
» 84, » 14: (*krĕndò*), lees: (*krĕndō*).
» 84, » 16: (*wé* of *ōé idjalén*), lees: (*wé* of *ōwé idjalèn*).
» 86, noot 2: *Dèwals*, lees: *Déwals*.
» 88, regel 25: *deu*, lees: *den*.
» 103, » 26: *Lĕmpĕlam*, lees: *Tjanè Oekōn*.
» 108, » 22: *sij*, lees: *zijn*.
» 118, » 3 en vv. De bedoeling is, dat men bij de afdoening van zulke zaken den meest mogelijken spoed moet betrachten, zoodat wanneer het mocht regenen, men niet mag wachten tot het helder wordt, enz.

Bladz. 131, noot 2: *l̆ĕpō*, lees: *l̆ĕpō*.
» 135, regel 6: *pōĕn*, lees: *pòĕn*.
» 136, » 15: *l̆ĕpō*, lees: *l̆ĕpō*.
» 143, » 6: *roeispan*, lees: *roeispaan*.
» 147, » 12: *daār*, lees: *daar*.
» 152, » 9: *bestunr*, lees; *bestuur*.
» 157, » 9: *ouder*, lees: *onder*.
» 157, » 24: *Angèn*, lees: *Angén*.
» 160, » 8: *Moentè*, lees: *Moenté*.
» 160, » 9: *blah*, lees: *blah*.
» 165, noot 2: *lon lè*, lees: *l̄ondi*.
» 167, regel 4: *perwōrōn*, lees: *pĕrwōrōn*.
» 168, » 14: *Angèn*, lees: *Angén*.
» 197, onder noot (¹), lees: (²).
» 200, regel 27: *Oedjōng Brangèn*, lees: *Oedjōng Brangén*.
» 212, » 9: 7.35, lees: 5.18.
» 212, » 12: 107.18°/₀, lees: 105.01°/₀.
» 212, » 13: 8.20, lees: 4.10.
» 212, » 14: 98.98°/₀, lees: 100.91°/₀.
» 215, noot 1: *sòlèng*, lees: *sōléng*.
» 220, regel 22: *kunnen*, lees: *hunnen*.
» 264, » 8: *Pĕngoelōe*, lees: *Pĕngoeloe*.
» 266, » 25: *Aroel Sĕkè*, lees: *Aroel Sĕké*.
» 275, noot 2: *mendjëerang*, lees: *mĕndjĕrang*.
» 277, regel 18: *hoekōm*, lees: *hoekōm*.
» 280, noot 3: *m˘nòsah*, lees: *mĕnòsah*.
» 283, noot behoorende bij de vorige bladzijde: *mĕmōĕn* (*mĕmōĕn*, lees: *mĕmòĕn*) *mĕmòĕn*.
» 292, regel 25: *iòn*, van *iō*, lees: *jòn* van *jō*.
» 301, » 24: *genoemden*, lees: *genoemde*.
» 302, » 13: *verhaleu*, lees: *verhalen*.
» 313, » 22: *mèt*, lees: *mèt*.
» 345, » 13: *géh*, lees: *gèh*.
» 372, » 5—6: *en doopt het aldus gĕikatte garen in het indigoblad*, lees: *waarna men het aldus geikatte garen in het indigoblad doopt*.
» 372, noot (¹): *pĕteq*, lees: *pĕtéq*.
» 378, regel 31: *Is*, lees: *is*.
» 381, » 6: *staan*, lees: *slaan*.
» 387, » 17: *sĕrkap*, lees: *sĕrkat*.
» 391: *Ajar Manés*, lees: *Ajar Mamés*.
» 393: *Ama-n-Radōn*, 228, 229, 231 vervalt.
» 400: *Blō Gĕnténg* (*g*), lees: *Blō Gĕnténg*.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEENE BESCHRIJVING VAN HET LAND EN ZIJNE TOEGANGSWEGEN.

De Gajō's bewonen de Atjèhsche bovenlanden.

Het Gajōland neemt ten opzichte van Atjèh en Onderhoorigheden dezelfde plaats in als de Padangsche Bovenlanden ten opzichte van het gouvernement Sumatra's Westkust. Behalve het Zuidoostelijk gedeelte, dat aan de Alaslanden en Tamiang grenst, is het Gajōgebied overal door Atjèhsche landen omgeven, die als een breede gordel dat terrein van den Oceaan scheiden.

Bijna overal strekt zich tusschen het Atjèhsche kustgebied en de bewoonde Gajōsche hoogvlakte eene breede strook onbewoond bergland uit. Aan de paden, die door deze bergstrook van het kustgebied naar het hoogland leiden, heeft men meerendeels slechts zoogenaamde »rustplaatsen" (Atj. *peuniōh*, Gaj. *pĕmarén*, *pĕlĕdōhōn*), min of meer schoongekapte plekken, waar de reiziger in de schaduw enkele minuten onder het genot van eene sirihpruim uit kan rusten.

Pĕmaréns en pĕdjamboeröns.

Die *pĕmaréns* bevinden zich op afstanden van elkander, welke een zwaar beladen Gajō zonder rusten kan afleggen; de gemeten afstand tusschen twee pĕmaréns verschilt dus zeer naar de moeilijkheden van het terrein. De reiziger zonder of met lichten last gaat sommige pĕmaréns voorbij; ook pleegt natuurlijk hij, die daalt, van minder pĕmaréns gebruik te maken dan hij, die langs hetzelfde pad stijgt.

Zulke rustplaatsen, waar men overnacht, liggen in den regel bij een bergstroompje; of wel een put of gegraven kuil, die wat regenwater bewaart, dient er om het noodige drink-, kook- en waschwater

aan den reiziger te leveren. Daar zijn bijna altijd een of meer primitieve hutten (*djamboer*) voor nachtverblijf, of men kan die uit in de buurt aanwezig materiaal spoedig opslaan, en die plaatsen noemt men daarnaar *pĕdjamboerŏn*. Ook van deze pĕdjamboerŏns kan dikwijls de weinig belaste voetganger er een overslaan, wanneer de volgende niet te ver weg ligt om die tegen den nacht te bereiken.

Bepaling van afstanden. De pĕdjamboerŏns en pĕmaréns dienen den Gajō of Atjèher ook tot bepaling van de lengte van den weg. Van deze plaats naar gene, zegt de Gajō, is »drie nachten onderweg" (*toeloe ingi i dĕné*), d. i. vier dagen gaans (*òpat lō rĕmalan*), soms met de bijvoeging: »als men zwaar belast is, vier nachten" (*ikö ara bĕrnĕmbah bröt òpat ingi*). Voor de snelste wijze van eenen weg af te leggen, bezigt de Gajō de uitdrukking *djĕma nōndōng kōrō* d. i. »lieden, die een (gestolen) buffel najagen", hetgeen een eigenaardig licht werpt op den maatschappelijken toestand.

Tusschen twee pĕdjamboerŏns of, waar de weg niet geheel door woud leidt, tusschen twee als stations gebruikelijke kampōngs heeft men 5—9 pĕmaréns, ja soms nog meer. De afstand tusschen twee pĕmaréns wisselt eveneens zeer af, ongeveer tusschen de grenzen van tien minuten en ½ uur gaans. Toch heeft men geene andere afstandsmaat dan: tusschen A en B liggen zóó vele pĕmaréns. Soms wordt dit nog toegelicht door de mededeeling, dat men van A 's morgens zeer vroeg (*sòbòh*) of na zonsopgang (*kĕkaboer*) vertrekt (*wōt*) om op den middag (*roehoel*), namiddag (*asar*), tegen zonsondergang (*sindjō*) aan te komen (*sawah*).

Woudpoorten. Waar men, hetzij naar de Atjèhsche, hetzij naar de Gajōsche zijde de woudstrook, die beide gebieden scheidt, uitkomt en kampōngs en velden voor zich ziet, daar spreekt men van de »woudpoort" (Atj. *pintō rimba*, Gaj. *pintoe rimbō*); gewoonlijk is daar tevens eene pĕmarén. Alle boschpaden, ook die tusschen twee bewoonde gedeelten van den weg, of die binnen het Gajōland zelf de verschillende deelen van dit gebied met elkander verbinden, hebben dus aan ieder uiteinde zulk eene »deur", en vele dezer »deuren"

hebben eigennamen; dit laatste geldt tevens van bijna alle pĕdjamboerŏns en van de meeste pĕmaréns.

Zoowel de Atjèhers als de Gajō's beschouwen hunne pintoe rimbō als de grenzen van hun gebied; op het woud, dat zich tusschen twee van die deuren uitstrekt, kennen zij in den regel aan niemand bijzondere rechten toe, evenmin op het gedeelte, dat aan den verbindingsweg ligt, als op hetgeen ver van zulk een pad verwijderd is. Wordt eene enkele maal op zulk een pad de grens der bemoeienis van twee hoofden aangewezen, dan is zulks meer eene uitdrukking der behoefte aan bestuur en politie ook op de verkeerswegen, dan wel eene practische voorziening in dien nood.

Heeft iemand een gedeelte van de alleen aan Allah toebehoorende woudstreek ontgonnen, dan verkrijgt hij daardoor eigendomsrechten, onverschillig of hij Gajō of Atjèher is en om het even, welke plaats hij voor zijne vestiging koos. Gewoonlijk beginnen evenwel Gajō's zoowel als Atjèhers begrijpelijkerwijs ieder van hun eigen gebied uit met zulke ontginningen, en dan verplaatst zich allengs de »deur des wouds".

Wanneer men dus voor de regelmatigheid op de kaart grenslijnen trekt door die woudstrook heen, hetzij over het midden dier strook, hetzij over de kam van het scheidingsgebergte, geven die lijnen meer de Europeesche gewoonte aan eene verdeeling van den geheelen aardbodem zonder onzijdige strooken dan wel de Inlandsche opvatting van de verdeeling des lands weer; deze toch laat de vestiging van rechten op het oerbosch, dat in zijn geheel als grens*strook* geldt, aan de toekomst over en maakt die afhankelijk van de meerdere of mindere energie of behoefte aan bouwland van elk der beide naburige volken. Deze waarheid verliest niets van hare beteekenis door het feit, dat, zoodra het bosch winstgevende producten of de bodem mineralen blijkt te bevatten, van beide zijden rechten beweerd en met schijnargumenten betoogd worden, die men vroeger noch aan zichzelf noch aan anderen toekende. Op eene strook oerwoud heeft naar zuiver Gajōsche opvatting evenmin iemand speciale rechten als op het water van eenen ongereptcn bergstroom. **Grensbepaling.**

Uitgestrektheid van het Gajōland.

De Gajōlanden omvatten het centrale bergland van de Noordelijke Barisan en vormen eene uitgestrekte hoogvlakte, doorsneden door tal van bergruggen, die de stroomgebieden der voornaamste hier ontspringende rivieren (die van Peusangan, Meulabōh, Djambō Ajé, Djamboer Ajar of Djĕmèr, Tripa, Tĕmiang en Peureula' met tal van zijrivieren) van elkander scheiden. Het hoofdscheidingsgebergte, dat in het Noorden tevens de grens vormt tusschen de Gajōlanden en Atjèhs Westkust, buigt zich bij de Boven-Seunagan-rivier naar het Oosten en zet zich onder de namen Boer (1) Intém-intém, Boer Moegadjah, Boer Alas en Goenong Sarbo Langét voort tot naar de Alas- en de Bataklanden. De van deze hoofdketen uitgaande secundaire ruggen verdeelen de Gajōlanden in vier scherp geteekende hoogvlakten:

Gebied der Laut Tawar en annexen.

1°. Die van de Laut-Tawar (2).

Dit meer, bij Takéngōn 1205 M. boven de zee gelegen en 46,5 KM. in omtrek, is geen kratermeer, al zou men geneigd zijn dit op te maken uit de omstandigheid, dat zich in de nabijheid, op de Zuiderhelling van den Goenòng Geureudōng, dien de Gajō's Boer Kōl of Kaul (3), den »Grooten Berg" noemen, een nog in werking zijnde vulkaankegel, de Boer Moetèlòng of Boer-n-Tèlòng (4) bevindt.

De ingenieur P. J. Jansen constateerde de afwezigheid van alle vulkanisch materiaal en kon aldus het vermoeden tot zekerheid verheffen, dat men hier met eene inzinking van den bodem te doen heeft; daarop wijzen trouwens ook de steile Zuid- en Noordoevers.

Het Meer is bijna geheel door bergen omgeven. Aan de Westzijde

---

(1) *Boer* is het Gajōsche woord voor »berg".

(2) Het Meer of, zooals de Gajō's zeggen, de Zoetwaterzee, tegenover den Oceaan, dien zij Laut Kòlaq, d. i. de Wijde Zee noemen.

(3) Ten Z. W. van het Meer is nog een onbeduidende bergtop, die Boer Kaul genoemd wordt, maar alleen de Goenòng Geureudōng is overal onder dien naam bekend.

(4) *Tèlòng* of *Moetèlòng* beteekend »verbrand", en de Atjèhers vertalen dan ook den naam van dezen vulkaan met Goenòng Toetōng. Eigenlijk zou men Boer Tèlòng of Moetèlòng verwachten zonder het genitief-aanduidende *n* of *ni* er tusschen. Maar bij eigennamen komt dit voorzetsel meermalen ook daar voor, waar de beteekenis der woorden het logisch niet zou toelaten.

GEZICHT OP DE LAUT TAWAR, VAN DE WESTZIJDE.

treedt dit gebergte meer terug en wordt de Laut Tawar begrensd door uitgestrekte sawahvlakten (*oemö*); aan de Oostzijde is dit in veel mindere mate het geval. Van de kampōng Dĕdamar bijv. in Zuidoostelijke richting naar den scheidingsrug is slechts een afstand van 3 Kilometer. Aan den Zuidelijken oever zijn maar enkele beduidende nederzettingen met rijstvelden in de ruimten, die tusschen de tot in het Meer vooruitspringende bergruggen (*oedjōngs*) vrij bleven, en aan den Noord-oever nadert het gebergte over het algemeen vrij dicht aan het Meer en is daar vrij steil. Blijvende nederzettingen vindt men hier dan ook bijna niet. Aan de Westzijde wordt dit randgebergte bij de kampōng Takéngōn door de Peusangan-rivier doorbroken, die het overtollige water van het Meer naar zee voert.

Aan de West- en Oostzijden van het Meer is men in de bewoonde plaatsen niet zeer ver van het woud af, hoewel dit nabijgelegen bosch, waar het andere vestigingen betreft, dan toch meestal *tamas*, d. i. jong bosch is, welks grond reeds meermalen voor ladangs (met tabak enz.) diende.

Overigens is het karakteristieke van het Gajō-landschap vooral gelegen in de groote grasvelden, die de berghellingen bedekken. Op die *blang* (¹) genaamde velden groeit o. a. eene soort van »hertengras" (*kĕrĕpé-n-akang*), alang-alang (*djéh*), de in het Atjèhsch *peureumpiĕng* genaamde in stoelen groeiende plant (*sanggé*), welker bladeren de karbouwen vreten, terwijl men ze in Gajō Loeös, nevens de alang-alang, als dakbedekking gebruikt, en verder de *oejöm*-boomen (Atj. *sala*), die zeer veel overeenkomst met Europeesche sparren vertoonen, welker stammen voor huisstijlen, balken, planken enz. dienen, die voorts een deel van het brandhout (*oetöm*) leveren, betwelk gewoonlijk in groote voorraden onder de huizen opgestapeld ligt, en welker harsrijke kern voor fakkels (*soelōh* of *sōlōh*, ook *soeör* Grasvelden en denneboomen.

(¹) *Blang* beteekent dus in het Gajōsch ongeveer hetzelfde, wat de Atjèhers *padang* noemen: open hoog terrein, om het even of het vlak of bergachtig is. Hetgeen bij de Atjèhers *blang* heet: een complex van rijstvelden, noemen de Gajō's, evenzeer als het rijstveld van een enkelen bezitter, *oemö*.

geheeten) dient, waarmede men zich 's avonds en 's nachts buiten beweegt. Ook in huis brandt men die kern op de stookplaatsen bij wijze van lamp.

Behalve die talrijk aangetroffen en nuttige oejöm-boomen groeien in de blangs hier en daar *kĕkĕmoe*-boomen, welker bast, evenals die van de in het oerwoud groeiende *kònjèl*, als gedeeltelijk surrogaat van de in de Meerstreek ontbrekende pinang dient bij het sirihkauwen: ook den *tĕmōng*-boom, welks vruchtjes, eenigszins op waringinvruchtjes gelijkend, door kinderen wel gegeten worden en welks hout, als uitstekende brandstof, vooral gebruikt wordt om de *dapoer mĕnitō*, den kraamvrouwenoven mede te stoken, treft men hier en daar aan.

Smalle boschranden omzoomen de stroompjes (*aroel*), die van het omringende gebergte zich in het Meer uitstorten.

Bij de hoogvlakte van het Meer behooren in ethnographischen en politieken zin als aanhangsels vooral het stroomgebied van het Gajōsche gedeelte der Peusangan-rivier en harer zijtakken (dus het kampōngcomplex Kètòl, het stroomgebied der Tjĕlala en der Doerén, de nederzetting Bĕroeksah of Bĕrĕsah), verder de aan gene zijde van waterscheidingen gelegen nederzettingen Toendjang (op den weg naar Peusangan), Tèlòng (het kampōngcomplex dichtbij den straks genoemden vulkaan) en zelfs eenige kleine kampōngs (van Kanés tot Roesép), die aan eene zijrivier (de Sĕmōdōm, volgens Colijn Bidén) van de Djambō Ajé liggen.

Deze laatstgenoemde kampōngs behooren weliswaar topographisch eigenlijk tot het aanstonds (onder 2°) te behandelen gebied der Djambō Ajé, maar wij veroorloven ons deze afwijking om den lezer al dadelijk op het Gajōsche standpunt te brengen, hetwelk als annexen van een gebied allen grond beschouwt, die van daaruit ontgonnen en door menschen van daar bewoond is.

Volgens sommigen zou men de kampōngs Pĕnarōn en Sĕroelō, die ook tot het Dōrōt-gebied behooren, eveneens in historischen en politieken zin tot de Laut Tawar moeten trekken, maar dit is toch twijfelachtig, al wonen ook stamgenooten der bevolking van deze

nederzettingen in kampōngs van het eigenlijke Meer en al hebben beide met het geslacht van Kĕdjoerōn Boekét meer intieme relaties, nu eens van vriendschap, dan weer van vijandschap gehad dan de overige plaatsen in het stroomgebied der Djĕmèr. Dit geheel wordt kortweg *Laut* (zee, meer) genoemd en deze naam wordt door de bewoners van het verst af gelegen gedeelte der Gajō-landen, Gajō Loeös, zelfs tot het stroomgebied der Boven-Djambō Ajé uitgebreid, zoodat bij hen alle landgenooten, die niet in Gajō Loeös of in de Sĕrbödjadi-streek thuis hooren, *oerang Laut* genoemd worden. De bewoners van het stroomgebied der Boven-Djambō Ajé daarentegen beperken die benaming tot het boven omschreven gebied en heeten zelve, in tegenstelling met de »Meer-menschen" *oerang Döröt* ([1]) d. i. »Land-menschen".

Gebied der Döröt (Djamboer Ajar).

2°. Die van de Boven-Djambō Ajé, welke rivier door de bevolking telkens genoemd wordt naar de voornaamste kampōngs, die aan of nabij hare oevers liggen, maar die zij toch ook algemeen onder haren Atjèhschen naam kennen; dezen trekken de Gajō's, vooral van het Zuiden, vaak tot Djĕmèr ([2]) samen en spreken dus van den Wöih ni Djĕmèr. Sommigen zeggen voluit Djamboer Ajar.

Van het Meergebied is dit stroomgebied der Dĕjmèr gescheiden door een grensgebergte, dat achtereenvolgens van West naar Oost de namen draagt: Boer-n-Tĕlögö, Boer-n-Kléléng (naar de Djĕmèr-zijde), Boer-n-Batoe Tjantéq, Boer-n-Kliötön, Boer-n-Blakang Parang (naar de Djĕmèr-zijde), Boer-n-Samar-n-Awan (naar de Djĕmèr-zijde), Boer Mĕnggoerōng, Boer-n-Kĕra (of Boer ni Sĕroelŏ), Boer-n-Kĕrĕtan.

([1]) *Döröt* = Maleisch *darat* duidt in het Gajōsch den beganen grond aan, niet alleen in tegenstelling met het water, maar ook met den een paar meter boven dien grond verheven huisvloer. Zoo kreeg *döröt* ook de beteekenis »buiten", en, met het richting aanduidende voorzetsel *koe* (= Maleisch *ka*) die van »naar buiten, naar buiten gaan"; *koedöröt* is dus geheel = *kaloear*.

([2]) Eigenlijk is dit uit den Maleischen vorm Djamboe Ajir of Air (in het Gajōsch *Ajar* uitgesproken) saamgetrokken, waarvan ook de Atjèhsche naam eene verbastering is. Vergelijk in het Gajōsch *lèn* = lain, *mèt* = majit, *pĕkèn* (in het Zuiden) = pĕkajan, *rèl* = lajar, *bèr* = bajar, *rèt* = rajat. *Wöih* is water, ook rivier, en in tegenstelling met *aroel* (Atj. *aloeë*, beek) de hoofdstroom. Echter worden vele aroels ook met den naam *wöih* bestempeld.

Over dit scheidingsgebergte leiden drie lang niet gemakkelijke paden van het ééne gebied in het andere. Gelijk de Peusanganrivier op Gajōsch gebied geheel onbevaarbaar is wegens zijne geringe diepte en sterk verval (op den afstand van 15,5 Kilometer bijv. tusschen Takéngōn en Rōté een hoogteverschil van 1205 — 1026 = 179 Meter), zoo ook de Djĕmèr van zijnen oorsprong af tot iets boven Samar Kilang (van Kĕkoejang, een gehucht dichtbij den oorsprong der rivier, tot Linggō een hoogteverschil van 1012 — 354 = 658 Meter). Van daar kan men met prauwen tot de riviermonding varen, maar na het complex van Samar Kilang liggen er geene Gajōsche kampōngs meer aan en worden de oevers geheel woest van uiterlijk.

Aan den voet van het Brawan-gebergte, waarop zoowel de Meulabōh- als de Djĕmèr (Djambō Ajé)-rivieren haren oorsprong nemen, begint deze laatste haren loop met eene vrij aanzienlijke breedte door een wijd dal, dat zeer bevolkt is: het kampōngcomplex Isaq ([1]). In haren verderen loop is de Djĕmèr diep ingesneden, meestal met steile oevers en vrij eng ingesloten door gebergte, welks hellingen met grasvelden en sparrebosschen bedekt zijn tot bij de toppen, waar het oerwoud begint. De beide beduidende bergstroomen, die de Djĕmèr rechts in zich opneemt, de Lòjang ([2]) en de Lōmōt ([3]), zijn eveneens diep ingesneden en hebben een groot verval. Alleen waar zij hunne uitmondingen naderen, opent zich het dal van die zijstroomen zoowel als dat van de hoofdrivier en heeft men eenigszins belangrijke vestigingen met sawahs. Onder de vele kleinere zijstroompjes, die van rechts in de Djĕmèr vallen, dankt de Aroel Pinang, ook Wōih ni Linggō genaamd, hare meerdere bekendheid aan de stroomopwaarts daaraan gelegen kampōng Linggō. Beneden de monding der Linggō zijn de oevers der Djĕmèr woest en ledig, en eerst een paar dagreizen verder, die men door meerendeels onbewoond en zwaar terrein, vrij ver van den rechteroever

([1]) *Isaq* beteekent slijm in de keel.
([2]) *Lòjang* = grot.
([3]) *Lōmōt* = mos.

der hoofdrivier moet afleggen, heeft men weder een bewoond dal, het kampōngcomplex Samar Kilang, waarna men benedenstrooms rechts en links niet anders dan oerwoud meer aantreft. Onder de linkerzijstroomen van den bovenloop der Djĕmèr verdienen alleen vermelding de Sĕmödöm (Bidén), welke wij hierboven bij het Meergebied annexeerden omdat alle nederzettingen aan haren bovenloop door menschen van dat landschap bewoond zijn, terwijl aan haren benedenloop niemand woont, en de Wöih ni Pĕnarōn, welks linkertak (Wōih ni Mĕnggoerōng) van den Boer ni Kĕra, welks rechtertak (Wöih ni Oemang) van den Mĕnggoerōng komt; deze rivier is vrij groot, vertoont overigens hetzelfde karakter als de zooeven genoemde, maar opent haar dal bij de samenvloeiing harer beide hoofdtakken, en daar was vroeger eene aanzienlijke nederzetting.

Een drietal nederzettingen, (Djagòng, Paja Djagat, Paja Daloe) die niet eigenlijk tot het stroomgebied der Djĕmèr behooren, daar zij aan de andere zijde van eenen rug van den Boer ni Brawan, in het brongebied der Meulabōh-rivier liggen, rekent men ook nog tot het gebied der Djĕmèr.

Ook hier zijn alleen de kleine bergstroomen (*aroels*), die hun water naar de hoofdrivier voeren, met smalle boschranden omzoomd, waarna weder de voor het gansche Gajōland zoo kenmerkende *blang* (grasvelden) met sparreboomen beginnen.

Dat men zich in het stroomgebied der Djĕmèr lager bevindt dan in de Meerstreek, daarvan getuigt al dadelijk bij den oorsprong dier rivier de plantengroei. Kokos- en pinangboomen, die aan het Meer ten eenenmale ontbreken ([1]) geven thans in Isaq enkele vruchten; vroeger, zegt men, wilden die ook daar niet gedijen. Ook andere soorten van vruchtboomen vindt men aan de Boven-Djĕmèr reeds in grooteren getale dan aan het Meer, waar slechts pisang (*awal*) en Plantengroei.

([1]) Alleen in Lindōng Boelōn schijnt men in de laatste jaren aanplanting van die palmsoorten te beproeven. Verder komen vele pinangboomen en enkele klappers voor in het stroomgebied der Tjĕlala, linkerzijrivier van de Peusangan, dat trouwens slechts in oneigenlijken zin tot het Meer-gebied behoort. In de Kètòlstreek groeien beide palmsoorten in overvloed.

een paar zure djĕroek-soorten (*asam kĕnjörön* en *asam limö kapas*) geplant worden en waar voorts in het wild de in geheel het Gajō-land talrijk wild groeiende djamboe bidji (*glimö*), eene zure mangga-soort (*lōkōp*) en de *tĕré* (met *pòkòl* genaamde eetbare vruchten en vruchtkolven = *boengö-n-tĕré*, die als groente gekookt worden) groeien. In Isaq heeft men bovendien zoete manggasoorten (*asam koembang*), eetbare djĕroeks (*asam klélé, a. kĕdöngsa, a. prögö*), *djamboe*, doerian (*doerén*), *nangka*, en groeien in het bosch de *kanés* (met eetbare vruchten, welker schil wel gedroogd als groente gekookt wordt), *manò*, eene zware rotansoort met eetbare vruchten, enz.

Hoe verder men de Djĕmèr afgaat, des te talrijker en beter groeien de nuttige palmsoorten en vruchtboomen; in Linggö nadert de temperatuur en de plantengroei die der kustlanden. Evenals in Atjèh wordt hier, hoewel slechts bij uitzondering, het blad van den sagopalm (*mĕriö*, Atj. *meuria*) voor dakbedekking gebruikt; meestal dient daarvoor ook hier, gelijk in het geheele Meergebied en in het hoogere stroomgebied der Djĕmèr, het blad van de *sĕroelö* (Atj. *saja*, Mal. *poear*). De onbewoonde grond is ook in het geheele Djĕmèr-gebied voor een goed deel door zeer geaccidenteerde grasvelden met denneboomen ingenomen.

Gajō Loeös of Tanjò.

3°. Door een met zwaar oerwoud begroeid uitgestrekt scheidings-gebergte, dat op zijne grootste hoogten Boer-n-Intém-intém en verder Oostelijk Boer Moegadjah heet, van het Djĕmèr-gebied gescheiden, ligt ten Zuiden hiervan het stroomgebied van de rivier, die ter Westkust van Atjèh als Tripa-rivier in zee valt. Ofschoon ook hier de Gajōs die rivier telkens van naam laten veranderen naar de belangrijke nederzettingen, waar zij langs stroomt, weten zij toch zeer goed, waar dat water heenvloeit en noemen den hoofdstroom dan ook wel Wöih ni Tripö. Dit gebied wordt door de geheele Gajō-bevolking aangeduid met den naam *Gajō Loeös*, d. i. het Ruime Gajōland, of, vooral door de lieden van de *Laut* en de *Döröt*, met dien van *Gajō Tanjò*, waarvan thans niemand de beteekenis meer kent; ook *Gajō* zonder meer wordt deze hoogvlakte genoemd, en evenals

iemand uit de Preanger Regentschappen, naar Oostelijker gewesten reizende, pleegt te zeggen, dat hij »naar Java" gaat, zoo zegt een Gajō van het Meergebied of van de Dōrōt, dat hij zich *koe Gajō* begeeft, wanneer hij het Intém-intém gebergte naar het Zuiden overtrekt.

De zijrivieren, die van het Intém-intém gebergte, dus van rechts, in de Tripō vallen, loopen meest door onbewoond bosch en blangterrein, en haar stroomgebied bevat slechts enkele gehuchten. Meer nederzettingen heeft men aan de kleine bijstroompjes, die van links in de hoofdrivier komen, en vooral aan de groote Wōih-n-Rampōng of Padang, die het meest benedenstrooms hare monding heeft.

De bewoonde gedeelten van deze hoogvlakte zijn weder grootendeels omgeven door de eigenaardige blang der Gajōlanden, waarop het oerwoud of het jonge bosch van braak liggende ladangs later volgt; slechts langs de randen der aroels nadert het bosch meer tot de kampōngs. De temperatuur is in Gajō Loeōs iets zachter nog dan die van Isaq: veel minder koud dan aan het Meer en niet zoo warm als in Linggō. Kokos- en pinangboomen groeien hier overal behalve in Pĕparéq en Pĕnòsan, waar de grond voor deze palmsoorten niet deugt; overigens de meeste vruchtboomen, die in het gebied van Isaq voorkomen. Weinig vindt men in Gajō Loeōs de *sĕroelō*, die in het Meer- en in het Djĕmèr-gebied algemeen in jong bosch (*tamas*) wild groeit en ook wel dicht bij de kampōng geplant wordt. Onder de scheidingsgebergten, die binnen het Gajō Loeōs-gebied liggen en aan de Tripō en hare zijrivieren haren loop aanwijzen, verdient de Goenòng Api, tusschen de Wōih-n-Pĕparéq en de hoofdrivier, wegens zijne hoogte vermelding, en voorts het gebergte tusschen de hoofdrivier en de Wōih-n-Rampōng (¹), dat deels Boer-n-Djĕkès (²), deels Boer-n-Kĕkĕmoe (³) heet. Ten Zuidwesten van den Goenòng Api, aan den weg, die Sĕkoeōlōn met Akōl verbindt, vindt men twee eigenaardige moerassen, één Paja

(¹) *Rampōng* is een groote zoetwatervisch.
(²) *Djĕkès* een woudboom, welks zaden wel voor kindercolliers gebruikt worden.
(³) *Kĕkĕmoe* is een in de blang voorkomende boom; zie boven blz. 6.

Ringköl geheeten, één bij de buffelkraal Kĕrĕtan Djalang gelegen. Aan den Westelijken rand van de Paja Ringköl ligt eene kleine, dorre, verbrande vulkanische vlakte, wegens de stinkende gassen, die uit den bodem opstijgen, Tanòh Tjĕmpögö (Zwavelgrond) of Tanòh Bau (Stinkgrond) genoemd. Op zeker punt is hier de bodem steeds in borrelende beweging en na regenval zouden de vlammen soms naar buiten slaan. Waarschijnlijk dus een nog werkzame krater, waar door de geringe werking geen eruptiekegel is gevormd.

Ten Westen en Zuidwesten wordt Gajō Loeös ingesloten door het zware scheidingsgebergte der Westkust van Atjèh, waardoor over tal van waterscheidingen slechts één verbindingspad (naar Soesōh) loopt; ten Zuidoosten door dat van het Alasland, namelijk de Boer Sĕnoebōng en de Boer Agoesōn. Aan gene zijde van de waterscheiding met het Alas-gebied liggen nog eenige nederzettingen uit Gajō Loeös, die wel reeds tot het stroomgebied der Alas- (= Singkel-) rivier behooren, maar door eene breede woudstrook van de eerste Alas-kampōng gescheiden zijn. Deze gehuchten rekent men tot Gajō Loeös te behooren.

Een tweede aanhangsel van Gajō Loeös behoort topographisch eigenlijk tot de sub 4° te bespreken hoogvlakte, daar het door de hoofdwaterscheiding van Soematra (hier Boer Moegadjah geheeten) van het stroomgebied der Tripa-rivier gescheiden is. Dit is het stroomgebied der Tampōr (die met de Djĕrnéh de Simpang Kanan, d. i. den linkertak der Boven-Tĕmiang-rivier vormt) aan welker bovenloop zich enkele nederzettingen uit Gajō Loeös gevormd hebben; behalve die kleine kampōngs en buffelkralen en nog een paar gehuchten dichtbij hare samenvloeiing met de Djĕrnéh loopt de Tampōr door onbewoond terrein, dat alleen aan de paden naar Sĕrbōdjadi en Tĕmiang, die er doorheen loopen, zijne beteekenis ontleent.

Sĕrbödjadi. 4°. Minder belangrijk is het gebied, dat naar het voornaamste, daarin gevormde kampōngcomplex, met den naam Sĕrbödjadi wordt aangeduid en de hoogvlakte van den bovenloop van de Peureula'-

(namelijk van hare armen, de Bōnén en de Sĕmboeang) en van de hoogerop Sĕrbōdjadi genoemde Djĕrnéh-rivier omvat. Zooals wij reeds opmerkten, behoort topographisch ook het stroomgebied der Tampōr tot deze hoogvlakte, maar is het door het recht der ontginning bij Gajō Loeōs geannexeerd. Dit berg- en heuvelland, dat alleen langs de rivieren schaars bevolkte kampōngs bevat, strekt zich uit ten Oosten van het scheidingsgebergte tusschen het gebied der Djĕmèr (Dörōt) en dat der Tripō (Gajō Loeōs) op welk gebergte ook de Sĕrbōdjadi-(Djĕrnéh-)rivier haren oorsprong neemt. De Sĕrbōdjadi-rivier stroomt bij de meest Oostelijke kampōng van eigenlijk Sĕrbōdjadi, Oedjōng Karang, onder den Goenòng Kĕmĕnjan door, om eerst bij Djamboer Batoe als Djĕrnéh weder te voorschijn te komen.

De wegen, of liever de zonder uitzondering zeer moeilijke paden, welke de Atjèhsche kustlandschappen met het Gajōland verbinden, laten zich het best in de volgorde der zooeven genoemde geographische indeeling van dit »bovenland" van Atjèh behandelen. Te gelijker tijd komen daarbij de paden tusschen de verschillende deelen van het Gajōland onderling ter sprake. Wegen.

De weg, langs welken het verkeer van het Meergebied met de landschappen ter Noordkust van Atjèh van Meureudoe (en zelfs de Pidië-streek) tot Lhō' Seumawè, plaats heeft is die van Blang Rakal (Atj. Blang Laka).

Van de Westelijke der genoemde Atjèhsche onderhoorigheden tot en met Samalanga en Peudada komt al hetgeen naar de Laut Tawar wil gaan, samen te Kareuëng Brō' (Gaj. Karang Boerōq), aan de rivier van Peudada gelegen, waar vroeger de Gajō's hunne invoerrechten betaalden en dat als pintoe rimbō (van de Atjèhsche zijde uit gerekend) geldt. Van hier leidt de weg over de pĕdjamboerōns Peuteutab en Batèë Tjanté' naar die, welke Sajeuëng (Gaj. Lòjang) d. i. Grot genaamd wordt en aan de Peusangan-rivier ligt. Deze laatste trekt men hier over; bij hoog water kan het gebeuren, dat men eenige dagen moet wachten. Van hier langs de Peusangan-rivier naar Djalōng (¹) (Atj. Tjalōng), waar zich even beneden die Over Kareuëng Brō' en Blang Rakal.

(¹) Naam van eenen boom.

kampōng de Wöih ni Koelōs en even boven haar de Aroel Ènang-ènang ([1]) in de Peusangan-rivier uitstorten; van Djalōng zijn langs beide oevers van de Ènang-ènang paden naar Blang Rakal (Atj. Laka). Beide genoemde stroomen en bovendien de Aroel Ali-ali en enkele kleinere ontspringen alle op den »Grooten Berg" (Boer Kaul) d. i. den Geureudōng, en vloeien over de Blang Rakal en het blang-terrein ten Noorden en ten Zuiden daarvan naar de Peusangan-rivier toe.

Den afstand van Kareuëng Brōˁ tot Blang Rakal leggen Gajō's belast in vier, onbelast in drie dagen af, waarbij dan naar omstandigheden twee of meer der stations Peuteutab, Batèë Tjantéˁ, Sajeuëng en Djalōng den reizigers als nachtverblijf dienen. Men kan van Peudada of Peusangan uit naar Sajeuëng ook een pad volgen, dat langs Sarah Sirōng gaat en verder de Peusangan-rivier volgt, maar dit is niet de gewone weg voor hen, die zich tusschen het Meergebied en de kust bewegen.

Van Djoeli en Awè Geutah over Blang Rakal.

Van de Oostgrens van Peudada af tot Lhōˁ Seumawè volgt men andere wegen om naar de Blang Rakal te komen. Van Peusangan leiden twee paden, die als de wegen naar het Gajōland gelden: de eene over Djoeli, met de balè Djoeli als Atjèhsch tolkantoor voor de invoerrechten, de andere over Awé Geutah, het aan het gezag der Peusangansche hoofden onttrokken kampōngcomplex, waar voorheen fanatieke leeraars de leergierige jeugd in de Mohammedaansche wetenschappen inwijdden; op dezen laatsten weg was het Atjèhsche tolkantoor Asam Koembang, eene kleine kampōng met ladangs in de buurt. Deze beide wegen ontmoeten elkander bij Simpang Reusam [Gaj. Rĕsam ([2])], van waar men door open terrein over eenige aroels ([3]) heen in een paar uren de Blang Rakal bereikt.

([1]) Gelijk zoovele Inlanders, plegen ook de Gajō's bij plotselingen schrik of ongeval »moeder!" (Gaj. *inō*) te roepen. Het heet, dat een Bataksche slaaf, die van den rand van het ravijn der Ènang-ènang in de Blang Rakal naar beneden stortte, dezen uitroep deed maar met Batakschen tongval *ènang, ènang!* riep, en dat de aroel daaraan haren naam ontleent.

([2]) Eene varensoort, welker stengel men bezigt als *kajoe anaq-n-tĕnoen*, om de draden van het weefsel uit elkander te houden.

([3]) De Bĕnjét, Ali-ali, Ngkòng Bĕtapa, Koelōs.

De Gajō's loopen in eenen dag van Keudè Djangka, die het einddoel hunner handelsreizen naar Peusangan uitmaakt, naar Asam Koembang; zwaar beladenen echter overnachten reeds in Awé Geutah. Deze laatsten gaan dan den volgenden dag slechts tot Simpang Doea. Zij hebben daarbij den eersten dag slechts éénmaal, bij Panté Lhòng, de rivier te doorwaden, waarna men tot Awé Geutah den rivieroever volgt, om dan of te wijken naar Aloeë It, Neubō', Aloeë Limèng; deze aloeë moet men even beneden de gelijknamige kampōng over, hetgeen bij hoog water eenig oponthoud kan geven, volgt deze rivier benedenwaarts, maar moet haar nog tweemaal over, de tweede maal bij Loebō' Eumpeuë', waarna men aan de overzijde Plandō' bereikt. Een ander pad, dat in den laatsten tijd meer gevolgd schijnt te worden, buigt van den weg van Awé Geutah naar Aloeë It halfweg rechts af en voert in ongeveer Zuidelijke richting rechtstreeks naar Loebō' Eumpeuë' en Plandō'. Van Plandō' naar Asam Koembang is thans een pad, dat den rechteroever der Kroeëng Aloeë Asam Koembang volgt; vroeger moest men tusschen die twee plaatsen tweemaal die rivier doorwaden. Thans doorwaadt men de Aloeë Pineung en de Kroeëng Asam Koembang eerst ver boven de kampōng Asam Koembang, hetgeen zelden moeite oplevert.

De eerste rustplaats boven Asam Koembang, bij de samenvloeiing van de Aloeë Pineung en de Kroeëng Asam Koembang, geldt als de »woudpoort", de pintō rimba, van dezen weg. De reiziger betreedt hier het oerwoud om er eerst na een kleinen dagmarsch bij Rĕsam uit te komen. Wie beladen van Awé Geutah uit zijnen dagmarsch begon, pleegt bij Simpang Doea, waar de beide takken van den bovenloop der Kroeëng Seumpō samenkomen en deze rivier reeds eene aanzienlijke breedte heeft, te overnachten. Tusschen deze pĕdjamboerōn en Rĕsam liggen vier pĕmaréns, terwijl van Asam Koembang tot Simpang Doea zes van die rustplaatsen gevonden worden. Van Simpang Doea gaat de beladen Gajō den derden dag niet verder dan Blang Rakal (Laka), maar komt reeds vroeg in den namiddag op deze vlakte. De niet of licht beladen reiziger,

die haast heeft, en den eersten dag van Djangka tot Asam Koembang reisde, komt den tweeden dag reeds op Blang Rakal aan.

Bij Rĕsam, waar een uit het Zuidoosten komende bergstroom, die boven Wöih ni Rĕsam, beneden Wöih ni Tĕtamòr heet, zijnen loop Zuidelijk van Batoe Panò (1) naar de Peusangan-rivier vervolgt, is ook eene pĕdjamboerön voor hen, die den weg anders verdeelen en niet op Blang Rakal overnachten.

De andere, zooeven bedoelde weg leidt van Djangka over Djoeli, van hier in Zuidoostelijke richting naar de doorwaadbare plaats in de Peusangan-rivier, die Teupin Blang Manè genoemd wordt; alleen bij zeer hoog water heeft men hier soms een etmaal of zelfs langer oponthoud. De Gajō's noemen deze plek Pĕlipèn (2) Djoeli, de Waadplaats van Djoeli en plegen er op den rechteroever, waar men woningen van Atjèhsche peperplanters en een paar balé 's voor doortrekkende reizigers vindt, te overnachten (3). Van hier bereikt men na eenige stijging, de Blang Koenjèt, die men doortrekt tot aan de Aloeë Phōn [Gaj. *Aroel Ramasön* (4)], en trekt deze laatste over. Gelijk een deel der colonne Van Daalen ondervond, moet men bij hoog water wel eens eenigen tijd wachten.

Daarna gaat het pad door oerwoud, dat slechts bij de Aloeë Leutjōh, eene kleine beek, die men overtrekt, door wat open terrein wordt afgebroken. Een paar rustplaatsen verder komt men aan de Aloeë Batèë Brō' [Gaj. Aroel Boerōq (5)]. Aan den rechteroever heeft men hier eene pĕdjamboerön, waarvan reizigers, die rechtstreeks van Djoeli komen, gebruik maken. Nog blijft het pad door het woud leiden over de kleine, maar nooit droge Aroel Kaki-n-Goerilön, den steilen Boer ni Goerilön, nog eene kleine aroel en de

(1) Steen met witte vlekken (Mal. panoe).

(2) *Lipé*, *mĕlipé* = doorwaden.

(3) Men kan natuurlijk ook langs andere paden, bijv. over Tjòt Pi, deze teupin bereiken, maar voor Gajō's was dit steeds uitzondering, daar Djoeli voor hen tolkantoor was, waar zij veelal de uit hun land medegebrachte waren, vooral tabak, reeds te gelde konden maken.

(4) *Ramas* = slijpen. Men vindt hier goede slijpsteenen.

(5) Een gedeelte der colonne Van Daalen legde den afstand van Panté Lhòng tot deze pĕdjamboerön onder ongunstige omstandigheden (moeielijke overtocht der Peusangan-rivier en zware regen onderweg) in ruim 9 uren af.

Aroel Atoe (of Batoe) Panò (waar eene pĕdjamboerōn is, die den van Teupin Blang Manè komenden tot nachtverblijf dient) totdat men de groote zachtglooiende grasvlakte op de Noordelijke helling van den Geureudōng bereikt, die hier Blang Tiōng (1) heet. Behalve deze rustplaats passeert men er nog twee [Djamboer Rĕntang (2) en Tanòh Ilang (3) of P. Oejōm] alvorens Simpang Rĕsam te bereiken. De reden, waarom de Gajō's over het algemeen den weg van Awé Geutah prefereeren, is vooral de modderigheid bij regen van het geaccidenteerde boschpad van Aloeĕ Phōn tot Atoe Panò: in den drogen tijd stellen zij beide wegen gelijk.

De wegen, die van de ten Oosten van Peusangan gelegen landschappen tot en met Lhō' Seumawè naar Blang Rakal leiden, komen samen bij (Babah) Lam Bajōng in Boven-Sawang. Deze pĕdjamboerōn, die men als pintō rimba kan beschouwen, is van uit de marktplaatsen, die dicht aan zee liggen en van ouds door de Gajō's bezocht worden (Keudè Lapang, Keudè Lawaïh = Manè, Keudè Kroeëng Geukoeĕh), in éénen dag te bereiken, maar de Gajō's, die meestal bevracht zijn en liefst niet lang na den middag loopen, overnachten gemeenlijk in Koeta Sawang, dat bovendien het tolkantoor der invoerrechten vormt voor hen, die uit het Gajōland vee of producten naar de kust brengen. **Over Lam Bajōng en Blang Rakal.**

Degenen, die van Lhō' Seumawè de reis aanvangen, doen gewoonlijk drie dagen over het traject naar Lam Bajōng; velen geven echter van daar uit aan den Pasèschen weg naar de Gajōlanden de voorkeur.

Eigenlijk zou men kunnen zeggen, dat de zooeven bedoelde wegen reeds in Koeta Sawang samenkomen; wel is er nog een pad, dat van Blang Lantjang over Beureugang naar Mbang-mbang, en van hier door het woud leidende, bij eene rustplaats boven Lam Bajōng uitkomt, maar dit gebruiken alleen reizigers, die bijzondere redenen hebben om Sawang te ontwijken, en die ontwijking geldt als eene

---

(1) *Tiōng* = beo.

(2) »Op eene rij staande djamboers" (maar die zijn er thans niet meer).

(3) »Roode aarde"; ook eene voorbij Simpang Rĕsam gelegen pĕmarén wordt Pĕmarén Tanòh Ilang (of P. Djĕkès) genoemd.

ontduiking van Sawang's rechten. Bij Lam Bajōng moet men eerst eenen zijtak (de Kroeëng Toean) en dan de hoofdrivier (van Sawang) oversteken, hetgeen bij hoog water 1—2 etmalen oponthoud kan geven.

Van Lam Bajōng gaat het boschpad geleidelijk naar boven tot op den Babah Angèn (hoogte 1171 M.). Men overnacht in een van drie of meer djamboers, die tegen de helling van den Babah Angèn liggen, van elkaar gescheiden door telkens eene of twee pĕmaréns; zij heeten, van de zijde van Lam Bajōng beginnend: Djamboer Panah Palōh ([1]), Dj. Panah Boer ([1]), Dj. Papan, de laatste ligt niet ver van den top van den Babah Angèn. Dicht bij de djamboers zijn kleine bergstroompjes.

Van Djamboer Papan bereikt men spoedig den bergtop en daalt dan zeer geleidelijk, steeds door oerwoud af, onderweg telkens aroels overtrekkend, die van den Geureudōng hun water in de richting van Simpang Doea voeren; slechts twee daarvan kunnen bij hoog water eenig oponthoud veroorzaken. De meest bekende dier twee is de Aroel Djamboer Atoe, de laatste vóórdat men bij Oeloe-n-Aròn het boschpad uit komt. Oeloe-n-Aròn is de naam van een stuk blang, dat met de Blang Rakal één geheel uitmaakt en waar een djamboer is dicht bij den Aroel-n-Aròn genoemden zijtak der Aroel Ali-ali ([2]), die evenals de andere aroels, welke de Blang Rakal doorsnijden, haar water naar de Peusangan-rivier voert. Hier plegen de Gajō's, wanneer zij naar de kust reizen, te overnachten, vooral wanneer zij vee of paarden bij zich hebben; zij snijden er dan een behoorlijken voorraad gras voor den tweedaagschen tocht door het bosch. Op de terugreis gaan zij dit station gaarne voorbij en dadelijk door tot Blang Rakal (Laka). Deze wordt geacht te beginnen aan de Gajōsche

---

([1]) *Palōh*, als substantief = dal, en *boer*, als substantief = berg, staan als bepalende adjectieven bij eigennamen van plaatsen, waarvan de eene iets hooger het gebergte op ligt dan de andere, maar die overigens denzelfden naam dragen. Wij kunnen dus de boven aangegeven namen met Beneden-Panah en Boven-Panah vertalen. Liggen de hoogere en de lagere gelijknamige plaatsen aan dezelfde rivier, dan worden die begrippen door *tōa* (beneden) en *oekōn* (boven) aangeduid.

([2]) Eene vischsoort.

zijde van de Aroel Koelōs of Wōih-n-Koelōs (Atj. Aloeë Sikoelōih), eene tamelijk diep ingesneden aroel.

Van hier tot Toendjang ([1]) blijft het terrein steeds het karakter behouden, dat de Gajō's onder den naam *blang* begrijpen, maar den naam Blang Rakal (Atj. Laka) kennen zij slechts toe aan het gedeelte, dat tusschen de Aroel Koelōs (N.) en de Aroel Gadéng (Z.) besloten ligt. Is men de Aroel Koelōs overgetrokken, dan komt men na ± 1/2 uur, onderweg nog de Aroel Risō ([2]) of Klélé ([3]) overschrijdend, aan de Aroel Ėnang-ènang, die de Blang in tweeën deelt: Blang Rakal Sĕrap-ni en B. R. Serap-sō, Dezerzijdsch en Generzijdsch Blang Rakal (van het Gajōland uit gerekend) heeten die deelen. Vooral op de Blang Rakal Sĕrap-sō hebben de Gajō's steeds af en toe buffelkralen (*wör, pĕrwörōn*) met hutten voor de veehoeders gehad. Nadat de blang geruimen tijd verlaten was geweest, waren er sinds ± 10 jaren weer kralen met vele karbouwen gevestigd, tot dat nu onlangs onze vervolging der Atjèhsche benden tot in het Gajōland Blang Rakal weder deed verlaten.

Van Blang Rakal over Toendjang, Doerén en Kètòl.

Het ravijn van de Ėnang-ènang, welks Zuidelijke wand het steilst, maar welks Noordelijke wand het hoogst is, trekt men in ± 1/2 uur over langs een meer bovenstrooms gelegen voetpad, of in 1 1/2 uur langs een gemakkelijker, meer benedenstrooms gemaakt buffelpad. De diepte van den Oostelijken overgang is 123, die van den Westelijken ruim 140 Meter.

Men gaat nu over een aantal kleinere aroels, waarvan de eerste Oeloe-n-Gadéng, de Gajōsche grens der Blang Rakal vormt; daarna blijft het terrein *blang*, maar heeft geen algemeen bekenden naam meer. Van de verder volgende aroels noemen wij de Aroel Tampoe ([4]), A. Djĕkès ([4]), A. Asam Ōaq ([5]). Het volgende ravijn, de Tōnggō Bĕsi, is naar de Atjèhsche zijde het steilst, diep ingesneden, en

---

([1]) "Luchtwortel".
([2]) Eene bajamsoort.
([3]) Eene djĕroeksoort.
([4]) Naam van eenen boom.
([5]) Zure djĕroekssoort, als ingrediënt van sajoer gebruikt.

evenals de Enang-ènang van een steiler voetpad en een minder steil karbouwenpad voorzien. Van de Tŏnggŏ Bĕsi komt men weldra aan het ravijn Timbang Gadjah, dat slechts 45 Meter diep is en flauw hellende wanden heeft.

Uit dit ravijn komt men op een blang, die eerst Blang Timbang Gadjah en verderop Blang Ròngka heet, welks midden doorsneden wordt door de ondiepe, breede Aroel Ròngka en aan welks andere zijde eene rustplaats, Pĕmarén Rambŏng ([1]) is. Nadat men nog een paar, met woudranden omzoomde kleine aroels overgetrokken is, bereikt men de rustplaats, die tevens de »woudpoort" van Toendjang naar Atjèh vormt en Pintoe Rimbŏ Gĕrbang ([2]) heet.

Men is nu op de blang van Toendjang, de eerste Gajŏ-kampŏng, eene nederzetting van lieden van het Meer.

Weldra gaat men de kleine Aroel Toendjang over en heeft dan rechts van den weg de sawahs en de beide gehuchten van Toendjang; van Blang Rakal tot hier is een kleine dagmarsch, en Gajŏ's, die licht of niet beladen zijn, gaan dan ook dikwijls verder, tot Koetŏ Mĕlaka, Ongkal of Djamboer Ŏlŏh, alle drie aan de Wŏih ni Tèlòng gelegen.

Van Toendjang komt men al zeer spoedig door open terrein, over de kleine Aroels Kĕnĕki en Djòdjòt aan het ravijn van de Lampahan, die evenals al de hier genoemde aroels, van den Geureudŏng naar de Peusanganrivier stroomt. Niet ver van Toendjang passeert men een overdekt heilig graf, dat van *Datoe Bĕroe* (»de Heilige Maagd") waar kinderloozen, zieken enz. hulp gaan vragen. Men trekt den eersten der beide armen, waaruit de Lampahan ontstaat, over, waarbij de samenvloeiing op geringen afstand rechts blijft liggen, vervolgens den tweeden, gaat langs dezen een kwartier stroomopwaarts, waarbij men hem nog tweemaal overtrekt.

Men vindt dan eenen driesprong: het ééne der beide paden, die men voor zich ziet, leidt tegen de steile helling van het ravijn op,

---

([1]) Naar een vroeger daar aanwezigen rambŏng-boom zoo genoemd.

([2]) *Gĕrbang* is loshangend (van haar) of geopend (van varenbladeren).

door een stukje blang, waar het pad zich wederom splitst: rechts gaat men naar Baléq, eene pĕrwŏrŏn van Rŏdjŏ Tjéq van Bŏbasan, die ook aan de Wŏih ni Tèlòng ligt en door een voetpad met Koetŏ Mĕlaka en Ongkal verbonden is. Van Baléq leidt over het gehucht Klŏang een vaak zeer modderig boschpad naar de Wŏih-n-Doerén.

Aan deze zijrivier van de Peusangan ligt een complex van vier gehuchten (*tŏmpŏq*), die gezamenlijk eenvoudig Wŏih-n-Doerén heeten. Twee paden leiden van daar uit naar het complex Kètòl (kampŏng Tjitjang Medoeri aan de Wŏih Kètòl). Het Noordelijke boschpad wordt gewoonlijk door menschen, die buffels geleiden, gevolgd, terwijl anderen het Zuidelijke verkiezen, waarbij men de Wŏih-n-Doerén moet doorwaden en vóór deze rivier eene steile helling af, aan gene zijde eene steile helling op te klimmen heeft. Even vóórdat men Tjitjang Mĕdoeri bereikt, gaan van dat pad zijpaden af naar Gĕlòq en naar Bah Oekŏn. De afstand van Wŏih-n-Doerén tot Tjitjang Mĕdoeri is ± 2 uren gaans.

Een ander pad leidt in 2½ uur gaans van Baléq rechtstreeks naar Tjitjang Mĕdoeri, waarbij men Klŏang links laat liggen. Van Baléq bereikt in ± 1 uur het gehucht Boetŏr, dan eene aroel en vervolgens de pĕrwŏrŏn Rŏdjŏwali, die op den rand van een steilen rug op ½ uur afstands van Tjitjang Mĕdoeri ligt. Aan den voet van dezen rug ligt, stroomafwaarts van Tjitjang Mĕdoeri aan den anderen oever der Wŏih Kètòl de kampŏng Koetŏ Glimŏ.

Rŏdjŏwali is door een buffelpad met Klŏang verbonden. Halfweg Boetŏr-Rŏdjŏwali gaat Westelijk een pad over Tĕkŏr naar Kala, eene tot het Kètòl-complex behoorende kampŏng niet ver van de uitmonding der Kètòl in de Peusangan.

Van Wŏih-n-Doerén leidt een pad om den voet van het Poepandji-gebergte over eene Pĕmarén Tĕlŏgŏ (¹), waar een kleine put met helder water is naar eene volgende rustplaats, waar het pad zich splitst in een linker naar Lĕlaboe (een gehucht op ½ uur afstand

Van Doerén naar Bŏbasan en Pĕgasèng.

(¹) Deze »Rustplaats van den Put" niet te verwarren met de gelijknamige rustplaats op den Boer ni Poepandji, die wij aanstonds op den weg van Ongkal naar het Meer zullen ontmoeten.

van Böbasan) en een rechter, dat door bosch langs Onéng-n-ikön naar het kampōngcomplex Pĕgaséng leidt. Van Baléq naar Wöih-n-Doerén komt men in ± 3 uren en van hier naar Pĕgaséng is de afstand iets langer. Reizigers van Peusangan naar Pĕgaséng, die geene belangen in de Wöih-n-Doerén hebben, nemen wel eens dezen weg over Baléq, maar de meesten geven de voorkeur aan het pad over den Boer ni Poepandji (en Böbasan), dat wij thans gaan beschrijven.

De weg over den Poepandji. Het linkerpad leidt door een stukje bosch, lang de rustplaatsen Rĕmbélé (1) en Rĕngkĕnél (2), naar Koetö Mĕlaka aan den linkeroever van de Tèlòng-rivier, waar volgens verhalen oudtijds eene Bataksche versterking gestaan zou hebben, maar dat thans eenvoudig eene pĕdjamboerön is. Een weinig verder (gescheiden door ééne pĕmarén) stroomopwaarts ligt de Pĕdjamboerön Ongkal (3), op weg waarheen men de rivier tweemaal moet oversteken; dit nachtverblijf ligt aan een eigen stroompje, de Aroel Ongkal, iets boven de monding hiervan in de Tèlòng-rivier.

De verdere weg van Ongkal naar het Meer, bepaaldelijk naar de groote kampōng ten N. W. van het Meer: Böbasan, heet gewoonlijk de Poepandji-weg (*dĕné ni Poepandji*) omdat hij langs de helling van dien hoogen berg leidt. Dadelijk na Ongkal begint het boschpad, dat eerst eenigen tijd steil, later meer geleidelijk naar boven voert. De tweede rustplaats heet Pĕmarén Lōkōp (4) of Nggang (5), dan volgen de P. Djòròq (6), de P. Pĕrtjòs (7), waarop men na een steilen klim de P. Tĕlögö bereikt, zoo genoemd naar een uitgegraven waterwel. Van hier gaat het pad om den Poepandji-berg heen, langs de helling. Rustplaatsen: Djamboer Papan (waar vroeger eene hut geweest moet zijn), Tĕlögö Kajoe (waar volgens sommigen uit eenen tweelingboomstam water ontspringt, volgens anderen regen-

(1) en (2) Boomen, waarvan de vruchten gegeten worden.

(3) Plant, welker bladeren gebruikt worden om zekere zoetigheid (*lĕpat*, Atj. *djeumphan*) in te koken.

(4) Naar een grooten lōkōp- (mangga-) boom.

(5) Naar een neushoornvogelnest, welks bewoners regelmatig derwaarts terugkeeren.

(6) D. i. langwerpig ovaal, naar den vorm der opengekapte plek.

(7) Een heester.

water zich daarin verzamelt). Nu daalt het pad, eerst ietwat steil tot Pĕmarén Naroe (1), daarna meer geleidelijk langs twee andere rustplaatsen, naar de P. Gĕlĕnggōng (2), die hier de *pintoe rimbö* is. Van Ongkal naar Gĕlĕnggōng is het pad verre van fraai, bij regen zeer modderig, voorts met vele steenen en boomstammen bezaaid en meestal stijgend of dalend. Bij de pintoe rimbö kan men het geheele Meer en de meeste vlak daaromheen gelegen kampōngs zien. Na eene kleine afdaling bereikt men, door de bij die kampōng behoorende rijstvelden, in ± 1/2 uur Bōbasan. Hier is men in eene der twee hoofdkampōngs van het Meer, van waar uit naar alle andere kampōngs van dat gebied met zijne annexen (zooals Tjĕlala, Kètòl, Wöih-n-Doerén, Tèlòng) paden loopen.

Wij volgden daarstraks uit de Lampahan het rechterpad, dat dadelijk uit het ravijn naar boven leidde. Om het gemakkelijkere pad over Djamboer Ōlōh te bereiken moet men echter den Zuidelijken arm van de Lampahan, die Wöih ni Ajar Mamés (3) heet, stroomopwaarts eenige minuten volgen, waarna men geleidelijk het ravijn uitstijgt aan welks rand de Pĕmarén Kĕmĕnjèn (4) ligt. Van het verlaten der rivier af tot ééne rustplaats voorbij P. Kĕmĕnjèn heeft men een boschpad; reeds de naam dier rustplaats: P. Oejöm Ratoes, de Honderd Sparreboomen, wijst er op, dat men daar een stukje blang-terrein heeft; daarop volgt weder bosch en komt men achtereenvolgens voorbij de rustplaatsen Pĕmarén Kòlaq (5) en P. Limö Mantoe (6), daalt een klein uur verder af in het ravijn der Aroel Rölöm (7), die op den Geureudōng onspringt en iets beneden Ongkal in de Tèlòng-rivier valt. Na deze aroel begint het blang-

Over Djamboer Ōlōh naar Tèlòng.

(1) *Naroe* = lang.

(2) Eene nuttelooze, op tabak gelijkende, in het blang-terrein groeiende plant.

(3) Deze naam, van voren Gajōsch, in het midden Maleisch, aan het einde Atjèhsch, beteekent letterlijk »Zoetwaterrivier".

(4) Wierookhars.

(5) Wijde rustplaats.

(6) Rustplaats der vijf mantoeboomen, eene bittere djĕroeksoort, voor haarreiniging gebruikt.

(7) „Diepe Aroel" (*rölöm* = Mal *dalam*).

terrein met *kĕkoejang* (een laag onkruid), *tjĕmoetjoet* (een stekelige grassoort), *klōang* (varens) begroeid.

De volgende rustplaats, Ari Soeōm ([1]) heeft eene warmwaterbron, die als aroel naar de richting van Ongkal doorloopt. Over eene steenachtige, met gras en struiken begroeide vlakte bereikt men nu, nog twee onbeduidende aroels passeerend, Djamboer Ōlōh ([2]), eene pĕrwōrōn van Rōdjō Boekét en Rōdjō Goenòng, aan beide oevers van de Tèlòng-rivier gelegen, waarbij in de laatste jaren ook sawahs zijn aangelegd.

Van Djamboer Ōlōh volgt men stroomopwaarts langs de Tèlòng-rivier, die men meermalen moet doorwaden, geruimen tijd het pad, dat naar de eveneens aan deze rivier gelegen kampōng Trétét ([3]) voert. Trétét is de meest Westelijk gelegene van drie kampōngs, die het complex Tèlòng vormen; den naam van den werkenden vulkaan Boer ni Tèlòng of B. Moetèlòng, die hier meermalen, naar men zegt het laatst 30 à 40 jaren geleden, door zijne uitbarstingen verwoesting veroorzaakte, hebben wij (bladz. 4) reeds verklaard. Dit kampōngcomplex, dat op ongeveer een uur afstand ten Zuiden van den vulkaan zich uitstrekt, is van het Meer gescheiden door eene waterscheiding, de Oostelijke voortzetting van den Boer ni Bōboeli; het is een annex van het Meergebied, van waar uit het bevolkt werd. Vroeger plachten zij, die over Djamboe Ōlōh hunnen weg naar het Meer namen, over Trétét te gaan, dat zelfs min of meer als Gajōsch tolkantoor voor Atjèhers uit Peusangan of de Pasè-streek gold. Van Trétét, de Tèlòng-rivier over, leidt het pad door het bosch, dat men na de Paja Ilang (d. i. het Roode Moeras) binnentreedt, het gebergte op, aan welks beide hellingen en op welks top eene rustplaats is: de eerste na Paja Ilang heet Pĕmarén Lōkōp ([4]); die op den top, P. Singgah Mata, (Ruimzicht) geeft uitzicht op

---

([1]) Gajōsche verbastering van het Maleische *ajir* = water en het Atjèhsche *seuë oeëm* = warm.

([2]) *Ōlōh* = bamboe (Mal. boeloh).

([3]) Eene soort van brandnetel; ook een bamboezen fluitje, waarmèe men vogelenzang nabootst, heet *trétét*.

([4]) *Lōkōp* = mangga.

Tèlòng zoowel als Bōbasan. Aan de andere zijde bereikt men aan den voet het sawahcomplex, met eenige hutten, Tami Dōlōm, dat reeds tot de hoofdkampōng Kĕbajakan behoort. De berg wordt ook wel Boer ni Tami Dōlōm genoemd, de beek, die van daar langs Kĕbajakan in het Meer stroomt, Aroel ni Tami Dōlōm. Gelijk aan gene zijde van het bosch Paja Ilang, is dus aan de Meerzijde op dit pad Tami Dōlōm de »poort des wouds"; van hier uit loopen paden naar de beide nabijgelegen hoofdkampōngs Kĕbajakan en Bōbasan, en zoo verder naar alle nederzettingen van het Meergebied.

Er is nog een korter pad, dat iets boven Djamboer Ōlōh begint en van Djamboer Ōlōh rechtstreeks naar Paja Ilang leidt, maar hiervan wordt weinig gebruik gemaakt.

Een ander pad van Djamboer Ōlōh uit — dat korter is en door de colonne VAN DAALEN gevolgd werd — gaat bij Gĕnténg Tanòh Liōt (1) het bosch in en komt er bij het tot Bōbasan behoorende sawahcomplex Paja Toempi (2) weder uit, van waar eveneens paden naar de hoofdkampōngs loopen.

Toen wij hierboven den weg van Samalanga, Peudada enz. over Blang Rakal naar het Meer beschreven, gingen wij bij de pĕdjamboerōn Sajeuēng (Lòjang) de Peusanganrivier over en naar Djalōng. Men kan echter van Sajeuēng (dat ook van het ladangcomplex Sarah Sirōng in Peusangan over een pad langs de rivier te bereiken is) het pad rechts nemen en, de Peusanganrivier links latende liggen, naar Bĕroeksah of Bĕrĕsah gaan, hetgeen Gajō's in éénen dag doen. Een ander pad loopt bijna Zuidelijk, hoofdzakelijk langs eenen rechterzijtak van de Peudada-rivier en leidt in 2 à 3 dagen van Kareuēng Brōʿ over Peuteutab naar Bĕroeksah. Deze uiterste nederzetting van bewoners van het Meergebied ligt aan een gelijknamigen linkerzijtak van de Peusanganrivier. Bĕroeksah is oorspronkelijk eene pĕrwōrōn, die zich allengs tot kampōng ontwikkelde. Hier

Over Sajeuēng en Bĕroeksah naar Kètol.

(1) *Gĕnténg* = zadel, *tanòh liōt* = leem- of kleiachtige aarde.
(2) Eene soort van gebak.

bouwde, en in Djalōng bouwt men nog wel eens rijst op ladangs, wat overigens in het Gajōland ongehoord is.

Dezen weg plegen alleen zij te volgen, die bepaaldelijk in Bĕroeksah moeten zijn of naar het kampōngcomplex Kètòl willen gaan. Het pad leidt dan van de Bĕroeksahrivier (aan de overzijde der nederzetting) naar haren zijtak, de Wöih-n-Karang Ampar, welke men langs een pad, dat nu eens op dezen, dan weer op genen oever zich voortzet, tot dicht bij haren oorsprong volgt, onderweg o. a. de Pĕdjamboerön Karang Ampar passeerend. Een boschpad leidt van hier naar de Wöih-n-Lĕmpoeséng (1) (aan welker oever zich een djamboer bevindt) en voorts over de zadels Gĕnténg Bòrò (2) en Gĕnténg Bajōr (3) naar Lòjang (Atj. Sajeuĕng), d. i. Grot, aan den linkeroever der Peusanganrivier, niet te verwarren met die andere »Rustplaats der Grot", die wij verder stroomopwaarts aan dezelfde rivier reeds leerden kennen. Nog een paar uren stroomopwaarts de Peusanganrivier langs, en men komt aan Brawang Gadjah (4), dat ongeveer 14 uren gaans van Bĕroeksah verwijderd zou zijn.

Brawang Gadjah is stroomafwaarts de uiterste nederzetting van het kampōng-complex Kètòl; ongeveer 1 kilometer verder stroomafwaarts mondt de Tèlòng-rivier in de Peusangan uit. Ruim een uur verder stroomopwaarts komt men eerst aan de eigenlijke kampōngs van Kètòl, die zich over eenen afstand van ongeveer een uur gaans tot bij de uitmondingen der Wöih-n-Doerén en Wöih-n-Tjĕlala langs beide oevers en aan de zijrivier, de Kètòl, die bij de kampōng Kala in de Peusangan uitmondt, bevinden.

Doerén en Tjĕlala.

Iets boven de monding der Wöih-n-Doerén (r.) komt de Wöih-n-Tjĕlala (5) (l.) in de Peusangan. Ook de nederzettingen in beider stroomgebied gelijk aan den verderen bovenloop der Peusangan-

(1) *Lĕmpoeséng* is een kleine soort van bloedzuiger.

(2) Eene palmsoort, welker bladeren soms als dakbedekking voor hutten gebruikt worden.

(3) Boom, welks takken dienen om de bekende geruischmakende windmolens (Atj. *seusoeë*, Gaj. *pĕpilō*) te vervaardigen.

(4) *Brawang* = Atj. *toei*, kolk of kom in de rivier; »Olifantskolk".

(5) Eene plant met roode bladeren, gelijkende op dilĕm.

UITSTROOMING DER PEUSANGANRIVIER UIT DE LAUT TAWAR
BIJ TAKÉNGÖN.

rivier en harer zijstroompjes behooren tot de annexa van het Meergebied.

Behalve het daareven beschrevene is er nog een pad van Běroeksah in Z. Z. O. richting naar het Kètòl-complex, dat over de pĕrwörön Sĕmĕlét leidt, bij de kampōng Sĕrĕmpah uitkomt en waarbij men Karang Ampar Oostelijk laat liggen Deze weg werd in Juni 1902 door de colonne VAN DER MAATEN in twee dagen afgelegd.

De weg van Kètòl naar het Meer blijft de Peusanganrivier stroomopwaarts volgen tot dicht bij haren oorsprong uit het Meer. Van Kètòl naar het Meer.

Van Bah Oekön tot Rōté gaat het pad langs den linkeroever; hier steekt men over en volgt den rechteroever tot de overzijde van Pĕlōndén (1).

Bij Pĕlōndén kan men overgaan en tot Sanéhön den linkeroever volgen, maar gaat in den regel op den rechter voort tot Atang Mĕdjoengköt (2); van hier gaat men weer op den linkeroever, waar men iets boven Ōnéng-n-ikön (3) de rustplaats Pĕgantōngön passeert, en steeds den linkeroever kan blijven houden tot Sarél, waar men de vrij goede loopbrug over de Peusanganrivier over pleegt te gaan om zich bijv. naar Takéngön te begeven. Ook even beneden Takéngön is eene goede loopbrug, hoewel de rivier hier, nog gemakkelijker dan bij Sarél, steeds doorwaadbaar is.

De wadde beneden Takéngön heet *Pĕngĕdéhön* (van *kĕdéh*, *mĕngĕdéh*, d. i. visschen met *poeköts*) omdat men hier in sommige seizoenen met eene soort van zegens de groote visch pleegt te vangen, die dan in menigte uit het Meer naar Onéng-n-ikön tracht te zwemmen.

Er is echter van Kètòl tot aan het Meer aan beide oevers een doorloopend pad, met uitzondering van den afstand van Roté—Pĕlōndén,

---

(1) Plaats, waar men *lōndi's*, d. i. eene soort van vischfuiken uitzet.

(2) »Opwippende boomstam", waarschijnlijk wijl daar vroeger een boomstam uit het water stak.

(3) Ōnéng is eigenlijk een zilte bron, waaruit buffels of, in het woud, olifanten en rhinocerossen gaarne drinken. Hier is het oneigenlijk gebruikt van eene plaats in de rivier, waar de visschen zich plegen te verzamelen.

en dien van Sanéhōn—Atang Mědjoengkōt, die alleen op den rechteroever afgelegd kunnen worden.

Van de kampōngs, die men passeert, leiden paden in verschillende richtingen naar het eigenlijke Meergebied. Onbeladen Gajō's gaan van Kètòl naar Takéngōn in ééner dag; zwaar beladenen overnachten onderweg.

Van Pidië, Meureudoe of Samalanga over Pameuë naar Kètòl of Tjělala.

Er bestaat nog een pad dat het Gajōland met de landschappen ter Noordkust verbindt, maar dat zelfs door de Gajō's niet als een communicatieweg beschouwd wordt. Het leidt van de Kètòl-streek of van Tjělala over Pameuë naar den oorsprong der Meureudoerivier en volgt verder in hoofdzaak, maar nu en dan met groote afwijkingen, die rivier stroomafwaarts tot Meureudoe; aan de boven Meureudoe, ongeveer 2 dagmarschen van de kust gaan zijpaden af, een naar Mamprèë in de Pidiëstreek, een naar Samalanga. Men heeft die paden indertijd gekapt om daarlangs hetzij van de Westkust (Seunagan, Meulabōh), hetzij uit de Gajōlanden vee te vervoeren. In het eerste geval meed men aldus Anòë, Geumpang en Tangsé, in het tweede de kustlandschappen tusschen Peusangan of Samalanga en Pidië en daarmede ook de zware tolrechten, die door alle oelèëbalangs, welker gebied men passeeren moest, van de doorgevoerde buffels geheven werden.

Men heeft echter het gebruik van dien omweg spoedig laten varen om de vele bezwaren, die eraan verbonden waren. Van de Noordkust naar Pameuë toch zijn zeven zware dagmarschen met vele terreinmoeilijkheden, waaronder het meermalen doorwaden van de Meureudoe-rivier en het overtrekken van den hoogen Goenòng Peuët Sagòë (1), de waterscheiding tusschen de Meureudoe en de Pameuë (d. i. de Wòjla-rivier), en men vindt onderweg voor de medegenomen buffels niet altijd het noodige voeder, zoodat het voordeel van

(1) De colonne Scheepens, die bij eene excursie in Juli—September 1902 den weg van Meureudoe over Pameuë aflegde, bereikte aan het einde van den vierden dagmarsch den top van den Peuët Sagòë, waar men overdag eene temperatuur van 52° F., 's nachts van 49° F. had.

het ontduiken der tollen teloor ging door het onderweg sterven van vele dieren. Zoo zijn dus de paden voor een goed deel weder dichtgegroeid; dat van Samalanga naar Pameuë werd in den laatsten tijd nog al gebruikt door Atjèhers, die voor de registratie uitweken.

De paden van Pameuë over de pĕrwörön Sĕmĕlét en Brawang Gadjah naar het Kètòl-complex (Sĕrĕmpah) en die van Pameuë langs de Pameuë-rivier tot aan haren oorsprong en verder over hare waterscheiding met de Peusangan naar Tjĕlala worden daarentegen nog steeds gebruikt; beide afstanden legt men in ongeveer 4 dagmarschen af. Ook langs het tweede pad kan men, over Pèlang (Tjĕlala) en de wörs Tĕtĕmi en Sékirön de Kètòlstreek (Bah Oekōn) bereiken. De Gajō's halen, wanneer zij misoogst gehad hebben, rijst, die Pameuë overvloedig levert, soms ook vee, uit deze nederzetting. Verder wordt de gĕtah, die vooral lieden uit Pidië en Samalanga in de bosschen van Pameuë verzamelen, over Sĕmĕlét en Bĕroeksah naar Peusangan gebracht.

Een drukker verkeer dan gewoonlijk vond in 1901 en 1902 langs de hier bedoelde paden plaats, daar vijandige Atjèhers in deze streken schuilplaatsen zochten. De vroeger in Peusangan en Samalanga zwervende benden van Teukoe Sabi Silang en van wijlen Pòtjoet Mat Tahé hadden zich in Sĕmĕlét gevestigd, en de Pretendent-Soeltan, uit de Meerstreek door onze troepen verjaagd, begaf zich over Kètòl langs het Zuidelijke pad naar Pameuë.

Van Pasè (Seuleuma', Pira' of Peutòë) over Lōkōp naar Tèlòng of Samar Kilang.

Een weg van de Pasè-streek naar de Gajōlanden leidt over Seuleuma' en verder langs of nabij den rechteroever der Keureutòë-rivier over Paja Bakōng naar Moengkō, welke laatste kampōng aan deze zijde als pintō rimba geldt en waar de reizigers gewoonlijk overnachten. Van hier in een kleinen dagmarsch door tamelijk vlak oerbosch naar de pĕdjamboerōn Gĕroenggang, waar de djamboer aan de overzijde van de Wōih ni Gĕroenggang ligt; deze stroom behoort tot den bovenloop der Keureutòë-rivier.

Ook van Pira' uit kan men, tot Beuratjan den linkeroever der Pira'-rivier volgende, verder in Zuidwestelijke richting gaande, even

boven Paja Bakōng op ditzelfde pad uitkomen. Men kan in éénen dag van Seuleuma' naar Gĕroenggang gaan, maar Inlandsche reizigers overnachten gaarne in Moengkō, de laatste kampōng. Verder gaat de weg, steeds door het woud, den Goenòng Oedjeuën op; na eenige rustplaatsen op de helling bereikt men die op den top, welke Tjatòq-n-toeön ([1]) heet. Eene rustplaats verder begint men te dalen totdat men aan de Wöih-n-Lōkōp (bovenloop der Peutòë-rivier) komt, en deze iets stroomafwaarts volgt om de Djamboer Lōkōp, het volgende nachtverblijf, te bereiken.

Hier moet men de Wöih-n-Lōkōp, d. i. de Boven-Peutòë, over. De wegen vormen te dezer plaatse eenen viersprong. Behalve den zooeven gevolgden weg van de kust komt namelijk bij Djamboer Lōkōp nog een ander pad van de Pasè-streek uit, dat bij Pira' begint en eerst de Pira'-rivier, daarna haren zijstroom, de Tjeukòë, stroomopwaarts volgt. Ook andere wegen komen op dit pad uit, bijv. dat, hetwelk de colonne Colijn in Juli 1902 volgde, van Lhō' Soekōn over Matang Raja. Naar het Gajōland toe leiden eveneens twee paden, het eene naar het ons reeds bekende kampōngcomplex Tèlòng; het andere naar de laatste kampōngs aan de Djĕmèr (Djambō Ajè), tezamen Samar Kilang genaamd. Ongeveer half weg komt op dit pad een ander, van Peutòë (Tjòt Girè') uit, dat dan verder met het Lōkōp-pad naar Samar Kilang samenvalt. Den afstand Djamboer Lōkōp—Samar Kilang leggen de Gajō's gewoonlijk in twee dagen af, overnachtende aan een van beide oevers der Wöih ni Sĕmödōm (door Colijn Bidèn genoemd), van waar men dan in een korten dagmarsch Samar Kilang bereikt. Men volgt van Djamboer Lōkōp nog een klein eind weegs de rivier stroomafwaarts om ze dan eerst te doorwaden, waarna het pad naar de Sĕmödōm

([1]) *Tjatòq* is een houw (met een parang, zwaard, zwaard, schop enz.). *Toeön* = toean is hier het tot eigennaam geworden praedicaat van eenen heilige, die te dezer plaatse als teeken zijner aanwezigheid een houw in een reusachtigen boom zou gegeven hebben. Sommigen knoopen zijne legende vast aan die van den „*Toean*" ter Westkust, wiens voetstap (*tapa'*) enz. men te Tapa' Toean kan zien, en beweren dat de heilige reus telkens met eenen stap van Pasè naar den Goenòng Oedjeuën, van hier naar het Intém-intém-gebergte, van daar naar den Goenòng Api, en eindelijk naar Tapa' Toean voortschreed.

zich voortzet. Dit pad wordt gevolgd door de bewoners van de Gajō Loeös en veelal ook door die van het Döröt-gebied, ja nu en dan zelfs door menschen van den Oosthoek van het Meer (Bintang en omliggende gehuchten), die naar de Pasè-streek gaan. Onder de Döröt-bewoners zijn het alleen de lieden van Isaq, die soms de voorkeur geven aan den weg over het Meergebied. Dezen komen dan over Tèlòng op het andere pad van Djamboer Lōkōp terecht.

De weg naar Tèlòng leidt reeds bij Djamboer Lōkōp naar den overkant der rivier, van waar het pad weldra bij de Aroel ni Dĕdöp (1), een zijstroompje van de Lōkōp, uitkomt. Deze aroel volgt men stroomopwaarts, twee rustplaatsen voorbij, stijgt nu naar boven tot aan de rustplaats Pĕmoetör ni Ma'in (2), van waar men afdaalt naar de Aroel ni Lampahan, die men dan stroomafwaarts volgt, nu eens op den linker-, dan eens op den rechteroever, tot aan de rustplaats Lampahan, waar de Wöih-n-Dĕdöp (niet te verwarren met de zooeven genoemde Aroel ni Dĕdöp) zich met de Lampahan vereenigt om naar de Sĕmödöm te stroomen. Men volgt die Wöih-n-Dĕdöp een eind stroomopwaarts en bestijgt dan den Boer Simpang Oelia, op welks top eene rustplaats van denzelfden naam gevonden wordt; gaat nu geleidelijk door bosch naar beneden en komt aan de Wöih-n-Boegaq, een zijriviertje van de Sĕmödöm (Bidén), aan welks linkeroever hier eene pĕdjamboerön ligt, volgt haren loop stroomopwaarts ééne rustplaats voorbij, doorwaadt haar en gaat nu weder geleidelijk naar boven, steeds door woud, dat men eerst na drie rustplaatsen verlaat om in het blangterrein te komen. De Djamboer Koelöm, die men hier vindt, wordt vooral door hen, die met buffels reizen, als nachtverblijf verkozen; er is een kleine put en een grooter soort van bassin met veel, maar modderig water. Van Djamboer Lōkōp tot hier geldt als een flinke dagmarsch. Verder leidt de weg naar de Roesép-rivier, een zijstroompje van de

(1) *Dĕdōp* = dadapboom.
(2) Hier staat een kĕmoeningboom, die zich voordoet als ware hij ineengedraaid; de sage beschouwt dit als het werk van zekeren Panglima Ma'in, die daardoor een bewijs van zijne reuzenkracht gaf.

Sĕmödöm (Bidén), dat even boven de kampōng Roesép daarin valt; in ongeveer 2 uren bereikt men de aan haren linkeroever gelegen djamboer, waarbij men eerst de Pĕmarén Oejōm Pĕpòngòtōn (1), verderop links van den weg een zeer grooten steen, Batoe Sĕmĕgit (2) genaamd, rechts een kleineren ronden steen, Tapaq-n-Gadjah (3), voorbijkomt. De Wöih-n-Roesép over, blijft men op open terrein, de Blang Oebör-oebör (4) waar vroeger bij Tèlòng behoorende buffelkralen waren, tot men een weinig afdaalt om de Aroel Poetoes Tali over te gaan en dan weer te stijgen naar de Wör Mĕsidah (5), die op eenen Boer-n-Oejōm Pĕpar (6) genaamden berg ligt. Tamelijk steil gaat het van daar naar beneden, twee rustplaatsen (waarvan ééne Oejōm Pĕpar heet) voorbij naar Aroel Poetéh (»Witte Beek"), welk beekje van links in de Wöih Tĕmbòlòn (= Sĕmödōm of, volgens Colijn, Bidén) valt; hier pleegt men wel te overnachten, daar men er een paar huizen van lieden uit het Meergebied vindt met de door hen bewaakte karbouwenkralen en eenige arèn (*panggōh-*) en andere vruchtboomen.

Verder blijft het pad steeds den linkeroever der Sĕmödōm volgen, behalve tusschen Aroel Poetéh en Kanés, waar men langs den rechteroever gaat; bij deze beide nederzettingen moet men dan ook de rivier oversteken. Van Aroel Poetéh zou men in ongeveer 1 uur te Klōang, van hier in 1 uur te Kanés zijn. Beide plaatsen zijn nederzettingen van het Meergebied (en Tèlòng), in den laatsten tijd minder bevolkt en gecultiveerd dan voorheen.

Van Kanés naar Kĕbajakan en Bintang.

Kanés, waar de Aroel Kanés zich in de Bidén (Wöih ni Sĕmödōm) stort, is een knooppunt van paden naar Pasè, de Djĕmèr (Djambō Ajé) en het Meergebied, zoodat hier in normale tijden een vrij

(1) *Oejōm* = denneboom; *pĕpòngòtōn* = plaats van geween.
(2) Moskeesteen.
(3) »Voetspoor van den Olifant".
(4) *Oebōr* is eene soort van djamboe (Atj. *djambèë ië*), die in het wild groeit aan rivieroevers.
(5) *Sidah* = »hoeveel?"
(6) »Door den bliksem getroffen denneboom" (*pĕpar*, in Gajō Loeös *pĕlĕkah*, door den bliksem getroffen).

levendig verkeer en een zekere voorraad van de meeste Gajösche levensbehoeften is. Er leiden van hier paden zoowel naar den Oost- als naar den Westhoek van het Meer: naar Kĕbajakan en naar Bintang. Het eerste leidt van Kanés over het onbewoonde Pĕpĕdang en Gĕnténg Samén, waar een weinig boven de »Rivier der samenvloeiing (¹)" (Wöih-n-Pĕtjampoerön) eene bij Tèlòng behoorende buffelkraal is, dan Gĕnténg Tajòl (²), van waar men stijgt naar de rustplaats van het «uitzicht" (Tĕtingòkan), zoo genaamd omdat men van hier steil naar beneden ziet in de Wöih Rĕdĕlōng, verder nog eene rustplaats voorbij, naar de Pintoe Rimbö Tjĕlala genaamde rustplaats, gelijk ook het gebergte op dezen weg Goenòng Tjĕlala heet. Eerst langzamerhand komt men het bosch uit, daalt geleidelijk langs de rustplaats Paja Kòlaq (»Wijd Moeras") naar Tingköm, waarbij men het pad naar Rĕdĕlōng rechts laat liggen Van Kanés naar Tingköm moet 6—7 uren gaans zijn (³); van Tingköm naar Kĕbajakan is de afstand geringer.

Zwaarder is de weg, die rechtstreeks van Kanés naar Bintang voert. Van Kanés gaat deze over grasvelden zeer steil verscheidene uren stijgende tegen eene Boer ni Tanggaq Kambéng (»Berg, waarheen de geiten reikhalzend opzien") genaamde helling, naar Djamboer Koeöl (⁴), waar eene kleine aroel aan een niet talrijk gezelschap reizigers het noodige water biedt. Hier is men op de kruin van den Boer ni Andar-andar, die alleen hier met oerwoud, maar verder over zijne geheele helling met gras begroeid is. De afdaling aan de zijde naar het Meer toe is evenens zeer steil en komt, voorbij eene aan den voet des bergs aanwezige rustplaats der Grot (Lòjang), iets ten Oosten van Klitoe aan den oever van de Laut Tawar uit, van waar de weg dan langs dien oever Oostelijk naar Bintang voert.

(¹) Hier vloeien namelijk de Wöih-n-Pĕpantang of Tjĕlala en de Wöih Rĕdĕlong, die tot den bovenloop der Sĕmödöm behooren, ineen.

(²) Het »Zadel van den tajòl-boom", een boom, dien men in jong bosch aantreft.

(³) Dit komt overeen met de ervaring van de colonne Colijn (Juli 1902).

(⁴) Een in jong bosch aangetroffen boom.

Van Pasè over Mbang naar Tèlòng.

In de laatste jaren is er een nieuw pad naar de Pasè-streek in gebruik gekomen, dat bij Mbang aan de Boven Pasè-rivier uitkomt. In éénen dag kan men van Mbang uit Koeala Krōh bereiken, van Koeala Krōh in éénen dag de Djambō Awé ([1]); van hier leidt het pad, steeds de Pasè-rivier volgend, nu eens op dezen, dan op genen oever overgaand, naar Lòjang (Grot) bij den oorsprong der rivier. Van Lòjang stijgt men in éénen dag naar de Djamboer Daléng ([2]), waar eene kleine aroel is. Het pad daalt nu af naar Ōnéng ([3]) Kanés, bij den oorsprong der Aroel Kanés, waar zich eveneens eene djamboer bevindt; in éénen dag gaan de Gajō's van hier naar de Oostelijkste kampōng van het Tèlòng-complex: Rĕdĕlōng, onderweg drie kleine, maar diep ingesneden aroels overstekend.

De wegen van Pasè over Tèlòng, die hier beschreven werden, worden vooral gebezigd door hen, die uit het Meergebied en zijne annexen naar de Pasé-streek willen gaan. Uit het Dörötgebied zijn er, bepaaldelijk onder de bewoners van Isaq, velen en ook onder de lieden van iets lager aan de Djĕmèr gelegen kampōngs nog enkelen, die over Paja Djagat naar de Laut Tawar gaan en dan over Böbasan en Tèlòng dezelfde paden naar Pasè volgen. Velen hunner en allen, die lager aan de Djĕmér wonen, nemen echter den weg over Samar Kilang, die bij Djamboer Lōkōp (zie boven bladz. 30) met den Tèlòng-weg naar Pasè samenvalt.

Paden van het Meer naar de Döröt.

Alvorens nu de paden te bespreken, die van het Meergebied naar de Westkust voeren, willen wij eerst die naar de »Döröt" (het stroomgebied der Djĕmèr) behandelen, daar sommige der eerste door de Döröt heenleiden of met de van daar uitgaande zich later vereenigen.

Van Paja Djagat naar Isaq.

Van het Westen van het Meer gaat de weg van Ōréng (Paja Djagat; een der bij Pĕgaséng behoorende gehuchten), uit, dat hier pintoe rimbō is; men begint hier dadelijk den Boer ni Tĕlögö, het

---

([1]) *Awé* (Atjèhsch) = rotan.

([2]) *Daléng* = de plankachtige uitwas onder aan den stam van sommige boomen, Maleisch *banir* genaamd.

([3]) Zie boven bladz. 27.

scheidingsgebergte te bestijgen. Drie rustplaatsen gaat men voorbij, alvorens de rustplaats Pĕmarén Tĕlögö (waar inderdaad een kleine *tĕlögö* = waterput is) op den top te bereiken.

De derde pĕmarén van Ōréng af is Simpang Kĕnawat, waar het van Kĕnawat uitgaande pad zich met dat van Pĕgaséng vereenigt; dit pad bezigen de bewoners van alle ten Oosten hiervan gelegen nederzettingen aan het Meer, Bintang ingesloten, die naar Isaq willen. Van den top gaat het steeds naar beneden tot aan den voet van de Kléléng (zoo heet het gebergte aan den naar Isaq toegekeerden kant); rustplaatsen: Pĕmarén Kòlaq (1), P. Djèrèt-n-Lam (2) of P. Djòròq (3), P. Gĕnténg of Tĕbōq (4) (hier is de pintoe rimbö) en P. Mĕntèr (5). Van Gĕnténg af gaat men door blang-terrein in een paar uren naar Isaq.

Bij Mĕntèr splitst zich het pad in drieën: een naar Dah, een vaar Koetö Kréng, een naar Koetō Rajang, alle drie kampōngs van het Isaq-complex.

Van den Oostelijken oever van het Meer uit neemt men een ander pad, als men verder benedenstrooms aan de Djĕmèr wil komen bijv. naar Ōnéng. Dit leidt van Dĕdamar door eene vlakte langs de Aroel Dĕdamar (6), die men een paar uren lang tot haren bovenloop volgt om dan langs eene zeer steile rotsachtige helling den Boer ni Mĕnggoerōng (hoogste punt 1910 meter), de waterscheiding tusschen het Meer en de Djĕmèr, te bestijgen; aan de andere zijde gaat het nog steiler naar beneden en ook hier volgt op het woud kaal rotsachtig terrein, totdat men bij het gehuchtje Oemang (7) aan den bovenloop der Pĕnarōn (8) komt. Van hier kan men naar Pĕnarōn of naar Ōnéng enz. gaan. De afstand van eene dezer

Van Bintang over Pĕnarōn (het Oemang-pad).

(1) Wijd.

(2) Graf van Lam.

(3) Ovaal.

(4) *Tĕbōq* = aanplant, ontginning (vergel. Atj. *seuneubōs*).

(5) *Mĕntèr* = steeds vloeiend (van bronwater); waarschijnlijk verbasterd uit Mal. *mata ajir* (vergel. Djĕmèr = Djamboe Ajir).

(6) *Damar* = de hars van den mĕranté-boom.

(7) Naam van eenen vogel.

(8) *Naroe* = lang, *narōn* = langer, *pĕnarōn* = langst.

plaatsen naar Dĕdamar of Bintang is ruim één dagmarsch. Dit pad (»dĕné Oemang") wordt evenmin als het meer Oostelijke [»dĕné Kĕrĕtan" (¹)] veel gebruikt; het verkeer tusschen het Meer en het Djĕmèr-gebied toch heeft meerendeels ten doel buffels, die in de Döröt goedkooper zijn, van daar te halen, en deze brengt men over den meer begaanbaren, hoewel ook niet gemakkelijken weg van Isaq. Van Dĕdamar uitgaande, komt men, het derde pad volgend, op den Boer ni Dĕdamar al spoedig in het bosch; Dĕdamar geldt dan ook als pintoe rimbö. De klim naar de waterscheiding is ook hier veelal zeer steil, en het pad voert geruimen tijd door de Wöih ni mpat poelōh ĕmpat (²); de pintoe rimbö aan de Djĕmér-zijde heet, evenals het scheidingsgebergte aldaar, Kĕrĕtan, van waar men in een paar uren over de verlaten pĕrwörön Toelön, de kampōng Sĕroelö met haar bijgehucht Panoe bereikt. Iets boven Toelön gaat hier een pad rechts af naar Pĕnarōn en verder naar de valleien, waarheen de weg over Oemang leidt.

Van Bintang over Sĕroelö (Kĕrĕtan-pad).

Van Sĕroelö leidt het pad bij Gĕrĕpa (waar aan den rechteroever der Djĕmèr eene pĕrwörön is) naar Linggö, dat men van Bintang uit aldus in twee flinke dagmarschen bereiken kan. Bij Gĕrĕpa moet men de Djĕmèr over, hetgeen bij hoog water oponthoud kan veroorzaken.

Van Sĕroelö en van Linggö naar Samar Kilang.

Zoowel van Sĕroelö als van Linggö leiden paden naar het Oostelijkste kampōngcomplex aan de Djĕmèr: Samar Kilang. Dat van Sĕroelö gaat door blang-terrein tot bij de Pintoe Rimbö Gĕrbang (³), waar men afdaalt en na drie rustplaatsen de kleine Aroel Mantjōng, die links in de Djĕmèr valt, aantreft; hier is eene djamboer, waarin de reizigers plegen te overnachten. Van hier steil naar boven (drie rustplaatsen), daarna bergaf tot Kala Pakang, waar men de Pakang

---

(¹) *Kĕrĕtan* is eene biezensoort, waarvan men o. a. matten vlecht.

(²) Het »Vierenveertigwater"; zoo heet ook de bovenloop van de Kroeĕng Batĕĕ tusschen Atjèh en Pidië (Kroeĕng Peuĕt-plōh-peuĕt) en om dezelfde reden: daar het pad tallooze malen over den zich kronkelenden bergstroom leidt. Zie over »44" »*De Atjèhers*" I: 421, II: 59.

(³) »Loshangend" van haar.

oversteekt en den linkeroever der Djĕmèr blijft volgen tot dichtbij Samar Kilang. Iets boven de kampōng Landé (Samar Kilang) steekt men de rivier over. Wie met zwaren last reist, overnacht in de Pintoe Rimbŏ Gĕrbang en in Kala Pakang.

Van Linggŏ gaat het pad over eenige rechterzijriviertjes van de Djĕmèr in twee of drie dagen naar Samar Kilang; dit pad heet *dĕnè Dōsōn* omdat het door een aan de Dōsōn gelegen kampōng-complex leidt, of *dĕnè Daléng*, wijl men dichtbij Samar Kilang den steilen Boer Daléng over moet. Van Linggŏ gaat men over Tōkéq naar Boegaq, waar men overnacht; van Boegaq over Djamboer Atoe naar Djamboer Atang; van hier over Djamboer Daléng naar Kampōng Landé. Zwaar beladenen overnachten ook in Tōkéq, Djamboer Atoe en Djamboer Daléng, daar de weg de vele ravijnen van de aroels, die rechts in de Djĕmèr vallen, snijdt. De oevers der Djĕmèr zelve zijn tusschen Linggŏ en Samar Kilang steil en rotsachtig, aan beide zijden met oerwoud bedekt behalve het eerste gedeelte, van Linggŏ tot de sinds lang verlaten kampōng Lajòng (het Abdera der Gajō's), waar men nog blangterrein aantreft.

Verbinding van de Meerstreek en de Dŏrŏt met Atjèhs Westkust.

Van het Meergebied en van de Dŏrŏt uit is ter Westkust Meulabōh het voornaamste einddoel voor reizigers uit de Gajōlanden; het naar de Westkust meegenomen handelsproduct is tabak, en nu en dan enkele paarden voor de hoofden. Men koopt daarentegen, behalve de levensbehoeften, die de Gajō's ook van de Noordkust halen (zout, kleedingsstoffen en enkele luxe-artikelen) veel buffels ter Westkust, met name in Seunagan, in, daar deze hier goedkooper te krijgen zijn dan in het Gajōland ([1]). Wie vooral op zout en kleedingstoffen uitgaat, reist zoo mogelijk tot Meulabōh door, daar hij die artikelen verder landwaarts in duurder moet betalen en minder keus vindt dan in de handelshaven. Wie echter alleen tabak te gelde wenscht te maken om — daar de markt bijv. juist bijzonder willig is — met spoed eene grootere partij in het Gajōland

([1]) Hier wordt natuurlijk alleen aan de normale omstandigheden gedacht; de in de laatste jaren chronisch terugkeerende veepest brengt daarin menigmaal verandering.

te gaan koopen en weer naar beneden te brengen, verkoopt deze liefst aan een der stations aan de wegen, met name Beutōng of Boengòng Talòĕ of nog iets verder naar de kust toe, en keert dan met zijne dollars terug. Bezoeken aan andere omliggende landschappen, als Wòjla, Boebōn, Tripa, hebben gemeenlijk bijzondere aanleidingen.

Van Kètòl en Tjĕlala over Beutōng naar Meulabōh of Seunagan.

Van Tjĕlala gaat het pad uit, dat door reizigers uit Kètòl en omstreken naar Meulabōh gebruikt wordt. Het volgt gedurende eenige uren de bedding der Tjĕlala-rivier naar boven, gaat dan over de waterscheiding van de Peusangan- en Meulabōh-rivieren, op welker hoogste punt eene rustplaats met een paar waterkuilen is. De waterscheiding afdalend, komt men aan de Aloeë Pisang, welker bed men naar benedenstrooms eenigen tijd volgt, overschrijdt langs een steil pad de hooge waterscheiding tusschen deze beek en de Aloeë Kareuĕng, welke beide aloeë's rechts in de Beutōng-rivier vallen. Langs de Aloeĕ Kareuĕng (die in haren benedenloop Aloeë Meuleusōng heet) benedenwaarts voert een zeer moeilijk pad, waarin even vóórdat het pad de aloeë verlaat, op haren linkeroever het pad van Paja Djagat (Pĕgaséng) uitkomt; vervolgens de Aloeë Meuleusōng verlatend, volgt men ± 400 meter de Aloeĕ Barō (zijtak der Meuleusōng) en begint dan den Glé Beutōng te beklimmen (hoogste punt 1252 meter); van dezen top voert het pad steil naar beneden over de vlakte van Beutōng. Van Tjĕlala af kan men dit groote en van levensmiddelen wel voorziene gampōngcomplex in drie dagmarschen bereiken. In ongeveer vier dagmarschen kan men van hier uit, hetzij over Langgò, hetzij over Kila in Seunagan, Meulabōh bereiken.

Van Paja Djagat naar Beutōng.

De lieden van het eigenlijke Meergebied gaan van Paja Djagat (het gehucht van Pĕgaséng, niet te verwarren met dat van Isaq) uit en komen dan, gelijk zooeven bleek, bij de Aloeĕ Kareuĕng op het pad van Tjĕlala; men zegt, dat zij het traject naar Beutōng gewoonlijk in vier dagen afleggen.

Van dit pad gaat een weinig gebruikt zijpad naar het gehucht Paja Djagat (dat tot Isaq behoort, maar aan de andere zijde der

waterscheiding ligt) en aldus naar den weg van Isaq naar Boengòng Talòë; dat zijpad noemt men *děnè Batoe Lintang*, omdat tusschen het even bedoelde kruispunt en Paja Djagat (Isaq) eene plek van dien naam ligt. Dit Batoe Lintang is bekend, wijl de vrouwen van Isaq daar in het uitgestrekte moeras biezen (*běldōm*) plegen te verzamelen voor hare matten. Dit pad wordt niet gebruikt om van Isaq naar Beutōng te komen; wel wordt het begaan door bewoners van Pĕgaséng, die in Batoe Lintang visch, kònjĕl (zie boven bladz. 6) of bĕldōm gaan halen.

Van Isaq gaat de weg naar de Westkust vooreerst naar Boengòng Talòë in Boven-Seunagan. Een pad van Lòjang Oekön komt even bewesten den Boer ni Brawan met het pad van Krambél (eene der Westelijke kampōngs van het Isaq-complex) samen; nog iets verder loopt in dit vereenigde pad het pad van Koetō Dah uit. In een matigen dagmarsch komt men van Isaq in het gehucht Djagòng, dat, hoewel aan den bovenloop der Meulabōh-rivier gelegen, van Isaq en Lòjang uit bevolkt is; even vóór Djagòng gaat men deze rivier over, hetgeen bij hevigen regen bezwaar kan opleveren. Een tweede flinke dagmarsch brengt den reiziger langs de gehuchten Paja Djagat en Paja Daloe naar de Djamboer Koelōm aan den linkeroever der Boven-Meulabōhrivier, die hier Wöih-n-Djagòng heet. Van Isaq naar Beutōng en naar Boengòng Talòë (Seunagan).

Onderweg gaat men over tal van aroels, die links in de Wöih-n-Djagòng vallen; hieronder twee eenigszins aanzienlijke: de Aroel Gĕgarang en de A. Pasér Poetéh. Van Koelōm laat men de rivier achter zich en gaat over de kleine waterscheiding der Wöih-n-Djagòng met de Aroel Rĕlas (Atj. Aloeë Reulòïh); al spoedig komt men aan Balè Tingkōm, waar rechts een zijpad naar de Koeala Langoej ([1]) (samenvloeiing van de Djagòng en de Rĕlas) en verder naar Beutōng loopt. Men kan in twee dagen van Djagòng naar Beutōng komen, maar meestal doet men er drie over.

([1]) In het bosch bij deze samenvloeiing komen vele *kònjĕl*-boomen voor, welker bast, gebruikt als gedeeltelijk surrogaat voor de pinangnoot, hier door de bewoners van Isaq en van het Lòjanggebied veel gezocht wordt.

De reiziger naar Boengòng Talòë gaat van Balé Tingkōm nog een drietal rustplaatsen voorbij, naar Djamboer Rĕlas ([1]) (Atj. Dj. Reulòïh) aan den linkeroever der gelijknamige aroel, die men dus oversteekt. Hier overnacht men na een kleinen dagmarsch omdat men verder onderweg geen water aantreft vóór de volgende pĕdjamboerōn, Djamboer Sĕdjōq, die men met eene vracht niet in éénen dag van Koelōm uit bereiken kan. Wel plegen terugkeerende Gajō's dien afstand in éénen dag af te leggen.

De weg van Rĕlas tot Sĕdjōq (tusschen beide plaatsen ± 8 pĕmaréns) is een steil bergpad; Sĕdjōq ligt dichtbij den top, en men vindt er moeraswater en een paar kleine bronnen.

Van Sĕdjōq komt men na twee pĕmaréns boven op de waterscheiding, waar men de naar hare wijde uitzicht Singgah Mata genoemde rustplaats heeft. Hier ziet men de vlakten van Seunagan en Meulabōh, en de kust van Soesōh tot Wòjla. Na een klein stuk weegs, dat vlak blijft, daalt men van hier tot Boengòng Talòë toe voortdurend af, vooral op het eerste gedeelte zeer steil. Gajō's plegen onderweg van Sĕdjōq naar Boengòng Talòë tweemaal te overnachten: eerst in Djambō Tanggaʾ, daarna in Djambō Keutapang. Evenals Sĕdjōq bieden ook deze beide djamboers den reiziger slechts moeraswater, in den drogen tijd in voor groote gezelschappen niet voldoende hoeveelheid. Vooral tot Tanggaʾ is het pad zeer steil en steenachtig. De volgende pĕdjamboerōn is Abeuëng-abeuëng (Gaj. Abang-abang), naar eene beek, die zich daar in de Kroeëng Boengòng Talòë, d. i. den bovenloop der Seunagan-rivier uitstort. Naar die beek schijnt men den hoogen berg, dien wij zooeven overtrokken, wel eens Abeuëng-abeuëng te noemen, van waar op de kaarten Abong-abong. Gewoonlijk heet hij naar de Atjèhsche zijde Singgah Mata of Tanggaʾ, naar de Gajōsche Boer ni Djamboer Sĕdjōq.

Van Abeuëng-abeuëng, welks djamboer aan de groote rivier ligt, leiden twee paden stroomafwaarts langs de rivier in éénen dag naar

---

([1]) *Rĕlas* = vervallen, ingestort; er schijnt hier niet lang geleden eene kolossale aardstorting plaats gehad te hebben.

Boengòng Talòë; het eene kan men slechts in den drogen tijd nemen, daar men dan vlak bij Abeuëng-abeuëng en verder nog tweemaal de rivier moet doorwaden, hetgeen bij hoog water niet gaat. Het andere pad is moeielijk, geaccidenteerd en steenachtig; ook wordt de reiziger daar veel door patjats geplaagd.

Van Boengòng Talòë, waar eene keudè den Gajō's gelegenheid gaf, kleedingsstoffen en wat zout te koopen, gaat men de rivier langs in twee dagen naar de Koeala Seunagan, of in éénen dag naar Peureumeuë, en verder naar Meulabōh.

Van de Döröt naar Gajō Loeös.

Behalve met het Meergebied en met Atjèhs Westkust is het stroomgebied der Djĕmèr ook met Gajō Loeös verbonden; slechts één pad over het Intém-intémgebergte, de hooge waterscheiding tusschen de Djĕmèr en de Tripa, dient hier ter communicatie. Hiervan moeten de bewoners der Gajō Loeös gebruik maken, wanneer zij naar de Djĕmèr, het Meer of de landschappen ter Noordkust van Atjèh wenschen te gaan; evenzoo de Meerbewoners en die der Djĕmèr, die zich naar Soesōh willen begeven. In den allerlaatsten tijd heeft men een nieuw pad gemaakt, dat den Westelijksten uithoek van het Djĕmèr-gebied met het uiterste Westen der Gajō Loeös verbindt, namelijk van Paja Daloe, een gehucht, dat door uitgewekenen uit Böndör Klipah (Gajō Loeös) onder patronaat van Rödjō Linggō is gesticht, naar Rĕröbö Tōa aan de Tripa-rivier. Die uitgewekenen, de Pĕngoeloe Sĕkoeölön met zijnen stam, hadden namelijk belang bij eene kortere verbinding met Gajō Loeös van hunne woonplaats uit; hun pad moet in 3—4 dagen over de waterscheiding der Meulabōh- en Triparivieren van Paja Daloe over Kla en Klōang naar Rĕröbö voeren. Vooralsnog is dit pad van zeer beperkt gebruik, maar het plan schijnt te bestaan om het te verbeteren, daar het minder zware berghellingen heeft dan de vroeger eenige Intém-intém-weg.

Het pad van Paja Daloe naar Rĕròbö.

Van Landé over den Intém-intém naar Kōnéng.

Van het Djĕmèr-gebied loopen de paden naar den Intém-intém-weg ineen bij Landé, dat vroeger eene kampōng, later slechts pĕrwörön was en nu alleen diegenen tot tijdelijke bewoners heeft, die uit de

daar aanwezige wellen zout winnen. Van Landé leidt één pad in ± ½ uur door blang naar het uit twee kleine gehuchten bestaande dorp Lōmōt ([1]) aan de gelijknamige zijrivier der Djĕmèr. Deze rivier over, gaat men eerst nog door sawah-terrein naar de kampōng Garōt en voorts geleidelijk naar boven, tot bij de Pintoe Rimbō Kĕkaboe ([2]), waar men wat boschterrein krijgt tot aan de Wōih-n-Isō-isō ([3]), eene groote aroel, die haar water naar de Lōmōt voert, en die men driemaal moet doorwaden, hetgeen bij hoog water niet altijd kan. Van hier komt men weer in blang-terrein, zoodat het pad naar den top van den Pĕnimbōn, hoewel ietwat steil, geenerlei moeilijkheid oplevert. Van de Djamboer Pĕnimbōn, die aan den rand van het Isō-isō-ravijn ligt naar den Pĕnimbōnberg leidt het pad langs een »Djèrèt Naroe" (Lang Graf), zooals men die ook elders in den Archipel wel aantreft. Het bosch begint nu weder dicht bij de Lōkōp-rivier, die dicht bij Pĕnimbōn in de Isō-isō valt, altijd doorwaadbaar is en aan welks overzijde het steeds steilere bergpad in ½ uur naar de Djamboer Bĕrĕkèng ([4]) leidt, waar eene zeer kleine aroel, zijtak van de Lōkōp, steeds voldoende water levert en waar men, van Lōmōt komende, zijn eersten nacht zal hebben door te brengen. Men kan ook aan de Lōkōp overnachten, waar meer ruimte en overvloed van water is, terwijl men dan toch den volgenden dag Kĕnjörōn kan halen.

Van hier naar de Djamboer Inō-n-ròròh ([5]) blijft het pad vaak

---

([1]) *Lōmōt* = mos.

([2]) *Kĕkaboe* = kapok.

([3]) Hier komt men van Lōmōt in ruim een uur, maar daar men er aan de groote, vischrijke rivier in twee djamboers en eene grot kan logeeren, plegen Gajō's hier veel te overnachten.

([4]) Eene kleine palmsoort.

([5]) Men noemt in het Gajōland evenals op Java de ouders naar hunne kinderen (Ama-n-N., Inō-n-N. d. i. Vader van N, Moeder van N.) Zulke namen worden nu echter ook met andere woorden dan kindernamen gemaakt. Eene vrouw, die met haren zuigeling zich in een reisgezelschap bevond, zou op de hier bedoelde plaats des nachts door een *tjĕmparam* (soort van bloedzuiger) in de borst gezogen zijn en dit eerst ontdekt hebben, toen het dier zich reeds naar binnen gezogen had. Haar man wist geen anderen raad te schaffen dan te trachten, de tjĕmparam uit de borst der vrouw naar buiten te trappen (*ròròh*); de vrouw bezweek onder de operatie en werd hier begraven, en het »Graf van Moeder Trap" (*djèrèt Inō-n-ròròh*) herinnert de reizigers aan deze gebeurtenis.

tamelijk steil; iets minder wordt dit naar den top van het Intém-intém-gebergte, die hier Tapaq-n-Toeön ([1]) heet en waar eene rustplaats is, die men Pĕtĕdōhön Pròq, d. i. Rustplaats van de eekhoorns, noemt. Deze diertjes bewaken die heilige plaats en komen zonder schuwheid bij de rustende reizigers om een hapje rijst bedelen, wanneer dezen brave lieden zijn; in het andere geval naderen zij niet. Nu daalt men af; aan deze zijde van de Intém-intém is de helling niet steil. De eerste djamboer is Kĕdibòngön ([2]), waar eene kleine aroel, zijtak van de Kĕnjörön, water levert. Van Bĕrĕkèng komend, kan men echter zeer wel naar Kĕnjörön ([3]) doorgaan, waar aan de gelijknamige rivier ook eene djamboer is. Van hier gaat men in een matigen dagmarsch naar Tjanè Tōa of in éénen kleinen naar Kōnéng; eerst ± $^1/_2$ uur voordat men deze kampōng bereikt, komt men bij de Pintoe Rimbö Kĕnjörön het bosch, dat men bij Lōkōp binnentrad, weder uit en heeft men het gewone blangterrein. Een eindweegs voorbij deze Woudpoort splitst zich het pad in de wegen naar Kōnéng en naar Tjanè Tōa.

In drie of vier dagen kan men dus zonder bezwaar van het Djĕmèr-gebied naar de Gajō Loeös komen. Gajō's, die er vijf dagen over doen, geven toe aan hunnen lust om in Isö-isö te visschen of in de blang van Pĕnimbōn (waar slechts voor weinige personen water is) liever dan in het vochtige bosch te logeeren. De nachtverblijven zijn dan: Djamboer Penimbōn, Djamboer Bĕrĕkèng en Kĕdibòngōn of wel: Pĕnimbōn, Kĕdibòngōn, Kĕnjörön en Pintoe Rimbö (niet zeer ver van Kōnéng). Wie alleen met eenigen voorraad eigen leeftocht reist en haast heeft, loopt van Tjanè Tōa in 2 dagen naar Landé.

Deze weg is, in vergelijking met de meeste Gajōpaden, gemakkelijk te noemen, en Gajō Loeös voor ons van het Meergebied en Linggö uit gemakkelijker te bereiken dan langs een der andere

---

([1]) »Voetspoor van den Heer" (eenen heilige); zie de noot hierboven bladz. 30.
([2]) »Plaats, waar men kinderen sust" (*dibòng*).
([3]) Eene djĕroeksoort.

toegangswegen. Alleen tusschen de Lōkōp-rivier en Kĕdibòngōn is het pad zeer steil en vermoeiend.

Van Samar Kilang naar Simpang Oelim.

De Djĕmèr (Djambō Ajé) heeft, evenals de meeste rivieren in het Gajōland (Peusangan, Tripa, Teumiĕng, Peureulaʼ) wegens haar sterk verval en geringe diepte voor het verkeer geene waarde. Van Samar Kilang af tot aan de monding kan men haar met djalō's (Gaj. prau) bewaren. Ook loopt er langs de rivier van Samar Kilang over Sarah Radja, Rampaïh enz. een pad, nu eens op dezen, dan op genen oever, zoodat men telkens moet oversteken; vooral van Samar Kilang of leidt het door woest en onbewoond terrein. Toch zijn er soms Gajō's, die langs dezen weg buffels ten verkoop naar de kuststreek brengen. Een deel van het gezelschap moet dan met die dieren zigzag langs en over de rivier zich bewegen, terwijl de anderen met den teerkost den waterweg volgen. Hebben de eersten groote terreinmoeilijkheden te overwinnen, de varenden moeten met enkele stroomversnellingen en vele steenen rekening houden, ja eene enkele maal hun vaartuig en zijnen inhoud een eindweegs langs den oever dragen. Dit geschiedt bij Seudòt, ongeveer een dag boven Rampaïh, waar de rivierbodem ondiep en hellend is. Een druk gebruik wordt dan ook van dit pad niet gemaakt, en daar de bezwaren, steeds beduidend, bij hoog water nog zeer toenemen, loopt de schatting van het aantal dagreizen zeer uiteen.

Langs dezen waterweg komt men onder gunstige omstandigheden, d. i. wanneer geene zware regens den stroom doen zwellen, in zes dagen van Simpang Oelim naar Samar Kilang; omgekeerd in twee dagen.

Van Linggō naar Sĕrbōdjadi.

Om uit het Djĕmèr-gebied naar Sĕrbōdjadi te komen heeft men slechts één pad. Dit is van Linggō over Tōkéq één met het pad naar Samar Kilang, maar gaat iets boven Boegaq rechts van dit laatste af naar de Pintoe Rimbō ([1]), waar men pleegt te overnachten;

([1]) Hier is eene grot, waarin men den vorm van een bedehuis wil herkennen, doch die niet tot nachtverblijf dient.

sommigen overnachten eerst nog in Tōkéq. Steeds meer stijgt de weg tot aan het tweede (of derde) nachtstation, aan den oorsprong der Wöih-n-Ajar Poetéh. Den volgenden dag komt men tot Kliöt ([1]), op weg waarheen men, voorbij de Djamboer Tòmbang ([2]), den steilen hoogen Boer ni Tĕtakoer ([3]) overtrekt, zoodat zwaar beladen reizigers ook wel te Tòmbang overnachten. Van Kliöt in een kleinen dag naar Koeala Djĕréng, de eerste kampōng van het Sĕrbödjadi-complex, daar de weg nu daalt, vooral na de rustplaats Sala Moedö met vrij sterke helling. Op de reis vàn Sĕrbödjadi naar Linggö overnacht men dan ook in Sala Moedö.

Van Gajō Loeös naar Sĕrbödjadi.

Gajō Loeös is, behalve met het Djĕmérgebied (door den zooeven genoemden Intém-intém-weg en het nieuwe pad Paja Daloe—Rĕröbö) binnen het Gajöland alleen nog met Sĕrbödjadi verbonden. Over Sĕrbödjadi, langs de Djĕrnéh gaat somtijds ook de reis der bewoners van Gajō Loeös naar Tĕmiang; de meesten slaan van het Sĕrbödjadipad rechts af naar Tampōr, om zich hetzij langs deze plaats of via Lĕstèn naar Tĕmiang te begeven.

De kampōng Ōréng is één van die nederzettingen, die historisch en politiek tot Gajō Loeös behooren, al liggen zij aan gene zijde van de hoofdwaterscheiding met Sĕrbödjadi, aan den bovenloop der Tampōr. Uit de vereeniging der Gadjah- en Ōréngstroomen ontstaat namelijk de rivier, die naar Péndéng gaat en zich beneden die plaats, na haren loop geruimen tijd door oerwoud vervolgd te hebben, met de Lĕstèn vereenigt, om eerst bij de kampōng Tampōr, na hare samenvloeiing met de Poenti, den naam Wöih ni Tampōr aan te nemen. Deze Tampōr vormt met de Djĕrnéh de Simpang Kanan van de Tĕmiang-rivier. Uii het meest bevolkte, Oostelijke deel der Gajō Loeös (Kampōng Loeös) gaat men door het bij Panggōr en Badaq behoorende rijstveld Ōnéng, den berg over, dien men deels Boer ni Pĕgoemboelön, deels Koelét Manés, Ambōn-sĕtétéq Tĕlögö

([1]) *Kliöt* = *liöt*, kleiachtig.
([2]) *Tòmbang* is eene klimplant in het bosch.
([3]) *Tĕtakoer* eene soort van liaan.

Batoe [1] en Boer ni Gadjah noemt, naar Gadjah en Ōréng en volgt verder het pad, dat steeds langs en door die Boven-Tampōr-rivier (hier Wöih-n-Ōréng genaamd) bij Péndéng de laatste Gajō-nederzetting bereikt [2]. Van Péndéng leidt het pad door onbewoond gebergte met oerbosch, waar men eerst dichtbij Sĕrbödjadi uitkomt. Eerst volgt men den linkeroever der Tampōr langs de djamboers Atoe Djanggōt, Tōbat (of Tapaq)-n-Sōah, Lòjang Toengköt tot de Djamboer Poelō Bĕsar, waar men de rivier rechts laat liggen en langs Djamboer Bĕtōng, Dj. Tjĕlikō en Dj. Ōwaq naar de Sĕrdang, eene zijrivier van de Tampōr, voortgaat, welke men een eindweegs volgt, nu eens op dezen, dan weer op genen oever, langs verschillende pĕdjamboerōns, om haar eindelijk links te laten liggen en over eene waterscheiding (Boer ni Tōnggō Bĕsi) de Wöih ni Simpang te bereiken; deze zijrivier der Djĕrnéh volgt men stroomafwaarts een paar uren gaans en komt dan aan de kampōng Lĕlés van het Sĕrbödjadi-complex. Van Ōréng naar Lĕlés komt men belast in 4—5, onbelast in 3 dagen.

Van Sĕrbödjadi naar Tĕmiang langs de Djĕrnéh.

Uit deze vallei liedt de gewone landweg naar Tĕmiang eerst over het Kĕmĕnjangebergte naar Koembōr, op weg waarheen zwaar beladenen nog in Ajar Tĕnang overnachten; bij Koembōr komt eveneens het pad van het naburige Bōnén- of Sĕmboeang-complex uit, dat over den Goenòng Poetjōq Koembōr gaat. Van Koembōr volgt men de Djĕrnéh-rivier, meestal op den linkeroever blijvend, maar nu en dan loopt het pad een oogenblik op den rechteroever; men passeert op weg naar Simpang (de samenvloeiing der Djĕrnéh en der Tampōr) de deels verlaten nederzettingen Poelò Plandōq, Bĕdari, Djĕrnéh, Minjaq Tanòh, Mĕrĕsah, Panté Kra, van welke laatste men in één of twee dagen onzen post Koeala Simpang bereikt. Tusschen Djĕrnéh en Simpang gaat men vijfmaal de Djĕrnéh-rivier over.

---

(1) »Een druppel dauw, een steenen put", eigenlijk de naam eener rustplaats op dien berg.

(2) De rustplaatsen en kampōngs, die men op weg derwaarts passeert, zijn: Trangōn (eene wōr, niet te verwarren met de gelijknamige kampōng in het Westen van Gajō Loeös), Brawang Salam, Pōlōng, Pĕtĕdōhön Sĕtoel, Djamboer Atoe, Sĕsinggi (Djamboer Tingköm), Pĕpélah, Tanggaq Kambéng, Lòjang Atoe Bĕrantōq, Ongkal, Djérĕt Dagang, Atoe Kapōr, Pintoe Rimbö, Pĕrtéq (kleine kampōng), Péndéng (kampōng). Zoowel boven- als benedenstrooms van Pĕrtéq kan men de rivier doorwaden.

Voor de geheele reis van Sĕrbŏdjadi naar dezen post rekenen de Gajō's zes dagen. De troep, die in Maart 1902 van Koeala Simpang eenen tocht naar Sĕrbŏdjadi maakte, bereikte van dien post uit langs den hierbedoelden weg in 7 dagmarschen de kampōng Lōkōp. Bij Djĕrnéh komt ook het pad van Bajeuën uit, dat de Bajeuën-rivier volgt; de afstand tot Djĕrnéh bedraagt 3 dagmarschen.

De andere weg leidt langs Tampōr aan de rivier van dien naam; naar dit Tampōr gaat zoowel van Gajō Loeös als van Sĕrbŏdjadi een pad. Van Gajō Loeös loopt dit tot Péndéng samen met den weg naar Sĕrbŏdjadi; in Péndéng laat men de Tampōr-rivier liggen om over de waterscheiding (Boer ni Tĕlŏgō) tusschen haar en hare zijrivier, de Wŏih Lĕstèn heen te trekken. Bij de thans verlaten nederzetting Lĕstèn deze zijrivier bereikend, volgt men haren linkeroever stroomafwaarts tot bij hare samenvloeiing met de rivier van Péndéng (Koeala Péndéng). Iets boven de vereeniging laat men de Lĕstèn links liggen en gaat de Péndéng over, aan welker beide oevers djamboers zijn, beklimt den hoogen, steilen Boer ni Koeala Péndéng, gaat door met woud bedekt gebergte, stijgend en dalend langs djamboer Koelŏm, Dj. Atoe, en komt bij Djamboer Tangkahan aan de Poenti uit. Bij laag water kan men van Tangkahan de Poenti volgend, haar driemaal doorwadend, in een uur naar Tampōr Boer (Boven-Tampōr) komen; bij hoog water moet men dien afstand per prau afleggen, en komt dan spoediger aan. Van Gajō Loeös tot Tampōr belast in zeven dagen, onbelast desnoods in drie. Van Tampōr kan men zich in een paar uren per prau of sampan naar Simpang begeven. Er is echter ook een zeer bruikbaar voetpad, dat bij de excursie van Koeala Simpang in Maart 1902 voor den terugkeer benut en in éénen dagmarsch afgelegd werd. Het leidt langs den linkeroever der Tampōr, eerst over eenen heuvel van 150 M.; stijgt men dezen over, dan heeft men de rivier slechts éénmaal, boven de samenvloeiing, te doorwaden. Men kan den heuvel vermijden, maar dan moet men eerst de Mĕriam (Poenti) en daarna, stroomafwaarts, de Tampōr oversteken. Daarna gaat het door vlak terrein naar Aroel Doerén, langs het veel gebruikte pad, dat de kampōngs

Van Gajō Loeös of Sĕrbŏdjadi over Tampōr naar Tĕmiang.

Doerén, Pĕboelōn, Mĕlidi en Tampōr Palōh verbindt. Van A. Doerén over het uit scherpe karang bestaand gebergte, dat tot ± 200 M. hoog is, naar Batoe Soembang en eindelijk, na hier de rivier overgestoken te zijn, naar Simpang. Deze weg vormt, volgens de ervaring, opgedaan bij de excursie in Maart 1902, de beste verbinding van Sĕrbödjadi met Tĕmiang.

Van Sĕrbödjadi begint het pad naar Tampōr bij Oedjōng Karang, van waar men eerst bij het Tjalōng-beekje uitkomt, dit ± ½ uur stroomafwaarts volgt tot Djamboer Tjalōng, waar men eene waterscheiding overgaat, aan welker anderen voet men de Djamboer Atang aan de gelijknamige rivier vindt. Er moet ook nog een nieuw pad van Lĕlés naar Djamboer Atang bestaan. Beladenen overnachten hier, onbeladenen gaan wel door tot de Djamboer Simpang Kalang, eerst de Djamboer Atang-rivier stroomafwaarts volgend, dan deze links latende liggen om langs een korter pad de samenvloeiing der Djamboer Atang met de Simpang Kalang te bereiken en de hieruit ontstane Poenti (¹) stroomafwaarts in hoofdzaak te volgen tot Kala Mĕrbō, waar men de Poenti rechts laat liggen en den Boer ni Aroel Gadéng bestijgt, aan welks anderen voet men de Aroel Gadéng naar beneden volgt totdat het pad van haren oever naar Tampōr links afslaat. Onbeladen komt men van Oedjōng Karang of Lĕlés in twee dagen naar Tampōr, beladen in vier.

Over Lĕstèn naar de Simpang Kiri.

Van Lĕstèn gaat over de groote waterscheiding Singgah Mata (Ruimzicht) nog een pad naar de Simpang Kiri, waarlangs men meer Zuidelijk in het Tĕmiangsche uitkomt. Langs dezen weg bereikt men in drie à vier dagen Kaloei, onderweg overnachtend in Djamboer Boelōh en Simpang Kiri (Koeala Sĕrba).

Van Gajō Loeös naar het Alasland.

Met het Alasland is Gajō Loeös en aldus het geheele Gajō-gebied door slechts één vrij geaccidenteerd pad verbonden, dat over Toeōn Salat, vervolgens over de groote waterscheiding tusschen de Tripa- en Alas- (= Singkel-) rivieren, de Boer-n-Agoesōn, en voorts nog

(¹) Eene kleine, Poenti genoemde, aroel vloeit rechts in de rivier, een eindweegs beneden de samenvloeiing harer beide armen, en eerst daarna wordt zij gewoonlijk Poenti genoemd. Men zegt, dat de Poenti beneden Kala Mĕrbō tot boven Tangkahan onder het gebergte door stroomt. Lōng Tangkahan noemt men dien onderaardschen loop.

over het hooge Mĕnggoerah-gebergte leidt. Het gaat uit van de laatste aan den hoogen bovenloop der Tripa gelegen Gajōkampōng Pĕnggalangan. Den eersten dag reist men (over de Blang Tĕnggoelōn en Toeōn Salat, langs de Djamboer Agoesön, de Pĕtĕdōhön Kòlaq, Koelöm, Pasér Poetéh, Tanggaq Kambéng en Djamboer Kòmat) tot Djamboer Koengké, maar zwaar beladenen verdeelen dezen afstand in tweeën en overnachten nog in Dj. Agoesön aan de Gajōsche zijde van den Agoesōn- of Koengké-berg. Den tweeden dag passeert men Tampoelōn Biang, Aroel Nōgö, Wöih ni Boengö Lōdö en brengt den nacht door in Goempang, een uit drie gehuchten (Blang Lélét, Lĕmpōh, Djabō) bestaande Gajōnederzetting buiten de natuurlijke grenzen van Gajō Loeös. Den derden nacht slaapt men in Djamboer Wakat of in Koetö Sri, tenzij men tot Dj. Liang wil doorreizen. Tusschen Goempang en Liang heeft men Wöih-n-Oesō, Wöih Köis, Pĕnaungōn, Djamboer Wakat, Koetö Sri, Pĕlipèn (¹) Rambōng, Kala Mĕrkoengö, Atoe Pangpang, Koetö Bangoen, Brawang Béntjirém, Pĕlipèn (¹) Sĕrĕpa.

Bij Brawang Béntjirém willen sommigen de grens trekken tusschen het Gajö- en het Alasland *wat den weg betreft.* Deze regeling heeft ten doel de wederzijdsche verantwoordelijkheid af te bakenen voor ongerechtigheden (gevecht, roof enz.) die op dit pad plaats vinden, maar betreft niet het ter weerszijden hiervan gelegen oerwoud. Den vierden of vijfden nacht logeert men aan de Alassche zijde van het Mĕnggoerah-gebergte in de Djamboer Balö Loetoe, om den vijfden of zesden dag in Görgör, Tĕlĕdaq of andere Alas-kampōngs te komen. Vlugge, licht beladen reizigers leggen het traject Pĕnggalangan tot Görgör in 3—4 dagen af.

Tusschen Liang en Balö Loetoe passeert men Djamboer-n-Goerah (of Mĕnggoerah) en den Boer ni Mĕnggoerah; tusschen Balö Loetoe en Görgör: Pĕnggōrbösōn, Bringén, Wöih Waudnōn, Wöih ni Pĕnanggalan, Djamboer Laqlaq, Dj. Tĕlĕdòq.

Door het Alasland leidt ook de gewone weg der Gajō's naar het

(¹) *Pĕlipèn* = waadbare plaats.

gebied der Karo-Bataks, tenzij zij dit land van Langkat uit bezoeken.

Van Gajō Loeōs naar de Westkust (Soesōh).

Met de Westkust van Atjèh leidt de eenige verbinding van Gajō Loeōs naar Soesōh. De paden komen samen bij de kampōng Tragōn aan de groote zijrivier, die zich in den Gajōschen benedenloop der Tripa-rivier uitstort: de Wōih-n-Rampōng. Van de Kampōng Loeōs uit gaat men via Sĕkoeōlōn, Akōl en Kĕtoekah daarheen, of, als dit meer gelegen uitkomt, langs het hier en daar (tusschen Rĕmōkōt en Kōnéng) moeilijke pad, dat den loop der Tripa-rivier volgt en een weinig bergopwaarts van Kĕtoekah met het pad van deze kampōng, dat het Kĕkĕmoe-gebergte opgaat, zich vereenigt. Op den top van dit gebergte gekomen, wendt het pad zich rechts en volgt den kam, zoodat men, geleidelijk naar het lagere Djĕkèsgebergte afdalend, de kampōng Pasér duidelijk ziet liggen. Verderop loopt dit pad ineen met een, dat dwars over den Boer ni Djĕkès naar Trangōn loopt.

Van Trangōn gaat men langs de Rampōngrivier tot voorbij Rampōng, het laatste gehucht; iets bovenstrooms van de uitmonding der Wōih Krōh in de Rampōng, doorwaadt men deze laatste en vervolgens de Wōih Krōh, en stijgt over de waterscheiding tusschen de Rampōng en de Tĕrlés, de laatste eveneens eene zijrivier van de Tripa. De Djamboer Tĕrlés aan de gelijknamige rivier gelegen, is gewoonlijk het eerste nachtverblijf; zwaar beladenen overnachten echter onderweg daarheen aan de Wōih Krōh. De genoemde waterscheiding is niet hoog, maar de opgang van de Rampōng uit zeer steil.

Van Djamboer Tĕrlés gaat men weder over eene waterscheiding naar de Wōih Mĕlèlang, (de plaats, waar men overnacht onder den grooten steen = *atoe,* heet ook Djamboer Atoe), volgt van deze laatste djamboer af dien bergstroom een weinig stroomopwaarts, steekt hem boven Djamboer Atoe over en gaat door tot Djamboer Paja, Dj. Mpan, Dj. Gĕnténg of Dj. Kĕrséq; de weg gaat steeds door geaccidenteerd terrein, maar van Gĕnténg af gaat het geregeld bergop tot Kĕrséq en dit gaat door tot op de hoogte der waterscheiding met de Lama Tjoet.

De djamboers, die men op den tweeden of derden reisdag vóór Kĕrséq nog passeert, worden gebezigd door hen, die den weg anders wenschen te verdeelen. Bij Gĕnténg en Kĕrséq zijn aroels met voldoende water.

Tot iets voorbij Djamboer Tĕrlés gaat de weg nog zoo goed als geheel door blang-terrein; daarna begint het bosch, en men komt daar niet weder uit voordat men de Aloeë Seupoejōh bereikt heeft. Het pad snijdt den bovenloop van verscheidene linker-zijrivieren en beken van de Triparivier (vooral de Tĕrlés en de Mĕlèlang) benevens eenige zijrivieren der Kroeëng Batèë (Lama Tjoet, Lama Rajeu', Aloeë Gandé, Ië Mirah) en leidt over de meerendeels hooge scheidingsgebergten tusschen elk tweetal van die wateren. Aan de oevers van deze laatste vindt men de pĕdjamboerōns, waar de reiziger in deze geheel onbewoonde woudstrook nachtverblijf kan nemen.

Men kan, mits niet zwaar belast, in éénen dag van Dj. Tĕrlés naar Dj. Lama Tjoet komen; maar al gaat men den tweeden dag van Trangōn uit niet verder dan Kĕrséq, dan blijft men toch den derden nacht in Lama Tjoet, daar men Lama Rajeu' niet meer bereiken kan en men overigens onderweg geene djamboer en geen water vindt. Zeer licht bevracht kan men van Tĕrlés in éénen dag Lama Rajeu' bereiken.

De volgende stations zijn: Lama Rajeu', aan de rivier van dien naam, waar men bij hoog water wel eens een etmaal te wachten heeft op de gelegenheid tot doorwaden; Aloeë Gandé, waar de overtocht eveneens oponthoud kan geven; Aloeë Ië Mirah; van hier trekt men nog eenen bergrug over en komt dan even boven Koeala Seupoejōh aan het water, dat bij het gehucht van dien naam in de rivier van Soesōh uitmondt. Hier is men in Boven-Soesōh; onbeladen kan men in vier dagen van Trangōn naar Soesōh komen, Aloeë Ië Mirah voorbijgaande; beladen, doet men er zeven of zelfs wel negen dagen over. Voor de Gajō's was de gampōng Blang Pidië, waar het hoofd dier bovenstreek T. Bén Blang Pidië zijn tolkantoor (*balè*) had, de eerste plaats van aankomst; hier moest de Gajōsche tabak verkocht worden, terwijl men de gĕtah, na de rechten

(*ödöt*, Atj. *adat*) ervan voldaan te hebben, mocht gaan verkoopen waar men wilde.

Op de groote keudè te. Soesōh doen zij hunne inkoopen van kleedingsstoffen, opium, zout, ijzer enz.

Een pad naar Kòng (Tripa). Er is nog een pad, dat van het bovenbeschrevene even beneden Djamboer Atoe, bij de rustplaats Mĕlèlang, rechts afslaat, dan naar Pĕranténg voert en in hoofdzaak de Tripa-rivier, meestal op den linker-, soms op den rechteroever volgend, naar Kòng in Boven-Tripa leidt. Zelfs volgens Gajōsche begrippen geldt dit echter niet als een communicatieweg. Er is geen verkeer van beteekenis tusschen (Beneden-) Tripa en het Gajōland; de Gajō-tabak wordt van Soesōh uit over zee naar Tripa en andere kuststaatjes, tot zelfs naar Meulabōh, gebracht, en buffels kunnen de Gajō's in Soesōh en meer Oostelijk gelegen landschappen goedkooper krijgen dan in Tripa. Er was dus geene drangreden om ook maar iets van de vele terreinbezwaren (zeer steenachtige bodem en de snelle stroom van de Tripa, die men af en toe moet doorwaden) weg te nemen, die de weg langs de Triparivier naar boven oplevert.

Jaren geleden hebben zich echter in het zoo goed als onbewoonde, maar toch reeds als Atjèhsch beschouwde gebied van de Boven-Tripa eenige wegens binnenlandsche twisten uit hun land gevluchte Gajō's (vooral uit de kampōngs Pasér, Kōneng en Kòng van Gajō Loeōs, waarnaar zij ook hunne nieuwe nederzettingen noemden), gevestigd, en daardoor kwam het nu en dan voor, dat menschen van daar uit zich langs de rivier òf naar hun vaderland, òf naar eigenlijk Tripa begaven. Overigens geven de weinige Gajō's, die in Tripa iets te doen hebben, er toch de voorkeur aan, zich over Soesōh langs het strand, dan over Kòng langs de rivier daarheen te begeven.

Van Sĕrbödjadi naar Atjèhs Oostkust. De meeste paden, die het gebied van Sĕrbödjadi met het overige Gajōland of met de buitenwereld verbinden zijn hierboven reeds ter sprake gekomen: zoo die naar het Djĕmèr-gebied (pag. 44), naar Gajō Loeōs (pag. 45), die over Djĕrnéh en die over Tampōr naar

Tĕmiang (pag. 46—47). Blijft dus nog over de weg, die naar de landschappen ter Oostkust van Atjèh leidt, en wel voornamelijk naar Peureula', Idi en Soengòë Raja, want deze vormden steeds het doel der Gajōsche reizigers. Uit Sĕrbōdjadi placht men zich op de keudè's dier landschappen van het noodigc (zout, opium, kleederen enz.) te voorzien en daarentegen zijn gĕtah, rhinoceroshoorn, ivoor en buffels hier ter markt te brengen. Buffels vooral brachten echter handelaren uit het geheele Gajōland naar de genoemde landschappen, daar men zoowel hier als in de Pidië-streek met handel in die dieren winsten kon behalen, die eene verre reis ten volle loonden. Gajō's van buiten het Sĕrbōdjadigebied namen dan opium, kleederen, garen en dergelijken mede terug, natuurlijk geen zout, daar zij dit dichterbij huis met minder moeite kunnen krijgen.

De weg naar Peureula' gaat niet van eigenlijk Sĕrbōdjadi, maar van het ten Noorden van dat complex aan de Boven-Peureula' rivier gelegen Bōnén uit. Per djalō (Gaj. prau) van geringe afmetingen (met grootere vaartuigen is deze waterweg niet te gebruiken) kan men van Bōnén in 3—4 dagen de rivier afzakken tot aan de keudè Peureula'; de terugreis stroomopwaarts zou ± 7 dagen vereischen. Een voetpad, dat den linkeroever der Peureula'-rivier blijft volgen, zou in 6 dagmarschen van Bōnén naar Rantò Panjang leiden. Een ander, veel gevolgd pad verlaat, van Bōnén komende, de rivier bij Kala Panggōh (de monding der Panggōh in de Peureula'), nadat men de Aroel Panggōh overgetrokken is, en leidt dan over Kĕtibōng en Tandjōng Lawang naar Loebō' Sigeunab. Niet ver benedenstrooms van deze plaats, bij Sarah Njala splitst zich het pad: links gaat men over Sĕmanah en Djamboer Laboe in twee dagen naar Idi, rechts over Brandang in twee dagen naar de keudè Peureula'. Bevrachte Gajō's doen er langer over en brengen bijv. van Sarah Njala tot Peureula' drie nachten door, respectievelijk te Brandang, Rantò Panjang en Seuneubō' Djoehan. Men zou volgens sommige Gajō's onbelast desnoods in 4 dagen van Bōnén naar Peureula' kunnen komen.

Over Bōnén naar Peureula' of Idi.

Naar Bajeuën en Soengòë Raja.

Volgt men van Bōnén af de rivier tot Aroel (Aloeë) Sĕkè, dan vindt men daar een pad, dat rechts afslaat naar de Bajeuën-rivier, en verder langs deze naar Bajeuën leidt, de meest gereede weg om verder naar Soengòë Raja te komen. Men kan echter Bajeuën ook gemakkelijk van eigenlijk Sĕṛbödjadi uit bereiken; van Djĕrnéh komt men, blijkens door onze troepen opgedane ervaring, langs een pad, dat hoofdzakelijk de Bajeuën-rivier volgt, in 3 dagmarschen naar Bajeuën.

Men ziet, dat van eigenlijke wegen van de kust naar het Gajō-land geen sprake is. Vergelijkenderwijs noemen de Gajō's den weg van Peusangan naar het Meergebied, met zijne soms ondoorwaadbare rivieren, zijne bij regen glibberige, steile bergpaden en zijne talrijke, diep ingesneden ravijnen, onder al de genoemde eenen »weg van eene vrouw, die water gaat scheppen" (*dĕné bōnōn mĕnanggō wōih*). Men kan zich denken, wat dan een ware »mannenweg" (*dĕné rawan*), zooals bijv. die over Boengòng Talòë naar de Westkust, voor bezwaren oplevert.

HOOFDSTUK II.

ALGEMEEN OVERZICHT VAN HET GAJŌVOLK, ZIJNE INDEELING, ZIJNE HOOFDEN. EEN EN ANDER TER KENSCHETSING VAN HET ADATRECHT.

Eenheid van het Gajōvolk.

Gajō heet het land, dat wij thans in zijne vier hoofdbestanddeelen eenigszins kennen, en Gajō heet het volk, dat er woont. Hoewel de beduidende waterscheidingen, die als natuurlijke grenzen die vier deelen scheiden, het verkeer tusschen derzelver bewoners onderling belangrijk beperken, moet men de Gajō's toch als één ethnographisch geheel beschouwen. Allen spreken ééne taal met betrekkelijk kleine locale verschillen in tongval en spraakgebruik, zooals men die overal aantreft, ook waar niet zoo hooge bergwanden zekere verwijdering teweegbrengen. De bevolking van Bŏbasan en Pĕgaséng met toebehooren is aan het gebruik van sommige woorden en aan de eigenaardige uitspraak van sommige klinkers van de overige bewoners van het Meergebied te onderscheiden: minder zijn de taalverschillen tusschen deze laatsten en de lieden der Dörōt (het Djĕmèr-gebied). In Gajō Loeös wordt de *k* aan het einde der lettergrepen, zelfs al volgt een suffix, dat met eenen klinker begint, ongeveer als op Midden-Java tot hamzah (*ana'*, *ana'é*, *Pĕnampa'an*), terwijl die in het overige Gajōland aan het einde der syllaben slechts minder volledig en tusschen twee klinkers steeds krachtig wordt gehoord (*anaq*, *anaké*, *Pĕnampakan*). Ook in het spraakgebruik zijn er nog al vele

Taal.

bijzonderheden, waarin de Laut en de Döröt gezamenlijk tegenover Gajō Loeös staan. Sĕrbödjadi vertoont in dit opzicht een gemengd karakter, maar neigt het meest naar Gajō Loeös.

In de zeden en gebruiken heerscht dezelfde eenheid met geringe locale verscheidenheden als in de taal; de inrichting der familie en van den stam, de vormen van bestuur en rechtspraak zijn overal dezelfde. Ook de materieele levensvoorwaarden der Gajō's, voor een goed deel bepaald door den bodem, dien zij bewonen, zijn in hoofd-

Landbouw. zaak door het geheele land gelijk. In nog hooger mate dan voor Atjèh geldt voor het gansche Gajōland, dat de landbouw, zegge de natte rijstcultuur, de meester van alle broodwinning is. Wel heeft men in het hoog gelegen eigenlijke Meergebied twee- of meermalen zooveel grond en zaadpadi noodig om dezelfde opbrengst te erlangen als in de beste rijstlanden van Gajō Loeös, en heerscht ook daartusschenin nog vrij wat verschil in de vruchtbaarheid van den bodem, maar overal vormen rijstvelden (*oemō*) den grondslag van het welvaren der Gajō's. Op ladangs bouwt men slechts in enkele uithoeken (Bĕroeksah, Djalōng) rijst; in het eigenlijke Gajōland vindt men slechts sawahs, en wel zulke, die door levend water van rivieren, hare zijstroomen en moerassen geirrigeerd worden, geene, die van den regen afhankelijk zijn. Als de rijst in eenig deel des lands mislukt, hetgeen gewoonlijk òf aan veldmuizen (*tikōs*) òf aan wormen (*krōmbōq*, *kĕltah* of *iòq*), die den stengel of den wortel aantasten, toe te schrijven is, dan moet men zich bij de buren voorzien; dit treft vooral vaak de Meerbewoners, die dan in de Döröt of in de lager gelegen aanhangsels van hun gebied rijst gaan koopen; ook het omgekeerde komt voor. Gajō Loeös ligt te ver af om zulke hulp te verleenen of elders in te roepen.

Heeft men overal misgewas, zooals 20 à 25 jaren geleden eens twee jaren achtereen het geval is geweest, dan ontstaat hongersnood en groote sterfte. Men voedde zich destijds zooveel doenlijk met wortels, vruchten en groenten, die op ladangs gekweekt of in het woud gezocht worden, soms met een weinig rijst of djagong samen gekookt tot *krō sömböl* of *krō tjĕlō* zooals men dat

noemt, en velen weken uit naar het Alasland of naar het Atjèhsche kustgebied.

In de uiterst matige eischen, die de Gajō's aan het artikel toespijzen stellen, voorzien zij door aanplant op de erven der huizen, die daardoor tot *mpōs kōnéng* (kurkema-tuin, in den zin van „groentetuin") worden, of door aanleg van tuintjes (*mpōs toe* = suikerriettuin, enz.), bij de sawahs. Op de dijkjes (*patal*) der sawahs plant men vooral in de Meerstreek veel katjang, en in de, gewoonlijk vrij ver van de kampōngs verwijderde ladangs (*ladang* of *rĕbō*) tjabe (*lōdō*), terong (*tròng*), laboe (*pĕnggōlō*), komkommersoorten (*timòn*), *laboe manés* (= laboe ajar), *kĕpilō* (ketella), *gadōng kajoe* (oebi kajoe), *gadōng bĕmbōn, djagòng, awal* (pisang). Voorts plant men overal kleine djĕroeksoorten, die voor de *djantar* of *pōèn* (sajoer) zoowel als voor de *tjĕtjah* (sambal) nevens zout en tjabe als onmisbaar ingredient gelden. Kokosolie en kokosmelk zijn in het Meergebied, waar de palmen niet groeien, zeldzaam, en minjaq sapi is er ook niet van dagelijksch gebruik in de keukens; elders, waar de kokosboom groeit, bewijzen zijne vruchten dezelfde diensten als op Java.

Versche visch is wel bijna overal te vinden, maar behoort toch niet tot de dagelijksche gerechten van iedereen; gedroogde visch en versch of gedroogd hertevleesch (dit laatste in het Meergebied zeldzaam) zijn ook geliefkoosde toespijzen. Behalve op herten wordt op *giòngan* (reeën), *nōang* (een soort klipgeit), *kantjél* (dwerghert) gejaagd om te eten. Voor hetzelfde doel vangt men met strikken (*djaréng*), netten (*poekōt*), het blaasroer (*lĕtōp*) of *gĕtah* verschillende vogelsoorten, bijv. soorten van duiven (*koekōr, poenè, djĕdjòq*), verder de *oerōm-oerōm, tĕlanggang, pĕpél* (*tjĕtjal*), *tjĕmpala*, enz. Vischvangst en jacht.

De veefokkerij, bijna overal door de uitgestrekte grasvelden gemakkelijk gemaakt, vormt een belangrijk middel van bestaan, maar het vleesch van buffels (*kōrō*), runderen (*lĕmboe*), geiten (*kambéng*), schapen (*boebiri*) wordt door de Gajō's slechts bij feestelijke gelegenheden genoten en zelfs kippen, die men overal houdt, zijn voor den gewonen man geen dagelijksche kost. Evenals de kleine paarden, die men in het Meergebied en in Gajō Loeōs (in de Dōrōt zijn zij Veeteelt.

zeldzaam) fokt, dient het vee meerendeels om het in de Atjèhsche kustlandschappen te gelde te maken, en verder zijn de buffels, runderen en paarden den landbouwer van groot nut.

De weinigen, die ploegen (*mĕnòr*; de ploeg heet *nöngöl*) bezigen buffels, minder frequent runderen als ploegvee, maar de meest gewone grondbewerking bestaat in het driemalen omwoelen van den natten bodem door een aantal buffels, runderen of paarden (de laatste aaneengebonden) er eenige keeren doorheen te drijven, welke bezigheid, daar zij meestal met buffels plaats vindt, *mĕngōrō*, d. i. »buffelen of karbouwen" heet, ook al geschiedt zij met andere dieren.

Ladangbouw. Ladangs worden zelden voor een ander doel aangelegd dan om er tabak (*bakō*) op te verbouwen, voor eigen gebruik, maar vooral als handelsartikel voor de kustlandschappen. Heeft men de tabak twee- of driemaal gesneden, dan wordt de ladang òf verlaten òf voor andere doeleinden gebezigd, bij voorbeeld om suikerriet (*toe*) te planten. Zulk een aanplant wordt somtijds tien en meer jaren in stand gehouden, en als hij van eenigen omvang is, heeft men erbij een molen (*wéng*), zooals wij die o. a. in Atjèh kennen, om het sap uit te persen, dat dan tot suikerstroop (*manisön*) wordt ingekookt. Vooral in het Meergebied, in Isaq en omstreken en het stroomgebied der Lòjang, en in Gajō Loeōs plant ieder, die zulks vermag, tabak. Alleen het gebied van Sĕrbödjadi plant hiervan slechts weinig voor eigen gebruik, en ook vee wordt van daar uit niet veel geexporteerd. Hetgeen men hier kweekt om het te gelde te maken, is voornamelijk gambir (*katjoe*), van welk artikel het geheele Gajōland, voornamelijk Gajō Loeōs en een deel van het aangrenzend Maleisch gebied, uit Sĕrbödjadi voorzien worden. Daarbij komt in de laatste jaren een tamelijk levendige handel in gĕtah, waaraan ook Gajō Loeōs en de bewoners van de Boven-Djĕmèr deelnemen. Al naar de gelegenheid het medebrengt, wordt die gĕtah eerst door de Gajō's naar huis gebracht en gezuiverd, waarna dan meestal opkoopers van de kust ze komen halen, of wel dadelijk naar het kustgebied gebracht.

Niet minder dan de materieele basis des levens, is ook de geestelijke in het geheele Gajōland één. Alle Gajō's zijn Mohammedanen, en de Islam heeft hier op soortgelijke wijze als elders zijnen stempel gedrukt op de levensopvatting der menschen, zonder dat daarom al hun doen en laten door de minutieuse voorschriften der wetgeleerden wordt beheerscht of hun denken en gelooven zich geheel heeft laten binden in de kluisters der orthodoxe dogmatiek. Dergelijke verhoudingen doen onkundigen besluiten tot eene slechts schijnbare, of althans zeer oppervlakkige beteekenis van den Islam voor zulk een volk. Hoe onjuist zulke gevolgtrekkingen zijn, werd door mij tallooze malen betoogd. Om het even, of men ermede zeggen wil, dat Gajōsche (of Atjèhsche, Maleische, Javaansche) Mohammedanen geheel andere menschen zijn dan de Bedawienen, die door den Profeet werden bekeerd, of dat men er mede te kennen wil geven, dat die volkstammen oneindig ver blijven beneden de minimale eischen, die de Mohammedaansche godgeleerde den geloovigen stelt, in beide gevallen zegt men iets, dat op alle Mohammedaansche volken van toepassing is. Godsdienst.

De Islam heeft dit eigenaardige, dat hij allereerst het standpunt zijner belijders ten opzichte van andere volken en stammen voor een goed deel bepaalt. Dit heeft hij ook bij de Gajō's gedaan: hunne verhouding tot Atjèhers, Bataks en andere naburige Inlanders en hunne beschouwing van Europeanen is Mohammedaansch.

Verder is, gelijk elders, het familieleven in vele opzichten onder de heerschappij van den Islam gebracht, tracht de minderheid, die vroomheid beoefent, Mohammedaansch vroom te zijn, en zoeken de weinigen, die naar kennis dorsten, Mohammedaansche wetenschap.

De Gajō is echter door den Mohammedaan evenmin uitgewischt als dit met den Atjèher, den Turk of den Arabier het geval is; en om hem te leeren kennen, dient men natuurlijk nog meer aandacht te schenken aan het vele, dat hem van zijne andere geloofsgenooten onderscheidt, dan aan het weinige, hoewel zeer belangrijke, dat hij met hen gemeen heeft. Ook dat gedeelte nu van het geestelijk bestaan der Gajō's, dat buiten de heerschappij van den Islam is

gebleven, is in de verschillende deelen van het Gajōland van ééne soort: hetzelfde bijgeloof, dezelfde opvatting van de natuur en de geestenwereld, dezelfde practijken als middelen om zijne wenschen op allerlei gebied bevredigd te zien, dezelfde vermaken.

Vreemde elementen.

Toch, ofschoon de eenheid van het Gajōvolk in alle opzichten treft, kan men niet zeggen, dat het van ééne herkomst is; het tegendeel laat zich aantoonen, en de Gajō's zelve, hoewel omtrent hun eigen verleden niet of zeer gebrekkig ingelicht, weten dit zeer goed. Vreemd bloed stroomt hun voortdurend in ruime mate toe, en het is hun wel bekend, dat dit niet eerst in den laatsten tijd is begonnen.

Adoptie en inhuwelijking.

De Gajōsche familie berust op patriarchale basis; zij bestaat dus in theorie uit leden, wier afstamming, in de mannelijke lijn nagegaan, samenvalt in éénen man als stamvader. Voegt men daarbij dat Gajōvrouwen haar land volgens eene streng gehandhaafde adat, behalve voor het doen der bedevaart naar Mekka, niet mogen verlaten, dan zou men dus zeggen, dat het bloed zoo goed als onvermengd moest blijven. De zucht der mannen naar mannelijk kroost deed echter verschillende uitzonderingen op den patriarchalen regel ontstaan. Kinderloozen namen vreemden, zelfs slaven als zoons aan, en zulke adoptie, mits volgens de adat-regelen geschied, stelt die aangenomen kinderen met eigene geheel gelijk. Wie alleen dochters had, huwelijkte deze vaak op andere dan de gewone wijze, die met verkoop vrij wel gelijk staat, uit en zocht voor haar mannen, die aan geen der anders voor den bruidegom geldende eischen behoefden te voldoen, maar dan ook bij hunne schoonouders moesten komen inwonen. Dit *angkap*-huwelijk werd allengs ook door zulkĕ vaders verkozen, die, al hadden zij wel zoons, ongaarne van hunne dochters scheidden, terwijl vermeerdering van echte of aangenomen zoons hun welkom was.

De vermeerdering der familiën, deels door aanhuwelijking, deels door adoptie, werd van uitzondering allengs een tweede regel, naast den hoofdregel van het patriarchale huwelijk, waardoor de vrouw van hare eigene familie wordt losgemaakt om kinderen te baren

voor wie haar kocht. De mannen, die aldus als nieuwe leden in de familie werden opgenomen, waren in den regel vreemden. Gajō's laten zich bij zeldzame uitzondering door hunne landgenooten adopteeren en worden ook ongaarne als schoonzoon in eene andere familie opgenomen met verlies van het eigen familieverband. Bij de bespreking van de inrichting der Gajō-familie zal dit nader uiteengezet worden; hier, waar wij de herkomst der Gajō's in het oog vatten, zij het genoeg het feit te constateeren.

De overgroote meerderheid van hen, die door het angkap-huwelijk als schoonzoons in Gajōsche familiën worden opgenomen, zijn Atjèhers. Verloopen, mislukte of avontuurlijke jongelieden, die gaarne beproeven of de strijd om het bestaan hun in het Gajōland gunstige kansen biedt, levert het Atjèhsche kustland voldoende op; anderen vluchten derwaarts wegens bloedschuld of dergelijken. Zelden zoeken dezulken vergeefs naar eene goede Gajōsche familie, bij wie zij ingelijfd kunnen worden. Het valt hun gemakkelijk, zich later desverkiezende aan hunne verplichtingen als echtgenoot en vader te onttrekken; om het onaangename van eene ruwe afbreking der relaties te ontwijken, verzinnen zij eene aanleiding tot eene reis naar de kust en keeren nooit terug. Atjèhers.

De Gajō's zijn natuurlijk sinds lang op de mogelijkheid van zulke verdwijningen bedacht en trekken zich deze niet bijzonder aan. Het is hun toch bij het angkap-huwelijk nog meer te doen om hunne dochters en de kinderen van deze voor hun eigen geslacht te behouden dan om den vreemden man duurzaam te annexeeren. Zij zorgen dus, dat zijn eventueele uittocht hun geenerlei schade berokkent; van medenemen zijner vrouw en kinderen is natuurlijk geen sprake, maar ook zijne beschikking over de goederen van zijn gezin blijft zeer beperkt, tenzij volledige adoptie heeft plaats gehad, en deze valt eenen Atjèher of daarmede gelijkgestelden vreemdeling eerst te beurt, wanneer men volkomen zeker is van zijn goede trouw.

Dezelfde plaats, die aldus Atjèhers dikwijls in Gajōsche families innemen, wordt ook wel door Maleiers en Krintjiërs ingenomen, vooral in Sĕrbōdjadi en Gajō Loeōs; zeldzamer door Klings of Maleiers en andere vreemdelingen.

Arabieren, welke laatsten dan meestal basterd-Arabieren uit het gebied van Atjèh zijn. Zelfs enkele Chineezen, die dan eerst den Islam aangenomen hebben, vervullen er de rol van huisvaders ([1]), maar deze en dergelijke bijdragen tot de bevolking kan men tot de minder belangrijke toevallige baten rekenen. Iets meer beteekent nog de aanwinst, in de laatste jaren, van weggeloopen kettinggangers en enkele Inlandsche deserteurs, beiden meest van Java afkomstig. Dat echter het Atjèhsche element onder de vreemde schoonzoons der Gajō's verreweg het overheerschende is, kan men o. a. opmaken uit de gewone uitdrukking van de Gajō's; *mĕnangkap oerang Atjèh,* waar zij in het algemeen het nemen van vreemdelingen tot schoonzoons op het oog hebben. Trouwens dit ligt voor de hand; het leven in het Gajōland heeft weinig aantrekkelijks en kan slechts Inlanders uit de naaste omgeving verlokken, die niet veel beters gewend zijn. Onder de Atjèhers der kuststaten zijn er velen, die met Gajō's handelsbetrekkingen onderhouden, en zich dus in eene Gajōsche omgeving niet geheel vreemd gevoelen, te minder daar bereisde Gajō's, vooral uit het Westelijk Gajōland, bijna allen Atjèhsch verstaan en ook een weinig spreken.

Bataks. Een ander belangrijk element van aanwas der Gajō-bevolking vormen de Bataks. Gelijk naar Atjèh ([2]) komen deze ook in het Gajōland als slaven (*tĕmoelōq*). Maar terwijl in Atjèh van ouds de bewoners van Nias het hoofdcontingent van deze dienstbare klasse leverden, en Bataks daar, evenzeer als negerslaven tot de uitzonderingen behoorden, waren bij de Gajō's van ouds de meeste slaven Bataks, al mochten enkelen van Atjèhsche eigenaars Niassche slaven overnemen. Deels worden die Bataks geroofd, voor een grooter deel zijn het slaven of pandelingen, die door Alassers of Maleiers van hunne Bataksche heeren gekocht, ten slotte hunnen weg naar het Gajōland vinden. Allen worden genoopt den Islam aan te nemen.

([1]) De colonne Van Daalen trof zulk eenen in de Gajō-gemeenschap opgenomen Chinees te Nòsar, in het Meergebied, aan.

([2]) »*De Atjèhers*", Deel I, bladz. 24—25.

Langs dezen weg kreeg de vrouwelijke Gajō-bevolking directen aanwas uit den vreemde; overigens is de verhuizing eener vreemde vrouw naar dat onherbergzame bergland niet frequent, hoewel men toch in bijna elke kampōng enkele mannen aantreft, die hunne vrouwen uit de Atjèhsche kustlandschappen gehaald hebben. Slaven en slavinnen.

Het recht, dat de Islam den meester toekent op concubinaat met zijne eigene slavinnen, hoewel bij de Gajō's vooral door de practijk in Atjèh wel bekend, is niet in hunne zeden doorgedrongen; het geldt als ongeoorloofd. Wel leidt bijzondere genegenheid van den heer voor zijne Bataksche slavin bij hen vaak tot een huwelijk, waaraan dan hare vrijmaking moet voorafgaan. Wie reeds eene Gajōsche echtgenoote heeft en een tweede huwelijk met eene Bataksche slavin niet aandurft, zwicht vaak voor de bekoring des vleesches, maar zulk een geval wordt dan op dezelfde wijze behandeld als ongeoorloofde omgang met de slavin van een ander: men komt er niet voor uit en verloochent dus ook de gevolgen; de zwangerschap wordt verijdeld, of, zooals men het drastisch uitdrukt, »men doodt het kind", tenzij men het eenen vader kan bezorgen door de vrouw vóór de geboorte met eenen slaaf te laten trouwen.

De kinderen, uit huwelijken van slaven onderling geboren, behooren in den regel aan den eigenaar der slavin; is de eigenaar van haren man een ander, dan sluit men soms vóór het huwelijk eene overeenkomst, waarbij ook dezen zijn deel van het te verwekken kroost wordt verzekerd. Zulke in het Gajōland geboren slaven gelden wel als *tĕmoelōq*, maar worden veelal met den zachteren naam *anaq mas* genoemd; deze worden wel verkocht, maar ook dikwijls als zoons geadopteerd door hunne eigenaars, die dan eene vrouw voor hen zoeken. Die vrouw mag evenzeer eene vrije als eene gewezen slavin zijn, want heeft eenmaal de formeele adoptie plaats gevonden, dan kleeft de smet der afstamming in het Gajōland ook op de Bataks niet meer. De zonder adoptie vrijgelaten slaven noemt men in de eerste geslachten nog wel *djĕma rĕndah*, lagere lieden, en dezen huwen gewoonlijk met vrouwen uit dienzelfden stand. Zelfs de als *tĕmoelōq* ingevoerde, vooral wanneer de eigenaar hem als kind kocht, Slavenkinderen.

wordt vaak door adoptie in het Gajōsche familieverband opgenomen en geldt dan voor vol. Ook slavinnen worden wel formeel als dochters geadopteerd en dan door het angkap-huwelijk van eenen man voorzien. Eenvoudige vrijlating komt voor, maar meestal van oude of invalide slaven, zoodat zij voor de toekomst van weinig beteekenis is. Na langeren of korteren tijd gaan de slavengeslachten in het Gajōvolk op.

Vroeger zal het langs dezen weg ingevoerde Batak-bloed wel meer te beteekenen hebben gehad dan tegenwoordig, nu door toenemenden invloed van ons bestuur de slavernij gaandeweg terrein verliest en dus alleen gegoede Gajō's zich de weelde kunnen veroorloven van Bataks te koopen.

Bataksche immigranten.

In ouderen tijd zijn echter op andere wijze vele Bataks in het Gajōland gekomen, wier afstammelingen zich thans niet of nauwelijks meer van de andere Gajō's onderscheiden. De herinnering hieraan is vooral bewaard gebleven, wat betreft de tegenwoordige onderdanen van Rödjō Tjéq, d i. de bevolking, die van hare moederkampōng Bōbasan uit nederzettingen heeft gevestigd ten Westen van het Meer, in Pĕgaséng, Tjĕlala, Kètòl enz., voorts wat betreft het geslacht van een der vier voornaamste Gajō-hoofden (kĕdjoerōns), den in het Oostelijke stroomgebied der Djĕmèr gevestigden Rōdjō Linggō (Radja Lingga).

De »Bataks van Bōbasan".

De daareven bedoelde Gajō's van het Noordwestelijke Gajōland worden door anderen, wanneer zij met hen twisten, wel *Bataq Bōbasan* of *Bataq doeō poelōh toedjōh* (1) gescholden. De, of althans eene, legendarische overlevering omtrent hunne herkomst willen wij hier mededeelen als een staaltje van Gajōsche verhalen (*kōbōr, kĕkōbōrōn*) omtrent het verleden en van de wijze, waarop men in die verdichtselen gaarne verklaringen van den oorsprong van plaatsnamen invlecht; hetgeen de Inlandsche overlevering ook elders

---

(1) Misschien bevat dit zevenentwintigtal eene herinnering aan een Bataksche oeroeng (bondgenootschap) zooals die in C. J. Westenberg's Nota (*Tijdschr. v. h. Batav. Genootschap*, Deel XXXIV, p. 109) vermeld worden. Daar komt o. a. een oeroeng met den naam »zeventien kota's" (*sĕpoeloeh pitoe kota*) voor.

pleegt te doen en hetgeen ieder lezer van het Oude Testament uit de verhalen omtrent het oude Israël kent: »en daarom is de naam dier plaats genoemd .... tot op den huidigen dag".

De Gajō's waren reeds Mohammedanen en trouwe onderdanen der vorsten van Atjèh, toen op zekeren tijd zeven Bataks, van welke één Lĕbé Kadér genoemd wordt, over het Alas- en het Gajōland naar Atjèh reisden om zich daar in den Mohammedaanschen godsdienst te laten onderwijzen. Iets later reisden tog twintig andere Bataks hunne bekeerde landgenooten achterna om hun het noodige geld voor de terugreis te brengen en zich ook zelve te bekeeren. Dit twintigtal werd door het voornaamste Gajōhoofd van het Meergebied, Rōdjō Boekét, aangehouden, daar hij begeerig was om door het dobbelspel hunnen buidel te verlichten. Het geluk diende hem niet, want hij verloor zijn ganschen rijkdom aan zijne Bataksche gasten. Uit ergernis sloeg hij eenen hunner het hoofd af en hing dit aan eenen bamboe-stoel tusschen Bōbasan en Kĕbajakan: daarom heet die plek Pĕgantōngōn (ophangplaats) tot den huidigen dag. De negentien overigen vluchtten toen naar Atjèh, waar zij hunne zeven voorgangers vonden en de hulp van den Vorst tegen het tyrannieke Gajō-hoofd inriepen. De Soeltan gaf hun verlof, Rōdjō Boekét te beoorlogen, en verzekerde hun door zijne voorbede een goeden uitslag, mits zij Rōdjō Boekéts leven spaarden. Op hunne terugreis naar het Gajōland ontmoetten nu de Bataks de eerste vijanden in Bĕroeksah, van waar zij hen verdreven naar Kètòl.

Legende omtrent hunne vestiging in de Meerstreek.

Hier maakten de Gajō's eene versterking, welker naam nog in Koetō Glimō voortleeft; maar ook deze moesten zij opgeven en de wijk nemen naar de plaats, waar thans Bōbasan ligt en waar toen Rōdjō Boekét en de zijnen zich verzamelden op het tegenwoordige Oedjōng Bōboelòn, eene vlakte, die thans voor feestelijke bijeenkomsten wordt gebruikt.

De Bataks trokken verder, maakten eene versterking, waarvan de plaats nu nog Koetō Mĕlaka (zie boven bladz. 21) heet, en wisten van hier uit relaties aan te knoopen met eenige Bataksche slaven van Rōdjō Boekét. Met behulp van dezen beraamden zij eene list

om Rödjö Boekét te overwinnen zonder hem te dooden. Zij zouden op den hoogen berg, die hunne versterking van het Meergebied scheidde, eene witte vaan (*poepandji*) opsteken, op het zien waarvan de slaven Rödjö Boekét zóó bang zouden maken voor den grooten troep hunner vijandige landgenooten, die voorwaarts rukten, dat hij tot vluchten bewogen werd. Hielp dit niet, dan zouden die gedienstigen heimelijk de poort van R. Boekét's koeta openmaken en later verbaasd beweren, dat dit door de *ilmoe* (tooverkunst) hunner landgenooten was geschied. De vaan werd geheschen, en daarom heet dan ook die berg (zie boven bladz. 22) nog steeds Boer ni Poepandji; alle afspraken werden nagekomen, maar R. Boekét liet zich niet verschalken. Zoo kwam het dan tot eenen strijd, gelijk èn de Gajösche èn de Bataksche adat dien eischen: in het open veld. In Paja Toempi (zie boven bladz. 25) ontmoetten de partijen elkander, maar de Bataks laadden hunne donderbussen (*pĕmoerös*), in plaats van met looden kogels, met die roode terongs, waarvan de pitten jeukte veroorzaken (*wah-n-tròng prèt*), om toch vooral het verbod van den vorst van Atjèh niet te overtreden.

Door de zegenbede van dezen vorst geviel het, dat geen Batak door een Gajöschen kogel werd getroffen, terwijl de terongs menigen Gajö raakten. Bovendien liepen de Bataksche slaven met het vaandel (*alam*) weg, waarop de Gajö's, zich voor overwonnen houdend, in allerijl vrouwen en kinderen haalden om naar Atjèh te vluchten ten einde zich bij den Soeverein te gaan beklagen. Rödjö Boekét zelf verdwaalde op die vlucht in het moeras bij Kĕbajakan, dat daarom Paja Rödjö (Moeras van den Radja) genoemd wordt; de meeste zijner lieden waren al verder op weg gekomen, maar werden door de Bataks overreed om terug te keeren en namens hen aan R. Boekét vredesvoorstellen te doen: de plaats, van waar die terugkeer der vluchtenden begon, wordt daarnaar Baléq, d. i. omkeering (zie boven bladz. 21) genoemd.

Men kwam overeen, dat Rödjö Boekét met de zijnen zich zouden vestigen op de plaats, waar sedert de kampöng Kĕba-

jakan ([1]) verrees, en dat de 26 overgeblevenen van de 27 geislamiseerde Bataks zich daar zouden vestigen, waar Bōbasan, thans nog de hoofdkampōng van Rödjō Tjéq, gevonden wordt. Aldus geschiedde, en de tot Gajō's geworden Bataks namen in aantal en welvaart zóó toe, dat het hun sinds lang gemakkelijk gevallen zou zijn, Rödjō Boekét en diens onderdanen te verjagen, maar zij bleven steeds gedachtig aan de plechtige belofte, door hunne voorouders aan den vorst van Atjèh ten opzichte van Rödjō Boekét afgelegd.

Men ziet, hoe hier de populaire, als van zelf groeiende legende de ontbrekende overlevering vervangt. Het feit, dat ten Westen van het Meer een belangrijk en welvarend deel der bevolking zich in sommige opzichten van de overige Gajō's onderscheidt, terwijl sommige ondubbelzinnige kenmerken de herinnering aan Bataksche afkomst dier lieden bewaren, eischt ook voor den Gajō eenige verklaring. In plaats van zich tot beredeneering der gegevens te bepalen, borduurt hij met behulp zijner phantasie op het raam van eenige plaatsnamen, en, overtuigd als hij is, dat alle regelingen van den ouden tijd, zoover zij niet alleen het private leven betreffen, van Atjèhs vorsten afkomstig zijn, laat hij den »Heer van Atjèh" (*Mpoe ni Atjèh*) eene leidende rol spelen bij het tot stand komen dier kolonie.

In strijd met de hier medegedeelde legende hoort men de Gajō's somtijds spreken van eenen ouden tijd, waarin Rödjō Tjéq nog als onderdaan van Rödjō Boekét werd beschouwd, een gezag, waaraan hij zich door zijnen rijkdom en het toenemende aantal zijner stamgenooten zou hebben weten te onttrekken.

De Bataksche afkomst der lieden van Bōbasan en der van daar uitgegane nederzettingen blijkt o. a. hieruit, dat de namen der vijf Stammen in Bōbasan.

([1]) *kĕbajakan* behoort bij *bajaq*, rijk, waarvan ook de Bataksche hoofdentitel *sĕbajaq* of *sibajaq* (vergelijk het Maleische orang-kaja) afgeleid zal zijn. Het zou dus »rijkdom" of »voornaamheid" beteekenen, maar als gemeennaam is het in de tegenwoordige Gajōtaal ongebruikelijk.

voornaamste stammen (1) (Linggŏ, Moenté, Tjĕbĕrō, Tĕbŏ, Mĕlala) volgens de Gajō's bij de Karo-Bataks teruggevonden worden. Nu stemmen die namen wel niet — gelijk men licht verwachten zou — met de bekend geworden namen der Karo-Bataksche marga's (2) overeen, en is zelfs een ervan gelijk aan dien van een anderen Batakstam (*Tĕbŏ* = *Toba* of *Tĕba*), maar althans eenen (*Mĕlala*) vinden wij als dien eener ondermarga van eene Karo-Bataksche marga (3) en twee als die van belangrijke kampōngs in het Karo-Batakgebied terug (4) (*Lingga, Moenté*). Volgens mededeelingen van Gajō's, die in het Karo-Batakgebied bekend zijn, vindt men daar echter Lingga, Moenté en Tjĕbĕrō ook als marganamen. De woonplaats der Karo-Bataks maakt emigratie van daar naar het Gajōland waarschijnlijker dan uit ander Bataksch gebied; de Gajō's zijn overtuigd, dat hunne broeders van Bataksche origine uit het Karoland komen; sommige namen wijzen eveneens daarheen, en de andere kunnen eerst bij nader onderzoek verklaard worden.

Assimilatie, gepaard met zekere afzondering.

Specifiek Bataksche zeden hebben de lieden van Böbasan enz. niet behouden, behalve zulke, die alle Gajō's met de Bataks gemeen hebben. Hunne taal bevat evenmin meer Bataksche elementen dan die der anderen en onderscheidt zich van deze niet meer dan bijv. het Atjèhsch van Groot-Atjèh van dat der Pidiĕ-streek. Toch spreekt

---

(1) Ik bezig dit woord ter aanduiding van de hoogste genealogische eenheid. Een kleine stam bestaat uit een aantal familiën; een groote is dikwijls in vele geslachten, die dan hunne eigene namen hebben, gesplitst, of wel door kunstmatige samenvoeging van zulke kleinere eenheden ontstaan. Tusschen de leden van éénen stam is het huwelijk verboden. Geldt zulk een verbod tusschen gemeenschappen, van welker oorspronkelijke eenheid niemand meer gewaagt, dan noem ik die gemeenschappen toch afzonderlijke stammen; zoo bijv. de Moenté in het Noordwesten, die èn met de bewoners van Isaq èn met de alom verspreide Lòt door het huwelijksverbod vereenigd zijn in eene stamverwantschap, welker oorzaak buiten het bereik onzer nasporing ligt.

(2) Zie de boven aangehaalde »*Nota*" van WESTENBERG, bladz. 114. Het is jammer, dat deze nota zoo aan de oppervlakte blijft en over de inrichting der familie en der kampōng slechts vage aanduidingen bevat.

(3) Mĕliala, ondermarga van de marga Simbiring; zie M. JOUSTRA in het *Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap*, Deel XLV, bladz. 548. Men vindt ook in het Alasland eene marga Mĕlala of Mĕliala, waartoe de Kĕdjoerōn Batoe Mboelŏn behoort.

(4) Zie bijv. de kaart, uitgegeven bij het reisverhaal van den Heer H. C. KRUIJT in *Mededeelingen v. h. Zendelinggenootschap*, Deel XXXV.

uit het feit, dat Bōbasan, Pĕgaséng enz. zich in de uitspraak van sommige klinkers en in spraakgebruik van zóó nabij gelegen kampōngs als Kĕbajakan enz., zijn blijven onderscheiden eene lang volgehouden afzondering. Inderdaad waren huwelijken van die Noordwestelijke Gajō's met hunne overige landgenooten tot vóór korten tijd ongehoord en behooren zij ook nu nog, vooral wat de moederkampōng Bōbasan betreft, tot de zeldzaamste uitzonderingen. Deze afscheiding was niet op eenig Gajōsch adat-begrip gegrond, en had het aan de overige Meerbewoners gelegen, dan ware zij sinds lang opgeheven. Hoe zouden dezen, die geen enkel bezwaar hebben tegen een huwelijk met pas uit slavernij bevrijde Bataks, niet gaarne dingen naar de hand van eene Gajōsche, die door vele geslachten gescheiden is van haren vrijen, Batakschen stamvader! Neen, de lieden van Bōbasan enz. zelve zijn het, die zich aldus afgezonderd hebben en die eerst nu, bij uitzondering, aarzelend ertoe overgaan om voor hunne zoons vrouwen van andere origine te „koopen" of hunne dochters aan anderen dan hunne engere stamverwanten af te staan. Zij beschouwen zichzelve vooral niet als minder dan de overige Gajō's, en dezen mogen hun soms, bij persoonlijke vijandschap, hunne Bataksche afkomst verwijten, zij zien op de lieden van Bōbasan, Pĕgaséng enz. als zoodanig geenszins neer.

Oorsprong van den stam Linggō (Dōrōt).

Het aanzienlijkste hoofd van de Dōrōt- of Djĕmèr-streek, Rōdjō Linggō, wordt als buiten kijf van Karo-Batakschen oorsprong gehouden. De legenden omtrent de aanleiding tot de scheiding zijner voorouders van hunne stamgenooten hebben geenerlei waarde, maar de naam der familie wijst naar een der voornaamste kampōngs van de Karo-Bataks, welker hoofd (*sibajak*) daar eene soortgelijke eereplaats inneemt ([1]) als Rōdjō Linggō onder de hoofden van het Gajōland. Trouwens, een Gajōsch hoofd heeft geene enkele reden om zich valschelijk Batakschen oorsprong toe te kennen. Wat meer zegt, de betrekkingen tusschen Rōdjō Linggō en zijne heidensche stamverwanten zijn nog niet geheel afgebroken. Een familielid en

([1]) WESTENBERG's *Nota*, pag. 107.

huisgenoot van den tegenwoordigen Rōdjō Linggō verhaalde mij, dat weinige jaren geleden een *sibajaq* (vermoedelijk een familielid van het Bataksche hoofd van Lingga, daar ook dezulken *sibajak* genoemd plegen te worden) met een aantal volgelingen naar Linggō aan de Djĕmèr was gekomen, den Rōdjō eenige niet zeer kostbare geschenken (kleederen en wapens) hād aangeboden en door dezen gedurende een aantal dagen gastvrij was onthaald. Dit bericht werd mij door andere Gajō's bevestigd, die erbij voegden, dat Rōdjō Linggō toen op verzoek zijner heidensche verwanten met hen naar hun gebied is gegaan om mede te werken tot bijlegging van eenen strijd.

Karo, Paqpaq en Toba.

Terwijl dus, volgens de aannemelijke Gajōsche overlevering, alle bekende vrije Bataksche stamvaders van Gajō's, Karo-Bataks zijn, behooren volgens hen de Bataksche slaven in hun land gewoonlijk tot de stammen Pĕpaq of Paqpaq en Tĕbō (Toba). De oorzaak hiervan achten zij daarin gelegen, dat de eerste eigenaars van in het Gajō- of Alasland terecht komende slaven in den regel Karo-Bataks zijn, en dezen natuurlijk alleen uit andere dan hunne eigene stammen slaven erlangen ([1]). De Alassers voegen daar nog bij, dat men geene tot naburige stammen behoorende slaven wenscht, omdat deze te gemakkelijk kunnen ontvluchten.

Uit alles blijkt dus wel, dat het Bataksche element niet minder beteekenis heeft gehad voor de ontwikkeling van het Gajōvolk tot zijn tegenwoordig bestaan dan het Atjèhsche. Alleen behoort de Bataksche invloed meer tot het verleden: immigratie van Bataksche stammen of familiën komt sinds menschenheugenis niet meer voor, en de slavernij gaat haren ondergang met steeds sneller schreden te gemoet. Daarentegen is de Atjèhsche immigratie in de latere jaren door allerlei omstandigheden toegenomen en stelt de ligging van het Gajōland zoowel als de eenheid van godsdienst met Atjèh de Gajō's in alle opzichten meer aan Atjèhschen dan aan Bataksche invloed bloot.

([1]) Vergelijk Westenberg's *Nota*, bladz. 113.

Het kan geene verwondering wekken, dat de Gajō's, die noch tehuis noch bij hunne Atjèhsche buren eene gangbare overlevering omtrent hunne eigene afstamming vinden, voor zoover zij hierover nadenken, vaak neigen tot de gissing, òf dat hunne voorouders uit hun vaderland uitgeweken geislamiseerde Bataks zijn òf dat de Bataks oorspronkelijk Gajō's zijn geweest, maar dat deze naam sedert het bijzonder eigendom is gebleven van die stammen, die het ware geloof aannamen, terwijl zij, die heidenen bleven, uitweken naar het Zuiden en tevens den naam van Bataks kregen.

Het Gajōvolk niet van Batakschen oorsprong.

Toch is reeds hunne taal voldoende om hunne vroegere zelfstandigheid ten opzichte van die andere volken aan te toonen. Dat die taal veel uit het Atjèhsch heeft overgenomen, kan niet verwonderen bij de intieme relaties, die politieke ondergeschiktheid, handel, godsdienst en steeds toegenomen inhuwelijking van Atjèhsche mannen te weeg brachten. Ofschoon de Gajō's volstrekt niet geneigd zijn hunne eigenaardige zeden door de Atjèhsche te laten vervangen, zien zij toch in die bewoners van kustlanden menschen van hooger beschaving en leeren zij bijna al hetgeen van buiten komt door hunne bemiddeling kennen. Daarnevens is ook de invloed van het Maleisch niet gering te schatten. Van ouds bestond er tusschen het Gajōland en Tĕmiang communicatie, die door den gĕtahhandel in latere jaren nog zeer is toegenomen; ook werken meermalen gezelschappen van Gajō's geruimen tijd op tabaksondernemingen ter Oostkust van Sumatra, vooral in Langkat. Er zijn dan ook bereisde Gajō's van Gajō Loeös en Sĕrbödjadi, die wel Maleisch maar geen Atjèhsch verstaan en spreken. Verder werkte de invloed van het Maleisch door den Islam in het geheele Gajōland. Zooals men weet, zijn voor de Atjèhers, afgezien van kleine elementaire werkjes in hunne moedertal, Maleische boeken de eerste, waardoor zij met de Mohammedaansche wet, dogmatiek en mystiek kennis maken, en is het onder hen eene kleine minderheid, die tot de origineele Arabische kitabs opklimt. De Gajō's, die iets meer dan het werktuigelijke Qoerānreciet en de bewegingen van de ritueele godsdienstoefening leeren, beginnen veelal met Atjèhsche boekjes en klimmen dan

Eigen taal met vreemde elementen.

allengs tot de Maleische op. Tot de Arabische brengen zij het zoo goed als nooit. Daar zij geene poging hebben gedaan om hunne eigene taal tot schrijftaal te verheffen, worden nagenoeg alle begrippen, die met den godsdienst samenhangen, door hen met vreemde, Maleische of Atjèhsche woorden aangeduid.

Over wereldsche zaken wordt bij hen niet dan bij hooge uitzondering iets op schrift gesteld, en de weinigen, die dit doen, zijn min of meer theologen. Hunne briefjes of private aanteekeningen zijn in het Maleisch, meest met Atjèhsche woorden vermengd, opgesteld; zelden dringt zich een enkel Gajōsch woord daartusschenin.

Al heeft nu echter de ontleening van woorden en uitdrukkingen aan het Atjèhsch en Maleisch in de Gajōsche taal zeer belangrijke afmetingen aangenomen, ja al komt de vraag op, of ook niet sommige vormen van woordafleiding door den invloed dier beide vreemde talen in het Gajōsch gebruikelijk zijn geworden, toch zal niemand, die de taal leert kennen, eraan denken, het Gajōsch als een Atjèhsch of Maleisch dialect te beschouwen. Het is met deze talen zelfs niet meer verwant dan met de zustertalen, die op Java of andere eilanden inheemsch zijn.

Van het Karo-Bataksch weten wij nog niet genoeg om in de vele gevallen, waarin woorden en woordvormen uit die taal treffende overeenkomst met Gajōsche vertoonen, vast te stellen, waar ontleening, waar verwantschap is. Zooveel staat echter uit den bouw en den woordenschat van het Gajōsch wel vast, dat het geen tongval van het Bataksch is. Dat ontleeningen uit Bataksche dialecten talrijk zijn en invloed op taalvormen zeer waarschijnlijk heeft plaats gehad, vloeit van zelf voort uit de hierboven geschetste oude nederzettingen van vrije en den tot voor korten tijd frequenten invoer van onvrije Bataks in het Gajōland.

Afgezien van verleden tijden, die geheel buiten den kring onzer waarneming of gevolgtrekking liggen, mag men zeggen, dat invloed van andere dan de genoemde vreemde talen (Indische talen, Arabisch, Europeesche talen) op het Gajōsch gering is geweest en alleen door

tusschenkomst van het Atjèhsch, Maleisch of Bataksch heeft kunnen werken.

De inrichting van familie en stam heeft bij de Gajō's zeer sprekende trekken met de Bataksche gemeen, in onderscheiding van de Atjèhsche; ook hier is het moeielijk de grenzen van ontleening en verwantschap af te bakenen.

De Gajōsche en de Bataksche familie-inrichting.

Wanneer wij dus, bij alle erkenning van de krachtig werkende vreemde invloeden, toch aannemen, dat de Gajō's niet uit vermenging van al die niet-Gajōsche elementen zijn ontstaan, dan is het voornaamste argument, dat wij hiervoor uit de thans waarneembare verschijnselen putten, hunne taal, die zich van al hare naburige verwanten door oorspronkelijke bestanddeelen onderscheidt.

Een vergelijkend onderzoek naar den lichaamsbouw ligt buiten mijne competentie, maar het zal waarschijnlijk weinig bruikbaars opleveren, waar vaststaat. dat immigratie van en vermenging met Bataks al eeuwenlang heeft plaats gehad, en dat de niet zeer talrijke bevolking bovendien voortdurend mannelijke leden uit Atjèh, Maleische en enkele andere landen in zich opneemt. Het is zeer de vraag of onder de vaste kenmerken, die de Gajō's thans van Atjèhers, Bataks enz. onderscheiden, de lichaamsbouw nog medetelt. Men treft zeer uiteenloopende typen onder hen aan, ook wat den vorm van het gelaat, den baardgroei enz. betreft. Wanneer een Gajō in eene Atjèhsche omgeving zich niet door kleeding of andere toevallige bijzonderheden afteekent, dan zal men hem meestal niet opmerken, te minder daar ook onder de Atjèhsche bevolking groote varieteit van uiterlijk te constateeren valt.

Ontbreken van anthropologische kenmerken.

Bij hare excursie door het Gajōland herkende de colonne Van Daalen troepjes Gajō's als zoodanig aan de luidruchtigheid, die hen van Atjèhsche benden onderscheidde. De grootere vrijheid, die dat republikeinsche bergvolk boven de Atjèhers met hunne knevelende hoofden geniet, zou reeds voldoende zijn om zulk een verschijnsel te verklaren.

Als resultaat van een algemeen vergelijkend onderzoek kunnen wij vaststellen, dat het kleine Gajōvolk, hoewel sterk onderhevig

aan inwerkingen van buiten en hiervoor in menig opzicht ook zeer vatbaar, zich een eigen karakter heeft weten te bewaren en op het van elders overgenomene of geassimileerde zijn eigen stempel heeft gedrukt, terwijl onder andere verschijnselen vooral de taal er op wijst, dat de eigen aard van dezen stam oudtijds nog scherper dan nu aan den dag getreden moet zijn.

Het Gajōland bij uitnemendheid.

De vraag naar de herkomst van een bepaalden volkstam in dezen Archipel laat zich altijd slechts tot op zekere hoogte oplossen; het antwoord bepaalt zich tot de vaststelling, veelal slechts bij gissing, eener vroegere woonplaats, waarop de vraag zich herhaalt.

De omstandigheid, dat een bepaald, vrij wel afgesloten gedeelte der Gajōlanden, het stroomgebied der Boven-Tripa, door alle Gajō's met den naam Gajō bij uitnemendheid wordt aangeduid, doet onwillekeurig dáár de bakermat van het Gajōsche volk zoeken, hoewel het dan weer raadselachtig blijft hoe die lieden in dat van alle zijden door hoog gebergte omgeven gedeelte van Noord-Sumatra terecht zijn gekomen.

De Gajō's zelve hebben, gelijk wij reeds opmerkten, niets dat op eene betrouwbare overlevering gelijkt. Inlandsche volken, die sinds eeuwen schrijven, plegen althans hunne volkslegenden te boek te stellen, zoodat wij die in oudere vormen dan de tegenwoordig meest gangbare leeren kennen en daaruit soms gegevens betreffende het verleden kunnen afleiden; bij de Gajō's, die zoo goed als niet schrijven, leven die populaire verhalen alleen mondeling voort en wijzigen zich daardoor met den dag, ja zij luiden in denzelfden tijd uit den éénen mond geheel anders dan uit den anderen, daar ieder ze verbetert of verfraait naar zijn individueele inzicht en smaak.

Een historisch gegeven omtrent de Gajō's.

Voor andere volken waren de Gajō's, zonder kustgebied of belangrijken handel, niet merkwaardig genoeg om hunne bijzondere aandacht te trekken. Zoowel door Atjèhers als door Gajō's hoort men soms de zonderlinge overlevering aanhalen, òf dat de bewoners van Poelò Oe (Simaloer) uitgeweken Gajō's òf dat de Gajō's van Poelò Oe afkomstig zijn. Algemeen verbreid is deze traditie niet, en degenen, die haar kennen, hechten er zelve slechts weinig waarde aan. Zij

geeft ons geen licht over de herkomst van het volk. In de chronieken van Atjèh en ook in de min of meer historische heldendichten der Atjèhers komen de Gajō's niet voor, ofschoon in den tijd, waarover zij handelen, het Gajōland reeds eene onderhoorigheid van Atjèh vormde ([1]). Dubbele opmerkzaamheid verdient daarom eene enkele ons toevallig bewaarde overlevering, die in hoofdzaak aanspraak op vertrouwen schijnt te hebben.

Zij staat opgeteekend in de Maleische geschiedenis van het rijk Pasè (*Hikajat radja-radja Pasè*), die door Dulaurier ([2]) werd uitgegeven ([3]). Als historisch verhaal heeft de zoogenaamde chroniek van Pasè uiterst geringe waarde; chronologische gegevens ontbreken daarin geheel, en de medegedeelde overleveringen zijn voor een deel met elkander in strijd. Zoo worden omtrent den hond Si Pasè ([4]) twee verhalen medegedeeld, die blijkbaar tot van elkander afwijkende tradities behooren. Het verhaal omtrent de stichting van Samoedra en Pasè door Mĕrah Silau (niet: Marah Siloe) is evenzeer volslagen legendarisch als de tegen het einde voorkomende, lange vertelling van den Goliath Braim Bapa, die door haren inhoud vaak den indruk eener mythe maakt, terwijl haar vorm hier en daar geheel die van een kindersprookje is. De waarde van het werkje ligt vooral in de locale legende, dikwijls tevens dienende om plaatsnamen quasi-historisch te verklaren, en verder in enkele kleine losse overleveringen, zooals de hier bedoelde omtrent het Gajōvolk.

Zelfs de namen der vorsten van Pasè, die de verhaler noemt, bieden geene betrouwbare aanknoopingspunten. Reeds vóórdat men

([1]) De vermelding van een gefingeerden Gajōvorst in de Hikajat Pòdi Amat (*De Atjèhers*, Deel II: 82—3) is louter toevallig; men had in dat zoutelooze verhaal even goed den naam van ieder ander land in plaats van dat der Gajō's kunnen bezigen.

([2]) *Collection des principales chroniques Malayes*, Paris, 1849.

([3]) Dr. J. Brandes vestigde in zijn *Pararaton*, blz. 132, noot, de aandacht op deze plaats. De datum der beeindiging van de chroniek (1230 H. = 1814) heeft natuurlijk alleen op het handschrift betrekking. In 1814 bestonden omtrent het nagenoeg vergeten Pasè geene mondelinge overleveringen meer, die zulk een omvangrijk geheel gevormd zouden hebben. Het werk moet geschreven zijn, toen de herinnering aan Pasè's grootheid nog versch in het geheugen lag, maar de historische bijzonderheden reeds met legenden en mythen tot een onontwarbaar geheel waren samengegroeid.

([4]) Blz. 18 en 32 der chroniek.

nog van den Islam gehoord heeft, komen Ahmad en Moehammad voor. De Mālikoez-Zāhir, die ongetwijfeld koning van Pasè-Soematra was, toen Ibn Baṭoeṭah in 1345 dit land bezocht en wiens zoon Ibn Baṭoeṭah zag trouwen en als kroonprins optreden, heeft niets dan den naam gemeen met den Mālikoez Zāhir van onze chroniek ([1]), die nooit over Soematra en slechts korten tijd over Pasè regeert, die twee onmondige zoontjes nalaat en wiens vader Mĕrah Silau hem overleeft.

Nadat de schrijver heeft verhaald, hoe de eerste prediking van den Islam in Pasè ([2]), begeleid door tal van wonderen, dadelijk de bekeering van het geheele land ten gevolge had, laat hij deze geheel op zichzelf staande mededeeling volgen ([3]):

»*De verhaler deelt mede: er was in dat land één volkstam, die den Islam niet wilde aannemen. Dus vluchtten zij naar den bovenloop der Peusanganrivier. Daarom worden de menschen in dat land tot op den huidigen dag Gajō genoemd*".

De verklaring van dezen naam heeft even weinig waarde als soortgelijke van andere volks- of stamnamen, welker oorsprong duister is ([4]). Misschien heeft degeen, die haar bedacht, op een of ander Atjèhsch woord het oog gehad ([5]), maar dit doet weinig ter zake.

De Meerstreek het eerst bevolkt.

Hetgeen men uit de aangehaalde woorden mag afleiden, is, dat de Gajō's ook toen zij heidenen waren Gajō's heetten en dus niet in de eerste plaats geislamiseerde Bataks waren, die met het nieuwe

---

([1]) Zie bepaaldelijk bladz. 34.

([2]) Onder Pasè verstaat hij niet alleen de streek, die thans dien naam nog draagt, maar de kust van de Oostgrens van eigenlijk Pidiē tot de monding der Djambō Ajè en het daarbij behoorende binnenland.

([3]) Bladz. 24: ادڤون دچرتراكن اوله اورڠ يڠ امڤون چرترا اد سوات قوم اورڠ دالم نڬري ايت تياد اي ماهو ماسق اڬام اسلام مك اي لاري كهول سوڠي ڤساڠن مك كارن ايتوله دنماءي اورڠ دالم نڬري ايت ڬايو هڠڬ داتڠ سكارڠ اين.

([4]) Zie *De Atjèhers*, I, bladz. 1, noot.

([5]) In de Pidiē-streek wordt *kajòi-kajòi* wel in den zin van »hard loopen" gebezigd. Volgens sommigen zou in Atjèh *gajò-gajò* een ouderwetsch woord van diezelfde beteekenis zijn, maar zeer velen hebben er nooit van gehoord.

geloof ook eenen nieuwen naam gingen voeren; verder dat zij eerst het bovenstroomgebied der Peusanganrivier, dus het gebied der Laut Tawar bevolkt hebben, en niet uit de Gajō Loeös derwaarts zijn gekomen, en eindelijk, dat hunne naburen, ten tijde dat de Gajō's nog alleen of hoofdzakelijk het Meergebied bewoonden, hen hielden voor afkomstig van de kust. De overlevering, die ons dit alles leert, moet meer dan drie eeuwen oud zijn, want in de bloeiperiode van het Atjèhsche rijk, toen men zich hier met dĕ politieke indeeling van het Gajōland ging bemoeien, schijnen de Gajō's reeds Mohammedanen te zijn geweest, daar noch door de Gajōsche noch door de Atjèhsche traditie hunne bekeering aan Atjèhschen invloed wordt toegeschreven. Pasè was in 1345 reeds geheel ijverig Mohammedaansch; wij mogen aannemen, dat de Islamiseering van dat rijk niet later dan ± 1300 haar beslag kreeg (¹). Omstreeks dien tijd zal dus het heidensch gebleven Gajōvolk, verschrikt door den ijver, waarmede nieuwbekeerden anderen plegen te dwingen om in te gaan, naar den bovenloop der Peusanganrivier gevlucht zijn. Voor sommige levensbehoeften geheel afhankelijk van de kustbewoners, bleven zij aan de pogingen van dezen om het ware geloof te doen aannemen, blootgesteld, en daarvoor zijn zij bezweken, gelijk in dezen Archipel op den duur bijna alle bewoners van een binnenland voor de gestadige werking van Mohammedaansche invloeden van de kust hun heidendom laten varen. Ibn Baṭoeṭah verhaalt ook van krijgstochten ter bekeering van heidensche stammen in het binnenland, die men van Pasè uit ondernam. De bekeering der Gajō's zal gaandeweg plaats gehad hebben. Hierop wijst ook de omstandigheid, dat zij hunne islamiseering niet met den naam van een bepaalden heilige of van eenig vorst of hoofd in verband brengen; zij weten zelfs niet, dat zij — afgezien van de aan hen geassimileerde bekeerde

---

(¹) Daarmede bewijzen wij zeer veel eer aan het vage bericht van Marco Polo over Basma (Pasè?), dat hij in het laatst der 13ᵈᵉ eeuw nog in beestachtig heidendom verzonken vond. Is zijn Basma = Pasè, dan is zijn Samara *niet* = Soematra-Samoedra, dat een weinig stroomopwaarts van Pasè aan de Pasè-rivier lag. De beteekenis van M. P.'s berichten over Soematra wordt m. i. zeer overdreven.

Batak-elementen — in naspeurlijken tijd heidenen zijn geweest. Tusschen 1300 en 1600 vond hun overgang geleidelijk plaats; vóórdat die nog ernstig begonnen was, werd de merkwaardige overlevering omtrent hen opgeteekend, die de schrijver der *Hikajat radja-radja Pasè* bewaarde en die ik boven aanhaalde.

Onopgelost blijft nu de vraag, hoe die menschen met hunne eigenaardige taal in de Pasè-streek waren gekomen; maar diezelfde quaestie is ten aanzien der Atjèhsche taal niet minder moeielijk te beantwoorden, en niemand zal wel beweren, dat wij overigens omtrent de verdeeling der talen in Noord-Soematra in de 13de eeuw eenigszins op de hoogte zijn.

Patriarchale instellingen.

De grondslag van de staatsinrichting der Gajō's is patriarchaal-republikeinsch. Het normale huis, dat wij later nader beschrijven, bestaat uit 5—9 roeangs (*roeang* is de ruimte tusschen twee rijen huisstijlen); elke roeang is bewoond door eene familie in den beperkten zin des woords (man en vrouw met kroost), somtijds door twee zulke gezinnen. De gezinnen, die één huis bewonen, behooren, wij zagen dit reeds, door geboorte of fictie tot één patriarchaal geslacht ([1]). Wordt uitbreiding noodig, dan bouwt men eene nieuwe woning in de onmiddelijke nabijheid der oude, en zoo voort. Zoo kan dus een gehucht of eene kampōng bestaan uit huizen, die alle bewoond zijn door leden van één geslacht, Dit heeft dan één hoofd, dat rōdjō (radja) genoemd en ook meest met dezen titel aangesproken wordt, al heeft hij bovendien, hetgeen vaak het geval is, nog eenen aan het ambt verbonden titel. Waren het Bataks, dan zou men dien rōdjō hoofd der marga moeten noemen; de Gajō's spreken wel van *soekoe* of *koeroe*, maar bedoelen daarmede meestal òf familiën of andere onderdeelen van een geslacht, soms echter ook het geslacht in zijn geheel.

Geslachten en stammen.

De geslachten hebben eigennamen, waarover wij in een volgend hoofdstuk spreken; waar de stam uit slechts één geslacht bestaat,

---

([1]) Boven, bladz. 60.

heeft die natuurlijk denzelfden naam, maar in meer geslachten gesplitste of uit meer geslachten samengegroeide stammen worden in den regel niet met éénen naam genoemd. De stammen van Bōbasan enz., waarover wij bladz. 64 spraken, maken in dit opzicht eene uitzondering. De leden van één geslacht of van één belangrijk onderdeel van een geslacht duidt men gezamenlijk, met het oog op hunne gemeenschappelijke woonplaats wel als *blah* (kant of zijde eener kampōng) aan, maar dit woord wordt bovendien in anderen zin gebezigd en duidt ook zulke bijeenwonenden aan, die genealogisch van hunne andere buren niet gescheiden zijn. Voorts noemt men de leden van één geslacht elkanders *saudörö*, of *sar'inö;* dit laatste in zeer oneigenlijken zin, want het beteekent oorspronkelijk »van éénе moeder" terwijl het bij de afstamming alleen op den vader aankomt. In het spraakgebruik is *sar'inö* geheel = agnaat geworden. Ook beschrijft men de onderlinge betrekking der leden van één geslacht door de uitdrukking *sara rödjö*, »onder denzelfden rödjö", terwijl dan, wanneer meerdere zulke geslachten onder hunne verschillende rödjö's tezamen éénen stam (met verbod van onderlinge huwelijken) vormen, al de leden dier grootere gemeenschap ten opzichte van elkander *wali* of *siwali* (agnaten) of *sar'asal*, van éénе afkomst, heeten.

Het teloorgaan der eenheid van afstamming in éénе woonplaats kan verschillende oorzaken hebben. Worden de leden van een geslacht wat talrijk, dan blijven de oneenigheden zelden uit, en het einde is, dat eene groep zich onder eenen door haarzelve gekozen rödjö afscheidt uit het verband. De leden van beide groepen heeten dan na de scheiding officieel niet meer elkanders *saudörö* (broeders) en hebben niet meer alle oude adat-rechten en verplichtingen ten opzichte van elkander. Evenwel blijft de gemeenschappelijke afstamming (men blijft elkaars *wali*) zich verzetten tegen onderlinge huwelijken, totdat men mocht overeenkomen om den laatsten hinderpaal weg te nemen en met de noodige plechtigheid te verkondigen, dat beide partijen voortaan bij elkander vrouwen mogen zoeken (*nggōq bĕlöwön* of *ng. kĕrdjö, ng. bĕrsikĕrdjön, ng. bĕrsianggön* enz.), Splitsing.

Het opheffen van dat verbod der onderlinge huwelijken heet in sommige streken *bĕrpĕrata* (soms hoort men *bĕrpĕnrata*), d. i. onderling den weg effenen; in andere streken zegt men *mĕnĕnggōkön* (causatief van *nggōq*, geoorloofd), geoorloofd maken, of in den wederkeerigen vorm *bĕrsinggōkön*, tot elkander in de verhouding treden, waarbij het huwelijk geoorloofd is. Het gebeurt ook, en dit komt vooral in Gajō Loeös veel voor, dat de talrijkheid van een geslacht zonder bepaalde oneenigheid leidt tot verdeeling van het gezag tusschen een ouderen en een jongeren tak van de hoofdenfamilie, welker vertegenwoordigers dan als *tjéq* (= Atjèhsch *tjïʾ*, oud) en *moedö* (jong) aangeduid worden. De (*rödjö* of *pĕngoeloe*) *moedö* blijft dan nog lang aan den (*rödjö* of *pĕngoeloe*) *tjèq* min of meer ondergeschikt. Soms wordt de jongere tak aanzienlijker en zegt de ondergeschiktheid op. In den regel blijft het huwelijksverbod tusschen de onderhoorigen van twee zulke hoofden gehandhaafd, maar ook hier is het *bĕrpĕrata* (*bĕrsinggōkön*) mogelijk.

Verhuizing. Eene andere aanleiding is de vestiging in eene kampōng van een van elders wegens twist, oorlog of hongersnood uitgeweken groep, die zich met goedvinden der betrokken hoofden hier nederzet. Zijn die emigranten enkelen, dan worden zij vaak plechtig in het stamverband, welks hulp zij inriepen, opgenomen als saudörö's. Is het echter een belangrijk deel van een anderen stam, dan blijft het verband ook in de nieuwe woonplaats ongeschonden en wordt de aangewezen man onder hen als hun rödjö erkend.

De Gajō's ten Westen van het Meer, wier Bataksche afkomst nog niet vergeten is, brachten zekere verdeeling in stameenheden naar het Gajōland mede; in hun gebied hebben zoover menschenheugenis reikt, die verschillende stammen in dezelfde plaatsen samengewoond, elk onder zijn eigen rödjö en met elkanders dochters trouwende.

Bij verspreiding eener stameenheid door te geringe ruimte in hare oorspronkelijke woonplaats, ontstaan eerst gehuchten (*pĕdōsōnön*), allengs kampōngs, maar de eenheid van rödjö blijft zoolang mogelijk gehandhaafd. Het patriarchale hoofd heeft dan zijne plaatsvervangers

(*bödöl*) met min of meer beperkte volmacht in de verschillende woonplaatsen der saudörö's om in de leiding der noodigste zaken te voorzien, maar bij zeer gewichtige omstandigheden blijft zijne persoonlijke medewerking vereischt. Meestal is het twist, die tot werkelijke splitsing aanleiding geeft; deze wordt dan met de noodige formaliteiten bezegeld.

De rödjö of pĕngoeloe.

De *rödjö* (of *pĕngoeloe*) is handhaver der *ödöt* (adat) binnen de grenzen zijner miniatuurrepubliek, maar, gelijk hij bij den dood van zijnen voorganger uit de erfgenamen van dezen door den wil der saudörö's voor het ambt werd aangewezen, zoo heeft hij dit ook te vervullen in samenwerking met hen allen. Twee bijzondere autoriteiten staan hem geregeld ter zijde.

De toeö.

De *toeö* of *pĕtoeö*, wiens ambt eveneens dikwijls, maar niet altijd erfelijk is in eene familie, wordt door den rödjö in overleg met de saudörö's aangewezen. Hij regelt vele zaken van minder beteekenis en bereidt de afdoening van grootere door den rödjö voor. Soms, waar de saudörö's uiteengelegen kampōngs bewonen, zetelt de *toeö* in eene andere kampōng dan de *rödjö* en fungeert daar als zijn *bödöl*.

De imōm.

Ook het derde ambt, hoewel dit niet alleen ervaring en tact, maar eenige speciale kundigheden vereischt, dat van *imōm*, blijft meestal in de familie, die het eenmaal heeft. De imōm vertegenwoordigt de *hoekōm*, welke in het Gajōland niet minder dan in Atjèh (en trouwens waar niet?) onder controle der *ödöt* blijft. De sluiting van huwelijken en alwat daarmee samenhangt, de lijkbezorging: *kĕrdjö moerép*, *kĕrdjö maté* (¹) zooals men zegt, vormen zijne hoofdbezigheden, maar ook daarbij blijft de opperste leiding in handen van den rödjö.

Andere autoriteiten.

Bij de afzonderlijke behandeling der Gajōsche landschappen zal

---

(¹) *Kĕrdjö*, Mal. *kĕrdja*, werk, vooral de bezigheid van velen om eene gewichtige familiegebeurtenis feestelijk te vieren en van daar: feest, beteekent in het Gajōsch eenvoudig »huwelijk, trouwen". *Akoe nggö kĕrdjö* = ik ben al getrouwd; *nggö ikĕrdjödné anaké* = hij heeft zijn kind al uitgehuwelijkt. In de boven aangehaald zegswijze heeft *kĕrdjö* bij exceptie den algemeeneren zin behouden. Het Gajōsche woord voor de werkzaamheden ter voorbereiding van een familiefeest en ook voor het feest zelf (Mal. kĕrdja) is *boeöl*, zoowel bij huwelijk als bij andere gelegenheden.

ons blijken, dat het schema der drie autoriteiten in sommige streken zeer gewijzigd of uitgebreid is. Zoo heeft men in Gajō Loeōs meestal het rōdjō-ambt in drieën gesplitst, namelijk de *tjéq*, de *wakél* en de *moedō*. Terwijl de *tjéq* en de *wakél* tezamen door den *imōm* geassisteerd worden, heeft de *moedō* eenen eigen imōm, die *katép* wordt genoemd. Voorts hebben niet alleen de rōdjō tjéq, maar ook de vier andere hier genoemde autoriteiten: moedō, wakél, imōm en katép elk zijn eigen toeō.

Nog meer plaatselijke verschillen zullen wij in ons gedétailleerde overzicht ontmoeten, maar het genoemde drietal vormt den grondslag, waarop al het andere is gebouwd.

Dat elk vertegenwoordiger van eenig gezag zijne functies door een of meer zijner verwanten kan laten waarnemen, drukt men uit in de spreuk: *rōdjō moebangta, imōm moelĕbé, toeō moekatér*, de radja's hebben hunne banta's, de imōms hunne lĕbé's, de toeō's hunne katér's.

Voornaamste inkomsten der hoofden.

De belangrijkste voordeelen, die de rōdjō uit zijn ambt trekt, zijn gelegen in de boeten (*salah* heeten die, evenzeer als de fout, waarvoor zij opgelegd worden) wegens overtreding der ōdōt, en in sommige gevallen kan men zeggen, dat het boetenstelsel eer tot vermenigvuldiging der zonden dan tot hare vermindering bijdraagt, daar de rōdjō en diens medebelanghebbenden hun best doen om daartoe te verleiden. De bijzondere heffingen bij schaking en een anderen abnormalen vorm van huwelijk (*nōiq*) kan men ook tot de boeten rekenen en evenzoo het aandeel van den rōdjō, waar een bloedprijs (*diōt*) betaald wordt. Angkap-huwelijken, adoptie en vrijlating van slaven leveren den rōdjō ook bijzondere voordeelen (¹) op. Wordt een buffel geslacht, hetgeen altijd bij plechtige of feestelijke gelegenheden geschiedt, dan ontvangt de rōdjō de borst (*dōdō*); dit heet de *tjap*, en wordt door de rōdjō's bij hunne eigene feesten

---

(¹) Deze opbrengsten heeten respectievelijk *pĕnangkap*, *pĕnĕsah* en *pĕndés*. Bij het leviraatshuwelijk, wanneer een neef van den overledene diens vrouw overneemt, kost de officieele kennisgeving aan den rōdjō een paar dollars; dit heet *pĕkōbōrōn*. Verder heeft men nog de straks te noemen opbrengsten bij opname van vreemden in den stam of uitstooting van leden.

aan den kĕdjoerōn opgebracht. Verder doen zij eene heffing, die *oesoer* heet, van elk huwelijk; ontvangen zij in sommige streken eene kleinigheid (veelal 1/4 dollar, *samas*) van hen, die voor hunnen overledene een graf gaan graven en daarvoor des rödjö's »gebed gaan inroepen" (*mĕnirō doa*) ([1]), hetgeen zooveel zeggen wil als zijn verlof vragen. Invoerders van opium (*èpjoen*) betaalden, toen deze nog ruw ingevoerd werd, voor den verkoop in het klein een dollar of iets meer per bol (*kraq*) aan hunnen rödjö, en zoo zijn er nog enkele kleine emolumenten. Sedert, in de laatste jaren, de gĕtahhandel voor vele Gajō's een belangrijk middel van bestaan geworden is, heffen vele rōdjö's daarvan eene belasting, die van 5—10 dollars per pikoel varieert. Van uit de Oostelijke deelen van Gajō Loeŏs uitgevoerde rotan (*ōé sĕgö*) wordt 1/10 in natura of van de waarde geheven; deze heffing noemt men wel *pantjoeng alas*. Van rhinoceroshoorn (*soemboe*) en ivoor (*gadéng*) betaalt men per zeker gewicht een plaatselijk verschillend bedrag als *ödöt*. De Gajō's kennen, behalve die heffingen, in hun eigen land geene belastingen in geld noch in arbeid. Dat men van ingevoerde zaken, om het even voor eigen gebruik of voor verkoop, die men 6—10 dagen op den rug gedragen heeft om ze naar huis te brengen, nog iets betalen zou, komt iederen Gajō ongerijmd voor. Van uitgevoerd vee of paarden betaalden alleen vreemdelingen (Atjèhers enz.) op de plaats, waar zij ze kochten, een dollar per stuk, maar de uitvoer heeft meest door Gajō's plaats. Ook van ingevoerde waren werd vroeger, althans in het gebied van Rödjö Boekét, aan de ingangen van het Gajōland, te Toendjang en te Trétét, *van vreemdelingen* iets geheven. Door niet-Gajō's van de Westkust in Gajō Loeŏs ingevoerde buffels betalen 1 dollar per stuk aan den Rödjö van Pĕparéq.

Uiterlijk aanzien der hoofden.

De rödjö is onder de zijnen *primus inter pares*; de uiterst eenvoudige vormen, waarin het leven der Gajō's zich beweegt, beperken het uiterlijk aanzien, dat aan den rang verbonden is, binnen enge

([1]) Ook in Atjèh en elders in de Mohammedaansch-Inlandsche wereld pleegt men, waar men voor een werk of eene onderneming iemands actieve of passieve medewerking noodig heeft, deze in dien vorm in te roepen, dat men hem gaat vragen om zijn gebed.

grenzen. Gewoonlijk bewegen de hoofden zich zonder eigenlijk gevolg ([1]), bezorgen zelve hunnen veldarbeid, gaan gekleed evenals anderen, ja een rijkere saudörö zondigt niet tegen de ödöt door zich beter te kleeden dan zijn armere rödjö.

De nokstijlen (*töndjōq* of *toendjōq diri*) van een huis, waarvan de rödjö medebewoner is, mogen *boelöt* zijn, d. i. uit ongespleten stammen bestaan, die men door bekapping eenigszins bewerkt, terwijl die van andere woonhuizen *tèlaq* (plat) behooren te wezen en dus meer den vorm van lange, smalle planken moeten hebben. In Gajō Loeös bestaat dit verbod niet, maar daar mag op sommige plaatsen alleen het huis, waarin een rödjö woont, zeven roeangs hebben, en moeten andere òf uit minder òf uit meer vakken bestaan. Behalve dit weinig beduidende privilege, hebben de rödjö's nog dit, dat voor hunne lijken, eene soort van vierkante houten kist (*krĕndò*) met eenen bodem van gevlochten of aaneengeregen rotan (*wé* of *ōé idjalén*) gemaakt wordt, waarmede zij in de vierkante groeve, die dan niet voorzien is van een *loeang lèt* ([2]), worden bijgezet. De *toeö* krijgt in plaats van de *krĕndō* slechts een soort van planken dak (*kōp* genaamd) op den bodem van rotan, maar wordt overigens op dezelfde wijze begraven, terwijl de gewone lieden, met inbegrip van de meeste imōms, eenvoudig in de lijkwade gewikkeld op de baar (*pĕrarakan*) naar de begraafplaats (*pĕdjèrètön*; een enkel graf heet *djèrèt*) worden gedragen en in de *loeang lèt* geplaatst, die door een plank (*papan krĕndō*) van de straks met aarde te vullen hoofdgroeve wordt afgesloten. Deze geheele onderscheiding wordt in Gajō Loeös echter niet in acht genomen.

([1]) Dit belet natuurlijk niet, dat wanneer eene militaire colonne het Gajōland bezoekt, de rödjö's, die hunne opwachting komen maken, van tal van saudörö's vergezeld zijn; zonder dat gezelschap zou hun bezoek weinig waarde hebben. Maar in normale omstandigheden worden die rödjö's niet, zooals Atjèhsche hoofden, door een aantal minderen gevolgd.

([2]) D. i. de eigenlijke grafkamer (Maleisch *liang lahat*, Arab. *lahad*), die volgens de Mohammedaansche wet, waar de bodem zulks toelaat, beneden in den zijwand van het vierkante gat, dat men eerst in den grond maakt, moet worden uitgehold als laatste rustplaats voor den doode. Daar de bedoeling, het vrijlaten eener ruimte boven den doode, door de *krĕndō* en de *kōp* afdoende bereikt wordt, acht men bij het gebruik van zulke kisten of afdaken het uitsparen eener grafkamer overbodig.

Eindelijk worden de rödjö's bij het feest, dat de jaarlijksche vasten besluit, plechtig in tegenwoordigheid van de menigte gebaad, d. w. z. aan den rivieroever door eenige vrouwen ingewreven met *tĕpōng tawar* (¹), bĕdak en limoensap, en vervolgens, na in de rivier gebaad en hunne kleeding verwisseld te hebben, eveneens door vrouwelijke stamleden met gepelde en gepofte ongepelde rijst geworpen (*djōdjōng*), welke kunstbewerkingen alle moeten dienen om heil te verzekeren en onheil af te weren. Daarna volgt een algemeen huldebetoon (*sĕmbah*). Later maken velen ten huize van den rödjö hunne opwachting, hetgeen *nöiq adji*, ter bedevaart opgaan genoemd wordt.

De *toeö* deelt slechts weinig in deze traditioneele eerbewijzen, de *imöm* in den regel niet. Daar de toeö den rödjö in alle ambtsfuncties bijstaat, in sommige vervangt, ligt het in den aard der zaak, dat hij zoowel van de voordeelen als van het aanzien van den rödjö zijn deel krijgt. Dit is echter niet nauwkeurig vast te stellen; de grootte ervan hangt voor een goed deel van persoonlijke hoedanigheid af. Voornamelijk bij huwelijk, angkap, adoptie, vrijlating, uitstooting en dergelijken geniet de toeö zekere voordeelen, en verder waar hij, volgens een goedkooper tarief dan dat van den rödjö, boeten oplegt wegens vergrijpen tegen de ödöt. Waar de toeö met een deel van den stam in eene andere woonplaats dan die van den rödjö verblijf houdt, treedt hij, bij de noodige energie, in die kampōng geheel in zijne plaats. In Gajō Loeös vooral is de positie van den toeö zeer ondergeschikt en geldt hij in normale omstandigheden slechts als boodschapper van den rödjö en als beslechter van kleine geschillen, die men liefst buiten den rödjö om afdoet. Inkomsten van den toeö.

De *imöm* geniet zijne eigene voordeelen bij huwelijk (hier heeten die *pĕnjĕrahan* en *djari malém*) en bij sterfgeval (*haq tĕlĕkin* en andere *sĕdĕkahs*), die later nog ter sprake komen, en de *djĕkat* Inkomsten van den imöm.

(¹) Zie over de in dezen Archipel zoo algemeene besprenkeling of besmering met *tĕpōng tawar* (meelwater) als »verkoelingsmiddel" o. a. *De Atjèhers*, Deel I, blz. 331 vv.

deelt hij met degenen, die als de beste kenners of beoefe de godsdienstplichten met den naam *pakir mĕsĕkén* ([1]) w stempeld. Van de *pitrah* ontvangt hij ongeveer $^1/_3$ d aanzien is afhankelijk van den roep, die van zijne g uitgaat.

Daar in het Gajōland de geletterden dun gezaaid zijn, imōm met zeer weinig kennis opgeld doen, vooral wann de behoeften van het populaire bijgeloof weet te voor djimats te maken en bij gepaste gelegenheden de noodige l weet aan te brengen. Ook kan eene rijke ervaring in a eenen overigens onkundigen imōm tot aanzien verheffen.

De vier rangen. *Saraq opat, déwal mpat-sagi* ([2]) zeggen de Gajō's om in p half-begrepen vorm uit te drukken, dat het viertal standen tot de vaste inzettingen des lands behoort. »Vier zijn de vierkant is de wal (eener versterkte kampōng)".

Één rōdjō, één toeō, één imōm en een onbepaald aantal of anaq-boeah's, dat zijn de vier natuurlijke bestanddeelen Gajōsche geslacht, tevens bestuurseenheid.

Vergelijking van het Gajōsche met het Atjèhsche bestuur. Ieder, die de inrichting der Atjèhsche gampōng kent, zich van zelf dat ook daar die vierledigheid teruggevond De *keutji'*, het gampōnghoofd; de meervoudige *oereuëng toe* lingen, van welke nog wel één meer op den voorgrond treedt als *waki* en door zijne functies op den Gajōschen toeō gelijkt; de *teungkoe*, die onder een anderen naam hetzelfde doet als de imōm der Gajō's; eindelijk de gewone gampōnglieden, die ook de keutji' zijne kinderen (*aneu'*) noemt. Bij veel overeenkomst is er echter nog grooter, en

---

([1]) Eigenlijk »armen en behoeftigen", die als zoodanig in den Qoerān onder de rechthebbenden op de zakāt (*djĕkat*) genoemd worden. Vooral *pakir* wordt in de Mohammedaansche landen van dezen Archipel veel gebruikt in den zin van iemand, die geregeld zijne godsdienstplichten vervult, ook zonder dat daarbij van behoeftigheid sprake is.

([2]) *Saraq*, dat wel niets anders dan eene verbastering van *sjar'*, goddelijke wet, kan zijn, komt in de gewone taal niet voor, maar duidt in deze zegswijze de rangen in de samenleving aan. *Dèwals* kent men alleen in oorlogstijd; men spreekt echter ook van *déwal* in den zin van grenzen eener kampōng met andere kampōngs of met het woud.

zeer karakteristiek verschil. Het is de moeite waard, daarbij even stil te staan.

De Atjèhsche keutji' voert zijn bewind over een *gebied*, de gampōng. Alwie zich daarbinnen overeenkomstig 's lands gebruik komt vestigen, behoort tot de »kinderen" van den keutji', en wie zich voor goed naar elders verplaatst, is aan zijn gezag onttrokken. De »broeders" daarentegen, die in het Gajōland onder éénen rödjö staan, zijn van hetzelfde *bloed*, zij het door afstamming of door kunstmatige enting, en zij kunnen zich door verplaatsing niet aan dat verband onttrekken, tenzij het hun gelukt zich op een anderen stam te laten enten, door eigenlijke adoptie of inhuwelijking zich als bloedverwant te doen beschouwen, welke beide vormen van opneming in den stam op echte Gajō's uiterst zelden toegepast worden. Hier is het dus de genealogische factor, die bepaalt, onder welk hoofd men staat; ginds, in Atjèh, trad de territoriale daarvoor in de plaats en bleef van de oudere genealogische eenheden nog slechts het steeds verzwakkende kawōm-leven over.

Van daar eene veel grootere mate van solidariteit tusschen de saudörö's in het Gajōland dan tusschen de gampōnggenooten in Atjèh, welke laatsten eenen lastigen medeburger eenvoudig tot verhuizing nopen en zich ook zonder dat geenszins voor zijne schulden of gedragingen aansprakelijk stellen. De Gajōsche saudörö's leveren, indien hiervoor termen zijn, den bloedschuldigen broeder uit, zorgen dat de boeten of andere schulden der hunnen betaald worden, of aanvaarden bij weigering hiervan den »oorlog" als een noodwendig gevolg. Toch bestaat ook bij hen wel een middel om zich van de solidariteit met eenen al te onhandelbaren broeder, die voortdurend de zijnen in groote moeielijkheid brengt, te ontslaan. Zijne naaste bloedverwanten — op wie de aansprakelijkheid het zwaarst drukt — verzoeken dan na gemeenschappelijk overleg den rödjö om in plechtige vergadering van alle saudörö's den onwaardige uit te stooten, »af te scheiden" (*mĕnjĕrèn*, van *tjĕré*, gescheiden) voor welken patriarchalen bijstand het hoofd der gemeenschap van de aanvragers 8—10 dollars (officieel »vijf töil" genoemd) »*pĕtjĕrèn*" pleegt te ontvangen.

Solidariteit.

Valt bij den aldus uitgestootene nog op beterschap te hopen, dan gelukt het hem wel, zich in eene andere stameenheid te laten opnemen, waarvoor aan den nieuwen rödjö door hem eveneens 8—10 dollars als »geschenk voor de opname" (*pĕmasōkön*) benevens het noodige voor een offerfeest (een bok, rijst enz.) verschuldigd is. Zonder die voorafgaande uitstooting heeft opname van vreemden in eenen stam of een geslacht nog plaats, waar geheele gezinnen, wegens burgeroorlog of ontevredenheid met hunnen eigen rödjö uitgeweken, daarom verzoeken, of waar een geheel geslacht, dat in verval geraakt en op het oogenblik zonder rödjö is, zich daartoe komt aanmelden. Ook dit heet *bĕrpĕmasōkön*. Voor zulke nieuwelingen in den stam geldt dan evenzeer het verbod van huwelijk met dochters van deszelfs leden als voor de werkelijke »bloedverwanten", terwijl daarentegen het huwelijksverbod ten aanzien van den stam, die hen uitstiet, of dien zij vrijwillig verlieten, voor hem opgeheven is. Van deze laatste vrijheid maakt men echter, zoolang de herinnering aan de verbroken banden nog levendig is, zelden of nooit gebruik.

Een onverlaat, die uitgestooten is en nergens elders opname vindt, leeft verder als zwerveling op ladangs of in gehuchten, waar hanengevechten en opiumschuiven aan de orde van den dag zijn, of vlucht naar het Atjèhsche kustgebied.

De rödjö president der republiek.

Hoewel den Atjèhschen keutji', die vader der gampōng heet, nog wel iets patriarchaals aankleeft, is dit dus in veel hooger mate eigen aan den Gajōschen rödjö, die werkelijk hoofd is van eene bloedgemeenschap. Daarenboven strekt zijne bevoegdheid zich tot veel meer en grooter dingen uit dan die van den keutji'. De laatste ziet zich al dadelijk door den imeum, het hoofd der moekim, beperkt, en heeft tegenover zijnen oelèëbalang in het geheel niets in te brengen. Gewichtige gampōngbelangen kan hij zonder medewerking zijner superieuren niet behandelen. De rödjö daarentegen doet ongeveer alles en heeft de medewerking van een anderen rödjö alleen dan noodig, wanneer bij de zaak belangen van anaq-boeahs van den laatste betrokken zijn. Hij heeft bijna niemand boven zich;

de eenige, straks te behandelen uitzondering kunnen wij hier nog verwaarloozen. Niet alleen de regeling van alle gemeenschappelijke belangen, de bijlegging van alle geschillen, maar ook de berechting van alle misdrijven, de zwaarste, waarop de doodstraf staat, daarin begrepen, heeft onder des rödjö's opperste leiding plaats, zonder lastgeving van boven, zonder hooger beroep.

En toch is de persoonlijke macht van den rödjö gering, in vele opzichten geringer dan die van den keutji'. De laatste, die tegenover zijne eigene gemeenschap tevens vertegenwoordiger van veel hooger autoriteiten is, kan, door deze gerugsteund, de bewoners zijner gampōng nopen tot velerlei, dat hun geenszins aangenaam is. De rödjö kan alleen datgene doen, waarmede hij zeker is, dat de notabele saudörö's zullen instemmen. Eene beslissing tegen hunnen wil zou eenvoudig onuitgevoerd blijven, een bevel, dat niet van zelf uit de algemeen erkende adat voortvloeit, niet opgevolgd worden. Hij wacht zich er dan ook wel voor, eene zaak van veel of weinig gewicht zonder medewerking van allen, die iets in te brengen hebben, te behandelen. Zijne weigering om zich naar den wil der meerderheid te schikken heeft, waar het eene ernstige zaak betreft, scheuring en keuze van eenen nieuwen rödjö ten gevolge. Hij is dus alleen de patriarch-president van eene kleine republiek, welker leden jaloersch zijn op hunne vrijheid en zijn gezag alleen erkennen, zoolang naar hunne meening de adat uit zijnen mond spreekt.

Ongeschreven huismansstem-recht.

De stemhebbende leden der republiek, onder welke op lieden van ervaring, verstand en hoogen leeftijd het meest gelet wordt, zijn de *getrouwde* mannen; de ongetrouwden, hoewel vaak lang niet jong en ook niet zonder ervaring, tellen niet mede. Om dat verschil aan te duiden bezigen de Gajö's de woorden *wadjép* (Arab. Mal. *wadjib*) en *warōs* (uit het Maleische *haroes*). Eigenlijk behooren die woorden tot de technische termen der Mohammedaansche wet en duiden twee van de vijf categorieën aan, tot eene waarvan iedere menschelijke handeling behoort. *Wadjib* is verplicht (volgens de heilige wet), *haroes* uit een godsdienstig oogpunt onverschillig, geoorloofd, zonder meer. Men wijzigt de beteekenis dier vreemde

woorden eenigszins en past *wadjèp* toe op de personen en zaken, *waarop het aankomt*, en *warōs* op het onverschillige, dat *niet medetelt*. Zoo heeten de getrouwde lieden van den stam *djĕma wadjèp*, de ongetrouwden *djĕma warōs* uit het oogpunt van de staatkundige mondigheid. De *djĕma wadjèp* alleen worden als getuigen, als borgen voor eene schuld (*pĕngangkoe ni oetang*) enz., aangenomen. In engeren zin noemt men den rödjö en den imōm wadjèp. Van dezen geldt de figuurlijke zegswijze: »hunne voetstappen overdekt men met een dak (of een loodsje), hunne graven maakt men tot voorwerp van geloften", *bĕkasé isoepoei* (*idjamboeri*), *koeboeré ipĕniöti*.

Door Atjèh ingestelde hoofden.

Tot dusverre hebben wij alleen gelet op de kleinste politieke, dat zijn tevens de genealogische eenheden, waarin het Gajōvolk verdeeld is, en wij kwamen daarbij al dadelijk uit bij vertegenwoordigers van een gezag, waarboven geen gezag meer is. Wij moeten nu echter onze aandacht schenken aan eene staatkundige indeeling des lands in grootere provinciën, welke van buiten af werd ingevoerd, weinig invloed verkreeg op het inwendige leven, maar toch door alle Gajō's als legitiem en eerbiedwaardig wordt erkend.

In den grootsten bloeitijd van het rijk van Atjèh, dien wij ongeveer van 1550—1650, vooral in de eerste helft der 17de eeuw, mogen plaatsen, was het geene grootspraak van de vorsten van dat land, wanneer zij Soematra het eiland van Atjèh noemden. Alleen door het latere inwendige verval werd de vaart gestuit, waarmede Atjèh zijn gezag naar het Zuiden uitbreidde.

Zóó gevreesd was Atjèhs naam, dat hoofden uit de binnenlanden zich derwaarts begaven om hunne hulde te bewijzen en hun geërfd gezag uit de hand des Soeltans van Atjèh als een geschenk opnieuw te ontvangen, opdat zij, als erkende vasallen, vrij mochten blijven van de gewelddadigheden, die vreemden dreigden.

Die betuigingen van onderwerping werden in den regel genadig aangenomen. Zelfs de heidensche Batakhoofden werden in hun gezag bevestigd, waarschijnlijk omdat men begreep dien grooten volkstam niet ineens te kunnen bekeeren en op den duur daarin wel te zullen

slagen. Of dezulken ook verplicht werden tot het opbrengen eener jaarlijksche schatting, gelijk Ibn Baṭoeṭah (1345) verhaalt, dat de Pasèsche vorsten die van de binnenlandsche heidenen vorderden, blijkt niet. Zeker is het, dat later, sedert het centrale gezag in Atjèh verzwakte, Atjèhsche benden chronisch in het Batakland schatting eischten en menschen roofden, waartoe zij zich gerechtigd achtten op grond van het heidendom der Bataks. Toch bleef de herinnering van Atjèhs suzereiniteit nog steeds in de Bataklanden bewaard en vindt men daar nog indeelingen van landschappen, die aan Atjèhs bemoeienis worden toegeschreven en hoofden, die buiten het gewone Bataksche bestuursverband staan, maar toch aan de oorspronkelijke aanstelling hunner voorvaderen van Atjèh uit een onbetwist aanzien ontleenen. Het verdient opmerking, dat die hoofden meestal in een bepaald landschap of eene groep van landschappen een viertal vormen. Zoo vindt men de *radja bĕrĕmpat*, de »vier radja's of *sibajaks*" nog onder de Karo-Bataks en de Timoer-Bataks (¹); in het Toba-gebied heeft men de vier rijken en de vier radja's van Si Baloengoen (*radja na opat*, elders *radja parbaringin*) en ook elders komen daar viertallen voor, maar hun aanzien is er al zeer geslonken (²). Sommige van die hoofden bewaren van hunne voorgangers geërfde poesaka-voorwerpen; volgens de overlevering geschenken van den Atjèhschen leenheer aan de vasallen, die hem het eerst kwamen huldigen.

De verhouding tot vertegenwoordigers van Mohammedaansche bevolkingen, die zulke vasallen hulde kwamen brengen, was natuurlijk eene andere dan die tot heidenen. Tegenover hen nam Atjèh altijd gaarne de houding van den opvoeder aan, zond hun nu en dan eenen godgeleerde om den »godsdienst te bevestigen" en hunne adats meer met de Atjèhsche in overeenstemming te brengen, maar stelde hun overigens weinig eischen. Voor het rijke Atjèh was wel iedere riviermonding, waarlangs in- en uitvoer plaats had, een

Verhouding van Atjèh tot Mohammedaansche onderhoorigheden.

(¹) C. J. Westenberg in *Tijdschr. v. h. Aardrijksk. Genootschap*, 2de Serie, XIV, blz. 66 en 102. Een der vier van de Karo's is de sibajak van Lingga, zie hierboven, bladz. 69.

(²) P. A. L. E. van Dijk in *Tijdschr. v. h. Batav. Genootschap*, XXXVII, bladz. 171—4.

gewenscht bezit, maar wat kon het voor materieele voordeelen halen uit een ver afgelegen, moeielijk bereikbaar binnenland, welks bewoners voornamelijk van landbouw en veeteelt leefden? Men was tevreden, wanneer nu en dan bij eene ontmoeting de hoofden iets van hetgeen hun land voortbracht als huldegave meebrachten en liet hen en de hunnen verder aan zichzelve over, nadat eenmaal de voornaamste hoofden voor zich en hun nageslacht Atjèhs Soeltan plechtig als opperheer erkend en van hem zekere insigniën hunner waardigheid ontvangen hadden.

Ook de Gajō's, ja vooral zij, ingesloten als zij van alle zijden waren door Atjèhsch gebied, moesten de noodzakelijkheid van hunne politieke ondergeschiktheid aan Atjèh inzien. Van hunne zijde kon het huldebetoon hartelijk gemeend zijn. Eenvoudige landbouwers, zonder betrekkingen met de buitenwereld, bleven zij van zelf vrij van alle staatkundige aspiraties, en het kon hun slechts aangenaam zijn, onder het gezag en de bescherming geplaatst te worden van een rechtgeloovig vorst, wiens macht voor hen aan het fabelachtige grensde.

Met de ongeloovige Bataks hadden de geloovige Gajō's echter dit gemeen, dat het hun aan presentabele hoofden voor die groote wereld ontbrak. Het ging toch niet aan, al die groote en kleine patriarchen om bevestiging in hun gezag naar Atjèh te zenden. Men zal dus de destijds voornaamsten als vertegenwoordigers van het geheel op den voorgrond gesteld hebben. Hoeveel van die keuze van de Gajō's zelve, hoeveel van den wil des leenheeren uitgegaan is, laat zich niet meer vaststellen, daar bij de Atjèhers slechts de overlevering van het zenden der gezantschappen zonder meer bewaard is gebleven, terwijl bij de Gajō's de herinnering in verschillende onderling niet te rijmen legenden voortleeft. In ieder geval heeft de voorliefde voor het sacramenteele viertal ([1]) op de keuze haren invloed gehad, want anders ware een drietal meer natuurlijk geweest, daar Sĕrbödjadi toentertijd nog niet ontgonnen was en het bewoonde Gajōgebied dus uit drie door de natuur gescheiden deelen bestond:

([1]) Zie de vorige bladzijde en in het algemeen ook *De Atjèhers*, Deel II, bladz. 12.

het Meergebied, de Döröt of het stroomgebied der Djĕmèr (Djambō Ajé) en Gajō Loeōs of het stroomgebied der Tripō.

De vier kedjoerōns.

Om het viertal vol te maken heeft men voor het eerstgenoemde gebied, dat der Laut Tawar, twee hoofden aangewezen. Van het viertal, hier evenals in het Batakland *si opat* genoemd, kreeg elk behalve zijn eigen, waarschijnlijk geërfden ambtstitel als patriarch (namelijk *Rödjö Boekét* en *Siah Oetama* in het Meergebied, *Rödjö Linggö* in de Döröt, *Pĕtiambang* in Gajō Loeös), van den vorst van Atjèh denzelfden titel als vele hoofden van kustlandschappen: *kĕdjoerōn* (Atj. *keudjroeën*). In plaats van de voor de hoofden der Atjèhsche onderhoorigheden gebruikelijke *sarakata's* of acten van bevestiging, gaf men den Gajōschen kĕdjoerōns, die vermoedelijk destijds al even zelden als thans de schrijfkunst beoefenden, ieder een blank wapen, eene soort van dolkmes, *bawar* genaamd, als teeken hunner waardigheid. Die of althans zulke wapens, die overigens sinds lang zoowel bij Atjèhers als Gajō's uit de mode geraakt zijn, hebben de kĕdjoerōns nog en zij dragen ze bij feestelijke gelegenheden, in eene veel te lange scheede. Heeft men hun ook wel sarakata's gegeven, dan zijn die spoedig vergaan en in den regel niet vernieuwd.

Men beweert, dat sommigen hunner nog andere voorwerpen bezitten, die gelden als geschenken, door den eersten Atjèhschen leenheer aan hunne eerste voorgangers geschonken, bijv. een kleedingstuk, eene oude, dĕrham Djōhōr genaamde munt, eene zilveren plaat enz. Ik sprak nooit eenen Gajō, die iets van deze poesaka-voorwerpen gezien had; een oud familielid van den Kĕdjoerōn Linggö verzekerde mij, dat wat diens vaderen ooit van bedoelden aard bezeten mochten hebben, sinds lang verloren was. Zelfs eene bawar heeft de Kĕdjoerōn Linggö niet meer, maar in plaats daarvan heeft hij een ander wapen, eveneens met kort lemmet, dat *damar lèlèh* („uitdruppelende hars") genaamd wordt.

Volgens eene der vele legenden, die zich aan het kĕdjoerōnschap vastknoopen, zouden de vier kĕdjoerōns niet gelijk, maar in verloop van tijd, de een na den ander, in deze volgorde zijn aangesteld: Kĕdjoerōn Linggö, Siah Oetama, Pĕtiambang, Rödjö Boekét, en zou

deze laatste de bawar van Kĕdjoerōn Linggō gekregen hebben. Later zou eene tante van Rŏdjö Linggō een ander wapen voor dezen uit Atjèh zijn gaan halen om het hem ontweldigde poesaka-wapen te vervangen. Op hare terugreis zou die vrouw niet ver van Toendjang gestorven en begraven zijn, waar men haar nog als Datoe Bĕroe (bladz. 20) vereert. Andere overleveringen geven eene hiervan geheel afwijkende lezing en maken Datoe Bĕroe tot eene verwante van Kĕpala Akal, een der hoofden in Isaq. Als waarschijnlijk mag men aannemen, dat hier evenals elders, het viertal hoofden van den aanvang af ingesteld is.

Functie der kĕdjoerōns.

De functie der kĕdjoerōns bestond uit den aard der zaak in datgene, waartoe de rŏdjö's onbevoegd waren, in de eerste plaats de vertegenwoordiging van het Gajōland naar buiten, tegenover zijnen opperheer. Het is hun gelukt bovendien, zonder in het minst de bevoegdheden der rŏdjö's aan te tasten, zich door de bevolking min of meer als presidenten van de vereenigde staatjes van elk der vier deelen van het Gajōland erkend te zien, hetgeen gemakkelijker ging omdat men zich aan de macht, welke de kĕdjoerōns vertegenwoordigden, vrijwillig en van harte onderworpen had.

Zoo werden de kĕdjoerōns de aangewezen bijleggers van geschillen tusschen rŏdjö's onderling of van zaken tusschen anaq boeahs van verschillende rŏdjö's, tot welker afdoening door gemeenschappelijk overleg de laatsten niet in staat waren. Bij vestiging van nieuwe nederzettingen, vooral wanneer de kolonisten uit een ander gebied uitgewekenen waren, werd de vergunning van den kĕdjoerōn vereischt. Deze verkreeg recht op de sĕmbahs, het uiterlijk huldebetoon als teeken van ondergeschiktheid van alle tot zijn gebied behoorende rŏdjö's. Bij de aanstelling van een nieuwen rŏdjö, hetzij als hoofd van eene nieuwe gemeenschap (1), die door scheuring van een ouden stam gevormd werd, hetzij als opvolger van eenen overledene of van eenen, dien men niet langer wilde erkennen, werd de zegenbede (*dōa*) d. i. de toestemming van den kĕdjoerōn in vele gevallen on-

(1) In dit geval worden te gelijker tijd de toeŏ en de imōm der nieuwe gemeenschap aangesteld.

misbaar geacht. Bovendien behielden de kĕdjoerōns hun gezag als rödjö over den eigen stam.

Erfelijkheid der Gajösche ambten.

Wij merkten in het voorbijgaan reeds op, dat in het Gajōland niet minder dan in Atjèh alle ambten en rangen sterke neiging tot erfelijkheid hebben, zelfs die, waarbij eenige kennis der letteren eigenlijk vereischt is. Als vaste regel geldt echter de erfelijkheid van het ambt der rödjö's, de voornaamsten, d. i. de kĕdjoerōns, inbegrepen. Een kĕdjoerōn of rödjö wordt opgevolgd door zijnen zoon; niet bij voorkeur door den oudsten, maar door hem, die geldt als *mĕtoeah*, voorzien van teekenen, die hem tot een gelukskind stempelen. Wie die gelukkige is, dat wordt alweder door de gezamenlijke saudörö's uitgemaakt, die daarbij de hulp van eenen *goeroe*, d. i. niet eenen godsdienstleeraar, maar wichelaar inroepen. Men begrijpt dat, min of meer bewust, gewone menschelijke hoedanigheden van de candidaten veel invloed oefenen bij de vergelijking hunner »toeah". Voorkeur heeft men eer voor den jongste (*bĕngsoe*) dan voor den oudste (*oeloebörö*) der zoons, hetgeen ook in de gewone familiën bij de verdeeling eener nalatenschap aan den dag komt. Onmondigheid geldt niet als beletsel tegen de opvolging; de oudere familieleden treden dan zoolang als *bödöls* op.

Zijn er geene zoons, dan hangt het alweder van de *toeah* af, of een broeder dan wel een broederszoon of andere agnaat van den overledene gekozen zal worden: »wie maar den titel (rang) kan dragen" (*sahan si nggōq mbah nahma*), zegt men.

Is men het vóór de begrafenis van den gestorven rödjö eens kunnen worden, dan pleegt men den opvolger op dezelfde baar (*pĕrarakan*) met het lijk al naar mate van de familiebetrekking aan het hoofd- of aan het voeteneinde naar de begraafplaats en straks van daar evenzoo weer huiswaarts te dragen. Dit heet *mawèn* (*ipawèn*) d. i. aaneenschakelen, voortzetten, daar aldus de naam en rang van den rödjö zonder verdere ceremonie overgaan, hetgeen eene belangrijke besparing van kosten geeft ([1]). Eischt de keuze langduriger overleg,

([1]) *Mawèn* heet ook het tijdelijk overdragen van het rödjö-ambt op eenen bloedverwant, door eenen rödjö, die bijv. eene handelsreis gaat ondernemen.

dan geldt het ambt als vacant en de vervanging als de aanstelling van eenen nieuwen rödjö; hierbij kan men niet buiten de »dōa" van den kĕdjoerōn, die veel geld kost, en de officieele kennisgave aan de andere rōdjö's in hetzelfde gebied, die vergezeld moet gaan van een geschenk in wit goed, *badjoedin* genaamd. Eindelijk moet bij de officieele proclamatie (*nöikön* (¹) — *itöikön* — *rödjö*) eene kandoeri plaats hebben, waarbij minstens een buffel geslacht wordt. Dezelfde omhaal is noodig, wanneer men vóór de begrafenis het niet eens kan worden over de keuze uit de zoons: het *mawèn* wordt dan onmogelijk, en men moet den gekozene van nieuws af rödjō maken.

In Gajō Loeōs moet echter bij ieder sterfgeval van eenen rödjō de uitdeeling van 8 stukken wit goed (4 aan Pĕtiambang, 4 aan de andere ambtgenooten tezamen) plaats hebben. Daar heet het: *maté bĕrbadjoedin, lèng bĕrsalén, hangat pĕpakirön,* d. i. »als (een radja) sterft, is badjoedin vereischt, bij vrijwillige overgave van het ambt door den bekleeder aan een ander familielid geeft dit laatste hem een salén, namelijk 2 stukken wit goed, en evenveel geeft men in geval de republiek onder een zekeren president steeds heet (*hangat*) is, door ongeluk vervolgd wordt, en de broeders dus besluiten, hem zijne waardigheid te ontnemen en ze aan een ander op te dragen".

Theoretisch zou een nieuw optredend kĕdjoerōn zijne bevestiging in Atjèh moeten halen. Het spreekt wel van zelf, dat, waar zulks door de Atjèhsche keudjroeëns der kustlandschappen al sedert eeuwen niet of zeer onregelmatig placht te geschieden, de »vier kĕdjoerōns" der Gajō's daaraan allerminst dachten. Daar de opvolgers door de traditie van zelve aangewezen waren, en niemand hunner eraan dacht, aan Atjèh de gehoorzaamheid op te zeggen, kon men hierin veilig berusten.

Ten opzichte van de kĕdjoerōns acht men het *mawèn* niet noodig; men neemt aan, dat hun »*nahma*" niet sterft, ook al wordt die niet vóór de begrafenis op een ander overgedragen. Zonder opzettelijke

---

(¹) *Nöiq* = Maleisch *naik*; het achtervoegsel *ön* (= *an*) heeft hier causatieve kracht.

verheffingsplechtigheid, wijst de familie, in overleg met de rödjö's van het gebied, den opvolger van eenen overleden kĕdjoerōn aan. Dat men niet overal spreekt van *nöikön kĕdjoerōn*, gelijk van *nöikön rödjö*, is eene blijvende, stilzwijgende erkenning van het feit, dat de kĕdjoerōns van boven ingesteld zijn, en niet door den volkswil. In Gajō Loeös echter wordt de kĕdjoerōn ongeveer op dezelfde wijze als een ander rödjö aangesteld. Bij overlijden van den kĕdjoerōn eischt de adat daar 16 stukken wit goed aan *badjoedin*, uit te deelen aan de twaalf als meest oorspronkelijk beschouwde hoofden (*pĕngoeloe si doeö bĕlas*) van dat gebied.

Toen het kĕdjoerōn-ambt, welks instelling de traditie met alle andere oude en eerbiedwaardige adats gaarne aan Iskandar (Eseukanda) Moeda = Meukoeta Alam (1607—1636) toeschrijft, ontstond, zullen de titularissen wel de voornaamste rödjö's zijn geweest, maar de onvervreemdbare »*nahma*" (titel) kon hun nageslacht niet voor achteruitgang behoeden. Vooral Siah Oetama, die waarschijnlijk van den aanvang af ter vólmaking van het viertal diende, moest dit ondervinden: zijn gebied èn als rödjö èn als kĕdjoerōn slonk steeds meer en bestaat nu nog slechts uit ééne kampōng ten Zuiden van het Meer: Nòsar. Wel denkt niemand eraan, hem den kĕdjoerōnstitel te betwisten, maar overigens neemt men weinig notitie van hem. Ongeveer in 1887 of 88 moet hij met eenig gevolg en een paar huldeblijken te Keumala in Pidië, waar toen de Pretendent-soeltan van Atjèh met zijne getrouwen zetelde, zijne opwachting gemaakt hebben en over de ongunst der tijden zijn gaan klagen. Hij ontving daar aanvankelijk eene ernstige berisping wegens de geringheid der door hem medegebrachte huldegaven, maar kreeg ten slotte eene *sarakata* (aanstellingsacte) en men maakte er voor hem een zilveren zegel om zijne eigene brieven van zijn waarmerk te kunnen voorzien.

Achteruitgang van het gezag der kĕdjoerōns.

Ook de andere kĕdjoerōns en voornaamste rödjö's uit het Gajōland hebben, toen de Pretendent-soeltan van Atjèh met zijne getrouwen te Keumala zetelde, daar hunne opwachting gemaakt, hetgeen, met het oog op de voordeelen, die voor het hof in ballingschap aan

zulke bezoeken verbonden waren, zeer werd aangemoedigd. Degenen, wier huldebewijzen hen zulks waardig deden keuren, ontvingen sarakata's.

Pĕngoeloe Tjéq van Böbasan.

In den loop der tijden kwam een ander hoofd in het Meergebied met zijne annexen steeds meer op den voorgrond: *Pĕngoeloe* of *Rödjö Tjéq*. Uit de boven (bladz. 65 en vv.) omtrent hem en de zijnen medegedeelde legende valt niet veel anders af te leiden dan hunne Bataksche afkomst, die ook van elders voldoende vaststaat. Men zou er nog uit kunnen concludeeren, dat hunne vestiging in het Gajöland onder sanctie van den Atjèhschen opperheer had plaats gehad, maar waarschijnlijker hebben de Gajö's die sanctie verdicht omdat zij meenden, dat eene zoo belangrijke immigratie niet buiten den wil van den Mpoe ni Atjèh (Heer van Atjèh) kon plaats vinden.

Toen de kĕdjoerönschappen ingesteld werden, zullen de »zevenentwintig Bataks" nog wel niet ten Westen van het Meer gezeten hebben. Hoe dit ook zij, later werd Pĕngoeloe Tjéq voor zijne onderdanen geheel hetzelfde, wat elk der vier kĕdjoeröns voor de zijnen is en een door zijnen rijkdom zeer invloedrijk rödjö bovendien. Hij »sĕmbaht" geen der kĕdjoeröns, en de Atjèhsche kusthoofden, met wie de Meerbewoners contact hebben, beschouwen hem sinds menschenheugenis als een der Gajö-radja's bij uitnemendheid. Op den kĕdjoerön-rang maakt hij niet de minste aanspraak; hij heeft dien niet noodig; de talrijkheid, de innige onderlinge samenhang en de relatieve afgeslotenheid der zijn gezag erkennende bevolking geeft hem zelfs eene positie, waaruit een energiek man veel meer maken kan dan uit de aanstelling tot kĕdjoerön door eene macht van buiten. Maar de Gajö's vergeten toch niet, dat zijne onbetwiste grootheid niet »van Atjèh" is; iets van den parvenu blijft aan zijnen naam verbonden. Ook beweren zij wel, dat zijn gezag zich eigenlijk beperkt tot zijne *menschen*, evenals dat van andere rödjö's, en dat hij niet, zooals de kĕdjoeröns, over eenig *gebied* iets te zeggen heeft, waar het bijv. betreft het maken van nieuwe ontginningen of nederzettingen. De door hem en de zijnen geoccupeerde grond is en blijft gebied van Rödjö Boekét, zeggen sommigen, al hebben de lui

van Pĕngoeloe Tjéq op die theorie heel wat af te dingen. Wij kunnen het belangrijke terrein, dat uitsluitend door lieden van Bŏbasan bevolkt is, moeielijk anders dan gebied van Pĕngoeloe Tjéq noemen, maar op de kaart zijn, om aan de Gajōsche voorstelling der zaak vol recht te doen wedervaren, de afzonderlijke nederzettingen der lieden van Rōdjō Tjéq met R. Tj. aangegeven, zonder dat door eene omvattende grens over het daartusschenin gelegen onbewoonde terrein iets beslist is.

Rōdjō Linggō bleef in zijn over het algemeen armoedig kĕdjoerōnschap zonder concurrenten, al bemerkt men in het volkrijkste gedeelte van de Boven-Djĕmèr, Isaq en annexen, weinig van hem.

Hoe lang geleden weet men niet, volgens velen vóór ongeveer eene eeuw, gingen wegens onlusten of misgewas de eerste verhuizers uit het Dōrōtgebied naar het tegenwoordige Sĕrbōdjadi en vormden daar de nederzettingen, die allengs door toevloed van elementen ook uit het overige Gajōland, vooral uit Gajō Loeōs, in aantal toenamen. Het voornaamste hoofd aldaar kreeg in de wandeling den naam *Kĕdjoerōn Abōq*, zonderdat iemand daarmede bedoelde, hem in aanzien met de »vier kĕdjoerōns", *si ōpat*, gelijk te stellen. Een oud man uit de familie van Rōdjō Linggō zeide mij dan ook met veel gewicht: »wij noemen hem Mĕrah (¹) Abōq zonder meer". Kĕdjoerōn Abōq.

Ofschoon in het Sĕrbōdjadische wel hoofden zijn of geweest zijn, die naast den kĕdjoerōn Abōq stonden (Pĕngoeloe Pĕnarōn en Kĕdjoerōn Tandél), waren die toch niet geheel met hem gelijk en was er niemand boven hem. Daarom kunnen wij ook hem, onder zeker voorbehoud, als hoofd van het gebied der Boven-Tĕmiang- en Peureulaq-rivieren laten gelden.

Volgens sommigen zou Siah Oetama vroeger iets over Sĕrbōdjadi te zeggen gehad hebben; deze overlevering vermelden wij later.

Pĕtiambang bleef onbetwist kĕdjoerōn van Gajō Loeōs, dat althans in de laatste tijden het meest bevolkte deel van het Gajōland is,

(¹) *Mĕrah* geldt in Atjèh als de oude, algemeene titel van hoofden vóór het ontstaan van geregelde staten, zooals in de legende de eerste vorst van Pasè (Malikoes-Salèh) vóór de stichting van dat rijk Mĕrah Silau heette.

maar zijn gezag heeft, zooals ons nader blijken zal, gevoelig geleden. Onder de voorname rödjö's van Gajō Loeös zijn er, die hem verre overschaduwen en die, als het erop aankomt, ook het uiterlijke aanzien van hunnen kĕdjoerön in geen enkel opzicht ontzien.

Zoo zijn er dus zes Gajōhoofden, die hetzij door de traditie, hetzij door bijzondere omstandigheden met een zeker algemeener gezag en aanzien zijn bekleed dan de gewone rödjö's, die alleen aan het hoofd hunner stamgemeenschap staan: *Rödjö Boekèt, Rödjö of Pĕngoeloe Tjéq, Siah Oetama, Rödjö Linggö, Pĕtiambang, Kĕdjoerōn Abōq* en nog twee aan wie, hoewel hunne macht en aanzien onbeduidend zijn, de traditie eene bijzondere plaats toekent, *Pĕngoeloe Pĕnarōn* en *Kĕdjoerōn Tandél.*

Andere hoofden met zeker traditioneel aanzien.

De Gajōsche traditie heeft echter nog meer te verhalen omtrent hare volkshoofden. Naast *si òpat* (»de vier", nam. de kĕdjoerōns) hoort men van *si pitoe* (»de zeven") en van *si mpat-bĕlas* (»de veertien") spreken. Bij nadere navraag blijkt, dat men het zevental vrij algemeen evenzeer als het kĕdjoerōnschap tot de inzettingen der Atjèhsche vorsten rekent. Of die zeven in de veertien zijn begrepen, dan wel met dezen een eenentwintigtal uitmaken, deze vraag wordt meestal weifelend beantwoord. Er zijn er, die gewagen van *si pitoe Atjéh* en *si pitoe Djōhōr*, echter zonder van den oorsprong dier uitdrukkingen eene verklaring te kunnen geven.

Hetgeen zich uit al die verwarde gegevens laat afleiden, is hoofdzakelijk, dat er in het tijdperk van de instelling der kĕdjoerōns (dus naar gissing ± 1600—1650) nog een aantal andere hoofden op den voorgrond traden, waarvan althans sommigen hunnen voorrang ook door den vorst van Atjèh erkend zagen, door het geschenk van een bawar of de toekenning van een bijzonderen titel. Eenige van die titeldragers zijn nog steeds min of meer voorname rödjö's; van anderen is het gebied of gezag, dat zij vroeger gehad mogen hebben, verdwenen, ja soms kost het moeite, te weten te komen of er nog een drager van den titel bestaat.

Een paar kinderachtige legenden moeten dienen om den oorsprong van sommige der titels te verklaren. Eene dier legenden houdt in, dat toen de vier kĕdjoerōns in Atjèh waren om hunne hulde aan den vorst te bewijzen, alle voornaamste Gajō-rödjö's met hen waren opgekomen. De soeverein kwam kort na de plechtige ontvangst der vasallen te sterven, en nu beijverden zich verschillende van die Gajō-hoofden om een of ander deel van den arbeid voor de lijkbezorging op zich te nemen. Uit erkenning dier diensten gaf het hoogste gezag in Atjèh hun titels, waarvan wij thans eenige laten volgen: Door Atjèh erkende pĕngoeloe's.

1°. *Pĕngoeloe Pĕparéq*, deze groef de gracht (*pĕparéq*) om den grafheuvel van den dooden vorst. Deze en de twee volgende behooren tot de voornaamste rödjö's van Gajō Loeös.

2°. *Pĕngoeloe Pĕnòsan* (*pĕnòsan* van *tòs*, *mĕnòs*, beduidt »making"), deze »maakte" het graf, volgens anderen de doodkist of de lijkbaar. Zie N°. 1.

3°. *Pĕngoeloe Söndörön* ondersteunde (*söndör*) het lijk bij de wassching. De titel wordt thans door den rödjö van Gĕgarang gedragen, terwijl de kampōng Söndörön in Gajō Loeös door leden van 2 geslachten met andere namen bewoond wordt.

4°. *Pĕngoeloe Pajōng* droeg het zonnescherm over de lijkbaar; thans een klein rödjö in het gehucht Niwör (aan de Dōsōn, zijrivier van de Djĕmèr); een ander deel van den stam in Samar Kilang.

5°. *Pĕngoeloe Pĕrtéq* bracht papajavruchten (*pĕrtéq*) voor het lijkmaal aan; thans een klein rödjö in de kampōng Pĕrtéq in het Dōsōngebied.

6°. *Pĕngoeloe Gĕrĕpa*, functie bij de lijkbezorging onbekend. Zijn stam verhuisde uit het Djĕmèr-gebied (waar Gĕrĕpa nog eene buffelkraal is) deels naar de Dōsōnstreek, en ging deels naar Sĕrbödjadi.

7°. *Pĕngoeloe Kĕrlang* torschte (*arang*) de lijkbaar op zijn schouder (*kĕrlang*); zijn stam week uit het Boven-Djĕmèr-gebied (waar Kĕrlang nog slechts eene buffelkraal is) naar Samar Kilang.

8°. *Pĕngoeloe Nawar* besproeide het graf met het onvermijdelijke,

booze invloeden werende meelwater (*tĕpōng tawar*); de kampōng Nawar lag bij Pĕnarōn, maar de titeldrager moet sinds lang in Sĕroelō wonen.

9°. *Pĕngoeloe Bĕrtèh* strooide met gepofte rijst (*bĕrtèh*) gedurende den begrafenistocht. Men zegt. dat hij in de sedert lang verlaten kampōng Boegaq (Döröt-gebied) woonde, maar sedert de uitwijking zijner lieden naar Sĕrbödjadi alle aanzien verloren heeft.

10°. *Pĕngoeloe Bĕdaq* nam bĕdaq mede om de grafsteenen te wasschen. De drager van dezen titel woont met de zijnen in Tĕnambaq in het gebied der Lòjang (zijrivier van de Djĕmèr).

11°. *Pĕngoeloe Mōngkōr* bracht oranjeappels (*mōngkōr*) mede, welker sap, met bĕdaq gemengd, dient om de grafsteenen, planken enz. te reinigen. De kampōng Mōngkōr ligt aan de Lòjang, maar de titeldrager is van daar naar de Boven-Sĕmödöm (Bidén) verhuisd.

12°. *Pĕngoeloe Malé* maakte de bloemenguirlande (*malé*) om over de lijkbaar te leggen. Waar de titeldrager heen geraakt is, weet men niet.

13°. *Kaja* (of *Oerang kaja*) *Lōmōt,* rödjō in het gebied van de Lōmōt, zijrivier van de Djĕmèr. Van hem wordt niets verteld, dat verband houdt met de legendarische begrafenis. Men zegt wel (met toespeling op zijnen titel *kaja*), dat indertijd de vorst van Atjèh de Gajōsche hoofden om een mand (*gatèng*) vol stofgoud verzocht. Men zag geene kans aan dit verzoek te voldoen, totdat een vernuftig hoofd uit het gebied der Isaq den raad gaf, de mand beneden met rijst te vullen en daaroverheen de aanzienlijke hoeveelheid stofgoud te spreiden, die het »rijke hoofd van Lōmōt" (Kaja Lōmōt) voor dat doel afstond. De Atjèhsche vorst was zoo verrast over de listige wijze, waarop men aan zijne onuitvoerbare opdracht gevolg had gegeven, dat hij den vernufteling den erfelijken titel Kĕpala Akal gaf en den goudbezitter dien van Oerang kaja Lōmōt.

Deze Kaja Lōmōt zou een bawar bezitten, die den naam *Mĕrhoem* (eigenlijk, „wijlen, zaliger",) draagt, en als *mĕroelah* (door een geest bezeten) geldt. Richt men in Lōmōt eene kĕndoeri aan, zonder voor dit bezielde wapen eene portie af te zonderen, dan krijgen alle feestvierders diarrhée.

14°. *Kĕpala Akal* (dikwijls „*Pĕlakal*" uitgesproken). Zie onder 13°. De dragers van dezen titel zouden vroeger voorname hoofden zijn geweest, maar gedurende eenigen tijd in het vergeetboek zijn geraakt, hoewel de rechthebbenden steeds in hun oorspronkelijk terrein (Isaq aan de Boven-Djĕmèr) bleven wonen en zelf eenige uit Atjèh afkomstige poesaka-voorwerpen bewaarden, waaronder bijv. een *kal pitoe mata* (een klapperdop met zeven gaten), een bawar, een dĕrham Djōhōr, een *lòh piraq* (zilveren plaat). Ongeveer vijftien jaren geleden brak een twist in Isaq uit, die leidde tot herstel van Kĕpala Akal.

15°. *Pĕngoeloe Linggō* zou oudtijds met Kaja Lōmōt als rechter- en linkerhand van Rōdjō (Kĕdjoerōn) Linggō gegolden hebben. De titeldrager woont nu stil in Linggō en fungeert als rōdjō van een gehucht (*Dĕlōng*) in de Dōsōnstreek.

16°. *Kĕdjoerōn Dagang* zou eene functie eveneens van Atjèhsche schepping zijn met de bedoeling, dat alle vreemdelingen (*dagang*), die in het Gajōland kwamen, onder zijn gezag hadden moeten staan. In Maleische landen komen pĕngoeloe's dagang met soortgelijke functies voor, maar in het Gajōland had men dan eigenlijk voor elk der drie of vier hoofddeelen zulk eenen chef der vreemdelingen moeten hebben. Sedert menschenheugenis bekommert zich geen vreemdeling om den onbeduidenden titeldrager, die thans in Batjang, dicht bij Pĕnampakan (Gajō Loeōs), de kampōng der Pĕtiambangs, woont.

17°. *Pĕngoeloe Kĕmala* is een rōdjō in Gajō Loeōs, wiens tegenwoordige woonplaats is Lĕmpĕlam, niet ver van de pintoe rimbō als men van het Djĕmèr-gebied in Gajō Loeōs komt. Ook zijn naam wordt met de legenden betreffende de aanrakingen met den Atjèhschen soeverein in verband gebracht, hoofdzakelijk wegens een straks te vermelden rijmpje.

Zooals men ziet worden er onder al die gedistingeerde hoofden geene uit de Laut Tawar genoemd, en slechts enkele uit Gajō Loeōs; de meeste zijn uit de Dōrōt. Sommigen laten dan ook uit het begrafenisverhaal de rōdjō's van Gajō Loeōs geheel weg, weten niet

van eene vorstelijke begrafenis *in Atjèh*, waaraan Gajösche hoofden deelnamen, en noemen al die overige »pĕngoeloes" van den ouden tijd trawanten van Kĕdjoerön Linggö en verplicht om bij *diens* sterven de door hunne respectieve namen naar het heet aangewezen functies bij de lijkbezorging te vervullen. Dat in Atjèh oudtijds de kĕdjoerön van Linggö als senior onder de *si òpat* gold, meenen de meeste Gajö's, ook die niet in de Döröt thuis hooren.

Men begrijpt, dat onze opsomming van de hierboven genoemde titels, uit welke verschillende bloemlezingen worden gemaakt om tot *si pitoe* of *si mpat-bĕlas* te geraken, meest dient om de populaire overlevering te doen kennen. Vele dier namen zijn eenvoudig die der hoofdkampöngs, waarin hunne dragers zetelen; van andere is de ware oorsprong vergeten. Onder de tegenwoordige hoofden komen sommige van die titels niet voor, andere treden geheel op den achtergrond en zeer belangrijke namen van dezen tijd ontbreken aan de lijst. Wij leeren allen straks van zelf kennen, als wij de landschappen van het Gajö-gebied een voor een behandelen.

Eenige orakelspreuken betreffende de hoofden.

Wij willen echter nog uit de volkstraditie een paar van die min of meer raadselachtige spreuken citeeren, waarin eene naieve Inlandsche maatschappij hare wereldwijsheid pleegt neer te leggen. Ten onrechte zien velen, die oppervlakkig met zulke dingen kennis hebben gemaakt, in die. zegswijzen, spreuken, rijmpjes enz. eene soort van rechtsregelen; vooral ten opzichte van de Manangkabauërs heeft men zich aan dergelijke misvattingen gewend. De adat, èn als recht èn als zedeleer, leert men slechts kennen uit zorgvuldige waarneming van het leven, van de vragen, waartoe het aanleiding geeft, en van de wijze, waarop men die beslist. De spreuken dienen daarbij als ornament en niet als kenbron; het zijn meestal ietwat pedante uitingen van levenservaring, door ouden van dagen of van verstand zóó ingekleed, dat de jongeren en eenvoudigen ze niet zoo aanstonds verstaan. Bij voorkeur brengt men er zeldzame of ongebruikelijke woorden in te pas, spreekt eene gedachte maar half uit, kleedt ze dubbelzinnig in, enz. Daarom kan dan ook ieder ervaringrijke zijne eigene wijsheid eruit halen of erin leggen, en

niet zelden hoort men den een zulk een gezegde geheel anders verklaren dan den ander, waarbij het gezelschap den vernuftigste gelijk geeft, maar ook wel een oude heer opmerkt, dat men de zaak op verschillende manieren kan beschouwen.

Over de rödjö's en kědjoerōns verneemt men o. a. de volgende orakeltaal:

Rödjö (of *ödöt*) *atan astana, imōm* (of *hoekōm*) *atan agama, toeö měnéwèdni pintoe, pěrtama si koedöröt kědoeö si koewas, toeö si měnèngòdné, saudörö gěnap moepakat, toeö sédéq-sasat* d. i. »De rödjö (of de ödöt-vertegenwoordiger) zetelt in het paleis ([1]), de imōm (vertegenwoordiger der heilige wet) handhaaft den godsdienst, de toeö past op de deur, vooreerst op wie uitgaat, ten tweede op wie ingaat, die allen moet de toeö zien; de broeders moeten gezamenlijk overleg plegen, de toeö stelt onderzoek in.

Kědjoerōn moepěndari, rödjö mědjarikaki, toeö měsěkòlat, imōm moekatép, moerép běrběnar, maté běrtjoetji, moerép ikandōng ödöt, maté ikandōng boemi, moerép moeambilōn maté měsöböp, d. i. »De kědjoerōn heeft zijne trawanten ([2]) (nl. andere rödjö's), de rödjö zijne helpers (naaste familieleden, de Atjèhsche banta's), de toeö zijne plaatsvervangers ([3]), de imōm zijnen katép ([4]). Wij moeten leven in waarheid, de doode wordt gereinigd; levend draagt ons de ödöt, dood draagt ons de aarde, levend zoeken wij ons onderhoud, sterven doen wij door eene oorzaak".

Si òpat měkawal, si pitoe moeděniö ([5]), *si òpat moekěpala, si pitoc*

([1]) Inderdaad is er in het geheele Gajōland niets, dat op een paleis gelijkt, en woont de rödjö met de zijnen in een huis als een ander.

([2]) *Pěndari* is het Maleische *běndari*, in Maleische rijkjes een hoog staatsbeambte, wiens titel door de Atjèhers tot *beunaròë* (*meunaròë*), door de Gajō's tot *pěndari* werd verbasterd, maar bij geen van beide volken in gewoon gebruik is.

([3]) *Sěkòlat* is een verouderde term voor de plaatsvervangers van rödjö of toeö, die in het gewone leven *bödōl* heeten. In Gajō Loeös wordt deze spreuk niet gezegd; wel heet het daar van den rödjö: *měsěkòlat doeö kali toedjōh, moepěngasoeh doeö kali lapan* »hij heeft tweemaal zeven sěkòlats en tweemaal acht lijfdienaren".

([4]) Inderdaad zijn er weinige imōms, die eenen katèp naast zich hebben, maar de anderen hebben dan toch ook hunne helpers. In Gajō Loeös geldt deze spreuk niet, want daar is de *katép* zooveel als de imōm van den *moedö*.

([5]) *Děniö* = doenja, wereld.

moekĕmala, d. i. »De vier (kĕdjoerōns) bewaken (het geheele Gajōland), de zeven (rödjö's of pĕngoeloe's) hebben de wereldsche zaken (het bestuur enz.) in handen; de vier hebben eenen kĕpala (waaronder men verstaan wil, dat aan de vier kĕdjoerōns indertijd door den Soeltan van Atjèh Kĕpala Akal ([1]) als raadsman werd toegevoegd) de zeven hebben een kĕmala (evenzoo zou aan de zeven in Atjèh bevestigde pĕngoeloe's Pĕngoeloe Kĕmala ([2]) als helper zijn aangewezen)".

Men ziet, dat de spreuk niet door eigen helderheid uitmunt en zich ook tot geheel andere interpretatie zou leenen.

De Gajō's bleven zich met Atjèh één gevoelen.

Ofschoon wij over de geschiedenis der betrekkingen van het Gajōland met zijne Atjèhsche soevereinen na de instelling van het kĕdjoerōnschap weinig bepaalde gegevens hebben, wijst alles erop, dat de verhouding ongestoord bleef. Intiemer dan met de ver afgelegen, steeds minder naar buiten werkende Dalam der Atjèhsche vorsten was uit den aard der zaak het verkeer met de kusthoofden, bij wie men om zout, opium en kleederen ter markt moest komen en waar men zijne paarden, vee en tabak te gelde moest maken.

Zoo waren de lieden van het Meer met Peusangan, Samalanga. Peudada en ook met sommige hoofden der Pasè-streek in goede vriendschap; de bewoners van Gajō Loeös en sommige van de Döröt hadden het meest met Soesōh (Blang Pidië), Seunagan en Meulabōh te doen. Een deel der Dörötlieden verkeerde aan de beneden Djambō Ajé en, evenals Sĕrbödjadi en Gajō Loeös, met sommige landschappen ter Oostkust van Soematra.

Hunne deelname aan den oorlog.

Dat men zich met Atjèh politiek één bleef gevoelen, kwam bij het uitbreken van den Atjèh-oorlog uit. Evenzeer als in zuiver Atjèhsche landschappen werd toen in het Gajōland regelmatig een deel der djĕkat (zakāt) als »*sabil*", als bijdrage voor den heiligen oorlog, afgezonderd. Die rijst werd verkocht en het geld bij gelegenheid der komst van menschen, die met een zegel van den Soeltan gewapend waren, aan dezen afgedragen.

([1]) Zie in de opsomming der pĕngoeloe's hierboven N°. 14.
([2]) Zie in de opsomming N°. 17.

Soms hield men ook nog bijzondere geldinzamelingen voor het gewijde doel, en de Gajō's weten te verhalen van zulke gelegenheden, waarbij allen, zelfs de armsten, hun penningske offerden.

Een kĕdjoerōn van Gajō Loeōs ging in de eerste jaren van den Atjèh-oorlog naar Groot-Atjèh en stierf daar. Later zijn benden uit Gajō Loeōs over Soesōh naar Meulabōh getogen om aan den oorlog deel te nemen, maar weldra teruggekeerd.

Wij zagen reeds, dat vele Gajōsche hoofden te Keumala bij den Pretendent-Soeltan hunne opwachting gingen maken.

Toen na onze »concentratie" in Atjèh Teungkoe Tirò met nieuwen ijver heilige krijgsbenden ging vormen, hebben ook tal van Gajō's aan de oproeping gehoor gegeven. Teungkoe Tapa, de wonderman, die in 1898 en later zoovele aanhangers won in de Atjèhsche landschappen ter Oostkust en ook in de Pasèstreek, was een Gajō uit Tèlòng, en hij bleef met Gajōsche en Atjèhsche volgelingen onrust verwekken totdat hij in 1900 in de Pasèstreek sneuvelde.

In April 1901 werd ons bivak te Blang Pidië (Boven-Soesōh) aangevallen door eene groote bende Gajō's uit Gajō Loeōs, voornamelijk lieden uit Pĕparéq, Gĕgarang, Pĕnòsan, Pasér, Padang, maar ook uit andere nederzettingen; zoo was bijv. zekere Panglimō Prang Bali uit Tjanè Tōa erbij. De tjéq van Padang en de rōdjō van Pasér waren de hoofdaanleggers.

Toen de Pretendent-soeltan (¹) van Atjèh door eenen samenloop van omstandigheden erin slaagde, in 1900 Samalanga geruimen tijd tot centrum van verzet te maken, kwamen al de voornaamste hoofden van het Meergebied hem daar hunne opwachting maken en geschenken aanbieden. Ook Ama-n-Njaq Ara en de Pĕngoeloe Sĕkoeōlōn van Sĕrbōdjadi zijn daar geweest. En nadat de Pretendent van daar was verjaagd en zich ook in Peudada en Peusangan niet langer schuil kon houden, vlood hij naar het Gajōland, waar de kĕdjoerōns van het Meergebied en van de Dōrōt (Rōdjō Boekét, Siah Oetama en Rōdjō Linggō) aan hem en zijne bende alle mogelijke hulp en steun

(¹) Behalve *Mpoe ni Atjèh*, Heer van Atjèh, noemen de Gajō's den Soeltan ook *Mpoe-n-tō*, onze Heer, letterlijk het Atjèhsche *Pòteu*.

verleenden. Na den tocht der colonne VAN DAALEN (1901) maakten ook een aantal hoofden der Gajō Loeōs te Rawé bij den Soeltan hunne opwachting: behalve twee leden der kĕdjoerōns-familie verschenen daar de rödjö's van Pòrang, Gölö, Boekét, Koetö Lintang, Rĕma, Tampèng, Kĕmala Dĕrna (Lĕmpĕlam), Söndörön (Gĕgarang) deels persoonlijk, deels vertegenwoordigd door naastbestaanden.

De adat en de godsdienstige wet.

De verhouding tusschen ödöt (adat) en hoekōm is in het Gajōland in hoofdzaak gelijk aan die in andere Mohammedaansche landen van den Archipel. De ödöt is de ongeschreven wet, die in samenhang met het geheele volksleven onstaat en zich wijzigt en door de hoofden gehandhaafd wordt; de hoekōm is de wet van den Islam, die men theoretisch volmaakt, immers goddelijk acht, maar waaraan in de practijk, afgezien van het godsdienstige leven in den engeren zin des woords, slechts het familieleven onderworpen is. In het gewone spraakgebruik bedoelt men met ödöt wel den rödjö, die haar handhaaft, en met hoekōm den imöm.

Het adat-bewijs in strafzaken.

Het Inlandsche begrip, dat eene overtreding der ödöt om strafbaar te zijn door een *zichtbaar* bewijs, een *teeken* moet aangetoond worden, is ook bij de Gajō's van kracht: zonder *bĕndö* geen *salah*. Één hoofddoek van den overspelige, die in handen van den man der medeplichtige vrouw achterbleef, is een afdoend bewijs; tien verklaringen van getuigen zonder zulk een *bĕndö* zij waardeloos. Alleen kan een aantal personen, die getuigen waren van iemands misdrijf zonder te slagen in de poging om *bĕndö* te bemachtigen, hem en zijnen stamgenooten eene officieele waarschuwing gaan toedienen, dat hij zich vooraan voor herhaling wachte: dit heet *mĕnjĕrantan* (van *sĕranta*).

Odöt mĕnhoekōm moesipöt woedjoet, hoekōm mĕnhoekōm moesipöt kalam. Odöt ara mĕsoeköt-sipöt, gikö kaul iléléti, gikö naroe isĕtaï (isipöti); hoekōm moepĕrloe-soenat, toeö mĕsédéq-sasat, anaq-boeah gĕnap moepakat, d. i.:

»De adat (rödjö) beslist naar de eigenschap (Gods), die het Zijn heet, de hoekōm (imöm) naar de eigenschap (Gods), die de Spraak

heet ([1]). De adat meet en past, eene zaak van omvang door de maat (die men zich dan als een touw voorstelt) eromheen te slaan, eene zaak van lengte door de el (*sĕta*, hasta) aan te leggen; de hoekōm werkt met de begrippen pĕrloe (verplicht) en soenat (aanbevolen); de toeö heeft tot taak te vorschen en te onderzoeken, de anaq-boeahs moeten onderling overleggen".

Bij doodslag hebben ödöt en hoekōm beiden iets te zeggen. *Bĕndö*, een zichtbaar teeken van den doodslager, is niet noodig om hem schuldig te verklaren; gewoonlijk staat zijne schuld vast en wordt zij niet ontkend. Dan geldt de regel: *maté bĕrbèla, roesaq bĕrsalén-pĕniri*, »voor den doode bloedwraak, voor den verwonde een stel kleederen en het bad". Men zegt ook wel *roesaq bĕrsalén, rajòh bĕpĕniri* d. i. voor den verwonde een stel kleederen, voor (vergoten) bloed een bad. De doodslager wordt, indien zijne daad niet als rechtmatig geldt, om het leven gebracht en wel, zooals alle des doods schuldigen in het Gajōland op ééne van beide manieren: *tjĕngkèq*, worging, doordien men eene stevige streng garen of een stuk wit goed om den hals des schuldigen windt en onder het gieten van water over zijn hoofd, naar beide zijden aantrekt; of *dĕdòq*, verdrinking, doordien men hem voorover liggend, met een houten vork om den hals geslagen, met het hoofd onder water houdt. Voor bèla is de worging de gewone wijze; dieven verdrinkt men. Doodslag en doodstraf.

Dooding van menschen wegens overtreding der ödöt mag namelijk niet met bloedstorting gepaard gaan, zooals het dooden in gevecht of oorlog:

Rödjö mĕnōnōh görö mĕrajòh, »de rödjö doodt zonder bloed".

De bèla wordt evenzeer aan doodslagers van eigen saudōrö's als aan die van vreemden voltrokken. In het laatste geval komen de Bloedwraak.

([1]) Onder de twintig eigenschappen, die de Mohammedaansche dogmatiek aan God toekent, telt men het Zijn en de Spraak. Hiermede wordt nu vergeleken de rechtspraak der menschelijke wet naar tastbare (»zijnde") teekens en die naar goddelijk recht, die getuigenverklaringen (»spraak") als bewijzen aanneemt.

saudörö's van den verslagene eerst voldoening eischen, gewapend alsof zij krijg wilden voeren, maar de rödjö van den schuldige — welke laatste met de handen op den rug gebonden gereed wordt gehouden — herinnert hun dan: *ara ödöt ara hoekōm* »er zijn autoriteiten om die zaken naar menschelijk en goddelijk recht te beslissen", en zoo wordt, desnoods na overleg van de beide betrokken rödjö's, satisfactie verleend.

Bloedprijs. Geen bloedwraak wordt genomen, wanneer de doodslag door twee of meer personen gezamenlijk bedreven is, tenzij men een der personen als dan hoofdschuldige kan aanwijzen, omdat hij den eersten slag toebracht; dan wordt deze gedood en de anderen loopen vrij. Men acht het echter onbillijk twee of meer als bèla voor éénen te laten sterven indien alle mededaders als even schuldig gelden. Daarom wordt de bèla dan door den bloedprijs vervangen, dien zij of hunne saudörö's gezamenlijk moeten betalen. Men noemt hem met den aan de Mohammedaansche wet ontleenden term diöt (Arab. *diat*). Men beweert dan, dat de ware bloedprijs, naar de echte ödöt Gajō zoo hoog is, dat niemand dien zou kunnen betalen, waarom men zich in de practijk met bereikbare bedragen tevreden stelt. In Gajō Loeös heet de bloedprijs naar omstandigheden te bedragen 600, 500 of 400 dollars. Behalve de eigenlijke *diöt*, spreken de deskundigen nog van andere betalingen, die men met de namen *ròdjòq* en *ma'as* (¹) aanduidt; gewoonlijk bedoelt men hiermede een minder bedrag dan het eigenlijk verschuldigde, waarmede de beleedigde partij genoegen neemt, mits de aanbieding op de meest nederige wijze plaats vinde.

De naaste agnaten van den verslagene ontvangen slechts een deel van de *diöt;* een ander deel is voor de »ödöt en hoekōm".

Voor eenen gedooden slaaf geldt noch *bèla* noch *diöt*, want: *kōrō gĕralé* »zijn naam is (als het ware) buffel", men betaalt den eigenaar den prijs, waarvoor hij den slaaf gekocht heeft.

(¹) Deze thans onbegrepen termen hangen samen met het Arabische *roedjoe'*, waarmee men hier bedoelde, dat men weder in vrede tot elkander is teruggekeerd, en met *ma'âf*, dat vergiffenis, toegevendheid moet beduiden.

Evenmin is bèla of diöt verschuldigd, wanneer men in oorlog iemand doodt, of wanneer men een op heeterdaad betrapten dief (*djĕma mĕnōsōh*) of ontuchtige (*djĕma bĕdérè, bĕrdiang, bĕrbiaq* of *bĕrdjalang*) dadelijk verslaat. Zulke doodslag is echter alleen geoorloofd aan de betrokkenen, d. i. den bestolene en zijne saudörö's of waar het ontucht betreft, den saudörö's hetzij van den beleedigden echtgenoot, hetzij van de ongehuwde vrouw, met wie de daad bedreven werd. Ter zijner verontschuldiging moet men echter in zulke gevallen de leer der *bĕndö* in eere houden, doordien men een gestolen voorwerp aan het lijk van den verslagen dief bevestigt en ook aan de vrouwelijke medeplichtige van den ontuchtige eene wond toebrengt. Diefstal en ontucht.

Wat den dief betreft, geldt dan: *bèlaé si iōsōhé* »als zijn bèla is hetgeen hij gestolen heeft". De schuldige vrouw moet echter als bèla van haren verslagen boel ter dood gebracht worden, gewoonlijk door *tjĕngkèq* (worging).

Men mag de op heeter daad betrapte schuldigen niet meer neerslaan, wanneer het hun gelukt is binnen de grenzen hunner kampōng te vluchten, want daar heerschen ödöt en hoekōm. Dit wordt vaak vergeleken met het recht, dat de eigenaar eener beplante sawah heeft om een buffel, die er door heen loopt, dood te steken; zoodra de buffel buiten het sawah-terrein is, houdt dit recht op.

Diefstal, die volgens de ödöt-leer bewezen, maar niet door het verslaan van den dief gestraft is, wordt vaak door eene boete, met teruggave van het gestolene afgedaan; alleen de hardnekkige, onverbeterlijke recidivist of hij, die onder verzwarende omstandigheden een belangrijken diefstal pleegt, wordt wel door de bevoegde autoriteiten ter dood gebracht; verdrinking is dan de gewone wijze. Als *bĕndö* van diefstal geldt niet alleen een gestolen voorwerp, maar ook eene wond, die men den dief bij zijne vlucht toegebracht heeft. Zulk een teeken wordt ook wel *tjap* (zegel) genoemd. Heeft men eenen dief gevangen, dan laat men hem wel loskoopen (*tĕboes*) tegen 10 töil, in werkelijkheid 20 dollars, voor den rödjö.

Alle ontucht, om het even of de man die bedrijft met een onge-

trouwd meisje, met de vrouw van een ander, of met eene vrouw, die hem volgens ödöt of hoekōm niet zou mogen toebehooren (dit laatste heet *soembang*, bloedschande, maar valt niet onder eigen strafbepalingen), geldt als niet gepleegd, wanneer men geene bĕndō (een kleedingstuk of iets dergelijks van den schuldige) kan vertoonen. Heeft men zulk een teeken, dan wordt de zaak met eene boete afgedaan, en voor de vrouw worden haar vader, hare broeders, of als zij gehuwd is, haar man beboet. Dit laatste houdt verband met de positie der vrouw, die min of meer een voorwerp van eigendom is: ongetrouwd, van haren vader of verdere agnaten, die haar eenmaal aan eene passende partij zullen »verkoopen", getrouwd, van haren man. Wel moet nu de vrouw, ingeval haar boel gedood werd, diens bèla worden, want zij is dan het voorwerp, waarmede haar man, vader of broeder zijne gerechtigheid voldoet; maar is de gelegenheid voor het dooden der schuldigen ongebruikt gebleven, dan kan men de vrouw, die geen eigendom heeft, niet direct straffen, en straft dus degenen, die in zekeren zin voogdij over haar behooren te oefenen.

Zwangerschap is de ergste *bĕndö*, en men doet al wat men kan om die te vernietigen. Slaagt men daarin niet, dan geeft de vrouw den bewerker aan; ingeval het paar trouwen kan, trouwt het en is de zaak daarmede uit. Is dit onmogelijk, omdat de vrouw reeds getrouwd, dan wel door stamverwantschap voor den man verboden is (*pöit*, bitter, heet dit), dan behooren beiden gedood te worden door worging, maar in de practijk stelt men zich ook wel met eene zware boete, bijv. tot 100 dollars van den man en 50 van de vrouw, tevreden en vernietigt de vrucht desnoods met geweld. De schuldige vrouw wordt dan met spoed tegen eene kleine huwelijksgift en zonder onnoodig ceremonieel uitgehuwelijkt.

Beteekenis der vrouw in de maatschappij der Gajō's.

In weerwil van het koophuwelijk en de omstandigheid, dat de vrouw zelve eigenlijk nooit iets bezit, is hare positie in de Gajōsche maatschappij toch verre van slaafsch of ongunstig. Er zijn dan ook Gajō's, die zich ter verklaring van het feit, dat de vrouw nooit beboet wordt, beroepen op het maxime, dat de vrouw in vele op-

zichten met den rödjö gelijk wordt gesteld. Een rödjö kan nooit beboet worden (*görö tĕrsalahi*), zelfs niet door den kĕdjoerōn, en dit privilege deelen met hem zijne medevertegenwoordigers van hoekōm en ödöt: de toeö en de imöm ([1]). Zondigen zulke autoriteiten tegen 's lands wet en zeden op ergerlijke wijze, dan worden zij afgeschaft (*ilĕgéhön*, van *lĕgéh*, niet bestaand), hun »titel" (*nahma*) vernietigd, en een ander in hunne plaats gesteld. Welnu, van de vrouw geldt *mutatis mutandis* hetzelfde. De man, die op een smal pad eene vrouw ontmoet, is verplicht voor haar uit te wijken en haar baan te maken.

Bröt maloe, wadjép ödöt ([2]), »gewichtig is de vrouw, te ontzien is de rödjö (= ödöt)". Beiden staan, zij het in verschillenden zin, boven de gewone wet.

Vergiftiging (*mĕnoebö*), waarin de Gajō's volgens de Atjèhsche faam zeer bedreven zijn, zoodat menig Atjèher in de Gajōlanden steeds in vrees voor *toebö* (gif) leeft, wordt met den dood gestraft, maar als bĕndö, die bewijst, eischt de ödöt, dat degeen, die het slachtoffer werd, dadelijk na het genieten van eenen maaltijd, dien de verdachte hem voorzette, bloed ging braken of andere zeer sterk sprekende verschijnselen vertoonde. Nog strenger bewezen acht men het feit, wanneer men in de woning des verdachten vergif aantreft. Hij en al zijne eigenlijke familie-, d. i. dischgenooten (*sara krō* of *sara òlang*) behooren dan ter dood gebracht te worden, maar deze regel wordt niet altijd in al hare consequentie toegepast. Vergiftiging.

Waar twee personen gevochten hebben — behalve in den oorlog, want daarin voorkomende gevallen van doodslag of verwonding vallen buiten het gewone recht — en een hunner heeft eene verwonding Verwonding.

([1]) Het schijnt, dat deze autoriteiten het »noblesse oblige" plegen te betrachten, want op mijne vraag, of zij dan ook niet aan het bèla-recht onderworpen waren, antwoordden alle Gajō's, die ik ontmoette, dat zij zelden of nooit van een geval gehoord hadden, waarin een rödjö, toeö of imöm zich bèla-schuldig hadden gemaakt. Één geval van dien aard, betreffende Pĕngoeloe Löt in Kĕbajakan, leeren wij in het volgende hoofdstuk kennen.

([2]) *Maloe* beduidt in het Gajōsch steeds de vrouw, en wel bepaaldelijk in de rechtstaal; schamen, schaamte is *kĕmèl*. Met *wadjép* wordt hier het tegendeel van *haros* of *warōs* (Arab. *djāiz*) bedoeld in dien zin, dat men er niet naar welgevallen mêe mag handelen. Vergelijk hierboven bladz. 89.

bekomen, dan geldt de boven aangehaalde spreuk: »....... *roesaq bĕrsalén-pĕniri*", hetgeen zeggen wil, dat, afgezien van alle bijomstandigheden, hij, die de wond toebracht, den verwonde eenige dollars, gewoonlijk tien, moet betalen in plaats van een volledig stel kleeren, dat hij hem eigenlijk schuldig is, en verder eene kip, eene geit of een buffel, die geslacht wordt en met welker bloed de verwonde, door middel van eene kwast van de *daun kajoe* genoemde grassoort langs de lengte van zijn geheele lichaam als ter verzoening bestreken, gebaad wordt. De kip wordt als voldoende zoenoffer beschouwd wegens verwonding aan handen of voeten, de geit wegens die aan het lichaam, de buffel wegens die aan het hoofd. Heeft de verwonding bovendien het verlies van het gebruik van een of meer ledematen ten gevolge, dan moet de schuldige nog 40 dollars smartegeld (*oepah tjatjat* of *pĕnjatjat*) betalen. In Gajō Loeōs eischt de adat voor de rechterhand een slavenechtpaar of den prijs ervan, voor de linkerhand een mannelijken slaaf, enz. Al deze opgaven zijn echter meer als voorbeelden dan als overal en altijd geldende regelen te beschouwen. Dikwijls hoort men de te betalen *salén* als een of meer *pinggang's* of *kajoe's ōpōh* (lendenkleederen of blokken van 8 lendenkleederen wit goed) bepalen. Ook maakt het verschil, of de verwonde een gewone saudörö, een toeö, een imōm of een rödjö is. Afgezien hiervan stellen de autoriteiten vast, wie van beiden de meeste schuld heeft, of bijv. de verwonde door zijn verstokten onwil om eene schuld te betalen rechtmatige aanleiding tot toorn gegeven heeft, enz. en kan eene boete opgelegd worden.

Zeer vele ernstige twisten komen uit wanbetaling van schulden voort. Daarom is het voor dengene, die geld uitleent, van belang, dat de saudörö's van den betrokkene ervan weten: *sòrah mĕganti, djoeöl moebli, kĕrdjö moewali, oetang-poetang mĕsaksi*, »hetgeen men leent, (bedoeld is verbruikleen, bijv. van rijst) moet men vergoeden, verkoop onderstelt eenen kooper, een huwelijk eenen wali (der bruid), schuldverbintenissen ga men met getuigen aan". Anderen zeggen: *sòrah iganti, djoeöl bli, bĕrsaksi-soehōt iatan böndör iatan pöndöl, bĕrhakim bĕrhakōm, sambōt bĕrtau bĕrkangkoe, pindjōm bĕritau*, d. i :

»hetgeen men leent, moet men vergoeden, koop en verkoop sluit men met getuigen in de drukte der bewoonde wereld en onder medewerking der autoriteiten, schuldverbintenissen gaat men aan met medeweters (van de zijde der geldschieters) en borgen (van den leener), wie iets in bruikleen geeft, dient anderen daarmede bekend te maken".

Dwang-middelen tegen onwillige debiteuren.

Blijft een schuldenaar trots herhaalde aanmaningen onwillig, dan staat den schuldeischer een dwangmiddel ten dienste, dat zich met het ambat-systeem van Djambi laat vergelijken. Hij geeft officieel van den stand der zaak kennis aan de naaste bloedverwanten van den schuldenaar (dit heet *djĕdjaq*) en aan den toeö van diens stam (dit heet *sĕranta*), hen waarschuwend voor de gevolgen. Men noemt dit ook *töndös* (*itöndösön*). Helpt dit niet, dan is van nu af de schuldeischer gerechtigd om zich met hulp der zijnen, van een of meer buffels, runderen of paarden (niet van andere voorwerpen van eigendom) van den schuldenaar of diens stamgenooten meester te maken. Nadat zulks hem gelukt is, wordt formeel van de zijde der eigenaars om opheldering gevraagd ([1]), en het einde is dan, dat die dieren worden aangehouden totdat de schuld gedelgd is.

De meeste quaesties tusschen leden van hetzelfde stamverband worden door de andere saudörö's als arbiters of door den toeö afgedaan; ontstaat een belangrijk verschil tusschen anaq-boeahs van verschillende rödjö's, dan komen deze laatsten er dikwijls zelve bij te pas, en dan is het gebruikelijk, dat de eischende partij zich naar de woonplaats der andere begeeft om hare belangen voor te dragen. Het resultaat van dien tocht is dan, dat de zaak door de ödöt en hoeköm van beide zijden gezamenlijk zal worden onderzocht, en de partijen plegen elkander een voorwerp te overhandigen als *sipöt* (eigenlijk het dogmatische woord voor »eigenschap", maar hier bedoeld als teeken of onderpand) of *sipöt jakin*, dat men zich van weerskanten bij de te nemen beslissing zal nederleggen. Eene zaak

([1]) Om te kennen te geven, dat men in deze en andere gevallen onmiddellijk opheldering pleegt te eischen (evenzoo bijv. bij diefstal, ontvoering eener vrouw enz.) bezigt men de spreuk: *töndöng tapas, döwö moetoe*, »de vervolging geschiedt onmiddellijk, de eisch wordt onverwijld gesteld".

van minder beteekenis wordt aanvankelijk door de saudörö's van beide partijen behandeld; kunnen dezen niet tot overeenstemming komen, dan worden de toeö's er in betrokken, en als ook dit niet helpt, dan eerst gaat men tot de rödjö's. De sipöt rijst in waarde, naarmate men de zaak voor eene hoogere rechtbank brengt; onder de saudörö's is een gewoon mes (*lòpah*), eene lans (*könjör*) of dergelijk wapen voldoende; tusschen toeö's een *loedjoe* (Atj. sikin) of een *samarĕmoe;* tusschen rödjö's een geweer, een zwaard, eene kris. Is de zaak beslist en aan de beslissing voldaan, dan krijgt iedere partij hare *sipöt* terug, van toeö's en rödjö's echter tegen eenen losprijs.

Het overleg tusschen de beide rödjö's en hunne trawanten betreft in de meeste gevallen de zwaarte eener op te leggen boete. Evenals op onze gouvernementsbureaux in moeilijke omstandigheden geschiedt, wordt dan naar een antecedent gezocht: hoe eene soortgelijke zaak tusschen leden van dezelfde stammen vroeger is behandeld, en daarnaar richt men zich zonder verdere critiek.

Bepaling van het bedrag der boeten.

Bij boeten en andere door de ödöt geregelde betalingen hoort men veel spreken van een zeker aantal *töil* (Maleisch *tail*, Atjèhsch *tahé*) en als onderdeel daarvan van een *pa* (Mal. *paha*, Atj. *pha*), hetwelk eigenlijk $^1/_4$ töil zou beduiden. De töil is oorspronkelijk een goudgewicht, maar zoowel in het Gajöland als in Atjèh ([1]) heeft het conventioneel eene andere beteekenis erlangd. Men begroot boeten nog gaarne met de van ouds overgeleverde bedragen, waarbij wegens min beduidende overtredingen voor den rödjö 5 töil geeischt werd, bij zwaardere een of meer tientallen töils. De töil voor huwelijksgiften (*töil kĕrdjö*) nu zou 5 en die voor boeten (*töil ödöt* of *salah malah*) 4 dollars bedragen (in Gajö Loeös beiden 4 dollars), maar als eene concessie aan de draagkracht der overtreders stelt men zich met 2 dollars per töil tevreden; de *pa* heeft de beteekenis gekregen van 1 dollar. Ja, in den regel beloopt de in werkelijkheid betaalde boete nog beduidend minder dan de volgens die matige berekening opgelegde. De helft bijv. van het overeengekomen bedrag

([1]) Zie over de verschillende *tahé's De Atjèhers*, I, bladz. 370.

wordt met een blad met benoodigdheden voor het sirihkauwen (*batél bĕrsap*) door de schuldige partij met veel eerbiedig gebaar (»*ōrōm sĕmbah soengkōr*") aan de andere aangeboden, onder mededeeling, dat dit het weinige (bijv. 1/5 van het opgelegde) is, wat zij geven kan, en zij hoopt, dat men daarin het vele geeischte zal willen zien.

Bij geringe vergrijpen of geschillen is, gelijk wij reeds zagen, de beslissing der saudōrō's soms afdoende en kunnen dezen den schuldige eene boete opleggen. De zegswijze gaat, dat het bedrag eener gewone boete aan den rōdjō 5 tōil, aan den toeō in hetzelfde geval 2 1/2 tōil, aan de saudōrō's *sara tōil sapa* (1 1/4 tōil) zou moeten bedragen. Dit heeft men evenwel niet letterlijk op te vatten, maar als eene aanduiding, dat men altijd wijs doet zijne geschillen op de meest eenvoudige wijze te doen beslechten, daar men te meer betalen moet, hoe hooger men gaat.

Verschillende rechtbanken volgens de orakeltaal.

Ditzelfde drukt men ook uit door te gewagen van verschillende *balé's* (als het ware »rechtbanken"), voor welke men zijne gedingen aanhangig zou kunnen maken, waarvan echter niemand eene nadere beschrijving weet te geven omdat zij alleen in de taal der ōdōtredenaars bestaan: de *balé gadéng*, *b. mĕntĕri*, *b. rōdjō* en de *b. samsoedin*. De omslachtigste manier zou, naar het heet, de rechtspraak der *balé gadéng* zijn, daar hiermede bedoeld wordt, dat de rechters zitting houden in het wijde veld (*blang kòlaq*), alwaar men *bĕrsoepōn langét bĕrtètèn boemi* »den hemel tot dak en de aarde tot vloer heeft", zoodat men, alvorens zijne zaak voor te brengen, een afdak, eene zitmat en eene loopbrug (overdrachtelijke aanduiding van even zoovele geldelijke offers) aan den rōdjō zou moeten leveren. De *balé rōdjō* zou in balé of mĕrĕsah ([1]) zitting hebben en ook vrij kostbaar zijn; de *balé mĕntĕri* duidt dan de billijker afdoening door tusschenkomst van de toeō's der partijen aan.

Evenwel, heet het, bij gewichtige zaken kan men eigenlijk niet

---

([1]) In Gajōsche kampōngs is geen gebouw, dat den naam *balé* draagt. Wel hebben vele *mĕrĕsahs* (Atj. meunasah, verblijf der jonge mannen en vreemdelingen, tevens bedehuis) kleinere bijgebouwen met of zonder wanden, die men *djōjah* (= Atj. *déah*, Arab. زاوية) noemt.

buiten de rödjö's. Zoo zijn er vier dingen, die *kĕmaloen ödöt òpat pĕrkara,* de vier vormen van schande voor den rödjö genoemd worden, en waarvan het heet: *oerön görö tĕrampèn sidang, glap görö tĕrampèn trang* regen, welks ophouden men niet mag afwachten, duisternis, waarbij men het lichtworden niet mag verbeiden, m. a. w. zaken, die onmiddellijk onderzoek en afdoening eischen. Het zijn: 1° *dĕniö tĕrlangés,* 2° *maloe tĕrtawan,* 3° *nahma tĕrakoe,* 4° *bèla moetaan. Dĕniö* (d. i. doenja, wereld) *tĕrlangés* beduidt, dat de rechten of het gebied van den rödjö door een van zijne gelijken worden aangetast; *maloe tĕrtawan* eene vrouw, die geschaakt is, hetgeen, al heeft de ödöt regelen aangenomen om de zaak in orde te brengen, toch telkens formeel beschouwd wordt als eene zware overtreding; *nahma tĕrakoe* het zich aanmatigen van andermans titel, en aldus in zijne rechten treden; *bèla moetaan* bloedwraak, waarop een der anaq-boeahs recht heeft, maar die door de wederpartij niet wordt toegestaan (*taan* = Mal. *tahan*).

Hier is weder toegegeven aan de neiging tot viertallen, zonder dat men kan zeggen, dat de opsomming de gevallen der practijk nauwkeurig resumeert. Alleen de gevallen 2° en 4° zijn gewone, de onder 1° en 3° genoemde worden beschouwd als algemeene aanduidingen van tusschen hoofden en hunne verwanten of collega's voorkomende geschillen. De orakeltaal heeft dus alleen de practische waarde eener uitdrukking van de ervaring, dat in sommige zaken de rödjö aan zijnen rang verplicht is, zelf handelend op te treden.

Een slaapmiddel voor den rödjö.

Toch geeft de ödöt ook dan middelen aan de hand om den duren rödjö door den goedkooperen toeö te vervangen, zooals ons bij de behandeling der onregelmatige vormen van het huwelijk blijken zal. Men geeft den rödjö dan een »slaapmiddel" (*pĕnòmèn* of *pĕnĕmèn*) (¹), bestaande in een dollar of tien, en vervolgens kan de toeö zijnen gang gaan. In Gajö Loeös is dit narcoticum niet gebruikelijk.

Doodverklaring van den gevluchten bloedschuldige.

Wanneer een bloedschuldige (d. i. een schuldige aan doodslag) gevlucht is (*mĕnjangkan bèla*) zoodat zijne saudörö's aan den eisch der andere partij niet kunnen voldoen, dan kunnen zij deze toch

(¹) *Nòmé* of *nĕmé* is »liggen, slapen".

volle satisfactie geven door het *bĕrèsèq sapoet. Sapoet* is het lijkkleed; bij een sterfgeval pleegt men dat van een stuk wit goed af te scheuren (*rèsèq*), waarna men het overblijvende, in stukken van een span breedte, *kandé* genaamd, aan de saudörö's van den doode uitdeelt, ook aan degenen, die ver weg zijn, bij wijze van kennisgeving van het overlijden. In het daareven bedoelde geval van doodslag nu komen partijen overeen, dat de partij van den verslagene aan alle naburige hoofden en aan de wederzijdsche saudörö's *kandé* zal uitdeelen (*djödjö kandé*), welke uitdeeling geldt als gevolg van het »scheuren van het lijkkleed" (*rèsèq sapoet*) des bloedschuldigen. Deze geldt van nu af als dood, als *bĕrdjèrèt naroe* »iemand met een lang graf", d. w. z. wiens graf overal gemaakt mag worden, waar men hem ook aantreffe, dien men ongestraft mag afmaken, waar men hem vindt, en wien geen der rödjö's het verblijf in zijn gebied mag toestaan. Van hem heet het: *maté görö bĕrpòngòt, òsòp görö bĕrpérah, manoet görö bĕrtĕngkam, roesaq görö bĕrsalén, blōh görö bĕrtōndōng*, »sterft hij, men beweent hem niet; raakt hij zoek, men zoekt hem niet; raakt hij te water, men grijpt hem niet; verwond heeft hij geen recht op een stel kleederen; gaat hij voort, de zijnen geven zich niet de moeite, hem na te sporen".

Te dezen aanzien worden echter ver van elkaar verwijderde landschappen als elkander vreemd beschouwd; m. a. w. de uit Gajō Loeös ontvluchte bèla-schuldige kan in Linggö of de Laut Tawar eene veilige schuilplaats vinden, maar niet iemand van het Meergebied in de Döröt of omgekeerd.

De ödöt beschikt, behalve over de *bĕndö*, nog over een ander middel om achter de waarheid te komen of aan twijfel een einde te maken: eed en godsoordeel, die in het wezen der zaak van ééne soort zijn. Klachten, die tot zulke godsoordeelen aanleiding geven, omdat zij niet van *bĕndö* vergezeld gaan, maar alleen op aanwijzingen berusten, noemt men *döwö sòq* (1), twijfelachtige klachten. Eeden en godsoordeelen

(1) Van *da'wa* (Arab.), klacht en *sjakk* (Arab.) twijfel.

Doorstaat de aan de proef onderworpene deze met goeden uitslag, dan wordt de klager vaak beboet en moet hij bovendien *kĕnŏndŏlŏn*, zittingloon, bestaande in eenige stukken wit goed, aan den *rŏdjŏ* en eęn *salén*, een stel kleederen of de waarde daarvan, aan den onrechtmatig verdachte geven.

Menschen, op wie door de omstandigheden zware verdenking (van diefstal bijv.) is komen te rusten, kunnen zich zuiveren (*mĕnjoetji* of *mĕmoetéhi diri*) door eenen eed. De eenvoudigste is wel die bij den Qoerān; dit heilige boek wordt dan aangeroepen bij de verzekering, dat men aan de zaak niet schuldig is, noch iets ervan gezien heeft of weet. Of men zweert bij de aarde, terwijl men met de vlakke rechterhand daarop slaat: zij moge mij (mijn lijk) niet aannemen, ingeval ik schuldig ben aan het mij ten laste gelegde. Naar aller overtuiging is het gevolg van eenen valschen eed in zulken vorm zware straf in het andere leven. Daar deze echter in eene verre toekomst ligt, voor het oogenblik onzichtbaar blijft en door Allahs genade nog voor vermindering vatbaar is, stellen belanghebbenden meer prijs op andere eeden, waarbij de zweerder eenen beroemden heilige of ook een heilig voorwerp (steen, boom enz.) als getuige zijner verzekering neemt. Zulk een eed wordt dan bij het heilige graf of voorwerp afgelegd en men meent, dat de gevolgen van meineed zich dan niet lang zullen laten wachten: ziekte, zware verliezen of ander wereldsch ongeluk zullen den meineedige treffen als gevolg van den vloek van den beleedigden heilige — die niet, zooals Allah, van genade overvloeit — of van de wondermacht der gewijde voorwerpen.

De olieproef. Dan heeft men het godsoordeel der indooping van de hand in kokende olie ([1]), *soempah koe minjaq*, waaraan vooral zij onderworpen worden, die men van vergiftiging (*mĕtoebŏ, mĕnoebŏ*) verdenkt: maar ook ter ontdekking van den dief uit een gezelschap van sterk verdachten is dit middel gebruikelijk. De olie moet niet alleen door eenen deskundige gekookt, maar ook »belezen" zijn om

([1]) Vergelijk *De Atjèhers*, Deel I, bladz. 114.

hare werking te verzekeren. Ook dan echter meent men, dat deze nog verijdeld kan worden door geheime tooverkunsten (*ilmoe's*), welke door of ten bate van den schuldige worden aangewend. Velen beweren gezien te hebben, hoe bij zulke proeven de schijnbaar heete olie zich afkoelde voor de hand van iemand, dien de algemeene moreele overtuiging toch als den schuldige aanwees.

De duikproef.

Zeer gebruikelijk is de duikproef [*bĕrsĕnoem* (¹)], waar twee personen over eene zaak van belang strijdige beweringen volhouden, zonder dat men over gegevens beschikt om uit te maken, wie gelijk heeft. Vooral bij quaesties over grondeigendom komt dit voor, waar bijv. A beweert eigenaar te zijn van een stuk grond, dat hij en misschien vroeger zijn vader jaren lang hebben bezeten, terwijl B volhoudt, dat A of diens vader het van hem (of zijnen vader) in pand genomen hebben.

Ook andere eigendomsquaesties worden op die wijze beslist. Zulke geschillen hebben heet *bĕrsiakōn* (van weerszijden beweren, dat men eigenaar is) of *bĕrsilangésōn*. Na de noodige plechtige voorbereiding duiken beiden, in tegenwoordigheid van hunne saudörö's, imōm, toeō en rödjö, onder water; wie het eerst boven komt, is *taloe* of *rōjō*, d. i. heeft het proces onherroepelijk verloren.

Die godsoordeelen heeten *krahmat ni ōdōt*, de woudermiddelen van het gezag, daar zij de zaak onmiddellijk *mĕrahél* (van Mal. Arab. *lahir*) »duidelijk" maken.

Getuigen bij overdracht van eigendom.

De Gajō's, groote dobbelaars, beschouwen zulke processen gaarne uit het oogpunt van een spel, welks inzet het betwiste recht is. De omstanders zetten daaraan nog meer levendigheid bij door om den uitslag der proef weddenschappen aan te gaan. De toeschouwers zijn veelal gewapend bij wijze van demonstratie tegen dezulken, die anders eventueel hunnen overwonnen partijgenoot te luide mochten uitjouwen.

De olie- en duikproeven hebben steeds onder leiding van den rödjō

(¹) Dit woord wordt alleen gebruikt, waar van het godsoordeel sprake is; duiken is overigens *mĕlaup*.

plaats; wat de eeden betreft, hangt dit af van het belang der zaken, waarover het geschil loopt.

Bij overdracht van eigendom door koop, verpanding enz. neemt men altijd zooveel mogelijk getuigen om niet later gedwongen te worden zijn recht door een godsoordeel te staven. Bij verkoop van grond wordt, om de herinnering zoo vast mogelijk te maken, door den verkooper en den kooper aan hunne rödjö's een dollar als *tĕragoe* gegeven. Eene spreuk luidt: *oemö bĕtĕragoe, bataq bĕrkĕkoelang, ikö idjoeölön bĕpĕroelisön, körō bĕrtali oeloe:* »(bij verkoop van) een rijstveld geeft men *tĕragoe*, een Batak (slaaf) is kenbaar aan zijn rotan-armband, wordt hij verkocht, dan krijgt hij van den verkooper een stuk wit goed (*oelis*, Alasch voor het Gajōsche *oelös*), de buffel moet een touw om den kop hebben".

Oneenigheid tusschen verschillende gemeenebesten. De rödjö en de andere vertegenwoordigers van ödöt en hoekōm doen wat zij vermogen om alle onder hunne anaq-boeahs voorkomende geschillen in vrede te beslechten, en vervullen, in samenwerking met hunne ambtgenooten, diezelfde taak ten opzichte van quaesties tusschen leden van verschillende stammen.

De kĕdjoerōn en de enkele hoofden van daarmede gelijkstaand gezag behooren daarin zooveel doenlijk mede te werken en vooral hun gewicht in de schaal te werpen, waar twee rödjö's het oneens zijn. Niet altijd gelukt echter hun vredelievend pogen, en bij ernstige twisten blijven de kĕdjoerōns meest òf buiten de zaak òf zij staan aan ééne zijde, maar niet boven de partijen.

Elke eisch van eene stamgemeenschap tegenover een andere pleegt aanvankelijk in min of meer uitdagenden vorm gesteld te worden. Ook al heeft men geene reden om te twijfelen aan de bereidwilligheid der andere partij om bijv. haren bloedschuldige (*bèla*) zijn vonnis te doen ondergaan, men begeeft zich toch in getale en als ten strijde toegerust, naar hare kampōng, en de eerste samenspraak dient formeel om de werkzaamheid van ödöt en hoekōm de plaats van den dreigenden oorlog te doen innemen. Hetzelfde ziet men bij de schaking en een anderen daarmêe verwanten huwelijksvorm

gebeuren. Zulk een schijnbaar voorgenomen, maar door het beleid der autoriteiten afgewende aanval op de kampōng heet *mĕranggal* of *mĕrōnggōl* [Atj. *langga* ([1])] en wordt ook wel *prang pōgōr* (*pōgōr* = pagar) genoemd, hoewel deze laatste naam meer gebruikelijk is voor twisten tusschen twee kampōngs, die telkens tot vechterijen (*pĕlōlō*) aanleiding geven, zonder tot eigenlijken oorlog over te slaan: hetgeen de Javanen wel *prang désa*, de Maleiers *prang risau* noemen.

Is nu echter de partij, van welke iets geeischt wordt, overmoedig. zoodat zij weigert de erkende schulden van haren saudörö te betalen of mede te werken om hem als offer zijner bloedschuld te doen vallen, dan ontstaat *prang*, oorlog.

Betreffende den oorlog kennen de Gajō's tal van ödöt-regelen, die onderling vrij goed samenhangen, maar waarvan naar hun eigen zeggen in de practijk vooral niet minder wordt afgeweken dan in de oorlogen tusschen »beschaafde" volken van hetgeen men oorlogsrecht en algemeen aangenomen oorlogsgebruiken noemt. **Autoriteiten gedurende den oorlog.**

Vooreerst gaat de oorlog volgens hunne algemeene opinie buiten de eigenlijke ödöt en hoekōm om, en worden dus de vertegenwoordigers van deze beide grondslagen der maatschappij tijdelijk nonactief. In plaats van den *rödjö* wordt de *panglimö* met de opperste leiding bekleed, waartoe men iemand kiest, dien men voor dat speciale werk geschikt acht of wel, die reeds vroeger als zoodanig is opgetreden. De rödjö stelt hem plechtig aan en draagt hem zijn gezag over onder aanbieding van een volledig stel kleeren [*salén*, *sĕgör toerōn* ([2])] en eene volledige wapenuitrusting, waarbij de veldoverste behoorlijk met het verkoelende, alle booze invloeden werende meelwater (*tĕpōng tawar*) wordt ingesmeerd. Deze is de panglimō bij uitnemendheid, ook wel *panglimō tjéq* genoemd. Anderen, die zich vroeger wel in prang-zaken onderscheiden hebben, heeten **De panglimō.**

([1]) *De Atjèhers*, I, bladz. 81 vv. Volgens de Atjèhsche klankwet is van *langgar* de eindconsonant afgevallen; in het Gajōsch is de klankopeenvolging *l—r* ongeoorloofd, en wordt zij casu quo door *r—l* vervangen: Mal. *loehoer*, Atj. *leuhō*, Gaj. *roehoel*; Atj. *lingka*, Gaj. *ringkōl*; Atj. *lajeuë* (lajar), Gaj. *rèl*, Mal. *gĕlar*, Gaj. *gĕral* (eigennaam) enz.

([2]) Zooals men in het Atjèhsch van een *seunalén* en *siseun trun* spreekt.

ook panglimō's, en soms neemt eene partij, vooral eene, die verliezen geleden heeft, panglimō's van buiten af tegen loon in dienst.

De pĕmètèr en de djoearō. Gelijk de rōdjō, zoo staat ook de toeō zijn gezag voor de prang-periode aan een ander af. Deze heet *pĕmètèr* (Gajō Loeōs: *pĕmètar*) en wordt op dergelijke wijze geïnstalleerd als de panglimō. Men beschouwt hem als de rechterhand van dezen laatste, bovendien wordt deze ter zijde gestaan door den *djoearō* (¹) *prang*, wiens taak bestaat in het aanvuren der verslappenden en het terugjagen der vluchtenden.

De goeroe prang. De *imōm* als vertegenwoordiger van den godsdienst zou zich eigenlijk met ergernis moeten afwenden van den krijg tusschen geloofsgenooten, die volgens den Islam steeds uit den booze is. Dit belet niet, dat menig imōm van harte meedoet, zelfs wel aan gevechten deelneemt, maar hij doet dit niet in zijne qualiteit. Hem vervangt de *goeroe prang*, die een deskundige moet zijn in de bepaling der gunstige dagen en tijdstippen, der voor iederen tijd gelukkige en ongelukkige richtingen, kortom van alle ilmoe's, welker beoefening tot het gelukken eener krijgsonderneming vaak meer bijdraagt dan dapperheid of goede wapens. Levert de eigen omgeving niet zoo iemand op, dan neemt men eenen bekenden goeroe uit andere streken, dikwijls eenen niet-Gajō (Maleier of Krintjiĕr bijv.) tegen loon in dienst. Men schaamt zich ook geenszins voor het verrijken zijner kennis op dit gebied — dat *omnium consensu* buiten den godsdienst staat — door eene studiereis onder de heidensche Bataks, die naar het heet uitmuntende oorlogswichelaars hebben.

De goeroe prang wordt op soortgelijke wijze door den imōm tot zijn ambt ingeleid als de pĕmètèr door den toeō, de panglimō door den rōdjō.

In Gajō Loeōs heeft bijna elke autoriteit (*rōdjō*, eventueel zoowel de *tjéq* als de *moedō*, *wakél*, *imōm*, *katép*) haar eigen

(¹) Overigens duidt ook bij de Gajō's *djoearō* den ceremoniemeester der hanegevechten aan; in sommige streken ook wel iemand, die dengene, die gezag voert, ter zijde staat; ongeveer = Mal. *mĕntĕri*.

panglimö. Alle geweerdragenden heeten daar *pĕmètar*, terwijl men in ééne kampöng maar éénen *djoearö* en éénen *goeroe* pleegt te hebben.

De partijen beginnen met de versterking hunner kampöngs door aarden wallen (*déwal*), waarop bamboe pagars (*djĕdjaréng*, met puntige staken), en waaromheen gepunte bamboes (*djoenggör*) in den grond geplant worden ([1]). Niet alsof men de kampöngs tot vestingen wilde maken, om welker bezit de strijd zal gaan, maar men vreest voor kleine, vooral nachtelijke invallen van vijanden en men wil met die wallen tevens het komen van kogels in de kampöng verhoeden. Krijgstoerustingen.

De gewone kampplaats is een of ander open terrein tusschen de woonplaatsen der beide vijandige partijen, hetzij *blang* of rijstveld. Hier vecht men, totdat ééne partij zich verplicht ziet te vluchten; deze wordt dan wel tot aan hare kampöng vervolgd en nog een paar schoten haar achterna gezonden. Soms komen de vrouwen der partijen (die nooit in den strijd betrokken worden) of de *lat böi*, onzijdige aanverwanten, de strijdenden in de blang nopen tot naar huis gaan; die zijn het ook, welke dooden of gewonden weghalen. De kampplaats.

De echte oorlog zou eigenlijk geheel buiten de kampöng moeten blijven, en de vijandelijkheden, wat eigendommen betreft, zich tot roof van vee en rijst behooren te bepalen. Duurt de strijd lang, dan gaat men die perken echter wel te buiten en plundert de door den overwonnene verlaten kampöng. Verbranden of anderszins vernielen van woningen behoort tot de zeldzaamheden; het strijdt geheel tegen de ödöt. Oorlogsgebruiken.

Volgens lieden uit Gajö Loeös, waar meer dan elders oorlog wordt gevoerd, zou het verbranden van eene kampöng alleen mogen plaats hebben, wanneer na een langen, verbitterden strijd de eene partij

---

([1]) Loopgraven, grachten (*paréq*) of kuilen (*oeröq-oeröq*) zijn in den strijd van Gajö's onderling weinig gebruikelijk; meestal is het terrein er ook minder geschikt voor. Wel zijn in Gajö Loeös de meeste kampöngs met min of meer onderhouden déwals omringd, die door grachten omgeven zijn. Daar noemt men den op den déwal gemaakten pagar *djoenggör*, de pagarstijlen *djĕdjaréng*. In oorlogstijd steekt men dan nog puntige staken (*aram-aram*) in den grond en legt doornige struiken (*rampam*) op den bodem.

liet verluiden, dat indien niet hare kampōng door den vijand in de asch gelegd werd, zij het de zijne zou doen.

Verder zou een vijand, die in handen van zijnen tegenstander viel maar voor dezen eene sĕmbah maakte, niet gedood mogen worden, en evenmin zou men, bij de plundering eener door de onderliggende partij verlaten kampōng, goederen mogen rooven, die met de armen omvat werden door eene niet mede gevluchte vrouw. Maar in de practijk rooft men dikwerf de door den vijand verlaten kampōng geheel ledig en spaart zelfs de door achtergebleven vrouwen gedragen lijfsieraden niet.

Bijlegging. Gewoonlijk eindigt de prang, na vrij belangrijke verliezen aan éêne of aan beide zijden met bijlegging (*dami*), waarbij onzijdigen als tusschenpersonen fungeeren (*mĕragéh*) en ten slotte de vertegenwoordigers van beide partijen elkander de hand reiken. *Asal ni prang tĕkĕdir, koeli ni dami tĕpikir,* »de oorspong van den oorlog ligt in de praedestinatie, de oorzaak der bijlegging is kalm nadenken".

Men begrijpt uit het bovenstaande van zelf, dat oorlog tusschen twee kĕdjoerōns zoo goed als ondenkbaar is. De onder elk hunner ressorteerende rōdjō's vormen niet zulke aaneengesloten groepen, dat een gemeenschappelijk belang de eene tegen de andere in het harnas zou kunnen jagen. Bovendien zijn de natuurlijke grenzen tusschen de deelen van het Gajōland beduidende hinderpalen nog meer tegen onderlingen krijg dan tegen vreedzaam verkeer. Dit laatste bezwaar doet zich natuurlijk ook gelden tegen prang tusschen twee rōdjō's, die tot verschillende kĕdjoerōnschappen behooren; deze is zeldzaam, hoewel niet geheel zonder voorbeeld. Men spreekt nog van eenen oorlog, die jaren geleden gevoerd moet zijn tusschen *Tĕnambaq* (in het Dōrōtgebied), namelijk den daar gevestigden Pĕngoeloe Bĕdaq, en *Bintang* aan den Oostelijken oever van de Laut Tawar. Ook hebben *Sĕroelō* (Dōrōt) en *Boekét* (Laut Tawar) meer dan eens met de wapenen hunne geschillen beslecht.

Regel is echter, dat prang onstaat tusschen rōdjō's van één kĕdjoerōnschap onderling. In het Meergebied gebeurt dit niet vaak, en met name van de lieden van Rōdjō Tjéq zegt men, dat zij sedert

menschenheugenis nooit hetzij onderling, hetzij met andere lieden krijg gevoerd hebben. Onder de lieden van Rŏdjō Boekét is het niet zóó ongehoord, maar toch lang niet gewoon. Ook in het weinig bevolkte Dŏrŏtgebied ontwikkelt zich oneenigheid slechts zelden tot krijgstoerustingen. Gajō Loeŏs is daarentegen bekend om zijne veelvuldige oorlogen, en dat het dan niet bij schijnvertooningen blijft, kan men o. a. hieruit opmaken, dat niet lang geleden een als kĕdjoerōn fungeerend lid der familie Pĕtiambang in den oorlog gesneuveld is.

Wij hebben thans het Gajōvolk en zijne hoofden in algemeene trekken geschetst. Wat de laatsten aangaat, waren wij het uitvoerigst over hunne werkzaamheid als handhavers der ŏdŏt, van zeden en recht, tegenover de aanranders daarvan; wij lieten vooral uitkomen, hoe en wanneer de rŏdjŏ's enz. als rechters optreden. Hunne functie als patriarchen, waar zij de ŏdŏt onder geheel normale omstandigheden helpen naleven, is vooral niet minder belangrijk, maar die komt van zelf ter sprake bij de behandeling der Gajōsche familie. Alvorens daartoe over te gaan, maken wij nu eerst in meer bijzonderheden met de indeeling van land en volk kennis.

HOOFDSTUK III.

INDEELING VAN LAND EN VOLK IN BIJZONDERHEDEN.

Het Gajōsche huis.

Het belangrijkste gebouw, dat men in het Gajōland aantreft, is het woonhuis, *oemah*. Een woonhuis, dat aan alle eischen voldoet, laat men door eenen deskundige (*oetōs*) bouwen, die met de eigenaardige Inlandsche dissel (*bliōng*), de kleinere *tjĕkèh*, de *rimōs* en den beitel (*pat*) het hout bewerkt en het geraamte met trap enz. in elkander zet. De vloeren (*tété*), wanden (*rĕréng*), het dak (*soepoe*) en al het bindwerk (met rotan, soms met idjoek-touw) worden zonder medewerking van den oetōs door de eigenaars aangebracht; de vloeren van gespleten bamboe, soms van riman- (*tĕmòr-*) of pinangstammen; de wanden van gevlochten bamboe (*tĕpas*), minder vaak van boomschors of planken.

Evenals het Atjèhsche, rust het Gajōsche huis op stijlen (*soejōn*), waarvoor men sparren (*oejōm*) of andere houtsoorten bezigt; de vloer (*tété*) is ruim een paar meters boven den beganen grond verheven. Afgezien van de vaak grootere lengte, die door het samenwonen van vele Gajōsche gezinnen in één huis noodig is, komt het geraamte van een Gajōsch huis in hoofdzaak met dat van een Atjèhsch overeen ([1]). De breedte is altijd vier stijlen (dus drie geledingen of roeangs) behalve bij een huis zonder »mannengalerij", dat slechts drie stijlen (twee roeangs) breed is en *oemah blah boebōng* genoemd wordt. De

---

([1]) Zie *De Atjèhers*, I, bladz. 35 vv. en de daarbij behoorende afbeelding.

HUIS IN AANBOUW TE KĔBAJAKAN.

lengte wisselt af tusschen 5 en 9, eene enkele maal 10, ja 15 stijlen, maar van 15 vernam ik slechts één voorbeeld, en een huis van die lengte bestaat eigenlijk uit twee aaneengetrokken woningen. Het meest gewone aantal is 6—9 stijlen, dus 5—8 roeangs lengte. Evenals bij een Atjèhsch huis gelden twee van de lange stijlen (dus van de middelste rijen) als *rödjö tiang* en *pĕlĕri* of *mĕntĕri* (vorst en vorstin of minister, de eerste gewoonlijk rechts, de tweede links, van den ingang uit gerekend) en worden met eenig ceremonieel geplaatst.

De lengteas van het huis loopt meestal van Oost naar West, en de trap, waarmede men naar de deur opstijgt, is dan gewoonlijk òf aan de Oost- òf aan de Noordoostzijde. Een huis, dat aldus normaal gericht is, heet *boedjōr*, een, welks lengteas N.Z. staat, *lintang*; staat zij in het geheel niet op de hoofdwindstreken, dan heet het huis *sirōng goenténg*, letterlijk: schaarscheef. Alle balken (bekapte boomstammen) die als langssloven ([1]) in het huis worden aangebracht, liggen met de basis van den stam (*raléq*) naar den kant, waar zich de ingang (deur en trap), de doorloop (*lĕpō*) en de algemeene keuken ([2]) (*andjōng*) bevinden, dus in den regel naar het Oosten, terwijl dan de toppen (*oedjōng*) naar het Westen wijzen. Zoo heeft dus elk huis zijn *raléq*, zijn *oedjōng* en zijn *lah* (middenstuk).

Wordt een huis door eenen oetōs gemaakt, dan heeft, na de bekapping van de beide hoofdstijlen (*rödjö* en *pĕlĕri*) met zekere plechtigheid het beitelen plaats (*mat*, van *pat*, beitel) van het eerste gat (*loeang pat*), waarin een der vier langsondersloven (*rōq*) door de hoofdstijl gestoken zal worden. De aanstaande bewoners van het nieuwe huis zetten zich op eene rij of in een halven cirkel tegenover den timmerman, die eerst een in een doekje gewikkeld klein stukje goud op de hoofdstijl legt, daaromheen met den beitel de plaats van het te maken gat afteekent en vervolgens, na het goud

Het eerste beitelgat.

([1]) Die langsondersloven heeten bij de Gajō's evenals in het Atjèhsch *rōq*, langsbovensloven *börö boedjōr*, dwarsondersloven *töilön* (Atj. *tōj*), dwarsbovensloven *börö lintang*. Men ziet, ook in de namen is veel overeenkomst.

([2]) In Gajō Loeös is de andjōng steeds aan de andere, de oedjōng-zijde.

ter zijde gelegd te hebben met den beitel zóó manoeuvreert, dat een groote spaander (*sëla*) nagenoeg los raakt; ten slotte geeft hij den spaander den genadeslag, waardoor deze in de richting van het zittende gezelschap wegspringt. Degeen, bij wien nu deze »eersteling van het beitellemmet" (*përmoelōdn-mata-pat*) terechtkomt, geldt min of meer als gelukskind (*mëtoeah*) en heeft het recht om de dichtst bij de deur gelegen kamer, de *biléq raléq* te bewonen. De gelukkige bewaart den spaander en het goud, die later bij plechtige feesten der familie in de *tëpōng tawar* gedompeld plegen te worden, waarmede men de huisstijlen besprenkelt om booze invloeden te keeren.

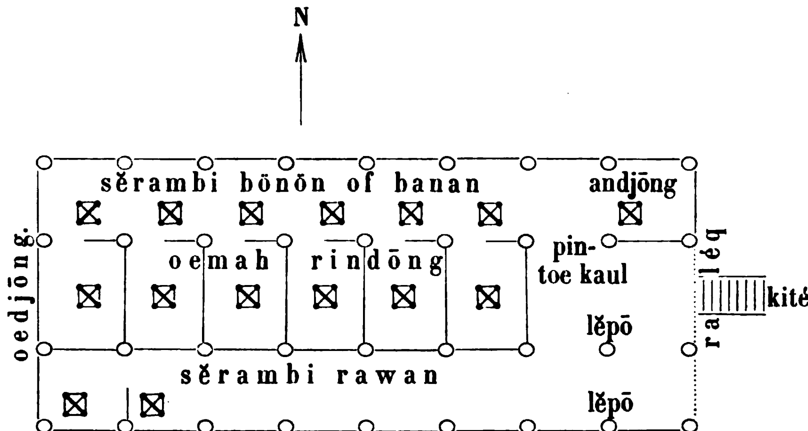
De feestmaaltijd, dien men naar aanleiding van dit beitelen geeft, wordt ook door genoodigden, waaronder de autoriteiten der kampōng, bijgewoond. Dezen zitten gedurende de werkzaamheid van den timmerman achter de bezitters van het in aanbouw zijnde huis, en het kan dus gebeuren. dat de spaander, te ver wegspringend, bij een hunner terechtkomt. Dan moeten de gezamenlijke huisbouwers van dien gast het hoofdvertrek loskoopen (*tëboes*) met een stuk (*sara pinggang*) wit goed, een aré rijst, eenen ring, eene naald, en dan beslist de oetōs op grond van andere geheime teekens, wie de biléq raléq bewonen zal. De andere biléqs van het huis gelden als gelijk.

Nog twee plechtigheden bij den bouw van een huis.

Behalve de kleine feestelijkheid van het eerste gat, geeft de bouw van een aanzienlijk huis aanleiding tot twee grootere feesten: het eene, dat aan het *përmoelōdn mata pat* voorafgaat, is het *noerōnōn* of *nëgoe kajoe*, het met hulp van de jongelui der kampōng uit het gebergte naar de plaats van het te bouwen huis sleepen der verzamelde en in het blangterrein reeds voorloopig bekapte boomstammen. Het andere heet *nöikön oemah*, d. i. het met behulp van zwaar rotantouw op een voorloopig stel bamboestijlen optrekken van het geraamte van het huis. Deze veler medewerking vereischende bezigheid geeft aanleiding tot een feest, waarbij een buffel geslacht, vaak ook goeöl-spel, didòng, binōs enz. ten beste gegeven worden.

Alvorens een nieuw huis te betrekken, geeft men daarin eene *këndoeri nlòngòm oemah*, d. i. »ter verkoeling van het huis", waarbij tevens de oetōs afbetaald wordt.

Platte grond van een huis in Kĕbajakan, naar eene schets van Majoor VAN DAALEN (1).

Is men de trap op en de deur van het huis binnengetreden, dan staat men in de *lĕpō* (2), den doorgang, die links op de mannengalerij (*sĕrambi rawan*) uitkomt en rechts zoowel naar de in den hoek van het huis afgeschoten algemeene keuken [*andjōng* (3)] als naar de vrouwengalerij (*sĕrambi bönön* of *banan*) leidt. Een huis, waarin men de linkergalerij tot vrouwen-, de rechter- tot mannengalerij bezigt, heet *kidöl*, »linksch" (4). Beide galerijen met *andjōng* en *lĕpō* hebben dezelfde hoogte van vloer. De middelste geleding van het huis, in de lengte gerekend, heeft met uitzondering van het gedeelte, dat tot de *lĕpō* behoort, een verhoogden vloer en is door

Verdeeling van het huis.

---

(1) Dit huis geldt als een van zeven vakken (*piloe roeang*), daar de lĕpō als één vak gerekend wordt. Met ⊠ zijn de stookplaatsen in de biléqs en in de vrouwengalerij (twee in de mannengalerij) aangeduid.

(2) *Lĕpō* is hetzelfde woord dat in eenigszins gewijzigden vorm door een groot gedeelte van den Archipel verbreid is in de beteekenis »huis, woning" (*lĕpoe*). In Atjèh is het woord *leupoe* ouderwetsch geworden en komt alleen in hikajats voor, zonder dat de lezers weten wat er juist mede bedoeld is. In het Manangkabausch *lapau*. Buiten het Meergebied heet de *lĕpō* veelal *ròlòq*, of evenals de gang in een Atjèhsch huis, *römböt* (*rambat*).

(3) *Andjōng* is in het Atjèhsch iets anders, nam. een los met de hoofdwoning verbonden bijgebouw, waar een deel der familie in woont.

(4) In Gajō Loeös heet dit niet zoo en is de mannengalerij even dikwijls rechts als links van den ingang van het huis.

wanden (*rĕréng*) van de galerijen en de lĕpō afgeschoten en door tusschenschotten verdeeld in zoovele kamers als zij roeangs beslaat. De wanden en schotten gaan dus van stijl tot stijl. Elke *biléq* komt met eene deur op de vrouwengalerij uit, waarin men uit die kamers afdaalt langs tegen het buitenbeschot leunende trapjes van gewoonlijk twee hooge treden. De sĕrambi rawan is dikwijls niet, de sĕrambi bönön meestal wel door eene deur van de lĕpō afgesloten; tusschen de vrouwengalerij en de andjōng heeft men soms weder eene deur. Die, welke in de sĕrambi bönön leidt, heet de »groote deur" (*pintoe kaul*), staat evenwijdig met de lengteas van het huis en wordt des nachts gesloten; de ingang van het huis boven de trap heet *awah-n-kité* of *oeloe-n-kité*, d. i. mond of hoofd van de trap.

De verblijven der families. Elke biléq dient een echtpaar met zijne jonge kinderen tot slaapvertrek; daar bergt het ook zijne bezittingen op. Deels in kisten, deels in allerlei zakken en zakjes van door de vrouwen gevlochten matwerk worden daar de kleedingstukken en kostbaarheden, het geld, de benoodigdheden voor handwerken (weven en borduren), die voor het sirihkauwen en eventueel voor het opiumschuiven, bewaard; verder visch- en jachtgereedschappen, kortom al het hebben en houden van eene familie in den beperkten zin van het woord. Kookgereedschap en ander aardewerk plaatst men boven de biléqs op de *para boeang* genaamde zoldering, deels op de lagere *para* van de vrouwengalerij.

In de biléqs wordt ook de voorraad aan gepelde rijst (*òròs*) in matten zakken (*karōng*) opgeborgen, die dan *pĕbrasan* heeten. Tegen den wand der vertrekken, die aan de sĕrambi rawan grenst, hangen de vele matten dikwijls van den vloer tot de zoldering opgestapeld, welker vervaardiging het gewone tijdverdrijf der vrouwen vormt: *alas kòlaq*, wijde of groote matten om ongepelde rijst op te drogen, en *alas bèdang* (matten van ééne breedte, eigenlijk *sĕbèdang*, daar grootere matten uit meerdere aaneengehechte stukken van ééne breedte bestaan), waarop men slaapt, *ampangs*, d. i. zitmatten, en voorwerpen van matwerk, die tot berging dienen.

Ook mist men in de biléqs zelden muziekinstrumenten als *gòngs*, *tjanangs*, *gĕgĕdèms* (eene soort van trommen), die tot opluistering der populaire feestvieringen dienen.

Waar de echtparen in aantal toenemen en de middelen om een nieuw huis te bouwen nog te kort schieten, deelt men de biléqs nog wel in tweeën door een middenschot, dat loodrecht op de lengteas van het huis komt te staan. Elke biléq of, waar zij in tweeën verdeeld is, elke halve biléq, bevat eene aarden oven, waarin den geheelen nacht hout, vooral dennehout ligt te smeulen om de koude te bestrijden; ook brandt men er den kern van het dennehout in bij wijze van lamp. Bij elke biléq behoort het gedeelte van de *sĕrambi bönön*, dat binnen dezelfde roeang besloten is; wel dient die galerij allen gelijkelijk als doorloop, maar in elk van die afdeelingen staan één of twee aarden ovens (al naar mate de biléq door één of twee gezinnen bewoond wordt), die in het bijzonder aan de bewoners van de aangrenzende biléq behooren. Die afdeelingen der sĕrambi zijn de plaatsen, waar de verschillende echtparen hunne maaltijden genieten, des avonds verwarmd door een op die kleine ovens gestookt vuur. Men noemt dan ook de leden ééner familie in den engeren zin ten opzichte van elkander *sar'òlang*, woninggenooten *sara dapoer*, ovengenooten, *sara krō*, rijst- (disch-) genooten. Ook in die dapoers der galerij brandt men dennehoutkern, zoolang men behoefte heeft aan verlichting.

Koken doet men wel eens op die ovens, maar toch bij uitzondering; de gewone algemeene kookplaats is in de andjōng, de in een hoek van de lĕpō afgeschoten, soms met eene deur afgesloten ruimte, waarin een oven met voor ieder gezin eene of twee kookplaatsen, *kĕléléhön* ([1]) genaamd, treeften van aarde of het alom bekende drietal steenen. De andjōng is in den regel één afstand tusschen twee stijlen lang en evenzoo breed; de lĕpō heeft tot breedte twee zulke afstanden, tot lengte één of twee. Het geheel der op den verboogden vloer rustende biléqs, die naar ons bleek tezamen het geheele mid- Algemeene keuken.

([1]) *Keléléhön* is hetgeen de Maleier *toengkoe*, de Atjèher *teunoengkèë* noemt.

denvak van het huis innemen, behalve een of twee vakken, die tot de lĕpō behooren, heet *oemah rindōng* of *atas rindōng*.

Wie door de sĕrambi bōnōn heen loopt, behoort den kant der oemah rindōng te houden, die *doeroe* (»benedenzij") heet, en de *oekōn* (»bovenzijde"), den kant naar den buitenwand toe, vrij te laten. De oekōn is de zijde, waar gasten plaats nemen en die overigens voor de mannen gereserveerd is; vrouwen behooren aan de doeroe-zijde te gaan zitten. Ook in de mannengalerij heet het gedeelte naar den buitenwand toe *oekōn*, dat naar de oemah rindōng toe *doeroe*.

Vrouwengalerij. De *sĕrambi bōnōn* strekt deels tot gemeenschappelijke woonkamer, vooral aan de vrouwen, die niet met koken, water halen, rijst stampen, brandhout verzamelen bezig zijn. Stilzitten doen zij echter hoogst zelden, en hoewel niets den getrouwden man verbiedt, een deel van zijnen dag in de vrouwengalerij door te brengen, is dit toch geheel ongebruikelijk. Behalve de daareven genoemde huishoudelijke bezigheden buiten de woning, plegen de vronwen te spinnen (*nganléh*), garen winden (*nèlang*), versleten kleederen te verstellen en vooral matten en matwerk te vlechten (*majoe*). De jonge meisjes verzamelen zich voor die handwerken in de lĕpō; hier weven (*bĕrtĕnoen*) de vrouwen hare kleederen en houden zich ook de kleine kinderen, die nog niet buiten spelen, veelal op. De oudere vrouwen verrichten zulken arheid ook veel in hare sĕrambi.

Ongetrouwde jonge mannen komen alleen in huis om te eten, des morgens omstreeks 8 ure en des avonds iets vóór of na zonsondergang; langer dan voor den maaltijd noodig is, betaamt het hun niet in de woning te vertoeven. Zij behooren, zoover zij niet aan den arbeid zijn, in de mĕrĕsah, waar ook de getrouwde mannen op dag liever dan in huis hun zittend werk verrichten, zooals naaien, borduren enz. Deels houden zij zich bij het huis onledig met werkzaamheden zooals het maken van dakbedekking (*mĕnjĕmat*), het in orde brengen van vischgereedschap, enz.

Mannengalerij. De *sĕrambi rawan* is in den regel alleen feestzaal en staat dus in gewone tijden veel ledig. Met name bij de verschillende feestelijke bijeenkomsten, waartoe een huwelijk of eene besnijdenis aanleiding

geeft, is zij de vergaderplaats der ongetrouwde mannen (*djĕma boedjang*) waarbij zich, aan de raléq-zijde, soms eenige ouderen, zooals de orchestdirecteur (*goeroe goeöl*) aansluiten, terwijl de getrouwden, mannen zoowel als vrouwen, de *sĕrambi bönön* vullĕn. De *lĕpō* wordt bij zulke gelegenheden deels tot tijdelijke keuken ingericht voor het koken der toespijzen (*djantar* of *pōèn*). Bij het feest na de vasten wordt in huizen, waarin rödjö's wonen, ook de *sĕrambi rawan* wel voor de receptie van gasten gebezigd; in Gajō Loeōs dient hiervoor de vrouwengalerij. Het komt wel voor, dat enkele vakken van de mannengalerij jongen mannen tot slaapplaats dienen; die vakken zijn dan afgesloten en met de van de slaapkamer onafscheidelijke ovens voorzien; dit geschiedt bijv. wanneer het gewone jongeliedenverblijf, de *mĕrĕsah,* wat ver af ligt of wanneer de jonge meisjes van het huis verdacht worden, des nachts wel eens heimelijk bezoek van vreemde boedjangs te ontvangen om door den vloer heen afspraken te maken, en de boedjangs onder de saudörö's het dus noodig achten, hare eer te helpen bewaken. In ieder geval wordt ook elk deel der mannengalerij, dat tusschen twee rijen stijlen besloten is, of wel de helft van zulk een gedeelte, geacht te behooren aan de *òlang,* het gezin in de engere beteekenis des woords, dat de daarbij aansluitende biléq (of halve biléq) en de daarbij behoorende stookplaats in de vrouwengalerij bezit.

De dakbedekking (*soepoe*) wordt in het Meergebied en in de Döröt bijna uitsluitend van *sĕroelö*-bladeren ([1]) geregen (*sĕmat, mĕnjĕmat*). Die atap is zelfs een handelsartikel, dat getrouwde mannen rijgen en voor een dollar de honderd stuks (*bĕngkòn*) verkoopen ([2]). In Linggö vindt men op enkele huizen de in Atjèh zoo gewone daken van sagopalmblad (*ōlōng mĕria*); in Gajö Loeōs dient òf alangalang (*djéh*) òf de grassoort *sanggé* tot dakbedekking; soms ook *bĕnjèt* (eene biezensoort) en zelden *sĕroelö.* Het dak.

De open plek vóór een huis heet *alaman.* Is de ruimte om het

([1]) Atjèhsch *saja,* Mal. *poear.*

([2]) In Gajō Loeōs een dollar de dertig, maar de stukken atap van *djéh* zijn veel grooter, zoodat men er minder noodig heeft.

huis groot genoeg, dan legt men daarop een tuintje (*mpōs*) aan met pisang, groenten en kruiden, die als toespijs dienen; anders maakt men die bij de rijstvelden. Zulke tuintjes worden flink omheind. In Gajō Loeōs heeft men op de erven veel pinang- en ook enkele kokosboomen.

Rijstpakhuizen. Bij elk huis behooren eenige in de nabijheid geplaatste rijstschuren (*kĕbōn*), evenals de Atjèhsche op palen gebouwd en met eene ronde omwanding van boomschors (*koelét-n-kajoe*) of gevlochten bamboe (*lĕpas*) voorzien. In Gajō Loeōs vooral vindt men veel *mandah's* of *brandangs*, vierkante rijstschuurtjes met planken omwandingen.

Soorten van huizen. Een *oemah blah boebōng* is slechts drie stijlen breed, mist de sĕrambi rawan, en de vloer heeft overal dezelfde hoogte; het aantal roeangs is zeer verschillend. Biléqs zijn er evenzeer als in een *oemah mĕsĕrambi*, maar meer spreekt gewoonlijk niet van de *oemah rindōng* en zondert niet altijd eene ruimte voor *lĕpō*, wel voor *andjōng* af. De »geringen" (*djĕma rĕndah*) d. w. z. degenen, wier slavenafkomst nog niet vergeten is, mogen slechts in huizen van deze descriptie wonen; een *oemah mĕsĕrambi* is hun verboden, tenzij zij met anderen van hoogeren stand samenwonen. De trap wordt onverschillig waar aangebracht, maar de *raléqs* van de balken liggen alle aan denzelfden kant evenzeer als de *oedjōngs*. De redenen, waarom men *oemah blah boebōng* bouwt, zijn hoofdzakelijk tijd- of geldgebrek; bijv. na eenen brand heeft men niet dadelijk gelegenheid zijn huis weer in den vorigen staat te herbouwen of jonge echtparen, die samen eene nieuwe woning zullen betrekken, missen vooralsnog de middelen om veel materiaal en een kundigen *oetōs* (timmerman) te betalen.

Er zijn in de kampōngs ook hutten, gelijk in vorm en beknoptheid aan de *djamboers*, die men op de rijstvelden of ladangs of bij de buffelkralen of als tijdelijke verblijfplaatsen voor reizigers in het bosch vindt; maar in de kampōng noemt men die niet *djamboer* [1] (hut), doch *oemah* (huis), hoe primitief zij ook mogen zijn.

---

[1] Eene hut, die niet op stijlen maar dadelijk op den grond rust, heet in de Meerstreek *djamboer kòkòp*; in Gajō Loeōs heet deze *djamboer* zonder meer, terwijl de hut of het kleine huis op stijlen *kĕmpòng* genoemd wordt.

Het woord *oemah* wordt ook veel gebezigd om het geheel der huizen eener kampŏng aan te duiden, vooral in tegenstelling met tijdelijke verblijven (*pĕrwörön, pĕdösönön*) of aanplantingen (*ladang, mpōs*). Verder blijven jongere kampōngs de oudere, waarvan zij nederzettingen vormen, zonder meer als *oemah* aanduiden. Zoo heeten de moederkampōngs Kĕbajakan en Bōbasan elk in een wijden kring *oemah*.

Vele huizen hebben eigennamen, bijv. naar het materiaal waarvan zij gebouwd zijn: *oemah koeli* (koeli is eene sterke houtsoort), *o. papan* (met planken wanden; de meeste huiswanden zijn van bamboe of van de *pĕloe* genaamde rietsoort); naar boomen, die erbij staan: *o. kĕtapang, o. doerén;* naar den vorm of de grootte: *o. kaul* (het Groote Huis), *o. pitoe roeang* (met 7 vakken); *oemah lanténg* en *o. toenggöl* zijn hier en daar eigennamen voor huizen, die geheel op zichzelf, afgezonderd van de kampōng staan, enz.

De huizen van ééne kampōng of van ééne der wijken (*tōmpōq*), waaruit sommige groote kampōngs bestaan, bevinden zich steeds dicht bij elkander. In sommige kampōngs staan de huizen vrij wel op rijen met een breeden weg in het midden, die zich bij het huis van een rödjö als tot een pleintje uitzet.

De blahs eener kampōng.

Wanneer eene familie zich uitbreidt zoodat eene nieuwe woning noodig wordt, richt men deze zoo dicht mogelijk bij de oude op. De naaste verwanten wonen dus bijeen en hunne huizen vormen als het ware een kwartier, beslaan eenen kant van de kampōng. Men spreekt dan ook van *bĕlahs* of *blahs*, kanten, en duidt deze nader aan bijv. als *blah Rödjö N., blah toeō, blah imöm* enz. omdat in de eene het huis van den rödjö, in de andere dat van den toeō, in de derde dat van den imōm het uitgangs- en middelpunt vormen.

Waar men in het rödjö-geslacht eenen ouderen en eenen jongeren tak heeft, die beiden met gezag bekleed zijn (*tjéq* en *moedō*), daar zal men in den regel eene *blah tjéq* en eene *blah moedö* hebben. Soms grenzen de blahs onmiddellijk aan elkander, soms liggen zij elk aan eenen oever van de beek of de rivier, die de nederzetting van water voorziet.

Voor eene kampōng, welker bewoners allen van dezelfde stameenheid zijn, hetgeen in Gajō Loeös zeer veel voorkomt, heeft dus de onderscheiding in blahs hoofdzakelijk de beteekenis van de aanduiding der woonplaats en van het kleinere familieverband, waartoe iemand behoort. Wonen lieden van verschillende herkomst of van gesplitste stammen (wier leden onderling huwen mogen) bijeen, dan duidt de *blah* meteen den stam of het geslacht aan.

Er zijn zoowel blahs van één huis als zulke, die op zichzelf een belangrijk gehucht vormen.

Mĕrĕsahs en djòjahs. Gewoonlijk eenigszins afgescheiden van de woonhuizen, maar toch in het kampōngterrein, staan de *mĕrĕsah's* (Gajō Loeös: *nĕrĕsah*), die in aard en bestemming met de Atjèhsche meunasahs overeenstemmen. Veelal hebben zij planken vloeren en wanden en zijn er ook 1—3 stookplaatsen (*dapoer*) in, die alleen ter verwarming en verlichting van het locaal dienst doen. De voornaamste mĕrĕsah staat onder direct beheer van den imöm.

Verschillende stammen of geslachten, die gezamenlijk ééne kampōng bewonen, hebben vaak elk hunne eigene mĕrĕsah of zij deelen de roeangs eener groote mĕrĕsah met elkander. Overigens heeft menige mĕrĕsah bijgebouwtjes, *djòjah* (¹), die in het bijzonder voor de godsdienstoefeningen dienen of waarin een deel van het godsdienstonderwijs wordt gegeven. Dit laatste vindt ook in de mĕrĕsahs plaats; de leeraars zijn de imöms of hen vervangende deskundigen.

Voor jongens van boven de ± 8 jaren en voor alle ongetrouwde mannen, weduwnaars en vreemdelingen, is de mĕrĕsah het gewone nachtverblijf. Ook op dag, wanneer het werk afgeloopen is, verzamelen zich die vrouwlooze leden van het mannelijk geslacht hier: alleen op etenstijden gaan allen, gelijk ons reeds bleek, even naar huis. In de mĕrĕsah wordt niet gekookt; de vreemdeling vindt licht ergens een gastvrij huis of bereidt zijnen eigen maaltijd in de nabijheid van het nachtverblijf. Gewoonlijk is de bevolking der mĕrĕsahs, vergeleken met Atjèh bijv., in het Gajōland nog al aan-

(¹) Dit woord is hetzelfde als het Atj. *déah* of *dèëah* (زاوية)

MĔRĔSAH TE KĔBAJAKAN.

zienlijk, daar vele mannen eerst op zeer rijpen leeftijd aan de eischen kunnen voldoen, die het sluiten van den gewonen Gajōschen huwelijksband hun stelt. Waar verscheidene jongelieden de ritueele godsdienstplichten plegen te vervullen, vormen dezen in hoofdzaak de bevolking der mĕrĕsahs en zoeken de meer wereldsgezinden een ander onderkomen; in de Meerstreek bijv. brengen zij den nacht in de mannengalerij door, in Gajō Loeōs, waar dat als onvoegzaam geldt, in de groote rijstschuren (*mandah*).

Bij zeer groote kampōngs of complexen van gehuchten vindt men Vrijdagsbedehuizen (*mĕsĕgit* of *sĕmĕgit*), meestal vrij groote gebouwen met dubbel dak van arènvezels (*djaut*, in Gajō Loeōs *idjōq*), steenen onderbouw en planken omwanding. Daar echter de volkrijke nederzettingen niet talrijk zijn en de belangstelling in den wekelijkschen eeredienst matig is, bedraagt het aantal mĕsĕgits in het geheele Gajōland (de Dörōt en Sĕrbödjadi hebben er geene) niet veel meer dan een tiental. Die bedehuizen staan gewoonlijk òf aan den rand der kampōng òf vrij tusschen de wijken in. **Mĕsĕgits.**

Overal, waar eigenlijke huizen (*oemah*) zijn, kan men van eene kampōng spreken, zelfs al zijn het er slechts twee. Men vindt daar in den regel de voor huwelijksluiting en beslechting van geschillen onmisbare ödöt en hoekōm op eene of andere wijze vertegenwoordigd, al is het maar door den toeō of eenen bödöl, die zooveel noodig voor de leiding van gewichtige verrichtingen bij hunnen rödjō »om zijn gebed gaan verzoeken" (*mĕnirō dōa*) d. i. zijne machtiging vragen. Er zijn echter tijdelijke nederzettingen, waar ödöt en hoekōm niet door een van de gewone organen gehandhaafd worden, al is er ook altijd wel iemand, die door zijne ervaring en wijsheid zeker overwicht heeft over de rest van het gezelschap. **De kampōng.**

Zoo de *pĕrwörön*, de plaats, waar veefokkers, wier woonplaatsen soms eene of meer dagreizen van die gezochte weidegronden af liggen, hunne *wörs*, kralen van buffels of van runderen hebben. Kleinere wörs vindt men in en nabij de kampōngs, en daarin stallen de kleine veebezitters hun vee het geheele jaar door, waarbij zij dan soms verplicht zijn, gedurende den tijd, dat de rijst te velde staat, op dag **De pĕrwörön.**

de buiten grazende beesten te laten bewaken (*köih, mĕngöih*) tenzij de afspraak in de kampōng is gemaakt, dat ieder voor zijn aandeel voor omheining van het rijstveld heeft te zorgen; dan mag de veebezitter op dag zijn vee geheel los laten. Grootere veebezitters zouden zichzelven en anderen te veel moeite baren door hun vee bij de kampōngs te houden; zij brengen dus wel jaarlijks tegen den tijd van den veldarbeid (*bĕroemö*) het voor de grondbewerking noodige aantal buffels naar huis, maar hebben hunnen veestapel gewoonlijk in de verder afgelegen *pĕrwörön*. De blangs, die als uitgestrekte weidevelden voor de vestiging van pĕrwörōns aangewezen zijn, gelden als niemands eigendom, maar wel kent de ödöt speciale gebruiksrechten daarop toe aan de lieden, die onder den kĕdjoerōn van het gebied ressorteeren, terwijl veefokkers van elders daar voor het gebruik van zulken grond verlof van den kĕdjoerōn moeten vragen en soms zelfs huur (*siwö*) betalen. Zoo betaalde Rödjö Tjéq van Böbasan voor de pĕrwörōns, die hij tot voor korten tijd op de Blang Rakal (Laka) had, huur aan Rödjö Boekét.

De blang-gronden. Verder bestaan ook vage grenzen tusschen de bij verschillende kampōngs behoorende blang; daar de meesten aan hunne eigene blang meer dan genoeg hebben, doet zich de behoefte aan nauwkeuriger afbakening niet gevoelen.

De blanggronden zijn in verhouding tot de menschen en hun vee nog zoo enorm uitgestrekt, dat van twisten over de uitoefening dier gemeene rechten nooit gehoord is en dat ook niet te denken valt aan verkorting der rechten van het algemeen doordien een hebzuchtig kĕdjoerōn te veel weidegrond aan vreemden verhuren zou; trouwens een rödjö of kĕdjoerōn, die in zulke zaken tegen algemeene belangen of wenschen handelde, zou zijn gezag verspelen.

In de pĕrwörōns vindt men mannen, die hun eigen vee bewaken, en zulken, die tegen matig loon (voor de bewaking eener kleine kudde veelal de noodige gepelde rijst, een jongen buffel per jaar en een deel van de opbrengst der verkochte *kĕpala* genoemde room of *minjaq sapi*) dien dienst aan anderen bewijzen. Is de afstand van hunne woonplaatsen meer dan een dag, dan verhuizen vrouwen en

kinderen tijdelijk met hen derwaarts. Men legt er wel kleine groentetuinen aan, houdt zich onledig met vischvangst en jacht, melkt des morgens vroeg de buffels, maakt minjaq sapi, en, wanneer zich daartoe in de omgeving de gelegenheid biedt, legt men ook sawahs aan. Zoo komt het eindelijk wel tot de verwisseling der djamboers, waarin de bewakers der pĕrwörōns gemeenlijk wonen, met enkele huizen, en gaat eene pĕrwörōn onder zeer gunstige omstandigheden wel geleidelijk over in eene kampōng. In Gajō Loeös, waar men den nabij de kampōngs gelegen, voor gehuchten geschikten grond, meestal reeds daartoe benut heeft, komt de overgang van eene pĕrwörōn in eene pĕdōsōnōn zelden voor.

Ondervindt men daarentegen in eene pĕrwörōn veel ongeluk, ziekte van menschen of beesten, dan verlaat men ze en maakt ver van daar eene nieuwe.

Ladangs, waar men voornamelijk tabak, suikerriet, groenten en aardvruchten verbouwt, worden zoo mogelijk dagelijks door de eigenaars van de kampōng uit bezocht; liggen zij te ver af voor zulk eene behandeling, dan gaat de ontginner, al of niet van zijn gezin vergezeld, zijne djamboer in de ladang voor geruimen tijd betrekken, maar al woont hij daar zelfs eenige jaren lang, wanneer hij er niet in slaagt, er sawahs aan te leggen, behoudt zulk eene vestiging toch steeds haar tijdelijk karakter. Gelukt het, door waterleidingen een deel van den bodem aan den rijstbouw dienstbaar te maken, dan wordt de nederzetting eene *pĕdōsōnōn* (van dōsōn = doesoen), waar soms huizen van de eenvoudiger soort (*oemah blah boebōng*) verrijzen. Eindelijk, wanneer het aantal bewoners toeneemt, en vooral wanneer een van de hoofden der moederkampōng zich derwaarts verplaatst, wordt uit de pĕdōsōnōn eene kampōng.

Ladangs.

Pĕdōsōnōn.

Na deze opmerkingen over de woningen der menschen, die voor het geheele Gajōland gelden, kunnen wij thans overgaan tot de meer gedétailleerde beschrijving van de vier natuurlijke provinciën van dat gebied, en van hare indeeling in kampōngs en die harer bewoners in stammen en geslachten.

HET GEBIED DER LAUT TAWAR.

Het Meergebied.

Voor het karakter van dit gebied in den engeren zin des woords (d. i. zonder de annexa mede te rekenen) en de leefwijze zijner bewoners is het Zoetwatermeer, waaraan het zijnen naam ontleent, van het grootste belang. De meeste kampōngs liggen niet ver van het Meer, maar toch ook niet onmiddellijk aan zijne oevers. Met uitzondering van Takéngōn halen dan ook de kampōngbewoners hun water niet uit het Meer, maar uit de grootere en kleinere stroomen (*wöihs* of *aroels*), die hun water aan het Meer toevoeren, nadat een deel ervan door afleiding over de sawahs aan den rijstbouw dienstbaar gemaakt is.

Niet ver van de oevers dier wateren graaft men putten om aldus voor dagelijksch gebruik water te erlangen, dat door den bodem gefiltreerd is, daar het water in de beken en rivieren zelve door menschen en dieren te zeer verontreinigd wordt. In Bōbasan en Pĕgaséng heeft men groote welputten; ook enkele in Kĕbajakan.

De belangrijkste kampōngs liggen Westelijk van het Meer, ten Zuiden zijn er een paar van eenigen omvang, evenzoo Oostelijk; de Noordzijde, waar op een niet zeer breeden oever met blang-grond weldra gebergte volgt, bevat slechts enkele kleine nederzettingen.

Scheepvaart.

Het verkeer tusschen de aan het Meer gelegen nederzettingen heeft veel per *prau* plaats, hoewel men overal ook over land kan komen; de Peusanganrivier kan men niet verder benedenwaarts dan Sarél bevaren. Dat prauwenverkeer geeft al dadelijk iets eigens aan dit landschap, daar men, gelijk wij zagen, overigens in het Gajōland nergens varen kan behalve van den Oostelijken uithoek der Döröt (Samar Kilang) de Djambō Ajé af naar de Atjèhsche kust, van het afgelegen Bōnén naar Peureula' en van Tampōr de Simpang Kanan af.

De prauwen hebben in hoofdzaak denzelfden vorm als de Atjèhsche djalō; zij bestaan uit éénen uitgeholden boomstam zonder zijplanken. De kleinste kunnen ééne Gajōsche koentjō (¹) rijst of vier menschen

(¹) Deze is = twee Atjèhsche goentja = 20 naléh = 320 aré.

vervoeren; de grootste, wel 5 Meter lang, ongeveer 4 koentjō of 15 menschen. Aan den vóór- en achtersteven (*oeloe* en *kĕmoedi*), die grooter zijn dan bij Atjèhsche djalō's en soms met eenig snijwerk versierd worden, zijn kleine zitplaatsen (*tĕmboekoe*) uitgespaard; soms ook eene of meer aan weerszijden. Men beweegt en bestuurt deze vaartuigen door te pagaaien (*kajōh*) met één roeispan (*loegō*) per man; het aantal pagaaiers varieert van 1—6. In het midden der prau maakt men in den bodem wel een gat (*tòdn-rèl*, d. i. plaats voor het zeil), waarin men eenen mast (*soejōn* of *gōr*) kan zetten om er een zeil van katoen van 2—2 1/2 Meter in het vierkant aan te bevestigen. De zware boomstammen (*mĕdang, bajōr, soerén, damar* = *mĕranté*) waarvan men prau's maakt, vindt men voornamelijk in de bosschen aan beide oevers van de Boven-Peusanganrivier en tegen de helling van den Boer ni Poepandji, Boer-m-Biōs, kortom ten Westen van het Meer: aan de Oostzijde in het woud van Dĕdamar komen die boomen minder voor, wel hout, dat voor huizenbouw geschikt is.

De prautimmerlieden zijn meestal menschen van Bōbasan of Pĕgaséng. Tegen loon maken zij de prau's in het bosch geheel af, van waar deze dan door een groot gezelschap feestelijk met muziek enz. naar het water gesleept worden; die inwijding gaat ook met eene kĕndoeri gepaard. Verkoop van prau's is overigens zeldzaam; soms wordt een klein vaartuig voor ± zes dollars van de hand gedaan.

Bij huwelijksfeesten, met name wanneer de bruidegom en de bruid in verschillende kampōngs aan of bij den Meeroever wonen, hebben de optochten over water plaats, waarbij de vaartuigen paarsgewijze verbonden worden.

Bij zware windvlagen kan het Meer zeer onstuimig zijn en aan zulke stormen vallen jaarlijks eenige menschenlevens ten offer.

Behalve voor het vervoeren van menschen, rijst (*ròm*) en dennehout voor fakkels (*oejōm*), dienen de prau's voor de vischvangst. Vischvangst.
Men vangt het geheele jaar door groote visschen zooals de *gĕgaréng* of *ikōn kaul* (Atjèhsch *keureuliëng*), *maut* (Atj. *seungkō*), *badō* (Atj. *batjé*), de als *kĕpĕras* bekende verschillende kleine vischjes. De *éas* is eene kleine vischsoort, die men in de N. O. moeson (den regen-

tijd) vangt; de *kawan* (Atj. *kadra*) in het droogste gedeelte van de Z. W. moeson.

De *badŏ* en *maut* vindt men, behalve in het Meer, slechts in het hoogste deel der Peusanganrivier en in moerassen, niet in de Djĕmèr of de Tripŏ; de overige vischsoorten in alle rivieren.

In de Beneden-Dŏrŏt, maar vooral in Gajŏ Loeŏs fokt men veel visch in vijvers (*koelŏm*), meest *gĕgaréng*.

Men vischt met den hengel (*kéq* heet de haak, de hengelstok *gĕlas*), met de *kĕkal*, een alleen op het Meer gebruikelijk instrument, bestaande uit een haak, die met een lang touw aan een kalebas (*laboe oejŏt*) als dobber bevestigd is, en dien men bijv. een nacht lang aan zijn lot overlaat om hem den volgenden morgen te zoeken, daar de aangehaakte visch ermee voortzwemt; met *djŏlŏ* (het werpnet, dat meest in rivieren gebezigd wordt), *poekŏt* (een soort van zegennet met dobbers = *tĕlampŏng* en loodjes = *atoe pĕndĕndŏn*), met *dòran* (het drijfnet, kleiner dan de poekŏt, ook met dobbers en loodjes) *sĕrampang* (de alleen op het Meer gebruikte drietandige harpoen met zeer langen steel om badŏ te vangen), de voornamelijk in het Meer gebruikte *rĕmbĕléq* (lijnen met haken, waarvan men vele aan één touw bevestigt om ze dan dichtbij den oever in 't water te laten hangen en waarmede men groote visch vangt). Gewone fuiken (*oe*) worden ook, niet al te ver van den oever van het Meer uitgezet, met een touw aan eenen steen ter bezwaring (*pĕndĕndŏn*) verbonden, en verder aan eenen staak bevestigd, maar meestal bezigt men hier een bijzonder soort, *sĕroeŏ* genaamd, welker opening vertikaal op de liggende fuikmand is aangebracht.

De *dŏrŏng* of *gégé*, een schepnet om kleine visschen in rivier of moeras te vangen, en de *tjĕrkap*, een net, dat pyramidaal op vier stijltjes rust en waarmede men 's nachts bij fakkellicht in ondiep stroomend water de door dat licht verblinde visch bedekt, komen in het Meer niet te pas. In ondiepe wateren gebruikt men ook de omgekeerde mand, dien de Atjehers *geuneugòm*, de Gajŏ's *gĕdĕgŏm* noemen; in moerassen vangt men er *maut* en *badŏ* mede. Eene soort van fuik, die men in snel stroomend water met de opening

het hoogst, hellend uitzet heet *lōndi* of *loeni* ([1]) Atj. *brieëung*) en vangt groote visschen; men heeft verder kleinere *loeni's* om kĕpĕras enz. te vangen. In stroomversnellingen zet men ook de *sarél* uit, eene vierkante mand, waarvan ééne zijde zonder wand naar de richting van den stroom gekeerd is; groote en kleine visch, die met den stroom medezwemt, wordt daarin opgevangen. Verder vangt men des nachts groote visch met de *sĕlambō*, waarvoor men de rivier over hare geheele breedte afzet met een staketsel (*pōgōr*), dat van beide oevers naar het geopende midden spits toeloopt. Bij de opening wordt op stijlen een visscherhutje gebouwd, waaruit de visscher een net (*sĕlambō*) voor de opening der pōgōr aan eenen staak neerlaat om de met den stroom afkomende visch, die geen anderen uitweg vindt, op te vangen. De geheele toestel heet *pĕnjĕlambòn*.

Ééne vischsoort, die wij nog niet noemden, is bijzonder aan het Meer eigen; zij heet *dĕpéq* en gelijkt in vorm wel wat op ikan tri, hoewel zij grooter is. Volgens de Gajō's komt zij in andere, hun door aanschouwing of gerucht bekende wateren dan de Laut Tawar niet voor, en verdwijnt zij ook daar spoorloos gedurende de N. O. moeson. Ook in de Z. W. moeson is zij niet voortdurend waar te nemen, maar vertoont zich gedurende het waaien van Z. W. wind, eenige uren lang, om eerst bij eene volgende windvlaag weer te komen. Zulke vlagen doen zich in het gunstige halfjaar, dat men zoowel *moesém dĕpéq* als *moesém barat* noemt, ± 4—5 maal per maand voor. De dĕpéq-visch.

Voor het vangen der dĕpéq, die zich in dichte colonnes, door de Gajō's met bijenzwermen vergeleken, door het Meer beweegt, legt men in het Meer, niet ver van den oever, zware steenen fundeeringen met een horizontalen bovenvloer, die ± 3 Meter in het vierkant groot is en 1½—2 Meter onder het wateroppervlak ligt. Iets naar de oeverzijde toe rust op stijlen, die in den bodem van den Meerrand vastzitten, eene hut (*djamboer*), waarin de dikwerf ver af wonende eigenaar der inrichting gedurende het dĕpéq-jaargetijde vaak eenige

([1]) Vergelijk beneden den gehuchtsnaam *Pĕlōndén*, die hiervan afgeleid is.

dagen voor de vangst en bereiding der vischjes doorbrengt. Die hut is met eenen boomstam bij wijze van loopbrug (*tòtòr*) met den vasten oever verbonden.

Het net, waarin men de dĕpéq vangt, heet *tjangkōl* en is eene soort van kruisnet van zijde met een ± 5 mazen breeden rand (*kōdjōr*) van *tali kri* ([1]). De vier aan de hoeken van het net bevestigde staken (*soejōn*) van gespleten bamboe komen in kruisvorm samen in een kruis (*parōq*) van bamboe, dat aan den ± 2½ Meter langen stok (*gōr*) van bamboe bevestigd is. Deze tjangkōl laat men neer op den steenen vloer, terwijl de colonnes dĕpéq zich langs de randen van het Meer bewegen, en haalt het dan telkens gevuld weder op.

Pĕnjangkoelōns. Naar het kruisnet (tjangkōl), waarmeê men deze vischvangst uitoefent, heet de geheele inrichting, die men daarvoor laat maken, *pĕnjangkoelōn* ([2]). Het maken en in orde houden van zulk eene pĕnjangkoelōn kost veel arbeid, en wie zulk eene inrichting van een ander koopt, betaalt allicht 80—200 dollars.

De eigenaars, allen bewoners van het Meergebied, gevoelen in de moesém dĕpéq aan allerlei teekenen het aankomen van den gunstigen wind en spoeden zich dan naar hunne pĕnjangkoelōns om ervan te profiteeren. In ééne vangst verkrijgt men wel 4—7 naléh van die vischjes, die men voor een klein gedeelte versch geniet, maar meerendeels op horden (*lanté* of *antjaq*) van rotan, biezen of de bladscheede van arèn in de zon laat drogen. Zij worden per gewone inhoudsmaat (*aré* enz.) door het gansche Gajōland verkocht. Zelfs uit het Zuiden der Gajō Loeōs komt men ze in de Meerstreek halen of lieden van de Laut Tawar brengen ze daarheen.

In de Laut-streek is de prijs van droge dĕpéq 2 naléhs voor 1 dollar; vroeger kocht men 8 naléh voor 1 dollar, maar men zegt, dat de dĕpéq in de latere jaren zeer in menigte is afgenomen. Misschien is dit verschijnsel juist aan den tijd der vangst toe te

---

([1]) Eene soort van garen of touw, dat men draait van de bastvezels van de kristruik (Atj. *iramòë*).

([2]) Vergelijk het Maleische *tangkoel*, een kruisnet, dat met eenen hefboom wordt opgehaald.

schrijven, wanneer althans de meening der Gajōs, dat de dĕpéq hare omtochten houdt om aan de randen van het Meer kuit te schieten (*moemirō* van *pirō*) op juiste waarneming berust. In Gajō Loeōs koopt men 4—8 aré dus $^1/_4$—$^1/_2$ naléh) voor een dollar, wanneer de prijs in de Laut-streek 2 naléh voor een dollar is: in de Dörōt is de prijs ongeveer het dubbele van dien in het Meergebied.

Een paar maanden na het einde der dĕpéq-periode vindt men ook de droge vischjes nergens meer, tenzij als *blatjan* (met zout en kruiden dooreengestampt) in bamboekokers bewaard.

Aan de West- en Zuidwestoevers van het Meer, en ook in den Oostelijken hoek (bij Bintang en omstreken) zijn geene pĕnjaug-koelōns, daār de dĕpéq die gedeelten van den oever op hare korte zwerftochten niet bezoekt. Daarentegen vindt men ze aan de gunstig gelegen gedeelten van den oever aaneengeschakeld of op korte afstanden van elkander.

Het kan geene verwondering baren, dat het voorkomen van de *dĕpéq* alleen in de Laut Tawar (althans zoover de ervaring der Gajō's reikt) en de eigenaardige manier van verschijnen en verdwijnen dier vischjes door eene zonderlinge legende verklaard wordt. Legende omtrent den oorsprong der dĕpéq.

Een jonge Gajō uit Takéngōn ging naar Atjèh en vertoefde jaren lang aan de kust, zoodat hij zijn vaderland en zijne taal vergeten raakte. Later kwam hij weder in het Gajōland, en wel aan het Meer, terecht, waar men hem in den echt verbond met eene maagd. Toen dit huwelijk gesloten was, ontdekte de jonge vrouw aan een of ander teeken, dat zij bij vergissing aan haren eigen broeder ten huwelijk was gegeven. Wanhopig, klom zij in eene prau, voer naar het midden van het Meer en wierp zich in de diepte, waar zij verdween. Hare slavin, Si Boengō (»Bloem") sprong haar achterna en hare treurende familieleden wierpen toen de groote hoeveelheden rijst, die zij voor het bruiloftsmaal in gereedheid gebracht hadden, ook in het Meer. Die rijstkorrels werden dĕpéqvischjes; de verdronken bruid leeft sedert een spookachtig leven in de wateren van het Meer en heet *Pĕtĕri Idjō*, de Blauwe Prinses. Aan haar bestaan herinnert zij soms op plagende wijze de visschers door zich een oogenblik als De Blauwe Prinses.

visch voor te doen en hun hengeltouw stuk te trekken of door hen in hunne prau op te lichten »omdat zij niet met haar hebben willen trouwen". Maar wanneer het bij helderen zonneschijn regent, een verschijnsel dat de Gajō's *sĕrĕlah* noemen, en dan de regenboog (*klambōn*) zich over het Meer welft, dan ziet men soms de Blauwe Prinses uit het midden van de Laut Tawar even oprijzen, in de gedaante eener menschelijke bruid, om echter spoedig weer weg te zinken ([1]).

Een ander verhaal, dat soms met de legende van Pĕtĕri Idjō gecombineerd wordt, komt hierop neer, dat de dĕpéq-vischjes in de lange perioden, die door hunne korte omzwervingen in het Meer afgebroken worden, in een ander meer leven, dat zich op den geheimzinnigen Boer ni Kliōtōn, den hoogen berg ten Zuiden van de Laut Tawar, bevindt en onder bewaking van eenen Tĕngkoe Boer ni Kliōtōn genaamden geest of heilige staat. Niemand bestijgt ooit dien berg, en zoo ziet dus ook niemand dat wondermeer, behalve enkelen, die in geestverrukking van de gewone wegen der menschen afgeleid worden en daarheen verdwalen; door een onderaardschen rotsgang staat dat meer der fantasie met de Laut Tawar der werkelijkheid in verbinding, en langs dien onzienlijken waterweg ondernemen de vischjes gedurende de Westmoeson hare reizen, die zoo vele Gajō's naar de pĕnjangkoelōns doen snellen. De Pĕtĕri Idjō pleegt zich vaak in grotten in dien onderaardschen gang tusschen de beide meeren op te houden.

Bij het groote feest na de vasten ziet men op den Kliōtōn-berg vaak witte vaantjes (*poepandji*) en hoort men er geweerschoten lossen ten teeken, dat de geesten op hunne wijze aan de feestviering deelnemen; en goed aangelegde ooren vernemen er in de nachten, die aan de Vrijdagen voorafgaan, het bespelen van tamboerijnen (*rĕpana's*). Zulke verschijnselen zijn niet ongewoon ook elders in het gebergte, dat niet door menschen betreden wordt. In de heiligste nachten

([1]) Zooals men weet, vindt men in vele streken van den Archipel de voorstelling, dat de regenboog eene soort van brug is, waarop eene of meer prinsessen (poetri's) uit hoogere sferen baden.

RÖDJÖ TJÉQ (GĔNAP) VAN BÖBASAN MET TWEE VOLGELINGEN.

der Vastenmaand hoort menigeen het geluid van kanonschoten, die op het Brawan-gebergte (waar de Meulabōh- zoowel als de Djambō Ajé-rivier ontspringen) gelost worden.

A. HET GEBIED VAN PĔNGOELOE OF RŎDJŎ TJÉQ.

Over de Bataksche afkomst en sommige eigenaardigheden der bevolking hebben wij (bladz. 64 vv.) reeds gesproken. De positie van Rŏdjŏ Tjéq en van Kĕdjoerōn Abōq.

Rŏdjŏ Tjéq neemt onder de hoofden van het Gajōland eene geheel eigenaardige plaats in. Met zijnen meest Oostelijken collega, Kĕdjoerōn Abōq, heeft hij dit gemeen, dat zijn ambt ontstaan is na de verdeeling van het geheele gebied in vier machtsferen door den Soeltan van Atjèh; voor beide hoofden bleef dus in die traditioneele reeks geene plaats open. Het was, alsof dat gewijde viertal voor alle tijden onaantastbaar bleef; ook nadat een der vier (Siah Oetama) zijnen invloed bijna geheel verloren had, dacht immers niemand eraan, hem op zijde te zetten of door een machtiger hoofd te vervangen.

Ware aan het kĕdjoerōnschap als zoodanig eene belangrijke uitoefening van macht verbonden geweest, dan zou men het viertal niet in zijn oorspronkelijken staat hebben kunnen handhaven. Juist de omstandigheid, dat die van boven en van buiten gekomen indeeling geheel buiten de levende organisatie van de Gajōsche geslachten of stammen en kampōngs stond, waarborgde haar tegen den invloed van den tand des tijds. Rŏdjŏ Tjéq van Bōbasan noch de Kĕdjoerōn Abōq konden ooit beweren, dat men hen bij de indeeling des lands vergeten had, want destijds bestonden de gemeenschappen nog niet, welker hoofden zij zijn geworden. Maar zij hadden dien tamelijk ledigen titel ook niet noodig om zich in het Gajōland eene positie te verschaffen van meer practische beteekenis dan die der geëerde vertegenwoordigers van den Oppervorst. En de bemoeienis van dezen laatste met de inwendige aangelegenheden der Gajō's was van te korten duur en van te oppervlakkigen aard geweest dan dat men eraan denken zou, eene indeeling, die nooit

meer dan formeele waarde kon hebben, nu en dan in verband met de gewijzigde toestanden te herzien.

Hun ambt soortgelijk met dat der kĕdjoerōns.

De Gajō's nemen die zaken dan ook eenvoudig zooals zij zijn, en zeggen van Rŏdjō Tjéq zoowel als van Kĕdjoerōn Abōq, dat zij tegenover de tot hunne gemeenschap behoorende hoofden eene soortgelijke, voor de practijk vooral niet minder beteekende plaats innemen als de vier kĕdjoerōns jegens de hunnen, maar dat deze laatsten »de bawar van Atjèh" boven hen vooruit hebben.

Verder beschouwen zij het ontstaan van die twee nieuwe gemeenschappen niet als eene inbreuk op rechten van »de vier", want rechten op onontgonnen grond erkent de Gajō niet, en niemand beweert, dat de menschen van Rŏdjō Tjéq of van Kĕdjoerōn Abōq zich in reeds door anderen geoccupeerd terrein ingedrongen hebben. Maar toch hechten zij eenige waarde aan het feit, dat de verdeeling in vieren, al geschiedde zij zonder grensafbakening, het geheele Gajōgebied op het oog had, en hoort men dus nu en dan eene theorie voordragen, die daarmede rekening houdt.

Zoo heet het dan bijv. van Kĕdjoerōn Abōq, dat hij wel hoofd van alle bewoners van Sĕrbŏdjadi is, maar dat de grond eigenlijk aan Rŏdjō Banta zou behooren, daar deze afstamt van den eersten ontginner, dien de Kĕdjoerōn Linggō derwaarts uitgezonden had. Eene soortgelijke leer omtrent den door Rŏdjō Tjéq c. s. ingenomen grond kwam hierboven (bladz. 98) ter sprake. Dit zijn echter louter theoretische beschouwingen, waaraan de Gajō's zelve niet veel waarde toekennen: in de werkelijkheid oefent Rŏdjō Tjéq over zijn land en zijne menschen hetzelfde gezag uit als bijv. Rŏdjō Boekét over eigenlijke Meergebied met annexen.

Rŏdjo Tjéq's gezag berust op hechten grondslag.

Rŏdjō Tjéq's gezag is echter op veel hechteren grondslag gevestigd dan dat van Kĕdjoerōn Abōq. De menschen van Sĕrbŏdjadi zijn wel hoofdzakelijk uit verschillende deelen van het Linggō-gebied afkomstig, maar toch niet uitsluitend; elk deel van het Gajōland leverde aan de bevolking van dat weinig welvarende gebied zijne bijdragen en vele vreemdelingen kwamen nog in den loop des tijds het aantal der uitloopende belangen vermeerderen. Zelfs eene krach-

tige persoonlijkheid moest daar dus moeite hebben om de eenheid te bewaren en baas te blijven. Daarentegen is Rödjö Tjéq's bevolking uit een kleine, geheel homogene kern — de traditie wil, van 27 gezinnen — ontstaan en heeft zij haar karakter bewaard door zoolang mogelijk het introuwen van vreemdelingen te weren, ja zelfs buiten den eigen kring van vijf of zes oorspronkelijke stammen geene vrouwen te zoeken. De betrekkelijk weinige vreemde elementen, die in de gemeenschap van R. Tjéq werden opgenomen, ondergingen eene volkomen assimilatie. Tot in Kètòl, Wŏih-n-Doerén en Bĕroeksah toe noemt de bevolking Bōbasan *de* kampōng bij uitnemendheid, *oemah,* het algemeene tehuis.

De strijd, dien Rödjö Tjéq nu en dan met zijne naaste buren, de Boekét's, te voeren had, en waarbij steeds alle afstammelingen van de »Bataq doeō poelōh toedjōh" zich om hem schaarden, verhoogde het gevoel van solidariteit. Er is in het Gajōland met zijne tallooze snipperrepubliekjes geen gemeenebest van zulken omvang, welks deelen zoo innig verbonden zijn, als dat van Ródjŏ Tjéq.

Toch hangt ook daar natuurlijk veel af van de persoonlijke energie van het hoofd.

De titularis, die omstreeks 1899 op hoogen leeftijd is gestorven na zeer langen tijd het ambt te hebben waargenomen, was alom bekend als een uitmuntend hoofd. Geheel-onthouder op het gebied van opiumschuiven en dobbelarij, billijk in de beslissing van aan zijn oordeel onderworpen geschillen, krachtig in de uitoefening van zijn gezag, genoot hij het algemeen vertrouwen en vreesde men hem tevens. In Samalanga, waar hij met eene Atjèhsche vrouw gehuwd was, kende men hem onder den naam van Teukoe Manja'. De oude Rödjö Tjéq.

Terwijl het overigens welvarende Gajō Loeŏs steeds door burgeroorlogen geteisterd werd, en ook in de minder bevolkte Dörŏt en in het gebied der Boekéts bloedig verloopende twisten niet tot de zeldzaamheden behoorden, weet geen Gajō zich te herinneren, dat door de lieden van Rödjō Tjéq onderling gevochten is.

Gelijk Rödjō Tjéq, zelf stamhoofd van de Tjĕbĕrō, boven de hoofden der andere stammen in zijn gebied staat, zoo staan ook zijn toeŏ

en zijn imöm in veel hooger aanzien dan hunne ambtgenooten. Die toeö wordt Toeö of Petoeö Dölöm (¹) en de imöm Imöm Tjéq genoemd. Toeö Dölöm was onder den zooeven beschreven Rödjö Tjéq een zoon van diens ouderen broeder, Mpoe-n-Sĕbahi genaamd. De Imöm Tjéq was, naar Gajō-maatstaf gemeten, een vrij goed kenner der Mohammedaansche wet.

Rödjö Moedö. In de laatste jaren was de oude Rödjö Tjéq weinig bewegelijk, en stond zijn zoon Rana, in de wandeling Rödjö Moedö genaamd, hem in het bestuur ter zijde. Deze, wiens levenswijze men evenzeer prijst als die van zijnen vader, is hem ook opgevolgd, maar reeds in 1900 volgde hij hem in het graf.

Rödjö Oetjaq en Rödjö Boedjang. Degene, die nu wat afstamming betreft, de meeste aanspraak op de opvolging had, was Bĕdoel, ook Rödjö Oetjaq (²) geheeten, de eenige eigen kleinzoon van den ouden Rödjö Tjéq. De tijd was echter weinig geschikt om met de vereischte uitvoerigheid en omslag eenen nieuwen rödjö te kiezen en te installeeren, want sedert 1900 was men geheel vervuld van de te nemen maatregelen met het oog op de blijkbaar naderende komst der Gömpĕni, die reeds meer dan eens den weg naar de Meerstreek had verkend en zelfs al bij Tönggö Bĕsi met de Gajō's van Rödjö Boekét en van Rödjö Tjéq slaags was geweest.

In zulke omstandigheden haast men zich niet, daar de gewone zaken toch haren gang wel gaan. Gelijk daar, waar een *more majorum* aangesteld rödjö bestuurt, diens naaste familieleden, ook zonder opzettelijke opdracht, bij tijd en wijle zijne functies uitoefenen, hetgeen vooral geschiedt, wanneer de rödjö niet bijzonder krachtig is, zoo spelen van zelf de meest invloedrijke verwanten afwisselend de rödjö-rol, waar de titel, de *nahma,* nog niet plechtig door éénen hunner is overgenomen. Dit gebeurde ook in Böbasan met zijne

(¹) *Dölöm* is de Gajōsche uitspraak van het Maleische *dalam*, welks etymologisch aequivalent in het Gajōsch *rölöm* luidt en in den zin van »diep" gebezigd wordt. In Gajō Loeös heeft men daar, waar onder een hoofd met den titel *tjéq* een ander met den titel *moedö* staat, onder den eersten eenen *toeö dölöm*, onder den tweeden eenen *toeö ni moedö*. Zoo iets kent men in het Laut-gebied niet, maar bij uitzondering wordt de toeö van Rödjö Tjéq met het epitheton ornans *dölöm* aangeduid.

(²) *Oetjaq* is een speelvorm van *koetjaq* = klein.

GAJŌ'S VAN BÖBASAN; IN HET MIDDEN RÖDJÖ TJÉQ (GĔNAP) EN ILANG.

onderhoorigheden, en onder degenen, die daarbij op den voorgrond traden, behoorde een jongere broeder van den boven genoemden Mpoe-n-Sĕbahi, den Toeō Dōlōm van den Rōdjō Tjéq, Gĕnap of ook wel Rōdjō Boedjang genaamd.

Deze maakte vroeger vele handelsreizen naar Peusangan, Samalanga Peudada enz., tot naar Pidië toe, en geldt daarom onder de familieleden als een man, die de wereld kent, al bleef hij, vergeleken met dezulken, die jaren lang in een Maleisch of Atjèhsch kustgebied woonden, een echt bergmensch. Bĕdoel en Gĕnap zijn beiden evenzeer verslaafd aan opium als aan het dobbelspel; daar de eerste echter bovendien ietwat bekrompen van geest, jong en weinig ervaren is, vonden alle betrokkenen, dat Gĕnap de familie moest vertegenwoordigen, toen men tot den gewichtigen stap overging van zich in 1901 aan te melden bij de eerste colonne van de Gōmpĕni, die het Gajōland bezocht.

Zoo werd dan Gĕnap = Rōdjō Boedjang als Rōdjō Tjéq bij Majoor VAN DAALEN geintroduceerd door Ilang, eenen Gajō uit dit gebied, over wien wij straks nader zullen spreken.

Onder gewone omstandigheden zou waarschijnlijk Bĕdoel = Rōdjō Oetjaq ten slotte de tjéq-waardigheid erlangd hebben; de minderwaardige kleinzoon van den geëerden Rōdjō Toeō zou dan zijn bijgestaan door meer ervaren en kundige familieleden. Thans, nu aanrakingen met eene geheel vreemde macht noodig werden, waartoe Bĕdoel zich volstrekt niet in staat achtte, werd het pleit ten gunste van diens vollen neef Gĕnap beslist.

Dergelijke afwijkingen van het overigens normale ten gevolge van ons optreden in het Gajōland hebben zich al meer voorgedaan en zullen zich zeker nog meer voordoen. Menschen, die op zuiver Gajōsch terrein blijvend een aangeërfd ambt wel op zich durven nemen, gevoelen zich tegen de moeielijkheden van den gewijzigden toestand niet opgewassen. In zulke gevallen kan er geen bezwaar tegen bestaan, dat wij den man der keuze van de gemeenschap als haar hoofd aanvaarden, mits degene, wiens aanspraken op de leiding terzijde gesteld worden, niet verscholen blijve of van het tooneel

verdwijne. Blijkt de geheele familie ons gezag te erkennen, maar een nieuw hoofd geschikter te achten dan het oude om in overleg met ons bestuur te handelen, dan ware het overdreven, onzerzijds den ongeschikt verklaarde te willen handhaven.

Aanrakingen der lieden van Rödjö Tjéq met de landschappen ter Noordkust van Atjèh.

De bevolking van Rödjö Tjéq's gebied had hare voornaamste aanrakingen steeds met de landschappen van Atjèhs Noordkust en enkele der Oostkust. De Gajō's van het Meer, die buffels ten verkoop naar de kust brengen, zien er niet tegen op met deze koopwaar eenige dagen verder te reizen, wanneer daardoor eenig belangrijk voordeel voor hen te behalen valt; bij voldoende veiligheid der wegen kan het gerucht van hooge prijzen hen dus naar elk landschap van Pidië tot Idi lokken. Paarden, rhinoceroshoorn en olifantstanden brachten zij het meest te Lhō' Seumawè aan de markt, van waar dat alles zijnen weg naar Penang vond. Buffels of runderen en paarden hebben echter alleen eenigszins gegoede lieden, en olifantstanden en rhinocerosboorn zijn geene dagelijks gewonnen en verhandelde producten. De weg der meerderheid leidt alleen daarheen, waar men de door klein en groot geteelde tabak met eenig profijt van de hand kan zetten en van waar men kleederen en zout naar huis terug kon brengen: de Pasèstreek, Peusangan, Samalanga en Peudada. Opium koopen in den regel alleen zij, die vee, paarden, rhinoceroshoorn of olifantstanden verkocht hebben, want de prijs van eene vracht tabak is voor den inkoop van dat dure genotmiddel niet voldoende. Dit laatste halen die handelaren, waar zij het goedkoopst terecht kunnen; kleederen en zout liefst zoo dicht mogelijk bij huis. Zoo waren dus voor den verkoop van tabak vooral Djoeli en Awé Geutah, voor den inkoop van kleederen en zout de Keudè Djangka de bevoorrechte plaatsen. Geen wonder, dat Rödjö Tjéq, met de hoofden van Peudada en Samalanga in welwillend verkeer, toch met Teukoe Tji' Peusangan op den meest intiemen voet stond. Met den in 1900 gestorven, tyrannieken en alom gevreesden T. Tji' Seuma'oen leefden de vorige Rödjö Tjéq (Rödjö Moedö) en diens vader in goede vriendschap. Soms werden die betrekkingen tijdelijk wel eens gestoord door rooverijen of diefstallen tusschen beiderzijdsche

onderhoorigen; ieder kwam voor de zijnen op, en niet altijd werd van den kant der overtreders met den vereischten spoed voldoening gegeven. Voordat de hoofden het na de noodige wisseling van brieven en boden eens geworden waren, hadden dan eenige vijandelijkheden plaats, meest bestaande in het onveilig maken van den handelsweg. Maar zulke wolken dreven spoedig voorbij, en vrede en vriendschap keerden terug.

Toen T. Tji' Peusangan eenige jaren geleden zijne dochter aan T. Sahkoebat, het hoofd van Boven-Samalanga, uithuwelijkte, woonde Rödjö Moedö de feesten in Koeta Poesoe met een groot aantal Gajō's bij, die daar hunne nationale vermaken (*didòng, goeöl* enz.) vertoonden.

Toen de colonne Van Daalen in 1901 door het Meer- en het Dörötgebied patrouilleerde om de bende van den Pretendent-Soeltan te vervolgen, was Rödjö Tjéq (Gĕnap) het eenige voorname hoofd, dat zich bij de colonne kwam melden. Deels is dit wel daaruit te verklaren, dat zijne officieele verhouding tot Atjèhs soeltans hem iets vrijer in zijne bewegingen maakt dan de Kĕdjoerōns. Tot deze laatsten heeft de Pretendent zich blijkbaar in het bijzonder om steun gewend, en zij hebben aan zijnen roep gehoor gegeven. Rödjö Boekét liet den vluchtende afhalen en naar zijn gebied geleiden; ook de weinig beduidende Siah Oetama bood hem gastvrijheid en vergezelde hem op zijne verdere vlucht, en Rödjö Linggö haalde hem af, toen het verblijf in de Meerstreek onveilig voor hem geworden was. Stellig hebben ook Rödjö Tjéq en de zijnen den soeverein op verschillende wijze voortgeholpen, maar hij heeft zich niet, als de kĕdjoerōns, verplicht geacht ter wille van den vluchtenden Pretendent huis en hof in den steek te laten. In September 1902 kwam hij te Koeta Radja.

Böbasan of *Böbösön* is de moederkampōng en het uitgangspunt van alle nederzettingen, die door lieden van Rödjö Tjéq bevolkt zijn. Böbasan.
De huizen, omtrent welker aantal de opgaven tusschen 50 en 100 varieeren (Rödjö Tjéq zelf schat 60), staan er vrij dicht opeen. De kampōng is aan alle zijden door rijstvelden (*oemö*) omgeven; deze

gaan tot om de kampōng Takéngōn en tot dichtbij Kĕbajakan, zij hebben de minste uitgestrektheid naar den kant van Kĕmili, waar al spoedig de *Blang Kòlaq* (het »Wijde Grasveld") begint, en naar de zijde van den Boer ni Poepandji, waar de sawah begrensd wordt door eene *pĕdōsōnōn*, die naar zekeren Mpoe-n-Oenō genoemd is, een gehucht met enkele huizen en hutten, tuinen met suikerriet en wat vruchten. Die rijstvelden ontvangen hun water deels van de Aroel Paja Toempi, meest echter van de kleine Aroel Lĕlaboe, die langs de geheele kampōng stroomt. Drinkwater leveren eenige welputten (*tĕlōgō*).

Aan den Noordwestrand der kampōng ligt de vrij groote mĕsĕgit met het bekende dubbeldak van arènvezels (*djaut*). Daaraan zijn een *katép* of *atép* (*chaṭîb*, voorlezer der preek) en een *bilōl*, die voor het onderhoud der moskee zorgt, den adan afroept enz. verbonden.

Aan de Aroel Lĕlaboe liggen achtereenvolgens de drie mĕrĕsahs van Bōbasan, waarvan sommige uit meer dan één gebouw bestaan. De benedenstrooms gelegene heet Mĕrĕsah Kĕmoenéng en staat onder Imōm Tjéq. Aan de aroel ligt ook het gehucht *Lĕlaboe*, dat zich reeds tot eene kampōng van 3 huizen en 1 mĕrĕsah ontwikkeld heeft, niet te verwarren met de gelijknamige, meestal onbewoonde plaats aan den Noordelijken Meeroever, waar eenige tuinen en pĕnjangkoelōns zijn. Hier heeft men het met een afdak voorziene heilige graf van *Tĕngkoe Lĕlaboe*. Overigens heeft Bōbasan nog slechts één heilig graf, op het op eenen heuvel gelegen veld Mònggal, namelijk dat van *Datoe Goeroe*.

Lĕlaboe.

Heilige graven.

Gehuchten.

Als gehuchten van Bōbasan zijn nog te beschouwen Paja Toempi, en Kĕbōt, dat op eenen heuvel ligt, en waar onderhoorigen van Pĕngoeloe Kĕbōt (van den stam Tjĕbĕrō) wonen. Hier en daar plant men in die gehuchten wel wat suikerriet en tabak, maar, daar de boschgronden in de nabijheid van Bōbasan niet vele zijn, doet men hier meer aan vee- en paardenteelt dan aan ladangbouw.

Ver af gelegen veekralen van Bōbasan zijn o. a. Baléq (bladz. 21) waar thans door lieden van Pĕngoeloe Sagi ook rijstvelden zijn aangelegd, en tot vóór korten tijd Blang Rakal (Laka). Ook de

gehuchten Klōang en Boetōr aan de paden van Baléq naar Wōih-n-Doerén zijn van Bōbasan uit bevolkt.

De bĕlahs of blahs, kanten of wijken der kampōng, heeten naar de stammen of geslachten, die ze bewonen. De stammen zijn hoofdzakelijk zes in getal, t. w. De zes hoofdstammen.

1°. *Tjĕbĕrō*, met Pĕngoeloe Tjéq, het algemeene hoofd, als rōdjō, verder den Pĕtoeō Dōlōm en den Imōm Tjéq. Deze is verreweg de talrijkste, vooral omdat immigranten uit ander gebied, die hun eigen stamverband opgaven om zich ouder Rōdjō Tjéq te scharen, meestal bij Tjĕbĕrō ingelijfd worden. Ofschoon dus onderscheidene kleine gemeenschappen tot dezen stam behooren, en ook Tjĕbĕrō niet aan de algemeene zucht tot splitsing ontkwam, werd de stameenheid streng bewaard en mogen geene lieden, die tot de Tjĕbĕrō gerekend worden, met elkander trouwen.

2°. *Tjĕlala*. Ook deze stam is, voornamelijk door ijverzucht op het gezag, in verscheidene kleinere gemeenschappen gesplitst, onder welker hoofden vooral Rōdjō Gĕmbèra en Pĕngoeloe Sagi vermelding verdienen, maar de stam bleef één en het huwelijksverbod dus gehandhaafd.

Hetgeen door sommigen verhaald wordt over eene bijzondere betrekking tusschen het geslacht Pĕngoeloe Sagi en dat van Rōdjō Goenòng (Kĕbajakan) vereischt nog nader onderzoek.

3°. *Tĕbō*, verdeeld in drie deelen, namelijk de geslachten der rōdjō's Garang of Gĕgarang en Angèn, en de Balōhōn, welk laatste volgens sommigen het oudste en de oorsprong der beide andere zou zijn.

4°. *Linggō*, deels onder Pĕngoeloe Linggō, deels onder Rōdjō Kĕmala, deels onder Rōdjō Kaja; de beide laatsten gelden min of meer als moedō's, ondergeschikte vertegenwoordigers van den eerste, maar de eenheid van den stam is ongeschonden gebleven. Volgens velen behoort het in Tjĕlala gevestigde geslacht Gadéng ook tot dezen stam. Een aantal gezinnen uit Padang (Gajō Loeōs), die eenige jaren geleden naar Paja Djagat (Pĕgaséng) verhuisden, werden hier in den Linggō-stam opgenomen. Met den stam van Kĕdjoerōn

Linggō in het Dörōt-gebied staan de Linggō van Bōbasan niet in bekende verwantschap.

5°. *Moenté*, onderscheiden in M. Padang, M. Gajō en M. Kala.

De Moenté Padang staan onder Pĕngoeloe Padang; de rechthebbende op dezen titel, Njaq Gĕnta, is door opiumzucht en armoede tot verhnizing naar Isaq genoopt om zich daar door een angkaphuwelijk eenen staat te verschaffen. Zijn neef, Djĕmali, die in Tjitjang Mĕdoeri woont en daar als bōdōl over de stamgenooten fungeert, is ook een obscuur man. Zoo kwam het, dat in Bōbasan, Pĕgaséng enz. sinds lang de imōm der blah M. Padang, Rōdjō Imōm geheeten, feitelijk de functie van rōdjō vervulde.

Rōdjō Imōm stond bekend om zijne ervaring in de geheime wetenschappen van den oorlog en diende als een soort van goeroe prang het Atjèhsche landschaphoofd Pang Sawang (= Moeda Dalam), toen deze, als krachtigste van de vijf verbonden oelèëbalangs, aan T. Tji' Peusangan het hoofd bood. De Gajō's schrijven Pang Sawang's succes in den strijd tegen het alom gevreesde hoofd van Peusangan aan Rōdjō Imōm toe. Een paar jaren geleden stierf hij en werd door zijnen zoon Ilang, een groot opiumschuiver, opgevolgd.

De Moenté Gajō, onder Pĕngoeloe Gajō (de tegenwoordige heet Djaran), gelden als leden van den wijd verbreiden stam der Lòt, dien men in het Meergebied, de Dörōt en Sĕrbōdjadi vindt en die zich achten te behooren tot dezelfde genealogische eenheid als de bewoners van Isaq, terwijl zij alle Moenté als hunne verwanten beschouwen.

Daar in het algemeen de Moenté met de Tjĕbĕrō, Tĕbō, Linggō en Mĕlala van Bataksche afkomst zijn, wil men den naam Moenté Gajō wel zoo verklaren, dat dit gedeelte van den stam, van zuiver Gajōsche afkomst, in ouden tijd naar het gebied van Bōbasan verhuisd en bij de Moenté ingelijfd zou zijn. Zij zouden eigenlijk tot de Lòt behooren. De Moenté Kala staan onder Pĕngoeloe Kala.

6°. *Kĕmili*, een stam, dien wij hier slechts volledigheidshalve en om de eigenaardige plaats, die hij inneemt, vermelden, ofschoon hij geene huizen in Bōbasan heeft. Hij behoort eigenlijk in de kam-

pōng Kĕmili tehuis, waar ook het hoofd woont, maar is gedeeltelijk naar Pĕgaséng en Paja Djagat verhuisd. De lieden van Kĕmili, hoewel Pĕngoeloe Tjéq Böbasan als hun opperste hoofd erkennend, worden *niet* tot de afstammelingen der »Bataq doeö poelōh toedjōh" gerekend, en vormen dus een later toevoegsel tot de gezagssfeer van Rödjö Tjéq, dat in geen der Bataksche Gajōstammen werd opgenomen.

De kleinere genealogische eenheden in Böbasan, zooals die van Pĕngoeloe Boekét, van Pĕngoeloe Gadéng (waarvan de meeste leden in Tjĕlala wonen), van Pĕngoeloe Gölö (eene afdeeling der Moenté) enz. kunnen alle tot een der vijf hoofdstammen teruggebracht worden, hetgeen dadelijk blijkt uit het bestaan van het huwelijksverbod.

In het algemeen kan men zeggen, dat in alle overige nederzettingen onder het gezag van Rödjö Tjéq: Pĕgaséng, Kètöl, Tjĕlala, Wöih-n-Doerén, Bĕroeksah, de bewoners tot een of meer der sub 1°—5° genoemde stammen behooren; zij blijven dan ook, door de geslachten heen, Böbasan als hun tehuis, hun »*oemah*" beschouwen en zeggen, wanneer zij zich naar Böbasan begeven, dat zij *k'oemah* (*koe oemah*) gaan. Dit geldt vooral van de plaatsen, welker afstand van Böbasan voortdurende communicatie toelaat, zooals bijv. Pĕgaséng. Menig hoofd van eenen stam of geslacht heeft zoowel »tehuis" als in Pĕgaséng eene woning, sommigen alleen in Pĕgaséng, maar dit belet hen niet, als rödjö over de stamgenooten in beide kampōngs te blijven fungeeren. Waar zij tijdelijk afwezig zijn, neemt een familielid hunne plaats in; soms zijn daarvoor vaste bödöls (Arab. badal, plaatsvervangers) aangewezen.

Van Böbasan uit bevolkte nederzettingen.

Ook in de meer afgelegen kampōngs treden zoodanige bödöls in de functie van rödjö op, zoodra de stam er door eene of meer vaste woningen vertegenwoordigd is. Deze laatste stedehouders worden uit den aard der zaak allengs feitelijk tot zelfstandige rödjö's, en niet zelden wordt die toestand theoretisch bezegeld door eene plechtige samenkomst met eene kĕndoeri, waarbij een buffel geslacht wordt. Dan is het gezag gesplitst en krijgt de afgelegen blah dikwijls een

eigen naam, maar het stamverband blijft onverbroken en de algemeene stamnaam blijft ook op den nieuwen tak toegepast.

Behalve den daareven genoemden stam van Kĕmili zijn er onder de lieden, die Rōdjō Tjéq als hoofd erkennen, nog twee noemenswaardige uitzonderingen op den regel, dat allen tot de vijf hoofdblahs behooren en in Bōbasan hunne moederkampōng zien; beide in het naburige Pĕgaséng-complex.

De Nampoelōh. Vooreerst de »*Nampoelōh*", alias *Moenté Lòt* of *Moentè Isaq*, of naar hun eigen hoofd *blah Pĕngoeloe Moedō* of *Rōdjō Moedō*, wier verhuizing uit Isaq nog recent (volgens sommigen ± 50 jaren geleden) is, die hun eigen stamverband en een eigen hoofd behielden. Deze exceptie is echter geene volledige, want de menschen van Isaq gelden, ook zonder te verhuizen, als verwanten van de Moenté en van de alom verspreide wali Lòt, welke laatsten men bijv. in Kĕbajakan, Tōwéran, Tingkōm (Tèlòng), Dōsōn (Linggō) en Sĕrbōdjadi vindt.

De lieden van Ōréng. De andere exceptie betreft de straks te vermelden geimmigreerden uit *Ōréng;* deze lieten echter hun stamverband in Gajō Loeōs los en werden geënt op den stam van Rōdjō Tjéq, de Tjĕbĕrō. Zij vallen dus alleen in zooverre buiten den regel, als hunne opname in dien stam van zeer jonge dagteekening is. Na een paar generaties weet men van hunne afkomst even weinig meer als thans van die der Moenté Gajō en andere ingelijfde bestanddeelen der vijf Batakstammen. Zulke aanwassen van buiten hebben hier op de stevigheid van het stamverband niet schadelijk gewerkt; zij worden geheel geassimileerd.

Kĕmili. *Kĕmili*, met 5 huizen, 1 mĕrĕsah en verscheidene hutten is geheel door lieden van den boven (6°) besproken stam onder hunnen Pĕngoeloe Kĕmili bewoond, die nog een tweetal huizen in het Pĕgaséngsche (Paja Djagat) hebben. Hier legden de menschen van Kĕmili rijstvelden aan, daar de meeste gronden in de omgeving hunner kampōng aan bewoners van Bōbasan toebehooren. Op de Blang Kòlaq, het »Wijde Grasveld" ten Westen van Kĕmili, wijst men de overblijfselen eener koetō (versterking) die men, gelijk andere dergelijke resten, aan de Bataks van voorheen toeschrijft. Anderen

zien hierin de oude vesting van zekeren Rŏdjŏ Mĕraqsa, wiens naam ook voortleeft in dien van een rijstveld ten Oosten van Kĕmili. Rŏdjŏ Mĕraqsa stond, ook na de aanstelling der vier kĕdjoerŏns, zelfstandig (*wŏkŏs*, vrijheerlijk) naast hen, maar werd door hen uit ijverzucht bij den Vorst van Atjèh belasterd. Zij vertelden, dat hij geen eerbiedsbetoon jegens Atjèh duldde en zelfs kippen liet slachten, die hij verdacht van in de richting van Atjèh eene sĕmbah gemaakt te hebben. Op last van den Soeltan werd hij nu beoorloogd, maar het gelukte niemand den onkwetsbare te dooden, voordat hij zelf mededeelde, dat men daartoe zijne hand met eene gouden naald moest doorboren. Zijne familie zou deels Isaq, deels Poelò Oe bevolkt hebben! De overlevering brengt den stam van Kĕmili met de bemoeienis van eenen vroegeren Mahradja van Lhŏ' Seumawè in verband. Deze zou zich in eenen Gajŏschen burgeroorlog gemengd hebben, en de vestiging van de voorouders der tegenwoordige Kĕmili-menschen onder een eigen hoofd zou op grond eener beslissing van den Mahradja hebben plaats gehad. Thans staat ook Kĕmili onder Rŏdjŏ Tjéq. Het water voor de velden komt hier van de Aroel Paja Ilang (»Roodmoeras").

Blang Gŏlŏ, een uur gaans Z.W. van Bŏbasan, is eene kampŏng van 3 huizen met 1 mĕrĕsah onder Rŏdjŏ Goeroe, bewoond door lieden van den stam Tjĕbĕrŏ. Een weinig hooger aan dezelfde Aroel Sadòng of Blang Gŏlŏ ligt *Blang Gŏlŏ Oedjŏng*, met 1 mĕrĕsah en 3 huizen, waarvan 2 bewoond door menschen van Pĕngoeloe Gŏlŏ (deze lieden heeten hier *Moenté Oedjŏng of blah Oedjŏng*, zie boven bladz. 159), 1 door menschen van de blah Gajŏ (Moenté), de laatsten onder eenen bŏdŏl van Pĕngoeloe Gajŏ. Nog verder stroomopwaarts heeft men de ladangs *Sadòng*, waar behalve een weinig tabak, veel suikerriet gekweekt wordt. Aan de tegenovergestelde zijde (linker-oever) van Blang Gŏlŏ ligt iets hooger aan de Peusanganrivier Blang Gŏlŏ.

Sarĕl of *Balé* [1], eene kampŏng van 5 groote huizen. Even boven Sarĕl (Balé).

(1) *Sarĕl* is het boven (bladz. 145) beschreven vischtuig; *Balé* heeft de gewone beteekenis van een gebouw zonder wanden, waarin men vergadert.

de kampōng doet een bekapte boomstam met dak als loopbrug (*tòtòr*) over de hier meestal doorwaadbare rivier dienst. De bewoners zijn deels uit Sĕroelō in het Dōrōtgebied afkomstig, maar dezen zijn opgegaan in de blah Tjĕbĕrō, die hier gevestigd was. Aan de overzijde van Sarél heeft men het daarbij behoorende *Kéntjét Manoeq* (d. i. een hoopje dunne vogeldrek), een gehucht van 4 huizen met sirihtuinen enz. van Bōbasan.

Kéntjét Manoeq.

Ōnéng-n-ikōn.

Ōnéng-n-ikōn, ruim een halfuur stroomafwaarts van Sarél, is geene kampōng, maar er zijn op beide oevers pĕrwōrōns en rijstvelden, vooral van Rōdjō Imōm van Koetō Lintang (Pĕgaséng), verder van Pĕngoeloe Linggō enz. en suikerriettuinen en tabakladangs.

Pĕgaséng.

Pĕgaséng ([1]) is de naam van het kampōng-complex, dat wel als de voornaamste kolonie van Bōbasan mag gelden. Het bestaat uit drie, door rijstvelden van elkander gescheiden wijken, en nog twee jongere, meer Zuidelijk gelegen gehuchten. Sommige oude Gajō's beweren, dat Pĕgaséng nauwelijks eene eeuw oud is; hier vooral zegt men nog altijd, wanneer men zich op weg naar Bōbasan begeeft, dat men *k'oemah* »naar huis" gaat. De sawahs krijgen haar water van twee ten Zuidwesten van het Meer ontspringende beekjes, de Wōih-n-Loeang en de Wōih-n-Djĕlòbòq, die zich dichtbij de mĕsĕgit vereenigen en later in de Wōih-n-Arèh (zijtak van de Peusangan) vallen.

Drinkwater haalt men uit groote welputten. De mĕsĕgit, naar hetzelfde model als die van Bōbasan gebouwd, staat in de sawah ten Z. van Lōkōp.

De vrij uitgestrekte rijstvelden van Pĕgaséng zijn niet door blangterrein, maar door jong bosch (*tamas*) omgeven. De wijken of op zichzelf staande kampōngs van Pĕgaséng zijn:

([1]) *Gaséng* beduidt ook in het Gajōsch »tol" (speeltuig). Men heeft hier een voorbeeld van het telkens in het Gajōland terugkeerend verschijnsel, dat een complex van kampōngs eenen naam draagt, onderscheiden van dien van elk zijner onderdeelen. Het meest gewone is, dat een aantal bijeengelegen en min of meer bijeenbehoorende kampōngs naar den naam der rivier, waaraan, of van den berg, waarbij zij liggen, genoemd wordt (Tèlòng, Kètòl, Lòjang, Rampōng enz.).

a. Koetö Lintang, veeal Tĕlintang genoemd, eene verminking, die het woord koetö ook in andere namen ondergaat. Dit bestaat uit ± 20 huizen met 3 mĕrĕsahs. Koetö Lintang.

De blahs zijn:

Tjĕbĕrō, 2 huizen;

Gōlō, (onderdeel van Moenté) ook blah Oedjōng genaamd, een paar huizen; rödjö is Pĕngoeloe Gōlō.

Moenté Padang (zie onder Bōbasan) ook een paar huizen. De waarnemende rödjö dezer blah in Bōbasan, Rödjö Imöm, woonde in Pĕgaséng, evenals thans zijn zoon Rödjö Ilang ([1]).

Moenté Kala, 2 huizen.

Moenté Gajō, 2 huizen.

Tĕbō (zie onder Bōbasan), 2 à 3 huizen: van de blah Rödjö Gĕgarang.

Linggō, ± 5 huizen; de rödjö, Pĕngoeloe Linggō, woont in Bōbasan.

b. Lōkōp met ongeveer 10 huizen en 1 mĕrĕsah. De blahs zijn: Lōkōp.

Tjĕbĕrō, hier slechts door één huis vertegenwoordigd, terwijl een *bödöl* van Rödjö Tjéq als hoofd geldt.

Mĕlala, één huis.

Moenté of *Moenté Lòt* (zie bladz. 160), nader bepaald als *Moenté Isaq,* wijl deze lieden uit Isaq herwaarts geëmigreerd zijn. Zij behoorden daar tot het geslacht van Kĕpala Akal, maar hebben hier een nieuw hoofd, dat Pĕngoeloe Moedō heet, waarom zij ook de *blah Pĕngoeloe Moedō* heeten. Men noemt hen meestal de *Nam Poelōh,* omdat de eerste verhuizers uit 60 huisgezinnen bestaan zouden hebben.

([1]) Hoe onbetrouwbaar vaak de eerste inlichtingen omtrent de positie van personen zijn, zelfs die men *in loco* krijgt, bewijst wel het voorbeeld van dezen Rödjö Ilang. In 1901 ontmoette ik hem in Gloempang Doea en gaf hij, bemerkende, dat ik door tal van lieden uit Pĕgaséng reeds gegevens had verkregen, ook omtrent zijn eigen persoon volkomen dezelfde informatie als die ik van anderen had. Toen de colonne VAN DAALEN eenige maanden later in de Meerstreek was, maakte hij zijne opwachting en speelde brutaal voor bödöl van Rödjö Tjéq en ongeveer imöm voor het geheele Pĕgaséng-complex. Aan Rödjö Tjéq heeft hij natuurlijk wonderen verhaald van de relaties, die hij aan de kust met de Gömpĕni had aangeknoopt, en in zulke gevallen doen ook hoofden niets liever dan een overigens obscuur man, die nu eenmaal de blöndö's (Hollanders) schijnt te kennen, tegenover deze naar den voorgrond brengen.

Kōng. *c. Kōng* (1), ± 14 huizen en 2 mĕrĕsahs. Men vindt hier de blahs van Böbasan meest alle vertegenwoordigd, onder bödöls van de daar gevestigde rödjö's. Van de blah Tjĕbĕrō is hier een Rödjö Wökös [= Atj wakeuĕh (2)] die naar men zegt bij een bezoek, dat hij indertijd aan den Pretendent-Soeltan te Keumala bracht, dezen titel zou hebben verkregen. Deze vrijheerlijkheid geldt alléén het huis van dien rödjö. Verder heeft Tjĕbĕrō hier nog 10 huizen, Tĕbö, Mĕlala en Moenté Padang ieder 1.

Paja Djagat. *Paja Djagat* heet het geheele boven-stroomgebied der Wöih-n-Arèh ten Z. van Pĕgaséng, dat in de latere jaren vooral door menschen uit Kōng, maar ook van andere deelen van Pĕgaséng, Böbasan en Kĕmili en voorts door eene kolonie van immigranten uit Gajō Loeös, steeds meer tot ontginning is gebracht door den aanleg van rijstvelden en ladangs met tabak en suikerriet. Sommigen hebben zich hier voor goed gevestigd, en zoo zijn twee wijken van bijeen gebouwde hutten of huizen ontstaan.

Het gedeelte benedenstrooms heet Buiten-Paja Djagat (*P. Dj. Döröt*) en wordt voornamelijk bewoond door lieden van Pĕngoeloe Kĕmili, die hier 2 huizen hebben. Een uur verder bovenstrooms ligt Binnen-Paja Djagat (*P. Dj. Was*), waar een huis van de »Nam Poelōh" (Moenté Isaq) en 8 huizen van uit Ōréng (Noordoost-Gajō Loeös) geïmmigreerde menschen staan. De woonplaats dezer laatsten wordt ook wel toempōq *Ōréng* genoemd. Zij zijn in den stam van Rödjö Tjéq: Tjĕbĕrō opgenomen. Verder zijn er tijdelijke woningen van menschen, die hunne »oemah", hun tehuis elders hebben. Iets beneden Paja Djagat Döröt, aan de andere zijde der Wöih-n-Arèh, ligt *Paja Rangas*, een gehucht van rijstvelden, hoofdzakelijk behoorende aan Rödjö Tjoet van de blah Tjĕbĕrō in Kōng.

Van de nederzettingen aan de Peusanganrivier beneden Ōnéng-n-ikön verdienen vermelding:

(1) Niet te verwarren met de gelijknamige kampōng in het gebied van Linggö, of met Kōng in Gajō Loeös, van welke laatste kampōng de gelijknamige nederzetting in Boven-Tripa eene kolonie was.

(2) In Atjèh bedoelt men daarmede, als het van hoofden gezegd wordt, dat zij direct aan den Vorst ondergeschikt en aan het gezag der territoriale hoofden onttrokken zijn.

GAJŌ VAN PAJA DJAGAT
(PĔGASÉNG).

Atang Mĕdjoengkōt, ladangs van lieden uit Lōkōp en Kōng (Pĕgaséng). Atang Mĕdjoengkōt.

Brawang ([1]) *Moenté,* een gehucht (pĕdōsōnōn) dat van Pĕgaséng uit door lieden van Moenté Padang bevolkt werd. Brawang Moenté.

Lĕnga, eene pĕdōsōnōn van ± 5 hutten van menschen uit Pĕgaséng. Lĕnga.

Sanéhōn, dit heeft op den linkeroever 1, op den rechteroever 3 huizen en eene mĕrĕsah van lieden van Pĕngoeloe Moedō (dus Nam Poelōh = Moenté Isaq) uit Lōkōp. De bevolking is van Pĕgaséng afkomstig en heeft hier reeds eene mĕsĕgit gebouwd, hetgeen wijst op de levensvatbaarheid der nederzetting. Toch ontbreekt haar nog de volle kampōngorganisatie. Sanéhōn.

Pĕlōndén ([2]), 2 huizen van lieden van Koetō Lintang (Pĕgaséng) behoorende tot de blah van Rōdjō Gĕgarang (Tĕbō). Zekere als onkwetsbaar geldende Panglimō Prang Ėkèh had hier nog al invloed. Pĕlōndén.

Rōté ([3]), eene pĕdōsōnōn van 3 kleine huizen van lieden uit Tjĕlala, tot de blah Mĕlala behoorende; rijstvelden, ladangs en buffelkralen. Rōté.

Pĕpajōngōn met 3 groote en 2—3 kleine huizen en 1 mĕrĕsah; eveneens van Bōbasan uit door lieden van de blah Mĕlala bevolkt en reeds van gehucht tot kampōng ontwikkeld. Pĕpajōngōn.

De overige Westelijke nederzettingen bestaan uit drie complexen, die genoemd worden naar de beide zijrivieren van de Peusangan, waaraan zij liggen: *Wōih-n-Doerén, Tjĕlala* en *Kètòl* ([4]); de monding der eerste, rechterzijrivier heet *Bah Oekōn* (d. i. Bovenstroomsch Bah) en ligt iets hooger stroomopwaarts dan die der tweede, linkerzijrivier, die *Sékirōn* heet. Het complex *Kètòl* ([5]) ligt deels aan de rechterzijrivier *Kètòl,* deels aan de Peusanganrivier zelve, begint stroomopwaarts bij Sékirōn en Bah Oekōn, die men van Rōté uit langs een boschpad over eene kleine waterscheiding naar Tjĕlala en verder in N. W. richting gaande in ± 4 uren

---

([1]) *Brawang* is het Ajèhsche *toei,* eene kolk of kom in de rivier.

([2]) Plaats, waar men veel *loeni's* of *londé's* (eene soort van fuiken, Atj. *brieuëng*) uitzet. Zie boven bladz. 145.

([3]) *Rōté* is een boom, die in het Atjèhsch *roebéë* heet.

([4]) *Tjĕlala* is de plant, die de Soendaneezen *djawer kotok* noemen.

([5]) *Kètòl* (door de Atjèhers *Kitòë* uitgesproken) = aardworm.

gaans bereikt, en eindigt bij Brawang Gadjah. Een ander pad leidt van Rōté over Pĕpajōngōn naar Kètòl en komt bij Tjitjang Mĕdoeri uit.

Wōih-n-Doerén. *Wōih-n-Doerén*, 4 à 5 met mĕrĕsahs voorziene gehuchten, die met namen als *tōa* (benedenstrooms) en *oekōn* (bovenstrooms) of met die van de stammen der bewoners onderscheiden worden. Er zijn 4 huizen van de Moenté Gajō, 2 van de Moenté Padang, 3 van Linggō, 5 van de blah Gadéng, en 1 van de Tjĕbĕrō.

Tjĕlala. *Tjĕlala* bestaat voornamelijk uit drie gehuchten, respectievelijk genaamd *Oemah Palōh* (»Dalwijk"), bewoond door lieden van de blah Mĕlala (4 huizen), *Oemah Boer* (Bergwijk), bewoond door lieden van Pĕngoeloe Gadéng (Tjĕgōp heet de tegenwoordige) en van Moenté Kala (tezamen 7 huizen), en *Oemah Oekōn* (Bovenstroomsche wijk), bewoond door lieden van Pĕngoeloe Kĕbōt van de blah Tjĕbĕrō (3 à 4 huizen). De laatste wijk wordt ook *Blang Rĕngkĕnél* genoemd.

In de mĕrĕsah van Oemah Palōh woonde in 1900—1901 gedurende bijna een jaar de weduwe van Teukoe Oema, Tjoet Diēn, met hare volgelingen. Volgens sommigen wegens rijstgebrek, volgens anderen wegens ongenoegen met hare Gajōsche gastheeren, ging zij in de eerste helft van 1901 weder naar Beutōng terug.

Aan beide rivieroevers zijn sawahs, en verder ladangs en tuinen. Men fokt hier veel vee; ook groeien er kokos en pinang. Tusschen Tjĕlala en Roté heeft men de *Pintoe Rimbō Gĕrbang* (¹), waar tabakladangs door menschen van Tjĕlala zijn aangelegd.

Sékirōn, Tĕtĕmi en Pèlang. De kampōng begint $1\frac{1}{2}$ uur gaans boven de monding der Tjĕlala (*Sékirōn*); de pĕrwōrōn *Tĕtĕmi* (²) ligt ongeveer halfweg, iets dichter bij *Sékirōn*. Beneden Tĕtĕmi, dat ongeveer een kwartier stijgen boven den rechteroever der Tjĕlala ligt, heeft men vlak aan den oever de wōr *Pèlang*, waar de Pretendent-Soeltan van Atjèh op zijnen zwerftocht enkele dagen verbleven is.

(¹) Niet te verwarren met de gelijknamige pintoe rimbō op den weg van Sĕroelō naar Samar Kilang (in het Djĕmèr-gebied).

(²) Eene plant, die aan de oevers van aroels groeit, met lange bladeren, wel iets op de Soendasche *hondje* gelijkende.

Kètòl is evenals Wŏih-n-Doerén en Tjĕlala van Bŏbasan en Pĕgaséng uit bevolkt. De tot dit complex behoorende nederzettingen zijn de volgende: **Kètòl.**

Sékirŏn (1), eene perwŏrŏn van Bah Oekŏn. Bij de monding der Tjĕlala ligt hier eene van boven vlakke rots, die *Atoe Timbangan* genaamd wordt en waaraan eene legende verbonden is. **Atoe Timbangan.**

Malém Diwa (2), de uit de Atjèhsche hikajat en mondelinge overlevering bekende held der onkwetsbaarheid, was op eenen tocht van Awé Geutah naar Takéngŏn om de prinses Pĕtĕri Boengsoe, van wie hij gedroomd had, te zoeken. Aan de samenvloeiing van de Tjĕlala en de Peusangan gekomen, wist hij niet, welken stroom hij moest volgen. Hij liet de beslissing afhangen van het soortelijk gewicht der beide wateren en woog daartoe, op die vlakke rots gezeten, eene gelijke hoeveelheid water uit de Tjĕlala en de Peusangan. Het water der Peusangan was zwaarder, en zoo vervolgde Malém Diwa dus zijnen weg naar de Laut Tawar, die destijds nog Koelŏm ní Pĕtĕri Boengsoe, Vijver van Poetri Boengsoe heette. Daarom heet die rots de Weegrots (Atoe Timbangan) tot op dezen dag.

Bah Oekŏn ± 4 huizen en 1 mĕrĕsah, bewoond door lieden van de blah Pĕngoeloe Moenté Padang, die zich van hier uit deels in Bĕroeksah gevestigd hebben. Van hier door rijstvelden, kokos- en pinangtuinen gescheiden, op 1/4 uur afstands **Bah Oekŏn en Bah Tōa.**

Bah Tōa (»Beneden-Bah"), 3 huizen en 1 mĕrĕsah; 2 huizen van de blah Moenté Kala, onder Pĕngoeloe Kampōng als bŏdŏl, 1 huis van de blah Tjĕbĕrō. Aan de overzijde (rechteroever) ligt in de hoogte

Gĕlòq (3), 2 huizen van lieden der blah Mĕlala, die zich uit Pĕpajōngŏn herwaarts verplaatst hebben, rijstvelden, kokos- en pinangaanplant. Dan heeft men, aan de Wŏih Kètòl, bovenstrooms, aan den linkeroever: **Gĕlòq.**

(1) *Sékirŏn* is de naam van een soort van spook.

(2) Zie *De Atjèhers*, II, 130 vv. Zooals bekend is, gaf het Gajŏsche bendehoofd Teungkoe Tapa (1898—1900) zich voor den herleefden of liever uit zijne afzondering in het woud weer in de menschenwereld verschenen Malém Diwa uit.

(3) *Gĕlòq* is eene inzinking van het terrein.

Tjitjang Mĕdoeri (Kètòl). *Tjitjang Mĕdoeri* ([1]), ± 6 huizen en 1 mĕrĕsah; de bewoners, van de blah Moenté Padang, staan onder zekeren Pĕngoeloe Moedō als bŏdōl. Deze kampōng wordt wel als Kètòl bij uitnemendheid aangeduid. Een kwartier benedenwaarts ligt op den rechteroever:

Gapōl. *Gapōl,* 2 huizen van de blah Moenté Padang en 1 mĕrĕsah. Even benedenstrooms aan denzelfden oever:

Oemah Ranténg. *Oemah Ranténg* ([2]), 2 huizen van de blah Tjĕbĕrō.

Koetō Glimō. *Koetō Glimō* ([3]), 6 groote huizen op den rechteroever; de Pĕngoeloe's Gadéng (Tjĕlala), Linggō, Tjĕbĕrō en Gōlō zijn hier allen door bŏdōls vertegenwoordigd. Aan de overzijde der kampōng ligt de voor het geheele Kètòl-complex dienende Mĕsĕgit Koetō Glimō. Verder benedenstrooms, op den linkeroever:

Gĕnténg. *Gĕnténg,* 2 huizen van de blah Tĕbō, welker hoofd hier Rōdjō Angèn heet.

Kala Kètòl. *Kala Kètòl,* d. i. Kètòl-monding of eenvoudig *Kala,* 5 à 6 huizen en 1 mĕrĕsah van de blah Moenté Kala, op één huis na, dat van den stam Tjĕbĕrō is.

Kala Rimoel. *Kala Rimoel,* naar het beekje van dien naam, dat in de Kètòl uitloopt, is eene onbeduidende nederzetting.

Beneden de Kètòlmonding komt men op den rechteroever der Peusangan aan

Soendōl. *Soendōl,* bestaande uit rijstvelden en tuinen met tijdelijke woningen van lieden van de groote, meer benedenstrooms aan de overzijde gelegen kampōng.

Sĕrĕmpah. *Sĕrĕmpah,* met 1 mĕrĕsah en 9 huizen, waaronder 2 van Gōlō, 3 van Tjĕbĕrō, 2 van Tebō (onder Rōdjō Angèn), 1 van Linggō, 1 van Balōhōn. De kampōng ligt niet ver beneden de monding der gelijknamige rivier in de Peusangan. Tegenover die monding ligt het complex rijstvelden:

Kala Sĕrĕmpah. *Kala Sĕrĕmpah,* door menschen van Sĕrĕmpah aangelegd.

([1]) Bamboe doeri; andere bamboe heet *ōlōh.*

([2]) *Ranténg* = een kleine boomtak.

([3]) *Glimō,* djamboe bidji, groeit hier veel in het wild. Ook zijn er vele andere vruchtboomen.

Eenige bij de Kètòlstreek behoorende pĕrwörōns kunnen hier onvermeld blijven, daar zij nu eens bewoond, dan weder verlaten zijn. Éène, die wegens het derwaarts uitwijken van vele Atjèhers in den laatsten tijd zekere vermaardheid heeft erlangd,

Sĕmĕlét, hebben wij bladz. 27 reeds vermeld. Op 2 dagen afstand van Sĕrĕmpah, ongeveer halfweg van hier naar Pameuë, niet ver van Bĕroeksah, lag die plaats uitstekend tot tijdelijk verblijf van Atjèhsche vluchtelingen. Men was dan ook in 1902 al een goed eind op weg om er eene kampōng van te maken. Vroeger had men er alleen buffelkralen van menschen uit de Kètòlstreek en zelfs van Pĕgaséng. Sĕmĕlét.

Een halven dag gaans ten Noorden van Sĕmĕlét heeft men de meest afgelegene der tot Bōbasan behoorende nederzettingen:

Bĕroeksah, (soms ***Bĕrĕsah*** uitgesproken) aan de linkerzijrivier van dien naam; dit was oorspronkelijk eene pĕrwörōn van menschen uit Bōbasan enz. Allengs heeft men er meer en meer sawahs, ladangs en tuinen aangelegd, en heeft de nieuwe nederzetting, waar ook Atjèhers, vooral uit Samalanga en omstreken, nooit ontbreken, zich tot een kampōngcomplex ontwikkeld. Een man van den stam der Moenté Padang, Mpoe-n-Rĕmantan genaamd, ging in zijne jeugd naar Gajō Loeōs om handel te drijven en kwam met eenige buffels, die hij daar verdiend had, naar de streek, waar hij geboren was, terug. Hij vestigde zich nu te Bĕroeksah, waar zijne buffelfokkerij bijzonder slaagde en ook in andere opzichten voorspoed zijn deel was. Zijn zoon werd door den ouden Rōdjō Tjéq met den titel Béntara Blang begiftigd en belast met de inning der wasél van gĕtah en van door vreemden uitgevoerd vee. Bĕroeksah.

Vermoedelijk deed Tĕkoe Bén Bĕroeksah zulke heffingen ook reeds vóórdat Rōdjō Tjéq hem daarmede belastte en diende die lastgeving slechts om aan het hoogste hoofd een aandeel te verzekeren. Het schijnt, dat T. Bén nu en dan eene huldegave in geld of buffels aan R. Tjéq pleegt aan te bieden.

Bén Bĕroeksah is met de Atjèhsche oelèëbalangsfamilies der naburige kust wel bekend, vooral met die van Samalanga, waar hij met eene Atjèhsche vrouw gehuwd is.

B. HET GEBIED VAN RÖDJÖ BOEKET.

Vergelijking der bevolking van Böbasan enz. met die van Kĕbajakan enz.

De levenswijze, middelen van bestaan en betrekkingen met de buitenwereld van de lieden van dit gebied zijn in hoofdzaak dezelfde als die van het volk van Rödjö Tjéq. Alleen hebben de lieden van Boekét zich niet zoo afgezonderd gehouden als hunne buren van Bataksche afkomst en heeft onder hen de stamindeeling een ietwat ander karakter. De Gajō's van Bōbasan, Pĕgaséng en daarvan uitgegane koloniën denken zich om zoo te zeggen hunne indeeling in vijf hoofdstammen (*blahs*) als van oudsher bestaande en bestemd om nooit te veranderen, al hebben zij wel eens vreemde elementen in zich opgenomen en al wordt in den laatsten tijd de adat van alleen onder elkander te huwen iets minder streng dan voorheen vastgehouden. De Boekét-lieden zijn in dit opzicht minder conservatief en beschouwen de stameenheid meer als een vergankelijk, zij het ook lang levend element. Zij weten, dat sommige van die eenheden door willekeurige splitsing zijn ontstaan, en dat huwelijken tusschen anaq-boeahs van verschillende rödjö's slechts zóó lang verboden blijven als men zich nog herinnert, dat men elkanders wali is, en nog niet tot het plechtig wegnemen van de hinderpaal (*bĕrpĕnrata* of *mĕnĕnggōkōn*) is overgegaan.

Verder zijn twisten tusschen de verschillende stameenheden van dit gebied veelvuldiger en vaak langduriger dan onder de lieden der vijf stammen van Bōbasan.

Boekét Mamat en Boekét Djaran.

Het geslacht der Boekéts is sinds lang in twee takken verdeeld, welker hoofden, misschien bij de eerste splitsing broeders of volle neven, thans in verre bloedverwantschap met elkander staan. Het hoofd van den éénen tak, de Rödjö Boekét bij uitnemendheid, de Kĕdjoerōn, draagt den erfelijken naam *Rödjö Boekét Mamat*.

Degeen, die dit ambt gedurende vele jaren tot 1901 bekleedde, droeg ook den persoonlijken naam Mamat, of, naar zijne oudste dochter, Ama-n-Sĕmidjah, en was bovendien bekend als *Rödjö Boekét Lah*, omdat zijn huis ongeveer in het midden (*lah*) der kampōng stond. Hij was een groot opiumschuiver. Bij zijnen dood in 1901

liet hij een jeugdig zoontje na ([1]), dat Ma'oen heet, thans als hoofd van het huis beschouwd moet worden en onder voogdij staat van zijns vaders vollen neef, thans getrouwd met zijne moeder, Ama-n-Sri Koeala. Deze woont in Lindōng Boelōn (Bintang). Anderen noemen als den invloedrijksten ouderen bloedverwant Bar, alias Ama-n-Tjajamani.

Aan nauwkeurige regels is zulk eene voogdij en waarneming van het ambt niet gebonden: meerdere personen kunnen er deel aan hebben.

Het hoofd van den anderen tak heet erfelijk *Rödjö Boekét Djaran;* de titeldrager, die in November 1902 sneuvelde, was een jong man, opiumschuiver, wiens familiare naam Sagoel en in lateren tijd Ama-n-Oesén (vader van Oesén) luidde. Daar zijn huis meer aan den rand (*éwéh*) der hoofdkampōng lag, heet Rödjö Boekét Djaran ook *Rödjö Boekét Éwéh.*

Deze Sagoel volgde ± 5 jaren geleden zijnen kinderloos gestorven vollen neef Ama-n-Manjaq Brahi op, die zelf zijnen vader was opgevolgd. Ama-n-Oesén heeft drie broeders: Malém, Daloe en Ròkan, eenen zoon: Oesén, en eene dochter. Eene zuster van Ama-n-Manjaq Brahi is met eenen Atjèher gehuwd.

Gedurende het verblijf van den Pretendent-Soeltan van Atjèh in het Gajōland sloot Ama-n-Oesén zich bij diens bende aan, trok met haar naar Pameuë en verder naar de Pidië-streek en werd bij de overvalling van Toeankoe Moehamat Dawōts gezelschap in Boven-Peudoeë' neergeschoten.

Tusschen die beide takken schijnt nog al naijver te bestaan. Niet dat Djaran bepaald aanspraak maakt op Mamats recht op den kĕdjoerōnstitel en den bawar, maar, zooals men weet, treden de kĕdjoerōns uiterst zelden in deze functie op en is voor het dagelijksche leven hunne bemoeienis als rödjö van den eigen stam wel zoo belangrijk. Nu wil de adat, waarvan niemand zich het begin

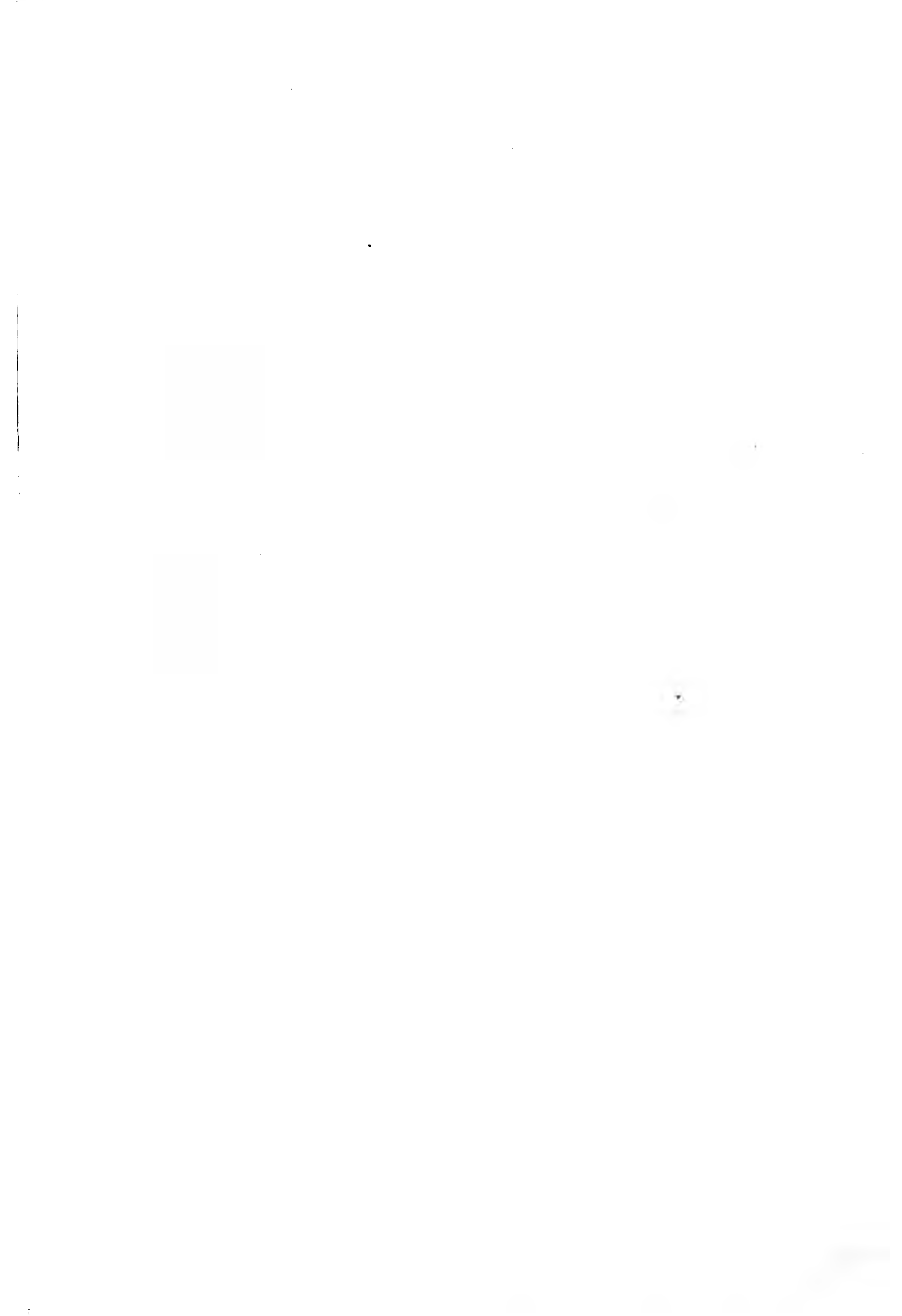
([1]) Eene dochter van Rödjö Mamat is in angkap-huwelijk met eenen Atjèher (Si Gam, eenen zoon van Panglima Kandang in Samōtī) verbonden. Eene andere dochter is getrouwd met iemand van de blah Lòt in Kĕbajakan.

of de oorzaak meer herinnert, dat het gezag van den rōdjō in het geslacht Boekét door diengene der beide Rōdjō Boekét's wordt uitgeoefend, die juist bij de hand is. Deze ongeschreven regeling leidt van zelve tot een zeker overwicht van den slimste, energiekste of populairste van beiden en tot ergernis van dengene, die in de schaduw komt te staan.

Iets anders is[1] het, waar, zooals veel in Gajō Loeōs voorkomt, een *tjéq* en een *moedō* ieder over een bepaald deel van den stam of het geslacht met gezag bekleed zijn. Daar is de machtssfeer van beide rōdjō's nauwkeurig bepaald, en de tjéq heeft onbetwist den voorrang. In de Boekét-familie bestaat over den relatieven ouderdom der beide takken verschil en staat het niet volkomen vast, welk van beide hoofden het grootste is.

Men achtte R. B. Éwéh, wiens stam in den laatsten tijd de talrijkste is, zelfs wel bevoegd om ook kĕdjoerōnsfuncties uit te oefenen, en wendde zich, waar men de beslissing van den kĕdjoerōn noodig had, nu eens tot dezen, dan eens tot genen. Zelfs verhaalt men van gevallen, waarin twee strijdende partijen zich elk tot éénen der Boekéts wendden, en beiden gelijk kregen. Volgens sommigen is de zelfstandigheid van den Éwéh-tak ontstaan gedurende eenen strijd der Boekéts met eenen Rōdjō Tjéq van Bōbasan. Rōdjō Boekét Mamat was toen genoodzaakt te vluchten, en een neef van hem, de voorvader der Djarans of Éwéhs, maakte van die gelegenheid gebruik om zijne plaats in te nemen; naar men wil was die vervanger ook in het bezit der bawar. Later kwam de verdrevene terug, werd de strijd bijgelegd, en bekwam Rōdjō Mamat wel bawar en titel terug, maar zijn neef bleef daarnevens zelfstandig zijne waardigheid bekleeden.

Anderen, die even goed ingelicht kunnen zijn, beweren integendeel, dat de kĕdjoerōnstitel en de bawar oorspronkelijk aan Rōdjō Boekét Éwéh's voorvaderen toebehoorden, en dat R. B. Lah's voorvader die privilegiën door list aan zich wist te trekken gedurende eenen oorlog, dien de Boekéts met eenen Atjèhschen vijand van de kust te voeren hadden. Steeds, waar het zaken betreft, die meer dan drie gene-

MĚSĚGIT VAN KĚBAJAKAN.

raties achter ons liggen, stuit men bij de Gajō's op geheel onbetrouwbare, onderling strijdige overleveringen. Maar dat in de laatste tijden althans de titel en de bawar aan het geslacht van R. Mamat = Lah toebehoorden, daarover zijn de meesten het eens.

Was de tegenwoordige R. Boekét Djaran reeds tijdens het leven van den ouden R. Boekét Mamat een mededinger in zake van het feitelijk gezag, sedert diens dood is hij nog meer op den voorgrond getreden.

In de minder goede verstandhouding, die dikwijls tusschen de beide afdeelingen van het huis Boekét heerschte, schijnt door de hoofden van Bōbasan vaak gestookt te zijn. Toen dan ook 5 October 1901, na het vertrek der colonne Van Daalen uit Kĕbajakan, deze groote kampōng bijna geheel in lichter laaie stond, waren sommigen geneigd, dit aan moedwil van lieden uit Bōbasan toe te schrijven. Men wist wel, dat de Gōmpĕni de kampōng niet in brand gestoken had, en men vermoedde dus, dat vijanden der Boekéts misbruik hadden gemaakt van de anders ongehoorde omstandigheid, dat Kĕbajakan eenige oogenblikken geheel zonder bewoners was. **Brand van Kĕbajakan.**

Intusschen maken latere berichten van verschillende zijden het waarschijnlijk, dat de brand ontstaan is uit de niet gedoofde vuren, waarop vóór het vertrek van den troep gekookt was.

Hoe dit ook zij, van de schoone kampōng Kĕbajakan kan men nu slechts in den verleden tijd spreken; alleen de mĕsĕgit, de mĕrĕsahs en enkele op zichzelve staande huizen bleven gespaard. Thans begint men zeer langzaam de woningen op kleinere schaal dan tevoren weder op te bouwen.

Kĕbajakan was dan eene zeer groote kampōng, die als het ware langwerpig op het Meer toeliep. De mĕsĕgit lag even buiten de eigenlijke kampōng, het verst van het Meer, in ongeveer N. W. richting. Het dichtst bij het Meer, door een weinig sawah daarvan gescheiden, was de mĕrĕsah Kala. Niet ver van de mĕsĕgit heeft men het geëerde graf van *Tĕngkoe Mpōs Kòlaq* (»Wijde Tuin") die als een der voorvaderen van den Boekét-stam geldt, en op eene andere plek dat van *Tĕngkoe Oejōm* (»Denneboom"), een voorvader **Kĕbajakan.**

van de blah Lòt; verder heeft men bij de kampōng nog de heilige graven van *Tĕngkoe Görŏ Gantōng*, van *Tĕngkoe Mampaq* en van *Tĕngkoe Bōntōl Nangka* (= Nangkaheuvel), allen zonder afdak. Een naar buitenaf meer bekend heilig graf, dat van *Datoe Pĕsĕki*, ligt verder van de kampōng, ten Noorden tegen den Boer ni Bŏboeli ([1]). Dit overdekte graf is het voorwerp van vele bezoeken en geloften. Datoe Pĕsĕki zou de vader geweest zijn van Mĕrah Mōgō, den stamvader der lieden van Isaq.

De aroel van Kĕbajakan is de Tami Dŏlŏm, die langs den Noordrand der kampōng stroomt, maar men drinkt meest water uit welputten. De rijstvelden strekken zich aan alle zijden rondom de kampōng uit, maar vele lieden van Kĕbajakan hebben hunne oemō in Tōwéran (Téran) en Rawé. Ladangs hebben sommige der kampōngbewoners wel in de buurt van Tèlòng, maar Kĕbajakan legt zich evenals Bŏbasan, op deze soort van landbouw minder toe. Tabaktuinen en suikerrietvelden hebben zij langs den Noordrand van het Meer (Bŏboeli, Poekös, Mĕpar), waar geene rijstvelden meer aangelegd kunnen worden, tot bij Klitoe.

Stammen en geslachten in Kĕbajakan.

De blahs (geslachten) van Kĕbajakan zijn:

1°. *Boekét Mamat* (*Lah*) en

2°. *Boekét Djaran* (*Éwéh*) van welke de tweede in Kĕbajakan meer huizen had dan de eerste, wiens menschen Lindōng Boelōn bijna geheel bevolken. Verder zitten de leden dezer geslachten in Rawé, Towéran, Tĕmbòlòn (aan de Boven-Sĕmŏdŏm of- Bidén), Toendjang en Djalōng. Over de hoofden werd hierboven het noodige gezegd.

3°. *Goenòng*, welk met de Boekéts zeer nauw verwant geslacht een aantal jaren geleden een zeer krachtig en gezien hoofd tot rŏdjō had. Na diens dood was zijn zoon, Ama-n-Mòga, in naam zijn opvolger; van twee andere zoons (of broederskinderen?): Rambōng en Rŏdjŏ Kidōl (= Linksch) was de laatste de jongste en flinkste, maar hij is reeds vele jaren dood. Een meer verwijderd lid van

([1]) *Bŏboeli* = flesch (Soend. *boeli-boeli*).

de familie, Tĕngkoe Maléq, die nog al godsdienstig en meer energiek was dan Ama-n-Mòga, oefende den meesten invloed en werd ook wel Rŏdjŏ Goenòng genoemd. Deze is in 1901 gestorven en behoefde natuurlijk officieel niet vervangen te worden; zijne rol werd echter overgenomen door den pas onlangs in het Gajŏland teruggekeerden Tadén, die zich ook wel Rŏdjŏ Moedŏ laat noemen. Tadén woonde lang in Tĕmiang, waar hij handel dreef en met eene Maleische vrouw trouwde, is slim en arrogant, en heeft dus vele van de eigenschappen, die vereischt worden om zich thans, nu de herhaalde aanrakingen met de Gŏmpĕni in het publieke leven der Gajŏ's ingrijpen, door zijnen stam als hoofd te laten erkennen.

Als hoofd van de blah Goenòng meldde hij zich dan ook bij de colonne Colijn in 1902 aan, ja hij nam toen zelfs den schijn aan van de rechterhand der Boekéts te zijn, hetgeen hem gemakkelijk viel omdat R. Boekét Mamat onlangs gestorven en niet door een krachtig persoon opgevolgd en R. Boekét Djaran met den Pretendent-Soeltan uitgeweken was.

De Goenòng-stam geldt als rijker dan die van Boekét en heette meer geweren te bezitten dan eenige andere in het Meer-gebied. Deszelfs huizen lagen in het hoogste deel van Kĕbajakan, dichtbij de mĕsĕgit. Alle huizen van Trétét en eenige van Tŏwéran (in welke laatste kampŏng ook de Gajŏsche vrouw van Tadén woont) zijn van de blah Goenòng.

4°. *Pĕngoeloe Bĕroeksah*, een niet talrijk geslacht.

N.B. De blahs 1°, 2°, 3° en 4° zijn van denzelfden stam en mogen onder elkander niet huwen.

5°. *Kala* of *Koeala*, 2 huizen; de naam is ontleend aan de woonplaats, het dichtst bij de monding (kala) der aroel van de kampŏng. Het hoofd Pĕngoeloe Tjéq Koeala of kortweg Pĕngoeloe Kala, woont in Bintang, waar deze blah verscheidene huizen heeft. Zij is (of was) ook vertegenwoordigd in Pĕnarŏn (Dŏrŏt), waar hare leden een eigen hoofd (Rŏdjŏ Mamboel) hebben en niet onder den Kĕdjoerŏn van Linggŏ, maar evenals van ouds onder Rŏdjŏ Boekét staan.

6°. *Pĕngoeloe Moedö,* evenals 4° naar haren rödjö genoemd. Deze staat naast den Pĕngoeloe Kala als de moedö's in Gajö Loeös naast hunne tjéqs, als hoofd van een jongeren tak, die zich tot zelfstandigheid ontwikkeld heeft. Ook deze blah is zoowel in Kĕbajakan als in Bintang vertegenwoordigd.

7°. *Pĕngoeloe Djalél,* ook in Bintang vertegenwoordigd.

8°. *Pĕngoeloe Sagi,* ook in Bintang vertegenwoordigd, maar in die kampōng als blah Wakél bekend.

N.B. 6°, 7° en 8° hebben zich door de steeds meer veldwinnende neiging tot splitsing der stammen afgescheiden van Kala, waarmede zij oudtijds één geheel vormden. Het huwelijksverbod tusschen deze vier blahs blijft nog gehandhaafd. Bovendien geldt dit verbod tusschen deze geslachten en die van Pĕngoeloe Akém (Bintang) en van Pĕngoeloe Lòt (14°). Voor de blah Lòt beperkt zich deze intíeme verbinding met de blah Koeala tot de in Kĕbajakan gezetelde families; de elders wonenden, zelfs die onder Pĕngoeloe Sĕrampaq in Bintang, mogen wel met de blah Koeala trouwen. De uitzondering in Kĕbajakan is eene kunstmatige, ontstaan doordien de blah Lòt hier hare zelfstandigheid verloren heeft.

9°. *Mĕloeöm,* vele huizen. Deze blah komt ook voor in Asérasér. Hoofd is Rödjö Mĕloeöm. Eene kleine kolonie van Mĕloeöm is in het gebied van Bōnén (ten N. van Sĕrbödjadi) terecht gekomen.

10°. *Boedjang,* heeft ook 1 huis in Asér-asér; deze blah, welker hoofd Rödjö of Pĕngoeloe Boedjang heet, schijnt zeer in beteekenis gedaald te zijn.

11°. *Timbangan,* hoofd Pĕngoeloe Timbangan.

12°. *Batén,* vele huizen. Evenals Mĕloeöm, geldt deze blah als rijk. Hoofd Pĕngoeloe Batén.

N.B. De vier blahs 9°—12°, die ook in Kanés, Klōang en Aroel Poetéh wonen, zijn wali's van elkander, zoodat onder hen het verbod van huwelijk geldt. Dit laatste wordt door dezen vierledigen stam ook toegepast op de blah van

13°. *Pĕngoeloe Tjéq Sĕroelö,* eene één huis innemende kolonie van lieden uit Sĕroelö, die tijdens eenen burgeroorlog naar Kĕbajakan

emigreerden. Zij behielden hun eigen hoofd, dat denzelfden titel ging voeren als zijn voornamere bloedverwant in de Dörōt, maar gaven hunne aanhoorigheid tot den Kĕdjoerōn Linggö op. Volgens sommiger beweren zou Sĕroelö van ouds onder het kĕdjoerōnschap Boekét behoord hebben.

14°. *Lòt* (zie boven bladz. 160), 5 groote huizen. Het hoofd, Pĕngoeloe Lòt, werd uit de waardigheid van rödjö ontzet wegens doodslag. Sedert is Rödjö Karang Ampar in Tingköm (Tèlòng) hoofd van deze blah. Ook zij bleef niet verschoond van de zucht naar splitsing en vermenigvuldiging van het aantal rödjö's: niet lang geleden scheidde zich een deel harer leden onder zekeren Rödjö Imöm af.

In de nabijheid van Kĕbajakan zijn nog enkele tot die kampōng behoorende gehuchten, zooals Blō, naar de daar gekweekte sirih zoo genoemd ([1]); Tami Dölöm, Mĕntari, Paja Rödjö, Böboeli en Soemböl zijn complexen van rijstvelden, die bij Kĕbajakan behooren en in Klitoe hebben lieden van deze kampōng buffelkralen en sirihtuinen.

De bevolking van Kĕbajakan bestaat dus uit ongeveer 14 miniatuurrepubliekjes onder eigene rödjö's maar uit slechts 3 genealogische eenheden (stammen als men wil), die wellicht vroeger een vijftal uitgemaakt hebben.

Slechts twee plaatsen aan de Boven-Peusanganrivier behooren tot het Boekét-gebied, Takéngön en Asér-asér.

Takéngön. Deze kampōng ligt iets beneden de uitstrooming van de Peusangan-rivier uit het Meer en strekt zich langwerpig langs den rechteroever uit. Even beneden de kampōng heeft men de waadbare plaats Pĕngĕdéhön waar tevens eene goede loopbrug over de rivier is. Aan den oever tegenover Takéngön begint dadelijk steil gebergte. De uitgestrekte rijstvelden (vooral een Mampaq genaamd complex) ten N. van Takéngön, behooren alle aan lieden

Takéngön en Kĕnawat.

([1]) Volgens Majoor VAN DAALEN; ik hoorde den naam Blòq uitspreken, hetgeen met deze verklaring niet rijmen zou.

uit Böbasan. De hier wonenden hebben hunne rijstvelden en ladangs alle in Pĕdĕmoen en in Kĕnawat; de kampŏng Kĕnawat is geheel van Takéngŏn uit bevolkt.

Uit Pĕdĕmoen halen de menschen van Takéngŏn hunne voorraden per prau over het Meer; van daar dat zij, vrouwen zoowel als mannen, bekend staan als bijzonder bedreven in het omgaan met die vaartuigen. Er zijn 2 mĕrĕsahs en ongeveer 12 huizen, te verdeelen in 5 blahs.

De blah *Pĕnqoeloe* of *Tĕngkoe Akém*, die van Tĕnambaq herkomstig moet zijn, en ook in Bintang (Dĕdamar), Nòsar en in Beneden-Lòjang (Dŏrŏt) vertegenwoordigd is, heeft hier een eigen rŏdjŏ; zij mag met de overige hier woonachtige blahs in aanverwantschap treden. De *Imŏm Balé*, die hier thuis hooren en ook in Nòsar vertegenwoordigd zijn, hebben zich nog niet zeer lang geleden wegens onderlingen twist gesplitst: de eene blah behield den ouden naam, de andere nam dien van haar hoofd, *Pĕngoeloe Amal*, aan; genealogisch bleven zij geheel één. Dit laatste geldt ook van de twee overige blahs, *Soekoe* en *Gölö* (niet te verwarren met het gelijknamige geslacht in Pĕgaséng), welker splitsing reeds van vroeger dateert, maar toch ook nog niet vergeten is. Beide splitsingen vonden hare oorzaak in twisten om den voorrang, die begunstigd werden door de splitsing van het huis Boekét: wie bij Rödjö Mamat niet terecht kwam, ging tot Rödjö Djaran. De vrede tusschen die beide tweetallen partijen is nu sinds lang hersteld, zoodat de verdeeling weinig meer beteekent.

In eene nog oudere periode schijnen alle vier blahs één geweest te zijn, want nog steeds geldt het huwelijksverbod tusschen Imöm Balé, P. Amal, Soekoe en Gölŏ. Met een afgedwaald gedeelte van den Soekoe-stam daarentegen, dat in Tŏwéran (en Rawé) terechtgekomen en in den Goenòng-stam opgenomen is, mogen de Soekoe van Takéngŏn (en Kĕnawat) benevens hunne drie verwante stammen thans trouwen.

De blahs Soekoe en Gölö zijn meerendeels voor goed naar Kĕnawat verhuisd en hebben in de moederkampŏng nog slechts ieder één huis; de overige 3 blahs hebben daar slechts tijdelijke verblijven voor de bewaking en bewerking hunner velden.

De Pretendent-Soeltan koos zich bij zijne eerste vlucht naar het Gajōland de kampōng Takéngōn tot verblijf, omdat men meende, daar niet zoo gemakkelijk als bijv. in Kĕbajakan onverwacht door onze troepen overvallen te kunnen worden. Toen de colonne VAN DAALEN hier kwam, is de geheele bevolking naar Kĕnawat uitgeweken, en daar zij later hare kampōng door een herhaald verblijf van den troep te zeer beschadigd vond, keerde zij niet meer derwaarts terug.

Asér-asér.

Asér-asér [1] bestaat uit 1 mĕrĕsah, een paar huizen en eenige hutten, bewoond door lieden van de blahs Mĕloeōm en Boedjang, die onder de te Kĕbajakan gevestigde rödjö's ressorteeren.

Volgt men van Takéngōn, na de rivier overgestoken te zijn, den Zuidrand van het Meer, dan komt men het eerst aan

Ōné-ōné.

Ōné-ōné [2], eene pĕdōsōnōn van ± 10 hutten, als eene kolonie van Takéngōn te beschouwen. Hoewel geene kampōng, is deze nederzetting ook na afloop van den oogst harer rijstvelden nooit geheel verlaten, hetgeen o. a. in de aanwezigheid van sirih-aanplantingen zijne oorzaak vindt.

De bij dit gehucht voorkomende boezem van het Meer heet Tĕlōq-n-Ōné-ōné. Ook de meeste andere dier inhammen hebben namen.

Pĕdĕmoen.

Pĕdĕmoen [3] ligt op eenigen afstand van den Meerrand aan den linkeroever der Aroel Kĕnawat tusschen de oedjōngs (zie boven bladz. 5) Brah Panjang en Boer-n-Ōné-ōné, die hier een weinig ruimte open laten. In 4—6 kleine huizen en 1 mĕrĕsah vindt men hier lieden van al de 5 blahs van Takéngōn, die onder de hoofden der moederkampōng ressorteeren. Zij hebben hier zoo goed als uitsluitend rijstvelden, benedenstrooms alleen aan den linkeroever, boven aan beide zijden van de aroel. Het dal dezer aroel verwijdt zich verder stroomopwaarts, waar aan beide zijden rijstvelden en aan den linkeroever de kampōng.

---

(1) Naam van eene struik, die in het gebergte op blang-terrein voorkomt.

(2) *Ōné* (Atj. *anòĕ*) is zand.

(3) Pĕdĕmoen, »plaats van ontmoeting", volgens sommigen oudtijds plaats van samenkomst voor Rödjö Boekét met Siah Oetama voor de behandeling van zaken.

Kĕnawat. *Kĕnawat* ([1]); ± 9 huizen en 2 mĕrĕsahs, die tot vóór korten tijd bewoond waren door de blahs Soekoe, onder den Pĕngoeloe Bantan, alias Ama-n-Rèdjah, en Gölö onder den Pĕngoeloe Soeléman, alias Ama-n-Sĕloejah. Toen in 1901 (zie bladz. 179) alle inwoners van Takéngön herwaarts gevlucht waren, werden zij te rade om zich aan de Gömpĕni te onderwerpen, maar begrepen zij, daarvoor in plaats van hunne 5 hoofden, éénen man voorop te moeten stellen, die Maleisch en de zeden der Gömpĕni verstond. De keus viel op zekeren Panglimö Prang Amin ([2]), van de blah Gölö. Deze wereldwijze, die reeds jaren geleden als krijgsoverste in loondienst gestaan had bij T. Béntara Gloempang Doea in diens strijd tegen Peusangan, die verder zijne handelsreizen (in paarden) tot Penang had uitgestrekt, liet zich het vereerende aanbod welgevallen, maar was wel eenigszins bevreesd, dat men, wanneer eenmaal de schrik voor de Gömpĕni geweken was, hem weder zou degradeeren. Daar nu in het Gajöland eene afspraak als onherroepelijk geldt, wanneer men ze in het openbaar en opgeluisterd door een offermaal van een of meer buffels, maakt, eischte Panglimö Prang Amin, dat men op zulke wijze hem tot hoofd van alle in Kĕnawat vereenigde geslachten zou aanstellen. Zulks is geschied, en daarna meldde onze nieuwbakken pĕngoeloe zich bij de colonne VAN DAALEN en stelde zich voor als het hoofd van Soekoe en Gölö tezamen, zonder in historische beschouwingen te treden of van de andere, uit Takéngön uitgewekene blahs melding te maken.

Overigens is omtrent deze blahs onder Takéngön het noodige gezegd.

Kĕnawat is bekend als woonplaats van de beste zilversmeden van het Gajöland. Bij den oorsprong der Aroel Kĕnawat, niet ver Noordwaarts van de plaats, waar de weg van Kĕnawat naar Isaq, met dien van Pĕgaséng samenvalt (Pĕmarén Simpang Kĕnawat) is (of was) een kajoe töi-boom ([3]), die traditioneel als de grens

Eene grens tusschen het Meergebied en de Döröt.

([1]) *Kĕnawat* = eene hut in eenen boom, zooals men die in het woud wel als slaapplaats gebruikt uit vrees voor wilde dieren.

([2]) Diens jongere broeder Ladjim is een bekend goeroe van het didönġspel.

([3]) D. i. het Mal. *kajoe tahi*.

EEN GAJŌ UIT KĔNAWAT (RECHTS), ÉÉN UIT ISAQ (LINKS) EN PANGLIMA PRANG AMIN VAN TAKÉNGÖN (MIDDEN).

tusschen het gebied der Döröt en der Laut op deze hoogte geldt; een voor het Gajöland zeldzaam geval van grensaf bakening in onbewoond gebied, dat zeker wel eene bijzondere oorzaak zal hebben. De rustplaats heet nog altijd Pĕmarén Kajoe Töi.

De veebezitters van Kĕnawat hebben deels hunne kralen in het Dörötgebied in Lĕloemboe bij Pĕnarōn; zij betalen daarvoor geene grondhuur, maar hebben natuurlijk het »gebed" van den Kĕdjoerōn van Linggö (zie boven bladz. 94—5) moeten verzoeken voor die tijdelijke vestiging.

Van Pĕdĕmoen Oostelijk verder gaande, laat men al spoedig rechts, iets hooger dan Pĕdĕmoen de nederzetting *Angkép* liggen, welker 4 kleine huizen door menschen van Takéngön bewoond zijn; de hier geplante sirih heeft een goeden naam. Verder leidt het vrij moeilijke pad naar Tōwéran of Téran, welke tamelijk groote kampōng met 3 mĕrĕsahs en 25—30 huizen op den rechteroever harer kleine aroel op eenigen afstand van den Meerrand ligt. Eene mĕsĕgit van het reeds beschreven model staat even buiten de kampōng.

Angkép.

Tōwéran (Téran).

De blahs zijn: *Boekét*, *Goenòng*, beiden ressorteerende onder de hoofden te Kĕbajakan, hoewel de bödöl der blah Goenòng, Kĕdjoerōn genaamd, vrij zelfstandig is; *Soekoe* (hier in Goenòng opgegaan, maar daarvan toch nog altijd onderscheiden, gelijk wij onder Takéngön al opmerkten); *Lòt* (zie bladz. 177) onder den rödjö dier blah in Tèlòng, namelijk Rödjö Karang Ampar; *Ōwaq*, aldus genoemd naar hunne vroegere, thans verlaten woonplaats aan de Djĕmèr, van waar zij naar het Meergebied verhuisden en zich deels in Koeala Bintang, deels in Tōwéran vestigden. Het hoofd van deze blah voor beide plaatsen heet Rödjö Gĕgarang en woont te Tōwéran.

Enkele jaren geleden moet eene cholera-epidemie in Pĕdĕmoen en Tōwéran een paar honderd menschen ten grave gebracht hebben.

In Tōwéran teelt men hoofdzakelijk rijst; andere aanplantingen dienen alleen voor eigen gebruik en vee en paarden fokken slechts enkelen.

De eerstvolgende bewoonde vallei in Oostelijke richting heet *Rawé* en bestaat uit drie wijken (*tōmpōqs*), elk met 1 mĕrĕsah. In

Rawé.

de meest bovenstrooms op den rechteroever van de Wŏih-n-Rawé gelegen wijk woont de blah Boekét in 4 huizen: zij heeft hier slechts eenen bŏdŏl van den rŏdjŏ te Kĕbajakan. De beide andere tŏmpŏqs liggen op eenigen afstand stroomafwaarts op den linkeroever. De hoogst gelegene (5 huizen) is de hier in Goenòng opgenomen blah *Soekoe* (zie onder Kĕnawat en Tŏwéran); de derde is die blah *Goenòng* zelf, met zekeren Panglimŏ Radaq als bŏdŏl van den rŏdjŏ in Kĕbajakan.

Suikerriet, rijst enz. plant men hier voldoende voor eigen gebruik, maar de sirih (*blŏ*) van Rawé is alom bekend en wordt door de buren gaarne gekocht.

Van Rawé weder Oostelijk gaande, komt men langs de *Oedjŏng Kalang* en *Tĕlŏq Kalang*, waar somtijds buffelkralen (*wŏr*) plegen te zijn, naar de kampŏng Nòsar, die wij voorloopig voorbijgaan als niet tot het gebied van Kĕdjoerŏn Boekét behoorende. Verderop krijgt men:

Bĕwang. *Bèwang* [1], waar eenige hutten en wŏrs van lieden uit Bintang en Kala (Koeala) Bintang plachten te zijn, die niet voortdurend bezet waren. Thans schijnt men er ook rijstveld aangelegd te hebben. Van hier verder Oostelijk komt men aan de belangrijke vallei van Bintang en bereikt het eerst de op den linkeroever van hare aroel, iets hooger dan de monding gelegen kampŏng

Kala Bintang. *Kala* of *Koeala Bintang*, 1 mĕrĕsah en 5 à 6 huizen van de blahs *Lòt* (zie boven bladz. 160, 177 en 181), die onder den te Bintang wonenden rŏdjŏ Pĕngoeloe Sĕrampaq staan, en *Ŏwaq*, waarover men zie onder Tŏwéran. Een kwartier gaans stroomopwaarts aan denzelfden oever

Lindŏng Boelŏn. *Lindŏng Boelŏn*, met 1 mĕrĕsah en 5—6 huizen, alle van de blah Boekét (Mamat, alias Lah) onder eenen vollen neef van den in 1901 overleden Kĕdjoerŏn: Ama-n-Sri Koeala, als bŏdŏl. Deze kampŏng ligt als ingesloten door het gebergte, het is de eenige plaats aan

---

[1] Naar deze plaats heet de oedjŏng, waaraan het ligt; zoo heeft men verder tusschen Nòsar en Bĕwang: Oedjŏng Balè, O. Djamboe, O. Tanòh Ilang; tusschen Koeala Bintang en Bĕwang: O. Bintang, O. Soelé, O. Poelŏ, enz.

GEZICHT OP BINTANG.

het Meer, waar pinangboomen vrucht dragen en waar men in den laatsten tijd zelfs tracht, kokosboomen te planten.

Van Koeala Bintang kan men midden door de uitgestrekte rijstvelden, die het Meer ten Oosten begrenzen, naar het ± $^1/_2$ uur gaans van het Meer aan beide oevers der Wöih ni Dĕdamar gelegen *Bintanq* gaan. Op den meest bevolkten rechteroever van dit water heeft men ± 15 huizen van de blahs *Pĕngoeloe Kala*, waarover men zie onder blah 5° van Kĕbajakan (bladz. 175), *Pĕngoeloe Moedō* (zie 6° onder Kĕbajakan, bladz. 176), *Pĕnqoeloe Djalél* (zie 7° onder Kĕbajakan) en *Wakél*, in Kĕbajakan Pĕngoeloe Sagi genoemd (zie aldaar 8°, bladz. 176), alle drie oorspronkelijk één met Kala; verder *Pĕngoeloe* of *Tĕngkoe Akém*, onder Takéngön reeds vermeld; deze blah heeft hier 2 huizen en hooger aan de Wöih-n-Dĕdamar in de kampōng Dĕdamar nog 2. Daar Pĕngoeloe Kala, zooals van zelf spreekt, op dezen rechteroever het meeste gezag heeft, wordt dit gedeelte van Bintang wel *Kampōng Pĕngoeloe Kala* of *Koeala* genoemd; de linkeroever heet evenzoo *Kampōng Pĕngoeloe Sĕrampaq*, naar het hoofd van de blah Lòt, die hier ± 10 huizen en geene andere blahs naast zich heeft. Bintang.

Bintang, geheel door rijstvelden omgeven, heeft 2 mĕrĕsahs en eene kleine mĕsĕgit met idjoek-dak, die iets beneden de *Kampōng Pĕngoeloe Sĕrampaq* ligt.

Dĕdamar, daareven reeds genoemd, heeft een paar huizen en 15 à 20 hutten voornamelijk van de blah Akém, en geldt als de pintoe rimbö der beide wegen, die van het Oosten van het Meer naar het Dörötgebied leiden: de *dĕné Oemang* en de *dĕné Kĕrĕtan*. De kampōng wordt in ruimeren zin tot Bintang gerekend, evenzeer als Lindōng Boelön, Koeala Bintang en, den Oostelijken hoek van het Meer naar het Noorden om: Dĕdamar.

Mönjö, ten Westen waarvan, aan den Noordelijken meerrand geene rijstvelden en dus ook geene eigenlijke kampōngs meer voorkomen, vóór de buurt van Kĕbajakan. Mönjö.

De aroel loopt West van de kampōng, maar haar water is ten behoeve van den rijstbouw meerendeels naar het Oosten afgeleid.

Westelijk van de kampōng zijn wōrs en aanplautingen van tabak, suikerriet enz. Het drinkwater is door den oevergrond gefiltreerd Meerwater, dat men door het graven van ondiepe putten verkrijgt.

Iets boven de kampōng ligt een jong heilig graf van zekeren *Habib Sajét* uit Pasè.

De 8—9 huizen worden bewoond door lieden van dezelfde tot Kala behoorende blahs, die men in de Kampōng Pĕngoeloe Kala van Bintang aantreft, en zij sorteeren onder de daar gevestigde rōdjō's.

Zooals ons bleek, bestaat de bevolking van het geheele Bintang-complex, afgezien van enkele geïmmigreerden, (Ōwaq, Tĕngkoe Akém, en Pĕngoeloe Sĕrampaq, welke laatste stam echter te Kĕbajakan onder den naam Lòt vertegenwoordigd is) uit dezelfde stammen, die men te Kĕbajakan vindt. Men volgt hier dan ook ten opzichte van deze moederkampōng hetzelfde spraakgebruik, dat bijna alle onderdanen van Rōdjō Tjéq ten opzichte van Bōbasan inachtnemen: men noemt haar *oemah*, d. i. de kampōng 'bij uitnemendheid, aller tehuis.

De geslachten, die in het Bintangsche en die welke in of nabij Kĕbajakan wonen, staan gewoonlijk onder éénen rōdjō, die òf ter plaatse, waar hij niet zelf woont, door eenen bōdōl vertegenwoordigd is, òf in beide plaatsen een huis heeft en afwisselend verblijft.

Hetgeen hier van Bintang c. a. gezegd is, geldt evenzeer van andere nederzettingen, die uit Kĕbajakan herkomstig zijn.

Westelijk van Mōnjō heeft men nu verder daar, waar het gebergte niet al te dicht den Meerrand nadert, maar genoeg blangterrein overlaat, buffelkralen en tijdelijke tuinen met het noodigste voor degenen, die daar nu en dan verblijven. Zoo bijv.

Gĕgarang. *Gĕgarang* (¹), waar lieden van Bintang hunne wōrs hebben, maar van waar zij in den tijd, dat er geene rijst te velde staat, hunne buffels dichter bij de kampōng brengen. Van menschen van Kĕbajakan zijn hier, gelijk langs den geheelen Noordoever pĕnjangkoelōns en tuintjes.

(¹) Eene moerasplant, welker bladeren wel als groente gebruikt worden.

Het stroompje, welks water men drinkt, de Sĕnang, komt hier onder uit het gebergte, hetgeen evenzeer in Klitoe het geval is.

Klitoe heeft een tiental hutten, alle van menschen uit Kĕbajakan, die op de hier weidende buffels passen en in de buurt wat tabak, suikerriet enz. planten. Hier is namelijk de wör van den Kĕdjoerōn, Rödjö Boekét Mamat, wiens buffels het geheele jaar door niet naar huis gebracht worden, en de voortdurende aanwezigheid van melk houdt ook anderen langer op deze plek vast. Klitoe.

Lĕlaboe, Mĕpar (1), *Poekös* en *Böboeli* zijn alle plekken met aanplantingen van lieden uit Kĕbajakan; Mĕpar wordt zelden geheel verlaten, omdat er veel sirih groeit, maar op de andere plaatsen verblijven slechts nu en dan menschen. Als Westelijke grens van Böboeli kan men een in het Meer ietwat vooruitspringenden rug, den Oedjōng Didésön, beschouwen. Ten Westen daarvan is *Mĕndalé* (2), het eerste rijstveld van Kĕbajakan van deze zijde. Lĕlaboe enz.

Alle meldenswaardige bewoonde plaatsen om en dichtbij het Meer zijn thans ter sprake gekomen, zoodat wij nu de aanhangsels van het Meergebied moeten behandelen, die tot het kĕdjoerōnschap van Rödjö Boekét gerekend worden.

Tèlòng (»verbrand") heet het belangrijke complex van drie kampōngs of gehuchten, op vrij grooten afstand van elkander, een paar uren Zuidelijk van den gelijknamigen vulkaan tegen den Noordelijken voet van het gebergte, dat aan de Zuidelijke, naar het Meer toegekeerde zijde Boer ni Böboeli heet. De vulkaan wordt, al ligt er een zwak zadel tusschen hem en den hoogsten top van den Boer Kaul (Goenòng Geureudōng) door de Gajō's tot den Boer Kaul gerekend. De verwoestingen, die uitbarstingen van den »Verbranden Berg" (*Boer Tèlòng* of *Mĕtèlòng*) op de vlakte ten Zuiden daarvan Tèlòng.

---

(1) *Pĕpar*, door den bliksem (*poengi*, eigenlijk de donder, die door de Inlanders ook elders als het actieve element beschouwd wordt; bliksem is *kilöt*) getroffen; *mĕpar* treffen (met den donder als onderwerp).

(2) Sawahs (*oemö*), die min of meer een geheel vormen, dat zich van een ander complex afteekent, hebben in het Gajōland meestal eigennamen; wij laten zulke détails in den regel rusten. Mĕndalé bestaat deels uit rijstveld, deels uit tuinen, die men niet heeft kunnen irrigeeren.

aanrichten — naar men zegt, voor het laatst meer dan eene halve eeuw geleden — hebben aan het kampōngcomplex zijnen naam gegeven. De kampōngs zijn:

Trétét. *Trétét* ([1]), met ± 10 huizen en 1 mĕrĕsah, bewoond door lieden van de blah Goenòng uit Kĕbajakan. Rödjö Goenòng heeft hier als bödöl eenen neef, die onder den titel Rödjö Angén, vrij zelfstandig optreedt, en, ofschoon eigenlijk geen rödjö, toch ook menschen onder zich heeft, die de functies van toeö en imöm vervullen. Trétét, op den rechteroever der Wöih ni Tèlòng gelegen, gold als balé (tol) voor de Atjehers, die uit Pasè over deze plaats het Gajöland binnenkwamen; de kleine voordeelen hiervan waren voor Rödjö Goenòng.

Tingköm. *Tingköm* ([2]) ligt verder Oostelijk, aan de andere zijde van de Wöih ni Tèlòng en heeft 1 mĕrĕsah en 9 huizen, bewoond door menschen van de blah Lòt (zie boven bladz. 181) onder Rödjö Karang Ampar, die zoowel te Kĕbajakan als hier eene vrouw heeft en beurtelings hier en daar vertoeft.

De reden, waarom R. Karang Ampar de functie van Pĕngoeloe Lòt vervult, werd onder Kĕbajakan besproken.

Aan de overzijde van de Aroel Tingköm, tegenover de mĕrĕsah, ligt de mĕsĕgit. Die aroel, samen met de Wöih-n-Tèlòng sluiten de kampōng bijna als een eiland in.

Van Tingköm gaat men, het uitgestrekte moeras Paja Kòlaq (Wijdmoeras), waar zich nog eene onbeduidende nederzetting uit Tingköm bevindt, rechts latende liggen, in ± 1 uur naar

Rĕdĕlōng. *Rĕdĕlōng* ([3]), dat aan eene aroel op ± 10 minuten afstands van hare monding in de Wöih (Aroel-)n-Rĕdĕlōng ligt. Deze rivier vormt met de Aroel ni Tjĕlala de Wöih-n-Sĕmödöm (Bidén), die in de Djĕmèr valt, zoodat men Rĕdĕlōng strikt genomen al tot het Djĕmèrgebied zou moeten rekenen.

([1]) Eene soort van brandnetel.

([2]) Een woudboom, ook Atj. *tingkeuĕm*.

([3]) Zoo heet een schotel met rijst, waarop andere spijzen gestapeld zijn, en dien de familie der bruid den avond van de eigenlijke bruiloft aan die der bruidegoms zendt. In de Alastaal is *dĕlōng* = berg.

Omtrent de afkomst der lieden van Rĕdĕlōng zijn verschillende verhalen in omloop; sommigen laten hen uit Arabie afstammen, anderen uit Atjèh.

Hun voornaamste voorvader was een heilige, *Tĕngkoe di Koetō* (Koetō Tras), wiens graf op eenen heuvel op een kleinen dagmarsch van de kampōng ligt, en ter eere van wien de bewoners van Rĕdĕlōng beschouwd worden als *wōkōs* (Atj. wakeuĕh), zelfstandig. Het hoofd draagt den titel van Pĕngoeloe Kètòl; de stam mag met alle andere Meerbewoners echtverbintenissen aangaan. De heilige van Tèlòng.

Veel Atjèhsch bloed is in de latere jaren in de bevolking van Rĕdĕlōng gekomen, die eene groote voorliefde voor angkap-huwelijken der dochters met Atjèhers aan den dag legde.

Uit dit geslacht zou Tĕngkoe Tapa afkomstig zijn, die van 1898—1900 telkens op nieuw ter Noord- en Oostkust van Atjèh met zijne benden onrust stookte. Hij moet vroeger een groot opiumschuiver en dobbelaar geweest zijn en zich aan de bloedwraak, die wegens eenen door hem beganen doodslag op hem rustte, door de vlucht in het gebergte onttrokken hebben. Tĕngkoe Tapa.

Daar leefde hij, op den Goenòng Geureudōng een zevenjarig leven van askese (*tapa*) en kwam toen weer in zijne oude omgeving terug, uitgerust met allerlei wondermacht, en uiterlijk zóó veranderd, dat niemand hem herkende. Voor zijne heilige krijgsondernemingen vond hij in de Atjèhsche kustlanden nog meer volgelingen dan in zijn vaderland. Alom verbreidde zich de faam van zijne mirakelen; hij was de uit de onzichtbare wereld in dit leven teruggekeerde Malém Diwa! ([1]). De Pretendent-Soeltan van Atjèh bezigde hem als een bruikbaar werktuig om benden te vormen, en toen Tĕngkoe Tapa of Malém in 1900 gesneuveld was, hield die zwervende vorst zulks voor de zijnen zoo lang mogelijk geheim.

Tèlòng heeft rijstvelden en tuinen, verder naar het bosch ook ladangs met tabak en suikerriet; de ladangs der lieden van Kĕbajakan liggen meerendeels hier. De inwoners doen ook veel aan veeteelt en hunne buffels

---

([1]) Zie *De Atjèhers*, Deel II, bladz. 130—34.

worden gedeeltelijk in kralen (*wörs*) gehouden, wat Tingköm betreft in Gĕnténg Samén, die van Trétét in Aroel Poetéh, of in Wör Mangkoe (dichtbij het heilige graf), die van Rĕdĕlōng in Klōang.

Ten Oosten van Tèlòng behooren nog tot het Boekét-gebied eenige nederzettingen aan de Wöih ni Rĕdĕlōng, die zich eerst met de Tjĕlala vereenigt en dan volgens Kapitein Colijn den naam Bidén voert, om later als Wöih ni Sĕmödöm, versterkt met het water van de Roesép, de Boegaq en de Lampahan, benedenstrooms van Samar Kilang in de Djambō Ajé te vloeien; zij zijn:

Gĕnténg Samén, Pĕpĕdang, Kanés, Klōang en Aroel Poetéh.

Gĕnténg Samén, eene steeds bewoonde pĕrwörön (± 6 hutten) van Rödjö Karang Ampar in Tingköm in welker nabijheid zich een klappertuin bevindt. Van daar komt men langs het onbewoonde *Pĕpĕdang* naar *Kanés,* waar eene meer vaste, uit Kĕbajakan afkomstige bevolking 5 kleine huizen bewoont en rijstvelden heeft aangelegd. Zij behoorde tot de onderling verwante blahs Mĕloeöm, Boedjang en Batén (zie 9°, 10° en 12° onder Kĕbajakan) en verkocht hare overvloedige rijst o. a. naar Tĕmbòlòn en Roesép. Kokos en pinang werden hier ook geteeld. De nederzetting schijnt, evenals Klōang en Aroel Poetéh, in de laatste jaren achteruitgegaan te zijn. De Pĕngoeloe Batén genoemde rödjö woont afwisselend hier en te Kĕbajakan. Als belangrijk knooppunt van verschillende wegen leerden wij Kanés boven bladz. 32 reeds kennen. Aan die ligging dankt Kanés het voordeel, in normale tijden gewoonlijk van de verschillende levensmiddelen der Gajō's (rijst, zout, droge visch, tabak, pinang, kokosnoten) voorzien te zijn, zoo namelijk, dat kleine doortrekkende gezelschappen van Gajō's hier een en ander van hunne gading vinden.

Klōang, minder bevolkt dan Kanés, maar overigens soortgelijk; de plaats is bekend om hare mooie rijst. De bewoners behooren deels tot de blahs Mĕloeöm en Lòt uit Kĕbajakan, deels zijn zij uit Rĕdĕlōng afkomstig. Er zijn vele buffelkralen.

Aroel Poetéh heeft geene rijstvelden, daar de hooge steile oevers der rivier zich hier tegen de afleiding van het water verzetten. Wel groeien er, evenals in Kanés en Klōang, arèn-(panggōh-), kokos- en pinangboomen. De colonne Colijn nam echter van die vrucht-

boomen hier niet veel meer waar. Er zijn een paar tijdelijke woningen van de blah Mĕloeöm uit Kĕbajakan, welker rödjö hier zijne buffelkraal heeft.

Tĕmbòlòn, 5 kleine huizen en 1 mĕrĕsah, bewoond door lieden van Rödjö Boekét, onder een door dezen aangesteld hoofd, Kĕdjoerōn Moedō; zoowel boven als beneden de kampōng zijn rijstvelden. Een uitgeweken gedeelte dezer bevolking woont thans in Gĕnténg, aan een zijstroompje van de Lòjang (Dörōt-gebied). Tĕmbòlòn, Bĕdaq, Koetō Lintang en Roesép.

Bĕdaq, enkele huizen, bewoond door lieden, die eenige jaren geleden uit Tĕnambaq (in het Djĕmér-gebied) herwaarts vluchtten, toen hun hoofd, Pĕngoeloe Bĕdaq, oorlog voerde. Die reusachtig zware Pĕngoeloe had wegens den omvang van zijn lichaam den bijnaam Nögö Toerōn ([1]) („nedergedaalde draak"), en zoo is die oorlog als „prang Nögö Toerōn" in de herinnering blijven voortleven. Het hoofd, Ama-n-Gĕntali, staat thans onder Rödjö Boekét als kĕdjoerōn. Men heeft hier rijstveld, wör, kokos en pinang; geene ladangs.

Koetō Lintang is in den laatsten tijd verlaten; de vroegere bewoners hebben zich deels onder hun hoofd Wakél Bilah in Bintang nedergezet, deels in Roesép.

Roesép, 6 huizen en 1 mĕrĕsah. De bewoners zijn deels lieden van Rödjö Boekét die wegens ongepaste handelingen door dezen uit hunne vroegere woonplaats Koetō Lintang verjaagd zouden zijn, deels uit Mōngkōr aan de Lòjang (zijrivier van de Djambō Ajé) wegens burgeroorlog uitgewekenen onder hun eigen hoofd, Pĕngoeloe Mōngkōr. Hier zijn rijstvelden, wörs, pinang en kokos. Beide soorten van palmvruchten worden door de lieden van Kĕbajakan en Bintang, die zich deze weelde veroorloven, gewoonlijk in Roesép gekocht; van Bintang uit haalt men ze ook wel in Linggō, terwijl de lieden van Rödjö Tjéq zich in Kètòl ervan voorzien.

In de laatste jaren hebben in Roesép en nabijliggende gehuchten

---

([1]) Met de Naga vergelijkt de Gajō gaarne groote lichamen; een ander Nögö Toerōn genaamd Gajō van Pĕgaséng leeft nog en is zeer bevriend met T. Tjiʼ Samalanga, maar deze heet zoo omdat hij met tientallen buffels tegelijk naar Samalanga placht te reizen. Veelvraten vergelijkt men met de *gĕrĕdō* (*garoeda*).

tal van uitgeweken Atjèhers gewoond, ook benedenstrooms van Roesép bevinden zich enkele kleine nederzettingen.

Tot het Boekét-gebied behoort verder nog de kampōng

Toendjang. *Toendjang*, die wij bij de beschrijving van den weg van Peusangan reeds passeerden; zij is daar de eerste Gajō-kampōng, die men ontmoet, en bestaat uit 2 gehuchten: *Pĕrtéq* (6—8 huizen) en *Gōgōr* (2—4 hüizen), die men beide van de kust komende, rechts laat liggen. De bewoners zijn van de blah Boekét, hun hoofd is Pĕngoeloe Toendjang. Vroeger was de nederzetting veel belangrijker; de voorganger en vader van den in 1901 gestorven Rōdjō Boekét Mamat had er zelfs een huis. De meesten die er destijds woonden, waren van de blah Goenòng, welker rōdjō hier zekere heffingen van Atjèhsche handelaren mocht doen. Daartoe was aan den weg eene balé (tolhuis), waar de Atjèhers die van de kust kwamen, wel een kal zout of een paar kokosnooten offerden, en degenen van hen, die buffels of paarden meenamen op hunnen terugweg, 1 dollar per beest. Dit alles behoort echter sinds lang tot het verleden, want vóór meer dan twintig jaren ontstond hier strijd tusschen de Boekéts en de Goenòngs, die eindigde met de overwinning der Boekéts, maar tevens met ontvolking der kampōng. De lieden van Goenòng zijn destijds meerendeels naar hunne moederkampōng Kĕbajakan teruggekeerd. Sommigen weken gedurende den strijd uit naar het gebied van Peusangan en vestigden zich daar in Kareuëng Meutòh, waar zij en hunne kinderen tot vóór korten tijd nog waren. Thans is de prang Toendjang vergeten, maar de kampōng heeft zich nog niet hersteld. Er zijn hier rijstvelden en de menschen hebben verder weg in het gebergte wat ladangs. Kokos en pinang dragen in Toendjang geene vrucht. Men zegt, dat ook sirih geruimen tijd in Toendjang niet groeien wilde, maar dit kwam door den vloek (*sĕrapa*) van eenen habib (sajjid), die zich ergerde over de weinig gastvrije ontvangst, welke hem daar ten deel viel. Iets dergelijks heeft men in Kĕtoekah (Gajō Loeōs).

Djalōng. *Djalōng* (Atj. *Tjalōng*), aan drie zijden als ingesloten door de Peusangan-rivier, de Enang-ènang en de Aroel Koelōs (zie bladz. 19)

was vroeger eene nederzetting van menschen van den Boekét-stam, die hier sawahs, kokosaanplantingen enz. hadden.

Allengs verliep de bevolking, en nu zijn er slechts ladangs van Tĕngkoe di Boekét uit Toendjang en van uitgeweken Atjèhers. Toeankoe Radja Keumala, de zoon van Toeankoe Asém en zwager van Panglima Pòlém, hield zich hier in 1901 geruimen tijd schuil. Tĕngkoe di Boekét begeleidde den Pretendent-Soeltan op zijne eerste vlucht naar het Gajōland.

C. HET GEBIED VAN SIAH OETAMA.

Bij onze wandeling om het Meer gingen wij de eenige kampōng, die nog onder dezen kĕdjoerōn ressorteert, al voorbij. Tusschen de oedjōngs Balé en Pĕnindjòn heeft men daar de vallei van *Nòsar;* hare sawahs grenzen aan het Meer, de kampōng (8—10 huizen en 1 mĕrĕsah) ligt hoogerop aan de Aroel Nòsar. De blahs zijn die van den kĕdjoerōn *Siah Oetama* zelf, die van *Imōm Balé* uit Takéngōn en die van *Pĕngoeloe Bĕndō* (Pĕnarōn in de Linggō-streek). Er zijn ook enkele vertegenwoordigers der ons uit Takéngōn, Bintang (en Dĕdamar) bekende blah *Akém.* Nòsar.

De tegenwoordige kĕdjoerōn, Laham, die zich in 1902 bij de colonne Colijn gemeld heeft, is naar men zegt de jongste van drie broeders; zijne vrouw is eene dochter van Datòq Kĕrkōm, welke laatste een volle neef is van wijlen Rōdjō Boekét Mamat (bladz. 170). Sommigen beweren, dat zijne vaderen oorspronkelijk over het gebied van Sĕrbōdjadi de kĕdjoerōnsfuncties uitoefenden, en dat zij, van daar verdreven, door Rōdjō Boekét werden ontvangen, die hun Nòsar als verblijfplaats aanwees. Zooals ons nader blijken zal, is er in den tegenwoordigen toestand van Sĕrbōdjadi niets, dat op zulk een verleden wijst, veel daarentegen, dat zich nauwelijks met die onderstelling laat rijmen. Verbalen omtrent aanspraken van Siah Oetama op Sĕrbōdjadi.

Een viertal huizen in de Sĕrbōdjadische kampōng Tĕroedjaq zijn van lieden van Siah Oetama, maar dezen gelden hier als uit Nòsar herkomstige immigranten en zijn met den stam van Kĕdjoerōn Abōq versmolten. De emigranten van Bōudōr Klipah naar Lanténg (Sĕ-

koeŏlŏn) in Sĕrbŏdjadi hangen natuurlijk in het geheel niet meer met Siah Oetama samen.

Eene andere lezing betreffende Siah Oetama's rechten op Sĕrbŏdjadi komt hierop neer, dat oudtijds zijn geslacht het kĕdjoerŏnschap over een deel der Meerstreek uitoefende; in eenen oorlog met zijne naburen gewikkeld, ontving de kĕdjoerŏn bijstand van zekeren Rŏdjŏ Pĕroepi, uit Atjèh of elders buiten het Gajŏland afkomstig. Tot belooning schonk Siah Oetama dezen vreemdeling zijn gebied aan de Laut-Tawar en verhuisde zelf met zijn geslacht naar Sĕrbŏdjadi, dat door hen ontgonnen werd. Rŏdjŏ Pĕroepi werd sinds dien tijd Siah Oetama genoemd, en Siah Oetama kreeg den naam Kĕdjoerŏn Abŏq. Ofschoon men dit verhaal opdischt ten bewijze van Siah Oetama's aanspraken op gezag in Sĕrbŏdjadi, zou er juist het tegendeel uit blijken, immers dat het geslacht van den tegenwoordigen Siah Oetama van Nòsar nooit iets met Sĕrbŏdjadi te maken had gehad. De beide oudere broeders van Siah Oetama Moedŏ Intŏn en Djŏlŏl trokken eenige jaren geleden naar Sĕrbŏdjadi, en zij trachtten zoowel daar als in Loebŏ' Sigeunab, dat tot T. Tji' Peureula''s gebied gerekend wordt, maar waar meest Gajŏ's gevestigd zijn, eenigen invloed op die afgedwaalde schapen uit te oefenen, natuurlijk met het oog op hun eigen voordeel, maar Kĕdjoerŏn Abŏq belette hun dit. Beide broeders zijn daar gestorven; een zoontje van Moedŏ Intŏn, Njaq Soetŏn, bleef te Loebŏ' Sigeunab achter.

Emigranten uit Nòsar in Samar Kilang en Gajŏ Loeŏs. In eene kleine kampŏng van Samar Kilang (het Oostelijkste deel der Dŏrŏt), Oedjŏng Sĕré, moet de bevolking uit anaq-boeahs van Siah Oetama bestaan.

Bŏndŏr Klipah in Gajŏ Loeŏs is door lieden uit Nòsar bewoond: dezen hebben daar een eigen hoofd, maar staan onder suprematie van Rĕma, zoodat Siah Oetama er niets te zeggen heeft. Men beweert, dat een der hier wonenden de oude bawar der Siah Oetama's bezit. Ook in Roempi (Westelijk Gajŏ Loeŏs) wonen afstammelingen van menschen van Siah Oetama, maar dezen hebben zelfs geen eigen rŏdjŏ meer en staan direct onder Padang.

Wat Samar Kilang betreft, willen sommigen op het bestaan dier kleine kolonie dezelfde pretensie voor Siah Oetama baseeren als ten

aanzien van Sĕrbödjadi. Voor Gajō Loeös zou een dergelijk beweren zelfs in de ooren van elken Gajō al te ongerijmd klinken.

Die pretensies hebben betrekking op een verleden, waarvan in het Gajōland geene enkele betrouwbare herinnering bestaat. Al hetgeen meer dan 3 generaties achter hen ligt, is voor de Gajō's vrij speelterrein voor de fantasie, en niets is hun te dwaas, om het in zulk eenen tijd mogelijk te achten. Gelukkig waarschuwen zij ons zelve tegen het aanvaarden van de legenden, die zij over die vroegere tijden opdisschen, door de bonte verscheidenheid en onderlinge tegenstrijdigheid der overleveringen, die omtrent een zelfde feit in omloop zijn. Meestal hebben zij slechts dit met elkander gemeen, dat zij alle voor een Gajōsch brein binnen de grenzen van het mogelijke vallen.

Wij mogen derhalve van die overleveringen alleen zoodanige der overweging waardig keuren, die in de toestanden van het heden zekere bevestiging vinden. En dan is de meening van hen, die beweren, dat Siah Oetama en de zijnen van oudsher aan het Meer gezeten hebben, dat zijn gebied vroeger grooter was, maar allengs in de handen der Boekéts is overgegaan, en dat zijn stam verspreid is geraakt, zooals de overblijfselen in Sĕrbödjadi, Samar Kilang en Gajō Loeös getuigen, wel de meest aannemelijke.

Zelfs al zou — hetgeen ik betwijfel — de pretensie van Siah Oetama op Sĕrbödjadi eenige historische waarde hebben voor een nevelzwart verleden, dan blijft toch elke bijzonderheid dienaangaande ons verborgen en heeft zij ongetwijfeld voor het heden alle practische beteekenis verloren.

Het weinige, dat wij boven (bladz. 97) over Siah Oetama mededeelden, kan nog aangevuld worden met den lof, dien de Gajō's hem toezwaaien omdat hij geen opium schuift en nog al godsdienstig is.

Resumtie van de indeeling der bevolking van het Meergebied.

Het geheele gebied van Rödjö Boekét met dat van Siah Oetama is dus bevolkt door 7—9 stammen in den zin van genealogische eenheden, die door splitsing, of ook doordien zij oorspronkelijk vreemde elementen in zich opnamen, weder in ruim 25 geslachten te verdeelen

zijn, en daar sommige dier geslachten, op meer dan ééne plaats woonachtig, onder twee van elkander onafhankelijke hoofden staan, kan men het aantal dier rödjö's, die niet eigenlijk slechts bödöls (plaatsvervangers) van anderen zijn, op ongeveer 30 stellen.

DE DÖRÖT- OF DJĔMÈR- (DJAMBŌ AJÉ-) STREEK.

D. HET GEBIED VAN RÖDJÖ LINGGÖ.

Het geslacht van den Kedjoerōn Linggö.

De kĕdjoerōn van het stroomgebied der Djĕmèr, hoewel volgens betrouwbare overlevering van Bataksche afkomst, genoot steeds eene bijzondere onderscheiding en gold als de senior onder zijne collega's. Waarschijnlijk was de eerste drager van dezen titel de aanzienlijkste der Gajōhoofden en ging van de bijzondere eer, die hij van Atjèhsche zijde genoot, iets op zijne opvolgers over. Thans is het Dōröt-gebied in geen enkel opzicht het belangrijkste der Gajōlanden. De bevolking is er het geringst in aantal; men heeft er vrij veel buffels, die hier dan ook in den regel goedkooper zijn dan in het Meer-gebied; de tabak van Isaq, en bovenal van Lòjang, is bijzonder gewild, maar wordt niet in zulke hoeveelheden uitgevoerd als die van het Meer. Ofschoon men niet kan zeggen, dat de belangstelling der Dōröt-bewoners in den godsdienst onderdoet voor die van het overige Gajōland, vindt men er geene enkele mĕsĕgit. Behalve dichtbij den oorsprong der Djĕmèr, in de goed bevolkte vallei van Isaq, wonen de menschen er meest verspreid; de kampōng van den kĕdjoerōn (Linggō) is bijzonder onaanzienlijk.

Het is opmerkelijk, hoe weinig belangstelling overigens ontwikkelde Gajō's, die een groot deel van hun leven in de nabijheid van eenen kĕdjoerōn of anderen voornamen rōdjō leefden, in de genealogie en de naaste familiebetrekkingen van die hoofden stellen.

Slechts zelden beschikt een hunner daaromtrent over eenigszins zekere of volledige gegevens. Hetgeen ik omtrent den tegenwoordigen Kĕdjoerōn Linggō vernam, komt op het volgende neer. Hij heette

in zijne jeugd Tjoet ([1]), later volgens 's lands gebruik naar zijne dochter Tjahjamani: Ama-n-Tjahjamani, meestal Ama-n-Tjamani uitgesproken. Hij is van middelbaren leeftijd en volgde ± 20 jaren geleden zijnen grootvader, Ama-n-Njaq, op, daar zijn vader Njaq reeds eerder overleden was.

De familie leert men uit onderstaande tabel ([2]) eenigszins kennen:

I. Ama-n-Njaq

Njaq (m.)	Inō-n-Bĕnta (v.) in angkap-huwelijk met eenen man uit Pidië.	Inō-n-Raman (v.) in angkap-huwelijk met eenen man uit Pidië.	Dioe (v.) in angkap-huwelijk met eenen man van Djĕrnéh.
II Tjoet (Ama-n-Tjamani).	Bĕnta [Ama-n-Oesén (m.)] Njĕrang (m.)	Raman (m.) † en nog een zoon.	een kind †

Kinderen van II Tjoet: Akém Déwa (m.) verloofd; Sasa (m.); Tjahjamani (v.); Bani (v.) in angkap-huwelijk met eenen man uit Pasè. — een zoon.

Ama-n-Tjamani geldt als een goed rōdjō, schuift geen opium, heeft eenig elementair godsdienstonderwijs genoten, maar leeft in eene zeer beperkte sfeer, daar hij het Gajōland nooit verlaten heeft. Zijn neef Ama-n-Oesén is meer bereisd en ervaren.

Schaking van vrouwen door leden der kedjoerōnsfamilie.

In zijne jeugd maakte de tegenwoordige kĕdjoerōn zich aan eene ernstige overtreding der ōdōt schuldig. Het geslacht Linggō was sinds lang, evenals men dit in Gajō Loeōs zoo dikwijls vindt, in

---

([1]) *Tjoet*, Atj. = »klein" en zeer gebruikelijk als eigennaam, is door de Gajō's, gelijk zoovele namen, van de Atjèhers overgenomen.

([2]) De letters *m* (mannelijk) en *v* (vrouwelijk) duiden het geslacht aan; de romeinsche cijfers de laatste twee bekleeders van het kĕdjoerōn-ambt.

eenen ouderen en eenen jongeren tak verdeeld, die ieder aan eenen oever van de Linggö, een rechterzijstroom van de Djĕmer woonden; uit den ouderen tak kwamen de Kĕdjoerōns voort, het hoofd der jongere werd Moedö of Kĕdjoerōn Moedö genoemd. Evenals de eigenlijke tjéq- en moedö-geslachten in Gajō Loeös, mochten deze beiden, als van één bloed, niet met elkander trouwen.

Een ver verwante stamgenoot van Tjoet, die thans als Ama-n-Njaq ([1]) zijn banta, d. i. zijn helper in bestuurszaken is, overtrad dit verbod door een meisje uit de Moedö-familie te schaken. De schaking had tegen alle regelen plaats, die anders ook bij dezen exceptioneelen huwelijksvorm in acht genomen worden, en had bovendien het karakter van bloedschande volgens Gajōsche begrippen. Het gevluchte paar moest zich verre van Linggö begeven om de door het feit verwekte opspraak allengs te doen bedaren ([2]).

Daar de Islam de Gajō's het principieele bezwaar tegen die huwelijken tusschen stamverwanten gemakkelijk tot op zekere hoogte doet overwinnen, begreep men na langen tijd, dat het best was, den overtreder na betaling eener zware boete weder in genade aan te nemen. Later volgde Tjoet (de tegenwoordige kĕdjoerōn) het gegeven voorbeeld en schaakte ook eene vrouw van de familie Moedö. Ook hij moest toen eene zware boete betalen, maar tevens zag men in, dat de tijd gekomen was om het verbod van huwelijk tusschen de beide deelen van het Linggö-geslacht op te heffen door het *bĕpĕnrata* (zie boven bladz. 80); en zoo mogen thans de mannen aan weerszijden van de Linggö-beek ongestraft bij hunne overburen vrouwen zoeken.

Wij beginnen onze wandeling door het Döröt-gebied bij de oorsprongen der Djĕmèr, dus bij het kampōng-complex

Isaq. *Isaq*, bestaande uit de volgende kampōngs of tōmpōqs:

Koetö Dah. *Koetö Dah* ([3]), op eene hoogte gelegen, welker voet door rijstveld

---

([1]) Niet te verwarren met den eveneens Ama-n-Njaq genaamden vorigen kĕdjoerōn.

([2]) Ama-n-Njaq kreeg wegens zijne handeling in strijd met 's lands zeden geruimen tijd den bijnaam Ama-n-Lintang (»vader van Dwars"), daar hij zich dwars tegen de ōdōt in zette.

([3]) *Dah* is de specie, waaruit pottenbaksters hare waar bereiden.

GEZICHT OP ISAQ.

van den rechteroever der rivier gescheiden is; het water van Dah is de Wöih Nangka, die verder stroomafwaarts zich in de Djĕmèr stort. De plaats is geenszins versterkt, maar men bezigt hier het woord koetō ook in den zin van kampōng. Boven Dah zijn overblijfselen van eene, naar men zegt, Bataksche versterking uit den ouden tijd: Koetō Brōlō.

De nederzetting, thans 8—10 huizen en eene groote mĕrĕsah, vormt met Krambèl en Koetō Rajang de oudste van het complex. Hoofd is Pĕngoeloe Tjéq Dah, die naar men meent van Klingsche afkomst is (1). Pĕngoeloe Tjéq, van middelbaren leeftijd, heeft de kustlanden, met welke lieden van dit gebied handel drijven, nu en dan bereisd.

Eene kleine volkplanting van Dah is ± 1 uur hooger stroomopwaarts *Kĕkoejang* (2), waar 3—4 huizen, rijstvelden en andere aanplantingen zijn. De bewoners vereenigden zich eenige jaren geleden te Dah met hunne daar gebleven broeders om Pĕngoeloe Tjéq te bevechten. De twist werd echter gesust en de ontevredenen weken onder eenen nieuwen, eigen rōdjō naar Rōbèl uit. Tusschen Kĕkoejang en Dah heeft men nog de gehuchten: Kĕkoejang.

Kĕpantang, rijstvelden met hutten van lieden uit Dah, en *Kĕmili*, waar voornamelijk menschen uit Koetō Kréng zich ophouden. Kĕpantang en Kĕmili.

De begraafplaats (*pĕdjèrètōn*) van Dah, een weinig boven de kampōng gelegen, heet Gĕrĕgōng en bevat het heilige graf van *Tĕngkoe Ama-n-Bati*, wiens zoon, Ama-n-Siti Börö, in Rōbèl wonende, ook als heilig geldt, in het Seunagansche eene vrouw heeft en zelfs door de Atjèhers onder den naam Teungkoe Sapa als kramat geëerd wordt. Een veedief, die een aan dezen levenden heilige toebehoorenden buffel gestolen had, werd als waanzinnig, zag de kampōng Rōbèl voor het bosch en een huisstijl van Teungkoe Sapa voor eenen rambōng-boom aan en bond zijnen buit aan die stijl vast.

Rōbèl ligt vlak aan den linkeroever der Djĕmèr, waar eene aroel, Rōbèl.

(1) Hetgeen, zooals men weet, volgens het Gajōsche familierecht, hem niet belet, volkomen als Gajō beschouwd te worden.

(2) Eene varensoort.

die haren naam aan de kampōng gaf, in deze rivier valt; boven en beneden de kampōng zijn rijstvelden, aan den anderen oever, die van Kĕkoejang tot beneden Koetō Rajang geheel met rijstvelden bedekt is. Deze nederzetting is eerst in de laatste jaren door menschen uit Dah en Kĕkoejang gevormd, zoodat het aantal huizen gaandeweg vermeerdert en de kleinere door groote vervangen worden. Hoofd is *Pĕngoeloe Gadéng* of *Rōdjō Moedō*; deze waardigheid ontstond gelijk met de nederzetting door de daarstraks vermelde twisten in den boezem der bevolking van Dah. De nieuwe waardigheid is door den Kĕdjoerōn van Linggō bevestigd.

Koetō Kréng of Koetō Rōdjō. *Koetō Kréng*, ook *Koetō Rōdjō* genoemd, eveneens eene recente nederzetting (8—10 huizen, meest *oemah blah boebōng* en 1 groote mĕrĕsah) van lieden uit Dah, maar iets ouder dan Rōbèl, vlak aan den linkeroever der Djĕmèr, welker water men er uit niet ver van den oever gegraven putten drinkt. Sedert deze kampōng en Rōbèl door onze troepen tot nachtverblijf gebruikt werden, zijn de meeste bewoners wegens de aan hunne huizen toegebrachte schade niet meer derwaarts teruggekeerd en verblijven zij in de andere wijken van Isaq. Hoofd is hier de boven bladz. 103 onder 14° genoemde *Kĕpala Akal* (*Pĕlakal*), dien men als afstammeling van de oorspronkelijke hoofden van Isaq beschouwt, die echter met andere waardigheidsbekleeders in dat gebied (*Wakĕl Tjéq* en *Imōm Tjéq*) alle gezag verloren had, sedert Pĕngoeloe Tjéq van Dah zich wist te doen gelden; later, toen herhaaldelijk verdeeldheid ontstond door ontevredenheid met Pĕngoeloe Tjéq, bracht men die vroegere grootheden uit de vergetelheid weer aan het licht ([1]). Een deel van Krambél en Koetō Rajang staan eveneens onder Kĕpala Akal. De tegenwoordige titeldrager is een onontwikkeld, niet bereisd man van middelbaren leeftijd.

Lĕmpoejang. Benedenstrooms van Koetō Kréng had men vroeger nog de kampōng *Lĕmpoejang*, die eenige jaren geleden sinds lang verlaten, daarna

---

([1]) De Gajō's zeggen in zulk een geval; *si nggō malé imoerépōn, si nggō sapōr ipĕrsĕhōn*, d. i. »hetgeen dood was, is in 't leven teruggeroepen, hetgeen duister was, weer helder gemaakt" m. a. w. het oude hersteld, niets nieuws gemaakt.

DJAMPŌQ, ALIAS NJAQ POETÉH
UIT ISAQ (KRAMBÉL).

gedurende korten tijd door de terugkeerende uitgewekenen van Koetō Rajang bewoond werd en thans, na hun definitieven terugkeer naar Rajang, weer zonder bevolking is.

Krambél ligt ± $^{1}/_{4}$ uur bovenstrooms van de monding eener kleine aroel, de Wōih-n-Rajang, die rechts in de Djĕmèr valt; ± 10 huizen en 2 mĕrĕsahs, daar de nederzetting in 2 blahs verdeeld is; de eene, Boven-Krambél (Kr. Boer) staat onder *Wakél Tjéq* als vertegenwoordiger van Kĕpala Akal, terwijl Beneden-Krambél (Kr. Palōh) onder *Tiō Moedō* staat, die alle functies van rōdjō uitoefent, maar Pĕngoeloe Tjéq van Dah als zijnen meerdere erkent. Tiō Moedō is een jong man, die naar de Noord- en Westkust reizen maakte en een goed verstand moet hebben. Het geslacht van Tiō Moedō (6 huizen) verkeert in zonderlinge condities wat het huwelijksverbod betreft: zijne leden mogen wel met de lieden van Pĕngoeloe Tjéq van Dah en met die van Wakél Tjéq in hunne eigene kampōng huwen, maar niet met die van Imōm Tjéq. Ook tusschen Kĕpala Akal en Tiō Moedō is het huwelijksverbod nog niet lang geleden opgeheven. Deze willekeurige uitzondering op den regel heeft natuurlijk eene historische oorzaak. Krambél.

De bewoners van Isaq zijn trouwens te talrijk geworden om niet veel last te ondervinden van het verbod van huwelijk tusschen alle stamverwanten, en men heeft er sinds lang over gedacht om bijv. ook voor Kĕpala Akal's stam met dien van Pĕngoeloe Tjéq den weg der onderlinge huwelijken te effenen.

Koetō Rajang ligt even beneden de monding der Wōih-n-Rajang aan den rechteroever van de Djĕmèr; beneden de kampōng valt de Aroel of Wōih Mandi in de hoofdrivier. Er zijn 7 huizen en 1 mĕrĕsah. Hoofd is *Pĕngoeloe Moedō*, die tot Kĕpala Akal in soortgelijke verhouding staat als de moedō's en de tjéq's in Gajō Loeōs. Men noemt dezen ook Pĕngoeloe Moedō Pasé, daar hij uit die streek eene Atjèhsche vrouw heeft medegebracht. Verder verblijft hier Imōm Tjéq, die als imōm van alle drie kampōngs (Koetō Kréng, Krambél Boer en Koetō Rajang) van Kĕpala Akal fungeert, evenals Wakél Tjéq de toeō van die gansche gemeenschap is: *imōm* Koetō Rajang.

i Koetō Rajang, wakèl (toeō) i Krambèl, rōdjō i Koetō Kréng, zegt men.

Een half uur beneden K. Rajang heeft men op den rechteroever het bij deze kampōng behoorende gehucht

Oedjōng Mōngkōr. *Oedjōng Mōngkōr,* waar een om zijne kennis van den godsdienst in die omgeving vermaarde Tĕngkoe Oedjōng woont. Voorbij dit laatste gehucht is de Djĕmèr stroomafwaarts links en rechts tot Ōnéng door gebergte ingesloten, dat met blangterrein (grasvelden enz.) bedekt is, behalve daar, waar eene aroel met het hare oevers volgende bosch die eentonigheid komt verbreken.

Eene geheimzinnige grot. Tegenover Oedjōng Mōngkōr, op den linkeroever der Djĕmèr, wordt het rijstveld begrensd door eenen heuvel Batoe Ròtòt, waarin eene grot is, die Lòjang Kambéng heet, omdat dichtbij den ingang eene steenvorming is, die aan eenen bok doet denken. Bij Tōwéran, ten Zuiden van het Meer, is eene grot, die men Lòjang Kōrō (buffelgrot) noemt, omdat in haren ingang een steen aan de ruwe vormen van een buffel herinnert. Men houdt beide steenen voor versteende dieren, die in bedoelde grotten zijn blijven steken, maar beweert bovendien, dat de grotten door eenen onder den Boer-n-Kliōtōn doorgaanden gang met elkander verbonden zijn.

Eigenlijk buiten het stroomgebied der Djĕmèr, aan gene zijde van de waterscheiding met den oorsprong der Meulabōh-rivier liggen 3 jonge nederzettingen, waarvan men de eerste

Djagòng. *Djagòng,* in eene kleine dagreis van Isaq door het oerwoud bereikt. Dit is eene nieuwe ontginning van menschen uit Lòjang, Gèwat en Oedjōng Brangèn; alles is er nog in wording, de huizen nemen allengs toe en ook de rijstvelden en aanplantingen van tabak, suikerriet enz.

Ter aanvulling van hetgeen op bladz. 41 voorkomt, zij hier aangeteekend, dat men langs het nieuwe pad (bekend als weg van Djagòng of van Paja Daloe) van hier in twee dagmarschen Rĕrōbō (Gajō Loeōs) bereikt; men overnacht dan op eene Pĕtéq genaamde plaats aan de Tripō-rivier.

Paja Djagat (1), ongeveer $1^1/_2$ uur Westelijk van Djagòng, is eene kolonie van denzelfden aard, aangelegd door menschen van Krambél Palŏh (Tiŏ Moedŏ). Paja Djagat.

Paja Daloe, nog 1 uur verder Westelijk, is eene nederzetting van menschen, die enkele jaren geleden uit hunne kampŏng Bŏndŏr Klipah (Gajŏ Loeŏs) uitgeweken zijn, en zich met verlof van Kĕdjoerŏn Linggŏ onder een eigen hoofd, Pĕngoeloe Sĕkoeŏlŏn (2) genaamd, hier gevestigd hebben; Rŏdjŏ Linggŏ heeft hier zelf ook ontginningen. Paja Daloe.

De bewoners van Isaq doen veel aan ladangbouw, vooral tabak en suikerriet. Die ladangs liggen op afstanden van een paar uren en verder van de kampŏng, die ook hier door blangterrein van het bosch gescheiden is.

Paja Lintang heeten ladangs van Krambél Palŏh op den weg naar Djagòng. Zuidwestelijk van Dah heeten die ontginningen *Pintoe Rimbŏ* (de »woudpoort" aan den weg naar Meulabŏh), *Tĕbŏq* (*Gĕnténg*) is de naam van een ladangcomplex van Isaq op den weg naar Kĕnawat; de *Rĕbŏ* (ladang) *Basi* bij Koetŏ Kréng is reeds tot blang geworden. Benedenstrooms van Koetŏ Rajang zijn de ladangs *Pĕkoelitŏn*. Al zulke vestigingen zijn echter van tijdelijken aard, nu eens bewoond, dan weer verlaten. Paja Lintang.

Wŏrs met buffels hebben de bewoners van Dah in *Djèrèt Naroe* (3) (Lang Graf) tusschen de kampŏng en de Pintoe Rimbŏ; Krambél's wŏrs zijn bij *Lòjang Klètòn* (4) tusschen de kampŏng en Paja Lintang; Koetŏ Rajang heeft ze bij *Kĕmoelŏ* (5), waar ongeveer 2 uren benedenstrooms van die kampŏng aan den rechteroever een groot vlak blang-terrein is. De colonne VAN DAALEN vond echter Kĕmoelŏ weder verlaten. Vroeger waren ook bij Atoe Kaul (Groote Steen; deze bevindt zich niet ver van den linkeroever in het blang-terrein)

---

(1) Niet te verwarren met Paja Djagat bij Pĕgaséng.

(2) Deze titularis stierf spoedig onder eenen ter dooding van eenen olifant op het gewone pad dezer dieren opgehangen valbijl; hij zal nu wel vervangen zijn.

(3) Men heeft daar inderdaad een buitengewoon lang graf, zooals men die in verschillende landen van den Archipel hier en daar aantreft.

(4) D. i. Zwaluwengrot.

(5) Naam van een grooten boom, die in jong bosch veel voorkomt.

wŏrs van Isaq, en ook in het nabijgelegen Asam Prŏgŏ ([1]). Tot hier gaan de bewoners van dat complex ook in de rivier visschen.

Stamverband der bewoners van Isaq.

Al zijn er onder de bewoners van Isaq reeds gemeenschappen, die onderling huwelijken mogen sluiten, en al bestaat de neiging om die te vermeerderen, het bewustzijn der gemeenschappelijke afstamming is daardoor geenszins verflauwd. Zij vormen dus éénen stam, waarvan een kleine tak (Tiŏ Moedŏ) begonnen is, zich kunstmatig af te scheiden. Met den Moenté-stam in het Westelijk deel van het Meergebied en met de op vele plaatsen in die streek en elders voorkomende wali Lòt, gevoelen zij zich één, zonderdat zij thans nog van den oorsprong dier eenheid rekenschap weten te geven. Wel hebben zij zekere overleveringen omtrent de afstamming der bewoners van Isaq in het bijzonder.

Legende omtrent hunne afstamming.

Van Rŏdjŏ Mĕraqsa, die sommige lieden der Meerstreek hun als voorvader willen opdringen (zie boven bladz. 161), weten zij niet. Zij spreken van hunne *mòjang siwah datoe pitoe* »negen betovergrootvaders, zeven overgrootvaders". De namen van al die voorouders kent men niet, maar wel dien van een hunner, wiens graf zich bevindt op den top van den heuvel aan de Wŏih-n-Rajang, aan welks voet Krambél Palōh, tegen welks helling Krambél Boer en op welks top de begraafplaats dier beide gehuchten ligt: hij heet *Mĕrah* ([2]) *Mŏgŏ*. Mĕrah Mŏgŏ was een der zeven, wier vader (een der negen dus) de bij den Boer ni Bŏboeli bij Kĕbajakan begraven Datoe Pĕsĕki ([3]) zou zijn geweest; deze woonde oudtijds met zijne zeven zoons in Krambél. De zes broeders van Mĕrah Mŏgŏ werden jaloersch wegens het groote succes, dat steeds en uitsluitend aan hem ten deel viel bij hunne gemeenschappelijke hertenjachten. Als een tweeden Jozef wierpen zij hem in eene diepe grot aan de Wŏih Nangka dicht bij Dah, die nog heden Lòjang Datoe (Grot van den Voorvader) heet, en vertelden zij, thuis gekomen, aan hunnen vader, dat zij Mĕrah Mŏgŏ in het

Mĕrah Mŏgŏ.

([1]) Eene djĕroeksoort.
([2]) Over dezen titel zie men boven bladz. 99.
([3]) Zie boven bladz. 174.

bosch kwijt geraakt waren; schijnbaar deden zij zelfs hun best om hem op te zoeken.

In plaats van die voorgewende opsporingen hielden zij zich inderdaad met allerlei spelen bezig. Nu eens speelden zij *tipaq rŏgŏ* ([1]) bij Paja Lintang (de pintoe rimbō van Isaq naar Djagòng) op eene daartoe opengekapte plek, die nog steeds van hun bedrog getuigt, dan eens *bĕtjatōr* ([2]) of *bĕgĕdōng* ([3]) op eenen steen bij de Djèrèt Naroe ten Westen van Kampōng Dah, waar nog in dien steen uitgehouwen vakjes te zien zijn, die hun als speelbord (*pĕgĕdōngan*) dienden.

Een trouwe hond vond echter zijnen meester in de grot en bracht hem dagelijks rijstkorst (*kèkap-n-krò*). De vader van Mĕrah Mōgō, die allengs redenen vond om zijne zes zoons te verdenken en tevens eene zonderlinge regelmaat in de gangen van den hond opmerkte, bond dezen eenen zak met zemelen aan den staart; onder in dien zak maakte hij eene kleine opening, opdat de hond op de wijze van Klein Duimpje den door hem gevolgden weg zou aangeven. Zoo vond hij eindelijk zijnen zoon in de grot en haalde hem met een touw uit zijne gevangenis naar boven.

Toen de slechte broeders nu weder van hunnen tocht ter opsporing van den verlorene terugkeerden, ontving de vader hen met verwijten en kastijdingen, waarop zij allen vluchtten; eerst naar Djagòng. Op die destijds nog onbewoonde plek plantten zij djagòng, waaraan die plaats haren naam ontleent; toen deze rijp was, vernamen hun ouders hunne verblijfplaats en wilden hen opzoeken. Daarop vluchtte elk hunner op eigen gelegenheid: één werd in Atjèh de stamvader der Pòléms, één in Pasè die van het oelèëbalangsgeslacht van Geudōng, één in Boven Seunagan de voorvader van Keudjroeën Malém, één kwam in de Bataklanden, één op Poelò

([1]) Het bekende balspel (*sipaq raga*) der Maleiers enz.

([2]) Dit is hetgeen de Atjèhers *meurimoeëng-rimoeëng*, de Javanen *matjanan* noemen. Zie *De Atjèhers*, Deel II, bladz. 208 vv.

([3]) Het Atjèhsche *tjatō* of *tjoekaj*; zie *De Atjèhers*, Deel II, bladz. 204.

Oe [1] (Simaloer) terecht; van den zesden wist men mij niets naders te verhalen.

Het goed onderhouden graf van Mĕrah Mōgō is voorzien van een groot afdak, dat beneden met eene lage planken omwanding is omgeven. In allerlei nooden wendt men zich tot dien patroon der plaats en doet hem geloften, die na verhooring van het gebed vervuld worden: men wascht dan de grafsteenen met sap van mōngkōr (eene djĕroek-soort), brandt wierookhars (kĕmĕnjèn), slacht eene kip of eene geit of brengt apamkoekjes mede, welke spijzen als kĕndoeri door eenige maléms (menschen van godsdienstigen levenswandel) genoten worden, enz.

Tusschen Krambél en Koetō Rajang, even boven laatstgenoemde kampōng, ligt hare begraafplaats (Djèrèt Lintang), waar *Datoe Lintang* in een overdekt heilig graf begraven ligt en als schutspatroon geldt.

Eene kleine kolonie van lieden uit Isaq bevindt zich aan de Bōnén, ten N. van Sĕrbōdjadi, in de kampōng Sĕlĕmaq; eene meer belangrijke, de Nam Poelōh (bladz. 160 en 163) in Pĕgaséng (Lōkōp).

Nederzettingen aan de Lòjang.

De eerste nederzettingen stroomafwaarts van Isaq zijn die der uitgestrekte vallei van de Lòjang.

De meest bovenstrooms gelegen kampōng aan deze zijrivier, ***Lòjang Oekōn***, bereikte men vroeger over eenen weg, die tusschen Kĕmoelō en Atoe Kaul van de Djĕmèr naar het Zuiden afsloeg, naar Gĕnténg en van daar naar alle kampōngs in het Lòjangcomplex leidde. Thans heeft men eenen weg, die dadelijk stroomafwaarts van Isaq de Djĕmèr links laat liggen en in Z.-O. richting over den Boer ni Pĕkoelitōn gaat, om ten Z. van dit gebergte zich te splitsen in een pad naar Lòjang Oekōn en een naar Gĕnténg. Wie echter van Isaq naar de

---

(1) Vergelijk nog boven bladz. 161. Er is in verschillende overleveringen een streven om verband te brengen tusschen de Gajō's en de bewoners van genoemd eiland. In Atjèh hoort men soms beweren, dat de Gajō's van Poelò Oe afkomstig zijn. De Gajō's beweren gewoonlijk juist het omgekeerde; zij verhalen ook eene legende, volgens welke de naar Poelò Oe uitwijkenden van hunne achterblijvende broeders ledige aren (*ròm ampa*) als zaaipadi medekregen, terwijl de lieden in Isaq van hen een halve kokosnoot (*krambél sĕmĕlah*) ter planting ontvingen. Daarom wil nog steeds de rijst op Poelò Oe niet goed gedijen en geven de kokosboomen in Isaq geen vrucht.

benedenstrooms gelegen kampōngs (Gèwat, Mōngkōr, Tĕnambaq enz.) gaat, neemt gewoonlijk den weg langs de hoofdrivier tot Nalōn, slaat bij de mĕrĕsah dezer kampōng Zuidelijk af, en gaat over het lagere gebergte ten Oosten van den hoogen Boer ni Tindjō Langét naar Oedjōng Brangén.

Lòjang Oekōn heeft 1 mĕrĕsah en 6—7 kleine huizen, die tot vóór korten tijd bewoond waren door lieden van Koetö Rajang. Rödjö is *Pĕngoeloe Batén*, die een twintigtal jaren geleden met zijne lieden, na in eenen oorlog met Pĕngoeloe Moedö overwonnen te zijn, uitweek en zich in deze toen nog onbewoonde streek vestigde. Hunne huizen en velden bleven toen in handen hunner vijanden. In 1902 werd onder leiding van den Kĕdjoerōn Linggö eene verzoening der partijen tot stand gebracht, die den terugkeer der uitgewekenen naar Rajang, teruggave hunner gronden en aanstelling van Pĕngoeloe Batén tot banta van Pĕngoeloe Moedö ten gevolge had. Deze geëmigreerde Rajangers hadden hier hunne rijstvelden enz., maar stroomopwaarts van hunne vestiging vindt men nog slechts enkele ladangs. Lòjang Oekōn.

Lòjang Tōa, 1 mĕrĕsah, ± 5 huizen, bewoond door menschen van Tĕnambaq, die onder hunnen in Tĕnambaq gevestigden rödjö *Pĕngoeloe Akém* ressorteeren. De nederzetting dankt haren oorsprong aan den hierboven (bladz. 189) genoemden strijd, die lang geleden in Tĕnambaq gevoerd werd en als »prang Nögö Toerōn" in de herinnering des volks leeft. Bij die gelegenheid verhuisde het meerendeel van den stam Pĕngoeloe Akém naar Dĕdamar (Bintang) en Lòjang Tōa. Later zijn velen, en ook hun rödjö, naar Tĕnambaq teruggekeerd, zoodat de blah Akém nu over vier plaatsen verspreid woont, maar het huwelijksverbod blijft gehandhaafd. Lòjang Tōa.

Aan de Aroel Gĕnténg, eene beek, die in de Lòjang valt, liggen twee kampōngs, namelijk:

Kĕmĕnjèn, eigenlijk slechts een gehucht met verspreide hutten en rijstvelden, die bij Gèwat en Gĕnténg behooren, en: Gĕnténg en Kĕmĕnjèn.

Gĕnténg, ± 4 huizen, rijstvelden, ladangs met tabak, die zelfs aan de Atjèhsche kust een zekeren naam heeft (*bakō Lòjang* zegt men)

en bijzonder goede sirih (*blō Gĕnténg*). De bewoners dezer betrekkelijk jonge nederzetting zijn uitgewekenen van Tĕmbòlòn (zie boven bladz. 189) die zich hier onder den Pĕngoeloe Gèwat stelden en in diens stam opgenomen werden. Onlangs hebben zij echter eenen eigen rōdjō uit hun midden door den Kĕdjoerōn Linggō laten aanstellen; deze heet *Pĕngoeloe Boekét*. Zij mogen nu met hunne tijdelijke saudōrō's van Gèwat in aanverwantschap treden.

Bōngkōq, Gèwat, Oedjōng Brangén, Mōngkōr, Tĕnambaq.

Bōngkōq (waarvan Lòtòt een gehucht is) ligt aan eene eigen aroel, die iets boven Mōngkōr in de Lòjang valt; er is slechts één groot huis, bewoond door lieden van Pĕngoeloe Bĕdaq uit Tĕnambaq. Beneden die woning zijn rijstvelden, stroomopwaarts blang en ladangs.

Gèwat, met weinige, kleine huizen en 2 mĕrĕsahs. Hoofd is *Pĕngoeloe Gèwat*, wiens kleine stam op zichzelf staat en met alle anderen huwelijksbanden mag aanknoopen.

Oedjōng Brangén, ± 6 kleine huizen onder Rōdjō Klapéng ([1]); volgens sommigen zouden deze lieden oorspronkelijk van Gèwat zijn, maar thans is hun stamleven zelfstandig. Hier is een overdekt heilig graf van *Datoe Prau*.

Mōngkōr; hier waren vroeger meer huizen dan thans. In den laatsten tijd zijn er twisten uitgebroken, die den rōdjō, *Pĕngoeloe Mōngkōr* (zie boven bladz. 189) naar het Meergebied deden uitwijken, waarna de overgebleven bevolking een nieuw hoofd, Moedō Mōngkōr aanstelde. Er zouden thans slechts 3 huizen en een mĕrĕsah zijn.

Tĕnambaq met 1 mĕrĕsah en 5 huizen, 3 van *Pĕngoeloe Bĕdaq* (zie boven bladz. 102), van wiens stam een gedeelte eene nederzetting dichtbij Tĕmbòlòn (boven bladz. 189) heeft gesticht, en 2 van *Pĕngoeloe Akém*, welks van hier geëmigreerde leden wij reeds in Takéngōn, het Bintang-complex en in Lòjang Tōa terugvonden. Hier, evenals in Nalōn, zijn enkele goud- en zilversmeden.

Het geheele dal der Beneden-Lòjang (Mōngkōr enz.) maakte op de colonne Van Daalen den indruk van welvarend en vrij goed bevolkt te zijn.

([1]) Eene boomsoort, waarvan de gĕtah als vogellijm gebruikt wordt.

Tusschen de Lòjang en de Djĕmèr, dichtbij de monding der eerste, ligt de Blang Saroetōn ([1]).

Nalōn op den rechteroever der Djĕmèr, is verdeeld in Nalōn Boer (Boven-) en Nalōn Palōh (Beneden-Nalōn) elk met ± 3 huizen en 1 mĕrĕsah. Nalōn.

Rōdjō in Boven-Nalōn is ***Kĕdjoerōn Bintang***, maar één der 3 huizen is hier van *Pĕngoeloe Akém*, wiens voorgangers in dezen titel oudtijds de door Rōdjō Linggō aangestelde rechters zouden zijn geweest. Daarvan bestaat alleen de herinnering voort, maar de familie vormt nog eene zelfstandige stameenheid. Zoomin als de kleine stam van Kĕdjoerōn Bintang iets met de kampōng Bintang in het Meergebied uitstaande heeft, evenmin is Pĕngoeloe Akém verwant met zijnen naamgenoot, wiens stam wij in Tĕnambaq, Bintang, Dĕdamar en Takéngōn leerden kennen.

De rōdjō in Nalōn Palōh is Sĕtiō of Tiō Goenòng, wiens stam ook op zichzelf staat. Hij geldt als de rijkste rōdjō van het Djĕmèr-gebied.

De bewoners, wier rijstvelden boven- en benedenstrooms van de kampōng liggen, hebben deels hunne wōrs in Tingkōm (ten Zuiden van de nederzetting) en in Landé, deels ook in Tèrō, iets beneden Atoe Kaul, waar zij tevens eenige rijstvelden aangelegd hebben.

Op den berg van Nalōn, die naar die zijde Boer-n-Pradjah, meer Zuidelijk Boer Tindjō ([2]) Langét heet, is eene steenvorming, die aan de gedaante van een mensch herinnert en Datoe Tindjō Langét genoemd wordt. Men gaat die steile hoogte op om allerlei geloften aan den onder den naam van Voorvader vermomden afgod te vervullen. Wanneer eene epidemie of eene andere algemeene ramp in aantocht is, waarschuwt Datoe Tindjō Langét met een op dondergerommel (*gĕgōq*) gelijkend geluid, dat door geheel het Gajōland vernomen wordt. Datoe Tindjō Langét.

Eenige naar Sĕrbōdjadi verhuisde families uit Nalōn hebben daar eene gelijknamige kampōng gesticht.

([1]) *Saroet* is afknabbelen, bijv. djagong van den kolf afbijten.

([2]) *Tindjō* = punt, het uitstekende van iets.

Sedert het bezoek der eerste colonne aan het Dörötgebied (1901) werd en bleef Nalōn en ook het aanstonds te noemen Ōnéng verlaten.

Doerén en Pĕlĕlasan.

Doerén en *Pĕlĕlasan* zijn gehuchten benedenstrooms van en behoorende bij Nalōn; in Njĕrang, niet ver bovenstrooms van de monding der Lòjang, zijn wörs van Nalōn.

Ōnéng met Sòsòt en Lènang.

Ōnéng ([1]) ligt op den linkeroever, heeft ± 6 huizen en 1 mĕrĕsah. De titel van den rödjö is van oudsher Pĕngoeloe Ōnéng, maar sinds enkele jaren geleden de drager van dien titel gestorven is, zijn de bewoners nog niet tot overeenstemming kunnen komen over den nieuwen rödjö, voor wien zij dan de bevestiging van Rödjö Linggö zouden verzoeken. De engere familie van den rödjö schijnt niet de algemeene sympathie te genieten. In zulk een regeeringloos tijdvak behelpt men zich met de lagere autoriteiten, die voor gewichtige aangelegenheden »het gebed gaan vragen" van den kĕdjoerōn.

Een »Pĕngoeloe Ōnéng", die zich in Juli 1902 bij de colonne Colijn meldde, was waarschijnlijk een of ander lid van de pĕngoeloe-familie. De menschen zijn sedert de verschijning onzer troepen in het Gajōland meerendeels naar Gajō Loeös uitgeweken.

In het Samar Kilangsche Kĕrĕlang wonen eenige emigranten uit Ōnéng en in Sĕrbödjadi is eene kleine kolonie, die den naam Ōnéng derwaarts heeft overgebracht.

Stroomopwaarts van Ōnéng aan de aroel van dezen naam, ligt het tot die kampōng behoorende gehucht Sòsòt met rijstvelden en andere aanplantingen. Ook Lènang, waar de colonne Van Daalen de bende van den Atjèhschen Pretendent-Soeltan verraste, is een gehucht met vele rijstvelden van Ōnéng aan eene eigen aroel, die in haren bovenloop Aroel ni Bĕngaq, benedenstrooms Aroel Rölōm heet.

De lieden van Ōnéng heeten onder de Gajō's rijk te zijn, vooral in vee, dat gekraald wordt in Landé, Kĕrĕlang en op andere plaatsen.

Kōng.

Kōng ([2]), 1 mĕrĕsah en 3 huizen onder Pĕngoeloe Tjéq Bantoe, eene oude kampōng. De wörs zijn meest in Kĕrĕlang; de stam staat op zichzelf.

([1]) Over de beteekenis van dezen veel voorkomenden naam zie men bladz. 27.

([2]) Zie over de verschillende Kōng's en Kòng's boven bladz. 164.

Pĕnarōn aan de Wōih ni Mĕnggoerōng, die zich bij deze nederzetting met de Wōih-n-Oemang vereenigt, om als Wōih ni Pĕnarōn beneden Ōwaq in de Djĕmèr te vallen, is eene oude kampōng. Van hier uit is eene kolonie ten N. van Sĕrbōdjadi, in Bōnén gesticht, welker hoofd, Pĕngoeloe Pĕnarōn, daar eene zekere zelfstandigheid tegenover Kĕdjoerōn Abōq wist te bewaren. In Pĕnarōn zelf bestaat die titel niet meer. De grootste der beide wijken, waaruit de kampōng bestaat, heeft als hoofd *Rödjö Mamboel*, wiens menschen volgens sommigen van de Bintang-streek (in het Meergebied) afkomstig zouden zijn, en tot de blah Kala of Koeala behooren, terwijl anderen omgekeerd de blah Kala beschouwen als ontstaan door emigratie uit Pĕnarōn naar het Meer. De andere wijk, *Bĕndō*, ligt aan de Wōih-n-Oemang; omtrent hare bevolking in verhouding tot de blah Bĕndō in Nòsar bestaat hetzelfde meeningsverschil als betreffende eigenlijk Pĕnarōn en Kala van Bintang. Pĕnarōn met Nawar en Oemang.

Bij Pĕnarōn is het graf van den heilige *Tĕngkoe Goeroe Manggi*. Een heilig graf. Sommigen willen in de nabijheid van Pĕnarōn ook den »gespleten steen" aanwijzen van het zonderlinge sprookje, dat ons reeds uit Atjèh (*De Atjèhers* II: 75) bekend en dat in het Gajōland in ietwat gewijzigden vorm bijzonder populair is ([1]). Anderen vinden dien steen bij Sĕroelō.

Tot Pĕnarōn behoorde vroeger ook *Nawar*, waar *Pĕngoeloe Nawar* (zie boven bladz. 101—2) rōdjō was, maar deze is met de meesten zijner anaq-boeahs sinds lang naar Sĕroelō verhuisd, waar hij rijstvelden heeft aangelegd. *Oemang*, een gehucht van een paar hutten met rijstvelden aan de aroel van dien naam, aan den Westelijken weg van Bintang naar de Djĕmèr (*dĕné Oemang*) behoort ook tot Pĕnarōn. Niet alzoo de Westelijk daarvan gelegen pĕrwōrōn *Lĕloemboe*, waar vroeger lieden uit Isaq, later uit Kĕnawat (in de Meerstreek) buffelkralen hadden.

Sĕroelō en *Panoe* vormen, hoewel door uitgestrekte rijstvelden van elkander gescheiden, eigenlijk ééne kampōng, onder *Pĕ-* Sĕroelō en Panoe.

([1]) Men vergelijke o. a. ook eene Galelareesche vertelling in *Bijdragen van het Kon. Instituut*, Deel XLV, bladz. 276 vv.

ngoeloe Tjéq Sëroelö; wij zagen reeds, dat ook Pĕngoeloe Nawar (Pĕnarōn) herwaarts verhuisd is. Het Westelijk van Sëroelö gelegen *Toelön* was vroeger de pĕrwörön van deze plaats, maar is thans verlaten.

Een deel der bevolking van Sëroelö moet lang geleden verhuisd zijn naar Gajō Loeōs, waar die uitgewekenen Rĕröbö (Tōa) stichtten. Anderen kwamen in Sĕrbödjadi (Toealang), aan de Tampōr, in Ōréng en Péndéng terecht en van Ōréng later voor een deel weer in Pĕgaséng. Ook zijn er gedeelten van dezen stam direct naar het Meergebied uitgeweken, namelijk de zelfstandig gebleven, hoewel met de blah Koeala verbroederde blah Sëroelö in Kĕbajakan (bladz. 176—7) en de in den Tjĕbĕro-stam verzwolgen lieden van dezelfde herkomst in Sarél (bladz. 162).

Kĕrlong. *Kĕrlang,* dat benedenstrooms aan de Wöih ni Pĕnarōn ligt, bestaat sinds lang slechts uit wörs van Nalōn, Ōnéng en Kōng, terwijl er nog overblijfselen van rijstvelden te zien zijn. De plaats, die Pĕngoeloe Kĕrlang in de overlevering bekleedt (bladz. 101) wijst erop, dat hier vroeger eene belangrijke kampōng geweest is. Een deel der bevolking vindt men in Samar Kilang terug.

Ōwaq. *Ōwaq,* aan de hoofdrivier, was vroeger eene kampōng onder Pĕngoeloe Ōwaq, maar is sinds lang wegens eene epidemie geheel verlaten en vertoont alleen nog in enkele kokosboomen en bamboestoelen de sporen der vroegere bewoners. Hunne nazaten vormen thans de blah Ōwaq in Tōwéran (Meerstreek) en Koeala Bintang onder Rödjō Gĕgarang.

Oelah. *Oelah,* niet ver van Ōwaq aan de overzijde, is eene pĕrwörön, waar zelfs van Isaq uit buffels gekraald worden.

Een weinig ten Zuidoosten van Ōwaq en Oelah ligt de vroegere kampōng

Landé. *Landé,* waarvan nu nog slechts kokosboomen enz. getuigen. De menschen verhuisden gedeeltelijk naar Samar Kilang, gedeeltelijk naar Sĕrbödjadi (namelijk naar het Sĕmboeang-gebied), waar zij onder een eigen hoofd, Kĕdjoerōn Sĕmboeang, eene zekere mate van zelfstandigheid bewaarden, gedeeltelijk naar Padang (Gajō Loeōs), en Landé werd een pĕrwörön van de hoofden van Nalōn, Ōnéng en Lōmöt. Behalve die buffelkralen zijn er enkele hutten, die tot tijdelijk

verblijf dienen voor menschen van allerlei plaatsen uit de Djĕmèr-streek, die hier zout komen winnen. Er zijn daar namelijk in het blang-terrein aan weerszijden van een lagen bergrug op eenen afstand van ± een kwartier van elkander twee gegraven putten, waarin een borrelend, troebel water. De eene put (*tĕlŏgŏ*) wordt door mannen, de andere door vrouwen geexploiteerd en daarnaar heeten die plaatsen *lantjang rawan* en *l. bŏnŏn*, mannen- en vrouwenzoutkeet. Het water wordt eenvoudig uitgekookt (*mĕndjĕrang pōa*, zout koken) in groote ijzeren potten (*blanga*), waarvoor zich op elk der bedoelde plaatsen eene loods met vier stookplaatsen bevindt. Eén man zou met eenen pot in eenen dag ± 10 aré zout op deze wijze kunnen uitkoken, maar er is veel brandhout voor noodig, dat men van verre moet halen en dat men wel door buffels daarheen laat slepen. **Het zout van Landè.**

Het gewonnen zout is niet het gewone keukenzout, want, zooals de Gajō's zeggen, als men het met mate gebruikt is het flauwer dan het van de kust ingevoerde, en neemt men eene grootere portie, dan maakt het de spijzen bitter. Bovendien maakt de bereiding het ongeveer even duur als het van Peusangan ingevoerde. Op de plaats zelve heeft men ± 8 aré voor 1 dollar, verderaf in de Dŏrŏt ± 6 aré, en in Isaq koopt men kikwijls voor denzelfden prijs *pōa Djoeli* (uit de Peusangansche kampōng Djoeli ingevoerd Atjèhsch zout). Het Landé-zout wordt om al deze redenen alleen in de naaste omgeving van Nalōn tot Linggō gebruikt, omdat daar het vreemde zout door het verdere transport duurder wordt. In Isaq of Samar Kilang koopt men Landé-zout bij uitzondering, als het zout van de kust tijdelijk eens moeilijk te verkrijgen is.

De mijn-ingenieur Jansen kocht in 1901 een weinig Landé-zout, waarvan een gedeelte op mijn verzoek door Prof. Dr. P. van Romburgh aan eene quantitatieve analyse onderworpen werd. Het monster schijnt echter bijzonder verontreinigd geweest te zijn, zoodat nader onderzoek wenschelijk blijft. Gajō's, aan wie ik het vertoonde, verzekerden mij, dat het zout van Landé gewoonlijk meer wit van kleur en fijner pleegt te zijn, al komt er bij het uitkoken wel eens wat asch doorheen. Het resultaat van bovengenoemde analyse was als volgt:

Water	22.38%
Zand enz	7.50 »
Koolzuur (CO_2)	15.40 »
Kiezelzuur (SiO_2)	0.40 »
Phosphorzuur (P_2O_5)	sporen
Chloor (Cl)	18.20%
Aluminium (Al_2O_3) en IJzeroxyde (Fe_2O_3)	2.90 »
Kalk (CaO)	15.75 »
Magnesia (MgO)	7.35 »
Natron (Na_2O)	17.10 »
Kali (K_2O)	0.20 »
	107.18%
Af: O aeq Cl	8.20 »
	98.98%

Denkt men zich al het *natrium* aan *chloor* gebonden, dan zou het keukenzoutgehalte 30% bedragen.

Gĕrĕpa. *Gĕrĕpa*, aan den rechteroever der Djĕmèr op den Oostelijken weg van Bintang naar Linggö werd door de colonne Van Daalen geheel verlaten bevonden. Kort geleden waren er nog wörs van lieden uit Linggö en Dōsōn, en vroeger moet hier de kampōng van den Pĕngoeloe Gĕrĕpa geweest zijn, waarvan de bevolking met haar hoofd deels naar Dōsōn, deels naar Samar Kilang en Sĕrbödjadi geëmigreerd is. Volgens de overlevering was de Pĕngoeloe Gĕrĕpa oorspronkelijk erfelijk panglimö prang van Rodjö Linggö. Thans heeft men onbeduidende dragers van dien titel in Sĕkindōl (Dōsōn), in Koetö Tandjōng (Samar Kilang) en, in het Gĕrĕpa van Sĕrbödjadi, welk laatste in Lĕlés is opgegaan.

Oenggoes en Lajòng, het Gajōsche Abdera. Beneden Gĕrĕpa had men nog een paar pĕrwörōns aan de rivier, namelijk *Oenggoes* en *Lajòng*, maar althans de laatste is geruimen tijd verlaten; de menschen zijn van daar naar Tōkéq (in de Dōsōnstreek) verhuisd.

Lajòng is het Gajōsche Abdera; gelijk men in Atjèh de onbeschaafde lieden van afgelegen woudstreken Mante noemt ([1]), zoo zegt men

([1]) Zie *De Atjèhers*, Deel I, bladz. 19 v.

in het Gajōland van iemand, die blijken van groote onnoozelheid of botheid geeft, *harĕgō oerang Lajòng* »als een Lajònger". Wij zagen trouwens reeds, dat èn van de Djĕmèr èn van Tripō in tegenstelling met hetgeen wij in Atjèh gewoon zijn, de bovenloop de talrijkste en meer beschaafde bevolking bevat, terwijl bevolking en beschaving afnemen naarmate men verder stroomafwaarts komt. De Kamperstreek der Lajòngers is volgens de populaire overlevering deze, dat zij niet gelijk andere menschen in de huisstijlen gaten beitelen om de dwarssloven (*rōq* en *töilön*) daarin te steken, maar op de gewilde hoogte van ter zijde met de parang een stuk uit de stijl hakken en dan de sloof daartegenaan vastbinden. Ook verder zouden zij bij den huizenbouw het fijnere beitelwerk steeds door ruw hakken (*tönggōm*) met de parang vervangen, en daarom spreekt men spottend van *tönggōm Lajòng*.

Maar ook Sĕroelō, Landé en de thans geheel verdwenen kampōng Nanga hebben hunne Kamperstreken. Een gezelschap van drie lieden, uit elke der genoemde kampōngs één, zou rijst met buffelmelk eten. De man van Nanga haalde daarvoor een ontzachelijk grooten, lomp gevormden schotel (*tjapah*); de man van Landé goot steeds meer buffelmelk (*koeah*) over de rijst, terwijl de schotel al lang overliep, en verslikte zich vervolgens door zijn gulzig eten; zijn vriend van Sĕroelō wilde hem den brok uit de keel halen door hem geweldig met de vuist op den rug te stompen, welke operatie hij voortzette totdat de burger van Landé er het leven bij liet. »De schotel van Nanga, de melk van Landé en het gestomp van Sĕroelō" (*tjapah Nanga, koeah Landé, tĕntam Sĕroelō*) bleven sedert even spreekwoordelijk als het *tönggōm Lajòng*. Kamper-streken.

Op de Lòjang volgt als bewoonde zijrivier (rechts) van de Djĕmèr de *Lōmōt*, onder welken naam ook de nederzetting stroomopwaarts aan hare beide oevers bekend is. Zij bestaat uit 2 wijken of gehuchten: Nederzettingen aan de Lōmōt.

1°. *Kala Lĕmpōsō* (¹) of *Mpō*, meer benedenstrooms aan den linkeroever der Lōmōt, 1 mĕrĕsah en 4—5 huizen onder Kaja Lōmōt (zie over

(¹) Eene boomsoort, die men in jong bosch aantreft; hier de naam van eene aroel, die bij die nederzetting hare monding (*kala*) in de Lōmōt heeft.

dezen bladz 102, 13°). Volgens sommigen is de Lĕmpōsō of Mpō de grens van het gebied van Rōdjō Boekét, en zouden Sĕroelō en Landé eigenlijk daartoe behooren.

2°. *Garōt* (¹) eene jongere nederzetting meer bovenstrooms op den rechteroever, 1 mĕrĕsah en ± 4 huizen.

De rijstbouw, kokosteelt enz. voorzien hier alleen in de eigen behoeften; alleen buffels verkoopt men wel.

Een deel der bevolking zou oudtijds naar Gajō Loeōs verhuisd zijn en daar de kampōng Kòng gesticht hebben; van daar uit verhuisden later weer sommigen naar het Westen der Gajō Loeōs (Oemah Toenggōl en Koetō Sanggé), anderen naar Boven-Tripa (Kòng). De colonne Colijn vond Lōmōt in Augustus 1902 verlaten.

Van Isaq naar Linggō leidt de gewone weg over Pĕlĕlasan, Doerén, Ōwaq enz.; Gajō's leggen den afstand in 2—3 dagen af.

Linggō. *Linggō* ligt weder bovenstrooms aan de kleine rivier van dien naam, terwijl de wegen, die van daar naar andere kampōngs aan de Djĕmèr leiden, ver van de door oerbosch omgeven oevers van den benedenloop van dat stroompje af blijven. Aan elke zijde van die aroel, die in de Westmoeson vaak bijna droog staat en welker water men dan ook niet drinkt (²), is eene nederzetting. Op den hoogen rechteroever ligt als op een klein heuvelplateau de Boentōl Linggō, de Linggō-heuvel, de woonplaats van den Kĕdjoerōn. Was deze afgelegen kampōng al nooit bijzonder fraai, thans is zij zulks minder dan ooit, daar men sedert eenen brand, die hier ± 10 jaren geleden alles vernielde, nog niet tot een afdoenden wederopbouw gekomen is. Er zijn slechts 1 mĕrĕsah en 6 voorloopige huizen (*oemah blah boebōng*) van ongeveer 4 roeangs elk (³). De put, waaruit men hier drinkt, heet Tĕlōgō ni Soejōn, de put van de stijl.

Stamverband der bewoners van Linggō. De blah Rōdjō en de blah Gadéng, die respectievelijk den ***Kĕdjoerōn*** en den boven (bladz. 195—6) genoemden *Ama-n-Njaq* (= Ama-n-Lintang)

(¹) *Garōt* is met de nagels ruw krabben (zachter krabben = *kajō*).

(²) Bij de colonne Van Daalen ontstond buikziekte ten gevolge van het drinken van dit zeer verontreinigde water.

(³) Van de bewoners van 2 dier huizen gaf een medebewoner mij het zielental op als respectievelijk 19 en 17 te bedragen.

EEN GAJŌ UIT LINGGÖ (LINKS) EN TWEE UIT GAJŌ LOEÖS.

tot rödjö's hebben, vormen ook thans nog één geslacht. Eén huis is hier echter door een tiental immigranten uit de kampōng Badaq in Gajō Loeōs bezet.

Aan den linkeroever zijn 1 mĕrĕsah, 2 groote en 2 kleine huizen. Hier heeft men den *Kĕdjoerōn Moedö* of kortweg *Moedö* wiens stam sinds kort (bladz. 196) van den ouderen Linggö-stam gescheiden is. Twee der vier huizen zijn echter door *oerang Lòt* (bladz. 160) bewoond. De Linggö-stam heeft nog een aantal leden in de Dōsōn (Djamat en Dĕlōng).

Op de begraafplaats der Boentol Linggö zijn enkele graven, die vereerd worden: dat van *Sri Mahrödjö*, eenen kĕdjoerōn van den ouden tijd; van *Sĕtiö Lélö*, ook iemand uit de kĕdjoerōns-familie; verder van eenen vroegeren *Kaja Lōmōt* (zie bladz. 214), die hier kwam te sterven. Bij een klein gehucht bovenstrooms van Linggö aan dezelfde aroel, Sōléng geheeten, is het heilige graf van *Datòq* (¹) *Sōléng*. Deze wierp van Linggö uit eene speer, en verklaarde de plaats, waar die neer zou komen, tot zijn graf te kiezen. De speer plantte zich wel een uur gaans stroomopwaarts, bij Sōléng, in den grond.

Evenals de Lōmōt en de Linggö, is ook de volgende rechterzij-rivier der Djĕmér, de Dōsōn, in haren benedenloop tot aan hare monding onbewoond. Is men van Linggö in Oostelijke richting het scheidingsgebergte tusschen de Linggö en de Dōsōn over, dan komt men spoedig aan Nederzettingen aan de Dōsōn.

Djamat (²), de eerste van een aantal kleine kampōngs en gehuchten, die aan de Boven-Dōsōn en hare rechterzijrivier, de Tōkéq, liggen. Het geheele complex heet op eenigen afstand, zelfs in Linggö, Dōsōn zonder meer. Elke dezer kleine nederzettingen heeft hare mĕrĕsah. In Djamat zijn 4 huizen van menschen uit Linggö, die onder de autoriteiten der moederkampōng ressorteeren.

(¹) *Datoe* is overgrootvader, in wijderen zin: voorvader, en zoo ook epitheton van geëerde dooden. *Datòq* wordt alleen als titel gebruikt om oudere menschen te noemen of ook wel aan te spreken. *Sōléng*, Mal. *soeling*, fluit.

(²) Eene boomsoort.

Dĕlōng (1), 2 huizen onder Pĕngoeloe Linggō (zie bladz. 103), die zoowel hier als in Linggō eene woning heeft, en hier met eenen toeö en eenen imōm de rōdjō-functies uitoefent.

Rèpèt (2), 3 huizen, bewoond door oerang Lòt onder een eigen hoofd, Pĕngoeloe Lòt.

Sĕkindōl, 4 huizen, bewoond door uit Gĕrĕpa geëmigreerden, die hier hunne rijstvelden hebben; de Pĕngoeloe Gĕrĕpa heeft hier zijn huis.

Pĕrtéq (3), 3 huizen onder den *Pĕngoeloe Pĕrtéq*, wiens titel in de overlevering eene bijzondere plaats inneemt (zie bladz. 101). Hierboven ligt nog

Koetō Rōdjō, dat vroeger eene kampōng moet zijn geweest, maar thans niet meer bewoond is; er zijn rijstvelden, die bij Pĕrtéq behooren. Oostelijk van Djamat ligt tusschen de Dōsōn en de Tōkéq de kampōng

Niwōr (4), die men ook wel Dōsōn bij uitnemendheid noemt; 3 kleine huizen onder *Pĕngoeloe Pajōng* (zie bladz. 101).

Tōkéq, aan de zijrivier van dien naam, 2 huizen, bewoond door de vroegere burgers van Lajòng, de Kampenaars van het Gajōland (zie boven bladz. 212). Even ten Oosten van deze kampōng splitst zich de weg in de beide paden, die naar Samar Kilang en naar Sĕrbōdjadi leiden. Het eerste leidt over de thans verlaten kampōng

Boegaq, welker bevolking (hoofd *Pĕngoeloe Boegaq*) wegens allerlei ziekten en rampen, die men aan de booze geesten der plaats toeschreef, naar Sĕrbōdjadi is uitgeweken en daar eene nieuwe kampōng van den zelfden naam heeft gesticht.

Djaroel heeft maar één huis en geldt als bijgehucht van Niwōr (Dōsōn).

Samar Kilang. Het Oostelijkste deel van de Dōrōt is Samar Kilang, een complex van 7 kleine kampōngs, die aan de Djĕmèr en aan den benedenloop van hare zijrivier, de Wōih Mĕriah, liggen. De weg van Linggō over het Dōsōn-gebied derwaarts nadert over verschillende water-

(1) In de Alastaal = berg.
(2) »Dicht aaneengesloten, saamgegroeid, tot één geworden".
(3) Papaja, Atj. *peutéh*.
(4) In de Alastaal = kokos (Gaj. *krambèl*) = Maleisch *njioer*.

scheidingen allengs meer den rechteroever der hoofdrivier, om dien te bereiken bij *Kampōng Landé*, gelegen aan eene kleine aroel, die rechts in de Djĕmèr valt. Hier zijn 3 huizen en 1 mĕrĕsah, bewoond door lieden uit de verlaten Westelijke kampōng Landé (bladz. 210), onder hunnen rōdjō Pĕngoeloe Landé.

Koetō Lah (*lah* is »midden") ligt ook aan een eigen rechterzijstroompje van de Djĕmèr en heeft ± 5 huizen onder een eigen hoofd.

Poelō Tigō heeft 2 huizen en 1 mĕrĕsah.

Oedjōng Sĕré, ligt aan eene eigen aroel op eenigen afstand van de hoofdrivier en heeft 1 huis, welks hoofd naar sommiger beweren onder den kĕdjoerōn Siah Oetama zou ressorteeren. Hoe dit zij, eenigen invloed heeft die in het Meergebied zelf haast vergeten kĕdjoerōn in deze afgelegen nederzettingen niet.

Koetō Tandjōng (bij de monding der Mĕriah in de Djĕmèr) heeft 2 groote huizen en 1 mĕrĕsah onder Rōdjō Bintang. De bewoners en hun hoofd zijn emigranten uit Gĕrĕpa (bladz. 212).

Kampōng Pĕngoeloe Pajōng, met 1 mĕrĕsah en 2 huizen, ligt hooger aan de Wōih Mĕriah en is van de Dōsōnstreek uit bevolkt. De rōdjō heet hier, evenals in Niwōr (de in het bijzonder Dōsōn genaamde kampōng) *Pĕngoeloe Pajōng* (zie bladz. 216). Bij emigratie en verspreiding van eenen stam, wordt zulk een erfelijke titel wel meer op elke der woonplaatsen aan den daar hoogsten vertegenwoordiger der rōdjō-familie gegeven.

Kĕrlang, eveneens aan de Mĕriah, heeft 3 huizen, waarvan 2 onder den Pĕngoeloe Kĕrlang (zie bladz. 101 en 210) door geëmigreerden uit Kĕrlang aan de Pĕnaron-rivier bewoond zijn, terwijl het derde menschen van Ōnéng bevat, die hier een eigen, Pĕngoeloe Ōnéng genaamd hoofd hebben.

Samar Kilang is volgens Colijn (Juli 1902) een schoone, vrij groote vallei, tegenwoordig slechts voor een klein gedeelte in cultuur, met leemachtigen, van verre bijna wit zich vertoonenden grond. Volgens hem zou de bevolking door misgewas zeer verloopen en zouden nu nog slechts een viertal kampōngs (waaronder hij een van elders onbekend Sĕlimèng noemt) bewoond zijn.

Uitvoer van boschproducten langs den waterweg naar Simpang Oelim.

In Samar Kilang huizen dikwerf tijdelijk Atjèhers uit Simpang Oelim en aangrenzende kuststaatjes. Uit dit gebied van het Gajō-land worden wel minder kostbare boschproducten, zooals rotan, naar de kust gebracht; dit geschiedt verder nog slechts uit Tampōr en Bōnén. Rotan voert men uit het hooge binnenland alleen daar naar beneden, waar een waterweg te gebruiken is, en, zooals wij weten (bladz. 44) is dit hier het geval, al moet men dan ook over éénen kleinen afstand djalō en inhoud over land verplaatsen. Men begrijpt, dat de winst, die met zoo ver gezochte boschproducten te behalen valt, gering is; het zijn dan ook voornamelijk behoeftige opiumschuivers, die, tevreden als zij op zijnen tijd hunne »zwarte rijst" kunnen gebruiken, zich de reis naar dat weinig herbergzame oord voor zulk een doel getroosten.

Veelheid der stammen in het Dörötgebied.

Gelijk wij zagen, eigent zich het grootste deel der Dörötstreek niet voor de vorming van groote aaneengeschakelde kampōngs, en is hare niet zeer talrijke bevolking dan ook in betrekkelijk vele nederzettingen verspreid. Daaraan zal het zeker voor een deel toe te schrijven zijn, dat men hier zoovele zelfstandige (d. w. z. met andere niet door het huwelijksverbod vereenigde) stammen aantreft. Dezen zijn toch ± 30 in getal, waarvan 8 ook in de Meerstreek vertegenwoordigd zijn; het aantal hoofden bedraagt slechts een vier- of zestal meer, daar een paar stammen op meer dan eene plaats wonen, terwijl de bevolking van Isaq, hoewel door éénen stam bewoond, in vijf gezagssfeeren verdeeld is.

Het ver uiteenwonen maakt het zoeken van vrouwen moeilijk, wanneer bovendien vele buren door eene het huwelijk verhinderende verwantschap verbonden zijn. Daarom zal men hier op veel grooter schaal dan in de Meerstreek of de Gajō Loeōs zulke verwantschapsbanden door het *bĕpĕnrata* kunstmatig losgemaakt hebben.

Zeker is het, dat men in Gajō Loeōs zoowel als in het Meergebied, afgezien van de kleinere immigrantenkolonies, meer groote stameenheden vindt, die zich in vele takken (geslachten) verdeelen, terwijl het gebied van Kĕdjoerōn Linggö vele miniatuurstammen

bevat, welker samenhang met grootere stameenheden, zoo die ooit bestaan heeft, te loor is gegaan.

GAJŌ LOEÖS OF GAJŌ TANJÒ.

E. HET GEBIED VAN DEN KĔDJOERŌN PĔTIAMBANG.

Zware bevolking, vooral van de eigenlijke kampōng Loeōs.

Het stroomgebied van de Boven-Tripa-rivier (Gajōsch Wōih-n-Tripō of Wōih Kaul, Groote Rivier, in tegenstelling met hare zijtakken) en een paar harer zijtakken biedt een ander schouwspel dan de meer Noordelijk gelegen Gajōlanden. Vindt men in de Laut en de Dōrōt meest kleine bewoonde valleien, die door berg- en boschterrein van elkander gescheiden zijn, hier heeft men, met name in het Oostelijk gedeelte (van Pĕnggalangan tot Pĕparéq) aan den hoogsten bovenloop der Tripa een vrij uitgestrekt landschap met weinige of geene belangrijke verheffingen, waar een groot aantal meest goed bevolkte kampōngs dicht bijeen liggen, door rijstvelden en blangterrein van elkander gescheiden maar niet aan elkanders gezicht onttrokken. Van daar de naam *Kampōng Loeōs* of *Gajō Loeōs* (uitgestrekt dorpencomplex of uitgestrekt Gajōland), waarmede men inzonderheid dit gedeelte aanduidt, maar die bij uitbreiding voor het geheele Gajōsche stroomgebied der Tripa, het minder bevolkte Westelijk gedeelte met de zijrivier Rampōng of Padang inbegrepen, gebezigd wordt. Misschien is het ook alleen die betrekkelijk zware en aaneengeschakelde bevolking, die aan dit gebied vaak den naam *Gajō* bijuitnemendheid doet geven. Van den oorsprong der benaming *Tanjò* of *Gajō Tanjò* ([1]) weet men geene verklaring.

Grenzen.

Traditioneele grenzen van Gajō Loeōs, met inbegrip natuurlijk van zijne annexen buiten de »frontières naturelles", zijn volgens de Gajō's zelve: naar Tĕmiang toe Atoe Mĕdoelang, naar het Alasland Brawang Bĕntjirém (sommige Gajōsche jingo's willen zelfs verder

([1]) Wanneer bewoners van Gajō Tanjò met andere Gajō's twisten, schelden dezen hen wel eens *Gajō Tanjòr*, d. i. springende Gajō's. Dit is echter niets anders dan eene gezochte woordspeling, daar in de Gajōsche taal de *r* aan het einde eener lettergreep nooit verdwijnt, en *tanjò* dus niet uit *tanjòr* ontstaan is.

gaan en wijzen Oedjōng Batén aan), naar Tripa Rantoem Gajō, dat boven het Tripasche Kòng gelegen is. en met het Dörötgebied de Intém-intém, namelijk bij de Pĕtĕdōhōn Pròq.

De eigenlijke Kampōng Loeös bevat niet alleen de talrijkste, maar tevens de oudste nederzettingen van dit gebied; het Westelijke gedeelte werd van hier uit in latere tijden bevolkt.

Kĕdjoerōn Pĕtiambang.

De Kĕdjoerōn van Gajō Loeös heeft sinds menschenheugenis den thans door niemand begrepen erfelijken titel *Pĕtiambang* ([1]).

Ofschoon zijn gebied grooter en in vele opzichten belangrijker is dan dat van een zijner ambtgenooten, is zijn feitelijk gezag, vooral in de laatste jaren, zeer gering. Zijn eigen gebied als rödjö beperkt zich tot de kampōng, die hij bewoont, en hij is omgeven door rödjö's, die aan het hoofd van veel talrijker stammen staan.

Van die andere rödjö's hebben velen onderling bondgenootschappen en soortgelijke verhoudingen, die hen nog minder tegen den kĕdjoerōn doen opzien dan het geval zou zijn, als allen op zichzelve stonden. Zoo vormden Pĕparéq, Pĕnòsan en Gĕgarang van ouds de federatie der toeloe sagi of tigō sagi (»drie hoeken"), misschien naar het voorbeeld der drie sagi's van Groot-Atjèh aldus genoemd.

Deze bond schijnt wel wat van zijne innigheid verloren te hebben, maar zeer veel komt het voor, dat een of meer stammen een anderen als kunnen *tjéq* erkennen en dus met dezen vereenigd zijn. De tjéq-instelling ([2]) is in Gajō Loeös bijzonder ontwikkeld.

De instelling der tjéq's en moedō's.

Ook elders leerden wij voorbeelden kennen van splitsing van eenen stam of een geslacht in twee deelen, een onder een ouderen

---

([1]) In de Gajōsche taal is *pĕti* een verbaal voorvoegsel; de daarmede gevormde werkwoorden zijn eene soort van causatieven, aanduidende het laten verrichten van de handeling, welke de eenvoudige of met een achtervoegsel voorziene stam aanduidt: *pĕtiéngòn* een ander laten zien (*éngòn*) bijv. de hulp van eenen ziener inroepen; *pĕtipĕngèn* een ander iets laten aanhooren (*Pĕngè*); *pĕtiloempötön* een ander een dier over iets heen laten doen springen, *loempöt* springen, *loempötön* doen springen) enz. De woordstam *ambang* is echter in de tegenwoordige taal niet bekend. Soms hoort men den titel *Pötiambang* uitspreken.

Weinig aandacht verdient het verhaal, dat de stamvader van het geslacht, bij gebreke van iets anders, eenen *imbō* (Maleisch: *siamang* of *siambang*) als huldeblijk aan den Vorst van Atjèh aanbood, waarop deze hem Rödjō Pĕtiamang of Pĕtiambang noemde.

([2]) Zie boven, bladz. 172, 176, 196 enz.

en een onder een jongeren tak van de rödjö-familie; zoo die van Rödjö Boekét en van Tjéq Koeala in Kĕbajakan, van Kĕpala Akal en Pĕngoeloe Tjéq in Isaq en die van den Kĕdjoerōn Linggö. Zulke gevallen zijn in Gajō Loeös frequent, de vertegenwoordiger van den ouderen tak pleegt dan Rödjö of Pĕngoeloe Tjéq, die van den jongeren R. of P. Moedö te heeten. Bovendien komt het echter voor, dat een stam, welks rödjö zijn eigen titel voert, eenen anderen, met wien hij slechts zeer ver of zelfs in het geheel niet verwant is, als tjéq erkent, zoodat deze laatste, zonder verdere inmenging van den kĕdjoerōn, zijnen zegen geeft op de vervanging van een overleden of afgezetten rödjö en verder alles doet wat ten opzichte van een zelfstandigen stam des kĕdjoerōns is. Zoo geldt bijv. Rĕma, dat zelf in twee takken onder eenen tjéq en eenen moedö verdeeld is, als tjéq der inwoners van zes andere plaatsen: Oeloe-n-Tanòh, Tampèng, Brandang, Kòng, Rékét Dĕkat, Tjiké, Böndör Klipah. Van deze zes staan alleen Tampèng, Brandang en Tjiké in stamverwantschap met Rĕma, maar van alle gelijkelijk geldt, dat zij *bĕrtjéq* of *mĕtjéq koe Rĕma,* d. i. Rĕma als tjéq erkennen, of zooals men het ook wel uitdrukt, dat van het zevental alléén Rĕma, als het geheel vertegenwoordigende, *sawah koe kĕdjoerōn,* d. i. met den kĕdjoerōn als zoodanig in directe betrekking staat ([1]).

Behalve moedö's hebben de tjéqs dikwijls nog *wakéls* onder zich, die inderdaad niet veel anders zijn dan kleinere rödjö's over een onderdeel van den stam of het geslacht. In verband met de splitsing der ödöt-hoofden heeft men ook aan de hoekōm in vele gevallen twee vertegenwoordigers gegeven, namelijk onder den imōm nog eenen katép, die feitelijk hetzelfde doel als de imōm, maar bij een ander hoofd, gewoonlijk bij den moedö. Eindelijk heeft de zucht van die verschillende autoriteiten om elk op zijne wijze rödjö te spelen, ten gevolge gehad, dat niet alleen de tjéq en de moedö, maar ook de wakél, ja zelfs de imōms en soms ook de katép ieder zijnen eigen toeö hebben!

([1]) Deze regel is echter niet zonder uitzondering, daar Tampèng zelfstandig onder de »twaalf pĕngoeloe's" (bladz. 232) medetelt.

Men noemt hier den tjéq, den moedö, den wakél, den imöm en den katép tezamen de *tangké si limö* »de vijf stelen", die met hunne respectieve toeŏ's bij elk zaak van gewicht aanwezig of vertegenwoordigd behooren te zijn. Van de ödötinkomsten behooren de tjéq $^1/_2$, de moedö en de wakél ieder $^1/_4$ te ontvangen.

Zulke verhoudingen ontstaan voornamelijk door de talrijkheid van eenen stam, die zoowel splitsing en verspreiding over meerdere plaatsen als suprematie over naburen ten gevolge heeft, en door ijverzucht van leden der rödjö-familiën onderling. Vermindert het aanzien van den tjéq, dan vervalt ook de beteekenis van dat gezag en maken de ondergeschikten zich weder onafhankelijk. Pòrang zou volgens sommigen zijnen stamverwant Gölö oorspronkelijk als tjéq erkend hebben; dit laatste deed ook het naburige Pĕnggalangan, dat met Gölö niet stamverwant is, maar na eenen oorlog, die eenige jaren geleden tusschen Gölö en Pĕnggalangan is gevoerd, is Pĕnggalangan feitelijk zelfstandig geworden, al bleef in naam de tjéqverhouding bestaan, en tusschen Gölö en Pòrang is deze laatste geheel weggevallen, zoodat sommigen haar vroeger bestaan zelfs loochenen.

Lĕmbé erkent van oudsher Boekét als tjéq, maar het heeft met zijnen tjéq vaak onaangenaamheden en trekt zich dan van die verhouding weinig aan.

Onder degenen, die eenen anderen rödjö als hunnen *tjéq* erkennen, zijn velen op hunne beurt weder *tjéq* ten opzichte van eenen *moedö* in hunne eigene stamgemeenschap, die dan niet in rechtstreeksche verhouding tot den hoogeren tjéq staat, nog minder tot den kĕdjoerōn.

Aanleidingen tot burgeroorlog.

Behalve de gewone oorzaken, die ook in de Laut- en de Dörötstreek twist en krijg teweeg brengen, zooals schuldzaken en veediefstallen, zijn in Gajō Loeös die tjéq-verhoudingen de meest gewone aanleidingen tot burgeroorlog: hier acht een stam zich te groot om zich aan zijnen tjéq te storen en staat tegen dezen op, daar tracht de een den ander ondergeschikte stammen af te nemen, enz. Men spreekt dan van *mĕsĕnòh kaul* of *mĕsĕnòh tjéq*, om den voorrang of om het tjéq-schap strijden. Het gaat dus op en neer, en menige tjéq-verhouding duurt in naam voort, nadat zij hare practische

waarde reeds verloren heeft; eerst door nauwgezet onderzoek kan men schijn en waarheid in deze onderscheiden.

Wij zullen thans, van het Oosten beginnend, maar de politiek bijeenbehoorende stammen gezamenlijk besprekend, de kampōngs van Pétiambangs kĕdjoerōnschap een voor een behandelen.

Gölö, aan beide oevers van den gelijknamigen linkerzijtak der Tripa-rivier gelegen, telt op iederen oever ongeveer 5 groote huizen: die van den Westelijken oever waarbij zich de eenige mĕrĕsah der beide wijken bevindt, staan onder den Rödjö Tjéq (thans Laqsa, alias Ama-n-Djĕmĕ'ah), die van den Oostelijken onder Rödjö Moedö (thans Tjòròq, alias Ama-n-Baki). Zooals bijna overal in Gajō Loeös, waar naast een tjéq een moedö staat, heeft elk hunner zijnen toeö of pĕtoeö, waarvan de eerste *toeö dölöm,* de tweede *toeö ni moedö* heet; dit zal dus voortaan niet meer opzettelijk vermeld worden. Gölö.

Gölö was vroeger veel meer bevolkt dan thans: gedurende den hongersnood van ± 15 jaren geleden weken velen van hier naar de Alaslanden en elders uit, en daarvan zijn weinigen teruggekeerd.

Als gehucht (*pĕdösönön*) behoort hierbij het iets meer stroomopwaarts gelegen *Bĕngkéq* met een paar huizen zonder galerijen.

Boven dit gehucht heeft men op den Boer Sĕnoebōng [1] eene heilige plaats, die Tĕngkoe Sĕnoebōng heet, ofschoon er niemand begraven ligt [2]. Men doet daaraan geloften en nuttigt de aarde van die plek als geneesmiddel.

Pòrang, met 8 groote en verscheidene kleine huizen en 1 mĕrĕsah, ligt tusschen twee aroels, die zich beneden Pòrang vereenigen, waarna deze Wöih Pòrang langs Pĕnampakan, Boekét, Doerén, Rödjö Silō, Batjang, Koetö Lintang, Koetö Blang stroomt om zich even beneden Lĕmbé met de Wöih ni Pĕparéq of Wöih ni Lĕmbé te vereenigen en weldra in de Tripa te vallen. Ook hier zijn een tjéq (thans Djĕmĕlah) en een moedō, die in Koetō Boekét woont; Pòrang Pòrang.

(1) Deze heeft boven Koetö Boekét eenen uitlooper, Boer Gadjah genaamd.

(2) Zulk eene heilige plaats, waaraan geene heiligenlegende verbonden is, noemen de Gajō's wel *pĕsĕmiangön,* letterlijk: „plaats om te sĕmbahjangen" maar feitelijk pleegt men er geene ritueele godsdienstoefeningen te verrichten.

erkent Gölö slechts overdrachtelijk als ouderen broeder. De bewoners van beide plaatsen zijn stamverwant en mogen onder elkander niet trouwen.

Op eene terreinverheffing stroomopwaarts ligt het bij Pòrang behoorende Koetö Boekét, dat 5 groote huizen bevat en waar de Moedö van Pòrang (thans Ama-n-Sĕmbilön) woont.

In Pòrang is één huis van menschen uit Ōréng (dus oorspronkelijk uit Sĕroelö), die, hoewel hier zonder eigen rödjö, met al hunne naburen huwelijken mogen sluiten.

Lĕmpōh. *Lĕmpōh,* dat Gölö tot tjéq heeft, ligt op den linkeroever van een linkerzijstroompje der Tripa, heeft 4 groote en 6 kleine huizen en 1 mĕrĕsah. Het ambt van Pĕngoeloe Lĕmpōh, was tot voor korten tijd in handen van Pĕngoeloe Djalél, maar thans wordt het door Ama-n-Boelōh ([1]) bekleed, die tot de oudere rödjö-familie behoort.

De stam staat op zichzelf en mag overal huwelijksverbintenissen aangaan. Gedurende den recenten oorlog van Pĕnggalangan met Gölö verplaatsten zich de bewoners van Lĕmpōh om meer in de nabijheid van Gölö, hunnen tjéq, te zijn.

Koetö Sĕré. *Koetö Sĕré,* dichtbij Lĕmpōh en ook aan Gölö ondergeschikt, heeft 5 groote huizen en 1 klein en 1 mĕrĕsah. Het hoofd wordt meestal Pĕngoeloe K. S. genoemd. Ook deze menschen gelden als een zelfstandige stam, niet verwant met naburige nederzettingen. Alleen met de *oerang Sĕpang,* die in Pĕnampakan wonen, is het huwelijk hun verboden.

Pĕnggalangan. *Pĕnggalangan* of *Pliös,* de meest Oostelijk gelegen kampōng van Gajō Loeös, aan den linkeroever der Tripa heeft ± 17, meest groote huizen en volgens schatting meer weerbare mannen dan Gölö of Pòrang. Geen wonder dus, dat het enkele jaren geleden (ongeveer in 1900, na twee jaren strijd) in staat was, zijnen tjéq, Gölö in den oorlog te verslaan, zoodat het nu als zelfstandig geldt, al blijft de theorie dat »*Pĕnggalangan bĕrtjéq koe Gölö*" voorloopig nog in den volksmond leven.

([1]) Zoo genoemd omdat hij met eene Atjèhsche vrouw uit de Boelōh-streek (Pasè) getrouwd is.

DRIE MANNEN UIT GAJŌ LOEÖS.

De onmiddellijke oorzaak van dezen krijg was, dat eenige buffels van Pĕnampakan, die men gedurende den oorlog met Boekét veiligheidshalve in Lĕmpōh onder dak gebracht had, van daar verdwenen en aan de lieden van Boekét overgegeven waren. De rōdjō van Lĕmpōh werd verdacht, maar wierp de schuld op iemand van Pĕnggalangan. De hieruit ontstane strijd, die tot verdere wederzijdsche buffeldiefstallen aanleiding gaf, zou onder leiding van den gemeenschappelijken tjéq, Gōlō, door de duikproef ([1]) (*bĕrsĕnoem*) beslist worden. Daar de verdachte van Pĕnggalangan intusschen gestorven was, eischte de Pĕngoeloe van Lĕmpōh, gesteund door Gōlō, dat diens jongere broeder zich als plaatsvervanger met hem aan de duikproef onderwerpen zou. Dit weigerde men in Pĕnggalangan en zoo ontstond er oorlog tusschen 1° Gōlō, Lĕmpōh, Koetō Sĕré, Bĕngkét, Pòrang, Koetō Boekét en 2° Pĕnggalangan. Gōlō en zijne bondgenooten leden de nederlaag. Men begrijpt, dat die buffeldiefstal niet zulke gevolgen zou hebben gehad, wanneer niet sinds lang de zich krachtig gevoelende bevolking van Pĕnggalangan voornemens was geweest om aan Gōlō de tjéq-verhouding feitelijk op te zeggen. — Oorlog van Gōlō met Pĕnggalangan.

Zeer nabij Pĕnggalangan ligt het daartoe behoorende gehucht *Djabō;* twee andere, *Boeah* en *Palòq*, zijn nu en dan bewoond door lieden van Pĕnampakan, die daar hunne rijstvelden hebben. Ook in de kleine Gajōnederzettingen aan gene zijde van de waterscheiding met het Alasland, vooral *Goempang* (*Glang Lélét*), wonen verscheidene menschen uit Pĕnggalangan, maar dezen blijven de moederkampōng als hun tehuis beschouwen.

De bewoners van Pĕnggalangan behooren oorspronkelijk niet in deze streek tehuis; zij zijn dan ook met die der omliggende kampōngs niet stamverwant en mogen met Gōlō enz. huwelijksverbintenissen aangaan. Daarentegen is hun dit verboden ten opzichte van Pĕparéq en deszelfs verwanten, zooals Gĕgarang, Koetō Oedjōng, Rĕmōkōt, Padang en met Lĕmpĕlam Djabō. Volgens sommigen zouden zij uit Pĕparéq afkomstig zijn; anderen noemen hen »de zonen der acht" (*anaq-n-si waloeh*) en beweren, dat zij afstammen van eenen Batak- — Stamverband der lieden van Pĕnggalangan.

([1]) Zie boven bladz. 121.

schen slaaf, die met zijne acht zonen oudtijds in Rĕmōkōt woonde en met goedvinden van zijnen eigenaar na eenen kampōngbrand of volgens anderen wegens gebrek aan grond in Oostelijke richting verhuisde om zich onder de bescherming van het hoofd van Gōlō eene nieuwe kampōng te stichten.

Ook met Pĕnòsan en Pasér, die niet als verwanten van Pĕparéq enz. gelden, mogen de lieden van Pĕnggalangan niet in echtverbintenis treden. De oorzaak hiervan kon ik niet te weten komen.

Pĕnampakan. *Pĕnampakan* of *Pĕnampa'an* (¹) ligt benedenstrooms van Pòrang aan hetzelfde linkerzijriviertje der Tripa en bevat ongeveer 9 groote en 10 kleine huizen, 2 mĕrĕsah's en 1 mĕsĕgit met steenen fundeering, baksteenen omwanding en dubbel dak van arènvezels (*idjōq*), aan welk bedehuis zooals gewoonlijk een bilōl verbonden is.

De kampōng en hare sawahs liggen op den rechteroever van het riviertje; een bij Pĕnampakan behoorend gehucht heet *Boer-n-Oeléh* (²), verder heeft men nog als pĕḍōsōnōns dezer kampōng *Tĕlpi*, *Pĕpér* (deels van Boekét), *Tĕmirōng*, en de hierboven reeds genoemde *Boeah* en *Palòq*.

Volgens eene onbetrouwbare overlevering zou Pĕnampakan oudtijds eene Batakvestiging zijn geweest, welker bewoners op bevel van den Soeltan van Atjèh verdreven werden, waarop deze hier eenen Atjèher met den titel Pĕtiambang tot hoofd aanstelde. In de familie Pĕtiambang zelve bestaat de overlevering, dat zij uit Tikoe (Sumatra's Westkust) naar het Gajōland gekomen zou zijn.

De huizen van Pĕnampakan staan ongeveer voor de helft onder den ouderen tak der kĕdjoerōnsfamilie met den Kĕdjoerōn Tjéq als hoofd, terwijl de vertegenwoordiger van den jongeren tak als Kĕdjoerōn Moedō over de andere helft gezag voert. Of die twee geslachten van denzelfden stam zijn, weet men niet zeker; sommigen meenen, dat de moedō's van eene andere familie uit dezelfde streek als de tjéq's, later dan deze in het Gajōland kwamen. Hoe dit ook zij, thans gelden zij als één en mogen onderling niet huwen.

Sĕpang. De bewoners van twee huizen in Pĕnampakan, *Sĕpang* genaamd,

(¹) Zie boven bladz. 55.

(²) »Spogberg"; *oeléh* in Gajō Loeōs = *iléh* in de Meerstreek = spog.

vormen onder eenen eigen wakél eene genealogische eenheid. Zij zouden van Javanen afstammen, mogen met de overige bewoners van Pěnampakan trouwen, maar zijn verbroederd met Koetō Sěré. Volgens sommigen zouden ook de lieden van Koetō Sěré van Javaanschen oorsprong zijn.

Stamverband van Pěnampakan.

De stam van Pěnampakan geldt als verwant met die van Pòrang, Gölö en Lěmbé; waarschijnlijk eene fictieve verwantschap. Met alle andere mogen de Pětiambangs huwelijken sluiten.

Verwanten in het Alasland.

In het Alasland gelden de lieden van Kěrětan en Tělědaq als verwanten van Pěnampakan, inzonderheid van de blah tjéq ([1]), en zoo zijn er meerdere stammen in Gajō Loeös, die in het Alasgebied »broeders" hebben, met wie zij geene huwelijksbanden mogen aanknoopen. Volgens sommigen zou emigratie van Gajō's naar dat gebied de oorzaak dier verbroedering zijn geweest. Het tjéq-gezag oefent Pětiambang alleen over zijnen eigen moedō uit. Wel heeft hij theoretisch een soortgelijk gezag over alle tjéqs als deze over hunne moedō's en over de kleinere rōdjō's, die hen als tjéq erkennen; inderdaad heeft echter een tjéq met vele ondergeschikte rōdjō's meer invloed en macht dan de Kědjoerōn. Voor een deel zal dit wel aan de onbeduidendheid van de laatste bekleeders van dit ambt te wijten zijn. Men neemt aan, dat in zeer ouden tijd de kědjoerōns-familie (namelijk die der tjéq's) zich in drie takken splitste, doordien het hoofd bij zijn overlijden eene dochter en twee zoons naliet. De afstammelingen der dochter, die de oudste van het drietal was en in angkap-huwelijk met eenen vreemdeling werd verbonden, zijn de *toeö dölöm* van Pěnampakan; de nakomelingen der beide broeders, die dus respectievelijk *lah* (middelste) en *běngsoe* (jongste) waren, leverden beurtelings de kědjoerōns.

De Kědjoerōns van den laatsten tijd.

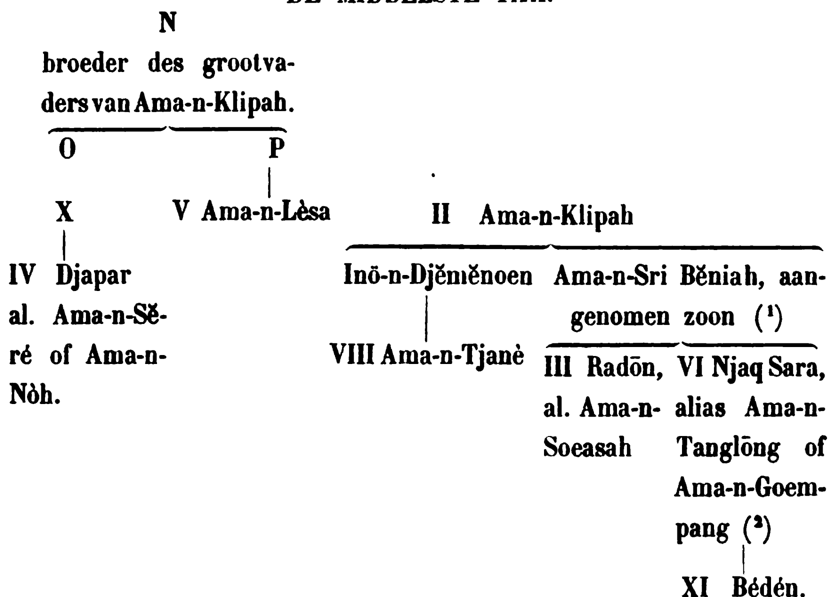
Wij laten hier de geslachtsboomen van die lah- en běngsoetakken ([2]) betreffende de laatste tientallen jaren volgen, zoover die betrouwbaar overgeleverd worden, en geven bij de namen dergenen, die het kědjoerōn-ambt bekleed hebben, met romeinsche cijfers de volgorde van hun optreden aan. Zoo komen wij tot een elftal titeldragers gedurende

([1]) De families, die tot de blah moedō of de blah imōm van den Kědjoerōnstam behooren, mogen in de genoemde Alas-kampōngs wel trouwen.

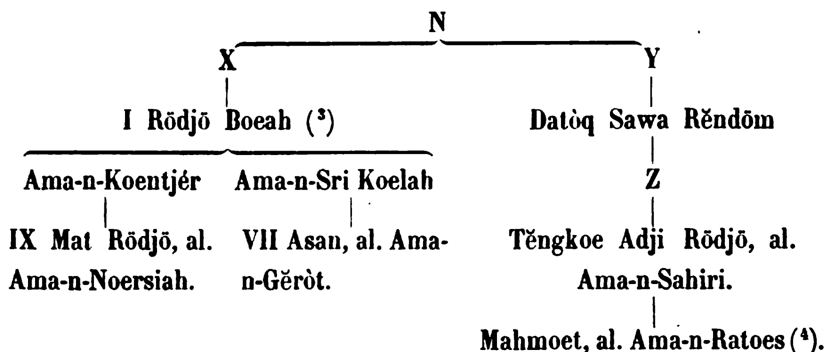
([2]) Als stamvader van het geheele tjéq-geslacht noemt men Měrah Djambang; van het moedō-geslacht Dénalabidin.

de laatste 40 jaren ongeveer. De tiende komt in beide lijstjes niet voor, daar hij, bij uitzondering, uit het geslacht der Moedö's gekozen werd.

DE MIDDELSTE TAK.

DE JONGSTE TAK.

(1) Ama-n-Klipah had geene eigen zoons en adopteerde daarom eenen zoon van eenen zijner neven, die er vele had, hetgeen onder Gajō's zeer gebruikelijk is.

(2) Den eersten *pĕraman* (vadernaam) heeft hij naar een kind, dat eene vrouw, met wie hij in Tĕmiang trouwde, hem schonk; den tweeden naar de kampōng (op den weg naar het Alasland) van waar zijne andere, Gajōsche vrouw afkomstig is.

(3) Naar het gehucht Boeah (bladz. 225, 226) waar deze kĕdjoerōn zijne rijstvelden had en dus dikwijls verbleef.

(4) Zijn *pĕraman* wijst op de 100 dollars huwelijksgift, die hij voor zijne vrouw uit Pĕnòsan betaalde.

Onder Ama-n-Klipah (II) had ± 40 jaren geleden een oorlog plaats, waarin Boekét tegenover de partij van den Kĕdjoerōn kwam te staan. Als naaste aanleiding noemt men, dat Ama-n-Klipah verdacht werd, eenige honderden dollars, die de hoofden van Gajō Loeös bijeengebracht hadden om als huldegave voor den vorst van Atjèh te dienen, verduisterd te hebben. Men bezigde het gewone dwangmiddel tegen den verdachte door namelijk eenige zijner buffels te rooven; deze bracht men naar Pĕparéq. De Kĕdjoerōn vond om de hem aangedane beleediging te wreken, slechts steun bij Pòrang, Gōlö (hoewel een belangrijk deel van Gōlö zich bij Pĕtiambangs vijanden voegde), Koetö Sĕré, Lĕmpōh en Pĕnggalangan. Overigens kwam bijna geheel Gajō Loeös tegenover hem te staan, en onder die vijanden trad Boekét op den voorgrond, zoodat men deze prang wel de eerste *prang Boekét* noemt. De eerste »prang Boekét".

De aangenomen zoon van den Kĕdjoerōn, Ama-n-Sri Bĕniah, is in dien oorlog gesneuveld; van daar dat Ama-n-Klipah door zijnen (adoptieven) kleinzoon werd opgevolgd. Deze Radōn, alias Ama-n-Soeasah (III), leeft nog, maar hij maakte zich schuldig aan fouten, die zijne ontzetting uit het kĕdjoerōn-ambt tengevolge hadden. Men noemt o. a. dat hij min of meer heimelijk een huwelijk hielp sluiten; genoeg, men wilde hem niet langer en verving hem door eenen verren neef, Djapar (IV).

Kĕdjoerōn Djapar ging in een der eerste jaren van den Atjèhoorlog, naar het schijnt niet lang vóór de verkiezing van Toeankoe Moehamat Dawōt tot Soeltan, naar Atjèh. Hij maakte de reis over land, via Soesōh en Meulabōh; na eenig verblijf bij Panglima Polém kwam hij daar te overlijden. Djapar's neef Ama-n-Lèsa (V), die de door zijnen dood opengevallen plaats innam, bleef slechts korten tijd in functie. Daar de rijstoogst in die jaren steeds door de veldmuizen vernield werd, zette men den kĕdjoerōn, die blijkbaar een ongeluksvogel was, af.

Nu volgde de jongere broeder van Radōn, Njaq Sara (VI), die bij Radōns overlijden nog te jong was, in de kĕdjoerōnswaardigheid op. Njaq Sara bracht van zijne jeugd af aan een groot deel van zijnen

tijd door in Tampōr, waar hij bijzondere vriendschap aanknoopte met zijnen verren verwant ([1]) Djadén, die zonder eigenlijk hoofd van Tampōr te zijn als lid van de tjéq-familie van Pĕnampakan hier veel invloed had. Later kwam hij, evenals deze Djadén, veel in Tĕmiang en trouwde daar met eene Maleische vrouw, eene dochter van Pĕngoeloe Koeala in de kampōng Sĕmatjoen. Eens nam hij deze vrouw en het bij haar verwekte kind naar zijn vaderland mede, maar dit verblijf was niet van langen duur; op haar verlangen werd zij naar Tĕmiang teruggebracht. Zoowel die veelvuldige afwezigheid van Njaq Sara als andere eigenaardigheden van zijn persoon, maakten dat men na korten tijd ook hem »afschafte" (*ilĕgéhōn*) en verving door een lid van den jongeren tak: Asan, alias Ama-n-Gĕròt (VII). De naaste aanleiding tot dezen maatregel was het ontbranden (omstreeks 1888—1890) van een nieuwen oorlog tusschen het Kĕdjoerōnsgeslacht en Boekét; men had toen eenen rōdjō noodig, die niet voortdurend buiten zijn land vertoefde.

De tweede »prang Boekét".

De voornaamste aanleiding tot dezen burgeroorlog (prang Boekét) moet gelegen hebben in verdeeldheid der lieden van Koetō Lintang onderling over de vraag, wie daar de functie van rōdjō vervullen zou. De tjéq was destijds dezelfde, die het nu nog is, Brahim, alias Ama-n-Pĕparéq ([2]). Gedurende eene lange afwezigheid op reis naar de Oostkust van Soematra had deze een lid zijner familie tot bōdōl (plaatsvervanger) aangesteld, namelijk Ama-n-Bòbò, zoo genoemd omdat zijn schoonvader zijne rijstvelden in het gehucht Bòbò had en daar dus vaak vertoefde. Toen Brahim van zijne handelsreizen terugkeerde, weigerde Ama-n-Bòbò, hem zijne tjéq-rechten te hergeven en vond voor zijne usurpatie steun bij een deel der bevolking. Het gelukte aan Brahim met zijne getrouwen, Ama-n-Bòbò en de ongehoorzamen te verjagen, waarop dezen naar Gōlō en Pòrang uitweken. Niet alleen Gōlō en Pòrang benevens de hen als tjéqs erkennende geslachten, maar ook de Kĕdjoerōn stelden zich toen voor die ver-

([1]) Die verwantschap is eene kunstmatige, adoptieve.
([2]) Zoo genoemd omdat hij met eene vrouw uit Pĕparéq getrouwd was.

drevenen partij, terwijl de overige bestanddeelen van Gajō Loeōs, zoover zij aan dien strijd deelnamen, bovenaan Boekét met zijne bondgenooten, Koetō Lintang, Doerén, Lĕmbé, Badaq, Batjang enz. de zijde van den eigenlijken tjéq kozen.

In dezen strijd werd Ama-n-Gĕròt gedood niet alleen, maar zijn hoofd door Rōdjō Boekét afgehouwen ([1]) en als mikpunt voor schietoefeningen gebruikt. Eerst toen andere stamhoofden tegen zulk eene ongehoorde uiting van wraakzucht opkwamen, gelukte het aan de familie Pĕtiambang tegen eenen losprijs dat hoofd terug te krijgen.

Uit staaltjes als de beide Boekét-oorlogen ziet men het best, hoe weinig de Kĕdjoerōn van een landschapshoofd heeft. Waar strijd ontbrandt, kiest hij partij als een ander, en wordt door zijne vijanden niets meer dan anderen ontzien.

Na Ama-n-Gĕròt's dood koos men eerst Ama-n-Tjanè (VIII), die slechts eenige maanden kĕdjoerōn bleef en met het eindigen van den prang Boekét aftrad. Nu komt een volle neef van Ama-n-Gĕròt aan de beurt, namelijk Mat Rōdjō, ook wel Njaq Rōdjō, alias Ama-n-Noersiah (IX). Deze heeft eenige jaren rust kunnen genieten, maar toen de boven genoemde strijd van Gōlō en Pòrang tegen Pĕnggalangan ontbrandde, was de eerstgenoemde partij verstoord op den Kĕdjoerōn omdat hij niet met hen mede wilde doen. Ten gevolge hiervan deelde hij het lot van Radōn en Njaq Sara en werd ter zijde gesteld. Daar men iemand, die eenmaal »afgeschaft" is als rōdjō of kĕdjoerōn, niet ten tweeden male pleegt te benoemen, was de keus niet groot, en besloten de keurvorstjes ditmaal — wat nog nooit gebeurd was — het kĕdjoerōnschap op te dragen aan het hoofd van de Moedō-familie, Rōdjō Moedō Ōbōn, alias Ama-n-Bédén (X). Er waren toen juist Atjèhers, naar men zegt uit Pidië, onder zekeren Teungkoe di Blang, (een volgeling van Teungkoe Tirò) namens den Pretendent-Soeltan bij de Gajō's hulp komen vragen tegen de Gōmpĕni. De

([1]) Men tracht het gewicht dezer beleediging iets te verminderen door de opmerking, dat Rōdjō Boekét aan de keuze van Ama-n-Gĕròt tot kĕdjoerōn part noch deel had en hem dus niet als Pĕtiambang beschouwde.

lieden van Gölō en Pòrang wisten dezen voor zich te winnen, en zoo nam de Moedō de plaats van zijnen tjéq in. Hij werd overgehaald om met eenig gevolg naar den Pretendent-Soeltan te gaan, en ontving van dezen in Pidië de opdracht om eene versterking te bouwen en zich daarin te nestelen. De jonge kĕdjoerōn deed alsof hij zich beijverde om die opdracht te volvoeren, maar maakte zich heimelijk uit de voeten en keerde naar huis terug.

Het telkens verwisselen van kĕdjoerōn bevestigt alweder den indruk van het geringe gezag, dat aan dat ambt verbonden is. Men begrijpt bovendien van zelf, dat die verkiezingen en ontzettingen vrij willekeurig tot stand moeten komen. De theorie wil, dat, daar Atjèh zich tevreden gesteld heeft met het éénmaal aanwijzen van den kĕdjoerōn en dit ambt verder aan zijne natuurlijke ontwikkeling heeft overgelaten, de medewerking van alle hoofden van het kĕdjoerōnschap vereischt wordt om, waar het ambt openvalt, uit de nakomelingen van den eersten Pĕtiambang eene keuze te doen.

De twaalf pĕngoeloe's.

Volgens de traditie tellen in Gajō Loeōs een twaalftal hoofden (*pĕngoeloe si doeō bĕlas*) mede, en zou dus dit dozijn van keurvorsten den empereur fainéant behooren aan te wijzen. Het zijn: Gölō, Pòrang, Boekét, Koetō Lintang, Rĕma, Tampèng, Kĕmala Dĕrna (Lĕmpĕlam), Kĕmala Rödjō (Tjanè Oekōn), Pĕparéq, Pĕnòsan, Pĕngoeloe Söndörōn (Gĕgarang), Pĕngoeloe Padang ([1]) (Rĕmōkōt).

Met nieuw ontstane gemeenschappen, zooals Pasér, eigenlijk eene kolonie van Pĕnòsan, en Padang, eene kolonie van Pĕparéq, wordt in die theorie niet afzonderlijk rekening gehouden, terwijl Batjang en Trangōn, als vrijheerlijk, met de zaken van het kĕdjoerōnschap geene bemoeienis hebben.

Verval der kĕdjoerōnswaardigheid.

Inderdaad zijn het echter alleen de in het Oostelijk deel van Gajō Loeōs wonende geslachten, die het der moeite waard achten zich om die in verval geraakte waardigheid te bekreunen. Vooral Gölō en Pòrang, met Pĕnggalangan, heeten de steunpilaren van den Kĕ-

---

([1]) Niet te verwarren met den gelijknamigen rödjō van de nederzettingen aan de Wōih-n-Padang.

djoerōn, en Boekét en Koetō Lintang behooren dit mede te zijn, maar wij hebben gezien, hoe eigenaardig deze speciale bondgenooten soms hunne taak opvatten. En nu bleek ons meteen, dat die trawanten zoowat naar welbehagen met de kĕdjoerōnsfamilie sollen, ja zich zelfs eens niet ontzien hebben om met steun van buiten de tjéq-familie geheel te negeeren en den Moedō tot Tjéq te proclameeren. De beide takken der tjéq's waren hiermede niet tevreden, en toen omstreeks 1900 Ama-n-Ratoes van een reis terugkeerde, waren de vrienden bovendien Ama-n-Bédén alweder moede geworden. Deze werd afgezet, en gedurende ruim 1 jaar daarna werd de kĕdjoerōnsplaats niet vervuld, maar feitelijk door oudere leden der familie, zooals Ama-n-Ratoes, waargenomen.

Gezantschap van Gajō Loeōs naar den Pretendent.

In 1901, toen de Pretendent-Soeltan van Atjèh met een aantal volgelingen naar het Gajōland uitweek en zich aanvankelijk in Takéngōn vestigde, werden alle kĕdjoerōns en andere voorname Gajōhoofden namens hem opgeroepen om hunne opwachting te komen maken. De dichtbij wonenden voldeden dadelijk aan de oproeping; in Gajō Loeōs wachtte men eerst af, of het verblijf des Soeltans van langen duur zou zijn en of hij ook nader bij dat gebied zou komen. Nadat de colonne Van Daalen de bende van den Pretendent uiteengeslagen en het Gajōland weder verlaten had, was er nog eene bijzondere aanleiding voor dezen om de hoofden van Gajō Loeōs gaarne te willen zien. In Tampèng was namelijk een Atjèher, die onder eenen hoogdravenden naam ([1]) namens den Pretendent geld verzameld had, maar doof bleef voor de aansporingen der Tampèngers om zich met zijnen buit tot zijnen beweerden zender te begeven, door de bevolking gedood. Over het door hem nagelaten geld ontstond vervolgens eene gedachtenwisseling tusschen den Soeltan en de lieden van Tampèng, en een gedeelte daarvan werd eindelijk door »acht panglima's" van Tampèng naar Rawé (Laut Tawar) gebracht, waar de Soeltan zich eenigen tijd heeft opgehouden. Hier kwamen nu in December 1901 Ama-n-Ratoes en de laatstelijk afgezette

([1]) Teungkoe Hadji Soeltan Moehamat Oesman.

Kĕdjoerōn Ama-n-Bédén met acht hoofden of vertegenwoordigers van hoofden, namelijk: Ama-n-Lénténg (1) namens den Rödjö van Boekét, Ama-n-Djĕmalén (2) namens den Tjéq van Koetö Lintang, Rödjö Pòrang, Pĕngoeloe Gölö, Rödjö Rĕma, Rödjö Tampèng, Rödjö Kĕmala Dĕrna (Lĕmpĕlam) en Pĕngoeloe Söndörön (Gĕgarang). Vele voorname hoofden (bijv. Pĕparéq, Pĕnòsan, Pasér, Padang) bleven dus ontbreken,

Zij vonden den vorst zonder land, omgeven door enkele volgelingen, waaronder de later in Pameuë gesneuvelde Teukoe Arōn de eenige voorname scheen te zijn, en door Rödjö Boekét Ewéh (Ama n-Oesén), Ama-n-Kĕrkōm, vollen neef van den toen reeds te Lindōng Boelōn doodelijk ziek liggenden Rödjö Boekét Mamat (bladz. 170 vv.), eenen vertegenwoordiger van het Goenòng-geslacht en andere Gajō's. Ama-n-Ratoes ontving een door den Pretendent eigenhandig geschreven stuk, waarbij hij hem tot zijnen gemachtigde aanstelde om zijne belangen in Gajō Loeös te behartigen. Na acht dagen verblijf, keerden allen naar Gajō Loeös terug. In Maart 1902 kwam Njaq Sara met zijnen in Tĕmiang geboren zoon Bédén (XI), die nog jong en ongehuwd is, in Pĕnampakan terug en vond de omstandigheden gunstig om dezen tot kĕdjoerōn te doen verheffen onder stilzwijgend beding van den steun der oudere verwanten. In het einde van 1902 bezocht Njaq Sara Koeta Radja.

Ama-n-Ratoes vertrok in Augustus 1903 naar Tampōr om daar te trachten zijnen ons reeds bekenden verwant (3) Djadén (bladz. 230) te verlossen uit de handen van het bendehoofd, den uit Tĕmiang ontvluchten dwangarbeider Si Loeat (ook wel Djoeat of Doeat genaamd). Deze had hem gevangen genomen omdat hij zijne medewerking had verleend tot opvatting en uitlevering van een anderen gedrosten kettingganger en eischte nu 555,55 dollars losgeld, drei-

(1) Een volle neef van den tegenwoordigen Rödjö Boekét, die zelf Étjém, alias Ama-n-Doelah heet.

(2) Volle neef van den vader van den tegenwoordigen Tjéq Koetö Lintang, Brahim, alias Ama-n-Péparéq (bladz. 230).

(3) Oorspronkelijk schijnt het geslacht van Djadén van elders (Atjèh) afkomstig te zijn, maar het is met Pĕtiambang kunstmatig verbroederd.

AMA-N-RATOES UIT PĔNAMPAKAN.

gende hem bij niet voldoening daarvan na zekeren termijn te zullen dooden. Het gelukte Ama-n-Ratoes den gevangene tegen voorloopige betaling van 100 dollars los te krijgen, maar niet lang nadat hij Djadèn naar diens huis in Tampōr teruggebracht had, overleed deze. Ama-n-Ratoes ging nu naar Temiang om daar de hulp van Kĕdjoerōn Karang in te roepen, maar deze leverde den gemachtigde van den Pretendent-Soeltan in handen van ons bestuur.

Ama-n-Bédén (niet te verwarren met den tegenwoordigen jeugdigen Kĕdjoerōn Bédén) moest, toen hij kĕdjoerōn werd, als hoofd van den Moedö-tak aftreden, en na zijne afzetting als kĕdjoerōn kon hij volgens Gajōsche begrippen niet opnieuw in zijne vroegere functie optreden. Zijn neef Makar, alias Ama-n-Kĕtapang, is thans Moedö.

Batjang of *Mbatjang* heeft 6 huizen (*blah boebōng*), 1 mĕrĕsah en een hoofd, dat den titel Kĕdjoerōn Dagang [1] draagt en wiens ambt als eene instelling van de Atjèhsche vorsten beschouwd wordt. Oudtijds zou hij met het toezicht op en de bescherming van de in Gajō Loeös verkeerende vreemdelingen belast geweest zijn; hij is *wōkōs* (Atj. *wakeueh*), d. i. aan het gezag van andere rödjö's of kĕdjoerōn's onttrokken, een privilege, dat hij alleen met Rödjö Pōdōng van Trangōn deelt. Van dat ambt, dat met de geheele inrichting der Gajōsche maatschappij onbestaanbaar is, is niets dan de naam overgebleven. De titeldrager is thans alleen rödjö van zijn kleinen stam, die niet met andere verwant heet en dus met allen in huwelijksverbintenis mag treden. Eene uitzondering wordt gemaakt voor Boekét, dat om redenen, die men thans niet meer kent, met de lieden van Kĕdjoerōn Dagang niet mag trouwen; het verbod strekt zich echter niet tot Boekéts verwant Koetö Lintang noch tot de lieden van Rödjö Silō uit. Eén huis van uit Békét naar Batjang verhuisden is in den stam van Kĕdjoerōn Dagang opgenomen. Batjang, eene vrijheerlijke kampōng.

Koetö Lintang (*Tĕlintang*), 17 huizen en 1 mĕrĕsah. De rijstvelden der kampōng liggen aan gene zijde der rivier; aan deze zijde wordt zij begrensd door een bekende blang, de Blang Kĕdjérén, die zich Koetö Lintang en Koetö Blang.

[1] *Dagang* beteekent ook in het Gajōsch vreemdeling, in het bijzonder Klingalees.

tot het gehucht *Além* uitstrekt. Behalve dit gehucht behooren nog de pĕdōsōnōns *Tĕrwél, Goendjaq, Tōkéq* (boven Panggōr) en *Rĕrōbō Oekōn* ([1]) tot Koetō Lintang, en wonen menschen van hier ook in *Gadjah* (op den weg naar Tampōr).

De stam heeft eenen tjéq (thans Brahim, alias Ama-n-Pĕparéq) en eenen moedō (thans Bĕdoelmanah, alias Ama-n-Pĕnòsan) en oefent ook over Badaq tjéq-gezag uit. De menschen van Koetō Lintang gelden als de rijkste in Gajō Loeös; zekere Ama-n-Djata is door heel het Gajōland als richard bekend.

Koetō Blang met 13 huizen, maakt met Koetō Lintang één geheel uit; de menschen behooren bij den Tjéq, wiens imōm ook hier woont.

Badaq. *Badaq*, 15 huizen en 1 mĕrĕsah, onder Rōdjō Badaq (thans Mahòda) die Koetō Lintang als tjéq erkent. Het zijn immigranten uit het Dōrōtgebied, (Linggō) en zij mogen dus met alle stammen in Gajō Loeōs trouwen. Gehuchten: *Dah, Kalang* en een deel van *Ōnéng* (op den weg naar Tampōr).

Boekét met Doerén en Rōdjō Silō. *Boekét*, 14 huizen en 1 mĕrĕsah. Met het gelijknamige geslacht aan de Laut Tawar zijn deze Boekéts niet verwant. Er is een tjéq (thans Étjém, al. Ama-n-Doelah), die met zijnen imōm hier woont; de moedō (thans Ama-n-Sĕgĕra) woont aan de overzijde van het water in

Doerén, 12 huizen, waarvan 3 onder den imōm van Boekét ressorteeren; de wakél woont in het met Doerén aaneengeslotene

Rōdjō Silō, 3 huizen. De hier wonenden, hoewel in den stam Boekét opgenomen en dus met dezen als bloedverwant beschouwd, mogen met andere verwanten van Boekét (Koetō Lintang, Batjang) vrijelijk trouwen. Men zegt, dat zij oudtijds uit Péndéng herwaarts verhuisd zijn. Over de oorlogen van Boekét met den Kĕdjoerōn werd hierboven gesproken. Boekét oefent verder tjéq-gezag uit over de straks te bespreken nederzettingen Ōréng en Péndéng aan gene zijde der waterscheiding met de Tampōr, en de beide volgende:

Lĕmbé. *Lĕmbé*, 10 huizen en 1 mĕrĕsah, onder Pĕngoeloe Lĕmbé (thans Adél). De stam is met Boekét *niet* verwant, wel met Pòrang, van

([1]) Boven-Rĕrōbō, in tegenstelling met de groote kampōng Beneden-Rĕrōbō (Rĕrōbō Tōa) in het Westelijke deel van Gajō Loeōs.

waar men zegt, dat deze menschen herwaarts verhuisd zijn; evenmin als met Pòrang mogen de lieden van Lĕmbé met Gōlö of Pĕnampakan in aanverwantschap treden.

Panggōr, 3 huizen van lieden uit Nalōn (Döröt-gebied) zonder eigen rödjö, maar onder hunnen eigen toeö in zooverre zelfstandig gebleven, dat zij met Boekét enz. mogen trouwen. Panggōr is beroemd om zijne wapensmederij.

Koetö Lōsōng, Pĕpér (deels van Pĕnampakan) en *Sangér* zijn gehuchten van Boekét.

Met Koetö Lintang vormt Boekét éénen stam, waartoe geene andere geslachten behooren.

Bij wijze van aanhangsel bespreken wij hier de uit Gajō Loeōs bevolkte en daartoe behoorende nederzettingen aan gene zijde van de waterscheiding der Tripa met de Tampōr (Simpang Kanan der Tĕmiang). De bewoners van die kleine kampōngs en gehuchten aan de Ōréng- of Péndéng- en de Lĕstèn-rivieren en aan de uit beider samenvloeiing ontstane Tampōr met haren zijtak, de Poenti, stroomafwaarts tot Simpang toe, waar de Tampōr met de Djĕrnéh samenvloeit en de Simpang Kanan vormt, behooren allen tot de bevolking van Gajō Loeōs of hebben zich daarbij aangesloten. Nederzettingen buiten de natuurlijke grenzen van Gajō Loeōs.

Wie de Gajōsche toestanden begrijpt, ziet in, dat op zoo grooten afstand van feitelijke gezagsuitoefening door eenen rödjö van eigenlijk Gajō Loeōs slechts bij uitzondering sprake is en dat de hoofden dier nederzettingen, al zijn zij in naam gemachtigden van zulke rödjö's, inderdaad vrij zelfstandig hunne zaken doen. Toch behooren de hier bedoelde plaatsen evenzeer bij Gajō Loeōs als die aan gene zijde van de waterscheiding met het Alasland.

Wat het eigenlijke Tampōr-gebied betreft, heb ik mijne gegevens hier en daar kunnen aanvullen uit het rapport van de excursie, die in Maart 1902 van Koeala Simpang naar Sĕrbōdjadi werd ondernomen en waarbij de kampōngs van Simpang tot en met Tampōr ook bezocht werden.

Ōréng (1) met 4 huizen, eenige hutten en eene groote mĕrĕsah, Ōréng.

(1) Naam van eenen boom.

die erop berekend is, dat velen op hunne reizen tusschen Sĕrbōdjadi en Gajō Loeōs hier overnachten, heeft eene bevolking, die uit Sĕroelō in het Dōröt-gebied geïmmigreerd is. Deze staat onder een eigen hoofd, dat echter Boekét als tjéq erkent. Menschen uit Koetō Lintang wonen vaak tijdelijk in deze buurt, bijv. in de gehuchten Lĕmpoeséng, Tĕkōkōr, Lōkōp, in hutten en buffelkralen.

In vrij recenten tijd zijn een aantal lieden van Ōréng ten gevolge van onlusten naar het Meergebied uitgeweken en hebben daar eene nieuwe nederzetting van denzelfden naam ([1]) gesticht bij Paja Djagat (Pĕgaséng). De eigenlijke Ōréngers mogen met alle stammen der Gajō Loeōs in aanverwantschap treden, maar niet met van Sĕroelō herkomstigen (zooals die van Rĕrōbō Tōa) noch met hunne stamgenooten in het gebied van Rōdjō Tjéq.

Gadjah. De naburige nederzetting *Gadjah* leerden wij reeds kennen als een afgelegen gehucht van Koetō Lintang, en de buffelkraal (van Péndéng en Ōréng) *Trangōn* heeft uit den aard der zaak slechts tijdelijke bewoners. Van meer belang is het verder stroomafwaarts gelegen

Péndéng. *Péndéng,* dat uit twee wijken bestaat: *Pĕrtéq* ([2]), dat meer bovenstrooms ligt, 3—4 huizen bevat en waar het onder Boekét ressorteerende hoofd, Toeō Pĕrtéq, woont, en *Péndéng* of *Péndéng Palōh,* meer benedenstrooms, met 7 huizen. De menschen zijn, met uitzondering van één huis van den stam Boekét in Pĕrtéq, van eenen oom van den tjéq, stamgenooten van die van Ōréng, dus oorspronkelijk van Sĕroelō, en zij erkennen eveneens Boekét als tjéq, maar mogen met alle geslachten der Gajō Loeōs trouwen; zij hebben eenen eigen pĕngoeloe. Deze nederzetting kan men als de grens van Gajō Loeōs in de richting van Sĕrbōdjadi beschouwen, en gedurende de zooeven genoemde excursie naar Sĕrbōdjadi heette het, dat de Gajō's Péndéng versterkt hadden om het voortrukken der colonne naar Gajō Loeōs tegen te houden.

([1]) Zie boven bladz. 164.

([2]) Papaja. Andere plaatsen van dien naam in Toendjang (bladz. 190) in het Dōrötgebied (bladz. 216).

Bij de samenvloeiing der Poenti met de Tampōr (Koeala Mĕriam) en daaromtrent heeft men een complex van kampōngs, die gezamenlijk buitenaf Tampōr genoemd worden. en waarvan de twee voornaamste, ééne juist aan de samenvloeiing, ééne een weinig stroomopwaarts aan de Poenti bij uitnemendheid *Tampōr Palōh* en *Tampōr Boer* of ook wel kortweg *Palōh* en *Boer* genoemd worden; zoowel deze kampōngs als de naburige nederzettingen *Sĕkĕrbō* (ladangs van Tampōr), *Rĕbō Prang* (idem), *Mĕlidi* (een paar huizen van menschen uit Péndéng), *Pĕrboelòn* (ladangs van menschen uit Pòrang), *Kala Doerén* (ladangs van Tampōr), *Kĕrmal* en *Batoe Soembang* (ladangs van Simpang Djĕrnéh) en *Simpang Djĕrnéh* (een paar huizen van menschen uit Tampōr en Koetō Lintang) hebben. voor zoover zij niet enkel ladangs zijn, gemiddeld 4—5 huizen. De bewoners, die zich met ladang- en sawahbouw en handel in boschproducten geneeren, zijn niet bijzonder welvarend. Zij behooren onder den Kĕdjoerōn Pĕtiambang; de lieden van Tampōr heeten afkomstig van een onecht kind uit het geslacht der tjéqs van Pĕnampakan. Tampōr en naburige nederzettingen.

Het voornaamste hoofd draagt den titel van Gĕtjéq van Tampōr [thans Njaq Oeroi (¹)], ontleent zijn gezag aan Pĕtiambang en oefent dit ook min of meer over de naburige nederzettingen uit. Maar in Tampōr Boer woonde tot voor korten tijd Rōdjō Moedō Djadén (bladz. 234—5) die natuurlijk boven het gezag van Njaq Oeroi verheven bleef. Verder woont daar (in Tampōr Boer) nog een zusterszoon van Djadén (door eenen Atjèher verwekt) Ama-n-Lōkōp, die eveneens geen gezag van anderen erkent. Eindelijk is de imōm balé Ama-n-Koeala ook een soort van hoofd, dat in het bijzonder over Mĕlidi werd aangesteld, in plaats van den Péndénger Alam, die daar vroeger fungeerde.

Een paar kleine nederzettingen van Gajō Loeōs aan den benedenloop van den anderen tak der Simpang Kanan, waaronder vooral Djĕrnéh, worden onder Sĕrbōdjadi besproken. Zij beweren uit

(¹) Zijn vader, Si Djĕmpar, alias Ama-n-Mĕrĕbō, werd als panglima van Kĕdjoerōn Karang gedurende de Tĕmiangsche onlusten verbannen.

Rĕmōkōt afkomstig te zijn, maar staan thans geheel op zichzelf. Keeren wij nu naar de Kampōng Loeōs terug.

Rĕma. *Rĕma*, met 8 groote en 4 kleine huizen, 1 mĕrĕsah en eene een weinig stroomopwaarts van deze kampōng liggende mĕsĕgit van denzelfden bouw als die van Pĕnampakan; dit bedehuis wordt geacht tevens te behooren bij de aan Rĕma ondergeschikte kampōngs. Rĕma geldt als zeer belangrijk wegens de velen, die het als tjéq erkennen. Zelf heeft het eenen Rödjö Tjéq en eenen R. Moedō, welke laatste in Tjiké woont.

Eene wijk van 2 huizen, *Pĕsitang* genaamd, is bewoond door lieden, die uit Pĕsitang in Tĕmiang herkomstig zijn.

Iets benedenstrooms van Rĕma, in de blang Tampèng heeft men een gedeelte, dat wegens het voorkomen der kleisoort, die voor de pottenbakkerij gebruikt wordt, *Dah* wordt genoemd.

Tampèng. *Tampèng*, ongeveer 20 huizen en 1 mĕrĕsah. De tegenwoordige Pĕngoeloe Tampèng heet Ama-n-Pòrang, maar zijn bloedverwant Ama-n-Djoerōm heeft veel invloed. Tampèng erkent Rĕma als tjéq; zelf geldt hij weer als tjéq van den rödjö van Brandang. De menschen zijn met die van Rĕma, Tjiké, Brandang en Tjanè stamverwant. Een paar uren boven deze kampōng ligt het daarbij behoorende gehucht *Datoe*. Een ander, thans onbeduidend gehucht van lieden uit Tampèng ligt nabij Koetō Oedjōng en wordt *Böndör Klipah Dĕkat* of *Oekön* genoemd; deze naam is te danken aan de omstandigheid, dat vroeger menschen van Böndör Klipah hier hunne rijstvelden hadden.

Oeloe-n-tanòh. *Oeloe-n-tanòh* is eene pĕkampōngōn, want er staan ± 6 huizen met vaste bewoners, deels afkomstig van Kètòl (Boven-Peusangan), deels van Nalōn (Dörōt); die van Kètòl hebben hunnen eigen Pĕngoeloe, die van Nalōn slechts eenen toeō, maar beide geslachten zijn genealogisch zelfstandig en mogen onderling en met hunne buren trouwen. Zij staan onder den tjéq van Rĕma. Even boven deze kampōng bevindt zich het graf van den vermaarden heilige *Tĕngkoe Imōm Boekét* of *Tĕngkoe Oeloe-n-tanòh*, die volgens de legende eens van zijnen niet minder beroemden collega Tĕngkoe di Koetō (Tèlòng)

eene bezending *lĕpat* (de bekende lekkernij, die de Atjèhers *timphan* noemen) ontving, die door eenen aan dezen laatste dienstbaren tijger zóó snel werd overgebracht, dat zij in weerwil van den afstand van 7 dagmarschen, warm aankwam. Deze beide heiligen gelden ook na hunnen dood als *mĕkoelö*, dat wil zeggen dat zich in de nabijheid hunner graven een of meer tijgers (*koelö*) als hunne trouwe wachters ophouden.

Brandang, met 6 groote huizen en 1 mĕrĕsah, heeft een eigen rödjö: Rödjö Moedö, die als de moedö van Tampèng geldt en met Tampèng Rĕma als tjéq erkent. De imöm dezer gemeenschap woont in Brandang; de wakél en de katép in Tampèng. **Brandang.**

Böndör Klipah, 2 groote en 8 kleine huizen en 2 mĕrĕsahs, heeft eene bevolking, die uit de Meerstreek hierheen verhuisd is, en wel uit het gebied van Siah Oetama. Er zijn 2 hoofden, Pĕngoeloe Koetö Panjang en Pĕngoeloe Sĕkoeölön, maar het geslacht is één en er is ook slechts één imöm. Deze kolonie is overigens van Siah Oetama geheel los geworden en erkent Rĕma als tjéq. Een deel der menschen van Böndör Klipah is sedert eenigen tijd naar Paja Daloe (bladz. 201) in het gebied van den Kĕdjoerön Linggö, een deel naar Sĕrbödjadi (bladz. 263) verhuisd. **Böndör Klipah.**

Tjiké (¹) bevat thans slechts 3—4 huizen en 1 mĕrĕsah. Het hoofd is de Moedö van Rĕma, welks katép ook hier woont. Beide kampöngs hebben zeer geleden in de zoogenaamde »prang Rĕma", eenen opstand van Brandang en Böndör Klipah tegen Rĕma als hunnen tjéq. De weerspannigen werden door Rĕma, Tjiké en Tampèng enz. tot rede gebracht na eenen oorlog, waarin Brandang en Tjiké door brand verwoest werden. Langzaam beginnen zij zich van die ramp te herstellen. **Tjiké.**

Rékét Dĕkat (²), met 3 groote huizen, 1 klein en 1 mĕrĕsah. De naam der kampöng »Het nabijzijnde Rékét" wijst op het bestaan van een »Verwijderd Rékét", Rékét Göip; dit is dan ook de naam van het straks te behandelen kampöngcomplex, waarvan **Rékét Dĕkat.**

(¹) Eene biezensoort, die men voor het vlechten van matten gebruikt.

(²) Dit *dĕkat*, dichtbijgelegen, heeft betrekking op den afstand tot de eigenlijke Kampöng Loeös; eveneens in Pĕparéq Dĕkat enz.

Lĕmpĕlam als hoofd-kampōng geldt. De lieden van Rékét Dĕkat zijn oorspronkelijk van daar, in het bijzonder van Toenggöl herwaarts geëmigreerd; zij staan ook nu nog buiten stamverwantschap met Rĕma, dat zij als tjéq erkennen, en met andere naburen, terwijl het huwelijk met de lieden van Toenggöl, Lĕmpĕlam en stamverwanten hun verboden blijft. Rödjö was tot vóór korten tijd Aman-Tĕnggoelōn, maar sommigen willen dezen als bödöl van den Rödjö Moedö van Toenggöl (Rékét) beschouwen. Hij werd wegens melaatschheid (*kĕdöl, pĕnjakét kòtèq*) afgezet en uit de kampōng gebannen.

Kòng. *Kòng* is verdeeld in twee wijken: *Kòng Boer* (Boven-Kòng), met 4 huizen en 1 mĕrĕsah, waar de rödjö en de toeö wonen, en *Kòng Palōh* (Beneden-Kòng), met 5 huizen, waar de imöm gevestigd is. Ook Kòng staat onder Rĕma als tjéq, maar mag met al zijne naburen in aanverwantschap treden, omdat de menschen oorspronkelijk emigranten uit Lōmōt (Döröt-streek) zijn. Alleen met de lieden van Rékét (dus met de menschen van Lĕmpĕlam, Toenggöl en Rékét Dĕkat) is het huwelijk hun verboden. Dit schijnt eene kunstmatige verbroedering te zijn.

Pĕnòsan. *Pĕnòsan* heeft een groot aantal huizen (de opgaven varieeren van 30—40) en 4 mĕrĕsahs. Men heeft hier eenen Rödjö (Pĕngoeloe) met eenen wakél, die beiden hunne toeö's hebben, evenals de imöm. De tegenwoordige Pĕngoeloe is de jeugdige Djöbör, wiens belangen waargenomen worden door zijnen oom Panglimö Kalō, panglimö prang van eenen vorigen rödjö. Men beweert, dat oudtijds Pĕnòsan de suprematie van Pĕparéq erkend zou hebben, hoewel toch reeds in eene oude legende (boven, bladz. 101) de hoofden dier beide plaatsen *nevens* elkander staan. Thans staat Pĕnòsan met Pĕparéq en Gĕgarang in eene triple alliantie (*torloe sagi*) van onderlinge hulp tegen vijanden, maar ook deze driebond schijnt al vrij versleten te zijn.

In enge stamverwantschap staat Pĕnòsan alleen met Pasér, eene tot zelfstandigheid ontwikkelde kolonie van Pĕnòsan. Het tusschen die beiden en Pĕnggalangan nog geldende huwelijksverbod schijnt

reeds als een last beschouwd te worden. Sommigen mijner zegslieden beweerden, dat het onlangs opgeheven zou zijn, maar anderen ontkenden zulks beslist. Het zal zijn langsten tijd wel gehad hebben.

Kĕtoekah en *Akōl*, beiden aan eenen zijtak van de Tripa, die veel verder benedenstrooms in de hoofdrivier valt dan de zijrivier, waaraan Pĕnòsan zelf ligt, benevens *Angasan*, aan een eigen klein stroompje, hetwelk met andere, zooals de Njĕlki en de Sĕkoeōlōn, de zijrivier van Akōl en Kĕtoekah vormt, zijn gehuchten, die bij deze aanzienlijke kampōng behooren. *Sĕnggapa* en *Koetō Riōm* zijn complexen rijstvelden van Pĕnòsan, tusschen deze plaats en Angasan gelegen. Gehuchten van Pĕnòsan.

Op Kĕtoekah heeft geruimen tijd de vloek (sĕrapa) van eenen habib (afstammeling van den Profeet) gerust, daar deze op zijn verzoek om eene kokosnoot van de bevolking ten antwoord kreeg, dat de boomen geen vruchten droegen, terwijl zij inderdaad volgeladen waren. De verwensching des heiligen had ten gevolge, dat de voorgewende tijdelijke onvruchtbaarheid tot eene langdurige werkelijkheid werd. Men zegt, dat de vloek nu langzamerhand uitgewerkt schijnt te hebben ([1]).

Op de Blang Mōngkōr, dichtbij Kĕtoekah, zijn buffelkralen van Pasér.

Pĕparéq is de naam van twee op ± een half uur gaans van elkander gelegen kampōngs. die wat de bevolking betreft één geheel uitmaken. In de Oostelijke, *Pĕparéq Dĕkat* (5 huizen), woont de Pĕngoeloe of Rōdjō Tjéq (thans Djamal, die na den dood van zijnen vollen neef en voorganger Ama-n-Timbang met diens weduwe trouwde en sedert ook Ama-n-Timbang genoemd wordt) ([2]), in de Westelijke, *Pĕparéq Gōip*, de Rōdjō Moedō, hoewel de huizen van hen, die onder dezen en onder genen ressorteeren, door elkander in beide kampōngs voorkomen. Aan de overzijde der rivier van Pĕparéq Dĕkat juist tegenover de kampōng, ligt de mĕsĕgit van Pĕparéq, die tevens tot Pĕnòsan geacht wordt te behooren. Pĕparéq Dĕkat en P. Gōip.

Pĕparéq Dĕkat vormt één geheel met *Gĕgarang*; tezamen hebben Gĕgarang.

([1]) Vergelijk den soortgelijken vloek van Toendjang, boven bladz. 190.

([2]) Tijdens Ama-n-Timbang's vader was diens neef Rōdjō Boedjang feitelijk de invloedrijke man. Rōdjō Boedjang is nu dood, maar zijn broers-zoon Ama-n-Oesén werd in 1900, toen ik hem in Blang Pidië ontmoette, als Rōdjō Pĕparéq betiteld.

deze kampōngs ongeveer 20 huizen; de Rödjö Gĕgarang, die den titel Pĕngoeloe Söndörön ([1]) (bladz. 101) draagt (eenigen tijd geleden Datòq Ganti, thans Ama-n-Doerén) erkent Pĕparéq als tjéq, en geldt op zijne beurt als tjéq van den Rödjö van *Koetö Oedjōng* (ook *Toedjōng* uitgesproken) met ± 7 huizen, dat verder stroomafwaarts ligt. Lĕbé Djōgam heet de tegenwoordige Rödjö Moedö van Gĕgarang.

Koetö Oedjōng.

Pĕparéq Göip heeft ongeveer 8 groote en 4 kleine huizen.

De menschen van al deze kampōngs worden geacht tot éénen stam te behooren. De bewering, dat de kern van dien stam uit het landschap Kloeĕt afkomstig zou zijn, klinkt niet zeer waarschijnlijk. Volgens sommigen zou de bevolking van Padang en zijne onderhoorige kampōngs oorspronkelijk eene kolonie van Pĕparéq zijn, evenals Pasér van Pĕnòsan, en zou Padang dan ook vroeger Pĕparéq als tjéq erkend hebben. Velen loochenen dit en beweren, dat Padang's zelfstandigheid van oudsher dateert, al is het, blijkens het nog steeds gehandhaafde huwelijksverbod, met Pĕparéq bloedverwant.

Met Pĕparéq zijn voorts nog stamverwant de bewoners van Rĕmōkōt (met Koetö Tinggi) aan de hoofdrivier, die van Lĕmpĕlam Djabō aan de Wöih ni Rampōng en die van Trangōn. Tusschen Gĕgarang (met Koetö Oedjōng) en Rĕmōkōt geldt echter het huwelijksverbod niet.

Aan eene van de beken der zijrivier, waaraan verder stroomafwaarts Akōl en Kĕtoekah liggen, bevindt zich het tot Pĕparéq behoorende gehucht Sĕkoeölōn; volgens sommigen zou dit vroeger eene meer aanzienlijke nederzetting zijn geweest. De bevolking van Sĕkoeölōn in Sĕrbödjadi is niet van hier, maar uit Böndör Klipah afkomstig. Boven Sĕkoeölōn is nog een ladangcomplex van menschen uit Pĕparéq, dat Tĕnĕbōq heet.

Rékét.

Gaat men van Lĕmbé de hoofdrivier verder af, dan komt men aan eene reeks van kampōngs, beginnende met Kĕndawi, eindigend met Söndörön, waarna eenige uren lang de beide hier vrij steile oevers der Tripa onbewoond zijn. Als het centrum van deze kampōng-

([1]) Deze titel staat, nu althans, buiten eenig verband met de kampōng Söndörön.

reeks kan men drie aan een linkerzijstroompje (de Rékét) der hoofdrivier vlak bijeenliggende kampōngs beschouwen. Het zijn aan den rechteroever van het zijriviertje: *Tjanè Oekōn* (Boven-Tjanè), dat als moederkampōng van een groot aantal dezer nederzettingen geldt, en het daarmede één geheel vormende *Toenggōl,* welks bewoners echter van andere herkomst zijn, verder aan den linkeroever *Lĕmpĕlam,* dat als moederkampōng van Toenggōl en eenige andere geldt. De plaats, waar deze drie kampōngs liggen, heet in haar geheel *Rékét* of, ter onderscheiding van het hierboven (bladz. 241) reeds besproken Rékét Dĕkat, eene kolonie van uitgewekenen, *Rékét Gōip.* Deze laatste naam duidt dus, wanneer men hem in localen zin bezigt, het terrein aan weerszijden van bedoeld zijstroompje aan, waarop die drie kampōngs liggen, maar heeft men het oog op de bewoners en hunne herkomst, dan bedoelt men met Rékét in het bijzonder den stam, die in Lĕmpĕlam en Toenggōl en daarvan herkomstige nederzettingen woont. Wij bespreken hier dus de gemeenschappen van Tjanè Oekōn en van Lĕmpĕlam elk afzonderlijk.

Tjanè ([1]) *Oekōn* (Boven-Tjanè), 5 huizen en 1 mĕrĕsah. Het hoofd is Rōdjō of Pĕngoeloe Kĕmala ([2]), wiens moedō in Kōnéng zetelt. Tjanè Oekōn enz. (de „zonen der zeven").

Tjanè Tōa (Beneden-Tjanè), 4 huizen en 1 mĕrĕsah, hoewel op eenigen afstand gelegen, behoort geheel bij Tjanè Oekōn en heeft geene eigen kampōngautoriteiten. De gemeenschappelijke imōm woont hier.

Eene kolonie van Tjanè heeft aan de Bōnén (ten N. van Sĕrbōdjadi) eene kampōng Tjanè gesticht.

Ampa Kòlaq ([3]), 4—5 huizen en 1 mĕrĕsah, behoort eveneens geheel onder Tjanè Oekōn. De inwoners zijn alom bekend wegens hunnen rijkdom.

([1]) *Tjanè* is slijpen (messen enz.); *atoe tjanè* = slijpsteen.

([2]) Zie over dezen titel hierboven, bladz. 103, waar in plaats van Lĕmpĕlam te lezen is Tjanè Oekōn. Om het geslacht van de onder dit hoofd ressorteerende menschen aan te duiden, bezigt men wel den naam Kĕmala Rōdjō (d. i. Kĕmala, met een hoofd, dat alleen rōdjō genoemd wordt) in tegenstelling met Kĕmala Dĕrna (van Lĕmpĕlam).

([3]) *Ampa* = ledig, van padiaren; *kòlaq* = wijd.

Kōnéng (1), met ± 7 groote, 6 kleine huizen en 1 mĕrĕsah, is de eerste kampōng van Gajō Loeōs, die men van de Dōrōtstreek komende bereikt, tenzij men bij den driesprong van Raq Lintang het linkerpad naar Tjanè Tōa inslaat. Enkele jaren geleden heeft Kōnéng samen met zijnen tjéq, Tjanè Oekōn, de in opstand gekomen deelen van Tjané, namelijk Tjanè Tōa en Ampa Kòlaq, ten onder gebracht. Ook van dezen strijd schijnen veediefstallen, die niet naar behooren afgedaan werden, de eerste oorzaak gevormd te hebben. De bevolking is met die van Tjanè Oekōn verwant; het schijnt echter, dat men voornemens is, zich van het huwelijksverbod te emancipeeren, daar het moeilijkheden oplevert. Dit laatste zou soms reeds geschieden wat betreft Tjanè Oekōn en

Söndörön (2), waar ongeveer 4 huizen en 1 mĕrĕsah zijn, gedeeltelijk van menschen uit Kōnéng, meest van Tjanè Oekōn. De dagelijksche zaken worden hier afgedaan door den Toeö Dölöm van Rōdjō Kĕmala (Tjanè Oekōn), terwijl het gezag van Kōnéng niet afzonderlijk vertegenwoordigd is.

Kōpōr (3) en *Manggang*, het eerste thans verlaten, het tweede een paar huizen en 1 mĕrĕsah bevattend, zijn eveneens gehuchten van Kōnéng, welks katép (onder-imōm) in Manggang woont. Aan de overzijde van Kōpōr lag vroeger eene, thans verlaten, kampōng Koetō Bĕndél.

Kroeng Ringkōl (4), eene pĕdōsōnōn van Kōnéng, bestaat uit eenige hutten. De bewoners van Tjanè Oekōn en de zes daarna genoemde kampōngs, die behoudens de genoemde uitzonderingen van recenten datum onderling geene huwelijken mogen sluiten, worden gezamenlijk *anaq-n-si pitoe*, de zonen der zeven (5), genoemd, terwijl de thans

(1) Beteekent kurkema.

(2) Over de beteekenis van den naam en de legende die daaraan verbonden is, zie men bladz. 101. Die legende brengt men echter met het hoofd van Gĕgarang, Pĕngoeloe Söndörön in verband.

(3) Eene struik.

(4) *Kroeng* is de Gajō-uitspraak van het Atjèhsche *kroeëng* = rivier, *ringkōl* (Atj. *lingka*) ombuigend, omgevend.

(5) Dit zal betrekking hebben op hunne vermeende afstamming van zeven huisgezinnen, *niet* op het aantal der kampōngs, daar deze tezamen slechts 2 geslachten of gezagseenheden herbergen.

volgende zes, die tot elkander in soortgelijke verhouding staan, maar ten opzichte van Tjanè Oekön enz. als vreemden gelden, *anaq-n-s'* (*si*) *ònòm*, de zonen der zes heeten. Deze zijn:

Lĕmpĕlam (¹), 6 groote huizen en 1 groote mĕrĕsah, onder Rödjö Kĕmala Dĕrna (thans Ama-n-Sèh), die meest in Pinang Rōgōp woont. Iets buiten deze kampōng staat de mĕsĕgit, die Mĕsĕgit Rékét genoemd wordt en voor de anaq-n-si pitoe en s'ònòm gezamenlijk dient. Lĕmpĕlam enz. (de »zonen der zes").

Toenggöl (²), 12 groote huizen en 1 mĕrĕsah, onder eenen eigen Pĕngoeloe Moedö, die Lĕmpĕlam als tjéq erkent.

Bij Toenggöl behooren de vrij belangrijke gehuchten *Dah* (³) en *Oerangkaja*, waar buffelkralen en allerlei aanplantingen zijn. In Oerangkaja zijn ook arènboomen (*panggōh*), waarvan men het sap (*pòla*, in de Meerstreek *arat*) wint.

Tĕdaloe of *Koetö Daloe* (⁴), 3 huizen en 1 mĕrĕsah, die tot Toenggöl behooren; er woont hier een toeö van den Rödjö van Toenggöl.

Pinang Rōgōp (⁵), een onaanzienlijk stuk kampōng van 4 kleine huizen en 1 mĕrĕsah, behoorende tot Lĕmpĕlam, welks tjéq gewoonlijk hier woont.

Kĕndawi, 6 huizen en 1 mĕrĕsah, met een eigen rödjö, die Lĕmpĕlam als tjéq en nog in het bijzonder den Moedö (in Toenggöl) als zijn hoofd erkent. De menschen kwamen uit Bintang hierheen en behooren oorspronkelijk tot den stam Lòt (bladz. 160), maar hebben hun stamverband opgegeven.

De zesde der »ònòm" is het boven (bladz. 241) reeds genoemde Rékét Dĕkat, welks lieden onder eenen vreemden tjéq staan, met handhaving der oude stamverwantschap.

Voorbij het gedeelte der Tripa met de onbewoonde oevers, dat bij Söndörön begint, krijgen wij nu stroomafwaarts

(¹) Eene manggasoort.
(²) »Eenig, alleenstaand", waarschijnlijk omdat de vestiging oudtijds slechts één huis bevatte.
(³) De specie der pottebaksters.
(⁴) Naam van eenen boom, die bij de kampōngs groeit.
(⁵) D. i. op een hoop, dicht bijeenstaande pinangboomen.

Rĕmōkōt met Koetō Tinggi.

Rĕmōkōt, met 1 groot en 5 kleinere huizen en 1 mĕrĕsah, onder eenen eigen rōdjō. Men zegt, dat de oorspronkelijke titel van dit hoofd, die thans min of meer vergeten raakt, Pĕngoeloe Padang was. Volgens eene der vele onderling strijdige overleveringen zou een viertal hoofden met hunne onderhoorigen in den ouden tijd uit gebrek aan grond Linggō verlaten en zich in Gajō Loeōs gevestigd hebben: Pĕngoeloe Pĕparéq, P. Pĕnòsan, P. Söndörön (Gĕgarang) en de hier bedoelde P. Padang. Hierbij behoort het niet ver verwijderde

Koetō Tinggi, met 4 huizen, waar de toeō en de imōm van Rĕmōkōt wonen. Of de bevolking van Rĕmōkōt van Pĕparéq afkomstig is, staat niet vast. Wel is zij met Pĕparéq, Padang enz. verwant, gelijk wij boven (bladz. 244) zagen. Ditzelfde geldt ten opzichte van de aan de Padang-rivier (Wōih ni Rampōng) gelegen kampōng

Lĕmpĕlam Djabō.

Lĕmpĕlam Djabō, met 4 huizen en 1 mĕrĕsah en een eigen rōdjō uit het geslacht van Rĕmōkōt, die R. Padang heet. Met Rĕmōkōt bestaat wegens den grooten afstand feitelijk geen tjéq-verhouding, hoewel de menschen van daar gekomen zijn.

Beneden Koetō Tinggi zijn de oevers der Tripa weder over eene aanzienlijke lengte onbewoond, tot waar men aan het gebied van

Pasér.

Pasér (1) komt. Deze kampōng heeft 11 huizen en 1 mĕrĕsah. De bevolking is afkomstig van Pĕnòsan (zie boven, bladz. 242) maar thans zelfstandig onder haren Rōdjō Tjéq, een jong, melaatsch man, Madél genaamd (2); het hoofd van Rĕrōbō, hoewel wegens verschillende afstamming niet in eigenlijken zin de moedō van Pasér, erkent Pasér als tjéq. Gehuchten van Pasér zijn *Koelét Manés* (bovenstrooms) en *Ròndèng* (benedenstrooms), terwijl in het gebergte ten Noorden der kampōng, den *Boer Kébō* (3), ladangs aangelegd zijn.

---

(1) Vlakke rivier of meeroever met zand of kiezel.

(2) De dikwijls in Boven-Soesōh vertoevende neef (zoon van eene zuster des vaders van den Rōdjō in angkap-huwelijk met eenen Atjèher) van Madél, Ama-n-Siti Aminah, wordt daar gewoonlijk Rōdjō Pasér genoemd.

(3) Eene soort van paddestoel, die vooral bij buffeldrek ontstaat. Andere soorten heeten *toetél*, *tjébél* (op doode boomstammen).

De hoofden van Pasér zijn eigenlijk de opvolgers der hoofden van Pĕnòsan sedert een Rödjö Pĕnòsan naar Pasér verhuisde en de zaken in Pĕnòsan aan eenen bödöl overliet. Later werden die bödöls op hunne beurt zelfstandige rödjö's van Pĕnòsan. Ten opzichte van Pĕnòsan en Pĕnggalangan geldt het huwelijksverbod.

Ter hoogte van Pasér, Rĕröbö en naburige gehuchten is de linkeroever der Tripa-rivier doorloopend steil en bergachtig, aan den rechteroever is achter de nederzettingen eene strook rijstveld van op zijn breedst ± 1 uur gaans. Beneden Kĕtoekah komt het gebergte tot aan beide oevers; rechts heet het Boer ni Koeala (Kala) Loeang, links Boer Gadjah Pĕdjoet ([1]).

Rĕröbö, ook wel *Rĕröbö Tōa* (over het gehucht *Rĕröbö Oekön* zie boven bladz. 236) ± 20 huizen en 1 zeer groote mĕrĕsah en drie, alle benedenstrooms gelegen gehuchten: *Klōang*, *Kla* en *Wöih Riōh*; terwijl hovenstrooms — Rĕröbö Tōa en gehuchten.

Sĕtoel een paar huizen bevat, die ook bij Rĕröbö behooren.

De menschen van Rĕröbö, die Pasér als tjéq erkennen, zijn van Sĕroelö (Dörötgebied) herkomstig; geen huwelijksverbod geldt dan ook tusschen hen en die van Pasér met hunne verwanten. Men noemt ook het thans verdwenen Nanga (Dörötgebied; zie boven, bladz. 213) als plaats van herkomst van sommige lieden uit Rĕröbö. Eene afspraak, die beide partijen verplicht, bij huwelijken onderling de huwelijksgift (*ōndjōq*) niet boven 80 dollars op te voeren, zal wel eens overtreden worden.

De belangrijke linkerzijrivier, die even na hare vereeniging met de Lawang bij Kala Lawang zich in de Tripa stort, heet in haren bovenloop gewoonlijk de Wöih ni Padang, in haren benedenloop de Wöih ni Rampōng. Hare monding, in welker nabijheid vroeger wörs van het hoofd van *Lĕmpĕlam Djabō* waren, die nu verlaten zijn, kan men als de uiterste Westelijke grens van de bewoonde Gajō Loeös in ruimeren zin beschouwen.

([1]) Gajōsche uitspraak van het Atjèhsche *gadjah pidjoeët*, »magere olifant".

Nederzettingen aan de Wöih ni Padang (Rampōng).

Alle nederzettingen aan deze rivier behooren bij Padang, de van Pĕparéq uit hier gevestigde kolonie, met uitzondering van vier of vijf: het boven, als kolonie van Rĕmōkōt reeds behandelde *Lĕmpĕlam Djabō, Roempi,* door lieden uit Nòsar bewoond, *Oemah Toenggōl, Koetö Sanggé,* nederzettingen van lieden uit Kòng, dus oorspronkelijk uit Lōmōt (Döröt), en

Trangōn, vrijheerlijke kampōng.

Trangōn (¹), 4 groote, 6 kleine huizen en 1 mĕrĕsah. Over den oorsprong der bevolking wordt verschillend bericht: sommigen beschouwen de kern als afkomstig van Atjèhsche immigranten, die op den stam van Padang (en dus ook van Pĕparéq) kunstmatig geënt werden (*bĕrsisahan*). Zij zijn thans in het huwelijksverbod met Padang c. s. opgenomen, zonder Padang of Pĕparéq als tjéq te erkennen. Het verbod geldt echter niet voor de andere geslachten, die met Pĕparéq en Padang als bloedverwant gelden: met Pĕnggalangan, Pĕnòsan, Rĕmōkōt, Pasér mag Trangōn dus in aanverwantschap treden.

De rödjö heeft den erfelijken naam Rödjö Pōdōng (²) en geldt als *wökös* of *bibös,* d. i. min of meer vrijheerlijk. Oudtijds zou de rödjö van dit geslacht van alle andere verplichtingen jegens den Vorst van Atjèh ontslagen zijn, behalve deze, dat hij op elke audientie ééne gampét (gevlochten zakje) gepelde rijst, een witten haan en een steel òf van een rijstlepel òf van een blioeng (dissel) als huldeblijk zou aanbieden. Ook zouden de bewoners van Trangōn van alle heffingen van hunne handelswaren in het gebied van Soesōh vrijgesteld zijn. Wat er van deze overlevering aan zij, thans is zij niet meer dan eene herinnering. Alleen heeft geen ander rödjö over Rödjö Pōdōng het tjéq-gezag en beschouwen de kĕdjoerōns hem, zoowel als den Kĕdjoerōn Dagang (bladz. 235) als geheel buiten de sfeer hunner bemoeienis te behooren.

Gehuchten en ladangs heeft Trangōn aan den benedenloop van het kleine Wöih Ōnéng genaamde, rechterzijstroompje der Padang-rivier.

(¹) Eene plant, welker bladeren men als rauwe groente (*oelōm*) eet.

(²) Eenen bloedverwant van dit hoofd, Rödjö Oesōp, benevens twee zijner aanzienlijkste kampōnggenooten, leerde ik kennen.

VIER MANNEN UIT TRANGŌN.

Padang, ± 10 groote en evenveel kleine huizen en 1 zeer groote mĕrĕsah. Over den oorsprong der bevolking uit Pĕparéq enz. werd boven reeds gesproken. Eén huis is hier door lieden uit Landé (Dŏröt) bewoond. Er is een Rödjö Tjéq en een Moedŏ, beiden met hun personeel. Padang en Ōnéng.

Ōnéng ([1]) ter weerszijden van het zijstroompje van dien naam, is een gehucht met wörs en ladangs van Padang.

Lĕmpĕlam Pinang, een stuk kampŏng met 5 huizen van menschen, die onder den Moedö van Padang ressorteeren. Lĕmpĕlam Pinang.

Door lieden van Lĕmpĕlam Pinang wordt het gehucht Lòkòt ([2]) benedenstrooms van Roempi, bewoond; daar zijn ook rijstvelden, die bij L. Djabŏ behooren.

Oemah Toenggöl is eene vestiging van één huis tusschen Lĕmpĕlam Djabŏ en Roempi; onder den Pĕngoeloe Kòng (Ama-n-Kajòng heet de tegenwoordige titularis) wonen daar menschen, die uit Kòng Boer herwaarts uitgeweken zijn. Daar dezen uit Lŏmŏt (Dŏröt-gebied) afstammen, mogen zij ook hier met al hunne naburen in aanverwantschap treden. Ditzelfde geldt van Oemah Toenggöl.

Koetŏ Sanggé (*Tĕsanggé*), waar de in aantal toenemende lieden uit Kòng 2 groote huizen en 1 mĕrĕsah hebben en waar ook de toeö en de imöm van den Pĕngoeloe Kòng wonen. Dit hoofd erkent echter den Rödjö Tjéq van Padang als zijnen tjéq. Koetŏ Sanggé.

Roempi ([3]) met 5 huizen en 1 mĕrĕsah, wordt ook door immigrantenafstammelingen bewoond. Deze lieden zijn uit Nòsar (Meer-gebied), maar hebben geen eigen hoofd, wel een toeö, die onder Rödjö Tjéq van Padang staan. Aan het zijstroompje, waaraan Gèwat, een bij Lĕmpĕlam Djabŏ behoorend gehucht, gelegen is, ligt meer benedenstrooms een gehucht van Roempi, dat eenvoudig Wöih-n-Roempi heet. Roempi.

([1]) Zie boven, bladz. 27.

([2]) Naam van een kleine visch, die veel in aroels voorkomt.

([3]) Een boom, in het woud voorkomend, welker harde vruchten men uitholt en als tondeldoosjes gebruikt.

De overige kampōngs zijn eigenlijk niet anders dan verspreide wijken van Padang:

Verspreide wijken van Padang.

Pĕtĕri Pintoe, met 2 huizen, *Doerén* met 2 huizen, *Sōjō* ([1]), waar 3 huizen onder den Tjèq en 4 onder den Moedō van Padang ressorteeren, terwijl de Toeō van den Tjéq (Pĕtoeō Gamoet) er woont: *Bōkōt*, 1 groot huis van lieden van Rōdjō Tjéq van Padang, *Rampōng*, 1 groot huis en een aantal hutten.

Bij Sōjō behoort nog een gehucht *Pantang*, waar vroeger slechts wörs van lieden dier kampōng en geene vaste bewoners waren; in den laatsten tijd zijn een aantal Atjèhers uit Tangan-tangan met vrouwen en kinderen derwaarts verhuisd. *Kala* of *Koeala Krōh* heeft ook eenige wörs van Sōjō.

Resumtie van de indeeling der bevolking van Gajō Loeōs.

Gajō Loeōs telt dus in het geheel 10 à 12 stammen, die, wanneer men de splitsing van vele in eenen tjéq- en eenen moedō-tak buiten beschouwing laat, uit ± 30 geslachten met eigen hoofden bestaan. Onder de stammen, die uit meer dan één geslacht bestaan, zijn die, waartoe Pĕparéq en die, waartoe Rĕma behoort, verreweg de belangrijkste in getal en verspreiding.

Let men op de politieke maatschappen, die deels onafhankelijk van de stamverwantschap bestaan, en waarvan sommige haren oorspronkelijken samenhang niet geheel onverminderd bewaard hebben, dan komt men tot een 15-tal, waaronder de tjéqschappen van Rĕma, Gōlō, Boekét, Pĕparéq en Rékét op den voorgrond treden.

Nederzettingen in Boven-Tripa: Kōng enz.

Eenige tientallen jaren geleden leidden verschillende oorzaken tot verhuizing van vele familiën uit Gajō Loeōs naar destijds nog onontgonnen gedeelten van het stroomgebied der Tripa, ver benedenstrooms van het Gajōland. Als eerste aanleiding tot dien uittocht noemt men eenen burgeroorlog, die als »prang Kōnéng" in de herinnering voortleeft. Later, toen men vernam, dat de uitgewekenen zeer goede sawahgronden gevonden hadden, volgden anderen.

([1]) Een doornige boom, die in jong bosch veel voorkomt.

Weldra was er in Boven-Tripa eene vrij aanzienlijke kolonie van Gajō's uit Kòng, Tjiké, Gĕgarang, Kōnéng, Pasér, Rĕrōbō ([1]), die hunne nieuwe nederzettingen meestal noemden naar de kampōngs hunner herkomst.

Het duurde niet lang, of de kolonisten kregen onderling strijd, waardoor velen zich genoopt zagen hunne ontginningen in den steek te laten en naar hun vaderland terug te keeren. Daar de menschen van Kòng het hoogste woord voerden in de kolonie, werd deze naar buiten algemeen onder den naam *Kòng* bekend.

In Boven-Seunagan was een zekere Teungkoe Djambō Awé, die om zijne dapperheid gevreesd werd, en zonder eenig gebied te bezitten, als eene soort van panglima zelfs den oelèëbalangs schrik inboezemde. Omstreeks 1888 moest deze avonturier echter wegens twisten met bovenlandsche hoofden uitwijken en ging met zijne familie en volgelingen naar Kòng. Allengs nam hij daar het gezag in handen, en na zijnen dood ging dit over op zijnen jongeren broeder, die onder den naam Oelèëbalang Pasè bekend is. Onder hem schaarden zich sinds dien tijd alle onrustige bewoners van Seunagan en omliggende streken, zoodat Kòng nu, vooral sedert in Seunagan met de registratie begonnen werd, eene verzamelplaats van vijandige bestanddeelen der bevolking is geworden ([2]). Gajō's wonen er niet meer.

In het Westelijk gedeelte van Gajō Loeös, Rampōng en daaromtrent, huizen vaak vijandige Atjèhers uit de meer Zuidelijke landschappen, met name uit Blang Pidië (boven Soesōh), welks hoofd Teukoe Bén de leider van het verzet in die streken is. Deze heeft ook zijne eigene familie derwaarts gezonden, maar is er zelf nog niet geweest.

([1]) De lieden van Rĕrōbō, die mede emigreerden, werden in hunne nieuwe woonplaats meestal naar Nanga, een Gajōsch Abdera (bladz. 213, 249) genoemd, omdat althans sommige dier families oudtijds van daar naar Gajō Loeös gekomen zijn.

([2]) In 1902 is Oelèëbalang Pasè gesneuveld.

SĔRBÖDJADI MET BŌNÉN EN SĔMBOEANG.

F, G EN H. HET GEBIED VAN KĔDJOERŌN ABŌQ, VAN PĔNGOELOE PĔNARŌN EN VAN KĔDJOERŌN TANDÉL.

Sĕrbödjadi in ruimeren en engeren zin.

Sĕrbödjadi is eigenlijk het stroomgebied van den bovenloop der Djĕrnéh, die daar ook zelve Wöih-n-Sĕrbödjadi heet; de enkele nederzettingen, die zich aan de oevers der Djĕrnéh bevinden, nadat deze, beneden Oedjōng Karang haren loop onder de aarde vervolgend, bij Djamboer Atoe of Batoe uit het gebergte weer te voorschijn komt, waaronder vooral de kampōng Djĕrnéh, worden ook nog tot Sĕrbödjadi in den engeren zin des woords gerekend.

Buitenaf begrijpt men onder dezen naam tevens het stroomgebied der Bōnén en dat der Sĕmboeang, die samen de Boven-Peureula‘ vormen ([1]).

Herkomst der bevolking.

De bevolking van dit geheele gebied is uit verschillende deelen der Gajōlanden afkomstig; het meerendeel, en ook de drie hoofdenfamilies stammen uit het gebied van den Kĕdjoerōn Linggö, maar af en toe hebben emigranten uit Gajō Loeös, en eveneens lieden van de Laut Tawar, zoowel uit Kĕbajakan als vooral uit Nòsar, zich bij die kolonie aangesloten.

De meest verbreide overlevering, volgens welke Sĕrbödjadi het eerst en het meest van Linggö (Döröt) uit gekoloniseerd werd, vindt hare ontwijfelbare bevestiging in verschillende namen van kampōngs en geslachten. De aan gebied en bevolking armste van alle kĕdjoerōns: Siah Oetama heeft uit de omstandigheid, dat een deel zijner bevolking naar Sĕrbödjadi verhuisd is, den moed geput om een verhaal in omloop te brengen, volgens hetwelk Sĕrbödjadi oorspronkelijk zijn gebied zou zijn geweest en onlusten zijne familie dwongen naar de Meerstreek uit te wijken. Inderdaad vindt men de menschen van Siah Oetama's geslacht slechts in twee der kam-

---

([1]) Over het topografisch nog hierbij behoorende gebied der Tampōr werd hierboven, bladz. 239, gehandeld.

pōngs van Sĕrbödjadi en hebben zij zelfs daar slechts weinig van hunne zelfstandigheid overgehouden.

Die legende van Siah Oetama werd boven (bladz. 191—2) door ons reeds behandeld; zelfs de meeste Gajō's beschouwen haar niet als ernstig (¹). Siah Oetama.

Bedaagde lieden uit het gebied van Linggö beweren, dat de eerste kolonie, die van daar uit Sĕrbödjadi bevolkte, ± 100 jaren oud is; zij stichtte de kampōng Toealang, die ook volgens de bewoners van Sĕrbödjadi de oudste is. Den eersten ontginner noemt men Mòjang Toealang en beschouwt hem als den stamvader der thans in Oedjōng Karang zetelende familie van Rödjö Banta. Toen de bevolking toenam, stelde de Kĕdjoerōn Linggö over haar als hoofd zekeren Mĕrah Abōq aan, wiens opvolgers allengs den titel Kĕdjoerōn Abōq gingen voeren, zonder zich daarom gelijk te stellen met *de* vier kĕdjoerōns van het Gajō-land, die hunnen rang uit Atjèh ontvingen. De voorvader van Rödjö Banta geldt als niet geschikt of niet genegen te zijn geweest om het gezag over de kolonie te aanvaarden. Herkomst van Rödjö Banta en Kĕdjoerōn Abōq.

De bewering der lieden van Sĕrbödjadi, dat de tegenwoordige generatie der familie Abōq de vijfde is, stemt met de zooeven geresumeerde overlevering wel overeen. Eerst schijnen deze hoofden te Toealang gewoond te hebben, en daarna verhuisd te zijn naar de kampōng, die thans Koetö Taréng (*taréng* = verlaten) wordt genoemd, dewijl de bevolking haar gedurende eenigen tijd wegens de zware

(¹) Nog minder serieus nemen de meesten een ander verhaal op, dat door sommigen met evenveel ernst als de Siah-Oetama-legende wordt opgedischt en in het kort hierop neerkomt: De Vorst van Jaman (Zuid-Arabië) had eenen zoon, die Kail Bĕtoel (Gajōsch Kéq Bĕtoel, Atj. Kawé Teupat, d. i. hengelhaak zonder kromming) heette; deze vischte bij de Koeala Djambō Ajé, destijds Samĕndéra (verbasterd uit Samtalira = Soematra) genaamd, een visch met diamanten oogen en gouden schubben en zond dien aan den Radja Roem. Als tegengeschenk ontving hij eene prinses met hare dienares (*déndajang*), eenen *imōm* en eenen *moedém* (besnijder), benevens eenige voorwerpen (een *koelahkamar* = hoofddoek in tulbandvorm, een koperen sirihblad = *batél*, een witte kĕndi, een klein kompas, een mesje en een touw). Kail Bĕtoel verwekte bij de Turksche prinses eenige zoons, waarvan één, Mĕrah Abōq, de stamvader der Sĕrbödjadische hoofden werd, terwijl een ander, Mĕrah Mögō (zie bladz. 202—4) naar den kant van Seunagan trok. De besnijder werd de stamvader van het geslacht der Moedéms, die nu nog de kampōng Tĕroedjaq bewonen; de geschonken voorwerpen worden, voor zoover de tand des tijds ze niet deed verdwijnen, nog bewaard, deels door de familie der kĕdjoerōns van Abōq, deels door die van Rödjö Banta.

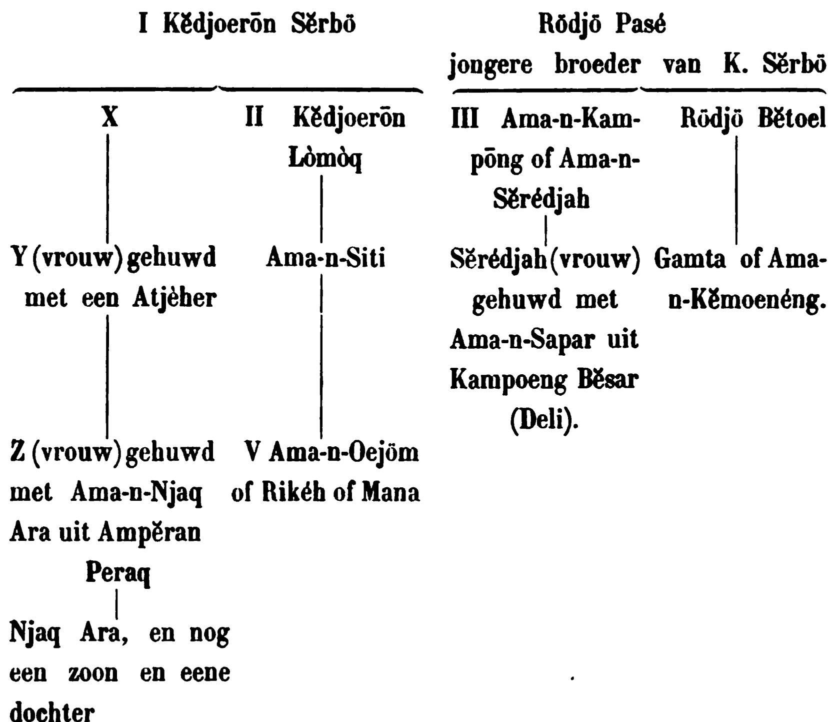
overstroomingen, die haar teisterden, verliet om in Lōkōp eene schuilplaats te zoeken. Thans is Koetō Taréng weder door een deel der kĕdjoerōnsfamilie bewoond, maar de hoofdzetel van deze is toch in de laatste jaren Lōkōp gebleven.

Kĕdjoerōn Karang.

Ongeveer 30 jaren geleden beweerde Kĕdjoerōn Karang (Tĕmiang) aanspraak te hebben op het oppergezag over Sĕrbōdjadi, immers den bovenloop zijner rivier. De toenmalige Kĕdjoerōn Abōq wees die pretensie af en zeide, dat niemand stond tusschen hem en den Vorst van Atjèh, van wien zijne vaderen eenen, sedert verloren, aanstellingsbrief ontvangen hadden en een wapen, eene sikin lapan sagòĕ van oud model, die hij destijds in Manja' Pajét o. a. aan Toeankoe Mahmoet vertoonde.

Geslachtlijst van Kĕdjoerōn Abōq.

Onderstaand lijstje geeft een genealogisch overzicht betreffende vier van de laatste vijf dragers van den titel Kĕdjoerōn Abōq; de vierde, die daarin niet voorkomt, behoorde tot een meer verwijderden tak der familie.

Kĕdjoerōn Sĕrbō, zoo genoemd omdat hij naar Sĕrba in Tĕmiang verhuisde, werd na die verhuizing door zijnen zoon Lòmòq opgevolgd. Na dezen trad zijn volle neef Ama-n-Kampōng ([1]), ook Rōdjō Toeō genaamd, op, wiens dochter getrouwd is met eenen man uit Deli, die door dit angkap-huwelijk, naar Gajōsche opvatting, als zoon van Ama-n-Kampōng geldt, al blijft men de opvolgers in eenen rang bij voorkeur in de zuiver mannelijke lijn zoeken.

Na Ama-n-Kampōng's dood wist een lid van een meer verwijderden tak der familie. Njĕrang of Rōdjō Moedō (IV) genaamd, zich van den titel meester te maken, maar zijne pretensie werd door anderen, onder aanvoering van Ama-n-Sakōm (Rōdjō Banta), met zooveel kracht bestreden, dat Njĕrang na enkele jaren het leven erbij inschoot.

Degenen, die in de eerste plaats voor de aanspraken van Njĕrang opkwamen, waren twee vreemdelingen, die door huwelijk bij deze familie waren ingelijfd: zekere Moehamad uit Ampĕran Peraq (Deli), van daar weggeloopen om zich aan eene door hem verdiende straf te onttrekken en sedert uit zijn huwelijk met eene vrouw van het kĕdjoerōnsgeslacht een zoon geboren werd, naar dezen Ama-n-Njaq Ara genoemd, en een Deliër, die ongeveer 30 jaren geleden naar Sĕrbōdjadi verhuisde, met eene dochter van Kĕdjoerōn Ama-n-Kampōng trouwde en sedert Ama-n-Sapar werd genoemd. Deze beide personen, vooral de eerste, behielden na den dood van Njĕrang in Sĕrbōdjadi den meesten invloed. De afstammeling van de kĕdjoerōns, die de meeste aanspraken op de opvolging had, *Ama-n-Oejōm* ([2]), werd op den achtergrond gehouden, hetgeen weinig moeite kostte, daar hij noch door ervaring, noch door energie uitmunt. Het heette wel, dat Ama-n-Njaq Ara, ook Goeroe Koetjaq ([3]) genaamd, als zijn vertegenwoordiger optrad, maar feitelijk trad deze, in overleg met

Maleische leden der familie.

([1]) Dezen *pĕraman* (vadernaam) droeg hij vóórdat hij werkelijk vader was. Later werd hij naar zijne dochter Ama-n-Sĕrédjah genoemd.

([2]) *Oejōm* = denneboom; de pĕraman (vadernaam) is oneigenlijk, want Ama-n-Oejōm heeft bij zijne eenige vrouw, die hem vrij wel schijnt te beheerschen, geene kinderen.

([3]) *Koetjaq* = klein, wegens zijne gestalte, en *goeroe* naar het Gajōsche spraakgebruik wegens zijne bekendheid met geneesmiddelen, amuletten en dergelijke.

Ama-n-Sapar, eenvoudig als kĕdjoerōn op en werd hij door velen met dien titel aangeduid.

Reeds lang voordat in Maart 1902 Sĕrbödjadi en het aangrenzend gebied (Bōnén, Sĕmboeang, Tampōr) door onze troepen werd bezocht, was de bevolking door den loop der zaken in de onderhoorigheden van Atjèh op die gebeurtenis voorbereid, en hadden hare hoofden in onderling overleg besloten, zich zonder tegenstand aan ons gezag te onderwerpen. Ama-n-Njaq Ara kon zich, hetzij wegens zijn verleden in het Delische of ook om andere redenen, daarbij niet aansluiten en week uit naar het gebied van Linggō, volgens sommigen om zich bij den Pretendent-Soeltan van Atjèh aan te sluiten; anderen verzekeren, dat hij naar de Boven-Poenti is gevlucht en daar, eenen dagmarsch boven de Djamboer Poenti (op den weg van Tampōr naar Sĕrbödjadi) aan den Simpang Kalang genoemden arm der Poenti ladangs aanlegt. Hij liet evenwel zijne vrouw en drie kinderen te Lōkōp achter en heeft dus misschien het voornemen, derwaarts terug te keeren. Door zijne verwijdering trad de andere in de Kĕdjoerōns-familie ingetrouwde vreemdeling, Ama-n-Sapar, van zelf nog meer op den voorgrond, en hij was het, die de colonne bij hare komst in Sĕrbödjadi ontving. Ama-n-Oejōm verscheen, evenals de andere hoofden, maar zijn gezag werd door dat van zijnen aangehuwden oom in de schaduw gesteld. Volgens Ama-n-Sapar zou Gamta alias Ama-n-Kĕmoenéng ongeveer evenveel aanspraak op en meer geschiktheid voor het kĕdjoerōnschap hebben dan Ama-n-Oejōm, maar dit oordeel zal wel door de nadere verwantschap van den eerstgenoemde met Ama-n-Sapar ingegeven zijn.

Het stroomgebied der Bōnén.

Het stroomgebied van de Bōnén is in hoofdzaak bevolkt door immigranten uit Pĕnarōn (Dōröt-gebied; zie boven bladz. 209), die zich vele jaren geleden onder hun eigen hoofd, den Pĕngoeloe Pĕnarōn hier vestigden. Zijn gezag, dat zich tevens over de hier gevestigde lieden van Kĕbajakan en van Gajō Loeōs uitstrekte, was oorspronkelijk onafhankelijk van dat van Kĕdjoerōn Abōq, maar waar deze laatste titel door een energiek persoon gevoerd werd, gold toch de Pĕngoeloe Pĕnarōn als de mindere. Thans schijnt de weinig

beduidende bevolking geneigd om als aan Sĕrbŏdjadi ondergeschikt met ons in betrekking te treden. Trouwens van geregelde gezagsoefening van de eene dier Gajŏsche miniatuurrepubliekjes over de andere is, zoolang vreemde inmenging ontbreekt, geen sprake. Van de persoonlijke waarde der presidenten hangt het af, wie de eerste viool speelt.

Een deel der lieden van Pĕnarŏn heeft zich in eigenlijk Sĕrbŏdjadi gevestigd; thans wonen zij daar in Djĕréng, vroeger iets hooger aan de Aroel Djĕréng in eene nederzetting, die Kampŏng Oerang Pĕnarŏn werd genoemd, en waarvan nu alleen nog de vruchtboomen zijn overgebleven. Die Djĕréngers hebben hunnen eigen Pĕngoeloe Pĕnarŏn en staan niet onder dien van het Bŏnén-gebied.

De oudste Pĕngoeloe Pĕnaron in het Bŏnén-gebied, van wien men thans nog spreekt, was Ama-n-Kĕrlang, die in Bŏnén woonde. Zijn zoon Njaq Rŏdjŏ was te onbeduidend om hem op te volgen en trok zich naar het afgelegene Aroel Sĕké terug, terwijl zijn in Rampah woonachtige neef Ama-n- Njaq Bangsa als pĕngoeloe optrad. Op dezen volgde een andere neef, Ama-n-Mŏngkŏr, die te Sĕlĕmaq woonde, en na diens dood kwam het gezag in handen van eenen uit Meureudoe afkomstigen Atjèher, Ama-n-Intan, die met eene zuster van Ama-n-Njaq Bangsa te Rampah getrouwd was. Ama-n-Intan is in 1902 gestorven, en thans fungeert een broerszoon van Ama-n-Njaq Bangsa, Ama-n-Mèga genaamd, als Pĕngoeloe Pĕnarŏn. **De Pĕngoeloe Pĕnarŏn.**

Sĕmboeang werd bevolkt uit Landé (Dŏrŏt-gebied; boven bladz. 210). Met twee kleine nederzettingen aan den linkeroever der Bŏnén, tusschen Mĕloeŏm en Mĕsér gelegen en Diŏm en Blang Karang of Barang Karang genaamd, stond Sĕmboeang steeds onder een eigen hoofd, welks ambtsnaam Kĕdjoerŏn Tandél luidt. Diens voorvader zou den grond, waarop hij zich met de zijnen vestigde, van Pĕngoeloe Pĕnarŏn gekocht en aldus eene soort van vrijheerlijke (*wŏkŏs*, Atj. *wakeuĕh*) positie verworven hebben. **Sĕmboeang**

In het geheele, hier besproken gebied beoefent men den rijstbouw gelijk in het overige Gajŏland, alleen op geïrrigeerde rijstvelden (*oemŏ*), die met buffels of, waar de bodem bijzonder **Rijstbouw en andere middelen van bestaan.**

hard is, ook met den ploeg bewerkt worden. Niet altijd is de oogst voor de eigen voeding voldoende, de prijs der rijstvelden moet hier het vier- of vijfvoud van dien van het overige Gajōland bedragen. Op ladangs verbouwt men djagoeng of suikerriet, weinig of geen tabak. De eenige cultuur der bevolking, die voor den handel werkt, is die van gambir (*katjoe*). Bijna allen nemen daaraan deel en bereiden het uitgekookte, gestolde sap der takken tot pastilles ongeveer van den omtrek van een dollar, maar van grootere dikte. Waar men in het Gajōland gambir gebruikt, betrekt men die uit Sĕrbōdjadi, en ook naar de Oostkust van Atjèh en Temiang wordt dit product verkocht. In de laatste jaren schijnt de productie te verminderen; de katjoe wordt duurder en de pastilles worden dunner. De bereiding geschiedt namelijk thans bijna uitsluitend door vrouwen, die daarmede spoediger voordeel behalen dan met het weven van kleederen; de mannen hebben zich ook hier geheel op den meer voordeeligen gĕtahhandel geworpen. De weefkunst werd hier ook vroeger reeds weinig beoefend; Gajōsche kleederen voerde men uit Gajō Loeōs in.

De gĕtah, die door de bevolking gezocht of uit naburige deelen van het Gajōland naar Sĕrbōdjadi gebracht wordt, verkoopt men naar Tĕmiang, van waar men thans ook alle benoodigdheden (zout, kleedingstoffen en kleine artikelen van weelde) betrekt. De handel met Peureulaʾ, vroeger niet onbeduidend, is thans verloopen. De uitvoer en doorvoer van gĕtah trekt nog al Maleiers van Tĕmiang en elders naar Sĕrbōdjadi, die met de grootste voordeelen gaan strijken; sommigen vestigen zich hier en verkrijgen, zooals ons reeds bleek, gemakkelijk gezag onder de weinig ontwikkelde bevolking. Ook Atjèhers, Alas-lieden en geislamiseerde Bataks leveren hun contingent aan de bevolking; het angkap-huwelijk, waarbij de dochter thuis blijft en de man bij hare familie wordt ingelijfd, is hier van uitzondering bijna regel geworden.

Een groote toevloed van *oerang timoer* (zooals men hier alle Maleiers van de Oostkust noemt) uit Tĕmiang naar Sĕrbōdjadi vond in 1893 plaats; tal van volgelingen van Kĕdjoerōn Karang weken herwaarts

uit en vestigden zich vooral in Djĕrnéh en bijbehoorende nederzettingen. Thans is de groote massa weder naar Tĕmiang teruggekeerd, maar hier en daar zijn die uitgewekenen burgers geworden. In de geheele inrichting dier benedenstrooms gelegen kampòngs is door dat alles verwarring ontstaan.

Men kan zich licht begrijpen, dat menig veroordeelde, uit naburige streken onvlucht, zich hier kwam vestigen. De colonne, die in Maart 1902 Sĕrbödjadi bezocht, hoorde veel spreken van zekeren uit Tĕmiang gedrosten dwangarbeider Si Loeat (zie bladz. 234), die naar het schijnt ook den naam Moeda Intan voert en als klein bendehoofd rondzwerft: daar hij, naar men zegt van den Pretendent-Soeltan, enkele achterladers heeft gekregen, wordt hij overal door de bevolking gevreesd. Hij zou zich dikwijls aan de Beneden-Djĕrnéh vertoonen, maar werd ook in Bōnén gesignaleerd.

De veëteelt in Sĕrbödjadi bepaalt zich tot die van buffels en kleinvee voor eigen gebruik; runderen vindt men er zoo goed als niet, paarden zijn schaarsch. Wel worden runderen en paarden van elders over Sĕrbödjadi naar de kust gevoerd, en dan, wanneer de uitvoerders vreemdelingen zijn, 1 dollar per stuk doorvoerrecht aan de betrokken hoofden betaald. Ook van gĕtah, die zij uit- of doorvoeren, betalen vreemdelingen hier belasting: pantjoeng alas, ten bedrage van $ 8 per pikoel. Van andere artikelen (tabak, ivoor, rhinoceroshoorn, boschproducten) wordt ook een en ander geheven, vaak in natura, terwijl de hoofden het er steeds op toeleggen, den handel in producten van waarde, als gĕtah, voor zich te monopoliseeren. Heffingen.

In theorie moet men de heffingen voldoen aan het hoofd, in welks gebied men zich tijdelijk neergezet of van welks onderhoorigen men gekocht heeft; in de practijk krijgen de sterksten of slimsten het meeste en vormen deze inkomsten vaak het onderwerp van onderlingen strijd. Hetzelfde geldt van de verdeeling der heffingen tusschen elk der drie voornaamste hoofden en de kleinere rödjö's of pĕngoeloe's, die onder hen ressorteeren. Vraagt men naar regelingen dienaangaande, dan krijgt men van twee personen, die even goed op de hoogte moeten zijn, de meest uiteenloopende inlichtingen.

Wij zullen thans de nederzettingen opsommen achtereenvolgens F van eigenlijk Sĕrbŏdjadi, G van Bŏnén en H van Sĕmboeang.

F.

Kampōngs van eigenlijk Sĕrbŏdjadi.

Lĕlés, de eerste kampōng, die men van Gajō Loeŏs komende bereikt, 4 huizen en 1 mĕrĕsah, bewoond door menschen, die uit het verlaten Gĕrĕpa (Dŏrŏtgebied; zie boven bladz. 212) afkomstig zijn. De kampōng heet daarom ook wel *Kampōng Oerang Gĕrĕpa*, en het hoofd, Pĕngoeloe Gĕrĕpa geldt traditioneel als een der voornaamste onder Kĕdjoerōn Abōq en Rŏdjŏ Banta. Even bovenstrooms van Lĕlés heeft men het daarbij behoorende gehucht *Bĕtitah*. Iets Zuidelijk van Lĕlés lag vroeger eene kampōng *Panggōr*, door menschen van Toealang bewoond, maar thans zijn die weer naar de oude moederkampōng teruggekeerd en is Panggōr verlaten.

Tĕroedjaq (¹), 6 huizen, waarvan 4 bewoond door lieden, die uit Nòsar afkomstig zijn en wier tegenwoordige hoofd Ama-n-Tĕmŏnggŏr heet, 2 door menschen van het Moedém-geslacht. Deze Moedém (»besnijder") geldt als hoofd van het geheel, en daar tusschen zijne lieden en die van Nòsar het huwelijk verboden is, kan men thans de bewoners van Tĕroedjaq als eene genealogische eenheid, onderdeel van den stam van eigenlijk Sĕrbŏdjadi beschouwen. Door de Blang Kĕpinŏs van Tĕroedjaq gescheiden is

Toealang (²), waar volgens de overlevering Mòjang Toealang, de voorvader van Rŏdjŏ Banta de eerste ontginning deed; 6 huizen, waarvan 3 onder Panglimŏ Tjéq en 3 onder Wakél, beide geldend als vertegenwoordigers van den Kĕdjoerōn Abōq.

Met Tĕroedjaq samen heeft Toealang ééne mĕrĕsah.

Lanténg (³), met 1 mĕrĕsah en 7 huizen aan den rechteroever der rivier; de vroeger ook bewoonde linkeroever is thans verlaten.

(¹) Eene struik met zwaar hout en eetbare, zure vruchten.

(²) De bekende woudreus met plankachtige uitwassen beneden aan den stam.

(³) Dit beteekent: afgescheiden, op zichzelf staand, bijv. van een huis ten opzichte der andere, bijeen gebouwde huizen.

Hier wonen, onder hun eigen hoofd, Pĕngoeloe Sĕkoeōlōn, afstammelingen van lieden, die uit Bōndōr Klipah in Gajō Loeōs (boven, bladz. 241) uitweken, en Lanténg wordt daarom ook *Kampōng Oerang Sĕkoeōlōn* genoemd.

Lōkōp, de kampōng der kĕdjoerōns van den laatsten tijd, waar Ama-n-Oejōm woont en diens aangetrouwde neef en »beschermer", Ama-n-Njaq Ara tot voor korten tijd woonde; 5 huizen en 1 mĕrĕsah, benevens een *Roemah Barō* genoemd, op eenigen afstand van de overige woningen gebouwd, nieuw huis.

Koetō Taréng, 4 huizen, welker bewoners geacht worden bij Lōkōp te behooren; hier woont een gedeelte der kĕdjoerōns-familie, waaronder de reeds genoemde Ama-n-Sapar en Ama-n-Kĕmoenéng.

Oedjōng Karang, 4 huizen en 1 mĕrĕsah onder Rōdjō Banta; een der huizen heeft nog een eigen, Djoearō (1) genaamd hoofd, dat onder Rōdjō Banta staat. Laatstgenoemde is traditioneel het voornaamste hoofd onder Kĕdjoerōn Abōq. Beider onderhoorigen gelden als van éénen stam. De overlevering omtrent den oorsprong van beider verhouding is verward en onbetrouwbaar.

Nog een huis in deze kampōng staat bekend als Oemah doeō poelōh tōnggō en deszelfs bewoners als *Oerang Tōnggō;* zij stammen af van uitgeweken Atjèhers uit Peureula', zijn in zeden Gajō's geworden, maar in zooverre zelfstandig gebleven, dat zij een eigen hoofd, Pĕngoeloe Tōnggō, hebben en met de overige bewoners dezer hoogvlakte mogen trouwen.

Nalōn en *Ōnéng*. Aan den linkeroever eener aroel ligt de nederzetting van lieden uit Nalōn in het Dōrōt-gebied (bladz. 207) herkomstig, die onder Pĕngoeloe Nalōn staan; aan den rechteroever woont een ander deel dier emigranten onder Wakél Nalōn en staat verder een huis van menschen uit Ōnéng (Dōrōt-gebied; bladz. 208) onder hunnen eigen pĕngoeloe. De lieden van Nalōn zijn in den stam van Sĕrbōdjadi opgenomen en mogen dus met de directe onderhoorigen van den Kĕdjoerōn Abōq, Rōdjō Banta enz.

(1) Deze geldt als afstammeling van Mòjang Tĕrdjoen, een der drie eerste ontginners van het hier besproken gebied (Mòjang Toealang, Mòjang Bōnén, Mòjang Tĕrdjoen).

niet trouwen. De Ōnéngers zijn zelfstandig gebleven en mogen met de lieden van Sĕrbŏdjadi evenzeer als met andere, daar gevestigde vreemdelingen wel in aanverwantschap treden.

Boegaq, 3 huizen en 1 mĕrĕsah van emigranten uit de gelijknamige, grootendeels verlaten kampōng van het Dŏrŏt-gebied (bladz. 216) onder hunnen eigen Pĕngoeloe Boegaq. In de nabijheid 4 huizen van lieden van den ons uit het Meergebied (bladz. 160) en de Dŏrŏt (bladz. 202, 215) bekenden stam *Lòt* onder Pĕngoelŏe Sĕrampaq.

Djĕréng, 6 huizen en 1 merĕsah van lieden uit Pĕnarōn, verwanten dus van het meerendeel der bevolking van Bōnén, hier onder eenen eigen Pĕngoeloe Pĕnarōn, die als minder voornaam geldt dan zijn titelgenoot in Rampah; Ama-n-Soeŏm heet de tegenwoordige titeldrager.

Djĕrnéh en naburige nederzettingen.

De nederzettingen stroomafwaarts van Oedjōng Karang behooren alle min of meer tot de kampōng Djĕrnéh, voor zooverre zij niet uitsluitend haar tijdelijk bestaan aan de immigratie van vele Tĕmiangers in 1893 te danken hadden. Van bovenstrooms beginnend heeft men eerst

Gĕgari, 1 huis onder Ama-n-Koeala op den linkeroever. Dan

Koembŏr, 3 huizen onder Ama-n-Srimani (een aangehuwd Maleier uit Soenggal, Deli) op den linkeroever. Vroeger woonden hier vele lieden uit Ōréng (Gajō Loeŏs), maar dezen zijn in den laatsten tijd uitgeweken.

Poelō Plandōq, waar vroeger in een tiental kleine huizen vele Tĕmiangers woonden, die zich onder den Pĕngoeloe Kandang gesteld hadden, is thans geheel verlaten.

Rantō Panjang is een ladangcomplex met een zestal hutten van lieden uit Sĕrbŏdjadi en Aroel Gadéng.

Bĕdari, aan den rechteroever, 1 huis van lieden uit Sĕrbŏdjadi onder Tandél Salèh, op den linkeroever 2 huizen van lieden uit Tĕmiang.

Djĕrnéh, 5 huizen en vele ladangwoningen aan den linkeroever, onder Pĕngoeloe Djĕrnéh.

De heilige van Djĕrnéh.

Bij Djĕrnéh is eene heilige plaats, die niet als graf, maar als „*pĕsĕmiangōn*" (¹) geldt van eenen volgens de legende uit Sĕrbŏdjadi

(¹) Dit woord werd bladz. 223, noot, verklaard.

afkomstigen heilige, Tĕngkoe Ampōn Toeōn. Deze maakte eene buitenlandsche reis om geheime wetenschappen te leeren. Op zijne terugreis naar huis schaakte hij onderweg de dochter van een Tĕmiangsch hoofd. Door den vader van het meisje vervolgd, voer hij de Djĕrnéh, die destijds tot in Sĕrbōdjadi bevaarbaar was, op, maar wist door zijn gebed te bewerken, dat de bergen van beide oevers tusschen Oedjōng Karang en Djamboer Batoe tot elkander naderden en de rivier onder die steenmassa verdween, hetgeen zoo gebleven is tot den huidigen dag.

De vervolging van Tĕngkoe Ampōn Toeōn werd door het Tĕmiangsche hoofd over land voortgezet, en de heilige doodde eindelijk in wanhoop eerst zijne jonge vrouw en daarna zichzelf, zoodat haar vader alleen hunne graven bij Oedjōng Karang aantrof. Hier ontving deze langs geheimzinnigen weg van den dooden heilige eene boodschap, dat hij hem straks ergens zou verschijnen, en dat de gewijde plek, waar die samenkomst zou plaats hebben, in de toekomst bewaakt moest worden door menschen van zijn (des heiligen) geslacht. De verschijning had plaats bij Djĕrnéh, en daar of in die natuurschap bleven sinds dien tijd de afstammelingen van Tĕngkoe Ampōn Toeōn wonen; hun hoofd kreeg den titel Pĕngoeloe Kandang, waarin de vorsten van Atjèh hem bevestigden. Pĕngoeloe Kandang.

De tegenwoordige titularis maakte bij de colonne, die in Maart 1902 Sĕrbōdjadi bezocht, zijne opwachting.

Eenige jaren geleden ontstond oorlog tusschen den toenmaligen Pĕngoeloe Kandang, Pĕngoeloe Koetjaq ([1]) genaamd, en den Pĕngoeloe van Djĕrnéh, die P. Pradi heette. De imōm van laatstgenoemde koos de zijde van P. Koetjaq, en P. Pradi moest naar Rambōng Pajōng vluchten. Later werd de strijd bijgelegd, en keerde P. Pradi naar Djĕrnéh terug, terwijl P. Koetjaq zich in Bĕdari vestigde. Hier en in de nabijheid kwamen vele uitgeweken Tĕmiangers zich onder hem scharen.

Benedenstrooms van Djĕrnéh heeft men nog eenige daartoe behoo-

([1]) Deze is onlangs overleden en in zijne waardigheid vervangen door zijnen zoon Pĕngoeloe Moedō.

rende nederzettingen, deels kleine kampōngs, deels ladangs, als: *Minjaq Tanòh, Poelō Moentō, Boekét Djōng, Mĕrĕsah, Panté Kra.*

G.

Kampōngs van den Pĕngoeloe Pĕnarōn.

Tjanè, 2 huizen van lieden uit Gajō Loeōs (zie de beide kampōngs Tjanè aldaar, bladz. 245), die wegens burgeroorlog uitweken en zich onder het gezag van den Pĕngoeloe Pĕnarōn plaatsten. Thans zijn velen hunner weer naar Gajō Loeōs teruggekeerd.

Rampah, 3 huizen; hier woonde tot vóór korten tijd de reeds genoemde Ama-n-Intan, en thans diens opvolger in de pĕngoeloe-waardigheid, Ama-n-Mèga.

Mĕloeōm, 1 groot huis van lieden van de blah Mĕloeōm uit Kĕbajakan (bladz. 176) onder eenen eigen Pĕngoeloe Mĕloeōm.

Sĕlĕmaq, 3 huizen en 1 mĕrĕsah. Behalve lieden van Pĕnarōn wonen hier eenige immigranten uit Isaq (Dörötgebied; bladz. 196), die geen eigen hoofd hebben, maar toch met de menschen van Pĕnarōn huwelijken mogen sluiten. Om de fictie te bewaren, dat onderdanen van eenzelfden rödjö niet met elkander mogen trouwen, wordt bij het aangaan van zulke verbintenissen een gelegenheids-rödjö aangesteld.

Het tegenwoordige hoofd van Sĕlĕmaq is Ama-n-Salèh.

Bōnén, 3 huizen van lieden uit Pĕnarōn. Als hoofd onder den Pĕngoeloe fungeert hier de Imōm Bōnén (tegenwoordig Ama-n-Sĕdjōq), die, naar men wil, afstamt van den hier begraven Mòjang Bōnén, een der drie eerste ontginners van de Sĕrbödjadi-streek.

De onbeduidende nederzettingen *Aroel Sĕkè* en *Kĕmoenéng* worden ook nog tot dit gebied gerekend, en sommige lieden van Sĕrbödjadi willen hetzelfde ten opzichte van *Aroel Tjanang* en *Loebō' Sigeunab*, die volgens anderen in het gebied van Peureula' vallen.

H.

Kampōngs van Kĕdjoerōn Tandél.

Sĕmboeang, 8 huizen van uit Landé (Dörōt, bladz. 210) herkomstige lieden onder Kĕdjoerōn Tandél. De tegenwoordige titeldrager heet

Ama-n-Ratoes. In Sĕmboeang bevindt zich het graf der vrouwelijke heilige Datoe Imah.

Mĕsér, 5 huizen en 1 mĕrĕsah onder eenen toeō van Kĕdjoerōn Tandél.

Tusschen Mĕloeōm en Mĕsér, aan den linkeroever der Bōnén, liggen:

Dōm, met 1 huis, en

Blang Karang of *Barang Karang*, met 4 huizen, eveneens door lieden uit Landé bewoond en door Kĕdjoerōn Tandél bestuurd.

Zooals men uit het bovenstaande reeds heeft kunnen opmaken, bestaat de massa der bevolking van Sĕrbōdjadi uit drie stammen: die van eigenlijk Sĕrbōdjadi (onderhoorigen van Kĕdjoerōn Abōq, Rōdjō Banta enz.), die van Pĕnarōn (aan de Bōnén en in Djĕréng) en die van Landé (in Sĕmboeang); onderling mogen deze drie genealogische eenheden huwelijken sluiten. Kleinere stameenheden zijn Boegaq, Lòt, Tōnggō, Isaq, Mĕloeōm, Sĕkoeōlōn en Ōnéng, die elk met ieder van de drie hoofdstammen in aanverwantschap mogen treden, en dit ook onderling mogen doen, behalve Isaq, Boegaq en Lòt; deze beide laatsten, hoewel waarschijnlijk oorspronkelijk niet verwant, gelden thans in Sĕrbōdjadi als elkanders bloedverwanten. Resumtie.

HOOFDSTUK IV.

HUWELIJK, FAMILIELEVEN, ERFRECHT, GODSDIENSTIG LEVEN.

Patriarchale grondslag.

De algemeene grondslagen van den stam, het geslacht en de familie der Gajō's zijn ons (bladz. 78 vv.) bekend.

Oorspronkelijk en in theorie ook nu nog is de stam een patriarchaal geheel, welks mannelijke leden in de mannelijke lijn afstammen van éénen stamvader, terwijl de vrouwen door koop van andere stammen verkregen zijn of, wat de in huis geborenen, de dochters betreft, bestemd zijn om door verkoop tot de vermeerdering van andere stammen bij te dragen.

Vormen van annexatie. Adoptie.

Behalve door geboorten wordt het mannelijk deel van den stam echter ook door verschillende soorten van annexatie uitgebreid. Vooreerst door adoptie (*mĕnjahan*, passief *isahan*, van het Arab. Mal. *sah*, echt, dus eigenlijk »echten"), die op vrijgelaten Bataksche slaven of slavinnen, Atjèhers, Maleiers en andere vreemdelingen wordt toegepast, wanneer men voldoende vertrouwen in hen stelt om aan te nemen, dat zij geen misbruik van hun zoonschap zullen maken. Nadat aan de zaak de noodige ruchtbaarheid is gegeven door een offermaal, waarvoor al naar den welstand van den adoptieven vader een buffel of een bok het leven laat, en na betaling der »echting" (*pĕnĕsah*, gewoonlijk 5—10 dollars) aan den rödjö door denzelfde, geldt het nieuwe lid als *saudörö*, in intiemeren zin van de zoons en neven desgenen, die hem aannam, in ruimeren zin van allen, die tot den stam of het geslacht behooren. De adoptieve vader beoogt voor

zich het voordeel der werkkracht van den nieuwen zoon, aan wien dan ook het moeilijkste deel van den veldarbeid der familie pleegt te worden opgedragen, en verder van het nakroost, dat deze voor hem verwekken zal. Hiervoor moet hij hem echter zelf eene vrouw koopen, en vooral daarom is de adoptie eene zaak van vertrouwen. De meeste gevallen van adoptie zijn zulke, waarin de vader geen eigen mannelijk kroost heeft.

Adoptie van verwanten.

Kinderen van broeders of andere bloedverwanten worden wel door kinderloozen geadopteerd, maar dan gaat dit zonder veel formaliteiten. Dit heet *mindah raléq*, verplaatsing van den oorsprong ([1]). Eene enkele maal wordt een Gajōsch meisje, dat alle nabestaanden verloren heeft, officieel door anderen, bijv. door aanverwanten gesahd.

Adoptie van slaven.

De adoptie van eenen slaaf is voor den adoptief-vader het kostkaarst, daar men het noodig acht, de oudsten in een wijden omtrek tot den maaltijd te noodigen; men is anders beducht, dat de aan zijn uiterlijk herkenbare slaaf door onvoldoende bekendheid zijner opname in een stamverband hier of daar nog eens als slaaf of als gewezen slaaf (*anaq mas* of *djĕma rĕndah*) beschouwd en behandeld mocht worden. Aan de adoptie gaat hier de »gelijkstelling" *mĕndésön* — *idésön* — van *dés*, gelijk) vooraf, waarvoor almede eenige dollars, *pĕndés*, aan de autoriteiten verschuldigd zijn.

Wie na afloop der formaliteit den »gelijkgestelde" niet als een geboren Gajō behandelt of hem bij eenen twist bijv. aan zijne Bataksche afkomst herinnert, wordt door den rödjö beboet.

Angkap-huwelijk.

Een tweede vorm van annexatie is het *angkap*-huwelijk, waarbij de dochter het ouderlijke huis niet verlaat, maar eenen vreemden man krijgt, die zonder betaling van eenen bruidschat huisman, en tevens saudörö van de broeders en stamgenooten zijner vrouw wordt. De man betaalt alleen om aan den eisch der Mohammedaansche wet te voldoen, 1 dollar (nominaal 4 mas) als huwelijksgift, hetgeen door

([1]) Men geeft dan aan de moeder van het geadopteerde kind 5 dollars *pĕnitön* (onkosten van het drogen, *mĕnitö*, na de bevalling) en 1 dollar *pĕnĕsòh* (voor de ledige, *sòh*, plaats) of als die moeder overleden is, alleen de *pĕnĕsòh* aan hare naaste verwanten, die dan met een huwelijk van het aangenomen kind later geenerlei bemoeienis hebben. Aan de ouders der adoptieve moeder worden 2 dollars als *pĕmindah raléq*, kennisgeving van de verplaatsing, gegeven.

de ödöt als loutere vorm beschouwd wordt. Ook in dit geval wenscht men eene werkkracht en eenen verwekker van kinderen voor de familie te winnen, maar er komt bij, dat de vader zijne dochters om eene of andere reden liever voor altijd bij zich houdt dan eenen koopprijs voor haar te ontvangen. Het is niet overal gemakkelijk, goede mannen voor de huwbare dochters te vinden; wie geene zoons heeft, zou na den uitverkoop van zijn vrouwelijk oir niets overhouden; voorname lieden doen wel eens ongaarne van hunne dochters afstand. Men stelt bij het *mĕnangkap* geenerlei eischen van stand of afkomst aan den bruidegom. De dochters van den Kĕdjoerōn Linggö bijv. zijn met gewone Atjèhers getrouwd, die waarschijnlijk niet wegens hunne deugdzaamheid naar het Gajōland verdwaald zijn.

Ook deze vorm van opneming in het stamverband wordt met een gemeenschappelijk offermaal en met eene betaling van gewoonlijk 5—10 dollars (*pĕnangkap*; deze heet 5 töil te bedragen) aan den rödjö bezegeld.

Verschil tusschen het angkap-huwelijk van vreemden en van Gajō's.

De geangkapten zijn in den regel Atjèhers of ook andere vreemdelingen, ook wel vrijgelaten en geadopteerde slaven van anderen. Ofschoon Gajō's in het algemeen weinig of niet letten op de gelijkwaardigheid in afkomst hunner schoonzoons, hebben velen ten opzichte van gewezen slaven der eerste generatie hunne bezwaren, wijl deze vaak kenbaar zijn aan de doorboring van ééne of beide oorlellen.

Gajō's trouwen ook wel eens op de bedoelde wijze, maar meestal is het angkap-verband dan tijdelijk [*angkap djandji*, *angkap sĕmĕntaran* of *angkap doedōq ödöt*; dat der vreemdelingen heet *angkap sah* of *nasap* ([1])]; de man, die zijnen bruidschat nog niet betalen kan, maar toch zijn huwelijk niet gaarne langer uitstelt, geeft dan zijne werkkracht ten beste van de familie der vrouw, maar hij mag haar naar zijn eigen huis overbrengen, zoodra hij in staat is, de bedongen *ōndjōq* te voldoen. Dit duurt soms jaren lang, en het komt wel voor, dat de schoonvader zijne toestemming tot zulk een huwelijk eerst geeft, nadat de schoonzoon onder eede beloofd heeft, de *ōndjōq*

([1]) Van het Arab. *nasab*, geslacht, omdat de aldus geangkapte definitief in het stamverband wordt opgenomen. In Gajō Loeös zegt men hiervoor *angkap nas*; dit *nas* wordt ook gebezigd van panden, welker inlosbaarheid men bij onderling goedvinden opheft.

niet vóór zeker tijdstip te zullen betalen, ja sommigen laten hen zweren, dit nooit te zullen doen, zoodat hunne verhouding dezelfde wordt als die van den geangkapten vreemdeling: theoretisch blijft het een *angkap djandji*, maar practisch staat het met een *angkap sah* gelijk.

De geangkapte *Gajō* en de door hem verwekte kinderen blijven geheel tot het stamverband van den schoonvader behooren, zoolang de bruidschat niet voldaan is; na betaling gaan zij echter geheel in het oorspronkelijke stamverband van den man over, zelfs al vindt die betaling plaats door de agnaten des vaders na diens dood.

Sterft de vrouw vóórdat de huwelijksgift afbetaald is, dan vervalt die schuld, zoover zij nog bestaat. Soms geeft men den man dan eene der naaste bloedverwanten der vrouw in hare plaats.

Positie der door angkap gehuwde vrouw.

Terwijl de vrouw in het Gajōsche gezin theoretisch niets in eigendom bezit, doch slechts het goed van haren man of hare kinderen bestiert, maakt de in angkap-huwelijk getrouwde dochter op dezen regel eenigszins eene uitzondering. Haar man toch bezit hetgeen hij heeft slechts als lid van de familie; wordt hij als zoodanig ontrouw door zich te verwijderen, dan blijft hetgeen hem toebedeeld was, in handen der verlaten vrouw, die immers niet aan hem verkocht was.

Annexatie van groepen.

De derde vorm van annexatie is de opname van eene geheele groep gezinnen of individuën, die hunne eigene woonplaats verlieten en hun stamverband opgaven. Hierbij vindt noch individueele adoptie noch aanhuwelijking plaats, en toch worden de nieuwelingen geheel als stamgenooten beschouwd, met wie voortaan geene huwelijken gesloten mogen worden. Dit *bĕpĕrmasōkōn* kan zelfs eene enkele familie (minstens man en vrouw) doen zonder door eene andere familie geadopteerd te worden.

Stam, geslacht en familie.

De stam bestaat uit een of meer geslachten, welke zich somtijds (zooals in Linggō, bladz. 196) tot stammen ontwikkelen, en die, ook al blijven zij genealogisch vereenigd, locaal vaak ver uiteen raken. Ook het geslacht woont lang niet altijd geheel op ééne plaats, maar het heeft in den regel op de plaatsen, waar het woont, zijnen rōdjō of diens vertegenwoordiger (*bōdōl*). Onderdeelen van het geslacht zijn de familiën; ieder getrouwd man is tot op zekere hoogte zelfstandig,

maar zoolang zijn vader of grootvader leeft, blijft men dezen toch in menig opzicht als het hoofd zijner grootere familie beschouwen, hetgeen door het samenwonen der agnaten in één huis zeer bevorderd wordt.

Het huwelijk met ōndjōq (bruidschat).

De gewichtigste gebeurtenis in het gezin, die dan ook met de meeste feestelijkheden gepaard gaat, is een huwelijk, en wel vooral een huwelijk van de oorspronkelijke soort, waarbij de vrouw tegen eenen bruidschat uit het verband, waarin zij geboren werd, wordt losgemaakt: het *kerdjö bĕrōndjoq*. Het heeft veel van eenen koop, en van derden sprekende, gebruikt men er de uitdrukkingen *bĕli* en *djoeöl* (¹) voor. Zoowel de godsdienst als de eigen zeden der Gajō's hebben echter de vrouw tot zeer veel meer dan een passief voorwerp van handel gemaakt, en waar van eigen bloed- of aanverwanten sprake is, zegt men in plaats van *mĕmbĕli bönön*, eene vrouw koopen, *mĕnanggō bönön*, eene vrouw halen.

Waar de man zich eene vrouw zoekt.

Buiten de eigen stamverwantschap van den man is het terrein voor dit »halen" onbeperkt, maar bij voorkeur zoekt hij zijne echtgenoote niet te ver uit zijne buurt. Ook waar men niet, zooals de lieden van Böbasan c. a. doen, vasthoudt aan de gewoonte om slechts vrouwen uit den eigen kring te huwen, »haalt" men ze toch liefst niet op dagreizen afstand van zijne woonplaats, zoowel omdat men daar, wegens onbekendheid, licht eene kat in den zak zou koopen, als ook omdat de familie der vrouw deze gaarne zoo plaatst, dat zij haar niet geheel uit het oog verliest.

Niet verboden, maar toch volstrekt ongebruikelijk is het huwelijk van twee broeders met vrouwen, die elkanders zusters (van éénen vader) zijn; eveneens dat van den broeder eener in angkap-huwelijk tehuis getrouwde vrouw met de zuster van den geangkapten man. Overigens houdt men zich, behalve aan de verplichte exogamie, aan de voorschriften van den Islam betreffende de verboden graden van bloed- en aanverwantschap.

(¹) Vrouwelijke familieleden, die men tegen ōndjōq uitgehuwelijkt heeft, noemt men zijne *djoeölön*; de vrouwen, die in verschillende plaatsen gehuwd maar uit één geslacht afkomstig zijn, heeten *sara raléq*, hare kinderen heeten ten opzichte van elkander *sar' anaq djoeölön*. Mannen, die uit hetzelfde huis vrouwen hebben, welke in dezelfde lijn der geslachtlijst voorkomen en dus elkanders *pĕsarinön* zijn, zijn elkanders *pribön*. Het geheele geslacht zijner moeder noemt ook de *maar raléq* (stam, wortel).

De eischen, die het gewone huwelijk aan de beurs van den man stelt, zijn niet gering. Het bedrag van de *ŏndjŏq*, die men ook *ŏdŏt* (adat), *dĕpa* (vadem, maat), platter *rĕgŏ* (prijs), of in geletterde kringen *djĕlamé* (verbasterd uit Atjèhsch *djeunamèë*) noemt, heeft men in het gebied der Laut en der Djĕmèr vastgesteld op 9 à 10 tŏil ([1]), d. i. 45 à 50 dollars voor dochters van hoofden, en 8 tŏil = 40 dollars voor die van alle anderen. In Gajŏ Loeŏs en Sĕrbŏdjadi daarentegen huldigt men het begrip, dat de waar aan den prijs moet beantwoorden, en hangt de bepaling der ŏndjŏq van vraag en aanbod af. Daardoor is zij feitelijk in die streken zeer hoog gestegen (80—200 dollars, en soms nog veel meer), en voor velen een ernstige hinderpaal geworden; sommige stammen trachten daaraan te gemoet te komen door bij verdrag eene maximum-ŏndjŏq vast te stellen, waarboven men bij tusschen hen gesloten huwelijken niet zal mogen gaan. Veel schijnt dit tegen de neiging tot opdrijving van den bruidschat niet uit te werken. Eenigen tijd geleden heette de bruidschat in Gajŏ Loeŏs nog *toedjŏh tŏil sĕpa* ($7\frac{1}{4}$ tŏil) te bedragen, hetgeen in de practijk verklaard werd als 70 dollars, maar thans geldt dit laatste bedrag daar als een zelden bereikt minimum. De huwelijksgift.

Bovendien heeft de hebzucht in het geheele Gajŏland nog verschillende middelen in zwang gebracht om den bruigom tot offers te nopen vóórdat hij zich als echtgenoot beschouwen mag. Om de eerste onderhandelingen met de moeder der bruid te doen vlotten, wordt vaak een min of meer belangrijk geldgeschenk als *pĕmĕra* ([2]) verlangd. Zwaarder drukt de algemeen geworden adat der *tiròn* of *pĕniròn* ([3]), het bijzondere »verzoek", dat namens de moeder of andere naaste bloedverwanten van het meisje aan den candidaat-bruigom wordt gedaan. Om aan dit »verzoek" een even dwingenden als schijnbaar toevalligen vorm te geven, zegt men vaak, dat de moeder bijv. tijdens eene ziekte harer dochter de gelofte (*niŏt*) heeft gedaan, indien zij herstellen mocht, haar slechts te zullen uithuwelijken, Bijkomstige geschenken van de zijde des bruidegoms.

([1]) Over de *tŏil ŏdŏt* en de *tŏil kĕrdjŏ* werd bladz. 116 gesproken.

([2]) Van *mĕra*, willen, een middel om haar te doen »willen". In Gajŏ Loeŏs is de *pĕmĕra* minder gebruikelijk.

([3]) Van *tirŏ*, verzoeken.

wanneer zij de beschikking erlangde over ..... en dan komt de lijst van verlangens. Niemand is de dupe van die inkleeding, maar toch blijft men zich ervan bedienen. Soms verzoekt men een of meer van de volgende zaken: een *kōrō pĕnoerép* d. i. een buffel, die dient om de moeder van het meisje aan den kost te helpen (*mĕnoeripi*), als ploegdier bijv.; twee buffels, waarvan één voor het bruiloftsfeest en één als *tĕmpah* of *pĕnĕmpah*, d. i. bijdrage tot het uitzet der bruid; een of meer paarden; verschillende kleederen en lijfsieraden, enz.

Soms maakt men het voldoen der tiròn gemakkelijk door toe te staan, dat zij deel uitmake van de ōndjōq, maar dan met dien verstande, dat bijv. 2 buffels slechts zullen tellen voor 1 tōil, d. i. 5 dollars!

Echter zijn niet allen in staat om tiròns van deze soort te leveren, en menig huwelijk wordt ook gesloten zonder slachting van één buffel. Men bewaart dan den schijn door de groote tiròn te noemen, maar inderdaad bijv. voor den buffel eene geit of zelfs een paar hanen in de plaats te stellen.

Betalingen aan autoriteiten en aanverwanten.

Aan den rōdjō der bruid is voor de huwelijksluiting een *oesoer* (1) genaamd honorarium verschuldigd, dat van 1—2 dollars varieert en door den vader des bruidegoms betaald wordt. Een dezer dollars dient wel als plaatsvervanger der *tjap*, d. i. van de aan den rōdjō verschuldigde borst van den voor de kĕndoeri geslachten buffel. Eenige andere onvermijdelijke uitgaven vat men aldus samen: *djari malém doeō mas* (2), *kĕkas* (3) *doeō bĕlas, pa mpat mas.*

De *djari malém* (4) voor den imōm van het geslacht der vrouw,

(1) Van het Arab. *ʿoesjr*, eigenl. de tienden; bij uitbreiding wordt het bijv. in het Maleisch en Javaansch voor verschillende heffingen gebezigd. In het Gajōsch duidt het sommige heffingen der rōdjō's aan.

(2) Een *mas* is bij de Gajō's, evenals in Atjèh, van oudsher 1/4 dollar, dus 4 koepangs, maar bij de traditioneel vastgestelde bedragen moet men in elk geval weten, wat er thans met een mas bedoeld wordt, de oorspronkelijke waarde van de mas in goud of die als onderdeel van den zeer in waarde gedaalden dollar.

(3) *Kĕkas* heeten overigens alle onderdeelen van een geslacht dier, behalve het eigenlijke vleesch, zooals lever, nieren, hart enz.

(4) De »vinger van den wetgeleerde", wijl de imōm evenals de Mohammedaansche huwelijksluiter op Java, den vinger des bruidegoms vasthoudt bij de contractsluiting en daaraan trekt op het oogenblik, dat deze hem de formule der »aanname" van het huwelijksaanbod moet nazeggen.

die het huwelijkscontract sluit, zou 8 koepangs moeten bedragen, maar is veelal 1 dollar en wordt door den vader der bruid betaald. Bovendien geven bruid en bruidegom ieder aan den eigen imöm een *pĕnjĕrahan* (1) genaamd geldgeschenk van 1/4—1 dollar als loon voor het onderwijs in de huwelijksceremoniën, dat zij enkele dagen vóór de voltrekking van het huwelijk van hen ontvangen.

De *kĕkas* is een geldgeschenk van de zijde des bruidegoms aan de oudere bloedverwanten der bruid, dat zijn de »*oembĕ's*" van de ouders des bruidegoms. Het heet, dat aan 12 hunner ieder 1 mas gegeven moet worden; vooral in Gajō Loeōs hield men lang vast aan het gebruik om hiervoor geen geld, maar eenig stofgoud (*mas oeré* of *mas matah*), het gewicht van 1 koepang per persoon, aan te nemen, hetgeen veel meer bedraagt dan de tegenwoordige waarde van 12 mas in zilver. Een gedeelte van het ontvangene geven die familieleden (2) weer aan de bruid terug of zij stellen andere geschenken daarvoor in de plaats. De *pa* (3) is een geldgeschenk van ongeveer een dollar, in Gajō Loeōs twee à vier dollars, door den bruidegom aan de moeder der bruid te geven.

Zoowel de naaste verwanten van den bruigom als die der bruid behooren na de voltrekking des huwelijks aan het paar geschenken te geven, die men *lapéq-n-ockoe* (letterlijk: dekkleedje voor de knie, Geschenken aan het bruidspaar.

(1) »Overgave", omdat de bruidegom en de bruid door hunne ouders, de eerste aan zijnen imōm, de tweede aan de vrouw van haren imōm, worden overgegeven om het noodige onderwijs te ontvangen (*bĕgoeroe*). Oudtijds werden die kleine belooningen in natura gegeven, en nu nog ontvangen de imōms dikwijls 1 aré rijst, 3 pinangnoten, 1 ei, 3 mōngkōrvruchten (eene zure djĕroek-soort), *bĕnang sĕmĕlah*, d. i. 1/2 streng wit garen, 1 naald, 1 (zilveren of koperen) ring, 14 (ouderwetsch uitgedrukt 2 × 7, *ndòn*, *mĕnòn* of *mĕrōan pitoe*) bladeren sirih, en ook nog wel doosjes voor kònjèlbast (surrogaat voor pinang) en voor kalk, respectievelijk *kĕtoemboe* en *krandam* of *krōndōm* genaamd.

(2) De verwanten, die de kĕkas moeten ontvangen, zijn vooral zulke, die actief deelnemen aan de huwelijksplechtigheden. Men noemt bijv. den *wali koeōn*, rechterwali, d. i. een der naaste, *wali kiri*, linkerwali, d. i. een der verdere agnaten van de bruid, den *rintah toeō* en *rintah moedō* d. i. eersten en tweeden ceremoniemeester, den *boekō kipas* of *toetop mata*, die bij de ontmoeting van bruid en bruigom het gelaat van den laatste met eenen waaier bedekt, den *natang tawar*, die de *tĕpōny tawar*, het traditioneele »afkoelende" meelwater draagt, *si mĕndjĕerang krō*, d. i. den kok, *dōlōm* of *pĕndōlōm*, degeen, die de dōlōm, het bruidsbed, in orde maakte, enz.

(3) *Pa* is het Atjèhsche *pha*, Mal. *paha*, eigenlijk »dij", maar ook gebruikelijk als onderdeel van een *tōil* (tail). Eigenlijk is het 1/4 tail; tegenwoordig bedoelt men er een dollar mede.

waarop degeen, die sĕmbaht zijn hoofd drukt) of *pĕnjĕmbah* (geschenk voor het sĕmbahen) noemt, omdat zij gegeven worden nadat het paar aan die menschen zijn eerbiedigen groet (*sĕmbah*) heeft gebracht. Deze kunnen in geld of in allerlei bijdragen voor het uitzet (*tĕmpah, pĕnĕmpah*) bestaan.

Bestemming der huwelijksgift. Ofschoon de ōndjōq en een deel der tiròn, naar de Gajōsche adat in strijd met de wet van den Islam als voor de ouders der bruid bestemde koopprijs gelden, heeft het gebruik, versterkt door den godsdienst, toch al gewild, dat een belangrijk deel (in sommige streken de helft) dier betalingen in den vorm van *tĕmpah* naar het jonge gezin terugkeert. Dit neemt niet weg, dat de voor den bruidegom en diens familie aan zijn huwelijk verbonden uitgaven zeer belangrijk zijn; bovendien moeten beide partijen gedurende de bruiloft eenige gastmalen geven, deels opgeluisterd door spelen, welker leiders alweder betaling verlangen. Het huwelijk is dus voor den Gajō eene zéér gewichtige en kostbare gebeurtenis.

Leeftijd der huwenden. Voor een deel als gevolg hiervan is het te beschouwen, dat men in het Gajōland niet jong pleegt te trouwen; men vindt zelfs, zij het ook zeldzaam, vrouwen zoowel als mannen, die oud worden zonder tot een huwelijk te geraken. Mannen van eenigszins rijpen leeftijd, die nog niet getrouwd zijn, heeft men er vele, en de mĕrĕsahs of de mandah's, de nachtverblijven der ongehuwde mannen, tellen vaak eene aanzienlijke bevolking. In Gajō Loeōs komen echter, meer dan in het Laut- en het Döröt-gebied, huwelijken van zeer jonge lieden voor. Arme lieden, die in schuld geraakt zijn, „verkoopen" hier soms met een minimum van formaliteiten hunne zeer jonge dochters. Echter wordt steeds op de evenredigheid van den leeftijd der beide echtgenooten gelet; het komt in de Gajōlanden zoo goed als nooit voor, dat, gelijk op Java en elders zoo vaak geschiedt, eene jonge maagd aan een bedaagd man tot vrouw wordt gegeven. De weduwnaar zoekt zich in den regel eene weduwe.

Polygamie. De polygamie, hoewel algemeen als geoorloofd beschouwd, wordt spaarzaam beoefend. Voor den gewonen man is het regel, dat hij, eenmaal getrouwd, met die vrouw als eenige levensgezellin verbonden

blijft tot zijnen of haren dood. Alleen gegoede en voorname lieden veroorloven zich wel de weelde van het *bĕkrōa* ([1]), het nemen eener tweede, maar dan gaat dit meestal ten koste van den huiselijken vrede, te meer daar de vrouwen in den regel in twee kamers van hetzelfde huis te verblijven hebben. Om dit te voorkomen wordt aan de eerste vrouw bij sluiting van het tweede huwelijk een geschenk, *oepah bĕkrōa*, bijv. 10—20 dollars, gegeven, doch dit geschiedt alleen, indien uit het eerste huwelijk kinderen geboren zijn; bleef dit kinderloos, dan heeft de nieuwe echtverbintenis geene verontschuldiging noodig. De ceremonieele viering van het huwelijk heeft dan — altijd, indien de vrouw maagd is — slechts eenzijdig plaats; de familie van den man neemt te zijnen behoeve slechts éénmaal actief deel aan die plechtigheden. Zelfs al is de dood der eerste vrouw aan het tweede huwelijk voorafgegaan, dan worden toch van 's man zijde geene feesten meer gegeven. Bruigom in den vollen zin is de Gajō slechts éénmaal in zijn leven.

Wij willen thans de gebruiken en ceremoniën, welke de Gajōsche ōdōt en hoekōm bij een huwelijk in optima forma vereischen, in het kort opsommen.

De intieme gesprekken, die allereerst de zaak tusschen de beide familiën inleiden, worden met het algemeene woord *bĕrtjĕraq* aangeduid. De altijd nog intieme, maar al meer bepaalde afspraak, waartoe eenige naaste familieleden des mans zich bij die van het meisje vervoegen, en waarbij zoo noodig de *pĕmĕra* (bladz. 273) wordt gegeven, duidt men met den naam *kònò* of *réséq-kònò* aan; de nu meer ondubbelzinnig ingekleede vraag gaat van een klein geschenk in *krò tōm* (het Atjèhsche *boe koelah*, rijst in cylindervormige pakjes van pisangblad, waarbij afzonderlijk eenige toespijzen) vergezeld. Soms wordt in plaats hiervan een zakje (*tjana*) met sirihbenoodigdheden voor de familie der vrouw meegenomen; dit noemt men in sommige plaatsen *tjana pĕnipén*, het droomzakje,

Voorbereiding der huwelijksaanvraag.

([1]) Van *rōa*, twee, *kĕrōa*, tweede, dus met eene tweede voorzien zijn. In het spraakgebruik beduidt *bĕkrōa* thans niet alleen met twee, maar in 't algemeen met meer dan ééne vrouw gehuwd zijn.

omdat men bij aanbieding daarvan pleegt af te spreken, dat beide partijen hare droomen in den eerstvolgenden nacht zullen nagaan om uit te maken of er zegen op de bedoelde verbintenis kan rusten.

Verloving. Daarop volgt het officieele huwelijksaanzoek, het *mĕnginté* (1) of *mbah blō* (sirih brengen) door een grooter gezelschap mannelijke en vrouwelijke verwanten van den candidaat, aan wie door de familie van het meisje een eenvoudige morgenmaaltijd wordt opgedischt. Men noemt deze plechtigheid in de Meerstreek ook *blō oesö* (2) (elders: *oetjö*), »de kleine sirihaanbieding", omdat er later nog eene op grootere schaal zal volgen. Waar de bruidschat niet van zelf vaststaat, wordt die thans bepaald, en alvast enkele dollars als *tjaram* (godspenning) op afbetaling aan de moeder van het meisje gegeven terwijl tevens het noodige betreffende de tiròn enz. wordt afgesproken.

Raadpleging van de familiën den moeders. De familie der moeders, de *raléq*, van bruid en bruidegom behoort ook gekend te worden bij het overleg betreffende de verloving. Betreft het de bruid, dan heeft ook de raléq hare *pĕniròn*, die eene vergelding in den vorm van eene bijdrage tot het uitzet (*pĕnĕmpah*) ten gevolge heeft. Voor den bruigom roept men alleen het »gebed" en de hulp zijner raléq-verwanten in.

Verzuim van het »verzoeken om het gebed" der raléq geeft aan deze het recht, door het opvangen van buffels harer nalatige aanverwanten dwang uit te oefenen en hun eene boete op te leggen. Na het *mĕnginté* is de verloving publiek; het paar is *bĕrtoenangan*.

De boodschapper. In onderling overleg wordt nu een handig en welbespraakt man van de familie der vrouw aangewezen om gedurende de verloving alle besprekingen in te leiden: deze heet *kĕkĕlang* of *tĕlangké*. Het engagement duurt wel eens van 1—3 jaren, daar men alles omslachtig voorbereidt en ook niet altijd gereed is om de vereischte uitgaven

(1) Deze term (stam *kinté*) is geheel technisch en alleen op deze gelegenheid van toepassing; voorwerp van het *mĕnginté* is eigenlijk de sirih (*blō*). Vergelijk Mal. *mĕminang*, ten huwelijk vragen. Men zegt: *blō ni anakkoe görö ipan djĕma*, de lui hebben de sirih van mijn zoon niet willen eten, d. i. mijn huwelijksaanzoek voor hem afgeslagen.

(2) *Oesö* (in Böbasan enz. *oetjö*) beduidt »klein", maar wordt slechts in enkele uitdrukkingen gebezigd, zooals nog in het straks te bespreken *djögö oesö*, *alas oesö*, eene kleine mat, ligmat, en in *blūh koe wöih oesö*, naar de kleine rivier gaan = eene kleine boodschap doen. Het gewone woord voor klein is *koetjaq* (*oetjaq*).

te doen. Vaak wordt in dien tijd, op verzoek van den kĕkĕlang, nu en dan een gedeelte der ōndjōq vooruitbetaald.

Aan de huwelijksgift moeten in sommige gevallen nog zekere kleine betalingen toegevoegd worden, bij voorbeeld:

Verwisseling van den bruidegom.

Indien de jonge man, die door zijnen vader tot bruidegom bestemd was, tegen de nadering van het gewichtige moment onwillig blijkt, vervangt men hem wel door eenen jongeren broeder, waarmede de familie van het meisje genoegen neemt, mits dit *mindah roepō*, die gedaanteverwisseling, met 5 dollars betaald worde.

Geschenken tot wegneming van bezwaren.

Een meisje, waarvan de oudere zuster nog niet getrouwd is, wordt slechts tegen betaling van eenige dollars als *pĕlangkahan* (overschrijding) of *pĕnĕntaan* (middel om iemand te weerhouden, van *taan*, Mal. *tahan*) ten huwelijk gegeven.

Bestaat tusschen den bruidegom en de bruid door aanverwantschap eene verhouding, die medebrengt, dat hij haar als »moeder" (*inō*), »grootmoeder" (*mpoe*), »tante" (*bibi*), of dergelijken pleegt aan te spreken, zonderdat echter tegen het huwelijk op grond van ōdōt of hoekōm eenig bezwaar te maken valt, dan neemt men die schijnbare wanverhouding alweder door een aan de huwelijksgift toe te voegen geschenk weg, welk laatste *pĕnjigé* heet. *Sigé* is eene primitieve ladder, bestaande uit één bamboe; de bruigom heeft hier als het ware eene ladder noodig om tot die naar het spraakgebruik boven hem staande maagd op te klimmen.

De bruidegom, die een zichtbaar lichaamsgebrek heeft, moet een bijzonder geschenk in geld, *pĕnjatjat* genaamd, aan de huwelijksgift toevoegen. Een bruigom, die reeds éénmaal gehuwd is geweest, heet *toeō*, ook al is hij jong, en moet, wanneer hij met eene maagd hertrouwt, iets als *oepah toeō* offeren.

Tijd der huwelijksluiting.

De vaststelling van den tijd voor het huwelijk geschiedt in onderling overleg en houdt rekening met den rijstoogst, die eerst afgeloopen moet zijn; men vermijdt verder de 7de, de 9de en 11de maanden (Rōdjōp, Pasa en Bĕrapét), van het Mohammedaansche jaar, schenkt zekere voorkeur aan de 12de maand (*Adji*) en kiest gelukkige dagen, die door deskundigen naar de gewone Inlandsche methoden berekend

worden. Staat alles vast, dan worden de autoriteiten van den stam in de zaak betrokken, *si òpat,* de vier, zooals men ze gaarne noemt: rödjö, toeŏ, imôm en de saudörö's, in dit geval in het bijzonder de *soekōt* ([1]), d. i. de naaste verwanten, de familieleden van het jonge paar. Namens de *si òpat* der bruid wordt, wanneer de tijd voor de plechtigheden vaststaat, aan »de vier" van den bruidegom onder aanbieding van de *blō kaul* (»de groote sirih") officieel van de aanstaande gebeurtenis kennis gegeven.

Voorbereiding der bruiloft. Zoowel bij de familie der bruid als bij die des bruidegoms begint men vervolgens te *bĕrasél* ([2]), d. i. te zorgen, dat de vereischten voor de feestviering bijeenkomen; dit is de eigenlijke aanvang van het *bĕrboeŏt.*

Het komt vooral aan op het verzamelen van het noodige brandhout en het stampen van de noodige rijst; *bĕrnòhn oetòm* en *bĕrnòhn òròs* zijn de technische termen daarvoor bij feesten. Ook aan deze bezorgingen, die geheel aan de vrouwen worden overgelaten, gaat eene aansporing van den kĕkĕlang vooraf, die daarbij sirih met toebehooren aanbiedt: *nòsah nĕndòh* ([3]) wordt dit genoemd.

Het slot der voorbereidingen is het *bĕrtòngkòh,* het overhandigen namens de familie der bruid aan die des bruidegoms van een touw, waarin zoovele knoopen (*pōnjōt* of *sĕsimpōl*) zijn, als er nog dagen moeten verloopen tot aan de eerste feestelijke bijeenkomst.

Onderwijzing van het bruidspaar. Aan die bijeenkomst gaat echter het *bĕgoeroe* vooraf: gedurende een paar dagen wordt de bruidegom door zijnen imôm, de bruid door de vrouw van haren imôm onder handen genomen; de feestdos wordt hun aangepast, de ceremoniën eenigszins gerepeteerd, en eenige echtelijke plichten brengt men hun onder het oog.

Kleeding van het bruidspaar. Des bruigoms kleeding bestaat in een reusachtigen witten hoofddoek (*boelang kaul*) met goudpapieren versierselen, die er van onderen

([1]) *Kĕrdjö mĕsoekōt, prang moepangkal* zegt men, d. i. »bij een huwelijk komt het op de *soekōt,* op de naaste verwanten, aan, bij eenen oorlog op het hoofd", d. i. degeen, die door de omstandigheden aangewezen is om voor munitie enz. te zorgen.

([2]) Van *asél,* het Arab. *haçil,* in orde, aanwezig.

([3]) *Nĕndòh* is een zelfst. naamw., naar men wil afgeleid van *nòh!,* dat evenals *bòh!* (Atj. *boh!*) beduidt: »goed! gaat uwen gang!" zoodat de beteekenis zou zijn het aanbieden (*mĕnòsah, nòsah*) van het sirihgeschenk, dat den laatsten wenk tot het aanvangen met de werkzaamheden inhoudt.

uitsteken (*soenténg*), groote halsbanden (*tanggang birahmani*) van zilveren cylinders of van dollars, die tot bij tientallen over zijn witte badjoe, die als een hemd onder zijn lendenkleed vastgemaakt is, hangen. Beide armen zitten van boven tot beneden vol armbanden (*ikŏl* en *glang*) en alle tien vingers vol ringen (*sĕnsém*). Hij draagt een *sĕroeōl soeti*, een zijden broek van Atjèhsch model en een lendenkleed, eveneens van zijde, met goud- of zilverdraad doorweven. Van achteren, waar Javanen de kris plegen te dragen, heeft de Gajōsche bruigom eene kris (*kĕrés*) of een *lapan sagi* (een Atjèhsche sikin panjang met achthoekig bewerkt gevest); soms dragen zij twee van die wapens over elkander gekruist.

De bruid heeft het haar in *sèmpòl gampang*, d. i. tweedeelige konde opgemaakt, waarin *soenténgs* gestoken zijn, een voorhoofdband (*gĕndét*) van soeasa of zilver, eene *tĕkan koendé*, d. i. een gekleurden band, die om de dubbele haarwrong geslingerd wordt, gouden of zilveren oorknoppen (*soebang*), een groote witte badjoe, colliers (*tanggang*) als die van den bruigom, een *sĕlindang* over de borst en schouders, een lendenkleed ongeveer als dat van den bruidegom en zooveel mogelijk armbanden en ringen.

Na de eigenlijke huwelijksplechtigheden wordt de feestdos iets gewijzigd; dan draagt bijv. de bruidegom een zwarten hoofddoek (*boelang bèdang*) en de bruid een zwarte, met gouddraad bestikte badjoe (*badjoe bĕrboengō*).

Na het *bĕgoeroe* heeten de jongelieden *bŏi* (bruidegom) en *bĕroe* of *bĕroe ajoe* (¹) (bruid). De feestdagen of liever -nachten worden gewoonlijk als volgt genoemd: **De feestdagen.**

1°. *njĕrahan* (»overgave" van de zorg voor hetgeen nog mocht ontbreken aan de saudörō's) of *ndjamoe, mĕndjamoe,* (gastmaal).

In Gajō Loeōs is *ndjamoe* de benaming voor het brengen van rijst met toebehooren naar de familie van de moeder der bruid; deze zending gaat van den vader der bruid uit en heeft plaats vóór het bĕgoeroe.

(¹) *Bĕbĕroe* beduidt maagd; *bĕroe* heet alleen de bruid, en *ajoe* beteekent nieuw. Vergel. Atjèhsch *dara barō*.

2°. *djögö oesö*, kleine nachtwake. die soms wel met 1° gecombineerd wordt.

3°. *djögö kaul*, groote nachtwake.

4°. *nöiq böi* (het stijgen van den bruigom, namelijk in het huis der bruid) of *nëmbah böi* (het geleiden des bruidegoms naar die woning).

De eerste drie feestelijkheden worden in het huis des bruidegoms en in dat der bruid, elk voor zich, met stamgenooten en andere genoodigden gevierd; de vierde dag, die van het eigenlijke huwelijk, brengt het bruidspaar en de beiderzijdsche verwanten bijeen, en ook aan hetgeen daarna nog volgt nemen zij gezamenlijk deel.

De overgave (njërahan).

Het *njërahan* (in de Meerstreek *ndjamoe*) bedoelt de officieele inroeping door het hoofd der familie, den *soekōt*, hier van de bruid, ginds van den bruidegom, van de hulp aller saudörö's. Aan het slot van eenen hun aangeboden maaltijd wordt dit in deftige bewoordingen gedaan; al zulke redevoeringen duidt men met het woord *bërmëlèngkan* aan, omdat de Gajō's, evenals de Atjèhers, waar zij welsprekend willen zijn, hunne rede te pas en te onpas doorspekken met het stopwoord *mëlèngkan* (Atj. *malangkan*, Mal. *mëlainkën*). Zorgt gijlieden, dat het aan niets ontbreekt; voor de kosten kunt ge op mij rekenen. Mijn feest is het uwe; behandelt het dus als uwe eigene zaak. Dat is der langen Rede kurzer Sinn. Ernstig gemeend is het evenwel maar half, want gewoonlijk legt men het erop toe, dat de gasten zich niet te buiten gaan, doordien men halfgare rijst, nauwelijks eetbare sajoers, wilde sirihbladeren enz. aan de talrijke vergaderden voorzet.

De kleine nachtwake (djögö oesö).

De »kleine nachtwake" is eigenlijk de nadere bevestiging van hetgeen den vorigen avond besproken werd; men vat het ook zoo op, dat gelijk toen het feest aan de zorg der saudörö's in het algemeen werd opgedragen, dit nu in het bijzonder aan den toeō geschiedt (¹). Het wel belangrijke, maar toch nog eenigszins beperkte

(¹) Daarbij worden dan ook de ceremoniemeesters aangesteld, die wij boven (bladz. 275, noot 2) als *rintah toeō* en *moedō* leerden kennen. In Gajō Loeōs maakt men ook hen wel tot het geliefkoosde viertal (*si òpat*), namelijk: *rintah dölöm* (waaronder hier te verstaan is de

aantal gasten wordt soms in de gelegenheid gesteld, zich te verlustigen in enkele voorproefjes van de vermakelijkheden, die in grootere menigte den volgenden avond wachten en van het *djögö kaul* onafscheidelijk zijn. De dag na de kleine nachtwake vindt in de beide feestvierende kampōngs of wijken de menschen aan het slachten of koken.

Het grafbezoek.

Des namiddags gaat men in grooten getale naar eene nabijzijnde begraafplaats, waar zich een heilig graf bevindt (*toerōn koe djèrèt* of *toerōn njĕmbah* heet dit); oorspronkelijk is de bedoeling, den zegen van eenen heilige in te roepen over den te sluiten echt, en de bruid zoowel als de bruidegom brengen dan ook aan het heilige graf eenen eerbiedigen groet De anderen echter vermaken zich op het kerkhof met zeer onheilige zaken, zooals het *didòng* en allerlei oorverdoovende muziek.

De groote nachtwake (djögö kaul).

Het geheel der vermakelijkheden, waarmede de nacht van het *djögö kaul* wordt doorgebracht, heet *piösön* (van het Atj. *piasan*, Mal. *pĕrhiasan*). De gasten komen in den avond bijeen, de mannen verzamelen zich in de mannengalerij, het feestlokaal bij uitnemendheid, de vrouwen in de vrouwengalerij, en wat daar geen plaats kan vinden, zet zich in eene feestloods (*bĕntèn*) op het erf. Nadat de avondmaaltijd door allen genoten is, bij sommige rijkaards gevolgd door eene algemeene uitdeeling van opium ([1]) (dit heet *tadah*, eigenlijk verzadigen) noodigen de ceremoniemeesters op formeele wijze, onder aanbieding van een blad, waarop een aré rauwe rijst, sirihbenoodigdheden enz. degenen, die als hoofd van hun gezelschap beschouwd worden (bijv. den meestbespraakte onder de jongelui van elk geslacht) uit om de pret te doen aanvangen, hun aanbevelende alles te vermijden, wat de harmonie zou kunnen verstoren en zij

---

bezorger van alles in huis, niet die van de dölöm in den zin van bruidsbed), *rintah mĕntaròng* (*mĕntaròng* = rijstkoken), *rintah mĕmōèn* (*mĕmōèn*, in het Meergebied *mĕndjantar* = toespijzen bereiden), *rintah djamoe* of *blang* (die voor het tegemoetgaan der aankomende gasten zorgt), of tot een drietal: *rintah andjōng*, *rintah dölöm*, *rintah blang*.

([1]) In het Westen der Meerstreek behoort die opiumuitdeeling vast bij het goeöl-concert; wie geen opium uitdeelt, laat den goeroe goeöl ook thuis. In Gajō Loeös is zij geheel ongebruikelijk.

geven de leiding der spelen over (*njĕrahan*) aan de daarvoor aangewezenen, zooals de goeroe didòng, de goeroe goeŏl enz. Degeen, die bij die gelegenheden het woord voert, is in de Meerstreek in den regel een met het gezin der feestvierenden verzwagerde (*djoeŏlŏn* ([1]), *lat bŏi*), die den naam van welsprekendheid bezit, in Gajō Loeŏs een der rintahs. In het algemeen bestaat de pret in het groepsgewijze maken van verschillende soorten van muziek, al of niet vergezeld van reciet en toespraken in proza en poezie.

Het didòng. Het meest specifiek-Gajōsche daarbij is het *didòng* ([2]), eene combinatie van muziek, rhytmische lichaamsbewegingen, dans en voordrachten, die bij een goed huwelijks- of besnijdenisfeest niet mag ontbreken en die overigens slechts bij de plechtigheid van het *nŏilŏn oemah* (bladz. 130), het aanstellen van een nieuwen rŏdjŏ en enkele andere zeldzame voorvallen wordt gehouden. Dit spel heeft zijnen goeroe, *goeroe didòng* of *pĕgawé*, dien men voor eenige dollars per 2 feestnachten huurt; de overige deelnemers zijn de jongelieden. Die voorganger wordt gekleed met kleederen die men hem voor dien avond bij het *njĕrahan* geeft; een hoofddoek, een gestreept zijden lendenkleed (*ōpōh plang*), een lang Klingsch kleed om mede te gesticuleeren (*ōpōh djĕraq*), een halsketting (*tanggang*) als die van den bruidegom, een *rénljōng dĕndōn*, d. i. een ouderwetsche dolk met wit beenen gevest, behooren tot de vereischten van zijn toilet.

De inleiding (*tampōq didòng*) van den goeroe bestaat soms in eene zittend uitgesproken, lang gerekte, gezongen toespraak in Gajōsch proza, waarbij allen naar hunnen rang begroet en aan de aanleiding tot het feest herinnerd worden; de aanwezigen, oud en jong, houden gedurende die rede de handen in sĕmbah-vorm omhoog. *Bĕrsèq* is de technische term voor het tweede, in eenigszins andere lagoe dan de tampōq uitgesproken gedeelte van die voorrede. Vervolgens

---

([1]) Eigenlijk is iemands *djoeŏlŏn* een meisje, van zijn geslacht dat aan anderen uitgehuwelijkt is, maar hare familieleden noemen haren man ook zoo. In Gajō Loeŏs moeten de djoeŏlŏn's des bruidegoms zorgen voor de benoodigdheden der *alang-alangan* en van de *soentèngs* des bruidegoms, die der bruid moet ook de *dŏlŏm*, het bruidsbed, in orde maken.

([2]) Bij de Karo-Bataks heeft men een *dèdèng* genaamd spel, dat ook uit dansbewegingen moet bestaan.

EEN GAJŌ IN EENE DIDÒNG-POSE.

staat de goeroe op en plaatst zich op eene groote plank (*tòn bĕrséndéng* of *bĕgĕrĕdaq*), maakt met zijn lichaam en het schouderkleed de bekende Inlandsche dansbewegingen (*bĕrséndéng*), soms met hevig getrap op de plank, onder het reciteeren van pantōns in een mengelmoes van Gajōsch, Atjèhsch en Maleisch. Dit wordt afgewisseld met luid en langdurig geschreeuw en gejuich (*soeraq*) der jongelui, die om hem heen eenen kring vormen. Het spel gaat zoo door tot den morgen, in versneld tempo (*lagoe pantas*) en onder toenemende opwinding, die vooral groot wordt, wanneer twee goeroe's afwisselend optreden, waarbij de een den ander vragen en raadsels voorlegt, en aldus een wedstrijd (*bĕrdjaloe*) in behendigheid en welbespraaktheid ontstaat.

Soms nemen gezelschappen van jongelieden aan den wedstrijd deel door gedurende elke pauze elkander vragen te stellen of steken onder water te geven (alles onder den naam van *soeraq*), die straks in de volgende pauze door de andere partij beantwoord worden. In Gajō Loeōs vormt het einde der voorstelling de *séndéng binōs*, algemeene dans, waarbij de kring der toeschouwers opstaat, ieder met de linkerhand den rechterpols van zijnen buurman omvattend en bewegingen als die van den goeroe didòng uitvoerend.

Meer naar de zijde der oudere mannen, de raléq-zijde (bladz. 129) der sĕrambi plaatst zich de orkestmeester, de *goeroe goeòl* (¹) met zijnen assistent (*pĕnyapél*) en de dilettanten, die hem vrijwillig accompagneeren. Ook deze wordt voor de gelegenheid gehuurd, en hij geeft, geheel onafhankelijk van den goeroe didòng en tegelijk met dezen, in hetzelfde feestlokaal, zijn eigen programma ten beste. Het orkest bestaat uit niets anders dan eene gong, 2 tamboerijnen (*rĕpana's*), die dienen als begeleiding van het reciet van pantōns in het Maleisch en Gajōsch, ingeleid door eene begroeting (*salam*) en alweder afgewisseld met gejuich (*soeraq*). Later in den nacht worden steeds snellere tempo's gevolgd, en dan sluiten zich bij de officieele instrumenten liefhebbers aan, die op dezelfde maat een paar tjanangs en eene gong bespelen.

De goeroe goeòl en zijn orkest.

(¹) *Goeōl* is slaan, in het bijzonder op muziekinstrumenten zooals trommen, bekkens en gongs.

Op de maat van het goeöl wordt door mannen, oud en jong, gedanst (*bĕtari*). Dit doen hoogstens twee gelijk, die tegenover elkander dezelfde dansbewegingen uitvoeren; het geschiedt echter ook door enkelen, zonder vis-à-vis.

In sommige deelen der Döröt, waar de bruidegom bij het afhalen der bruid op straffe van boete tot het afleggen van behoorlijke proeven zijner *tari*-kunst verplicht wordt, moet hij bij het djögö kaul enz. als leerling aan de oefeningen deelnemen.

Muziek der vrouwen. De jonge meisjes maken in de vrouwengalerij hunne eigene muziek (*mĕnggoeöl tjanang*) met eenige bekkens, eene gong, en eene *gĕgĕdèm* (trom), zonder reciet. Enkele gelukkige bezitters van eene fluit (*sroené*), eene viool (*lĕbéöla*), eene *rĕböp* of eene harmonica (*gambang*) geven nog wel daarenboven op hun eigen houtje eene studie ten beste, zoodat het aan streelingen van den gehoorzin niet ontbreekt. Van daar dan ook, dat men eene *piösön* wel met de woorden *rĕriah-rĕriö* bestempelt, die door ons lawaai ongeveer juist weer te geven zijn.

Tegen het aanbreken van den dageraad zet men den gasten, van welke menigeen natuurlijk af en toe in stille afzondering een uiltje geknapt heeft, eenen maaltijd voor, waarop zij zich verspreiden. De leden van het geslacht der bruid tijgen op dezen dag met vernieuwden ijver aan het spijzen bereiden enz. want den volgenden avond hebben zij, behalve de gasten van gisteren, den bruigom en diens talrijk gevolg van mannen en vrouwen te onthalen.

Vermaken, die men minder wereldsch acht (rapai en daboes). De hier beschreven vermaken, *didòng* en *goeöl*, die speciaal bij huwelijk en besnijdenis behooren, missen niet alleen den geringsten godsdienstigen bijsmaak, maar zijn zelfs voor vrome Mohammedanen — gelijk de meeste vormen van feestviering in andere Mohammedaansche landen — aanstootelijk. In de Meerstreek plegen daarom hier en daar de imömsfamilies bij in hunnen kring gesloten huwelijken die spelen door andere, van quasi-godsdienstigen aard, te vervangen, namelijk door het *bĕdaboes* of *bĕrapaï*, dat geheel eene nabootsing is van het Atjèhsche onkwetsbaarheidspel van dien naam ([1]). In

---

([1]) *De Atjèhers*, II: 260 vv.

Gajō Loeös heeft men bijna overal, waar eene mĕrĕsah is, een gezelschap, dat zich op de Vrijdagavonden in dit spel pleegt te oefenen; in de Meerstreek komt het meer sporadisch voor, maar dankt het aan zijne quasi-mystieke herkomst de voorkeur, die sommige imōmsfamilies eraan geven. Het reciet, waardoor men zich met hulp van den heilige Aḥmad Rifâ'î in den gewenschten toestand van onkwetsbaarheid brengt, heeft geheel in het Atjèhsch plaats. In Gajō Loeös schijnen die gemoedsbezwaren zich minder voor te doen.

Tegen den avond van het *nöiq böi* gaan de stamverwanten van bruidegom, mannen en vrouwen, in optocht onder het gedruisch van allerlei muziekinstrumenten als die wij daarstraks noemden, naar de kampōng of wijk der bruid; vooraan de kĕkĕlang, gevolgd door den bruigom, achter wien de *alang-alangan* wordt gedragen, namelijk 3 saamgebonden suikerrietstekken met bladeren eraan, waaraan in zakjes een ei en een kokosnoot of ook nog eenige pinangnoten en mōngkōrvruchten hangen. Dichtbij die kampōng gekomen worden zij door de verwanten der bruid plechtig ingehaald (*ialōi*), en op de plaats der ontmoeting verlustigt men zich eenigen tijd aan het didòng. Dit afhalen (*nalō*) heeft in Gajō Loeös bij deze gelegenheid niet plaats; wel haalt men er op den dag vóór het *djögö kaul* de van verre komende gasten met muziek, geweerschoten, feestgejuich, didòngspel enz. in. Dit gebeurt in het Laut- en Dörötgebied evenzeer, en heet *nalō djamoe* of *mbah pĕratoerön.* Binnenkomst van den bruidegom (nöiq böi).

Intusschen heeft men in het huis der bruid de *dölöm,* het bruidsbed, in eene der biléqs in orde gebracht.

Men geleidt nu den bruigom en de zijnen naar een ander huis dan dat der bruid zelve, want daar mag men eerst later in den nacht aankomen. Dat andere huis, dat geheel voor de feestviering is ingericht en aan verdere bloedverwanten der bruid toebehoort, noemt men *oemah silang* of *pĕsilangan.* Hier laat men de gasten aan zichzelve over tot middernacht; de tijd wordt hun met de beschreven vermaken gekort. Te middernacht verschijnt de *kĕkĕlang* om namens de familie der bruid den bruidegom de De Oemah silang.

rĕdĕlōng (1), een kegelvormigen »rijstberg" aan te bieden, onder uitnoodiging om zich thans met hem naar de woning van het voorwerp zijner liefde te begeven.

Aanbieding der kĕkas.

Hieraan gaat echter nog het *nöiq mas* vooraf. De geleiders des bruidegoms stellen den kĕkĕlang een stukje goud ter hand, dat minstens 12 mas zwaar moet zijn, en de *kĕkas* moet voorstellen. Deze kĕkas wordt door den kĕkĕlang naar het huis der bruid gebracht onder het daarbij onmisbare accompagnement van geweerschoten; hij vertoont het aan de daar vergaderde autoriteiten en legt het onder het sacramenteele tellen tot zeven (2) op het hoofd der bruid. »Eén, twee enz. ..... zeven! dit is goud van de lui, neem het op uw hoofd!" (3) zegt de oude vrouw, die de bruid ter zijde staat. Men bewaart deze kĕkas tot den volgenden dag en geeft ze dan aan de familie des bruidegoms terug, nadat deze de onder den naam kĕkas thans gebruikelijke gave in stofgoud of zilvergeld daarvoor in de plaats gesteld heeft.

Vertooning der zitmatten.

Naar de *oemah silang* teruggaande, brengt de kĕkĕlang uit het huis der bruid de voor den bruidegom bestemde zitmatten (*ampang*) mede, welke hier eene keuring ondergaan. Soms worden zij inderdaad als te gering in waarde teruggezonden en dan door andere vervangen. Zijn zij goedgekeurd, dan worden ze door den kĕkĕlang teruggebracht.

Sluiting van het contract.

Daar aangekomen, blijft het grootste deel van den stoet aanvankelijk beneden; de bruidegom heeft zijnen eigen goeroe didòng meegebracht, en hier worden nu voorstellingen gegeven, die het karakter van eenen wedstrijd hebben. Intusschen stijgt de bruidegom de huistrap op, waarbij hem door de oudere vrouwen de sacramenteele gepelde en ongepelde gepofte rijst over het hoofd gestrooid (*djōdjōng*) en hij met *tĕpōng tawar* besprenkeld wordt; hem vergezellen de kĕkĕlang en de ouderlingen van beide zijden, die als vertegenwoordigers van »de vier", *si òpat*, kunnen gelden. Gelijk overal in de Inlandsch-

(1) Dit woord leerden wij blz. 186 reeds kennen, ook als eigennaam van eene der kampōngs van Tèlòng.

(2) Zie bijv. *De Atjèhers*, I: 333, 454.

(3) *Sara, rōa* enz...... *pitoe, ini mas ni pòng idjōdjōngkò.*

Mohammedaansche maatschappij (1) wordt de imŏm, de officieele huwelijksluiter, door den vader of wie anders als wali van het meisje fungeert gemachtigd om zijne plaats te vervullen bij het doen van het »aanbod". De bruidegom, over wiens schouders veelal een wit kleed wordt geslagen tot bedekking van zijne volgens den Islam aan mannen verboden gouden en zilveren sieraden (2), neemt in de mannengalerij tegenover den imŏm plaats, en deze sluit op de in Atjèh en elders gebruikelijke wijze het contract, in de Maleische taal, soms vermengd met Atjèhsche woorden. Het komt ook voor, dat een eenigszins geletterd vader zijne dochter persoonlijk ten huwelijk »aanbiedt", maar dan moet dit toch ten overstaan van den imŏm geschieden. Na een kort gebed is het *měnòsah hoekōm* (3) afgeloopen, waarop sommigen voor den vorm eene kleine kěndoeri van gele rijst (*sěkoenjèt* uit het Mal. *nasi koenjit*) laten volgen, welk zuiver godsdienstig maal als het ware buiten de reeks der feestelijkheden blijft.

Samenkomst van het bruidspaar op de dŏlŏm.

De bruid zit onderwijl in afwachting op de *dŏlŏm* (bruidsbed), omgeven door hare twee *pĕngasoehs* (bruidsdames) en andere vrouwelijke verwanten. Na de contractsluiting wordt de bruigom door den kěkělang en nog eenige ouderlingen (in Gajō Loeŏs door jeugdige mannelijke bloedverwanten der bruid) naar de bruid geleid. Zij voltrekt, wanneer haar echtgenoot binnentreedt, aan hem de symbolische voetwassching (*basoeh kaki*) en droogt hem de voeten met hare haren af (4). De bruigom neemt ook op de dŏlŏm plaats, en, op aanwijzing der pěngasoeh, steken de jonge echtelieden hunne rechterhanden in eene kom met water, waarin eenige rijstkorrels geworpen zijn, om daarna met die bevochtigde handen elkander over het gelaat te strijken (*sapoe* of *basoeh moekŏ*). Voorts krijgt

(1) Zie o. a. *De Atjèhers*, I: 363—5.

(2) Op Java volgt men dezelfde methode om die godsdienstige schaamte te bedekken.

(3) Letterlijk »hoekōm geven" d. i. het onmisbare stempel der godsdienstige wet op de echtverbintenis drukken.

(4) Dit in Gajō Loeŏs. In de Meerstreek heeft de voetwassching in de *lĕpŏ* door den *wali kiri* (bladz. 275, noot 2), die de dŏlŏm in orde gebracht heeft, plaats vóór het binnentreden in de dŏlŏm.

ieder hunner eene gereedgemaakte sirihpruim in de hand om die den ander in den mond te steken (*mĕnjoelangön*).

De groet des bruidegoms.

De bruigom wordt nu weer buiten het vertrek geleid en moet in de galerij, met eenen waaier tusschen de handen, een langgerekten, van den imōm tijdens het bĕgoeroe geleerden sĕmbah maken, eerst naar de mannen, dan naar de vrouwen. Dit heet *bĕrsĕntabi* of *bĕrtabi* ([1]). Valt de waaier of begaat de jonge man andere fouten, dan wordt hij door den rödjö van het geslacht der bruid beboet: dit is trouwens niet de eenige gelegenheid, waarbij dergelijke overtredingen van het voorgeschreven ceremonieel tot kleine boeten ten bate van de presidenten der republieken aanleiding geven.

De bruigom haalt nu zijne oudere verwanten van beiderlei kunne, die nog beneden zijn, naar binnenshuis, waar allen een groote maaltijd wordt aangeboden. De ongetrouwde jongelui blijven zich echter tot den ochtend buitenshuis met het *didòng* vermaken. In de woning zelve heeft men in dezen nacht noch *didòng* noch *goeöl*; wel wordt er nu en dan op tjanangs en gòng eenig leven gemaakt. De bruidegom brengt het overige deel van den nacht in de dölöm door. Na een vroegen ochtendmaaltijd genoten te hebben keeren de jongere gasten huiswaarts; de oudere leden van de familie des bruidegoms blijven voorloopig in de woning der bruid.

Drinkgelag.

In de Meerstreek met uitzondering van het gebied van Rödjö Tjéq en in de geheele Döröt behoort bij dien morgenmaaltijd, dien men *mangan bĕroembé* noemt, het drinken van eenen uit kleefrijst bereiden gegisten drank, *wöih-n-ragi*, en velen plegen zich daarbij flink te bedrinken. Dien drank geniet men ook wel bij de »groote nachtwake", bij besnijdenisfeesten, bij den ariraja enz. In Gajō Loeös wordt slechts zelden *wöih-n-ragi* gemaakt en nooit bij feestelijke gelegenheden aan gasten voorgezet. Wel maakt men er bij wijze van lekkernij *ragi*, d. i. met

([1]) Waarschijnlijk van het Mal. *tabéq*; soms heeft die eerbiedige groet vóór het binnentreden in het heiligdom plaats. Bij de bepaling of men wegens verwonding van iemands hand of arm *pĕnjatjat* (bladz. 114) schuldig is, neemt men als maatstaf de proef, of de verwonde de tabi-beweging kan maken. Alleen in het ontkennende geval wordt het smartegeld geëischt.

behulp van een mengsel van verschillende van de kust ingevoerde kruiden gegiste rijst, hetzij gewone of kleefrijst.

Afbetaling en sĕmbah van het bruidspaar.

Den volgenden dag vindt 's middags of 's namiddags het *bĕrtimbang* of *nimbang mas* (¹) plaats, d. i. de uitbetaling der ōndjōq (²), na aftrek natuurlijk van de gedurende de verloving daarop gegeven voorschotten, en der *kĕkas*. Hiertoe gaat slechts een klein gezelschap van des bruidegoms verwanten naar het huis der bruid; de bruidegom zelf blijft van het *mbah bōi* af voorloopig in deze woning.

's Avonds nemen de stamautoriteiten en een aantal oudere verwanten van den bruidegom de sĕmbahs van de jonge echtelieden in ontvangst. Dezen eerbiedigen groet brengen beiden, rondkruipend, aan rōdjō, toeō, imōm, beiderzijdsche ouders, ooms en tantes enz. Sommigen geven hun als antwoord een geldgeschenk, en met name de deelgenooten van de *kĕkas* (bladz. 275) geven ongeveer de helft van het ontvangene terug.

De bruid brengt nog afzonderlijk haren sĕmbah aan den bruidegom, die dezen met zijne vooruitgestoken teenen in ontvangst neemt, en wel een zevenvoudigen, die *sĕmbah toengqōl* of *sĕmbah pintjōng* heet en soms door de moeder al tellende geaccompagneerd wordt (³). Deze laatste of eene vrouw, die namens haar het woord voert, voegt daaraan eene frase van overgave toe, waarin zij verklaart, de ōndjōq voor hare dochter naar behooren ontvangen te hebben, zoodat zij nu geheel aan haren man toebehoort.

Na afloop van het sĕmbah moet in de Dōrōtstreek de bruidegom dansen, *bĕtari*, van na middernacht tot tegen den morgen; onwil of onhandigheid daarbij komt hem op boete aan den rōdjō te staan.

Terugkeer der aanverwanten.

De plechtigheid wordt door eenen maaltijd besloten, de nacht in gezelligheid doorgebracht, waarop na nog een ochtendmaal, de verwanten des bruidegoms afscheid nemen; *toerōn oembé* (⁴) heet dit.

(¹) *Mas*, goud, is in het Gajōsch tevens een gebruikelijke term voor geld in het algemeen.

(²) In Gajō Loeōs wordt alleen de kĕkas bij deze gelegenheid betaald, daar de ōndjōq geheel voldaan moet zijn vóórdat men tot het nōiq bōi overgaat.

(³) Zie over dit »zeventellen" hierboven bladz. 288.

(⁴) »Nederdalen", (namelijk uit het huis der bruid om naar hunne eigene woningen terug te keeren) van de aanverwanten (*oembé* is hetzelfde als Atj. Mal. *bisan*).

De pantang-dagen. Het echtpaar blijft eenige dagen onder de hoede van de ouders der bruid. Men zou, lettende op het karakter van eenen koop, dat overigens aan het Gajōsche huwelijk eigen is, geneigd zijn, deze gewoonte, gelijk trouwens in het geheel de overgave van den bruidegom aan de familie der bruid als begin der huwelijksvereeniging, te beschouwen als overblijfselen uit eene vroegere periode, waarin het huwelijk een ander karakter zal hebben gehad. Daarbij past de hierboven, bladz. 79, besproken, thans geheel oneigenlijk gebruikte uitdrukking *sarinō* (ook *pĕsarinōn*), welker oorspronkelijke zin naar eenen tijd heenwijst, toen de moeder (*inō*) de eerste plaats in de geslachtlijst innam. Hoe dit ook zij, de bruidegom mag gedurende een aantal dagen (hier 4, daar 7) het huis zijner schoonouders niet verlaten; eerst daarna is het *loeah* of *lĕpas pantang*, de ban opgeheven, waarmede tevens bedoeld wordt, dat de echtelieden nu den specifieken bruidstooi mogen afleggen en verwisselen voor iets meer eenvoudige kleederen. In dien pantangtijd wordt de bruidegom in een deel der Meerstreek door jonge meisjes (*pòng ni bōi*, bruigomsjuffers) van zijne familie bediend.

Ontgroening (bĕrsĕndō). Gedurende het verblijf van den bruidegom ten huize zijner schoonouders is hij voorwerp van eene soort van ontgroening van de zijde der jonge meisjes van de familie der bruid. *Bĕrsĕndō*, eigenlijk »schertsen, spelen" heet die plagerij, die vooral in de Laut- en Dörōt-streek vaste vormen heeft aangenomen en niet minder onaangenaam is voor den patient dan de ontgroening der studenten ten onzent. Zij heeft daar in het bijzonder gedurende drie dagen (*toeloe iòn*, van *iō*, avond) telkens des avonds plaats, en de meisjes vragen vóór den aanvang officieel het »gebed", de vergunning van den rōdjō. De bruigom wordt in de andjōng en de lĕpō beurtelings met roet of kalk bestreken, met water overgoten, genoodzaakt te zingen of te dansen enz., en als hij zich boos maakt, wordt hij beboet. Bij het 's namiddags naar de rivier gaan om te baden, beladen de jeugdige plaagsters hem soms met allerlei emblemen van zijne vroegere bedrijven of bezigheden en zoo komt de bruidegom, die tabak plantte, met alle ladanggereedschappen op den rug de huistrap af, de opiumschuiver

bovendien met zijne pijp en toebehooren, de hertenjager met wapens aan den hals en eenen hond aan zijn been gebonden, enz.

Bij de rivier vindt hij jongelieden van beiderlei kunne van zijne eigene familie en is hij tijdelijk vrij van de plagerij. Dezen brengt hij uit zijne tijdelijke woning een twaalftal peperhuisjes rijst (*krō tōm*) als gave mede en zij maken daarvoor als tegengave twaalf *tadjōq's*, d. i. van papier geknipte versierselen, die op een stukje bamboe bevestigd in den haartooi gestoken kunnen worden. Die tadjōq's zijn bestemd om na het baden door hem mee naar huis genomen en aan zijne plaagsters aangeboden te worden. Daarna begint het groenen en duurt ongeveer een uur.

Sĕmbahs gedurende de pantangdagen.

Naar de rivier gaat het bruidspaar in deze dagen steeds tezamen, zoowel des morgens als des namiddags; bij beide gelegenheden moet de bruidegom, zoolang het »*pantang*" duurt telkens bij het uitgaan en binnenkomen den ons (bladz. 290) bekenden zeer uitvoerigen sĕmbah maken (*bĕrsĕntabi*) en, zoolang hij zich nog of reeds op het erf der schoonouderlijke woning bevindt, zacht schuifelend met nauw merkbare beweging voorwaarts schrijden. Dit laatste duurt dus langer dan het groenen, en de bruid heeft gedurende de eerste dagen van haar verblijf in het huis van de ouders des bruidegoms diezelfde vormen in acht te nemen, hoewel men haar niet ontgroent. Het geldt als eerbiedsbetoon jegens de beiderzijdsche schoonouders.

Het mantaq of ngantaq toeah.

Na afloop van de pantang duurt het nog wel eenige dagen, vóórdat men de bruid naar hare toekomstige woning geleidt ([1]). Even vóór die overbrenging pleegt de bruidegom aan zijne schoonouders en andere oudere aanverwanten kokosnoten te gaan brengen, één per gezin, hetgeen *mantaq toeah* ([2]) heet. In Gajō Loeōs verstaat men onder dezen term iets anders. Terwijl daar de geleiders van het bruidspaar op hunnen tocht naar de woning des bruidegoms in de *oemah pĕsilangan* wachten, gaat de bruigom met twee jongelieden

---

([1]) Dit heet *mĕnōndōsōn*, *mĕndjoelōn*, *mĕnanggòn*, *mbah bĕroe*, alles aanduidende, dat men de bruid weg- of thuisbrengt.

([2]) De oorsprong van dezen term is niet duidelijk; *mantaq* (van *pantaq*) is eigenlijk in den grond steken, en *toeah* geluk, fortuin.

van de familie der bruid even vooruit naar zijne woning, geniet daar eenen maaltijd, wisselt zijne kleederen en komt weer bij het gezelschap terug. Dit heet daar *nqantaq toeah.*

Verhuizing der bruid.

Het overbrengen der bruid gaat in Gajō Loeös gepaard met eene kleine herhaling, thans in de kampōng of wijk des bruidegoms, van al die festiviteiten, die met het *mbah bōi* in die der bruid plaats vonden. In de Meerstreek gaat dit veel eenvoudiger, maar ook daar blijven de bloedverwanten der bruid, die haar op dezen gewichtigen tocht vergezellen, een paar nachten bij de aanverwanten logeeren.

Bij het gaan daarheen worden zij met tjanangs, gòng en trommelslag begeleid en ieder neemt eene bijdrage tot het uitzet der bruid mede. Al die potten, pannen, waterkruiken, kleederen enz. worden formeel overhandigd en in ontvangst genomen (*mĕnanganan,* van het Mal. *tangan,* overhandigen). Het einde der visite vormt ook hier het *toerōn oembé,* waarbij het vrouwelijk deel der huiswaarts keerende familie, daarin voorgegaan door de bruid, vele tranen stort wegens het voor goed achterblijven der jeugdige »verkochte". Die vrouwen heffen daarbij min of meer traditioneele klaagzangen in proza aan (*bĕrsĕboekoe*), evenals bij een sterfgeval.

Geween.

De reeks der beleefdheden, die tusschen de *oembé's* (aanverwanten) gewisseld worden, is hiermede nog lang niet uitgeput. Eenigen tijd na de aflevering der bruid gaat de bruigom, vergezeld van meest vrouwelijke bloedverwanten naar zijne schoonouders om »rijst te brengen" (*mbah krō*), waarop dezen de oudsten van hun geslacht uitnoodigen om de gezondene spijzen te komen genieten. Bij den terugkeer, na een paar dagen verblijf, krijgen de »rijstbrengenden" tegengeschenken (*pĕnoelang*) mede in den vorm van geld, matten, enz.

Wisseling van beleefdheden.

In Gajō Loeös heeft de eerste rijstzending van de zijde der bruid plaats, wordt zij buiten de kampōng op het veld genoten en keeren de verwanten der jonge vrouw zonder tegengeschenken terug. Het doel van het bezoek is alleen, de bruid weer eens te zien, en er worden bij deze nieuwe samenkomst ook weder eenige tranen vergoten. Later heeft een »brengen van rijst" van de zijde

des bruidegoms plaats met meer plechtigheid (*pĕralang-alangan*) door de kampōngautoriteiten, die met hun gevolg in de woning der bruid ontvangen worden.

Ook verder worden nog wel meermalen door grootere of kleinere gezelschappen van des bruidegoms familie bezoeken gebracht (*bĕtandanq*) bij diens schoonouders en hunne verwanten, welke bezoeken steeds van spijsgeschenken vergezeld gaan en met tegengeschenken beloond worden, maar deze hebben na het *mbah krō* geen officieel karakter meer. Vooral tegen het einde der vastenmaand brengt de bruidegom aan zijne schoonmoeder veelal eetwaren en eenig geld om bij de feestslacht vleesch voor te koopen.

Na het feest der verbreking van de vasten gaan de jonge echtelieden, zoolang zij nog geene kinderen hebben, bij de ouders der bruid hunne opwachting maken, hetgeen evenals dergelijke bezoeken bij hoofden, *nöïq adji*, »ter Mekkaansche bedevaart gaan" wordt genoemd.

De schaamte die, om eens twee ver uiteenliggende voorbeelden te noemen, bij Atjèhers en Soendaneezen de schoonouders van hunne aangetrouwde kinderen verwijdert, is den Gajō's van Böbasan bijna geheel vreemd; levendig wordt daar het verkeer tusschen die beiden en in elkanders lief en leed toont men steeds hartelijk te deelen. Toch is zelfs daar een rudiment van de verwijdering overgebleven; de echtelieden, die aan hunne schoonouders iets willen zeggen, spreken, ook wanneer zij met hen alleen zijn, quasi een derde persoon aan en zeggen: »zeg aan uwen grootvader" of »uwe grootmoeder", en omgekeerd gebruiken dezen de inleiding: »zeg aan uwen ouderen broeder" of »uwe oudere zuster", den schijn dus bewarende alsof zij tot een familielid van den werkelijk aangesprokene het woord richten. Buiten het gebied van Rödjö Tjéq blijven echter man en vrouw jegens hunne aanverwanten verlegen en stijf en is alle gemeenzaamheid uitgesloten, met uitzondering alleen van de moeder des mans jegens hare schoondochter. Terwijl toch de vrouw haren schoonvader steeds *toeön* blijft noemen, spreekt zij hare schoonmoeder met *inö* (moeder) en deze haar met *pĕmèn* (Gajō Loeös: *pĕmaèn*) aan, en kan zij met haar, behoudens zekeren eerbied, alle onderwerpen behandelen.

Schaamte tusschen de echtelieden en hunne schoonouders.

Verhouding der vrouw tot haar ouderlijke huis na den verkoop.

De ouders van het meisje verliezen, al heet het huwelijk een koop, niet al hunne rechten op die dochter. Dit komt duidelijk uit, wanneer de vrouw haren man door den dood verliest, terwijl zij nog in de termen valt om een nieuw huwelijk te sluiten.

Leviraatshuwelijk.

Vooral wanneer er kinderen zijn, maar zelfs zonder dat, tracht de familie van den overleden man de vrouw te behouden, hetzij door haar met eenen broeder of neef van haren vroegeren echtgenoot te laten trouwen, hetzij door eenen vreemde in de familie op te nemen (*mĕnjahan, isahan*) en haar met hem in het huwelijk te vereenigen. Tegen deze soorten van leviraatshuwelijk hebben de ouders der vrouw geen recht van verzet, maar men geeft er hun toch officieel kennis van en zendt hun een zeker bedrag als *moemaloe* ([1]), dat gewoonlijk 5 dollars bedraagt, waarvan een als uitzet (*pĕnĕmpah*) en een als *lapéq-n-oekoe* (bladz. 275) tot het nieuwe paar terugkeert. De vader of anders de naaste agnaat moet ook bij het nieuwe huwelijk als wali fungeeren want op dit punt volgt men in hoofdzaak de bepalingen der Mohammedaansche wet; hij kan zich hieraan niet onttrekken, daar hij volgens het Gajōsche rechtsbewustzijn wegens de vroeger ontvangen huwelijksgift verplicht is met het leviraatshuwelijk genoegen te nemen. Zulk een nieuw huwelijk aangaan heet van het standpunt der vrouw *ngaléh*, als het ware »van man veranderen"; zoodra zulk eene verandering echter met verhuizing (*mindah dapoer*) gepaard zou gaan, en de vrouw dus onder het gezag van een ander familiehoofd (zij het ook in hetzelfde geslacht) zou komen, moet zij eerst naar hare familie teruggebracht en over de nieuwe echtverbintenis, de huwelijksgift enz. overlegd worden.

Nieuw huwelijk der vrouw met verhuizing.

Zoolang de familie des mans, met of zonder behulp van een nieuw huwelijk, voor de vrouw zorgen wil, en zij hiermede genoegen neemt, hebben de ouders geen recht om haar naar huis terug te halen of over hare hand te beschikken. Dikwijls vindt men het echter beter, dat de jonge weduwe weder haarsweegs gaat, en dan wordt zij aan hare ouders of degenen, die de plaats van dezen innemen, teruggegeven.

([1]) *Maloe* is, gelijk ons reeds bleek, eene overdrachtelijke uitdrukking voor »vrouw".

Huwelijken dezen haar eene tweede maal uit, dan wordt haar ōndjōq, als die eener baloe ([1]), tot op de helft der vorige verminderd, en zou zich hetzelfde nog eens herhalen, dan daalt hare waarde nog meer. In Gajō Loeōs wordt de quaestie in den lateren tijd ook bij baloe-huwelijken door vraag en aanbod beheerscht, en bestaat dus tusschen de eerste en latere huwelijksgiften geene vaste verhouding. De kinderen volgen haar in geen geval, maar blijven bij de familie des vaders.

Daar bruidegom en bruid bij de Gajō's gewoonlijk ten volle den leeftijd van het oordeel des onderscheids bereikt hebben, komt het huwelijk niet onafhankelijk van hunnen wil tot stand, al laat de jonge man zich vaak in zijne keuze door zijne ouders leiden, en al wordt op het jonge meisje soms vrij wat pressie uitgeoefend. Er doen zich gevallen voor, dat een jong man, wien de ouders eene door hem niet gewenschte vrouw willen opdringen, naar de Atjèhsche kust uitwijkt om geheel vrij te zijn. Voor meisjes staan dergelijke uitwegen niet open, maar toch hebben zij middelen om eene besliste neiging in weerwil van den tegenstand der ouders te volgen, en de adat is genoopt geworden, zich sommige daarvan als exceptioneele huwelijksvormen te assimileeren. Eigen neiging en invloed der ouders op de keuze der jongelieden.

Zijn twee jongelieden van verschillende kunne het eens geworden, dat zij tot elken prijs elkander zullen toebehooren, maar stuit de uitvoering van hun plan af op den onwil der ouders van het meisje, die hunne dochter liever tehuis in angkaphuwelijk willen verbinden of wel haar eenen anderen man dan dien harer keuze hebben toegedacht, dan kan zij het gewenschte huwelijk forceeren door zich in handen van den man te stellen. Dit heet *nōiq* of *mĕnōiq* ([2]), eigenlijk opstijgen, d. i. binnentreden en wel in eene woning van den stam van den begeerden man. Bij het doen van dezen stap Huwelijk tegen den zin der ouders (nōiq).

([1]) *Baloe* duidt zoowel den weduwnaar als de weduwe aan.

([2]) Daar de man hier formeel passief optreedt, heet het van hem: *itōiki djĕma*. Deze vorm van huwelijksluiting komt ook elders veel voor; in de kampoengs van Batavia bijv. onder den naam *oenggahin*.

moet de vrouw echter zekere regelen inachtnemen om schadelijke gevolgen te voorkomen.

Vooreerst mag zij zich niet naar de woning van den man, maar moet zij zich naar die van zijnen rödjö begeven, en deze mag haar slechts dan opnemen, wanneer zij in het bezit is van eenige voorwerpen, die zij alléén van haren beminde kan gekregen hebben en die gezamenlijk de voor dit geval vereischte *bĕndö* (¹) vormen. Het zijn: zijn hoofddoek, zijn réntjōng en zijn lendenkleed of zijn sirihzak. In Gajō Loeös gelden alleen wapens of een sirihzak als bĕndö, kleedingstukken niet.

Ook behoort zij niet vóór het donker aan te komen. Op dag immers zijn de meisjes veelal uit om hout te sprokkelen in het bosch en daar zoeken hen ondeugende jongelieden wel eens op, hetzij om buitenechtelijke minnarijen aan te knoopen, of eene enkele maal zelfs om zich met geweld van haar meester te maken. Is de vrouw dus op dag in het vreemde huis gekomen, dan kunnen hare bloedverwanten meenen, dat zij tegen haren wil daar gebracht is. 's Avonds daarentegen zijn alle vrouwen in hare eigene huizen en wekt de verwijdering van eene van haar niet de verdenking, dat zij onvrijwillig plaats gehad zou hebben. Wanneer de jonge vrouw dit niet bedenkt en bij klaarlichten dag in het huis van den bedoelden rödjö binnenvalt, dan heet dit *töiq sangka* (²), en wordt het moeilijker, voor het minst kostbaarder, de zaak in het reine te brengen.

Zijn de woonplaatsen van zulke in stilte verloofden ver van elkander, dan wordt de vrouw uit den aard der zaak door haren minnaar begeleid, en in Gajō Loeös stijgen zij dan ook gezamenlijk in het huis van den rödjö, daar het meisje, hier onbekend, niet alleen zou durven binnentreden. In de Meerstreek bewaart men liefst de fictie, dat zij alleen is gekomen, en blijft de man buiten staan, maar men behandelt de zaak dan toch later als eene halve ontvoering, omdat de woonplaatsen door bosch gescheiden zijn (*ara oetön i lah*).

(¹) Zie bladz. 108.

(²) Men geeft daarmede te kennen, dat de zaak het midden houdt tusschen het *mĕnöiq* volgens de regelen der kunst en het *mĕnjangkan*, de gewelddadige ontvoering. Zoo spreekt men ook van *nöikön* (pass. *itöikön*), wanneer de vrouw door den man wordt »binnengebracht".

De »opgestegene", d. i. »binnengekomene" wordt door den rödjö des mans opgenomen en voorloopig bewaard. Hare verwanten, die haar missen, zenden nu vrouwen van de familie derwaarts, die tot driemaal toe informeeren (*sédéq*), of men ook iets van het verblijf der verlorene weet. Zij ontvangen eerst steeds een ontkennend antwoord, maar eindelijk gelukt het haar, de vluchtelinge te ontdekken; deze verklaart evenwel, dat zij daarheen is geloopen *mĕmĕrah djoedoe moerép djoedoe malé, görö koeön görö kiri N. N*, »om haren echtvriend in leven en dood op te zoeken, die zich noch rechts noch links van hier bevindt, maar N. N. is". Nadat die boodschap het huis van de ouders der vrouw bereikt heeft, begeven zich hare mannelijke bloedverwanten gewapend naar de woning, waarin zij opgenomen werd, en doen zich in ernst of voor den vorm voor als in hevigen toorn ontstoken tegen degenen, die medewerkten om het meisje van het rechte pad af te brengen.

Voorgewend zoeken naar de weggeloopene.

Door eene *toelaq sĕndjala* of *pĕnĕtap* ([1]) van 8—10 dollars (of vier blokken wit goed: *òpat kajoe ōpōh*) worden zij ten slotte bewogen om het *mĕrönggöl* ([2]) te staken en de zaak aan het onderlinge overleg van ödöt en hoekōm op te dragen. In sommige streken (Böbasan en Pĕgaséng bijv.) is men al zoover gekomen van het mĕrönggöl en de pĕnĕtap af te schaffen, en dadelijk tot vreedzame behandeling der quaestie over te gaan.

Susmiddel voor den toorn der bloedverwanten.

Nu zou theoretisch eene rechtszitting moeten plaats hebben, waarbij de rödjö's de hoofdrol speelden en waaraan zeer vele onkosten verbonden zouden zijn. Inderdaad houdt men zich, behalve in Gajō Loeös aan het ons reeds bekende »slaapmiddel", de *pĕnòmèn* of *pĕnĕmèn* (bladz. 118), die in verschillende streken voor deze zaak een verschillend bedrag vereischt; na dit middel genoten te hebben, vinden de rödjö's goed, zich verder van bemoeienis te onthouden en de zaak door de toeö's enz. te laten

Slaapmiddel voor den rödjö.

([1]) Eene »afwering der wapenen" dus of een susmiddel, middel om de geërgerde bezoekers tot staan te brengen.
([2]) Zie boven bladz. 123.

afdoen. Zulke afdoening door de mindere autoriteiten heet *pĕrĕbō*, terwijl het anders tot *hoekōm dĕndang* zou moeten komen, d. i. tot eene behandeling der zaak voor de rōdjō's, waarbij eerst in optima forma matten gespreid (*dĕndang*) zouden moeten worden.

De »koude wali".

Het einde is dan, dat het huwelijk in alle stilte wordt gesloten, in sommige streken tegen eenen belangrijk boven het gewone opgevoerden bruidschat, in andere met slechts eene kleine boete boven de pĕnòmèn. De schijn blijft echter bewaard, dat de vader of wie anders over de hand van het meisje de beschikking had, van de zaak niet wil weten. Alleen laat hij zich door de autoriteiten overreden om het huwelijk zonder zijne directe medewerking te doen doorgaan. Als *walî*, die den imōm machtigt om de jonge vrouw ten huwelijk aan te bieden, treedt dus een »koude wali", *wali sĕdjōq* ([1]), d. i. een daartoe aangewezen verre bloedverwant op.

Behalve de onvermijdelijke kĕndoeri hebben natuurlijk geenerlei feestelijkheden plaats, en zijn dus te dezen aanzien de kosten beduidend minder dan gewoonlijk; alleen de oesoer voor den rōdjō en de djari malém voor den imōm moeten betaald worden.

Verzoening.

In den eersten tijd na zulk een huwelijk blijft het jonge paar ver van de familie der vrouw; eerst na verloop van een jaar ongeveer, vooral wanneer er een kind geboren is, acht men het oogenblik daar om eene verzoening (*pĕdamèn*) te bewerken. Zij gaan dan met een gezelschap naar de schoonouders onder aanbieding bijv. van eene geit, de noodige rijst voor eene kĕndoeri en eenig wit goed, waarna zij in genade worden aangenomen.

Bij het *töiq sangka* worden de boeten en soms ook de geëischte huwelijksgift grooter. De plaatselijke verschillen in deze zijn belangrijk.

([1]) Men neemt aan, dat de vader, broeders en andere nadere verwanten te »heet" (*pòraq*) zijn van toorn om zich met de sluiting van het contract te kunnen bemoeien. De wali sĕdjōq is dus een wali kiri (zie bladz. 275, noot 2) en hij ontvangt eene bijzondere belooning voor zijn aandeel in de regeling.

Een rödjö mag noch zelf langs den weg van het nöiq tot een huwelijk geraken noch mag zijne dochter aldus tot haren beminde gaan; op overtreding staat ontzetting (*ilĕgéhön*, van *lĕgéh*, niet bestaand, niet aanwezig) uit zijne waardigheid.

Op minder toegevende wijze wordt het *mĕnjangkan* ([1]), de schaking, behandeld. In sommige streken, bijv. Böbasan c. a., is men overeengekomen geen huwelijk ten gevolge van schaking toe te laten. Daar wordt dus eenvoudig de schaker gestraft, hetzij met den dood of met eene zware boete, en de geschaakte vrouw naar hare familie teruggebracht. Waar men dezen regel heeft aangenomen, zijn de gevallen van schaking zeldzaam, bijna ongehoord. Schaking.

In het gebied van R. Boekét en in sommige deelen van Gajö Loeös heeft men het niet zoo ver kunnen brengen. Men zag zich daar genoopt, in het feit onder zekere omstandigheden te berusten, al bleef men het als eene zeer ernstige afwijking van het normale beschouwen.

Wanneer dus de man, geholpen door een of meer vrienden, het onwillige voorwerp zijner min in zijne macht en naar de woning van zijnen rödjö gebracht heeft, treedt men daar in eene schikking, die in het algemeen hetzelfde verloop heeft als bij het *nöiq*, maar de pĕnĕtap en de andere boeten zoowel als de öndjöq worden hier zwaarder, en het mĕrönggöl geeft wel eens aanleiding tot ernstige conflicten.

De hierboven (bladz. 196) genoemden gevallen van den Kĕdjoerön Linggö zelf en diens bloedverwant getuigen, dat men ook in diens gebied de schaking niet geheel onmogelijk acht als middel tot het huwelijk. Toch is men er daar tamelijk afkeerig van, en moet in Isaq dezelfde regel gelden als in Böbasan c. a. Tijdens genoemde schaking was de grootvader des tegenwoordigen kĕdjoeröns nog in functie; anders zou deze zijn ambt erbij verloren hebben.

([1]) *Mĕsangka* (stam: *sangka*), wegloopen, *mĕnjangkan*, wegvoeren. Van de vrouw, die hier natuurlijk geheel de passieve rol speelt, heet het *isangkan* of *ipĕnjangkan* of *ipĕsangkan djĕma*.

Zeldzaamheid der echtscheiding. Is de polygamie in het Gajōland niet frequent, nog zeldzamer schijnt echtscheiding daar te zijn. Ook dit zal wel samenhangen met het feit, dat huwelijken er op rijperen leeftijd dan in vele andere landen van den Archipel en na langduriger overleg gesloten worden, terwijl er vele kosten aan verbonden zijn. Zeer vele Gajō's van vrij goede ontwikkeling weten noch wat talaq (de verstooting der vrouw volgens Mohammedaansch recht), noch wat pasah (de ontbinding des huwelijks door den rechter op den eisch van eene partij, gewoonlijk de vrouw) is, en wanneer zij het weten, hebben zij die kennis blijkbaar meer uit Maleische kitabs dan uit de ervaring van het leven geput.

Het laat zich gereedelijk verklaren, dat de positieve gevallen van pasah, waarvan men wist te verhalen, alle betrekking hadden op Atjèhers, die hunne vrouwen in het Gajōland verlaten hadden om niet terug te keeren. De rödjö en de imöm der verlaten vrouw spraken dan in haar belang, soms na briefwisseling met den Atjèhschen oelëëbalang, in wiens gebied de ontrouwe echtgenoot zich ophield, den pasah uit. Volgens sommiger beweren geschiedt dit ook eene enkele maal tegenover een Gajōschen echtgenoot, die zijne vrouw zonder levensonderhoud laat zitten, maar nooit wegens andere redenen, als mishandeling enz.

Van talaq wisten sommigen voorbeelden te noemen, maar zij twijfelden bijv. of de verstooting drie-, vier-, dan wel zevenvoudig (!) plaats had. Wel waren zij het erover eens, dat de scheiding bezegeld werd met het doorsnijden, door den rödjö, of den toeö, van een stuk rotan (*wé* of *ōwé*), dat aan de eene zijde door den man, aan de andere door de vrouw werd vastgehouden. Maar weinigen hunner hadden zoo iets ooit bijgewoond. Men onderscheidt zulke ontbinding des huwelijks als *tjĕré bantji*, kwaadwillige scheiding, van *tjĕré kaséh*, scheiding in liefde, namelijk door den dood.

Slaven. Tot de volledige familie kunnen ook slaven (*tĕmoelōq*) behooren. In Gajō Loeös zijn dit allen Bataks, in de Laut- en de Dörötstreek vindt men ook uit Atjèh ingevoerde slaven van Nias.

De invoer van Bataksche slaven (vergelijk bladz. 62 en vv.) moet in de latere jaren beduidend verminderd zijn. Vroeger werden er vele van hunne eigene landgenooten of van Alassers gekocht en ook direct door Gajō's geroofd. De Gajō's vormden namelijk niet ongaarne kleine benden om zich op Bataksch gebied van vee en andere eigendommen, zoo mogelijk ook van menschen, meester te maken; als Mohammedanen gevoelden zij zich daartoe tegenover die heidenen gerechtigd, en het voorbeeld der Atjèhers, onderdanen van den souverein ook der Gajō's, versterkte hen in de overtuiging, dat zij door zulke rooftochten te ondernemen zelfs tot Gods eere werkzaam waren.

Ook visschen Gajō's wel in het troebele water van de onderlinge twisten der Bataks, met het doel om als loon van de partij, die zij steunen, een deel van den buit te ontvangen.

Aan den anderen kant waren en zijn er onder de Gajō's ook, die er geen gewetensbezwaar in vinden om zich door list als schoonzoon in een Bataksch gezin in te dringen om aldus eenigen tijd op kosten van de schoonouders te leven en te genieten van de bekoorlijkheden eener jonge vrouw; nadat zij van een en ander verzadigd zijn, zoeken zij dan een voorwendsel om weg te komen en keeren niet weder. Ik heb Gajō's ontmoet, die onder hunne naaste familieleden zulke avonturiers telden, en van hen sprekende, met eenen glimlach zeiden: »hun geloof was wel een weinig zoek!"

Als prijzen van Bataksche slaven werden mij genoemd 30—60 en van slavinnen 40—100 dollars. De in het Gajōland geboren slaven en slavinnen, *anaq mas*, zijn van vrijen niet of nauwelijks te onderscheiden, maar zij blijven voorwerpen van handel, zoolang men ze niet vrijlaat.

Evenals de Arabieren, geven de Gajō's hun namen, die als goede omina gelden, bijv. voor mannen: *Lòbō*, winst, *Toeah*, fortuin, *Bĕgiō*, geluk, *Tambah*, toevoeging, *Göndō*, verdubbeling, *Sangap*, wiens woorden uitwerking plegen te hebben; voor vrouwen: *Roebé*, een boom met vele vruchten, *Déngén*, koel (d. i. heilrijk), *Kĕkal*, duurzaam, *Bringén*, waringin (wegens de vele vruchten en rijke schaduw), *Rimah*, korreltje van gekookte rijst. De Bataksche slaven gelden Slavennamen.

als zeer diefachtig. Sommige Gajō's, vooral opiumschuivers, ontwikkelen die neiging bij hen door hen voor zich te laten stelen.

Vrijlating. Hoewel zelf als zaken beschouwd en met buffels vergeleken, verwerven sommigen hunner zich eigendom, namelijk koopwaar of geld. Het einde is dan vaak, dat zij met toestemming des meesters een groot gastmaal aanrichten, waarbij een buffel wordt geslacht, en in tegenwoordigheid van alle naburige rödjö's geproclameerd, dat de slaaf thans volkomen vrij is geworden. Zulk een feest aanleggen heet *mĕndjĕra* (met den slaaf als onderwerp) en het wischt elk spoor van zijne slavernij uit.

Ook door adoptie met meer eenvoudig ceremonieel wordt weliswaar de slaaf »gelijk gemaakt" (*idésön*) en als tot Gajō verklaard, maar blijft hij toch veelal in wijderen kring nog als *djĕma rĕndah*, van minderen stand, gelden. Eenvoudige vrijlating zonder meer (*sloeahan, imĕrdèkaan*) maakt den slaaf ook voor zijne engere omgeving tot *djĕma rĕndah*. Die mindere vrijen, op wie de smet der vroegere slavernij nog kleeft, mogen niet op zitmatten (*ampang*) en niet tegen den buitenwand in de galerij (*tĕrdoeroe*, vergel. bladz. 134) zitten, geene huizen met sĕrambi's hebben, alleen met huns gelijken trouwen, hunne huwelijksfeesten niet met geweervuur opluisteren, geen praalbed (*dölöm*) voor een bruidspaar hunner familie maken, enz.

Slavenhuwelijken. Huwelijken tusschen slaven onderling hebben zonder formaliteiten en zonder veel andere onkosten dan de *djari malém* plaats. Schaakt een slaaf van A eene slavin van B, dan behoort òf A de slavin òf B den slaaf te koopen.

Tijdelijke minnarijen van vrijen met slavinnen worden geheim gehouden, en de gevolgen meestal vernietigd of verloochend.

Is het kind eenmaal geboren, dan geldt het als eigendom van den heer der slavin.

De kinderzegen. Getrouwde Gajō's verlangen zeer naar den kinderzegen; zoons zijn kostwinners, die bij den veldarbeid en de verzorging van het vee den vader helpen en »naar Atjèh" handel kunnen gaan drijven; dochters brengen haren prijs op of zijn middelen om, door een angkap-huwelijk, volwassen zoons te annexeeren. In afwachting van

den tijd, waarop de jonge echtelieden het geluk mogen smaken om hunne eigennamen voor eenen *pĕraman* en eene *pĕrinŏn* ([1]) te verwisselen noemt men hen, als wilde men hun een kind toebidden, *Ama-n-majakan* en *Inŏ-n-majakan* of *majaq* ([2]).

Zwangerschap.

Van de zwangerschap ([3]) maken de Gajŏ's niet veel werk. De vroedvrouw (*bidŏn*) ontbiedt men eerst wanneer de barensweeën (*sakét dapoer*) zich beginnen te openbaren, en tot kĕndoeri's geeft de toestand der aanstaande moeder geene aanleiding. Wel gelden voor haar eenige zaken als *kĕmali* of *pantang* wegens de slechte gevolgen, die men ervan ducht, bijv. mag zij geene schaduw zoeken onder arèn-boomen (*panggōh*), daar hierin vele spoken (*hantoe*) plegen te huizen, niet toekijken, als iemand de doodstraf ondergaat, enz. De aanstaande vader mag niet slachten en geen touw draaien, daar een en ander licht oorzaak zou kunnen worden van lichaamsgebreken bij het kind.

Hulpmiddelen bij de bevalling.

Eene moeilijke bevalling wordt o.a. toegeschreven aan bekende of onbekende fouten, die de vrouw jegens haren man begaan mag hebben en waardoor zij *toelahan* ([4]) is. Men geeft haar dan bijv. water te drinken, waarin de man zijne voeten gedompeld heeft, of zij vraagt hem met een sĕmbah om vergiffenis voor het misdrevene.

([1]) *Pĕraman* is de naam des vaders (*ama*), *pĕrinŏn* die der moeder (*inŏ*) naar hun eerste kind. Sommigen worden, als zij eenmaal grootouders zijn, voortaan naar hun eerste kleinkind genoemd; deze naam heet hun *pĕrĕmpōn* (*Mmpoe-n-X*) van *mpoe*, grootvader of -moeder. Behalve die eigenlijke pĕramans, pĕrinōns en pĕrĕmpōns, leerden wij ook reeds oneigenlijke kennen (bladz. 42 noot 5); zoo noemt men iemand vader, moeder, grootvader of grootmoeder van een aangenomen kind, van een kind, dat hij of zij van eene ziekte hielp genezen, enz. Vele dier namen echter zijn eigenlijk als schertsnamen te beschouwen en afgeleid van een persoonlijk gebrek, eene eigenaardigheid, eene gewoonte der dragers. Zeer gewoon is het, met *ama* den naam der kampōng te verbinden, van waar iemand zijne vrouw haalde: Ama-n-Pĕnòsan, vader van P. heet dus hij, wiens echtgenoote uit Pĕnòsan afkomstig is, enz.; diens vrouw heet dan Inŏ-n-Pĕnòsan.

([2]) *Majaq* is een overigens ongebruikelijk woord, dat wel synoniem te achten is met Atj. *manja*ᵋ, zuigeling. Menschen, die een kind hebben, spreekt men beleefd aan als *Ama-n-* en *Inŏ-n-wén* (vader of moeder van den knaap) of *Ama-n-* en *Inŏ-n-ipaq* (idem van het meisje).

([3]) Voor zwanger is *dĕras* het grove woord, dat ook van dieren gezegd wordt; fijner is *alang* of *bĕrnĕmbah brŏt* (iets zwaars dragend).

([4]) Vergelijk Maleisch *toelah*. Evenals Soend. *doraka* beduidt het den toestand van een mensch, die tegenover dezulken, aan wie hij eerbied verschuldigd is, te kort is geschoten.

Ook het vrij algemeen Indonesische gebruik van het drie of meermalen over haar lichaam heenstappen (*mĕlangkahi*) en daarna even het huis verlaten door den man komt bij de Gajō's voor. Om andere booze invloeden te weren wordt ook de *sĕloesōk* ([1]), water, dat door eenen deskundige, den goeroe ([2]), dien men elders doekoen noemt, belezen (*iradjahi*) is, haar te drinken gegeven, en allerlei geslotene zaken, als knoopen of sloten, geopend om de baarmoeder tot navolging op te wekken.

Behandeling van het wicht.

De navelstreng (*tali poesōr*) van het pas geboren wicht wordt afgebonden met draden van verschillende kleur (*bĕnang pantjĕrōna*, d. i. *pantjawarna*) en afgesneden met een bamboemesje (*sĕmbiloe*). De placenta (*tĕmboeni*), die ook de jongere broeder of zuster van het kind (*nggié*) genoemd wordt, doet men in een van pandan-bladeren gevlochten mandje (*tapé*) en laat ze daarin, samen met de tali poesōr, bij den haard drogen (*daréng*), om het geheel na enkele dagen te begraven, als de pas geborene een meisje is, beneden de huistrap, opdat zij zich in de toekomst niet te ver van huis verwijdere, van een jongen soms op dezelfde plaats, soms ook op eene naburige hoogte (*boer*).

Bescherming der kraamvrouw tegen booze invloeden.

De kraamvrouw wordt hier, evenals in Atjèh, door haar nu en dan met de achterzijde naar een flink vuur toegekeerd te laten liggen, uitgedroogd; dit heet *mĕnitō*, en de kraamvrouw heet daarnaar ook *djĕma mĕnitō*, maar, hoewel ook de Gajō's wel, gelijk de Atjèhers, spreken van eene periode van 44 dagen, laat men in de practijk het kraambed niet zoo lang duren, veelal slechts eene week. Verder wordt de hulp van goeroe's ingeroepen tegen de booze listen van de *Sidang Bèla*, de kraamvrouwenplaaggeest ([3]) met open rug, d. i. de Poentianak der Maleiers, de Koenti der Soendaneezen, de Soendĕl Bolong der Javanen, de Boerōng der Atjèhers. Om dat spook te verjagen steekt men wel beneden de ligplaats der kraam-

---

([1]) Vergel. *De Atjèhers*, I, 411.

([2]) Goeroe kan een man of eene vrouw zijn; niet de vroedvrouw wordt ermede bedoeld.

([3]) Men spreekt ook van *Si Goendjō* als een voor kraamvrouwen gevaarlijk wezen.

vrouw eene speer in den grond en legt daar gedoornde takken van pandan (*bĕngkoeang*), sommige djĕroeksoorten (*asam*) of andere doornige zaken. Boven de legerstede der kraamvrouw wordt vaak een oud vischnet (*djölö*) opgehangen.

Kĕndoeri toerōn mandi.

De eenige kĕndoeri, waartoe de geboorte aanleiding geeft, is die van het *toerōn mandi*, ongeveer den zevenden dag na de bevalling. Het kind wordt door eenige vrouwen der familie naar buiten gebracht, in den naastbij zijnden stroom gebaad en vervolgens met wat gele rijst (*sĕkoenjét*) op het hoofd besmeerd. Eene vrouw hakt boven het hoofd van het kind eene jonge kokosnoot open en laat het water over zijn gezicht loopen, opdat het later niet schrikke voor donderslagen (*poenggi*). De vrouw, die het kind draagt, wordt bijzonder fraai gekleed, en zij heeft op weg naar en van de rivier eene brandende lap, die in eene pinangschaar (*klati*) vastgeklemd zit, in de eene hand, opdat die brandlucht (*bau dĕmi*) de booze geesten op eenen afstand houde. Op ééne punt der schaar is eene mōngkōr-vrucht (zure djĕroeksoort) bevestigd. Op weg naar het water loopt de jonge moeder achteraan met eene aré (rijstmaat), waarin houtasch; daarvan strooit zij langs den weg. Een goeroe of een malém (schriftkundige), dien men tot de daarop volgende kĕndoeri heeft uitgenoodigd, zoekt in verband met den dag der geboorte en andere gegevens eenen gelukbelovenden naam voor het kind uit en spreekt bijv., nadat hij eerst, het kind aan één oor vasthoudende, de sacramenteele telling tot zeven heeft uitgevoerd: »N. zij uw naam, lang zij uw leven! ([1])".

Naamgeving en haarschering.

De haarschering geschiedt ongeveer op dienzelfden tijd zonder plechtigheid. Op de kruin van het hoofd laat men vaak eene lok (*goembaq* of *djoemaq*) staan, bij jongens zoowel als bij meisjes; dikwijls scheert men ze ook geheel kaal (*goetōl* of *goepōng*). Bij ziekte of andere ongevallen, die het kind treffen, scheert men die lok wel af, in de hoop dat de kwelgeest daardoor verzoend zal zijn.

([1]) *N. gĕralmoe, landjoet oemoermoe!* De telling tot zeven noemt men *pĕsadoeōn* van *sa, doea* (»een, twee") letterlijk een-tweeën.

Overigens laat men bij meisjes omstreeks het zesde jaar, bij jongens na de besnijdenis, de haren geheel groeien.

Besnijdenis enz. Meisjes worden omstreeks den tijd, dat zij loopen kunnen, in alle stilte besneden door eene vrouwelijke *moedém* (besnijdster). Eveneens zonder feestelijkheid heeft op iets lateren leeftijd de doorboring (*pōtōq*) harer oorlellen plaats.

De besnijdenis (*soenōt*) van jongens geschiedt op omstreeks 6—10 jarigen leeftijd en gaat dikwijls met feestelijkheden gepaard, geheel van denzelfden aard als bij het huwelijk eener maagd; zulk een feest heet *soenōtōn* of *mĕdjĕlisōn*. De overgave (het *njĕrahan*) van den patiënt heeft hier aan den *moedém* (besnijder) plaats. Na het *djōgō oesō* en *djōgō kaul*, dat wij hier niet opnieuw beschrijven, worden des namiddags de patiënten gebaad; gewoonlijk worden 5—10 jongens tegelijk besneden. De operatie heeft plaats in de lĕpō (bladz. 131) met een *dĕdawan* (zakmes) of *lòpah* (de gewone piso raoet) en een knijper (*pĕnjĕpét*) van bamboe, ten slotte wordt een bloedstelpend middel op de wond gestreken. Gedurende de eerste dagen dragen de jongens onder hun kleed een *poekang*, een hoepeltje van rotan dat bij wijze van crinoline het schuren van het kleed tegen de pijnlijke deelen voorkomt.

De gunstige dagen voor de besnijdenis zijn die na volle maan (*tiroes oelōn* of *tĕrtiroes-n-oelōn*, bij afnemende maan).

Het diëet tot aan de genezing der wond is onthouding van alle gekookte toespijs (*djantar* of *pōèn*) bij de rijst, van alle prikkelende zaken, van alle vleesch en visch, die niet gebakken of geheel gedroogd zijn. Het zout, dat de patiënten nuttigen, moet eerst op het vuur gedroogd en als gepoft (*isanglé*) worden. Zij moeten zorgvuldig vermijden, op kippedrek of uitwerpselen van andere huisdieren of op rottende rijstzemelen te trappen. Anderen dan de besnijder mogen het besneden lichaamsdeel niet bekijken, o. a. omdat ziekten hunner oogen dan den besnedene zouden besmetten en ontsteking veroorzaken.

Tandenvijling. Bij jongens gaat aan de besnijdenis veelal nog de vijling (*kékér*) der tanden, die hetzij door den moedém of door een ander des-

kundige (*goeroe kèkèr*) bewerkstelligd wordt, vooraf; deze geschiedt bij meisjes eerst als zij volwassen zijn, en zonder eenige feestelijkheid. Als instrument bezigt men slijpsteen (*atoe tjané*) of eene kleine ijzeren vijl en wrijft vóór de operatie de tanden met kurkuma (*koenjèt*) in. Om ze later de gewenschte zwarte kleur te doen krijgen, smeert men ze in met *bödjö*, d. i. de aanslag van sommige brandende houtsoorten (djĕroekhout vooral) tegen ijzer van een parang of een dergelijk voorwerp.

De besnijdenis geldt hier, gelijk bij de meeste Mohammedaansche volken, voor het populaire bewustzijn als een soort van zegel van den Islam. Toch besnijden zich — volgens het getuigenis der Gajō's zelve — hunne heidensche naburen, de Karo-Bataks zonder eenige religieuze bedoeling *kati nti bau* »opdat het niet zou gaan rieken". Dezen voltrekken de operatie (splijting van het praeputium) op volwassen leeftijd aan zichzelve. Gelijk bekend is, wordt in de meest ouderwetsche gedeelten van Java de besnijdenis ook nu nog door splijting uitgevoerd. Na die splijting zouden vele Karo's een bolletje koper of ijzer zoo onder het praeputium aanbrengen, dat het daar vastgroeit. Dit middel tot verhooging van het sexueel genot noemen zij *boengköl*.

Het gewone elementaire godsdienstonderwijs (*ngadji*, reciet van den Qoerān) ontvangen de jongens zoowel vóór als na de besnijdenis; het is echter slechts ongeveer de kleinere helft, die er gebruik van maakt, en onder de meisjes zijn er nog veel minder. Bij het overgeven van eenen knaap aan den leeraar (*tĕngkoe*) wordt dezen de ook bij andere gelegenheden gebruikelijke *pĕnjĕrahan* (zie bladz. 275) aangeboden. Men zegt wel, dat de hoofdplichten des vaders jegens zijn kind vier in getal zijn: *oetang* (of *sintö*) *koe anaq òpat pĕrkara*, namelijk: *toerōn mandi, isĕrahan mĕngadji, imĕdjĕlisön, ikĕrdjön*, en daartegenover staan weer vier plichten van het kind jegens zijne ouders, die verschillend gespecificeerd worden, maar waaronder de verpleging op den ouden dag en de lijkbezorging steeds voorkomen. Godsdienstonderwijs.

Bij ziekte pleegt men eerst de huisapotheek uit te putten, d. i. allerlei overgeleverde probata toe te passen, bestaande uit mengsels Behandeling van ziekten.

van bladeren, basten, vruchten, van gambir en bĕdaq, aan welker verkoelende of verwarmende, opdroogende of vocht vermeerderende werking men gelooft. Schijnt het geval ernstig, dan wordt echter al spoedig een beroep gedaan op den *goeroe*, aan wien men den zieke dan op dergelijke wijze overgeeft of opdraagt (*njĕrahan*) als het huwelijkspaar aan den imŏm, den te besnijden knaap aan den moedém, den leerling aan zijnen tĕngkoe. Men biedt dien geneesmeester daarbij het gebruikelijke geschenk van gepelde rijst met sirih en toebehooren, benevens eenig geld aan. Deze deskundige heeft zijne eigene recepten en vooral zijne formules, waarmee hij naar omstandigheden den zieke of de te gebruiken medicijn »beleest" (*mĕradjahi* of *mĕnŏbŏs*) of hij blaast (*mboes*) op den patient of bespuit (*sĕmboer*) hem met sirihspog.

De oorzaken, waaraan de goeroe vele ziekten toeschrijft, zijn booze geesten of spoken. De zieke heeft bij eene waterbron of in een moeras onwetend zulk een djén ([1]) beleedigd en is door dezen geraakt (*iroelah*), of hij heeft aanraking gehad met (*ikòntakan*) een lijkspook (*apah*), dat gedeelte van elken doode, dat zich blijft vertoonen en verplaatsen. Behalve door bezwering laten zich die wezens, die het op iemands leven gemunt hebben, wel door eenen remplaçant tevredenstellen; waarin deze moet bestaan, weet de goeroe. Nu eens is het eene kip van bepaalde descriptie, die men op de gevaarlijke plaats moet loslaten, dan weer moet men daar een schijnbaren dubbelganger van zichzelf, namelijk eenen stok ter lengte van zijn lichaam, in een lijkkleed gewikkeld, deponeeren.

Menschen, die over chronische ziekte of herhaalde ongevallen klagen, vernemen van den goeroe vaak als resultaat van zijne zienerswerkzaamheid, dat hunne *sĕmangat*, hun levensgeest, een bepaald voorwerp verlangt om tot rust te komen. Zulk een voorwerp heet *gĕnggŏmŏn* ([2]).

([1]) Onder de soorten van djéns noemen de Gajō's ook de *boerōng*, maar bij hen zijn deze niet, gelijk in Atjèh, de kraamvrouwenplaaggeesten, maar boschspoken, die een binnikend geluid maken en den mensch, die ze ontmoet, het bewustzijn doen verliezen.

([2]) Mal. *gĕnggeman*, hetgeen men met de hand omsluit, in zijne macht heeft, enz. Den eigenlijken zin van het woord in dit verband wist men mij niet op te helderen.

Zeer dikwijls is het een witte kip of haan, die men moet houden (*mĕnoeripi*), soms een witte buffel (*kōrō djögöt*) of een paard van bepaalde kleur. Die schaft de patient zich dan aan en vervangt ze door soortgelijken, als zij sterven. Het komt ook voor, dat een bepaald wapen door de persoon in quaestie moet worden gedragen, en — men ziet, dat de wetenschap der goeroe's op menschenkennis berust — als het advies van den ziener ten behoeve eener vrouw wordt ingeroepen, dan is de vereischte gĕnggömön dikwijls een paar armbanden, oorringen of ander lijfsieraad.

Somtijds adviseert de goeroe, dat de zieke eenen ijzeren ring aan den vinger drage, als »versterker der sĕmangat (1)", waaraan dus wel de beschouwing ten grondslag ligt, dat de kracht van het ijzer door die voortdurende aanraking zich aan het onstoffelijke in den mensch mededeelt. Ook sommige lijfsieraden hebben de eigenschap om de sĕmangat, die van schrik wegging, terug te roepen, of wel zij heeten *pĕniròn ni sĕmangat*, zaken, die de sĕmangat gevraagd heeft en die men daarom draagt.

Tot afwering van epidemieën of andere algemeene rampen plaatst men wel witte vlaggetjes, met Arabische cijfers, letters of spreuken beschreven, boven op de daken of hecht ze vast aan boomen om en bij de kampōng (*poepandji-n-oemah*) (2), of met Arabisch-Maleische formules beschreven papiertjes boven de huisdeuren, of men hangt bepaalde verkoelende, heete invloeden werende bladeren en stengels aan de deurposten (3). Afwering van algemeene rampen.

De pokken (*riroe*) mag men in de woning van den zieke ook bij de Gajō's niet bij den naam noemen en daar geene woorden bezigen, die leelijk, rot, stinkend, ongelukkig enz. beteekenen. Men duidt de ziekte zelve met den schoonen naam *rödjō pĕnawar*, vorst der Pokken.

(1) Zulk een *pĕnĕgör ni sĕmangat* bevindt zich in het Museum van het Bataviaasch Genootschap; zie den *Inventaris van voorwerpen, verzameld in de Gajōlanden gedurende de excursie onder Majoor* VAN DAALEN *in* 1901, Notulen van het Batav. Genootschap, 1902 (Deel XL), Bijlage I, N°. 55.

(2) Op pas gebouwde huizen plaatst men deze *poepandji's* altijd; toen de colonne VAN DAALEN in 1901 in de Meerstreek kwam, vond zij alle huizen met zulke vaantjes voorzien, waarschijnlijk ter bezwering van de rampen, die men van de Gömpĕni duchtte. Zie in den zooeven aangehaalden *Inventaris*, N°. 96.

(3) Bijv. stengels met bladeren van *rĕringön*, van *dĕdingén*, *bĕbĕrĕtch*, *pölōlöt*, *djĕdjĕroen*.

onheilafweerders, aan, en zegt dat deze zijn zegel (*tjap*) komt drukken op de menschen, die hij eene vorige maal heeft overgeslagen; *anaqmoe tĕngah bĕrödjö*, heeft uw kind den vorst (de pokken)? vraagt de bezoeker. De zieke mag geen gekookte spijzen eten behalve rijst met zout; vleesch en visch alleen hard gebakken of gedroogd. De sajoerspijzen van bladeren (*djantar* of *pöén*) mag men in het huis niet koken; wel van vruchten, daar die niet aan verwelking onderhevig zijn. Boven de huisdeur hangt men eene witte lap om de pokken, wanneer die in de buurt heerschen, erbuiten te houden. In Gajō Loeös acht men zulke voorbehoedmiddelen tegen de pokken niet gepast. Ieder kind, meent men, moet die ziekte eens hebben, dus men wenscht het voor zijn eigen kind hoe eerder hoe liever, opdat men wete of het er goed doorkomt. Men brengt zieke kinderen wel opzettelijk bij pokkenlijders, opdat zij spoedig besmet worden.

Lijkbezorging. De lijkbezorging is het werk van den imöm, ter zijde gestaan door zijne pakirs. De lijkwassching ([1]), gewoonlijk in de *oemah rindōng* (bladz. 133—4), waar de doode den geest gaf, en de wikkeling in het lijkkleed (*sapoet*) geschieden, zoover de kennis der bezorgers reikt, overeenkomstig de voorschriften der Mohammedaansche wet. Voor het lijkkleed neemt men zooveel wit goed, dat er voor den imöm en zijne helpers stukken overschieten, voldoende om ze voor hunne kleeding te verwerken. Verder heeft eene algemeene uitdeeling van ruim een span breede reepen (*kandé*, zie bladz. 119) plaats aan allen, die komen condoleeren (*möndjōng* of *ngōndjōng*, in Gajō Loeös *toeköm*, *noeköm*) en men zendt die ook bij wijze van doodsbericht aan verderaf wonende verwanten. Degenen, die komen, brengen kleine geschenken in rijst, kippen, eieren, stukken wit goed of geld mede. De vrouwen wisselen bij zulke gelegenheden haar geween af met eene soort van half geimproviseerde, half overgeleverde treurzangen (*bĕrsĕboekoe*, vergelijk bladz. 294).

([1]) Dadelijk na den dood wordt het lijk voorloopig door huisgenooten gewasschen (*mandi bakal*), later voltrekt de imöm de ritueele wassching.

Over de in sommige streken naar rang en stand verschillende drie wijzen van begrafenis werd hierboven (bladz. 84) het noodige gezegd. De lijkbaar (*pĕrarakan*) brengt men eerst in huis, legt het lijk erop, en daalt er dan langzaam de trap mee af of wel men brengt het ingepakte lijk alleen naar beneden om het op het erf op de pĕrarakan te leggen. In de Meerstreek is het verboden (*pantang, kĕmali*) een lijk langs de gewone huistrap naar beneden te brengen; men maakt daar eene opening in den wand der sĕrambi rawan en geeft het lijk aan de beneden staanden over. In optocht begeeft men zich naar de begraafplaats (*pĕdjèrètŏn*), waarbij links en rechts van de baar een paar menschen nu en dan in verschillende richtingen strooien (*sauq, mĕnjauq*) met gepelde (*òròs*) en ongepeld gepofte rijst (*bĕrtéh*), hetzelfde dus, waarmede de bruidegom bij zijne intrede in het huis der bruid bestrooid wordt. Voorname lieden draagt men wel, alvorens hun lijk naar de begraafplaats te brengen, eens rondom hunne woning of hunne geheele kampōng.

Eenige knapen dragen kleine aan lange staken bevestigde vlaggetjes (*kĕklép*) van het witte goed, dat van de lijkkleeding overschoot, in den begrafenisstoet mede om die later op het gesloten graf te planten.

Nadat de doodendienst op de begraafplaats gehouden [1] (*isĕmiangŏn mét*) en het graf gevuld is, plant men voorloopig aan het hoofd- en het voeteneinde ricinus-planten (*glōah*) of doode gloeni-takken; deze staan hier als teekens, *indjŏn* [2], voor de later te plaatsen grafsteenen. De imōm sproeit (*itjĕtjòrŏn*) nu water over het gesloten graf, vat de indjŏn van het hoofdeinde in de hand en spreekt de tĕlkin-formule en een of ander gebed voor de dooden uit, waarop hij en de pakirs nog wat ratéppen, d. i. de eerste vier woorden der geloofsbelijdenis opzeggen. Aan alle aanwezigen wordt als sĕdĕkah een klein geldgeschenk gegeven.

---

[1] In Gajō Loeös houdt men den lijkdienst vóór de begrafenis buiten de kampōng dichtbij de naaste rivier, of ook wel in het sterfhuis.

[2] Hetzelfde, wat op Java *nisan, mèsan, mèdjan* enz. genoemd wordt.

Kĕndoeri's wegens een sterfgeval.

Den avond na de begrafenis houdt men het eerste lijkmaal, de *kĕndoeri toerōn mèt*. Na den maaltijd worden daarbij door de deskundigen in gemeenschappelijk reciet (*mĕdaroes*) hoofdstukken uit den Qoerān voorgedragen.

Wie het betalen kan, laat verder gedurende de eerste 7 dagen door den imōm elken dag eenig Qoerānreciet op het graf houden; dit heet *mĕroeang* of *mĕnroeang*, eigenlijk »wijd maken", dus door dit vrome werk den doode het voor goddeloozen enge graf helpen verwijden. De imōm wordt daarvoor op apamkoekjes en verder op een rijstmaal onthaald. Den derden avond (die van de *kĕndoeri toerōn mèt* als eerste gerekend) heeft men de *kĕndoeri nĕgari* (¹), den zevenden het *noedjōhi,* allemaal godsdienstige maaltijden die met *mĕdaroes* besluiten. De meesten geven ook den 44sten dag eene kĕndoeri, die dan *njawah lō* (²) heet. Wie het betalen kan, laat bij die gelegenheid wel eene geit of schaap als *kikah* (³) (van het Arab. *'aqīqah*) ten behoeve van den doode slachten indien dit tijdens zijn leven niet voor hem geschied is.

Qoerbān en bedevaart naar Mekka.

Enkele zeer gegoeden laten ook nog wel bij eene of andere gelegenheid een beest slachten, hetwelk dan het offerdier (*kĕrbōn,* Arab. *qoerbān*) moet voorstellen, dat de doode zou hebben geslacht als hij de bedevaart naar Mekka had gedaan of bij de viering van het hadj-feest. Even zeldzaam is het, dat men van de nalatenschap eene som (bijv. 20 dollars) afzondert voor die bedevaart. Zooals men weet, behoort zoo mogelijk op kosten der nalatenschap van iemand, die den hadj had kunnen doen, maar dit niet deed, een plaatsvervanger de bedevaart te verrichten. In het Meergebied en de Dōrōt doen weinigen den hadj, in Gajō Loeōs betrekkelijk velen, die dan hunne reizen van Langkat of Deli via Penang beginnen. De bepalingen betreffende de plaatsvervanging voor dooden zijn echter lang niet algemeen bekend. Soms wordt het hadji-geld aan

---

(¹) Van *tĕgari*, uit het Mal. *tiga hari*.

(²) Van *sawak lō*, de dag (bedoeld wordt de 44ste) is gekomen.

(³) Eigenlijk behoort dit offer ten behoeve van jonge kinderen gebracht te worden, maar dit wordt veelal verzuimd, en dan herstelt men het verzuim soms op de hier aangeduide wijze.

eenen malém gegeven, die in plaats van den hadj, ten behoeve van den doode eenige gebeden of dikr-formules opzegt. Bij bezoeken van echte of valsche habibs (sajjids, d. i. afstammelingen van den Profeet) aan het Gajōland weten dezen zich vaak van »hadji-gelden" onder een of ander voorwendsel meester te maken.

Het plaatsen der grafsteenen (*ndirén atoe*) pleegt voor vele dooden tegelijk te geschieden. Men verzamelt rolsteenen van geschikten vorm en brengt die in optocht naar de begraafplaats; hiermede gaat, daar velen gezamenlijk de kosten dragen, soms eene groote kĕndoeri gepaard, waarbij zelfs de godsdienstige spelen *bĕdaboes* en *ratép saman* wel ten beste gegeven worden. Hierbij en bij het *njawah lō* wordt soms nog het wereldsche *bĕrbinōs* (bladz. 285) door de vrouwen en meisjes uitgevoerd, maar dit behoort tot de populaire gebruiken, die allengs voor Mohammedaansche invloeden bezwijken. Plaatsing der grafsteenen.

Hiermede is de zorg voor den doode afgeloopen; alleen geeft men nog wel algemeene doodenmalen op de begraafplaats op of kort na den feestdag, die de vastenmaand besluit: *kĕndoeri mintō dōa sĕlamat* of *kĕndoeri aroeah* (maaltijd tot afsmeeking van heil of maaltijd voor de geesten der gestorvenen).

De overgang der nalatenschappen (*tĕnaréng*) wordt niet beheerscht door nauwkeurige regelen, die zich met onze wetsbepalingen laten vergelijken, maar wel door zekere algemeene beginselen, welke ten nauwste samenhangen met de hierboven geschetste patriarchale inrichting der familie. De vrouw kan, in het algemeen en theoretisch gesproken, niets bezitten; in de practijk bezit zij *mede*, als echtgenoote met haren man, als moeder-weduwe met hare kinderen, en zoo bestuurt zij vaak het vermogen der familie, al is daarvan strikt genomen niets het hare. Zelfs de dochter, die door het angkap-huwelijk min of meer zelfstandig lid van hare familie werd, bezit toch in den regel formeel door haren man of hare zoons. Alleen achterblijvende, zou zij ten laste harer broeders komen, maar is zij niet zonder energie, dan behoudt zij wel het eenmaal aan haar toegekende bezit Nalatenschappen.

totdat men haar eenen nieuwen man verschaft heeft, ja soms zelfs al is zij te oud voor een nieuw huwelijk.

De bĕngsoe. De vader geeft zijnen zoon bij diens huwelijk gewoonlijk een uitzet, bestaande in een stuk rijstveld, een of meer buffels en een afzonderlijk vertrek (*biléq*) met stookplaats (*dapoer*) van zijn huis, soms ook nog andere bezittingen. De aldus »uitgezette" (*ilènan* ([1]), *idjawèn*) wordt in den regel geacht zijn competeerend deel van het goed zijns vaders te hebben. Zijn alle zoons getrouwd, dan blijven de ouders met hetgeen zij overgehouden hebben één gezin (*òlang*) uitmaken met den jongste (*bĕngsoe* of *bangsoe*), die hen onderhoudt, eenmaal voor hunne begrafenis enz. zorg zal dragen, en in verband daarmede recht heeft op al hetgeen zij nalaten.

De vader regelt gewoonlijk de uitzetten zijner zoons in verband met zijn vermogen zoo, dat allen ongeveer gelijke deelen ontvangen en alleen de jongste in verband met zijne zwaardere lasten zich een grooter deel toegekend ziet. Volgens sommigen zou dit billijkerwijs ongeveer het dubbele van dat zijner oudere broeders moeten bedragen, maar tegen een veel belangrijker verschil mag volgens de ödöt geen bezwaar gemaakt worden. Verschil tusschen de ouderen wordt niet geduld; men spreekt van gevallen, waarin voorkeur des vaders voor eenen zoon boven de anderen dezen aanleiding gaf tot allerlei listen en lagen om hem zijn goed te doen verliezen zoodat zij zelfs dieven overhaalden om hem het naar hun inzicht hem niet toekomende goed te ontstelen.

Men acht het voor den bĕngsoe wel betamelijk, indien de nalatenschap na aftrek van alle kosten der lijkbezorging, een zeer belangrijk veelvoud uitmaakt van hetgeen elk zijner broeders ontving, hun nog iets te geven, maar rechtens hebben zij daarop niet de allerminste aanspraak.

In den regel wordt dus eene nalatenschap niet verdeeld, maar gaat zij over op den opvolger van het overleden familiehoofd. Testamentaire beschikking komt niet voor.

Men ziet, dat dit erfrecht, op zuiver patriarchalen grondslag gebouwd, de meest eenvoudige landbouwersbevolking onderstelt, die

([1]) Van *lèn* (Mal. *lain*), ander, vreemd; de uitgang *an* heeft causatieve, het voorvoegsel *i* passieve kracht, dus letterlijk: vreemd, tot een ander, zelfstandig gemaakt.

men zich denken kan. Als normaal wordt beschouwd, dat ieder man aan land en vee ongeveer zooveel bezit als voor het onderhoud van een gezin noodig is, en dat hij zoodanig bezit, door den arbeid zijner volwassen zoons gaandeweg voldoende uitbreidt om ook hun dienzelfden staat te verschaffen. Brengen handel en verkeer meer verschil in vermogenstoestand te weeg, dan wordt de toepassing der oude beginselen soms onbillijk en komen correcties der ödöt in zwang.

Zijn bij den dood des vaders sommige zoons gehuwd, anderen nog ongehuwd, dan neemt de laatst gehuwde, bij wien de ouders gemeenlijk inwonen en met wien zij ééne *òlang* vormen, ten opzichte der jongeren zijne plaats in en beheert dus ook de nalatenschap. Hij huwelijkt zijne nog ongetrouwde zusters op haren tijd uit en zorgt dat zijne jongere broeders zooveel mogelijk tot hoofden van gezinnen worden. Deze lusten en lasten gaan echter na het huwelijk van eenen jongeren broeder op dezen over en zoo voort, totdat de beurt van trouwen aan den laatste komt, die hetgeen nog van de nalatenschap over is voor zich mag behouden, maar tevens eventueel de zorg voor de moeder en nog ongehuwde zusters voor zijne rekening krijgt. Het komt echter wel voor, dat men die door de ödöt strikt genomen gevorderde, telkens te herhalen overdracht der voogdij achterwege laat en de bij den dood des vaders jongst gehuwde zoon haar blijft uitoefenen totdat allen gehuwd zijn. Ten slotte behoort hij dan echter hetgeen nog van des vaders goed overbleef aan den jongste over te geven; met name hetgeen niet voor verdeeling vatbaar is, zooals lijfgoederen, wapens enz. komt uitsluitend aan den bĕngsoe toe Voogdij.

Sterft de bĕngsoe vóór den dood zijns vaders en laat hij kinderen na, dan treden dezen, met name de mannelijke, in zijne plaats en in zijne rechten; gedurende hunne minderjarigheid zorgt een der oudere broeders voor hen en gebruikt daarvoor, zooveel mogelijk, hun erfdeel. Zijn het meisjes, dan gaat hetgeen den bĕngsoe zou toekomen naar zijne oudere broeders, van welke de meest bezadigde voor die vrouwelijke weezen zorgt, en ze later naar zijn beste weten uithuwelijkt. Een dier meisjes wordt gewoonlijk in

angkap uitgehuwelijkt *kati nti maté inih* of *mata* ([1]), opdat het zaad, of de kiem, niet uitsterve, zegt men.

Wanneer een overledene alleen meisjes nalaat, dan komt de zorg voor deze aan den jongsten van de oudere broeders des vaders ([2]); deze kan alle te zijnen tijde »verkoopen", maar houdt zich ook veelal aan het daareven genoemde beginsel, dat het zaad des overledenen door één angkaphuwelijk voor ondergang bewaard blijve.

De kinderloos gestorven bĕngsoe wordt, wat de speciale betrekking tot zijnen vader betreft, door den naast-oudere vervangen.

De dochters. Dochters erlangen slechts dan een belangrijk deel van het goed van haren vader, wanneer zij geene broeders hebben en door angkap met vreemdelingen gehuwd zijn Hebben zij broeders, dan neemt de jongste van dezen de nalatenschap, zelfs ingeval de vader met de jongste gehuwde dochter één gezin gevormd mocht hebben. *Anaq bönön ampöng*, dochters worden licht geteld, zegt de populaire wijsheid. Vaders, die aan hunne in angkap-huwelijk getrouwde dochters iets van aanbelang willen geven, verheimelijken dit voor hunne zoons. Geven zij bijv. aan die aangetrouwde zoons evenveel buffels als aan de eigene, dan ontzien zich de laatsten vaak niet, na den dood huns vaders sommige van die dieren voor eigen rekening te verkoopen. Zij ontkennen de rechtmatigheid van zulke schenkingen, daar het geschonkene blootstaat aan eventueele verkwisting van iemand, die eigenlijk niet tot de familie behoort.

Onvastheid van het erfrecht in minder gewone gevallen. De meeste Gajō's laten bij hunnen dood nauwelijks genoeg na om de kosten eener eerlijke lijkbezorging te bestrijden, zoodat er weinig te verdeelen blijft. Geen wonder dat het ödöt-erfrecht ten aanzien van menige casuspositie onzeker is; alleen in zaken, die om zoo te zeggen dagelijks voorkomen, vormt zich eene vaste overlevering. Bovendien houdt men zich wel aan de algemeene beginselen, die uit de patriarchale inrichting van geslacht en familie voort-

([1]) *Inih* is zaad in het algemeen, *mata* de kiem eener vrucht of knol, die men zaait.

([2]) Men gaat hierbij weder van het beginsel uit, dat de broeder, op wien de overledene volgde, de zorg voor de opvoeding en uithuwelijking van dezen òf alleen gedragen òf met zijnen vader gedeeld heeft.

vloeien, maar brengt men toch bij hunne toepassing verschillende overwegingen in rekening.

Zoo hangt hetgeen de geangkapte dochter ontvangt deels van hare eigene energie af, deels van het vertrouwen, dat haar man bij zijne aangehuwde broeders geniet. De voorrechten en daaraan verbonden verplichtingen, welke de ŏdŏt aan den jongsten zoon voorbehoudt, komen soms aan een der ouderen òf omdat deze slimmer is òf omdat de bĕngsoe zich door eene ongeregelde en verkwistende levenswijze zijne privilegiën onwaardig betoond heeft. Veel blijft in ieder geval aan het onderling overleg overgelaten, en wanneer dit niet tot een resultaat leidt zoodat de beslissing van ŏdŏt en hoekōm ingeroepen moet worden, dan zijn het alweder geene nauwkeurige voorschriften, waarnaar de vergaderde vaderen zich richten.

Onbekendheid van het Mohammedaansche erfrecht.

Bij uitzondering is het wel eens voorgekomen, dat men zich bij twisten over de regeling eener nalatenschap op de zuivere hoekōm, het Mohammedaansche erfrecht, ging beroepen. Men noemt voorbeelden hiervan in Bōbasan. De consequente toepassing der hoekōm in deze druischt zoozeer in tegen de geheele inrichting der Gajōsche familie, dat zij zelfs voor eenig bijzonder geval zoo goed als ondenkbaar is.

De meeste ontwikkelde Gajō's hebben wel eens van de *hoekōm pra'il* hooren spreken, maar kennen geene enkele bepaling ervan. Eene uit den godsdienst voortspruitende reactie tegen het overgeleverde erfrecht, gelijk de Manangkabauërs die thans beleven, is in het Gajōland vooreerst nog niet te verwachten.

Het hierboven medegedeelde is voldoende om in het wezen van het Gajōsche erfrecht een inzicht te geven; elke nadere detailleering zou neerkomen op de beschrijving van bepaalde gevallen, die zich wel eens voorgedaan hebben, zonder waarborg, dat die altijd en overal op de beschreven wijze behandeld zouden worden.

Weinig ontwikkeld godsdienstig leven.

Het godsdienstige leven vertoont bij de Gajō's al de eigenaardigheden, die men verwachten kan bij de ligging van hun land, aan alle zijden van de buitenwereld min of meer afgesloten. Nu en

dan tracht een hadji zich verdienstelijk te maken door afschaffing van oude inheemsche gewoonten, die tegen den Islam indruischen, maar pelgrims, die lang genoeg in Arabië blijven om geheel onder den invloed der daar heerschende beschouwingen te geraken, zijn uiterst zeldzaam; de meesten keeren na afloop der bedevaart even wijs als zij heengingen weder. Vroeger was Awé Geutah in Peusangan de groote Mohammedaansche kweekschool voor Gajō's, die met hetgeen zij tehuis leeren konden niet tevreden waren. Zij namen hier de Atjèhsche opvatting van den godsdienst in zich op, maar zelden in die mate, dat zij zich na hunnen terugkeer in het vaderland tot hervormingswerk geroepen achtten. Op sommige plaatsen deed hun invloed zich hierin gevoelen, dat het terrein der wereldsche, ongodsdienstige vermaken van dat der godsdienstige verrichtingen eenigszins gescheiden werd, dat bijv. godsdienstige maaltijden niet door spelen als *didòng* en *bĕrbinōs* ontwijd werden.

Geene eigene litteratuur, gewijd noch ongewijd.

De Atjèhers moeten weliswaar evenals de Gajō's minstens ééne vreemde, de Maleische, taal leeren om eenigszins degelijk elementair godsdienstonderwijs te kunnen genieten, maar zij hebben toch enkele handleidingen en eene vrij belangrijke stichtelijke litteratuur in hunne eigene taal. De Gajō's zijn in dit opzicht zonder eenige zelfstandigheid en hebben zelfs aan ongeschreven litteratuur niets anders dan de overgeleverde spreuken, waarvan wij menig staaltje medegedeeld hebben, en verder verhalen, legenden of sprookjes (*kĕkōbōrōn*, van *kōbōr* = *chabar*), die zich niet veel boven het peil der kindersprookjes verheffen, hoewel jong en oud van beide geslachten zich ermede vermaakt. Deze kĕkōbōrōns, die zich het best met de *haba* (¹) van de Atjèhers laten vergelijken, worden niet in een vasten vorm overgeleverd, maar zijn wel met geijkte zinswendingen en zegswijzen doorspekt (²). De reizigers korten zich daarmede den tijd in de pĕdjamboerōns, waar zij overnachten, en des avonds zitten in huis of mĕrĕsah menigmaal groote gezelschappen bijeen om, al is het

(¹) Zie *De Atjèhers*, II: 69—70.

(²) Een klein staaltje van populaire kĕkōbōrōn deelde ik mede in den feestbundel (*Mélanges* KERN, Leiden 1903), die Prof. H. KERN op zijn zeventigsten geboortedag aangeboden werd.

niet voor het eerst, de Gajösche Roodkapjes en Gelaarsde Katten voor hunne verbeelding te zien herleven. Mannen zoowel als vrouwen dragen de vertelsels voor, en gaarne ontleent men tot dusver onbekende stoffen aan Atjèh, Alas of Těmiang. Pantang is het, bij daglicht zulke verhalen te doen, want daardoor wordt men *kitjös*, onbetamelijk jegens degenen, die de hoofdrollen in het verhaal spelen, en daarvan ondervindt men allicht onaangename gevolgen ([1]).

Het afgezonderd bestaan der Gajō's maakte het mogelijk, dat het familieleven, hetwelk gelijk men weet bij eene bevolking, die den Islam belijdt, op den duur niet aan de heerschappij van dien godsdienst onttrokken kan blijven, hier nog steeds voor een deel gevestigd is op grondslagen, die de Islam volstrekt verwerpelijk keurt. De afwijkingen van het Mohammedaansche familierecht zijn bij de Gajō's bijna even belangrijk als bij de Manangkabauërs; dat zij bij andere Mohammedanen iets minder streng veroordeeld worden dan het in de Padangsche Bovenlanden heerschende moederrecht, is niet aan krachtiger werkende godsdienstige invloeden toe te schrijven, maar aan de omstandigheid, dat de Gajösche stam reeds vóór den Islam patriarchaal was ingericht. De reactie van wetgeleerden tegen de oude familie-adat, die zich bij de Manangkabauërs steeds meer doet gelden naarmate hun land meer in het wereldverkeer wordt opgenomen, ontbreekt bij de Gajō's nog ten eenen male. De meesten weten nauwelijks, dat hun familierecht niet geheel zuiver Mohammedaansch is, of zien toch in die afwijkingen niets, dat aanstoot behoeft te geven. Familierecht nog niet door den Islam hervormd.

In het Mohammedaansche maanjaar treden bij hen ongeveer dezelfde gedenk- of feestdagen het meest op den voorgrond als bij de Atjèhers. In geene kampōng verzuimt men de viering van *Moelōt*, den gedenkdag van Moehammad's geboorte en dood. Evenals in Atjèh kiest iedere gemeenschap zich voor die viering eenen dag, die haar het best schikt, uit Feest- en gedenkdagen.

([1]) Een verteller is niet op dreef, wanneer niet een der aanwezigen, ten blijk van de voortdurende belangstelling, hem telkens met ō, ō in de rede valt. Dit heet *měnōi*; *akoe si měnōié*, ik zal er ō, ō bij roepen, zegt iemand tot een ander, dien hij uitnoodigt om het gezelschap met eene kěköbörōn te vermaken.

de $3^1/_2$ maand, die op 12 Rabī' al-awwal volgen. Onder gemeenschap zijn hier weder te verstaan degenen, die tot denzelfden rōdjō behooren.

Dezen noodigen de kampōnggenooten van andere geslachten en ook de bewoners van naburige kampōngs uit en verdeelen de bijdragen tot het feest over het aantal *òlangs*, waaruit hun geslacht bestaat. Des morgens komen de gasten, mannen en kinderen (echter geen ongetrouwde jongelui, daar dezen verlegen zijn, bij zulke gelegenheden te verschijnen) gaandeweg op en houden zich met *djékér* (Arab. *ḍikr*) *Moelōt*, het reciet van de Moehammad-legende, bezig. Men onthaalt hen in de mĕrĕsah of een ander vergaderingsgebouw, soms in de open lucht in de schaduw van eenen grooten boom, eerst op suikerriet en vruchten, des middags op zoetigheden (*pĕnan*), ten slotte in den namiddag op de eigenlijke *kĕndoeri*, bestaande in rijst met toespijzen, waaronder buffel- of geitenvleesch of minstens kip. Die eetwaren worden meerendeels in de huizen bereid en uit ieder huis op eene soort van versierde baar (*tĕrataq* of *pĕrarakan*) naar de feestvergadering gebracht, hetgeen in Gajō Loeōs met geweervuur, het bespelen van verschillende muziekinstrumenten en gejuich gepaard gaat.

Kĕndoeri's in het algemeen. Over de *kĕndoeri*'s der Gajō's in het algemeen valt op te merken, dat zij, gelijk de Atjéhsche *kandoeri*, slechts in naam verschillen van de vele *sĕdĕkah* of *slamĕtan* genaamde maaltijden met eene godsdienstige kleur, die men op Java geeft. Eene kĕndoeri. alleen bestaande uit rijst en de gewone toespijzen, heet *kĕndoeri krō*; komen daarbij zoetigheden en gebakjes, dan heet het eene *kĕndoeri si lĕmaq loengi*, eene vette en zoete, omdat bij de bereiding *santan* (kokosmelk) en *manisōn* (suikerstroop) gebezigd worden. Bij eene kĕndoeri van deze soort ontbreekt in het Gajōland nooit één schotel met ongepeld gepofte rijst (*bĕrtéh*, hetzelfde, dat bij de bezwerende bestrooiingen gebezigd wordt), in het midden waarvan een gepeld gekookt ei rust en welks zijden zoo mogelijk met pisang (*awal*) georneerd zijn. Eene kĕndoeri, waarbij bovendien een schotel met 44 apamkoekjes opgedischt wordt, geldt als in zekeren zin volledig; daarvan zegt men, dat zij *sawah koe Pĕngoeloe*, den Heer (d. i.

Moehammad)bereikt. Men schijnt zich daarbij te denken, dat mindere kĕndoeri's niet verder dan tot de heiligen komen.

Wordt voor zulk een feestmaal een bok geslacht, dan spreekt men van *kĕndoeri si òpat kédèngé*, eene kĕndoeri met vier pooten, en dan ontbreken de 44 apamkoekjes, die als adres aan den Profeet dienen, zeker niet, evenmin als eene uitvoerige rede met *bĕrmĕlèngkan*, waarin een welsprekend lid der familie de reden der kĕndoeri vermeldt, de verschillende schotels aan verschillende heiligen opdraagt en den tĕngkoe uitnoodigt, het gebed te spreken (*ngadjén kĕndoeri*).

Eene kleine kĕndoeri, die men bijv. bij de inwijding eener ladang houdt en waar geen tĕngkoe bij is voor het gebed, wordt in plaats daarvan gewijd doordien men den schotel met spijzen bewierookt en enkele minuten laat staan, om daarna het stoffelijk deel der spijzen gezamenlijk te verorberen.

Bijzondere zegen, aan de kĕndoeri Moelōt verbonden.

Bij de kĕndoeri Moelōt jagen ook onder de Gajō's [1] sommigen naar den bijzonderen zegen, die gedurende de *djékér Moelōt* in de omgevende lucht zit, door aan netten en ander vischgereedschap, dat zij willen maken, in de feestvergadering de eerste hand te leggen. De inwoners der kampōng geven aan de gasten draden van verschillende kleur, die dezen onder het gewijde reciet ineendraaien en waarin zij tal van knoopen leggen. Die *bĕnang pantjĕròna* maken zij aldus tot *tanggang Moelōt*, Moelōt-halsbanden, en geven die bij het einde van het feest aan hunne gastheeren, die ze hunnen kleinen kinderen tot afwering van booze invloeden omhangen.

De Vastenmaand.

De bepaling van den aanvang der negende maand van het jaar, de Vastenmaand (*Pasa*) heeft meestal door berekening van min of meer deskundigen plaats, maar dit neemt niet weg, dat somtijds de waarneming der nieuwe maan, die volgens den strengen eisch der godsdienstige wet de eenige maatstaf moet zijn, verandering in de uitkomst brengt.

Den laatsten dag der vorige maand (Sja'bān) noemt men *lō mat mĕgang* en dan wordt in ieder huis eene kĕndoeri gehouden en slacht men in de meeste kampōngs buffels.

---

[1] Zie *De Atjèhers*, I: 226—7.

De vasten wordt door de bewoners der meer bevolkte kampōngs over het algemeen vrij getrouw inacht genomen: velen, vooral de opiumschuivers, houden het echter slechts enkele dagen vol, en in de minder bevolkte streken vormen de werkelijk vastenden eene kleine minderheid.

Trawèh, sadati en saman.

De *trawèh,* de speciale nachtgodsdienstoefening der vastenmaand, wordt door zeer weinigen verricht. De jongelieden oefenen zich gedurende de nachten dezer maand in spelen van Atjèhschen oorsprong, die zij op den feestdag aan het einde der vasten in onderlingen wedstrijd zullen opvoeren. Het zijn in de Laut- en Dörötstreek het typisch-Atjèhsche *sadati*-spel, in Gajō Loeōs het *bĕrsaman,* beide caricaturen van de *rātib* (*ratép*) genaamde godsdienstoefening. Godsdienstigs is er niets in overgebleven: allerminst in het sadati, dat wegens het optreden van min of meer vrouwelijk uitgedoschte knapen allen vromen een gruwel is. Het *saman* herinnert wel door zijnen naam nog levendig aan den heilige van Medina (*Sammān*), naar wien een nieuwe vorm van godsdienstig reciet genoemd werd, maar bij Atjèhers en Gajō's is niet veel meer dan die naam van het origineel bewaard. Het zijn zuiver wereldsche pantōns, strikvragen, raadsels en zinspelingen, die twee wedijverende gezelschappen na de noodige oefening elkander bij eene feestelijke gelegenheid toezingen.

De spelen zelve werden in *De Atjèhers* (II: 220—34) uitvoerig beschreven; hier bepaal ik mij dus tot eene verwijzing. Hun Atjèhsche karakter hebben zij in het Gajōland zoo trouw bewaard, dat het reciet, dat erbij behoort, geheel in de Atjèhsche taal plaats heeft.

Klam lamlé, de heiligste nacht.

De vromen, de »pakér-mĕskén", houden in de nachten dezer heiligste maand hun Qoerānreciet (*mĕdaroes*) in de mĕrĕsah. Verder wordt ook de heiligste nacht dezer maand in het Gajōland niet geheel vergeten; men stelt dien op den 27sten (den nacht vóór den 27sten dus) en noemt hem *klam lamlé,* lamlé-nacht, naar de brandende toortsen, die men bij zonsondergang op de erven der huizen in den grond plant. Die buitengewone verlichting wekt echter bij het gewone publiek geene meer verheven gedachten op dan deze, dat

de vastenmaand nu nog drie dagen duren zal, en dat men dus moet beginnen met het meelstampen (*noetoe tĕpōng*) voor de gebakjes, die het naderende feest, de *ariraja*, vereischt. Gewoonlijk ontsteekt men de *lamlé's* ook gedurende een of twee der volgende nachten, en sommigen noemen die verlichting van den tweeden nacht *lamlé si maté*, daar men die toortsen wil beschouwen als bestemd om de graven der geloovige dooden te verlichten.

Den dag vóór den *ariraja* slacht men, en noemt dien dan ook wel *lō mĕnggléh*, slachtdag. Op dezen dag of den volgenden morgen gaan eenige notabelen naar den rödjō of zijnen toeō om, onder aanbieding der onvermijdelijke sirih met toebehooren, vergunning te verzoeken, op den feestdag, naar oud gebruik, het hoofd der kleine republiek te mogen baden (*mĕnirén*). Het antwoord is natuurlijk bevestigend. De feestdag van 1 Sjawwāl.

Vóór het krieken van den dageraad gaan allen, oud en jong, met fakkels naar de rivier om hun feestbad te nemen, kleeden zich in hunne beste kleederen en brengen aan hunne ouders en oudere familieleden den eerbiedigen feestgroet. De welbespraakten zeggen daarbij, dat, gelijk rijkere lieden naar Mekka en Medina reizen om voor hunne verleden zonden vergeving te vragen, *zij* in plaats daarvan met hetzelfde doel doel tot vader, moeder of wie anders de aangesprokene is, komen. Daarom wordt dan ook deze feesthulde, gelukwensching zouden wij zeggen, met den naam *nöiq adji* »ter bedevaart opgaan" bestempeld.

In de mĕrĕsah zijn de vertegenwoordigers van den godsdienst (*imöm, pakér-mĕskén*) vergaderd, zoowel om de feestgodsdienstoefening te houden, waaraan het overige publiek geen deel pleegt te nemen, als vooral om de *pĕtĕrah* te ontvangen. Ieder brengt voor zijn gezin een gantang gepelde rijst (2 aré's) per hoofd, of de waarde daarvan in ruilmiddelen, waarvoor hij dan van de rechthebbenden de noodige rijst koopt om hun die dadelijk terug te geven. Pitrah.

Hier en daar ontvangen de hoogere hoofden (*kĕdjoerōns* of *tjéqs*) de pĕtĕrah van de hun ondergeschikte autoriteiten (*pĕngoeloe's, moedō's, wakél's, toeō's*).

De groote massa bemoeit zich persoonlijk met dat wegbrengen der pĕtĕrah even weinig als met de *sĕmiang pĕtĕrah* (feestçalāt). Degenen, die onder éénen rödjö behooren, gaan na tehuis eenen maaltijd genoten te hebben, in den meest rumoerigen optocht den rödjö afhalen en dan met dezen en de overige kampōng-autoriteiten naar het feestterrein, dat is de naastbij gelegene ruime vlakte aan den oever van het water. Alle muziekinstrumenten, die het Gajōland kent, vervullen tegelijk de lucht met hun weinig harmonieus geluid, geweerschoten knallen en wie zich de weelde heeft kunnen veroorloven uit de kuststreken eenig vuurwerk mede te brengen, steekt zijne *mĕrtjoens* of *bĕdél kĕrtas* af.

Het baden der hoofden. Aan den oever der rivier of beek spreidt men matten, waarop de kampōngautoriteiten plaats nemen. De oudsten met hunne vrouwen ontdoen hier den rödjö van zijne kleeding en besmeren hem met tĕpōng tawar en verder met de toiletbenoodigdheden, die aan het eigenlijke bad vorafgaan, zooals bĕdaq, mōngkōrsap enz. Nadat de rödjö zich nu gebaad heeft, wordt hij weder in feestgewaad gestoken, en neemt een der oudsten het woord om hem plechtig vergiffenis voor alle tekortkomingen van het verloopen jaar te vragen. Aan deze badplechtigheid ontleent het feest, de *ariraja Pasa*, in sommige streken den naam van *niri raja* (*niri* of *mĕniri* is baden), het Groote Bad.

Ondertusschen zijn alle jongelieden uit de omliggende kampōngs op de aangrenzende vlakte (*blang*) vergaderd en verlustigen zich in hunne sadati- of samanspelen, die thans het voorwerp van wedstrijd (*bĕrdjaloe*) tusschen verschillende groepen vormen, in het maken van rumoer met gòngs, tjanangs en geweren, in het houden van rammengevechten enz. Men verhaalt zelfs van enkele naar dit hoogland verdwaalde goochelaars uit Indië, die met hunne toeren de vergaderde menigte wel eens vermaken. In de Dörōt en het gebied van Rödjö Boekét wordt bij deze gelegenheid vaak lustig *wöih-n-ragi* (zie bladz. 290) gedronken. Tot tegen den middag of zelfs tot den namiddag duurt die luidruchtige feestviering, de grootste van het geheele jaar.

Waar het gebruik nog gevolgd wordt, dat de notabelen bij hunnen rŏdjŏ, de mindere rŏdjŏ's bij de hoogeren (tjéqs of kĕdjoerōus) het *nŏiq adji* genaamde huldebetoon gaan brengen, geschiedt zulks den tweeden dag der feestmaand.

Onbekendheid van den ariraja adji. De zoogenaamde Groote Feestdag van het Mohammedaansche jaar op den 10den der 12de maand, de *ariraja adji*, die overal buiten Mekka de kleine is geworden, gaat in het Gajōland volkomen onopgemerkt voorbij. De meeste menschen kennen hem zelfs niet bij name.

Godsdienst en bijgeloof. De vermenging van oud inheemsch bijgeloof met den algemeen beleden Islam heeft bij de Gajō's niet genoeg karakteristieks om er uitvoerig bij stil te staan. De aard hunner natuur- en wereldbeschouwing zal reeds vroeger wel alleen in bijzonderheden van die der Atjèhers, Bataks of Maleiers verschild hebben; nu zij sinds menschenheugenis bovendien een krachtigen invloed van deze volken ondervonden hebben, is de overeenkomst zelfs in détails treffend.

Ilmoe's. De *ilmoe's* der Gajō's hebben, evenals die der Atjèhers, welke ik vroeger uitvoeriger beschreef, ten doel, den mensch langs geheimzinnigen weg tot vervulling zijner liefste wenschen te brengen: hem onkwetsbaar te maken voor lood of ijzer, onweerstaanbaar voor de geliefde vrouw, onzichtbaar voor dengene, die hem of ook voor dengene, dien hij bestelen wil, hem een goeden prijs voor zijne handelswaar, eene goede reis naar en terugkeer van de kust te verzekeren, dreigende ziekten en andere onheilen van hem af te wenden, of als hij krank is, hem te genezen.

De aangewende middelen zijn van dezelfde soort als bij andere Indonesiërs en berusten op het geloof in de den menschen soms vijandige, soms vriendelijke werkzaamheid van djéns (*hantoe's, sanè's*, enz.), van gestorvenen (*apah*), van levende en doode heiligen (*krahmat*), die men door geschenken of door zekere practijken te zijnen gunste dwingen kan. Bij die practijken spelen zelfbedrog en bedrog van anderen beide hunne rol. **Bewust heidensche practijken.** Dat sommige dier middelen als heidensche tooverij door den Islam veroordeeld worden, weet men zeer wel, maar de grens wordt lang niet altijd juist getrokken,

en buitendien is de zucht om bepaalde wenschen tot elken prijs vervuld te zien grooter dan de vrees om van de rechtzinnige leer af te wijken. Zoo nam men jaren geleden in Toenggŏl, gedurende eenen burgeroorlog met Lĕmpĕlam, eenen Karo-Batak als goeroe prang in dienst. Duurzame vestiging van zoo iemand in het Gajōland zou echter niet toegelaten worden dan na zijne bekeering tot den Islam.

Spijswetten voor bepaalde geslachten.

Evenals op Java heeft men in het Gajōland bepaalde geslachten of families, voor wie het eten van zekere dieren of andere spijzen als verboden geldt. Dit wordt altijd aan eenen eed of eene verwensching (*pĕrsoempahan*) van eenen voorvader toegeschreven, ten gevolge van eene gebeurtenis, waarvan de legende wordt overgeleverd. De *lòkòt*-visch mag niet genoten worden door het tjéq-geslacht van Pĕtiambang: het vleesch van witte buffels (*kōrō djōgōt*) is verboden voor een bepaald deel van ditzelfde geslacht, welks vreemden oorsprong men zich nog flauw herinnert; de *kōkōr* (de bekende boschduif) is aan een ander geslacht in Gajō Loeōs ontzegd. In Pĕparéq zijn menschen, die geen *toeés* (uitspruitsels van bamboe) mogen eten. De menschen van Doerén mogen geene *dòngra*-bladeren als rijstborden bezigen, enz. Misschien, dat totemisten van dit alles hunne eigene verklaring weten te geven, maar zeker berust thans de gehoorzaamheid aan de verbodsbepalingen alleen op de vrees, dat ziekte, rampen of dood hem zouden treffen, die door overtreding den toorn van zijnen voorvader gaande maakte.

Vereering van menschen en andere machten.

Het geloof aan en de geweldige vrees voor die vele machten doet niet te kort aan de erkenning van den éénen Almachtige, zonder wiens wil niets geschiedt; wel is echter de vorm, waarin een en ander zich uit, vaak in strijd met de inzichten van een dogmatisch ontwikkeld Mohammedaan, maar dit geldt van het populaire geloof der Mohammedanen over de geheele wereld, en het is meer een gevolg van onkunde dan van eigenlijk polytheistische neigingen. Niet minder, maar ook niet meer dan andere Mohammedanen gaan de Gajō's zich te buiten aan menschenvereering, gegrond vooral in vrees voor den invloed van heiligen en geletterden. Daar hunne

eigene omgeving te beperkt is om landgenooten tot zulk eenen invloed te doen geraken, hebben vreemde kwakzalvers op godsdienstig gebied, valsche en echte habibs, Atjèhsche en Maleische tĕngkoe's, hier een vruchtbaar exploitatieveld.

Wij leerden bij de beschrijving van het land reeds een vrij groot aantal werkelijke of vermeende graven of pĕsĕmiangöns van heiligen kennen. De meeste hebben alleen voor hunne naaste omgeving beteekenis; slechts Tĕngkoe di Koetö in Tèlòng en Tĕngkoe Oeloe-n-Tanòh boven de kampōng van dien naam, hebben zekere vermaardheid door het geheele land, volgens sommigen omdat alleen hunne graven door tijgers bewaakt heeten te worden.

De ijver voor de gewone ritueele verplichtingen van den Islam beperkt zich hier, gelijk in Atjèh, tot kleine kringen; dit laat zich reeds vermoeden uit het geringe aantal der mĕsĕgits (Vrijdagsbedehuizen): 6 in de geheele Gajō Loeös, 5 in de Meerstreek of 6 wanneer men die van Kètòl medetelt, geene enkele in de Dörötstreek noch in Sĕrbödjadi. Enkele dier moskeeën kunnen wegens gebrek aan belangstelling niet geregeld gebruikt worden of staan zelfs voortdurend leeg en vervallen gaandeweg. De mĕrĕsahs, die o. a. als bedehuizen voor dagelijksch gebruik moeten dienen, worden in menige streek door de meeste jongelui zelfs niet als nachtverblijf gebruikt, omdat zij de voorkeur geven aan plaatsen, waar hunne ongodsdienstige gewoonten en vermaken geen aanstoot geven en waar niemand hun het regelmatig verzuimen hunner ritueele plichten verwijt. Degenen, die hunne ritueele godsdienstplichten met zekere getrouwheid vervullen, vormen hier, gelijk elders in den Archipel, eene kleine, met eenen bijzonderen naam aangeduide minderheid: wat op Java de santri's of lĕbe's, in Atjèh de leubè's zijn, dat zijn hier de *pakérmĕskén*.

Weinig ijver voor de ritueele plichten.

Niet minder dan Java, Atjèh en andere Mohammedaansche streken in dezen Archipel, biedt dus het Gajōland den dilettant op het gebied van Islamstudie gelegenheid om het geliefkoosde beeld van een kleed vol gaten te gebruiken: het kleed, de oppervlakkige bedekking met een Islamitisch kleurtje — de tallooze gaten, de openbaringen van

Beslist Mohammedaansche gezindheid.

het eigenlijk heidensche leven, dat zich onder die luchtige wade voortzet.

De waarheid, dat een wereldgodsdienst als cultuurmacht in de practijk anders werkt en optreedt dan de studie der leerstellingen zijner theologen zou doen vermoeden, eischt te veel waarneming van feiten en historische ervaring om spoedig gemeengoed der menschheid te worden. Zelfs zij, die weten, dat in Arabie en Turkije het volksgeloof niet minder »heidensch" is dan dat van den Gajō of van den Javaan, en die toch ook gezien hebben, dat in de meeste Christelijke landen onderling zeer uiteenloopende, van Evangelie of kerkelijk dogma even ver verwijderde begrippen het leven beheerschen, missen veelal de logica, die noodig is om hieruit de meest voor de hand liggende conclusie te trekken.

De gezindheid, datgene waarop het aankomt, is bij de Gajō's zeer stellig Mohammedaansch. Zij kennen en erkennen geene andere dan Mohammedaansche vroomheid, wetenschap, heiligheid. Zullen zij zich geestelijk tot een hooger standpunt dan dat van een armoedig, van de wereld afgesloten volk van landbouwers, veehoeders en boschproductenzoekers verheffen, dan zal die ontwikkeling, zoover zich dit laat berekenen, in Mohammedaanschen zin plaats hebben. Het weinige, dat zij thans in geestelijken en politieken zin zijn, dat zijn zij als Mohammedanen; van hetgeen zij meer zullen worden, geeft de Islam de richting aan.

Religieus-politieke inzichten.

De legende der opperheerschappij van den Soeltan van Turkije (Rödjō Troeki of Rödjō Rōm) over de geheele wereld is in het Gajōland even populair als in Atjèh. Wij zagen reeds, dat het aan actieve deelname aan den oorlog van Atjèh tegen de Gömpĕni niet ontbroken heeft. Geldelijke bijdragen (*sabil*) werden van den aanvang af tot in den laatsten tijd opgebracht. Nu eens brachten afgezanten uit de Gajōsche kampōngs het ingezamelde geld zelf naar de kust, dan weder droeg men het af aan Atjèhers, die zich te recht of ten onrechte voor gemachtigden van de regelaars van den heiligen oorlog uitgaven. Teungkoe Tirò (hier Tĕngkoe Térō genaamd) was, naar de heerschende opinie, de man, in wiens handen

die bijdragen afgeleverd moesten worden, als alles behoorlijk toeging.

In Gajō Loeōs was het zekere Teungkoe Peudawa, die van de kust uit de bijdragen placht te innen. Uit de Meerstreek brachten de Gajō's het geld veelal zelve naar Pidië. Degenen, die mede gingen vechten, bereidden zich thuis met eene kĕndoeri op dit heilige werk voor.

AANTEEKENING.

Een overzicht van de voornaamste woorden en uitdrukkingen, die de Gajö's bezigen om betrekkingen van stam-, bloed- en aanverwantschap uit te drukken, kan dienen om de Gajösche opvatting van een en ander in een helderder licht te plaatsen ([1]).

Saudörö, sara rödjö of *sara kampōng* ([2]), alle mannen, die onder éénen rödjö staan en aan wie, onafhankelijk van hunne herkomst, daarom het huwelijk met elkanders vrouwelijke bloedverwanten verboden is.

Wali of *sar'asal,* alle mannen, die, zelfs al behooren zij thans tot verschillende rödjö's, zich hunne gemeenschappelijke vaderrechtelijke herkomst nog herinneren en daarom het huwelijksverbod onderling handhaven. Men spreekt van *koeroe, soekoe* of *tangké,* vooral waar men het oog heeft op onderling verwante gezinnen, wier gemeenschappelijke stamvader nog niet vergeten is.

Ama (*inō, ibi* of *bibi*), *mpoe, datoe, mòjang, nini, ntah,* vader (moeder, tante, namelijk vaderszuster), grootvader of -moeder, overgrootvader of -moeder enz. Alle mannelijke bloedverwanten van X, die met den vader van X in de patriarchale geslachtlijst op

---

([1]) Onder het drukken van dit werk ontvang ik de hoogst belangrijke studie van Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, *Oorsprong en eerste ontwikkeling van het testeer- en voogdijrecht* enz. ('s Gravenhage, 1902). Deze »ethnologisch-juridische schets" zet o. a. de primitieve systemen van stam en familie in al hunne consequentie helder uiteen. Aan hen, die zich een oordeel willen vormen over de beteekenis der détails van de inrichting van stam, geslacht en familie bij de Gajō's kan de lezing van Mr. Van Ossenbruggen's boek niet genoeg aanbevolen worden.

([2]) Eigenlijk »kampōnggenoot", ofschoon thans in ééne kampōng vaak leden van verschillende geslachten samenwonen. Het spraakgebruik is dus ontleend aan eene periode, waarin eenheid van woonplaats en van afstamming nog samen plachten te gaan.

dezelfde lijn voorkomen d. i. even ver als die vader van den gemeenschappelijken stamvader verwijderd zijn, worden door X *ama* genoemd. Iemands eigen vader wordt als *amaé pědéh* of *ama pědéhé* ([1]) van al die anderen, *ama toetŏr*, d. i. »die men ama noemt of met ama aanspreekt" onderscheiden, en ditzelfde onderscheid maakt men bij alle verwantschapsnamen, die eenen eigenlijken en eenen minder eigenlijken zin hebben. De eigen broeders des vaders spreekt men verschillend aan naar mate van de verhouding hunner leeftijden tot die des vaders: diens oudsten broeder met (*ama*) *wŏ*, zijne verdere oudere of jongere broeders met (*ama*) *lah* of *ngah*, zijnen jongsten broeder met (*ama*) *ntjoe* ([2]). *Ama* heeten ook de mannen van alle vrouwen, die met iemands moeder in hare patriarchale geslachtlijst op dezelfde lijn staan en dus hare sarinŏ's heeten.

Inŏ heet de eigen moeder (*inŏé pědéh, inŏ pědéhé*), verder al hare vrouwelijke bloedverwanten, die in hare patriarchale geslachtlijst met haar op dezelfde lijn staan, eindelijk de vrouwen van al degenen, die men zijne *ama's* noemt. Ook dezen worden met de bepalingen *wŏ, lah* of *ngah* en *ntjoe* voorzien.

Ibi of *bibi* noemt men de děngans zijns vaders, d. i. de vrouwen, die in zijne patriarchale geslachtlijst met dien vader op ééne lijn voorkomen.

De overige adscendentennamen (*mpoe, datoe* enz.) worden op beide geslachten toegepast; waar noodig, onderscheidt men *mpoe rawan*, grootvader, van *mpoe bŏnŏn*, grootmoeder ([3]) enz. Deze benamingen komen zoowel aan de adscendenten der moeder als aan die des vaders toe, en men strekt ze uit tot allen, die met de eigenlijke adscendenten op ééne lijn in de geslachtlijst staan: de broeders, zusters, volle neven, nichten enz. enz. van iemands eigen grootouders (*mpoe pědéhé*) heeten dus ook zijne *mpoe's*. De vrouwen van man-

([1]) *Pědéh* beteekent: in hooge mate, zeer, echt, eigenlijk; het persoonlijke achtervoegsel der derde persoon *é* kan vaak naar willekeur aan een hoofdwoord of aan zijne bepaling gehecht worden.

([2]) *Wŏ* is verkort uit *toeŏ*, oud; *lah* = *lĕngah*, midden, *ntjoe* = *bĕngsoe* of *bangsoe*, jongste.

([3]) In Bŏbasan en van daar herkomstige nederzettingen zegt men voor *mpoe rawan* en *mpoe bŏnŏn* alleen *awan* en *anan* of *ŏnŏn*.

nelijke en de mannen van vrouwelijke adscendenten deelen met dezen denzelfden betrekkingsnaam.

De *mpoe's*, *datoe's* enz. van moederszijde worden als *mpoe raléq*, *datoe raléq* enz. onderscheiden, gelijk de geheele stam van iemands moeder zijne *raléq* heet. *Raléq* (oorsprong, stam) wordt alleen gezegd, wanneer de vrouw door verkoop is uitgehuwelijkt; vrouwen, die aldus »verkocht" met elkander van denzelfden stam herkomstig zijn, heeten *sara raléq*. Hare kinderen zijn ten opzichte van elkander *sar'anaq djoeŏlŏn*, en zijzelve worden door hare stamgenooten, die haar »verkochten", hunne *djoeŏlŏn* genoemd. Behoort dus een man of eene vrouw tot de *raléq* van eene andere vrouw, dan is deze laatste omgekeerd van dien man of die vrouw eene *djoeŏlŏn*.

Anaq, *koempoe*, *pioet*, *tjoetjoe*, kind, kleinkind enz. duiden de descendenten van beide geslachten aan en worden tevens bij uitbreiding toegepast op al degenen, die met die afstammelingen op dezelfde lijn der geslachtlijst voorkomen. In de eerste generatie worden hiervan uitgezonderd de kinderen van hen, die met de eigenlijke ouders wel dezelfde lijn in de geslachtlijst, maar niet de sexe gemeen hebben; de zuster van eenen man noemt dus diens kinderen niet hare *anaq's* en evenmin de broeder eener vrouw de hare. Deze soort van neven en nichten noemt men *oentél*. Daarentegen is men van alle mannen of vrouwen, die met zijnen grootvader of grootmoeder op dezelfde lijn hunner geslachtlijsten voorkomen, *koempoe*, enz.

Menschen van dezelfde sexe, die in dezelfde patriarchale geslachtlijst op dezelfde lijn voorkomen, en dus gezamenlijk ééne generatie vormen, zijn elkanders *sarinŏ* (¹) of *pĕsarinŏn*, ook al zijn zij van verschillende moeders of grootmoeders enz. *Dĕngan's* heeten zij,

---

(¹) Letterlijk is *sarinŏ* = van ééne moeder, *pĕsarinŏn*, de plaats van het *bĕsarinŏ*, van het bezigen der uitdrukking *sarinŏ*. In het spraakgebruik duidt het thans in den regel agnatische verwanten aan; twee personen, die uit twee verschillende huwelijken van ééne vrouw geboren zijn, worden echter ook nog elkanders *sarinŏ* genoemd, maar dan voegt men erbij *sarinŏ sar'inŏ*, gelijk men den graad der agnatische verwantschap door *sarinŏ sar'ama*, *sarinŏ sara mpoe*, *sarinŏ sara datoe*, enz. aanduidt. Bij deze nadere omschrijvingen kan het woord *sarinŏ* ook wegblijven.

wanneer zij tot verschillende sexen behooren. De mannen en hunne broeders, volle neven, zoons van volle neven hunner vaders enz. zijn dus elkanders *sarinö*; evenzoo de vrouwen en hare zusters, volle nichten enz. De mannen en hunne zusters, volle nichten enz. zijn elkanders *dĕngan's*; evenzoo de vrouwen en hare broeders, volle neven enz.

In verband met den relatieven leeftijd heeten iemands mannelijke sarinö's of dĕngan's, die ouder zijn dan hij of zij, zijne of hare *abang's*, de vrouwelijke *kaka* of *aka*; de mannelijke, zoowel als de vrouwelijke, die jonger zijn, heeten *nggi*, maar worden met verschillende woorden aangesproken: de mannen met *wén*, de vrouwen met *ipaq*, *èlèq* (Gajō Loeös), soms *önön* (in Tampōr enz.; uit *bönön*, vrouw, vrouwelijk).

Pōn zijn de dĕngan's van iemands moeder en van alle vrouwen, die hij met *inö* moet aanspreken. *Inö pōn* zijn de vrouwen van iemands *pōn's*.

Impöl zijn zoowel de kinderen van iemands *pōn* als die zijner *ibi* of *bibi*. Degenen, die tot elkander in de betrekking van impöl staan, plegen elkander te plagen ([1]) (*bĕrsĕndö*), wanneer het jongelieden zijn met vaak ruwe grappen, bijv. door elkander buffeldrek in den mond te steken, wanneer zij ouder zijn met woordenscherts. Dit geldt echter van de ietwat verwijderde *impöl's*, *impöl sara mpoe*, *sara datoe* enz., niet van de *impöl pĕdéh*, d. i. de kinderen der eigen broeders van de moeder of eigen zusters van den vader.

Oembé, ongeveer gelijk het Maleische *besan*, (Atj. *bisan*) zijn alle personen, die een man zijne *ama's*, *bibi's*, *inö's*, *pōn's*, *köil's* noemt, ten opzichte van de *ama's*, *bibi's* enz. zijner vrouw en omgekeerd.

Mpoerah zijn de eigenlijke schoonouders benevens alle mannelijke en vrouwelijke bloedverwanten van beiden, die met hen op dezelfde lijn der geslachtlijst staan; de aangehuwde kinderen spreken hen aan met *toeön*, de vrouw hare schoonmoeder met *inö*, en zij noemt deze in de derde persoon *inö mpoerah*.

([1]) Vergelijk bladz. 292.

Kilö, schoonzoon, duidt tevens de betrekking aan tusschen dezen en al de mannelijke en vrouwelijke bloedverwanten der schoonouders, die met dezen op dezelfde lijn der geslachtlijst staan. Den *kilö* spreekt men meestal als *ama* in den zin van »vadertje!" aan.

Pĕmèn (Gajō Loeös: *pĕmaèn*), schoondochter, is geheel het vrouwelijke pendant van *kilö*.

Éra duidt de betrekking aan tusschen den man en de sarinö's zijner vrouw, en tusschen de vrouw en de sarinö's van haren man.

Lakōn zijn de man en diens sarinö's ten opzichte van de dĕngans zijne vrouw, en omgekeerd.

Kawé is de vrouw van de dĕngan's van haren man, en deze zijn wederom hare *kawé's* ([1]).

De laatstgenoemde drie soorten van verzwagerden bezigen in het gesprek met elkander de aanspreekwoorden, die hunne of hare echtgenooten in verband met de verhouding der leeftijden tot de aangesprokenen zouden bezigen, zooals *abang, wén, ipaq, ètèq,* en in de derde persoon spreken zij, waar die verhouding zulks medebrengt, ook van hunne *nggi's*.

In de Meerstreek enz. spreekt men oudere mannelijke zwagers met *tĕmoedö,* jongere met *mpōn* aan; dit laatste wordt echter niet door vrouwelijke verzwagerden gezegd, en in Gajō Loeös past ook *tĕmoedö* alleen in den mond van mannen.

Köil is men ten opzichte der kinderen van de dĕngans zijner vrouw, en deze betrekking deelen met den eigenlijken köil al zijne sarinö's. Iemands eigenlijke köil is dus de man zijner *ibi* of *bibi*.

Oentél zijn de zooeven genoemde kinderen ten opzichte hunner *köils* en *ibi's*. Verder is men *oentél* van degenen, die men *pōn* en *inö pōn* moet noemen.

Ndoeé noemen vrouwen elkander, wanneer hunne mannen sarinö's zijn ([2]); in het aanspreken volgen zij hare mannen, zoodat de vrouw van den *nggi* de vrouw van den *abang* met *aka* aanspreekt, enz.

([1]) Men zegt wel: *sara ianggo, sara idöpöti,* de eene gehaald (gehuwd), de andere aangetroffen (namelijk de zuster van den man, die de vrouw bij hem vindt).

([2]) Men noemt die betrekking ook *sĕsari ianggō,* »gezamenlijk, van dezelfde plaats, gehaald".

Biaq is de algemeene naam voor verzwagerden, zooals men het wel uitdrukt: *ari djoeölön atawa ari raléq*, dus wegens uithuwelijking van vrouwen naar elders of inhuwelijking van vrouwen van elders.

Lat bői is de gehuwde man ten opzichte der geheele *raléq* van zijne vrouw. Gedurende eenen oorlog duidt men echter met die benaming onzijdige toeschouwers van het gevecht aan, ook al zijn zij met geene der strijdende partijen bloed- of aanverwant.

Pribön, mannen, wier vrouwen elkanders sarinō zijn. In de Meerstreek heeten ook naamgenooten, die denzelfden kindernaam (*gĕral*) hebben, elkanders *pribön*, hoewel die naamgelijkheid geen enkel gevolg heeft ([1]). In Gajō Loeōs heeten zulke naamgenooten met eenen blijkbaar van Maleische zijde overgenomen term *sĕnamò*.

Krōa ([2]) heeten de vrouwen van éénen man ook ten opzichte van elkander.

Anaq döpötön, stiefkind, is het door man of vrouw in een nieuw huwelijk medegebracht kind. De stiefouders worden respectievelijk *ama oedō* en *inō oedō* genoemd.

Man en vrouw, die, gelijk ons bleek, eerst *bĕrtoenangan* (verloofd), daarna *bői* en *bĕroe* (bruid en bruidegom) zijn, worden door derden ten opzichte van elkander eenvoudig *rawan* (man) en *banan* of *bönön* (vrouw) genoemd: *rawadné*, haar man, *bönödné*, zijne vrouw. De echtgenoot blijft ook na de bruiloft *bői* heeten: *bőié*, haar echtgenoot; *bĕroe* zegt men alleen van de bruid. De echtgenooten noemen elkander noch bij den naam, noch bij eenig verwantschapswoord, maar spreken tot elkander met het deftige persoonlijke voornaamwoord der 2de pers. meervoud: *kam* (als achtervoegsel *mè*). Hebben zij kinderen of kleinkinderen, dan roepen zij elkander soms wel met de *pĕraman*, *pĕrinön* of *pĕrĕmpōn*, maar toch liever met het algemeene *kam*, U!

([1]) Bij de Alassers wordt de toevallige naamgenoot formeel met eene kĕndoeri als familielid geadopteerd en kent men hem een deel van de familiebaten toe.

([2]) Etymologisch het Maleische *kĕdoea*, tweede. Men bezigt het echter ook in de uiterst zeldzame gevallen, waarin een Gajō drie of vier vrouwen heeft.

Tot anderen over elkander sprekend, zegt de vrouw *bŏikoe*, mijn man; de man bezigt, wanneer hij *bŏnŏnkoe* wat grof vindt, de uitdrukking *taun oemahkoe*, *tōn oemahkoe*, soms *tòdn oemahkoe* uitgesproken. Laatstgenoemde uitdrukking schijnt op volksetymologie te berusten, eene poging te zijn om het niet meer begrepen woord begrijpelijk te maken. Het zou beteekenen: »plaats [1] van mijn huis", eene weinig passende benaming, daar bij het normale huwelijk de vrouw in het huis des mans komt. Misschien hebben wij in *tau* of *tō* een woord te zoeken, dat »mensch" beteekent, en is de *n* de gewone genitiefaanwijzer, maar in het tegenwoordige Gajŏsch is het mij niet gelukt, andere sporen van zulk een woord te vinden. Het woord zou dan vrij nauwkeurig beantwoorden aan het Arabische *ahl al-bait*, dat eveneens »de menschen van het huis" beteekent, maar in de moderne spreektaal den zin van »echtgenoote" erlangd heeft.

---

(1) *Tòn* = *tĕmpat* is plaats; met eene genitiefbepaling zooals *oemah* er achter, zou dit *tòn ni oemah*, *tòn-n-oemah* geven, en in eene dergelijke combinatie valt de verbindings-n weg en wordt de sluit-n van *tòn* als *dn* uitgesproken. Zoo zegt men ook *tòdné*, zijne plaats, evenals *rawadné*, haar man, *bŏnŏdné*, zijne vrouw, *pĕsarinŏdné*, zijn broeder of hare zuster, *dĕngadné*, zijne zuster of haar broeder, enz.

HOOFDSTUK V.

LANDBOUW, VEETEELT, HANDEL EN ANDERE MIDDELEN VAN BESTAAN.

De sawahbouw. Begin der werkzaamheden.

De rijstbouw der Gajō's is, gelijk wij zagen, uitsluitend die der met levend water geïrrigeerde velden, hier en daar afwisselend met moerasgronden. Om den juisten tijd voor het begin van den veldarbeid te bepalen, hebben zij geenen almanak, geschreven noch ongeschreven. Noch Orion, die den landbouwer van Java den weg wijst, noch de Scorpioen, die door zijne ontmoetingen met de maan den Atjèhers eene soort van zonnejaar levert, leert den Gajō's iets over de jaargetijden. Zij kennen alleen het maanjaar der Hidjrah, en hierin zijn de meesten nog lang niet genoeg tehuis om steeds te weten, in welke maand zij leven; voor den landbouw zouden zij overigens aan die kennis niets hebben, daar elke maand in ruim 30 jaren alle seizoenen doorloopt. Men weet alleen door de ervaring in iedere streek, hoeveel tijd ongeveer na het binnenhalen van den oogst verloopen moet, voordat men de velden opnieuw kan gaan bewerken.

Wanneer de stoppels (*bĕbĕlèn*) der laatst geoogste rijst nagenoeg verdwenen zijn en voor het opschietende gras plaats gemaakt hebben, hetgeen gewoonlijk 2—3 maanden duurt, dan breekt de *moesém bĕroemō*, het seizoen voor de grondbewerking weder aan. In Gajō Loeös neemt men aan, dat de padi (*ròm*) 8 maanden na de uitzaaiing in het kweekbed geoogst en opgeschuurd is. Zoo blijven er dus

voor de *moesém loeös blang* [1], gelijk men ook hier het seizoen noemt, waarin het vee vrij op de rijstvelden mag rondloopen, hoogstens 4 maanden over. Daar de padi in het Döröt-gebied langzamer, en het langzaamst van alle in de hooge, koude Meerstreek rijpt, is daar het seizoen van het open veld korter.

Waterregeling. Gelijk de leden van één geslacht zooveel mogelijk samen *wonen*, plegen zij ook in dezelfde buurten hunne sawahs aan te leggen. De hoofdwaterleiding (*raq kaul*) behoort natuurlijk door allen, die er profijt van trekken, gezamenlijk onderhouden te worden. Wie zich opzettelijk aan het uitdiepen (*limös*) enz. onttrekt, wordt wel gestraft doordien men hem het water onthoudt. Waar het water schaarsch is, behoort ieder bij het afdammen (*pitöt*) met de belangen ook der hem naburige sawahs rekening te houden. Een met de waterregeling belast hoofd ontbreekt, zoodat die uiteenloopende belangen slechts door onderling overleg met elkander in overeenstemming gebracht kunnen worden. Soms geven de hieruit voortspruitende geschillen aanleiding tot vechterij, ja doodslag.

Kĕndoeri bij den oorsprong der waterleiding. Daar alle zegen door middel van het water aan de velden toevloeit, is de »oorsprong van het water" (*oeloe-n-wöih*), de plaats, waar de hoofdleiding uit de rivier of beek stroomt, voor alle bezitters van sawahs, die hun water daaraan ontleenen, van gewicht. Hier vieren zij dan ook, vóór den aanvang van den veldarbeid, d. i. vóór het »brengen van water over de velden" (*ngòna* [2] *wöih*), eenen gemeenschappelijken godsdienstigen maaltijd (*kĕndoeri-n-oeloe-n-wöih*). Soms houdt men die kĕndoeri in de kampōng.

Pantangdagen. Alle veldarbeid, hoe ook genaamd, is *pantang* (verboden) op Vrijdag en op Raboe nas, d. i. op ongelukkige Woensdagen, en als zoodanig beschouwt men de laatste van iedere maand.

---

[1] Zie *De Atjèhers*, I: 279. Ofschoon *blang* in het Gajōsch eene geheel andere beteekenis heeft dan in het Atjèhsch, is toch het Atjèhsche *loeaĭh blang* = het Gajōsche *loeös blang*, daar het rijstveld gedurende die periode in een grasveld herschapen wordt.

[2] *Kòna* is het Mal. *kĕna*, geraakt, getroffen; *kòna wöih* is dus geirrigeerd, besproeid, en *ngòna wöih*, besproeien.

Voorbereidende werkzaamheden.

De eerste arbeid is nu het maken der *tĕrséq*, d. i. de omheining van het kweekbed (*pĕnjĕmèn*, van *sĕmè*), het leiden van het water over het veld (*ngòna wöih*) en het herstellen (¹) (*nambaq*) der dijkjes (*patal*), die geleden hebben.

Wijzen van grondbewerking.

De grondbewerking doen arme lieden alleen met de *tjangkoel*, *djĕlbang* of *tjatòq*, eene soort van patjoel; eene even vermoeiende als tijdroovende methode. Eén persoon kan aldus 1—2 naléh's zaad (²) verwerken.

Het »buffelen".

Zeer verbreid is de bewerking met behulp van buffels, runderen of paarden, het »buffelen" (*mĕngōrō*) d. i. het omwerken van den grond doordien men er eene ploeg van 10—20 buffels of runderen of een vier- à vijftal aaneengebonden paarden gedurende eenige uren doorheenjaagt. Wie niet vele buffels heeft en ze moeielijk huren kan, bewerkt soms zijnen grond eerst eens of tweemaal met de patjoel of den ploeg, om dan de laatste hand aan dit ruwe werk te leggen met gehuurde of geleende dieren.

Ploegen.

In Gajō Loeös en de Dörōt wordt weinig, in de Lautstreek daarentegen veel gebruik gemaakt van den ploeg (*nöngōl* of *nönggōl*), vooral in Bōbasan. Het lemmet (*mata*) van den ploeg is zoo mogelijk van ijzer, soms bij gebreke hiervan, van *tĕmòr*- (Mal. *riman*-) of pinanghout. De schaar (*sajap*) is altijd van hout.

Het ploegen [*mĕnòr* (³)] wordt eveneens vaak met eene der beide andere methoden gecombineerd, en de patjoel komt bij alle ter aanvulling van hetgeen door ploeg of buffels onbewerkt bleef.

Een ploegdier huurt men voor de geheele bewerking van 2 naléhs zaad voor ± 2 dollars; buffels of runderen voor het *mĕngōrō* naar den maatstaf van 50 dieren per ochtend voor een dollar ongeveer.

De omwerking geschiedt meestal driewerf; de eerste bewerking

(¹) Bedoeld is hier het aanvullen van leemten; het later, bij de grondbewerking, gebruikelijke ophoogen heet *matal*, en het schoonmaken en effenen der dijkjes heet *nĕrlés*.

(²) Evenals in Atjèh, is ook in het Gajōland de gebruikelijke maat voor rijstvelden geen vlaktemaat, maar ontleent men die aan het bedrag aan zaad, dat zich met goed gevolg daarin laat verwerken.

(³) De stam van dit woord is in de Lautstreek *òr*, het Atjèhsche *çoeë* (in *meuçoeë*); in Gajō Loeös echter heeft men door averechtsche afleiding uit *mĕnòr* den stam *tòr* verkregen.

heet *mĕmĕlah* (splijten), de tweede *mĕndoeö*, de derde *mĕnigö* of *nloemöt* (fijnmaken).

Uitzaaiing in het kweekbed. Bij den aanvang dezer werkzaamheden heeft men het zaad in de kweekbedding uitgezaaid (*mĕnjauq, sauq*); de zaailingen hebben naar het heet 44 dagen noodig om de voor uitplanting vereischte grootte te bereiken, en met de gedurende dien groei verrichte grondbewerking zijn ook 1½—2 maanden gemoeid. De zaaister behoort op de hoogte gebracht te zijn van den stand der geheimzinnige machten in de lucht op den dag, dien zij voor haar werk uitgekozen heeft. Bij het begin moet zij gericht zijn met den rug naar de zijde, van waar volgens de boeken, die de bewegingen der Naga, der Ridjaloel-ghaib enz. verklaren, onheil te vreezen is.

Uitplanting. Terwijl vrouwen aan de grondbewerking slechts bij uitzondering deelnemen, is het zaaien (*mĕnjauq*) en uitplanten (*nòmbang, tòmbang*) geheel haar werk. De vrouwelijke familieleden van den eigenaar worden daarin door jonge meisjes van andere gezinnen bijgestaan, hetzij onder voorwaarde van wederkeerig hulpbetoon of voor den kost met eene kleine belooning. Het *nòmbang* vereischt dezelfde voorzorg bij het beginnen als de uitzaaiing in het kweekbed. Bovendien neemt hier eene vrouw eerst eene handvol, *kĕtjal* (1), zaailingen en een staak (*tĕrséq*) der omheining van het kweekbed. Dien staak plant zij midden in het rijstveld en daaromheen de eerstelingen van het kweekbed, terwijl haar gelaat naar de richting van het geluk des dags gekeerd is. Deze werkzaamheid heet *nöndö* (een teeken, Mal. *tanda*, plaatsen) en moet dienen om een overvloedigen oogst te bevorderen.

Omheining. De omheiningen der rijstvelden maakt men na de uitplanting (*nòmbang*) gezamenlijk in orde om het vee te weren. Nalatigheid in dit opzicht geldt als zeer laakbaar, want *oemö bĕrpögör, körö bĕrwör, maloe bĕroeang, mas bĕrpoerö, rénggét bĕrpĕmĕlét, ròm bĕrkĕbön, koeréq bĕrtaraq*, het rijstveld behoort omheind te zijn, de buffel

(1) *Mal* is hetgeen de geheele vuist omvatten kan; *kĕtjal* hetgeen men tusschen duim en wijsvinger kan houden.

gekraald, de vrouw behuisd, goud in de beurs, dollars in den gordel, padi opgeschuurd, hoenders in het hok gesloten.

Wieden (*nlamboet*, in Gajō Loeös *nroeah*) is eveneens het werk der vrouwen; dit geschiedt slechts ééumaal, 20—30 dagen na de uitplanting.

Het uitkomen der uitspruitsels aan den voet der padiplant heet »kinderen krijgen" (*manaq*). Evenals vrouwelijke dieren, die de sexueele rijpheid bereikt hebben, maar nog niet zwanger zijn geweest, noemt men de rijstplant als zij opgeschoten is *dörö* (Atj. *dara*). Op dien leeftijd (¹) wijdt men haar eene kĕndoeri, die bij de *oeloe-n-wöih*, den aanvang der groote waterleiding, wordt gehouden. Hier verzamelt men allerlei (het heet »44 soorten") van boombladeren en hakt die dooreen (*mĕnajang* of *mĕnanjang*) alsof men eene soort van roedjaq (*anjang*) wilde bereiden. Iedere gast neemt daarvan eene portie, vermengd met een restje van de kĕndoeri-spijzen, mede naar huis en werpt dit later in het water, bij den aanvang der kleinere waterleiding die van de groote uitgaande, zijne eigene sawah besproeit. Kĕndoeri ter eere der maagdelijke padi.

In Gajō Loeös heet dit de *kĕndoeri nlòngòm*, de maaltijd ter verkoeling (van het rijstveld), d. i. ter bezwering van heete, gevaarlijke invloeden (²). Soms wil een of andere *goeroe* (doekoen zou men op Java zeggen) wel een geheimzinnig padigebed bij dit feestmaal prevelen.

Wanneer de aar op het punt staat te voorschijn te komen, heet de rijst *bònggèng* (gezwollen of zwanger) of *manaq nangkatan* (als een blaasroer, waarin men de pit voelt zitten); vervolgens wordt de padi *sròh*, uitkomende, *ampar*, geheel uitgekomen, *lòkòtan*, d. i. deels groen, deels geel van vrucht gelijk de lòkòtvisch schubben van verschillende kleur heeft, eindelijk *trang oelön*, als vollemaan, Verdere ontwikkeling der padi.

(¹) De met zichzelve strijdende beeldspraak, die bij het noemen der leeftijden van de padi gebezigd wordt, doet de Gajō's wel eens spottend opmerken, dat alléén deze plant de kunst verstaat om kinderen te baren vóórdat haar maagdom nog ontwikkeld is.

(²) Vergelijk het *peusidjoeë* (verkoelen) der Atjèhers bij allerlei gelegenheden, *De Atjèhers*, I: 45, 286 enz.

Spijziging der zwangere padi. d. i. geheel geel. Tegen het uitkomen der korrels kookt men in Gajō Loeŏs eene soort van pap (*glamé*) van rijstmeel met kokosnoot en suikerstroop en plaatst porties daarvan op bladeren in het midden en op de hoeken van het veld. Dit is het deel der hoog-zwangere padi van eene kleine kĕndoeri, die men bij deze gelegenheid geeft. Het laat zich evenwel slechts zeer van verre vergelijken met de Javaansche gewoonte, om Nji Sri op haren tijd kost voor zwangeren of kraamvrouwen toe te dienen, temeer daar de Gajōsche vrouwen, weinig verwend, van zulke bijzonderheden niet weten. In de Meerstreek spreidt men midden op het rijstveld eene mat, waarop rijst en koekjes geplaatst worden, die de kinderen mogen opeten. Dit heet *iòsah ròm maan*, de rijst wordt gespijzigd; deze zal dus de onstoffelijke deelen van het maal genieten.

De snit. Is het gewas geheel rijp, dan komt de tijd van het *noeléng*, snijden, evenals het *nòmbang* door vrouwen bewerkstelligd en eveneens met onderling hulpbetoon van verschillende gezinnen. Niet overal, maar toch op vele plaatsen leidt eene enkele vrouw dit werk op een gelukkigen dag in door van eenige dicht bijeenstaande padistoelen telkens een paar aren af te snijden en die eerstelingen tot eene *töndö* (teeken) saam te binden. Die töndö komt later in de rijstschuur op eene afzonderlijke plaats terecht, zonderdat men zich verder erom bekommert. Voor het eigenlijke werk behoeft men nu geenen geluksdag meer uit te zoeken, daar het quasi reeds begonnen is.

Het snijden geschiedt met het Atjèhsche grasmes, *södŏp*, telkens een greep (*kĕtjal*) aren tegelijk, die men dadelijk tot een bos (*radèn*) samenbindt en voorloopig eenige dagen op het veld laat liggen om te drogen. Op het rijstveld heeft men eene loods, *sĕladang* (Gajō Loeŏs *sĕrasalan*) gereed om de padibossen in op te stapelen (*minoeh* van *binoeh*).

Het dorschen. Het dorschen (*mĕndjéq*) is weder mannenwerk en geschiedt met behulp van daartoe uitgenoodigde gasten, die bijzonder goed onthaald en somtijds zelfs met geweerschoten en muziek van gòngs en tjanangs ingehaald worden. Evenals in Atjèh trapt men, op

twee stokken (*tikòn*) geleund, de korrels uit de stengels los. Vrouwen helpen door de stengels (*djĕmpōng*) op te rapen, uit te schudden en ter zijde te werpen (*djaès* of *djès* heet dit) zoodat de padikorrels alleen overblijven; deze worden nu in de loods onder dak gebracht.

Drenking der padi in de loods.

Een gebruik, dat alleen inachtgenomen wordt wanneer de hoeveelheid der geoogste padi aanzienlijk is, bestaat hierin, dat men deze nu gedurende vier dagen in de *sĕladang* (*sĕrasalan*) »laat drinken". Eene met water gevulde en met een prop (*sĕnsòng*) van willekeurige boombladeren gesloten kruik (*laboe*) wordt midden in de ontbolsterde rijst geplaatst en tot aan den hals daarin als begraven. Deze waterkruik bewierookt men, naar het heet om de ziel der rijst te roepen (*naloe sĕmangat ni ròm*) of, nader, opdat het achtergeblevene (deel der rijst) moge komen (*kati géh si taréng*). De vier dagen van het drinken gelden als *pantang*, d. w. z. men mag vóór hun verstrijken de rijst niet wannen.

Het wannen.

Voor het wannen maakt men eene ± 2 meters van den bodem verhevene standplaats op stijlen, *bèndjang* genaamd. Aan de daarop staanden worden de manden (*bili* of *rōgō*) met padi aangegeven, die dezen van daar uitschudden om de ledige bolsters door den wind te doen medenemen; dit wannen heet dan ook *nangén* (eigenlijk »winden").

Het meten en het afzonderen der djakat.

Op het wannen volgt het meten (*soekōt*) met manden (*gaténg* of *pĕpadangōn* van rotan, *kĕndang* van boombast) die respectievelijk 2 ½ naléh, d. i. 40 aré, en 10 gantang, d. i. 20 aré inhouden ([1]). Bedraagt de hoeveelheid 4 ½ koentjō of meer, dan is de eigenaar volgens de godsdienstige wet *djakat* verschuldigd, ¹⁄₁₀ van den oogst.

De imōm wordt met de pakér-mĕskén geroepen om ze te ontvangen; in Gajō Loeōs verkoopen die rechthebbenden ze gemeenlijk

---

([1]) De rijstmaat is in het Gajōland in hoofdzaak dezelfde als in Atjèh (*De Atjèhers*, I: 213); maar de Gajōsche koentjō is tweemaal zoo groot als de Atjèhsche *goentja*: 1 koentjō = 20 naléh = 160 gantang = 320 aré = 1280 kal. De grondslag is de aré, welker inhoud aan gepelde rijst (*òròs*) 48 Atjèhdollars (Spaansche dollars) behoort te wegen. Beneden de kal heeft men nog de *blah kal*, ½ kal, de *soendél*, ¼ kal, de *sipoet*, ⅛ kal. In beide laatstgenoemde woorden zit eigenlijk het telwoord één (*sa*, *sĕ*, *si*); vergelijk Atjèhsch *ndiè* en *poet*.

dadelijk op het veld. Voor bekeerlingen en voor sabil pleegt men een deel af te zonderen; de overige in den Qoerān genoemde kategorieën zijn minder bekend. Bij het voldoen van de djakat geeft men wel eene kleine kĕndoeri. Later, na afloop van den geheelen oogst, houden de imŏm met zijne pakér-mĕskén eene afzonderlijke kĕndoeri in de mĕrĕsah wegens de ontvangst der djakat.

Het thuisbrengen van den oogst.

De oogst wordt nu naar de kampōng gebracht, hetgeen *mĕntōjōh* of *mĕnōjōh* (1) wordt genoemd.

Ofschoon het aan bijgeloovige practijken bij de rijstcultuur van het Gajōland niet ontbreekt en sommige daarvan aan bijzonderheden uit den Javaanschen eeredienst van Nji Sri herinneren, kan men hier toch niet van een geheel van onderling samenhangende, op eene bepaalde beschouwing van den oorsprong der rijst berustende gebruiken spreken. Voor een goed deel immers onderscheiden deze zich niet of weinig van hetgeen men ook op ander gebied pleegt te doen om onheil af te weren of geluk te bevorderen, en de weinige meer specifieke padi-gebruiken worden door de Gajō's zelve in geenen deele begrepen; het zijn òf kleine rudimenten van eene lang vergeten theorie of van elders overgenomen bijzonderheden, die hier nooit in eenig verband van populair geloof gepast hebben.

Bijgeloovige practijken.

Hiertoe behoort ook nog de *pĕndĕndōn* (2), een als matwerk gevlochten zakje met verschillende voorwerpen, dat zich op den bodem van iedere Gajōsche bewaarplaats van ongepelde en van gepelde rijst, in de *kĕbōn* dus zoowel als in de *pĕbrasan* bevindt. Het bijeenzoeken, inpakken en bij gelegenheid vernieuwen of vermeerderen dier voorwerpen is de taak der oudere vrouwen. Allerlei dingen, die zich door eigenaardigen vorm, kleur enz. van de gewone hunner soort onderscheiden (3), steenen vooral, maar ook stukken hout of boom-

(1) Van *tōjōh* (oppos. van *atas*), beneden. Men bezigt deze uitdrukking van allerlei dingen, die men in groote hoeveelheid naar huis brengt, bijv. bouwmateriaal, brandhout enz.

(2) Zie in den *Inventaris van voorwerpen, verzameld in de Gajōlanden gedurende de excursie onder Majoor* Van Daalen *in* 1901 (*Notulen Batav. genootschap*, 1902, Deel XL, Bijlage I) n°. 127, waar zulk een amulet beschreven is.

(3) Zie *De Atjèhers*, II: 37—8.

wortel, kluitjes aarde worden door haar verzameld en in de tapé (matwerkzakje) bijeengebonden.

In het gewone leven is *pĕndĕndōn* eene bezwaring, dienende om iets onder water te houden, een zinklood of steen. In de kĕbōn of de pĕbrasan moet het zoo genoemde voorwerp dienen om den rijstvoorraad bijeen te houden, het snel opraken te verhoeden, ook wel om te bewerken, dat degenen, die van de rijst genieten, spoedig verzadigd worden.

Bij het opschuren van de geoogste rijst in de kĕbōn hecht men, evenals bij het uitplanten of het snijden van het gewas, bijzonder aan het goede begin; men zoekt een gelukkigen dag uit, brengt daarop eene kleine vracht padi naar de kampōng en werpt die in de kĕbōn, boven de pĕndĕndōn. Deze eersteling met de »bezwaring" ondergaat nu eene bewalming met wierook en eene bespuwing met belezen sirihspog. Eerst na deze plechtigheid, die gewoonlijk bij avond of nacht plaats vindt en *najò* (1) genoemd wordt, mag de geheele oogst naar de schuur gebracht worden.

Pantangdag voor de rijstschuur.

De weekdag, waarop het *najò* heeft plaats gehad, blijft verder *pantang* (verboden) voor het uit de schuur halen, en zelfs voor het verhandelen, wegschenken enz. van padi. Eene menstrueerende vrouw mag niet in de kĕbōn komen.

Ten opzichte van de pĕbrasan, gewoonlijk een zak van matwerk, geldt alleen, dat men niet alle gepelde rijst (*òròs*) eruit mag nemen; haar geheel te ledigen, is *kĕmali*.

Vruchtbaarheid van den bodem.

De bodem is het rijkst in Gajō Loeōs, vooral benedenstrooms. In de nabijheid der kampōngs heeft men daar oogsten tot zestigvoud, verderaf veertigvoud en minder. Veertigvoud is in de Meerstreek een zelden bereikt maximum; gewoonlijk twintig- tot dertigvoud. De Dörötstreek heeft even goeden sawahgrond als Gajō Loeōs, Sĕrbödjadi staat in dit opzicht meer met het gebied der Laut Tawar gelijk.

De waarde der bouwgronden is zeer afwisselend en hangt af van

(1) De stam *ajō* beteekent binnengaan, ingaan, *najò* is hier causatief: »binnenbrengen".

hunne vruchtbaarheid, frequentie en ligging. Ver van de kampōngs gelegen sawahs worden wel tegen 2 dollars per naléh zaaipadi verkocht; dichtbij de kampōngs gelegen goede grond tegen 40—50 dollars voor een even groot oppervlak.

Soorten van rijst.

Men verbouwt in het Gajōland verschillende soorten van gewone (*ròm* of *ròm pĕdéh*) zoowel als van kleefrijst (*ròm poelōt*). De voornaamste soorten der gewone zijn *ròm oeséng* of *kōnéng* (geel), *r. dĕloe*, *r. kĕpal* (*kĕpal* = vuist, wijl deze aren zeer vol plegen te zijn), *r. roentéq* (gespikkeld), *r. pandaq* (Mal. = kort), *r. pĕloe* (*pĕloe* is het Atj. *rabò*, eene groote rietsoort; deze is moeielijk met de voeten te dorschen), *r. djirō* (¹) *gadéng*, *r. djirō bĕnang*, *r. tjitjém*, *r. itōm*. De kleefrijstsoorten zijn: *ròm poelōt bah roe* (²), *r. p. kĕmĕnjan* (wegens den wierookachtigen geur aldus genoemd), *r. p. gĕrĕndang* (*gĕrĕndang* is de bekende handtrom), *r. p. gantōng*.

Prijzen der ongepelde rijst.

De prijs van gewone padi varieert in Gajō Loeōs tusschen 5 en 12 naléh voor een dollar; 5 naléh geldt als een hongersnoodprijs, 12 daarentegen als eene hoeveelheid, die men alleen van de djakatpadi krijgen kan, omdat de rechthebbenden die meestal spoedig, zij het ook goedkoop, van de hand willen zetten. De kleefrijst varieert er van 3 tot 4 naléh, maar wordt zelden verkocht. In de Laut- en Dōrōtstreken geldt de gewone padi 4—6 naléh, in magere tijden wel tot 2 naléh.

Rampen, die het rijstgewas bedreigen.

Tegen de rampen (*bōlō*), die het rijstgewas bedreigen, waaronder invallen van veldmuizen (*tikōs*) of varkens (*babi*), die een geheelen oogst vernielen, de ergste zijn, en verder wormen (*iòq*), die de wortels aantasten, en onzichtbare dieren, *kĕltah*, die de bladeren der jonge plant als verschroeien, hebben de Gajō's weinig andere middelen dan amuletten, beschreven papiertjes, die zij in eene bamboegeleding gestoken ergens op het veld begraven. De walang sangit (*tĕngangò*) richt soms even groote verwoestingen aan als de veldmuis.

(¹) *Djirō* = Atj. *djira* of *djara*, vergelijk *De Atjèhers*, II: 60.

(²) *Bah roe* = Atj. *bòh roe* zijn de bekende eikelvormige, zilveren of gouden versiersels der punten van den sirihdoek. De kĕtansoort heet zoo wegens de grootte harer korrels.

Chronisch wordt de bevolking door misgewas tengevolge van een of meer dezer plagen bezocht. Tegen de rijstvogels (*toempét*, *mĕné*, *brèt*, *bòsèq* of *sĕrsakan* enz.) wendt men vogelverschrikkers (*tĕtakōt*), opgehangen oude lappen of matten, die men met behulp van rotan beweegt (*gĕtéh*), en dergelijke aan.

Vervreemding van rijstvelden. Verpanding.

Verkoop van sawahgrond is hoogst zeldzaam en geldt als laakbaar; niet zelden worden sawahs verpand. Een roerend of onroerend pand heet *görōl* (Atj. *gala*), in pand nemen *mĕnggörōl*, in pand geven *mĕnggörōlŏn*. De bedoeling van den pandgever is, in zijnen oogenblikkelijken geldnood te voorzien; meent hij dus, zijn pand spoedig te zullen kunnen inlossen (*tĕboes*), dan stelt hij zich met eene som tevreden, die buiten verhouding staat tot de waarde van zijn pand. De pandnemer wenscht de beschikking over het bouwland te hebben; het is in zijn voordeel, wanneer de eigenaar de inlossing lang uitstelt. Daar de rente van het uitgeleende kapitaal bestaat in den oogst, dien de pandnemer door eigen arbeid uit den grond haalt, mag een verpand rijstveld niet ingelost worden vóórdat minstens eenmaal door den geldschieter geoogst is. Is de geleende som belangrijk — zij blijft gewoonlijk beneden de waarde van het pand — dan bedingt de pandnemer wel, dat de inlossing niet vòór een zeker aantal jaren mag plaats hebben. Daarentegen wordt geen maximum aantal jaren bedongen, m. a. w. inlossing blijft in de toekomst altijd mogelijk, tenzij de eigenaar van den grond uit geldgebrek toestemt in de verandering van het pand- in een koopcontract tegen bijbetaling van zeker bedrag. Dit heet *mĕnasan* [1], in vollen eigendom doen overgaan.

De pandnemer ontvangt het rijstveld ledig, dus in de moesém loeŏs blang; hij mag het geheel als zijn eigen behandelen, zelfs weder aan een ander verpanden, mits hij het op den eisch des

---

[1] Waarschijnlijk van het Arab. *naçç*, een vaststaande, ontwijfelbare uitspraak; de beteekenis, is zooals gewoonlijk gewijzigd. Zie over *angkap nas* in denzelfden zin als het *angkap sah* bladz. 270.

eigenaars, na oogsttijd en na den eventueel door hem bedongen minimum-termijn, onmiddellijk voor de geleende som teruggeve.

Voorkeur der saudörö's.

Als pandnemers hebben saudörö's boven vreemden de voorkeur, en geen vreemde neemt iemands rijstveld in pand, wanneer diens saudörö's niet hunne volle instemming met dat contract betuigen. Ditzelfde geldt trouwens van de vervreemding van alle eigendommen; eerst als de saudörö's den koop weigeren, wendt men zich tot anderen.

Verhuur en bewerking tegen een deel van den oogst.

Verhuur van sawahgrond (verhuren is *mpĕlisiwön* of *ntĕrsiwön*, huren *njiwö*) komt slechts voor, wanneer die zeer ver van de woonplaats des eigenaars af ligt, en de gewone huurprijs is dan 1 dollar (of de waarde daarvan in padi) per naléh zaaipadi. Meer gebruikelijk is het *mawah*-contract (het Javaansche *maro*), waarbij de bewerker $^1/_2$ of $^1/_3$ van den oogst ontvangt, al naarmate meer of minder van de aan den veldarbeid verbonden lasten door hem gedragen worden, zooals levering der voor de grondbewerking vereischte dieren, de gastmalen bij uitplanting en snit enz.

Geene tweede gewassen.

Tweede gewassen worden in het geheele Gajöland op de sawahs niet geteeld. Alleen in de Laut- en Dörötstreek plant men veel katjang op de sawahdijkjes. Na den rijstoogst blijven de velden onbenut tot de volgende rijstzaaiing. De groenten, vruchten enz. die als toespijzen bij de rijst dienen, worden op de erven, in tuintjes of op ladangs gekweekt, door armere lieden gezocht op verlaten ladangs en in jong bosch. Sirih (*blō*) wordt meestal in jong bosch gekweekt, vaak tot een dagmarsch afstand van de woningen, pinang in de kampōngs, het surrogaat hiervoor (*kònjèl*) zoekt men in het bosch. Men gebruikt de kònjèl algemeen ook met pinang dooreen, en zij wordt vrij duur verkocht, in de Meerstreek tegen 1 koepang per aré, in Gajō Loeös tegen 1 naléh rijst het bosje (*bidös*).

Andere belangrijke cultures Aanleg van ladangs.

De gewassen, die eenig belangrijk voordeel behalve voor eigen gebruik afwerpen, zijn tabak (*bakō*) en suikerriet (*toe*). Beiden worden in den regel op ladangs geteeld, soms, op kleinere schaal,

in tuinen op wōrgronden, waar buffels het gras vertreden en den boden omgewoeld en bemest hebben. Wanneer eenige personen zich vereenigd hebben om gezamenlijk ladangs aan te leggen, begeven zij zich eerst op een uitgekozen goeden dag naar de plek in het bosch, waar zij denken te beginnen. Een van het gezelschap, die het in leeftijd of ervaring van de anderen wint en niet geheel onbekend is met die woudwetenschap, die vooral de olifantenjagers (*pawang gadjah*) behooren te beheerschen, kapt nu een stukje grond open en plant in het midden daarvan een staak van 1—2 meter lengte van het zooeven omgehouwen hout. Van boven splijt hij dien staak in kruisvorm en steekt door de spleten houtjes, zoodat deze samen een op den tak rustend horizontaal kruis vormen. Dit geheel heet *tĕnōndō* (»teeken") en de hier beschreven inleiding der ontginning *nōndō* (¹).

Dit liggende kruis moet den heer van het woud (²), *mpoe-n-oetōn* voorstellen, aan wien men, nadat eene gereedgemaakte sirihpruim (*sĕlĕnsōng*) voor hem neergelegd is, vergunning verzoekt om zich in zijn gebied te vestigen. Zulk een verzoek wordt in woorden zooals de volgende ingekleed (³): »Ik wilde hier wat spelen (of: kappen); als het mag, zeg dan het mag, zoo niet, zeg dan neen! Dit (de sirihpruim) is mijn bewijs van respect voor U". Wanneer in de volgende 1—2 dagen de *tĕnōndō* niet meer op de plaats gevonden wordt of omgevallen is, of de leider der plechtigheid den volgenden nacht ongunstig droomt, dan gaat de ontginning niet door, wijl de woudgeest er blijkbaar bezwaar tegen heeft. De heer van het woud.

Is het kleinere hout gekapt (*mĕnĕbōs*, in de Meerstreek *mĕnggĕrgōs*), dan brengen de familieleden uit de kampōng het noodige voor eene kĕndoeri naar die plaats, welk kleine feestmaal ter inleiding van het ombakken (*mĕnĕbang*) der groote boomen dienen moet. Nadat het

---

(¹) Vergelijk hetzelfde spraakgebruik bij den rijstbouw bladz. 342, 344.

(²) De opperheer van alle woud heet bij de Gajō's *Si Toenggōl Rahim*, de opperheer van alle blangterrein *Si Toenggōl Blang*. De laatste wordt soms door hertenjagers te hulp geroepen.

(³) *Akoe malé bĕrdiang* (*mĕnĕbōs*) *sinōn, ikō nggōq pé prén nggōq, ikō gōrō pé, prén gōrō, inti pĕmĕliōnkoe koe kam.*

terrein ten slotte goed uitgedroogd is, steekt men den brand erin (*mĕnèlòng, tèlòng*). Het terrein wordt dan schoongemaakt (*mĕmoerōn, poerōn*).

Het zaaien en uitplanten der tabak.

Te midden van al die voorbereidingen heeft de tabakplanter een weinig ter zijde van het eigenlijke ladangterrein in een kweekbed de bibit uitgezaaid (*njauq inih*), zoodat men die na de verbranding dadelijk kan uitplanten (*mĕnjoeōn* of *njoeōn, soeōn*). De planten komen op ± 1 meter afstand van elkander in den grond. Gedurende haren groei heeft de planter hoofdzakelijk tegen de haar vijandige insecten te waken; overigens kan hij zich wijden aan het in orde maken zijner djamboer en het aan de randen der ladang planten van een en ander voor zijnen disch (djagòng, pĕnggōlō, tròng, timoen, katjang enz.).

Snoeien, toppen, plukken en broeien.

Eerst wanneer de plant ongeveer de helft harer hoogte heeft bereikt, begint men met het *mĕnjĕdéng*, het voortdurend verwijderen van alle uitspruitsels (*tjĕdéng*); is de plant geheel uitgegroeid, dan topt (*mĕmōntōng, pōntōng*) men haar. Een paar dagen later plukt (*mĕnangkap, angkap*)men van al de planten de onderste 2—3 bladeren, die men *tapaq* noemt. Deze stapelt men in een daarvoor opgeslagen loods (*sĕladang, djamboer*) opeen en broeit (*mĕmĕram, pĕram*) ze gedurende 3—4 dagen doordien men ze met behulp van pisang- en andere bladeren geheel van de lucht afsluit. Vóór of na die broeiing legt men de beste bladeren afzonderlijk; de minder goede worden verder met het grootste deel van de stelen eraan behandeld en leveren de tweede soort tabak: *bakō mĕtoelōn*, gesteelde, of *bakō barang*, gewone tabak. Van de uitgezochte bladeren trekt men de stelen (*toelōn*) weg, waartoe men ieder blad dubbelgevouwen op eene plank uitspreidt om dan den steel weg te trekken; dit heet *mĕnoelōn*, als het ware »ontsteelen". Deze ontsteelde bladeren leveren de *bakō piléh*, de eerste soort ([1]). Elke soort wordt nu verder afzonderlijk, maar op gelijke wijze behandeld. Vervolgens maakt men rollen (*soelang*) van ± 10 opeengestapelde bladeren elk, die men met de hand oprolt (*mĕnggoelōng*).

Soorten van tabak.

Het kerven.

Het kerven (*mĕnèlès, èlès*) geschiedt doordien men de rol tusschen de

---

([1]) Afgezien van deze onderscheiding, staat de op blanggrond geteelde tabak hooger aangeschreven dan die, welke op ladangs groeide.

beide in eene plank bevestigde houten of bamboezen staanders van eene *djangka* ([1]), waarin een blok (de *dèlah-n-djangka*, tong van het kerfinstrument) met een plat bovenvlak geklemd zit, over dit vlak heenschuift en met een speciaal hiervoor bestemd scherp mes (*loedjoe pĕnèlès-n-bakō*) langs de staanders fijnkerft.

Het droogen.

De fijngesneden tabak wordt gedroogd (*djĕmoer*) op horden ([2]) (*antjaq*, in Gajō Loeōs *lanté*) en eindelijk deels, vooral de eerste soort, tot rollen van de dikte van een grooten teen gemaakt en dan als touw ineengewonden. Zij wordt nu opgeborgen totdat naar de kust reizende Gajō's of Atjèhsche handelaars ze komen opkoopen.

Verpakking.

Meestal pakt men eene éénmans-vracht (± 20—40 aré) in één pak, dat met pinangbladscheede omwikkeld en met rotan stevig gebonden, geheel waterdicht is; zulk een pak heet *tōng*. Men maakt wel eens kleinere pakjes met 1 of meer kals in dikke rollen opgerolde tabak tot inhoud; deze noemt men *anaq tōng*, of, in Gajō Loeōs, eenvoudig *bakō mĕgoelōng*. Deze tabak geldt als de fijnste en is iets duurder dan andere.

Prijzen der tabak in het Gajōland.

Tot voor weinige jaren waren de prijzen der tabak in Gajō Loeōs: de tweede soort 4 gantang (8 aré) voor een dollar, de eerste 6 aré, in de Laut- en Dōrōtstreken respectievelijk 6 en 4 aré. Met een aré wordt hier niet de inhoudsmaat bedoeld, maar het gewicht van een aré gepelde rijst. Sedert de gĕtah-zoekerij alle cultuur en bedrijf in de war gebracht heeft, doet de tabak veel hoogere en onvaste prijzen.

Verdere pluk.

Na den pluk der *tapaq*-bladeren worden gaandeweg de andere, naarmate zij de vereischte grootte bereiken, geoogst; eene gewone plant levert ± 15 bladeren. Die bladeren noemt men *baq* ([3]); als zij op zijn, snijdt men de plant af en laat haar uitspruitsel (*tjĕdéng*)

([1]) Men zie de beschrijving in den hierboven bladz. 346 geciteerden *Inventaris* onder N°. 113.

([2]) Deze maakt men van gespleten arèn-bladstelen (*parès*), van de rietsoort *pĕloe* enz.

([3]) Dit is uit het Atjèhsch overgenomen, waar *ba*ˢ den boom, en overdrachtelijk de hoofdzaak aanduidt. De Atjèhsche tabakplanters onderscheiden ook de *ōn ba*ˢ en de *ōn tjeudiëng*.

Het nagewas. groeien. Deze behandeling kan men, nadat de tjĕdéng-bladeren, die van mindere hoedanigheid zijn dan de eerste, geoogst zijn, in gunstige gevallen nog eens herhalen, maar dan is het uit en wordt de ladang òf verlaten òf met suikerriet en bijgewassen beplant. Dit laatste geschiedt in Gajō Loeös niet, wijl de ladangs daar te ver van de kampōngs verwijderd zijn om ze voor eene andere cultuur dan die der winstgevende tabak te benuttigen. Hier verbouwt men suikerriet meest op blangterrein, hetgeen meer arbeid voor de omwerking van den grond vereischt, maar wegens de nabijheid der woonplaatsen aan de andere zijde gemak oplevert; ook op blanggrond plant men wel suikerriet aan, nadat men er eerst tabak van geoogst heeft. In de Meerstreek en de Döröt wordt suikerriet in het groot nooit anders dan op ladangs geteeld, die al voor tabak gediend hebben, in het klein ook wel in tuinen dichtbij de rijstvelden.

Suikerriet.

Suikerstroop. Het suikerriet dient als versnapering, maar bij een grooten aanplant heeft men dikwijls eenen persmolen (*wéng*) om suikerstroop (*manisön*) te maken, die men in het Gajōland zelf verkoopt. Zulk een aanplant wordt jarenlang gebruikt; men blijft de nieuw uitspruitende planten oogsten totdat olifanten alles vernielen of andere belangen den eigenaar zijne cultuur doen verwaarloozen.

Vervreemding van ladangs. Vervreemding van ladangs is zeldzaam, maar komt toch, vooral in Gajō Loeös, nu en dan voor. Eene tabakladang wordt door den ontginner, die wegens ziekte of andere redenen haar niet verder bewerken kan, wel verkocht of in mawah-contract, tegen $^1/_2$ der opbrengst aan een ander ter verdere bewerking overgegeven. Ladangs met suikerriet verkoopt men niet en geeft men ook niet geheel in mawah-contract over, maar wel besteedt men, als men zelf verhinderd is, het snijden en persen (*nwéng*) van het riet tegen $^1/_2$ der te verkrijgen manisön aan een ander uit, die daarvoor zijn eigen wéng, buffel en blanga moet gebruiken of die van een ander voor een deel der opbrengst buurt (1). Dit geschiedt vooral tegen de Vastenmaand

(1) Voor het behandelen van eene hoeveelheid suikerriet, welks sap 1 blanga vult, betaalt men gewoonlijk aan huur 2 kal manisön voor den buffel, 1 voor de wéng, 1 voor de ijzeren pot (blanga).

omdat men dan de bereide manisŏn spoedig van de hand kan zetten. Men bewaart de manisŏn in (aarden) *bŏjŏngs*, die met een of ander boomblad gesloten worden of in kleinere aarden vaten.

Manisŏn placht in Gajō Loeŏs 8 aré (gemeten) voor een dollar, in de Laut- en Dŏrŏtstreken 6 aré te doen. De gĕtah heeft ook hier haren alles duurmakenden invloed geoefend, zoodat thans 2 aré in Gajŏ Loeŏs 1 dollar kosten. **Prijzen der suikerstroop.**

Dat men tabakladangs wel, suikerrietladangs niet geheel uit de hand geeft, komt doordien men de tabak niet, het suikerriet wel zonder verlies geruimen tijd aan zichzelf kan overlaten.

Alleen in Sĕrbŏdjadi teelt men gambir (*katjoe*). Men zegt, dat elders in het Gajōland de luchtgesteldheid, met name de hevige winden, deze cultuur verhinderen. Men zaait ze op ladangs; opeenvolgende geslachten kunnen dezelfde ladang hiervoor blijven bezigen, daar de plant den grond niet uitput. In Sĕrbŏdjadi schijnt de katjoe zoo verbreid te zijn, dat zij op eene schoongemaakte ladang van zelve groeit, en de eigenaar heeft alleen den groei te regelen, te zorgen dat de enkele planten ver genoeg uiteen staan om elkander niet te hinderen, daar zij ver over den grond kruipen. De bladeren worden verzameld in *kĕpōq's*, cylindervormige manden met een bodem van gevlochten rotan en eenen wand van boombast en daarin gekookt, doordien men de geheele mand in eenen ketel (*koeali* of *blanga bĕsi*) met kokend water zet. Gaar gekookt wordt de bladerenmassa in het rijstblok gestampt (*toetoe*) en daarna in eene rotanmand (*rimpi*) tusschen houten knijpers (*lantjép*) uitgeperst; het vocht (*gĕtah*) vangt men in lange houten gootvormige bakken (*palōngŏn*) op en hangt het later nog eenen nacht in dunne doeken op om het water eruit te laten druppelen (*saréng*). Zoo is het deeg gereed, dat men nog slechts in de vormen (*rĕmbŏgŏ*) heeft te slaan. Dit geschiedt op zeer primitieve wijze: men neemt cylindervormige stukjes eener bamboegeleding ter hoogte van ± 2 dollars, bezigt eene plank als onderlaag en perst het deeg van boven met de vlakke hand op een doekje recht (*tĕtèh*). De aldus voor den dag komende dollarvormige stukken

Gambircultuur in Sĕrbŏdjadi.

Bereiding der gambir.

worden nog een paar dagen op horden boven een zacht vuur gerookt (*isalé*), zoodat zij dan ook meest donker gekleurd zijn. Gedurende het uitrooken neemt men de stukjes katjoe wanneer zij half droog, maar nog een weinig kneedbaar zijn, nog eens onderhanden om ze met een plankje glad te kloppen (*wat*).

Prijzen der gambir. Vroeger deden in Sĕrbŏdjadi 400 stuks katjoe een dollar; thans is men gelukkig wanneer men er 300 voor krijgt; in Gajō Loeōs vroeger ± 250, thans ± 160. In de Meerstreek komt de gambir zoo goed als niet voor; alleen als geneesmiddel wordt zij daar wel gebruikt; in de Döröt hoofdzakelijk in Linggŏ, waar zij iets goedkooper placht te zijn dan in Gajō Loeōs.

Wildgroeiende koffie. Men vindt bijna overal in het Gajōland in de nabijheid der kampōngs eene soort van koffieheesters, waarvan niemand weet, hoe zij oorspronkelijk daarheen gekomen zijn. Sedert menschenheugenis wordt die koffie (*kawa* of *sĕngkawa*) niet opzettelijk aangeplant, en beschouwt men ze als in het wild groeiend, al zaait en stekt men er wel van voor omheiningen (*pŏgŏr*) van tuinen. De bessen laat men gewoonlijk aan de vogels over, die aldus meteen de verspreiding schijnen te bevorderen. De Gajō's zelve drinken soms een aftreksel van de boven vuur gedroogde bladeren, maar een volksdrank is dit in geenen deele. Alleen in de laatste tijden nemen sommigen, die ontdekt hebben dat men er geld voor krijgen kan, wel kleine hoeveelheden, enkele aré's, bessen naar Soesōh en ook naar de Noordkust mede, waar voor één gantang wel een dollar betaald wordt,

Veefokkerij. Als veefokkers staan de Gajō's niet hoog, lager bijv. dan de Atjèhers, en dat ofschoon het vee hun bij den veldarbeid onmisbaar, als spijze zeer gewild en als handelsartikel zeer voordeelig is.

Buffels. Verreweg het grootste bestanddeel van hunnen veestapel maken de buffels (*kŏrō*) uit. Groote kudden worden in het gebergte in blangterrein onder de hoede van een paar menschen geheel losgelaten. De eenige zorg, die dezen eraan besteden, is het aanleggen van vuren tegen zonsondergang; om die vuren heen verzamelen de

GAJŌSCHE PAARDENHANDELAARS.

buffels zich van zelf om erbij te slapen. Dichterbij de kampōngs verzamelt men ze 's avonds in eigenlijke wōrs, omheinde kralen, en daar worden de beesten gedurende den *moesém bĕroemō*, den tijd waarin het rijstgewas te velde staat, gehoed (*ikōihi*) wanneer zij losloopen, dewijl men anders moeielijkheden met de sawahbezitters krijgen zou. In den tijd, dat het rijstveld ledigstaat, laten sommigen hunne buffels daarop grazen, hetgeen tevens aan de bemesting ten goede komt. Gedurende den veldarbeid houdt men wel eenige beesten in de kampōng, onder de huizen enz.

De voortplanting heeft geheel toevallig, zonder eenigen maatregel tot instandhouding of verbetering van het ras plaats. Castratie wordt door de Gajō's alleen op bokken toegepast, die men vetmesten wil.

Melk (*koeah*) van buffels wordt gaarne gedronken nadat men ze gekookt, lang geroerd en liefst met een weinig zout (*pōa*) vermengd heeft; het melken (*mĕmĕrah*) geschiedt echter niet geregeld. Alleen in groote kralen wordt de *kĕpala* (room) wel eens tot *minjaq sapi* ingekookt en deze soms verkocht. Buffelmelk en minjaq sapi.

Runderen (*lĕmboe*) zijn niet zeer talrijk; men houdt ze dichter bij de kampōngs, daar zij de grovere grassoorten van het gebergte, die de buffels vreten, niet lusten. Melken doet men ze zelden; het vleesch is veel minder geliefkoosd dan dat der buffels. Runderen.

Paarden (*koedō*) worden eveneens dichter bij de nederzettingen gehouden dan buffels. Men vindt ze in de Meerstreek en in Gajō Loeōs, vooral in de eigenlijke Kampōng Loeōs, daarentegen in de Dōrōt en Sĕrbōdjadi slechts bij uitzondering. De Gajō's zelve maken van hunne paarden zoo goed als geen gebruik. Op Vrijdagen pleegt men zich wel op de groote blangs te verzamelen en de paarden, bij wijze van primitieve dressuur, te berijden zonder iets, dat op een zadel gelijkt. Een jong paard bestijgt men voor het eerst in stroomend water om het onder de macht van den ruiter te brengen; biedt het geenen weerstand meer, dan berijdt men het op de blang. Paarden.

Het gebruik der paarden, in plaats van buffels of runderen, bij de grondbewerking (*ngōrō*) is ons reeds bekend. Gebruik der paarden.

In Gajō Loeös legt men bij uitzondering wel eens afstanden te paard af, en bij huwelijksfeesten (*mbah bōi*) zet men den bruidegom wel eens te paard maar men kan niet zeggen, dat het Gajōpaard in zijn eigen land als rijdier fungeert. In dezelfde streek bezigen enkelen het als vrachtdier, echter alleen om den rijstoogst naar huis te dragen (*ntōjōh ròm*), wanneer het veld ver van de kampōng gelegen is.

Handel in paarden. Overigens worden de paarden naar de kust uitgevoerd en daar verkocht aan Atjèhsche liefhebbers, vroeger vooral ook voor den uitvoer naar Penang, waar men deze kleine, sterke en frugale dieren voor de huurrijtuigen gebruikte. Vroeger kochten Karo-Bataks vaak paarden uit Gajō Loeös, om ze ter Oostkust van Soematra weder te verkoopen.

Voedering. In de Lautstreek stalt men de paarden, die men verkoopen wil, eerst gedurende 2—3 maanden en voedert ze dan met gras en gekookte padi (*ròm irĕboes*); in Gajō Loeös vindt men, dat de dieren vet genoeg worden van het voeder, dat zij zelve zoeken, stalt ze nooit en voedert ze met gekookte padi alleen onderweg naar de kust op plaatsen, waar geen gras te vinden is.

Kleinvee en gevogelte. Geiten (*kambéng*) en schapen (*boebiri*) laat men op dag los en brengt ze 's nachts in *kĕpōhs* (hokken) in of bij de kampōng of onder het huis. Uitgevoerd worden geiten alleen uit Gajō Loeös naar de landschappen der Oostkust van Atjèh, en naar Temiang, waar de Atjèhsche peperplanters ze koopen, vooral tegen den tijd hunner kĕndoeri van den peperbloei (*kandoeri boengòng lada*).

Hoenders (*koeréq*) hebben nagenoeg allen; eenden (*étéq*), duiven (*birahpati*) en andere vogels treft men hier en daar aan.

Prijzen van vee en paarden. De prijzen van het vee binnen het Gajōland ondergaan in de laatste jaren nu en dan door het woeden der veepest (*laja-ng-kōrō*) belangrijke schommelingen, maar in het algemeen is het in Gajō Loeös het goedkoopst, het duurst in Sĕrbödjadi en de Meerstreek, terwijl in de Döröt de prijzen tusschen die uitersten het midden houden. Een groote mannetjesbuffel of een onvruchtbaar (*gĕmpōs*) wijfje, kost in Gajō Loeös in normale tijden 35—40 dollar, in de Döröt 40—45, in de Laut 45—50. Runderen zijn iets goedkooper,

GAJŌSCHE PAARDENHANDELAARS.

maar worden niet zooveel verhandeld. Paarden, die bereden kunnen worden en de gewenschte haarkronkels (*poesör, pĕpoesörön*) hebben, gaan tot 40 of 45 dollars. Merries gelden niet meer dan 10—15 dollars. Vee en paarden worden niet verpand; wel verhuurt men, gelijk ons bleek, buffels en runderen voor de grondbewerking (*mĕngōrō*), voor het ploegen (*mĕnòr*) en voor het werk in de suikerrietmolens (*nwéng*). Geiten gaan tot 3 dollar, bokken tot 6, gecastreerde zelfs tot iets hooger; rammen 2—4, vechtrammen soms 10—20, schapen 2 dollars. Hoenders kocht men vroeger 16—20 voor een dollar, maar sedert de waardevermindering van het zilver zijn zij duurder geworden.

De jacht (¹) met honden heeft herten (*akang*), reeën (*giòngön*, in Gajō Loeös *gèòngön*) klipgeiten (*nōang*) en varkens (*babi*) tot object; zulk jagen heet *ngkarō*. De deskundige, die bij een jachtgezelschap niet ontbreken mag, heet *pawang*; hij kent de boschwetenschappen, hij vraagt aan den onzichtbaren heer van woud of blang op de wijze, die wij bij de bespreking van den ladangaanleg (bladz. 351) leerden kennen, vergunning tot de jacht, hij is in den regel de eigenaar der jachthonden (*asoe pĕngkarō*), waarvan één soms met eenen buffel betaald wordt. Wie het opgejaagde hert of ree het eerst met zijne lans of slagwapen treft, heeft recht op de achterdeelen [*imoel, oeki* (²)] van het gedoode dier; de pawang krijgt den ruggegraat (*batang rél*) met het bijbehoorende vleesch; de rest wordt gelijkelijk verdeeld. De jacht op herten, reeën enz.

Degeen, die met zijn slagwapen het jachtdier dwars over zijne lengte treft (*nĕngkah lintang*) geldt als ongeluksvogel; om de slechte gevolgen zijner dwaling af te wenden, moet hij zijn wapen voor eenige avonden aan den pawang overgeven, om er de rijst mede te roeren, die tot voeder voor den jachthond bestemd is. Onderweg mag de jager zijne lans niet dwars op de door hem gevolgde richting dragen; dan vlucht het wild weg. Jagers-bijgeloof.

(¹) Zie in het algemeen bladz. 57.

(²) *Oeki* is eigenlijk staart en beteekent hier het staartstuk, de billen. *Akoe si bĕroeki*, zegt de gelukkige jager.

De jagers mogen voorts, evenals menschen, die ten strijde trekken, niet bluffen of zwetsen (*patjah*), want dan wordt men gestraft met eene vruchtelooze jacht.

Varkens jaagt men alleen om ze onschadelijk te maken.

Reeën en varkens worden ook met behulp van netten (*bĕbalōt*, in Gajō Loeös *poeköt*) gevangen, waarheen men ze opdrijft; herten met strikken (*aréng*) van rotan.

Tijgerjacht en vangst.

Tijgers (*koelō*) durft men in het woud niet opzoeken; alleen wanneer er een zich in de buurt eener kampōng ophoudt, tracht men hem met velen te omsingelen (*roempaq*) en met lansen af te maken. Een deel der ruimte wordt gewoonlijk met rotanstrikken afgezet; daarheen tracht men den tijger te drijven. Men vangt en doodt tijgers ook in vallen (*pĕndjörō*), met valblokken (*gĕgòng*, in Gajō Loeös *djĕrgòng*), met *rangkap* genaamde instrumenten, waarbij de tijger, wanneer hij het aas grijpt, onder eene reeks van boomstammen bedolven wordt, met de *blantéq*, d. i. eenen boomstam, waaraan een paar réntjōngs zóó bevestigd zijn, dat zij den tijger, op wien de stam veerend aankomt, treffen, met de *tangél*, een haak als van eenen hengel, die met aas voorzien aan een zwaren boomstam bevestigd wordt; met de *pĕmoerös*, geladen donderbus, die afgaat bij de aanraking van het aas.

Olifanten.

Olifanten jagen (*nōndōng gadjah*) de specialiteiten, die men *panglimō gadjah* noemt, met lansen; de gewone boschpawangs leggen strikken (*lĕlawah*) op de paden dezer dieren, die, wanneer zij erin trappen, den val veroorzaken van een zwaar stuk hout, dat met een gescherpten bamboe of een ijzeren punt voorzien is; dit wordt zóó gericht, dat het den olifant in den rug treft. Dit instrument, dat *gĕdabōhön* heet, wordt vooral ook voor het dooden van rhinocerossen gebezigd.

Vogeljacht.

Verschillende eetbare vogels doodt of vangt men met het blaasroer (*lĕlöp*), lijm (*gĕtah*), paardeharen strikken (*djaréng*) of strikken van draad (*djangki*), die men aan den ingang van vogelnesten spant, klepkooien (*pĕndjörō*), netten (*poeköt*), veerende instrumenten, die *gĕdaup* en *òntang* genoemd worden, een werpnet (*djau*), dat men bij

fakkellicht gebruikt en over de door het licht verblinde vogels heenwerpt, een treknet (*katér*).

Over de vischvangst werd bij de bespreking van de eigenaardigheden der Meerstreek (bladz. 143 vv.) het noodige gezegd. Vischvangst.

Vroeger zou in de Boven-Djambō Ajé (Djĕmèr) wel goud uit de rivier gewonnen zijn, of althans van dat gebied uit in de Gĕmbòjah, eene bronrivier van de Meulabōh (Kroeĕng Inòng), van welker goudrijkdom sommigen wonderen verhalen; thans bestaat hiervan slechts eene onbetrouwbare herinnering. In Boven-Gajō Loeös houdt echter de bevolking zich met goudwassching (*bĕrindang*, naar de *indang* genaamde houten min of meer kegelvormige kommen, waarin gewasschen wordt) bezig in de Sangér en de Palòq, voorts in Goempang, aan de Boven-Alas-rivier, en af en toe oefent men dat bedrijf ook uit in de Beneden-Padangrivier, stroomafwaarts van de monding der Wöih Krōh. In de Padangrivier liggen de vindplaatsen ver van de kampōngs (Lĕmpĕlam enz.) en wordt daarom goud alleen door mannen gewasschen; in de Kampōng Loeös (vooral Pĕnampakan, Pĕnggalangan, Boekét, Koetö Lintang) nemen beide geslachten er deel aan: mannen in de moesém loeös blang, vrouwen, met name oudere weduwen, het geheele jaar door. Het goudwasschen.

Een winstgevend bedrijf is het *bĕrindang* niet, maar men bedenke, dat het uitgeoefend wordt door menschen, die anders in den daarvoor gebruikten tijd niets zouden doen. Afgezien van enkele geluksvogels, die wel eens een stukje gedegen goud onder in de *bròq* (klapperdop), waarin de laatste schifting plaats heeft, aantreffen, worden resultaten ter waarde van 1 koepang ($^1/_{16}$ dollar) per dag niet zoo gering geacht, dat de wasschers den arbeid daarom opgeven, en met $^1/_2$ dollar acht men zich bijzonder goed beloond.

Men gelooft, dat voor menschen met een slecht hart bij dit bedrijf niets te behalen valt, terwijl het bezit van geheimzinnige ilmoe's tot verhooging van de opbrengst strekken kan. Verder verzuimt men hier evenmin als bij de ladangontginning en bij de jacht de noodige maatregelen om de gunst van de heeren der plaats te winnen. Bijgeloof der goudwasschers.

Hunne namen zijn *Sidang Tĕtap* ([1]), *Sidang Moe'min, Sidang Salèh, Sidang Salihin* ([2]). Dit viertal is een der vele, die in de populair-Mohammedaansche mystiek van dezen Archipel ([3]) zulk eene belangrijke plaats innemen, en de Gajō's zelve brengen ze in verband met de vier elementen (*nasir* ([4]) *si òpat*), waaruit alles geschapen is: *tanòh, wōih, rara, koejoe*, aarde, water, vuur, wind of lucht. Voor de geheimzinnige heeren van het rivierzand legt men onder het vragen van hunne vergunning tot den arbeid in hun gebied aan den oever een huldeblijk neer in den vorm van eenen schotel van de op geene groote kĕndoeri ontbrekende ongepeld gepofte rijst (*bĕrtéh*) met het daarbij behoorende gekookte ei, en verder eene sirihpruim (*sĕlĕnsōng*). Een grooter gezelschap van goudwasschers houdt bovendien wel eene kĕndoeri, waarbij een witte haan of zelfs een bok geslacht wordt.

Waarde van het goud.

Als goudgewicht bezigt men gepelde rijstkorrels (*anaq òròs*), verder de vroeger gangbare zilveren munten boesōq en koepang (± 2 boesōqs), die wij beneden nader bespreken, en eindelijk de Spaansche dollar.

Een gewicht aan goud van 40 rijstkorrels, d. i. ± van één boesōq, heet een *mas* en geldt thans in zilver 1 dollar.

Een gewicht aan goud van 80 rijstkorrels, d. i. ± van één koepang, geldt thans in zilver 2 dollars.

Een gewicht aan goud van 8 koepangs heet één *tōil* en geldt thans in zilver 16 dollars.

Een gewicht aan goud van 2 dollars heet één *boengkōl* en geldt thans in zilver 64 dollars.

Zoo is dus thans de waarde van 1 dollar met één mas stofgoud gelijk, terwijl men oudtijds ook in het Gajōland 4 mas met 1 dollar gelijkstelde, gelijk in Atjèh 4 gemunte gouden dĕrhams, die ook mas genoemd werden.

([1]) Bij dezen naam, die op vastheid en onwrikbaarheid wijst, denkt men aan den aardbodem.

([2]) De laatste drie namen zijn in dit verband vrij zinloos, daar zij respectievelijk beteekenen: Geloovige, Vrome (enkelv.) en Vromen (meerv.).

([3]) Zie daarover *De Atjèhers*, II: 11 en vv., over de viertallen bladz. 12.

([4]) Van het Arabische meervoud *ʿanāsir*, elementen.

Nu spreekt men bij prijsbepalingen nog wel van de mas als onderdeel ($^1/_4$) van den dollar, terwijl men in een ander verband de mas als een vast bedrag in goud (ter waarde thans van 1 dollar in zilver) bedoelt. Men moet dus bij de Gajō's altijd weten, of zij met mas de zilveren of de gouden mas bedoelen, evenzeer als de tŏil goud, die men voor zijne waarde van 16 dollars zilver niet eens altijd koopen kan, geheel iets anders is dan de traditioneele tŏil van 4 of 5 dollars, waarin men boetebedragen of huwelijksgiften uitdrukt.

De vermeerderde waarde van het goud zal wel de voornaamste oorzaak zijn van de tegenwoordige schaarschheid van dit edele metaal in het Gajōland, al is het waar, dat de goudwasscherij door het mannelijke deel der bevolking bijna niet meer wordt uitgeoefend, sedert deze zooveel meer geld verdient met het gĕtah-zoeken. Ook vroeger voorzag toch het Gajōland niet in zijne eigene behoefte aan goud, maar kochten de Gajō's stofgoud van de Atjèhers ter Westkust; men sprak van goud van Boengŏ Tali (Boengòng Talòĕ), hetwelk uit de Boven-Kroeĕng Tjoet (zijrivier van de Seunagan) gewonnen werd, van het goud van Tadoe, van Beutōng en van Wòjla.

Ook van de Karo-Bataks verkreeg men in vroegeren tijd wel eenig goud tegen paarden, die men derwaarts uitvoerde.

Overigens worden in het Gajōland geene mineralen gewonnen behalve het ons reeds (bladz. 211—2) bekende zout van Landé (*pōa Landé*), dat voor de nederzettingen in het kĕdjoerōnschap Linggö een gebrekkig surrogaat voor het van de kust ingevoerde zout vormt. Het water, dat op een moerassig gedeelte van den bodem niet ver van den rechteroever der onbeduidende Aroel Landé zacht borrelend uit den grond komt en dat men daar voor het gebruik uit eenen gegraven put haalt, levert door uitkoking dat Landézout. Dit gedeelte wordt door vrouwen geëxploiteerd en heet *lantjang bōnōn*, de vrouwenkeet, terwijl op eenigen afstand eene *lantjang rawan*, mannenkeet zich bevindt. Men legt in aarden ovens (*gĕnoerōn*) groote vuren aan en kookt daarop in ijzeren potten (*blanga bĕsi*) het water uit, telkens wanneer het droog wordt, nieuw water bijgietend (*sōjōng*). Ten slotte wordt het uitkooksel gefiltreerd (*saréng*) in een soort van

Het zoutkoken in Landé.

trechter (*saröq*) van pinangbladscheede, welks onderste opening met *idjöq* (arènvezels) gestopt is. Het vocht, dat eruit sijpelt, heet *rënggajöng* en wordt opnieuw in de blanga bĕsi uitgekookt. Die rënggajōng geldt bij Gajō's, Atjèhers en Alassers als een probaat geneesmiddel tegen kropgezwellen (*pògèng*). Liefst drinkt men het vermengd met het sap der *tròng prèt* of *prat* (bladz. 66) eene terongsoort, welker pitten bij aanraking jeukte veroorzaken; ook wrijft men de oppervlakte van het gezwel er mede in. De Gajō's beweren zelfs, dat lieden, die aan kropgezwel lijden, wanneer zij zich gedurende een paar maanden met het uitkoken van Landézout bezig houden, verbetering bespeuren.

Middel tegen kropgezwel. Kropgezwellen komen in het Djĕmèrgebied in 't geheel niet voor, elders sporadisch, veel in Batjang (Gajō Loeōs). Ook hier schrijven sommigen de ziekte toe aan het gebruik van drinkwater, waarin een zekere soort van planten groeien. Berucht voor zijne veelvuldige groote kropgezwellen is Beutōng, ter Westkust van Atjèh, en derwaarts plachten de Gajō's dan ook veel *rënggajöng* te slijten.

Boschproducten. De meeste boschproducten worden door de Gajō's alleen voor eigen gebruik verzameld, al koopt de een van den ander wel eens wat bouwmateriaal, brandhout, bamboe en rotan voor huizen en omheiningen. Voor uitvoer verzamelt men alleen op sommige plaatsen rotan en damar, en, vooral in de laatste jaren, gĕtah overal waar men ze vinden kan.

Rotansoorten. De gewone rotansoorten zijn: *öwé* of *wé pĕdéh* of *w. lilén*, zeer goed als bindrotan; *w. djĕrnang*, *w. lama*, *w. poekōh* of *koekōh*, *w. rés*, *w. nanga*, *w. sĕnsém* of *sĕnséng* (gebruikt voor het hechten van atap) *w. sidōm*, *w. kètòl*, *w. radang*, *w. silah*, *w. oedang*, *w. bĕnang*.

Rotan weinig uitgevoerd. De voor uitvoer geschikte soort *wé sĕgō* vindt men slechts in de bosschen om en bij de bronrivieren der Simpang Kanan; uit verschillende deelen van het Gajōland gaan lieden naar Tampōr, Bōnén, Lĕstèn enz. om die rotan te verzamelen en ze dan dadelijk ten verkoop naar Tĕmiang te brengen of, van Bōnén uit, de rivier af naar Peureulaʾ, of van het woud der Boven-Bajanrivier naar Bajan.

In diezelfde bosschen verzamelde men vroeger ook veel damar, thans nog slechts voor eigen gebruik ter verlichting. Damar.

De gĕtahwinning is in de laatste jaren bij de meeste Gajō's, vooral van Gajō Loeŏs en Sĕrbŏdjadi uit, geliefkoosd wegens de groote winsten, die zij in korten tijd afwerpt. Men kan zelfs zeggen, dat dit bedrijf een enormen en lang niet gunstigen invloed op de economische toestanden in het Gajōland heeft uitgeoefend, te meer daar in afzienbaren tijd nergens in den omtrek meer een gĕtahboom te vinden zal zijn. Men verzamelt het product op de meest ruwe en rockelooze wijze en neemt geen enkelen maatregel om de algeheele uitroeiing der boomen te voorkomen. Gĕtah. Economische gevolgen der gĕtahkoorts.

Sedert belangrijke geldbedragen door den gĕtahhandel in het Gajōland kwamen, is de waarde van het geld daar zeer gedaald. Dobbelarij en andere vormen van geldverspilling namen toe; de gewone middelen van bestaan, zooals de cultuur van tabak, suikerriet, ja soms zelfs de rijstbouw worden meer en meer verwaarloosd, zoodat alle dagelijksche levensbehoeften voortdurend in prijs stijgen. Bezadigde Gajō's van zekeren leeftijd achten de gĕtah voor hun land even weinig zegenrijk als menig Transvaler het goud voor Zuid-Afrika.

Vermoeiend is vaak het zoeken naar de gewenschte boomen, en zwaar is ook de arbeid van het kappen en ringen. Met uitzondering van vier soorten worden al de gĕtahboomen vóór het aftappen omgehouwen.

De namen der voornaamste gĕtahsoorten luiden bij de Gajō's, ongeveer in de volgorde hunner handelswaarde, aldus: *majang* of *majang pĕdéh, sòndèq, rambŏng, rambŏng oejŏt, goerép boer, majang töbŏn, m. nangka, m. pĕrtja, m. roedjŏ, m. kapoer, sĕrkat, kōrō djalang.* Gĕtahsoorten.

Al deze soorten, behalve de rambŏng's, de goerép boer en de kōrō djalang, worden eenigszins platgetreden en, al of niet met behulp van warm water, opgerold en met het vocht van eene of andere soort van boombast, bijv. den tingkŏm, ingewreven om er de gewenschte roode kleur aan te geven (*gri* of *tĕlap*).

Het behoeft nauwelijks vermeld te worden, dat ook de Gajō's gaarne minderwaardige soorten met duurdere vermengen; soms pogen zij zelfs hunne afnemers te bedriegen door zand of steenen in het binnenste der gĕtahrol te steken.

Alle Gajō's landbouwers.

Wanneer wij van de ambachten en bedrijven der Gajō's spreken, dan moet steeds bedacht worden, dat elke normale Gajō in de eerste en voornaamste plaats boer, padiplanter is. Het ambt van den rödjö of van den imöm, de functie van godsdienstonderwijzer (*tĕngkoe*) of van goeroe prang zoowel als het ambacht van den ijzer- of goudsmid zijn bijbaantjes. Nog meer dan in Atjèh treedt de landbouw, der verzorging der sawahs, hier voor allen op den voorgrond. Wie geld verdient en het niet verkwist, besteedt het aan vermeerdering van zijne oemö's (rijstvelden) door inpandneming of ontginning, en aan aankoop van buffels. De werkende handen vindt hij in zijn allengs door geboorten of adoptie toenemend eigen gezin, onder de ongetrouwde jongelui zijner familie in den wijderen zin des woords, die bijv. in mawah-contract een stuk bewerken, of wel hij vult ze aan door aankoop van Bataksche slaven of door het huren van tijdelijk beschikbare werkkrachten. Het houden van vele buffels vereischt bijna geen toezicht.

Andere ambachten of bedrijven bijzaak.

Ongetrouwde mannen bezitten nog geene sawahs en kunnen dus, wanneer hunne werkkracht voor de bearbeiding der sawahs van hunnen vader of grootvader tijdelijk gemist kan worden, handelsreizen naar de kust ondernemen of zich aan ladangarbeid, het zoeken van boschproducten en dergelijken wijden. Getrouwde mannen doen dat, wanneer anderen hunne plaats tehuis zoolang kunnen innemen. Het is dan echter omdat de landbouw hun vrijen tijd overlaat en evenzoo is het met hen, die zich met een of ander speciaal ambacht bezighouden. Zij doen dit dus uit den aard der zaak het meest gedurende de moesém loeös blang en staken dien arbeid weder, wanneer het veld op omwerking wacht.

Gaan wij dan de voornaamste ambachten na, welke door mannen worden uitgeoefend.

De smid (*pandé běsi*) krijgt al zijne instrumenten: den hamer (*toekōl*,) de tangen en nijptangen (*sěněpét* of *pěnjěpét*, *gatjép*, *gěroedoe*), het aambeeld (*landasōn*) van de kust; alleen de houten blaasbalg (*poepoetōn*) maakt hijzelf. Hij vervaardigt de grovere soorten van landbouwwerktuigen en wapens: *mata-n-nōngōl* = ploegscharen, *tjangkōl* of *djělbang* = patjoel, *pěti* = spade, *rimōs* en *tjěkèh*, soorten van dissel, *sōdōp*, gras- en padimessen, *parang* en *gědoebang*, kapmessen, *mōndōq*, een scherp mes om bijv. tabak te kerven, *lòpah*, de gewone piso raoet, *amanrěmoe* of *samarěmoe*, het groote blanke wapen der Gajō's, *roedōs*, eene klewangsoort, *loedjoe alang*, eene verkorte soort van sikin panjang, enkele malen ook *réntjōngs*, de bekende Atjèhsche dolken. Panggōr, verder ook Pòrang en Rěrōbō Tōa (alle in Gajō Loeōs) zijn eenigszins bekend om hunne smederijen. In de Laut en Dōrōt worden bijna uitsluitend landbouwwerktuigen en huisgereedschap, geene wapens gesmeed. IJzersmeden.

De goud- en zilversmeden (*pandé mas*) betrekken hunne werktuigen vaak van de kust, maar hunne toekōl, hunne sěněpét, fijnere beitels (*pat*), hunne *landasōn* kunnen Gajōsche ijzersmeden ook maken, en hunne blaasbalgen (*pěněmboes*) maken zij zelf. Zij vervaardigen nagenoeg alle lijfsieraden der Gajōsche mannen en vrouwen, verder sommige der voorwerpen, waarin men sirihbenoodigheden bewaart, en sommige aan wapenheften en scheeden aangebrachte versieringen, alles van *soeasah* ($^1/_3$ of $^2/_5$ goud en $^2/_3$ of $^3/_5$ gesmolten koperen munten), zilver of koper ([1]). Goud- en zilversmeden.

De *kětoemboe's* (potjes voor pinang, kònjèl of tabak) en *krōndōms* (kalkpotjes) worden van koper gegoten (*toeang*) of van zilver geslagen (*těpa*), soms met opgelegde stukjes soeasah. De *baroe's* of *bahroe's* (eikelvormige voorwerpen) en de *tjòlèqs* (oorpeuters enz.), die aan den sirihdoek plegen te hangen, zijn van geslagen koper, zilver of soeasah; dit geldt ook van de vingerringen: *sěnsém běrmata*, *s. soesōn*

([1]) Een aantal dergelijke zaken, die door de colonne VAN DAALEN in 1901 in het Gajōland verzameld werden en zich thans in het Museum van het Batav. Genootschap bevinden, zijn genoemd in den meermalen aangehaalden *Inventaris*, vooral n°s 36—77.

of *bělělět* (spiraalvormig), *s. běramboer*, *s. giléq*, *s. blah kramběl* of *s. gěnta* (door bruid en bruigom aan de duimen gedragen), *s. pantjarògam* (waarin goud, zilver, koper, ijzer, lood enz. dooreengemengd zijn en die als geneesmiddel gedragen wordt) *s. patah pakoe* (zes- of achthoekig).

De *soebangs* (oorknoppen), alle ongeveer van hetzelfde model, zijn van zilver met soeasah-beslag of van soeasah en worden door de vrouwen gedragen van het huwelijk tot de eerste bevalling. Na die bevalling is het dragen van soebangs pantang en jonge meisjes mogen alleen van hout vervaardigde soebangs (¹) (*s. sěntèwan* of *s. poetéh*) dragen.

De door getrouwde vrouwen, zelden door meisjes gedragen chignons (*tjěmara*) zijn van driehoekige, zilveren of soeasah versiersels (*lělajang*) en even zulke met kettinkjes daaraan bevestigde kegeltjes (*tampōq-n-tjěmara*) voorzien; ook deze maakt de Gajōsche pandé. Verder verschillende soorten van armbanden: de *glang iòq* (de geledingen doen aan die eener rups = *iòq* denken) van koper of zilver, *g. poentoe*, soms ook als *ikōl* (bovenarmband) gedragen, plat en hoekig, *g. kroentjōng*, holle gebroken armband met belletjes erin, *g. běrapét*, *g. boelōt*, alle van zilver, geel- of roodkoper; *tòpòng*, d. i. polskettinkjes, die men alleen rechts, gelijk de glangs gewoonlijk alleen links draagt; *tjapéng* van zilver, met soeasah versierd om de schaamdeelen van jonge meisjes te bedekken; *tanggang birahmani*, zilveren met gomlak opgevulde voorwerpjes, die men tot een halsband (*tanggang*) aaneenrijgt, soms afgewisseld met schelpdiertjes (*krang*, *tòngkòp*) die naar het heet dienen om de sěmangat, welke bij het schrikken vlucht, daarin terug te lokken, dus afweermiddelen tegen schrik; *kawét* of *kantjéng*, haak of slot om een halsketting (*bělěgòng*) van ingevoerde glaskralen (*tawér*) te sluiten; buikgordels (*gěndét*) voor jongens, die echter door bruiden om het voorhoofd gebonden worden.

(¹) De gehuwde, nog kinderlooze vrouw, die hare soeasah-oorknoppen een oogenblik aflegt, mag ze niet door zulke meisjessoebangs vervangen, maar steekt zoolang knoppen van opgerolde boombladeren in de oorlellen; deze noemt men *soebang kěrětan*, omdat men de kěrětanbiezen er veelal voor gebruikt.

Dit zijn de voornaamste zaken, die de Gajōsche *pandé mas* kan leveren; de vormen en de versieringen zijn meest uit Atjèh ontleend, maar in het Gajōland is men gewoonlijk eene mode ten achteren, zoodat men er de modellen vindt, die Atjèhers zich uit vroegere dagen herinneren. De beste goudsmeden zijn in Kĕnawat (Laut Tawar). Het zilver, dat men hun ter bewerking geeft, bestaat uit dollars of oude voorwerpen, die eenmaal van dollars gemaakt werden; het goud uit stofgoud of oude voorwerpen, die daarvan gemaakt zijn. Het loon bedraagt voor zaken, waaraan veel te versieren valt, de volle waarde van het te verwerken metaal, voor andere de helft of minder.

Buskruitmengers.

De vervaardigers van buskruit heeten niet *pandé* of *oetōs* (baas), maar *goeroe*, evenals de medicijnmeester (*goeroe-n-oewaq* of *waq*), de kenner van de gunstige tijdstippen voor het oorlogvoeren (*goeroe prang*) en de leiders van sommige spelen (*goeroe saman*, *goeroe didòng* en *goeroe goeōl*). *Goeroe njabōng* (1) *oebōt* heet hij, die uit salpeter [*sirō* (2)], houtskool (*arang*) en zwavel (*tanòh tjĕmpōgō*) kruit weet te bereiden. Men beschouwt de Alassers en de Karo-Bataks als kundiger in de bereiding van kruit dan de Gajō's, en Pĕnggalangan, de dichtst naar het Alasland gelegen kampōng van Gajō Loeōs, geniet eene zekere vermaardheid voor haar fabrikaat. In de Meerstreek vindt men de bedoelde goeroe's in verschillende kampōngs.

Salpeter wint men door filtratie en uitkoking uit den met allerlei faecaliën doorweekten grond onder oude huizen (3); de houtskool van de gewenschte fijne soort krijgt men bijv. van *kajoe abang-abang*, *sĕloepéq*, *gloendi*. Zwavel halen de bewoners van Gajō Loeōs uit het gebergte van Lĕstèn of boven Kala Mĕrpoengō op den weg naar het Alasland; die der Meerstreek en der Dōrōt uit het gebergte bij

(1) Dit woord, dat eigenlijk het aanhitsen van vechthanen beteekent, wordt, evenals elders *adoe*, ook van het dooreenmengen van verschillende zaken gebezigd.

(2) Het Atjèhsche *sira*, zout. In Atjèh noemt men de salpeter Egyptisch zout, *sira meusé*.

(3) De ruimte onder den huisvloer noemt men in de Meerstreek *klètèn*, in Gajō Loeōs *trèlèn*.

Tèlòng. Men mengt vier deelen salpeter op één deel kool en één deel zwavel, en verkrijgt door dit te stampen, uit te dampen en in de zon te droogen, een buskruit, dat men door veelvuldig droogen ongeveer een jaar in bruikbaren toestand kan houden. De prijs is $1^1/_2$—2 kal voor een dollar.

Bouwmeesters. De architect (*oetōs-n-oemah*) werkte vroeger tegen een loon van ongeveer 10 dollars per roeang (vak) van het door hem gebouwde huis, behalve den kost gedurende de 4—6 maanden, die hij voor zijn arbeid noodig had. Daarvoor kapte en bewerkte hij het materiaal in het bosch en legde hij aan alles, nadat het naar de kampōng gesleept was, met den beitel de laatste hand. Sedert de recente belangrijke daling der waarde van het geld in het Gajōland worden de ouderwetsche huizen met sĕrambi's en toebehooren niet veel meer gemaakt, en verlangt een oetōs voor een huis van 5—6 roeangs wel 150 dollars aan geld.

Houtsnijkunst. Houtsnijders (*oetōs noekér*) zijn betrekkelijk zeldzaam. Sommige balken en planken, huistrappen en deuren, enz. worden door hen bewerkt. Versiering van kleinere voorwerpen van hout, bamboe en hoorn met daarin gesnedene figuren is eene meer algemeen verbreide kunst. De motieven, die bij het borduren van figuren op effen stoffen dienen en welke men, zoover mogelijk, ook in geweven kleederen tracht aan te brengen, vindt men meerendeels, naar het materiaal eenigszins gewijzigd, in het houtsnijwerk en ook aan de gouden en zilveren voorwerpen terug.

Naaien en borduren. Eene onder de Gajōsche mannen zeer verbreide vaardigheid, die wel eens tegen loon maar niet als een eigen ambacht beoefend wordt, is het *mĕndjöil*, waaronder men zoowel het naaien van broeken (*sĕroeöl*) of badjoe's verstaat als het met behulp van de *soeri* ([1]), als het ware een miniatuurweeftoestel, om de tot een rolletje opgerolde breedtezoomen van een omslagdoek of lendenkleed of om de

([1]) Zie N°. 104 van den boven bladz. 311 geciteerden *Inventaris*.

vier randen van een hoofddoek aanbrengen van een boordsel ([1]) (*kriöl*) van zilverdraad (*kasap*), of ook het met zulk draad of met wit garen borduren van figuren (*mĕndjöit boengō*) op het zwarte goed, dat in Atjèh wordt ingevoerd ([1]).

In de borduurkunst, die nooit door vrouwen beoefend wordt, hebben sommigen het ver gebracht. De fraaie, zelden geheel symmetrische figuren worden eerst met kalk, in sap van suikerriet of lombokbladeren opgelost, op het doek geteekend (*nloekés*) en over die lijnen heen met den gewonen of ook met den kettingsteek gewerkt.

Andere vaardigheden der mannen kwamen reeds ter sprake of verdienen geene afzonderlijke vermelding.

Vrouwenbedrijven. De vrouwen beoefenen voornamelijk drie kundigheden, die behalve tot vermeerdering van eigen huisraad en kleeding, ook tot de inkomsten van het gezin kunnen bijdragen.

De weefkunst Vooreerst de weefkunst (*bĕrtĕnoen*) met het daarbij behoorende garenspinnen (*nganléh*). Vroeger sponnen de vrouwen in Gajō Loeös van eigen kapas garen, dat zij met indigo ([2]) (*tanè* heet de uit indigo, kalk, peper en *lĕngkoeös* bereide verfstof) blauwzwart verfden (*nĕlap* of *nanè*). Wanneer de door eene vrouw bereide indigo geene fraaie kleur schijnt te willen geven, dan is dit een *intèn*, een voorteeken, dat aan een van hare bloed- of aanverwanten een ongeluk overkomen zal. Behalve het witte en zwarte garen, gebruikten zij ook rood, maar deze kleur werd met *lĕngkoedoe* (bĕngkoedoe) meest door de Alassers, hoewel soms ook door de Gajō's zelve aangebracht ([3]). In de latere jaren voert men Europeesch garen van de drie kleuren, die men van ouds gebruikte, in het Gajōland in, het *nganléh* bepaalt zich thans tot het ineendraaien van twee draden, terwijl het verwen,

---

([1]) Zie N°s 9—11 van den *Inventaris*.

([2]) De indigoplant heet in Gajō Loeös *toeski*; eene andere kruipplant, welker bladeren ook voor het blauwzwart verwen dienen, heet *djĕpal*.

([3]) Zulk roodverwen heette *noebör* (*toebör*), en het garen, dat de Alassers wit van de Gajō's zelve of van de Karo-Bataks kochten, kwam daarna rood als *bĕnang Alas* in het Gajōland terug. In de Meerstreek en de Döröt noemde men het inheemsche garen *bĕnang Alas*.

vooral met indigo, nog toepassing vindt op het voor *ōpōh kiō* bestemde garen en voor het *mĕnikòt*, het ikatten ([1]). Dit laatste bestaat in het op gelijke afstanden afbinden van eene streng garen van geringe dikte, hetzij met *bĕldōm*, eene soort van biezen, hetzij met bladeren der *kōpōr* of *kòpòr*, eene struik, die in het oerwoud groeit, en doopt het aldus geïkatte garen in het indigobad. Heeft het de gewenschte afwisseling der witte en zwartblauwe kleuren verkregen, dan noemt men het garen *pĕtéq*.

Het ikatten.

Men gebruikt pĕtéq bij de meeste weefsels, maar patronen, waarin bijzonder veel pĕtéq voorkomt, heeten *ōmōt*.

Het ingevoerde garen noemt men in de Meerstreek *bĕnang Tjinō* (Chineesch), in Gajō Loeōs *bĕnang Poelō* (van Poelō Pinang).

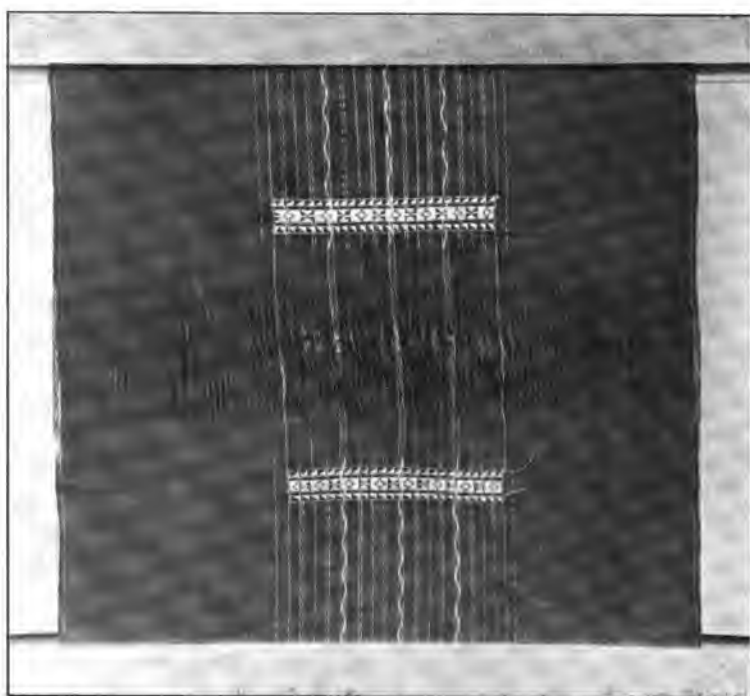
De weeftoestel.

De Gajōsche weeftoestel ([2]) (*tĕnōn*) komt in alle hoofdzaken met den Atjèhschen overeen; alleen de *soeri*, de kam, die tusschen hare tanden de enkele draden zijde van de ketting van een Atjèhsch weefsel uiteenhoudt, ontbreekt bij het Gajōsche en geldt bij de grovere dubbele garendraden als overbodig.

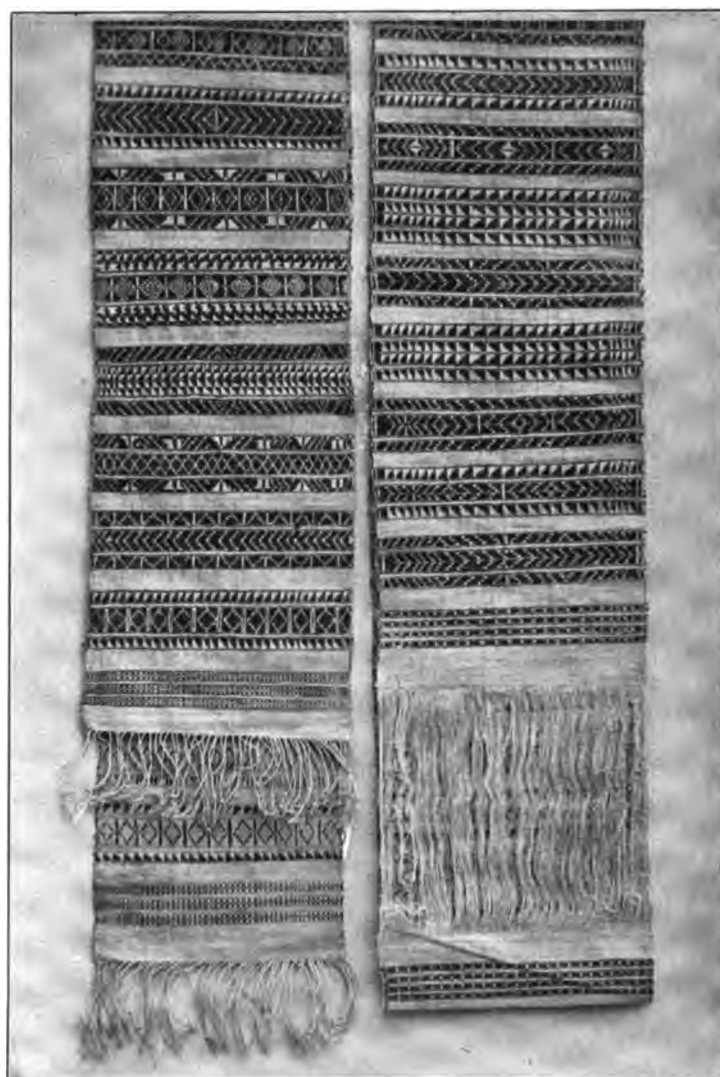
Vele, doch lang niet alle Gajōsche vrouwen kunnen weven; de

([1]) Men zie G. P. Rouffaer, *Over Ikats, Tjinde's, Patola's en Chiné's*, ('s Gravenhage, 1902), bladz. 2 vv. In de door Majoor Van Daalen bijeengebrachte verzameling vindt men zoowel geikat garen, dat nog niet in het indigobad is geweest, als voor het gebruik gereede pĕtéq en doeken, die met pĕtéq geweven zijn. Zie *Inventaris*, N°s. 2, 3, 95 en 111. Voor den inslag wordt in het Gajōland de pĕtéq niet gebruikt

([2]) In de verzameling Van Daalen zijn twee weeftoestellen met begonnen doeken, zie *Inventaris*, N°s. 108 en 109. Tegen den rug der weefster drukt de houten *tjĕdōh*, die met de *tali tampar* aan beide uiteinden verbonden is met de uiteinden der *ampōn*, om welke het reeds afgeweven gedeelte heengewonden wordt. De *dirén* of *dérén* (ketting), die aan ééne zijde om de ampōn gerold zit, wordt aan de andere zijde door de *krékél* bijeengehouden; om deze laatste zit iedere draad ééns heengeslagen. Om de ketting in de lengte te spannen wordt ze in haar geheel om eene plank of lat, de *andèn*, heen gespannen, die gedurende het weven aan eene vaste plank van het huis bevestigd wordt. Verder worden de kettingdraden om den ander door de *karap*, d. i. eenen om eenen *kajoe-n-karap* genoemden stok gewonden draad heengestoken, zoodat de weefster met dien lat telkens de helft der kettingdraden kan optillen. De *tĕpang*, d. i. een bladsteel (*parés*) van arèn, die aan beide zijden met naalden bevestigd wordt, spant de ketting in de breedte. De inslag, *pakan*, wordt tot eene spoel, *sĕkli*, gewonden, en telkens met de *blidō*, lade, aangeklopt. Een stok, *gĕgoerilōn*, dient om boven de karap de draden glad te strijken. De afgeweven kain keert om zoo te zeggen in zichzelve weder; het weefsel komt aan beide zijden in hetzelfde stuk ketting zonder inslag terug, dat ten slotte doorgesneden wordt.

ŌPŌH PAWAQ (LENDENKLEED).
Lengte (zonder de kettingdraden) 1.70, breedte 0.86 meter.

KĔTAWAQ'S (VROUWENGORDELS).
De linker: lengte (zonder de kettingdraden) 1.72, breedte 0.245 meter.
De rechter: lengte (zonder de kettingdraden) 1.66, breedte 0.24 meter.

meeste in Gajō Loeōs, waar men de eigen weefsels nog meer gebruikt dan in de Laut of in de Döröt.

Kleeding der vrouwen.

De gewone kleeding der vrouwen bestaat uit het lendenkleed, *ōpōh pawaq* (¹), en daaroverheen om het middel een breeden geweven gordel, *kĕtawaq*, die met eenen daaromheen geslagen band vastgehouden wordt; een *badjoe*, bijna altijd van het in Atjèh zoo bekende zwarte goed (*ōpōh itōm*), al of niet met borduursel van wit garen of kasap voorzien, en dan vaak nog eenen schouder- of omslagdoek, *ōpōh oelōs*. De in Atjèh door alle vrouwen gedragen broek heeft in het Gajōland nog geenen ingang kunnen vinden. De weefsters maken alleen de *ōpōh pawaq*, *kĕtawaq* en *ōpōh oelōs*; voor de laatste bezigt men thans meestal zwarte stof, maar bij gelegenheden dragen, vooral in Gajō Loeōs, de vrouwen nog zelfgeweven *ōpōh kiō* en *ōpōh ōmōt* (²) als omslagdoeken.

Kleeding der mannen.

Voor de mannenkleeding levert de weefkunst niets dan bij uitzondering een broek of een ōpōh pinggang. Zij is in de Meer- en Dörötstreken van de Atjèhsche met al hare schakeeringen niet of nauwelijks onderscheiden; in Gajō Loeōs houdt men zich nog iets meer aan de eenvormigheid, maar broek (*sĕroeōl*), lendenkleed (*ōpōh pinggang*), badjoe, gewoonlijk *badjoe koerōng*, dat alleen aan den hals eene wijde opening heeft, of *badjoe blah dōdō*, dat over de geheele borst open is, of de als onze jassen gesneden *badjoe kōt* (³), en hoofddoek (*boelang*) zijn alle van vreemde stoffen gemaakt, hetzij de over Atjèh ingevoerde zwarte en witte of de verschillende gedrukte katoentjes (*tjéq*), die meer en meer van alle kanten binnendringen. Bij feestelijke gelegenheden draagt men wel broeken en doeken van Atjèhsche zijde.

Het eenige specifiek-Gajōsche, dat de mannendracht vertoont, zijn de opgelegde borduursels (*boengō*) van wit garen of van kasap, die sommige zwarte badjoe's versieren, de randboordsels (*kriōl*) van kasap aan omslagdoeken, en de ouderwetsche wapens (vooral *aman-*

(¹) *Ōpōh pawaq* is hetzelfde als *ōpōh pinggang*, maar het laatste wordt meer van het lendenkleed der mannen gebezigd. *Ōpōh* is geheel gelijkwaardig met het Maleische *kain*.

(²) Zie Nos. 2 en 5 van den *Inventaris* der verzameling Van Daalen.

(³) Het Engelsche *coat*, ook in Atjèh hier en daar gebruikelijk.

rĕmoe en *loedjoe alang*), die men in Gajō Loeōs nog in eere houdt. In deze krijglievende streek draagt men bij het oorlogvoeren wel lange jurken van zware stof, soms zwaar gevoerd, om bij gevechten met blanke wapens eenigszins den dienst van een harnas te bewijzen; deze heeten *badjoe goes* ([1]). Soms bezigt men daarvoor oude regenjassen onzer militairen.

Vermindering van het gebruik der eigen weefsels. In de Meer- en Dörötstreken dragen ook de vrouwen al minder en minder de eigen weefsels; als lendenkleederen geven vele van haar de voorkeur aan doeken, bestaande uit 2 of 3 bij wijze van vlaggedoek aaneengenaaide reepen van verschillende kleur, bijv. rood, wit en zwart. Toch verdienen die eigen weefsels wel in eere gehouden te worden, want de weefsters weten met haar wit, zwartblauw, rood en pĕtéq inderdaad fraaie patronen (*ragi*) te vervaardigen ([2]).

Prijzen der doeken. Men verkoopt de ōpōhs tegen prijzen van 1—3, de kĕtawaqs tegen 1—2 dollars. Eene vlijtige vrouw, die den geheelen dag weeft, maakt in ± 4 dagen eene ōpōh af. Aan kĕtawaqs wordt langer gewerkt, omdat men er, met behulp van een landakstekel (*loendoe ni roengkilōn*) als naald, figuren daarheen werkt (*tjòngkèl*) op dergelijke wijze als de Atjèhsche vrouwen goud- of zilverdraad door hare zijden doeken heenwerken. Soms brengt men ook bij ōpōhs een weinig van die additioneele versieringen in de oedjōngs (de breedteranden) aan.

Zijdecultuur. Zijde wordt in het Gajōland bij het weven niet verwerkt, hoewel men in sommige streken wel zijde wint, met name in Pĕgaséng en Böbasan; deze wordt dan in de landschappen van Atjèh verkocht, waar men uitsluitend zijdestoffen weeft.

In Gajō Loeōs bestaat geene zijdecultuur, hoewel de wilde moerbezie (*kĕrĕtō*, Gajō Loeōs *kĕrĕtò*), welker bladeren de zijderups (*iòq ni sĕtra*) vreet, in de nabijheid der kampōngs veel groeit.

([1]) Een exemplaar in de verzameling VAN DAALEN in den *Inventaris*, N°. 20.

([2]) De voornaamste *ragi's* voor doeken heeten: *ragi Alas*, *tjòra*, *tadjōq rödjō*, *loenggi ilang*, *loenggi ilōm*, *ragi sĕngkar*, *ōmōt*, *pakan ilang*, *pakan ilōm*. De gordels (*kĕtawaq*) onderscheidt men in *k. bĕboengō* of *bĕlĕpi*, met een geweven rand, en *k. boedjang* of *sĕlaloe*, zonder rand.

AMPANG (ZITMAT).
Ruim 0.6 × 0.6 meter.

De tweede vrouwenkunst is het vlechten (*majoe* van *ajoe*) van matten en van de velerlei tot bergplaats van rijst, sirihbenoodigdheden, kostbaarheden, naaiwerk enz. dienende, als matwerk gevlochten zakken en zakjes. Dit vlechtwerk verstaan alle vrouwen min of meer, al zijn de minsten in staat om het fijnste werk te leveren. Het materiaal, dat men alleen voor grove matten gebruikt, zooals voor de *alas* ([1]) *kòlaq*, die voor het droogen van padi enz. en als tapijt voor groote gezelschappen dient, en voor groote padizakken (*karõng*) vormen verschillende soorten van biezen, zooals *bĕrndõng* (Atj. *ngòm*), *bĕnjèt*, *bĕldöm* (deze beide soorten gebruikt men niet in Gajõ Loeös), *kĕrĕtan*. De fijnere soorten, zooals *alas bèdang* of *oesõ* (ligmatten) of *amparan* (onderligger eener ligmat), *ampang* (zitmatten), en de velerlei zakken en zakjes (*pĕrawésõn*, groote zakken, waarin reizigers de geheele vracht, die zij medenemen, bijeenpakken, *bĕbalõn*, zakken voor vrouwen, waarin alle sirihbenoodigdheden en kleinere zakjes met inhoud opgeborgen worden; *kampél*, ter opberging van sirihbenoodigdheden voor mannen, *bĕbakòn*, waarin vrouwen aan gasten de benoodigdheden voor het pruimen aanbieden; *sĕntòng*, waarin de mannen hunne rijst op reis medenemen; *tapé pĕnasén* voor eetwaren en allerlei; *tapé ikòt*, voor bladeren en kruiden, die als geneesmiddelen dienen; *tapé ipõq* in den vorm van een sigarenkoker, voor sirih, pinang of tabak; *goelõng séréh* voor sirih of voor naaiwerk; *bĕbaka*, als een staand mandje voor visch, eetwaren enz.) worden van *bĕngkoeang*-bladeren (eene soort van pandan) gevlochten, die men ook wel voor de grovere matwerksoorten bezigt ([2]).

Het vlechten van matwerk.

Om door het vlechten zelf figuren in het matwerk aan te brengen, vlecht men door de bĕngkoeang heen reepen van de *tjiké* genaamde

Figuren in het matwerk.

([1]) In Gajõ Loeös *alòs*.

([2]) Van vele voortbrengselen der Gajõsche vlechtkunst vindt men voorbeelden in de verzameling Van Daalen; zie *Inventaris*, N°s. 82—89, 91.

In sommige streken geeft men voor alle matten, die tot eenig godsdienstig gebruik (moskeematten, bidmatten, matten voor lijk-inwikkeling) dienen, de voorkeur boven bĕngkoeang aan de in het wild groeiende biezensoorten, en wel omdat de bĕngkoeang door de menschen geplant wordt en men dus van eene bĕngkoeangmat vaak niet weet, of wellicht een deel van haar materiaal gestolen is, terwijl de biezen als wilde moerasplanten aan ieder toekomen, die ze snijdt, zoodat het gebruik der matten, die men zelf daarvan maakt, zeker geoorloofd is.

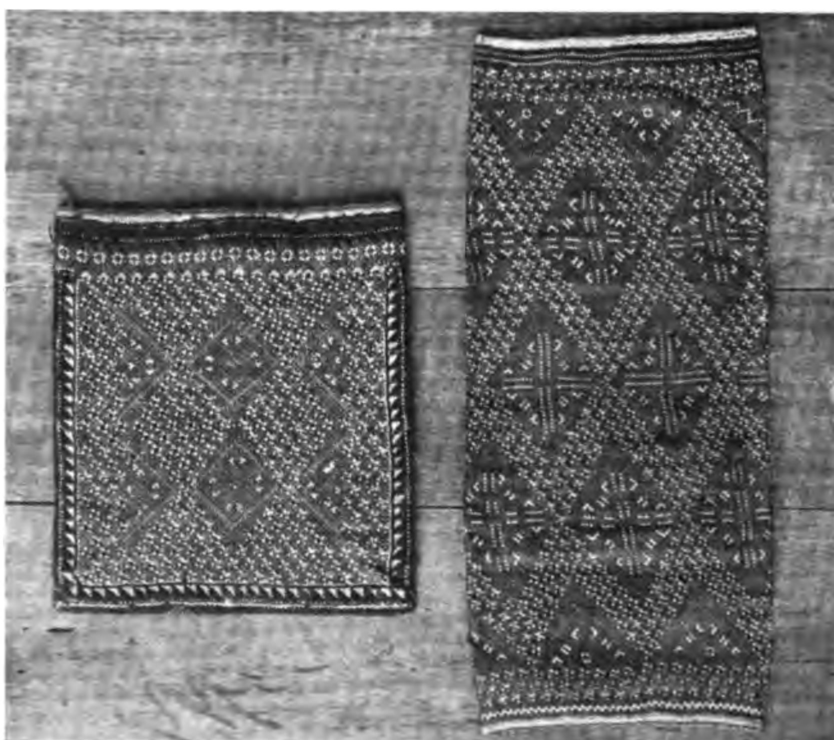
biezensoort, die men eerst met behulp van fijngehakte rajangstruiken (Atj. *moedjèë*) roodverft (*nrajang*). Verder verfraait men het gevlochtene nog doordien men er op dezelfde wijze roodgeverfde kĕrĕtanbiezen en in modder zwartgekleurde reepen pisangbast (*sinah*, in Gajō Loeös *tjinah*) of wel rood en soms blauw garen met eene naald tot bepaalde figuren doorheenrijgt (*noetjōq* of *njoetjōq* van *tjoetjōq*). Van het garen neemt men daarvoor eenige draden gelijk in de naald zoodat het den indruk maakt alsof er roode of blauwe wol door het matwerk heen geregen is.

De zitmatten en de van matwerk gemaakte zakjes enz. hebben gewoonlijk eene voering van effen matwerk; bij de eerste noemt men die *lapés*, bij de tweede *anaq* of, in Gajō Loeōs, *inō*. De randen van dien buiten- en binnen- (of boven- en beneden-) kant bevestigt men aan elkander met een boordsel (*krintji*) van rood of zwart garen, ter zelfde dikte als die men voor het rijgen bezigt. Tusschen de voering en de à jour gewerkte (*mĕkrawang*) buitenzijde in legt men vaak *pĕrdah*, valsch bladgoud, dat dan voor het oog de door de vlechtster opengelaten ruimten vult.

Prijzen van matwerk. De »groote matten" (*alas kòlaq*) verkoopt men 4—6 voor 1 dollar, de ligmatten (*alas oesö*) 2—5, de zitmatten 1—4, alles naar gelang van de afwerking, en de verschillende zakken zijn eveneens verkoopbaar tegen prijzen, evenredig aan den daaraan ten koste gelegden arbeid.

Het matwerkvlechten is voor de Gajōsche vrouwen het meest gewone tijdverdrijf; de stapels matten, die men in hare biléq opmerkt, vormen den trots der huisvrouw, en de moeder zou zich schamen, wanneer niet onder den uitzet harer dochter bij het *mbah bĕroe* (bladz. 294) een aanzienlijke voorraad van dit vlechtwerk vertoond kon worden.

Pottenbakkerij. Het derde vrouwenbedrijf is dat der pottenbakkerij; dit heet *nĕpa*, welk werkwoord eigenlijk het kloppen met de houten plak (*wat* of *ōwat*) op de specie (*dah*) aanduidt, welke aan de andere zijde door eenen rolsteen (*atoe giléng*) tegengehouden wordt.

SĔNTÒNG (links): breedte boven en beneden 0.21, in 't midden 0.23, lengte over het midden 0.51 meter.
BĔBALŌN (rechts): 0.30 × 0.27 meter.

In gezelschap gaan de vrouwen gewoonlijk op de bekende vindplaatsen de leem (*dah*) verzamelen, die zij tehuis elk voor zich met fijn rivierzand (*kěrséq*) vermengen.

Slechts enkele vrouwen in elke kampōng zijn in staat, aan de specie de gewenschte vormen te geven; zij doen dit voor degenen, die haar de *dah* brengen, tegen loon, of wel zij verwerken haar eigen materiaal en verkoopen het aardewerk wanneer het gereed is. De voornaamste voorwerpen, die de pottenbaksters maken, zijn de *koerōn*, kookpotten voor rijst met deksels (*kiōp*), *blanga*, kookpotten voor toespijzen, *tjapah*, eetschotels; verschillende soorten van drinkwaterkruiken, zooals de *kĕndi rawan* (in Gajō Loeōs *kĕlalang*), met hals en tuit voorzien en op een voetstuk rustend; de *kĕndi bönön* (Gajō Loeōs *laboe kĕlalang*), als de voorgaande maar zonder voetstuk; de *laboe*, in kalebasvorm, de *tjèrèq*, in den vorm van een keteltje; verder de *bōjōng*, groote watervaten om water in huis te bewaren, of in Gajō Loeōs, waar men het drinkwater alleen in bamboekokers (*tjòran*) bewaart, gebezigd als vaten voor suikerstroop (*manisōn*); *bòdjòq*, aarden waterscheppers ([1]), in den vorm der aldus genaamde laboesoort, die ook *laboe oejöt* heet, met een langen, gebogen steel als handvat en eene opening in het bovenste van den buik ([2]). Soorten van aardewerk.

In de buiken der kruiken doet men vaak 1—3 aarden knikkers (*kĕkĕrlèng* of *kĕkĕrsèng*), zoowel omdat men in het hierdoor gemaakt geluid genoegen schept als om de aanzetting van vuil (*daki*) aan de wanden te voorkomen.

Nadat de gevormde stukken wat droog geworden zijn, brengt men met behulp van stokjes, stukjes bamboe of koperen instrumentjes met kleine tanden als van eene kam, verschillende figuren op de oppervlakte aan; dit heet *mĕnoekér*, evenals de houtsnijkunst. De *pĕnoekér* doopt men ook wel in eene soort van roode aarde (*södölinggöm*), Figuren in het aardewerk.

([1]) De waterscheppers van kokosdop met een gat (zonder steel) heeten *boekō*, in Gajō Loeōs *lòdjòq*. In dit laatste gebied verstaat men onder *boekō* aarden kommen, waarin men wel sajoer enz. opdischt.

([2]) Eenige van de hier genoemde voorwerpen in de verzameling Van Daalen, *Inventaris*, Nos. 133—138.

die men met eenig water vermengd fijnwrijft, om aldus roode figuren te verkrijgen. Daarna laat men de voorwerpen nog dagen lang in huis aan de lucht drogen, alvorens tot het bakken (*noenoe* van *toenoe*) over te gaan.

Het bakken. Het vuur wordt onder en rondom het gevormde aardewerk gestookt van droge bamboe (*bĕntòr*) of van dennebast (*bĕrkap*). In de Lautstreek heet het, evenals in Atjèh, dat gedurende het bakken in de nabijheid van het vuur geen leven gemaakt, niet gelachen en geen scheef gezicht getrokken mag worden, opdat de vormen niet scheef worden en de potten en kruiken niet breken. In Gajō Loeōs kent men *deze* pantang-voorschriften niet, maar vermijdt men het bakken van aardewerk in den tijd, wanneer de *bĕbèkè* of *bèkè* genoemde vruchtjes splijten (*moesém bèkè moebĕltaq* of *moeblah*), daar anders het aardewerk breekt.

Kleuren. In de Laut- en Dörötstreken pleegt men de waterkruiken nog te kleuren, »donker te maken" (*mĕnoeōn, mĕnoeōi* van *toeō*) door ze een oogenblik in heet afkooksel van *rĕgōn*-bast te leggen. Zij worden daardoor donkerrood van kleur en minder bros.

Zilveren beslag. De tuiten (*paròh, tjaròq*) en de toppen (*poetjaq*) der halzen (*oeloe*) van drinkwaterkruiken worden soms door den goudsmid met een fraai zilveren beslag (*sampaq*) voorzien, dat naar de vormen bijv. *boengō lawang* (kruidnagel) of *tampōq* (knop eener vrucht) heet.

Prijzen van aardewerk. In Gajō Loeōs is de prijs van koerōns en blanga's 1 koepang per stuk, laboe's $^1/_2$ koepang, kĕlalangs 2 koepang. Voor het vormen geeft men aan de deskundigen een loon van bijv. 1 koepang voor 4 laboe's, maar dan moet men zelf de specie leveren, de oekérversieringen aanbrengen en bakken.

Handel. Geene markten. De hoogst eenvoudige, voor allen bijna gelijke levenswijze der Gajō's, de omstandigheid, dat elke familie door haren arbeid ongeveer in dezelfde levensbehoeften voorziet, maakt dat de handel der Gajō's onderling van zeer geringen omvang is. Men vindt dan ook nergens vaste verkoopplaatsen, niets, dat op de keudè's of peukans der Atjèhers gelijkt. Het eenige, dat zich in sommige opzichten met

eene algemeene verkoopplaats laat vergelijken, zijn de dobbelloodsen, die in de meest bevolkte deelen van het Gajōland, dat is in alle streken behalve in het gebied van Kĕdjoerōn Linggō, door liefhebbers worden opgericht.

Dobbelen en hanengevechten.

Deze djamboers zijn steeds zoowel speelholen als terreinen voor hanengevechten (*mĕnjabōng*) en zij heeten dan ook *djamboer gĕlĕnggang* zoowel als *djamboer djoedi, pĕdjoedén*. De hanengevechten hebben overal gedurende een paar uren van den namiddag plaats; het dobbelen geschiedt in Gajō Loeōs meest 's morgens, somtijds des nachts, in de Meerstreek alleen bij nacht, en wel bij voorkeur in de nachten der Vastenmaand!

De ondernemers, die de djamboer opzetten, genieten van den eigenaar van elken vechthaan per spel 2 koepangs (één badjoe) verder van iederen inzet een zeker percentage of wel van alle spelers eene vaste bijdrage per dag. De autoriteiten der kampōng staan als zoodanig buiten deze zaken en trekken er geenerlei voordeel uit. De djamboers mogen niet in de onmiddellijke nabijheid eener kampōng opgericht worden.

In de *moesém loeōs blang*, wanneer de landbouw rust, wordt het meest gedobbeld; de opiumschuivers zijn de habitués der *pĕdjoedén*. Daar bij het dobbelen menigeen onverwachte winsten behaalt, speculeeren zij, die koopwaren van de kust in voorraad hebben, op den kooplust der winners; ook zaken, die men in het Gajōland zelf maakt, gouden en zilveren sieraden, gambir, tabak, verder opium en soms zelfs slaven worden in die djamboers ten verkoop aangeboden. Hier heeft men dus eene soort van markt, maar eene dobbelmarkt, niet eene plaats, waar handel of ruil gedreven worden, die in de normale behoeften van het volk voorzien.

In het Dōrōtgebied zijn dobbelen en hanengevechten geheel buiten zwang, waarschijnlijk voornamelijk wegens de dunne verspreiding der bevolking.

Onderlinge handel in levensmiddelen enz.

Wie padi, suikerstroop, gambir, kippen enz. te kort komt omdat hij die niet zelf heeft gewonnen of omdat hij voor een feest bijzonder veel moet gebruiken, weet wel, wie van zijne buren overvloed van

de gezochte zaken heeft, en hij begeeft zich derwaarts om ze voor de in ieder tijdperk vrij vaststaande prijzen — de normale werden hierboven meerendeels vermeld — van hen in te koopen. Hetzelfde geldt van matwerk, aardewerk en kleederen. Sirih en groenten of vruchten koopt men zelden anders dan voor feestmalen.

Handel met de kustlandschappen.

Eigenlijke handel bestaat alleen met de Atjèhsche kustlandschappen, die moeten voorzien in de door het Gajōland zelf niet vervulde behoeften zijner bewoners. De meest onmisbare zaken, die men van de kust betrekt, zijn zout, kleedingsstoffen, opium, aardewerk en koperwerk, ijzer, lood, fijnere blanke wapens en geweren, en voorts vele kleinere zaken, die al worden zij steeds meer ingevoerd, toch nog als luxeartikelen gelden.

Ruilmiddelen van de Atjèhers overgenomen.

Daar men den inkoop van dat alles en den verkoop van vee, tabak, enkele boschproducten, ivoor en rhinoceroshoorn moeielijk alleen door ruilhandel kon bezorgen, en de Atjèhers sinds menschenheugenis geld als ruilmiddel bezigden, lag het voor de hand, dat de Gajō's de in de Atjèhsche landschappen gangbare munten overnamen. Ook hierin volgden zij echter de Atjèhsche mode op zekeren afstand en bleven zij dus nog lang geld gebruiken, dat in Atjèh al buiten omloop was geraakt. Ook binnen het Gajōland werd aldus het ruilen althans gedeeltelijk door koopen vervangen, te meer daar de ter kust verkoopbare zaken vaak van de eene Gajōsche hand in de andere overgaan alvorens uitgevoerd te worden.

Rénggét, koepang en boesōq.

De oude Spaansche dollars, die in Atjèh in die mate burgerrecht verkregen, dat men ze thans (in tegenstelling met de dollars der Straits Settlements en de Nederlandsche rijksdaalders) *rénggét Atjèh* noemt, hebben bij de Gajō's langer dan bij de Atjèhers als de dollars bij uitnemendheid gegolden, en in Gajō Loeōs, waar zij thans toch ook reeds voor ± de helft door Straits-dollars (*rénggét boerōng* en *rénggét bĕtoengkōt*; men duidt hier overigens den dollar bij het noemen van waardebedragen als *piraq* aan) verdrongen zijn, blijven zij nog altijd 10% hooger geschat, terwijl men huwelijksgiften alleen in Atjèhdollars wil ontvangen. In de Laut, Dōrōt en Sĕrbōdjadi maakt men sinds lang geen verschil meer tusschen de beide dollarsoorten

en is de »Atjèhsche" op het punt van geheel het veld te ruimen.

Als zilveren pasmunt had men tot vóór korten tijd de in Atjèh reeds lang zeldzaam geworden zoogenaamde *koepangs* en *boesōqs*, muntjes van respectievelijk 2 anna's en 1 anna, die de Engelsch-Indische Compagnie voor Arkat liet staan en die, zoover ik ze onder de oogen kreeg, alle het jaartal 1172 der Hiḍjrah (1758—9) vertoonen. Deze heeft men in Atjèh tot onderdeelen van den Spaanschen dollar in de verhouding van $^1/_{16}$ en $^1/_{32}$ gemaakt, en in de Gajōlanden evenzoo. Of men bij het woord *piaq*, dat men soms voor $^1/_2$ boesōq gebruikt, aan eene vroeger gangbare munt te denken heeft, is thans moeielijk na te gaan, daar niemand zich iets anders dan den naam herinnert.

Noch koperen munten noch de looden keuĕh's van Atjèh vonden in het Gajōland ingang. Alleen voert men soms kopergeld in om het te versmelten en tot busjes, doosjes enz. te verwerken. Voor bedragen beneden een boesōq kocht men niet, maar ruilde men, of gaf men hetgeen de buurman noodig had, aan dezen ten geschenke, te zijner tijd op gelijk hulpbetoon rekenend.

Alleen zilvergeld vond ingang.

De zooeven genoemde kleine zilveren munten zijn echter in Gajō Loeös nooit als zoodanig gangbaar geweest; men gebruikte ze daar slechts in halskettinkjes, haarversiersels of versmolt ze tot andere voorwerpen, die de goud- en zilversmid maakt. Wel sprak men hier evenals in de Laut en Dörōt van koepangs, boesōq's en piaqs wanneer men $^1/_{16}$, $^1/_{32}$ en $^1/_{64}$ dollar bedoelde, maar men behielp zich feitelijk met andere ruilmiddelen, waarvan de verhouding tot den dollar uit den aard der zaak niet volkomen vast kon zijn. Deze zijn voornamelijk:

Handel met andere ruilmiddelen in Gajō Loeös.

Padi (*ròm*), die men als ruilmiddel, ook al varieert de prijs van de rijst, tegen 8 naléhs op een dollar pleegt te rekenen, zoodat men onder 1 mas (d. i. in het vroegere Atjèh $^1/_4$ dollar) 2 naléhs, onder 1 koepang 8 aré's verstaat. Het zijn vooral de vrouwen, die als verkoopsters aan de overgeleverde prijzen, in weerwil van alle wijziging der markt, hardnekkig vasthouden, maar het spreekt

Padi.

van zelf, dat in verband daarmede de nominale prijzen, die zij voor hetgeen zij verkoopen bedingen, vaak minder worden dan zij waren. De mannen zien dit in den regel beter in en houden bij betaling in voedings- en genotmiddelen of kleedingstukken met den stand der markt rekening.

Zwart en wit goed.

Zwart goed (*ōpōh itōm*), dat men algemeen voor badjoe's en ook veel voor lendenkleederen gebruikt. Eene bepaalde soort hiervan, die men *tĕlap poelō* (1), *tĕlap banggala* of *tĕlap mĕséng* (2) noemt, geldt 9 sĕta (3) of *sĕnaroe* (d. i. de dubbele lengte van een lendenkleed) voor 1 dollar, $4^1/_2$ sĕta of *sara pinggang* (een lendenkleed) voor $^1/_2$ dollar (2 mas) = 8 koepang, $1^1/_8$ sĕta of *sara badjoe* = 2 koepang. De andere soorten zijn meer aan prijswisseling onderhevig.

Wit goed (*ōpōh poetéh*); hiervan heeft de *ōpōh sabō* genoemde soort eene ongeveer vaste verhouding tot den dollar. Vroeger gold *sara pinggang* hiervan 1 mas, dus $^1/_4$ dollar, *sara badjoe* 1 koepang = $^1/_{16}$ dollar. Thans is *sara pinggang* hiervan $^1/_3$ dollar geworden, maar het onderdeel, de badjoe, heeft zijne oude waarde behouden.

Gambir als pasmunt.

Gambir (*katjoe*); ofschoon de prijs van dit product in Gajō Loeös afwisselt tusschen 160 en 300 voor een dollar, geldt de katjoe als pasmunt voor $^1/_{200}$ dollar, dus $^1/_{50}$ mas, en om de rekening te vergemakkelijken voor $^1/_{12}$ koepang.

Zout.

Zout (*pōa*), dat is in Gajō Loeös in de laatste jaren uitsluitend het uit Pinang ingevoerde grove zout, »steenzout" (*pōa bangka* of *pōa atoe*) wordt per maat verkocht en doet gewoonlijk 1 dollar per gantang (2 aré); vele jaren geleden, vóór de gĕtahkoorts en vóórdat

(1) Pinangsche verwing.

(2) Verwing alsof het gebrand ware.

(3) De *sĕta* (*hasta*; ééne sĕta drukt men uit door *sĕnĕta*) is de natuurlijke el, van den elleboog tot de punt van den middelsten vinger; de *djĕngkal*, van de punt van den duim tot die van den middelsten vinger, wanneer zij zoover mogelijk uiteen gestrekt zijn, geldt als $^1/_2$ sĕta; *dĕmaq* noemt men de breedte der handpalm beneden de 4 vingers, zonder den duim; daarbeneden meet men bij vingerbreedten (*djari*). *Sĕnaroe* beduidt »één lang (kleed)", d. i. een van twee pinggangs breedte, dat men als *oelōs*, omslagdoek gebruikt, tenzij men het scheurt en er twee pinggangs van maakt.

het grove zout van den overwal het fijnere, (*pōa aloes*) dat de Atjèhers maken, verdrongen had, kreeg men voor 1 dollar nog 4 gantangs zout.

In de Meer- en Dörötstreken vonden de koepangs en boesōqs genaamde munten vroeger in voldoende mate ingang om den ruilhandel zoo goed als overbodig te maken. Toen zij in Atjèh buiten omloop raakten, werden zij waarschijnlijk meerendeels versmolten, althans zij verdwenen bijna geheel en zijn thans zeldzaam. In het Noordelijke Gajōland hield de toevloed dus allengs op en herhaalde zich iets later en langzamer hetgeen in de Atjèhsche landschappen geschied was, maar men bleef daar zoo aan de eenmaal gebruikelijke pasmunt gehecht, dat men pogingen deed om het ontbrekende zelf aan te vullen. In het Meergebied, met name in Takéngōn, werden met goedvinden der autoriteiten nieuwe koepangs geslagen. Deze verschilden in afwerking en in zilvergehalte zeer van de echte, waren dan ook voor iedereen dadelijk als namaak herkenbaar, en daalden nog meer in de algemeene schatting, toen een Klinganees verder ging vervalschen door kleine koperen muntjes af te slijpen en met een laagje zilver te bedekken, waarop het voor de koepangs en boesōqs bestemde koperen stempel min of meer werd afgedrukt. Vervaardiging van kleine zilveren munt in de Meerstreek.

De nieuwe muntjes worden *koepang* (en *boesōq*) *rĕpèq* (¹), »brooze", breekbare genoemd, en zij daalden geleidelijk in waarde tot 40 op een dollar. Thans zijn alleen nog die nagemaakte in omloop en vindt men de echte bijna uitsluitend aan halskettingkjes, tjĕmaraversierselen enz. »Brooze" koepangs en boesōq's.

Vooral nu de gĕtahhandel een veel levendiger geldverkeer met de kustlanden heeft veroorzaakt, mag men als waarschijnlijk aannemen, dat de zilveren pasmunt der Straits Settlements in het Gajōland meer en meer ingang zal vinden. In Gajō Loeōs en Sĕrbōdjadi is dit reeds begonnen, maar vooralsnog met een zonderling waardeverschil. De stukjes van 5 dollarcents noemt men koepang en stelt Vermeerderde invoer van het zilvergeld der Straits.

(¹) Majoor Van Daalen bracht uit Takéngōn koperen stempels voor de vervaardiging van *koepang* en *boesōq rĕpèq*, benevens enkele dier muntjes en een aantal voor de vervaardiging gereedgemaakte stukjes koper mede. Zie den *Inventaris*, N°. 80.

ze in Gajō Loeŏs tot den dollar in de oude waardeverhouding der Arkat-koepangs tot den Atjèh-dollar, dus 1 : 16. De 10-centsstukken daarentegen gelden er $^{1}/_{10}$ dollar. In Sĕrbŏdjadi noemt men deze laatste »tigŏ boesōq" en stelt ze dus met $1^{1}/_{2}$ vijfcentsstuk gelijk. Dit komt doordien de vijfcentsstukken algemeen gebruikt worden voor vrouwencolliers, terwijl het gebruik voor betalingen nog tot de uitzonderingen behoort. Natuurlijk zal dit verschil in koers spoedig vereffend worden en denkelijk zal de nieuwe pasmunt de ruilmiddelen gaan vervangen, vooral nu er veel meer geld dan vroeger onder de Gajō's komt.

De handelsreizen naar de landschappen der kust.

De mannen van het Gajōland komen nagenoeg allen eens of meermalen in hun leven naar de Atjèhsche kust; de voor handel minst geschikten al is het maar om gedurende het ledige jaargetijde (*moesém loeŏs blang*) voor de medegenomen 4—5 dollars wat zout en kleedingstoffen te koopen, maar de meesten tevens om iets van hunne waar aan den man te brengen. Men noemt dit wel *blōh koe rantō*, want onder *rantō* [1] verstaat men de wereld buiten het Gajōland, den vreemde; wanneer iemand voor geruimen tijd zijn land verlaat om elders zijn fortuin te zoeken, dan heet dit ook *mĕrĕkat* [2]. Wie zijnen last kan dragen, heeft voor zulke reizen geene wereldwijsheid noodig, want elk gezelschap (*kawan*) heeft eenen leidsman, dien de Gajō's *tōndōngōn* (»dien men volgt"), de Atjèhers *peutoeha* noemen, die het woord doet, de zaken regelt, en daarvoor door de Atjèhsche hoofden of hunne tollenaren van de gewone heffingen vrijgesteld wordt.

Handel in tabak.

Vóórdat de gĕtahkoorts de cultuur der tabak tijdelijk geheel naar den achtergrond drong, was in Gajō Loeŏs de prijs der tabak 8 aré voor een dollar, in de Laut en Dŏrŏt 6 aré. Het voordeeligst was de verkoop ter Westkust, maar, al tellen de Gajō's een paar dagen

---

(1) Eene wijziging dus van het Atjèhsche spraakgebruik, dat onder *rantò* de alleen door mannen bewoonde peperkolonies verstaat.

(2) Van *rĕkat*, verkort uit Atjèhsch *hareukat*, dat eveneens het zoeken van zijn levensonderhoud aanduidt; uit Arab. *ḥarakat* = beweging.

GAJŌ'S, DIE MET DE COLONNE VAN DAALEN NAAR MEULABŌH KWAMEN.

meer tijdverlies gering, de moeilijkheid der wegen naar Seunagan en Meulabōh deed toch de meesten van de Laut en Dörōt bij voorkeur naar de landschappen ter Noordkust gaan. Uit Gajō Loeōs bracht men zijne tabak naar Soesōh, en bij gelegenheid ook wel naar Idi, Peureulaᵏ, Langsar, Tĕmiang.

Het kapitaal van den gewonen handelaar in tabak.

Enkele reuzen brachten 48 aré ineens ten verkoop, maar 24 geldt als eene gemiddelde vracht per man, te meer daar deze zijnen leeftocht voor de reis nog daarbij te torsen heeft. Het kapitaal van zulke lieden bedroeg dus per persoon 3 à 4 dollars. Uit Gajō Loeōs naar Soesōh komend, moest men aan de balé's ([1]), die men aan de paden naar deze keudè of naar naburige landschappen te passeeren had, zijne tabak verkoopen, daar de oelèëbalangs daarvan een monopolie maakten.

Meten met verschillende maten.

Gelijk in alle Atjèhsche kèudè's gold ook hier de aré ter zwaarte van 60 dollars ([2]), zoodat de 24 medegebrachte aré's van den middelmatig bevrachte daardoor overal een verlies leden van $4^{4}/_{5}$ aré; boven Soesōh kwam daarbij, dat de tolpachter de tabak wel tegen de marktwaarde van Soesōh inkocht, maar met eene speciale »aré ōdōt" van 72 dollars gewicht, zoodat de 24 aré voor 16 gerekend werden.

Normale winsten.

De gewone prijs in Soesōh was 6 kal voor 1 dollar, dus 16 aré = 64 kal voor $10^{2}/_{3}$ dollar. De zuivere winst op zulk een vracht was dus voor menschen uit Gajō Loeōs $7^{2}/_{3}$ dollar. Nemen wij nu aan, dat dezelfde man zout mede naar huis terugnam, hetwelk destijds in Soesōh 2 naléh en in Gajo Loeōs 5 (nog vroeger 8) aré voor een dollar gold, dan kon hij aan die terugreis nog $2^{1}/_{2}$ à 3 dollar verdienen en behaalde hij dus op eene handelsreis, die in het geheel ruim 3 weken, deels van zwaren arbeid kostte, ruim 10 dollars winst, wanneer men zijnen leeftocht niet in afrekening brengt.

([1]) Deze waren: Soeaᵏ (onder Lhōᵏ Pawōh), Babah Lhōᵏ (id.), Balè Blang (de tol van Teukoe Bén Blang Pidië, die de meeste klandizie had), Loebōᵏ Teumanggōng (eveneens onder T. Bén), Soengôë Pinang (naar Poelò Kajèë), Kroeëng Batèë, Kaboe (de beide laatste naar Koeala Batèë).

([2]) In Atjèhsch gebied geldt de oude aré van 48 dollars gewicht nog altijd onder de kampōnglieden; op de keudè's rekent men per aré van 60 dollar gewicht, de arè lada (peper-aré) weegt 70 en zoo zijn er nog meer verschillen ingeslopen. De Gajō's blijven, behalve voor gĕtah, de oude aré bezigen.

Kleedingsstoffen kan men tot een veel grooter waardebedrag van de kust medenemen dan zout, maar daar zij tehuis vaak langen tijd onverkocht blijven en zout dadelijk van de hand gaat, is dat voordeel denkbeeldig; hetzelfde geldt van aardewerk enz.

Wie over eenig kapitaal beschikte, kocht in het Gajōland grootere hoeveelheden tabak, liet die onder zijn toezicht naar de kust dragen door landgenooten, aan wie hij een koeliloon ongeveer gelijk met den inkoopsprijs der vracht betaalde, en zette die dan van de hand.

Invoerrechten. Behalve in de bovenstreek van Soesōh, had men overal ter West- en Noordkust de gewoonte, van de ingevoerde tabak aan de balé's [1] een recht (*ödöt, mĕdjĕlisön*) van $^1/_2$ kal per vracht (onverschillig hoe zwaar) te heffen en den verkoop vrij te laten. De tollenaars plachten voorts een aankomend gezelschap eenen dag te eten, benevens eenig suikerriet, pisang, een kip enz. te geven, en de Gajō's gaven hun persoonlijk ook weder een geschenk, gewoonlijk een paar pakjes fijne tabak.

In Meulabōh en Seunagan varieerden de prijzen van 3—8 kal voor een dollar, in Samalanga, Peudada, Peusangan enz. 6 kal tot 3 aré, in de Paséstreek 5 kal tot 1 gantang (8 kal).

Uitvoer van buffels. Buffels worden uit het Gajōland naar de geheele Noord- en Oostkust uitgevoerd, dewijl daar winst erop te behalen is: van de Westkust daarentegen, waar de prijzen van de buffels zeer laag plegen te zijn, voert men ze soms in het Gajōland in, vooral wanneer eene veeziekte hier den stapel gedund heeft. Uit de Laut en Dörōt komen de buffels naar de geheele Noordkust tot aan de Djambō Ajé, uit Gajō Loeös naar alle kustlanden tusschen de Djambō Ajé en Langkat, vooral naar Idi en Pangkalan Brandan. Eene bruto-winst van 10 dollars per buffel loont de moeite nauwelijks, maar het is geene zeldzaamheid, dat de beesten het dubbele van den inkoopsprijs opbrengen.

---

(1) Deze waren ter Westkust voornamelijk Langgò (Meulabōh) en Boengòng Talòë (Seunagan), ter Noordkust Kareuëng Brō' (Samalanga), eene plaats in Boven-Peudada, Djoeli, Blang Leupoe en Asam Koembang (Peusangan), Sawang, Mbang-mbang, Moengkō, en andere plaatsen op de wegen naar de Pasèstreek. In de landschappen ter Oostkust is de Gajōtabak niet zulk een dagelijks voorkomend handelsartikel als ter Noord- en Westkust; soms wordt zij daar per lengtemaat *sĕta* (in rollen ter dikte van een grooten teen) verkocht.

Elk reiziger kan hoogstens 3 beesten meevoeren; soms doet hij dit als loondienaar tegen een vast loon of een deel der zuivere winst. Anderen koopen in het Gajōland buffels om ze ten verkoop naar de kust te brengen; die inkoop kan tegen contante (*södjön*, van Atj. *sadjan*) betaling of geheel of gedeeltelijk op schuld (*tanggōh*) gebeuren, maar in het laatste geval moeten betrouwbare saudörö's van den kooper als borgen (*pĕngangkoe*) voor de volle betaling instaan, onafhankelijk van alle ongevallen.

Paarden worden uit de Lautstreek en Gajō Loeös zoowel naar de daareven genoemde kustlanden als ook nu en dan naar de Westkust gebracht; de winsten varieeren tusschen ongeveeer dezelfde grenzen als die der buffels, maar hangen meer van het toeval af. Paarden.

De beste gĕtah, die thans in de omgeving der Gajōlanden weinig meer gevonden wordt, is thans in het land zelf in prijs gestegen tot 400 dollars per pikoel (van 40 aré à 72 dollars gewicht per aré), terwijl men er in Tĕmiang of Soesōh 600 voor maakt. Hetgeen men thans nog het meest vindt, zijn de soorten *majang töbön* en *sĕrkap*, die in Gajō Loeös respectievelijk 60 en ± 30, in Tĕmiang 140 en 60 à 70 dollars per pikoel doen. Uit Gajō Loeös gaat de gĕtah meest via Tampōr naar Tĕmiang, een klein deel uit het Westen dezer landstreek naar Soesōh; uit Sĕrbödjadi naar Tĕmiang, Peureula', Idi en Bajan. Gĕtah.

De rotan, die men in Tĕmiang vōor ± 1 dollar de bos (*glōng*) verkoopt, geldt in Tampōr $^1/_2$ à $^2/_3$ dollar. Rotan.

Men kan ook zonder eigen kapitaal op ietwat grootere schaal handeldrijven, wanneer men voldoende vertrouwen geniet wat eerlijkheid en ervaring betreft. Vroeger leende men (*sambōt, njambōt*, causatief *ntĕrsambōtön* of *mpĕtisambōtön*) tegen 50% per jaar, thans tegen 50% per half jaar, in den regel met een of meer betrouwbare borgen. Meer gebruikelijk is in dezen tijd geldschieten voor eene bepaalde handelsreis (*sĕgör blōh*), waarbij dan de gemiddelde duur der heen- en terugreis niet mag worden overschreden, en de betaling zoo spoedig doenlijk na de thuiskomst moet geschieden. De gewone rente is in zulke gevallen 20%; men noemt dit wel dollars huren (*njiwö rénggét*; verhuren *ntĕrsiwön, mpĕtisiwön*). Geldschieters en rentestandaard.

Winsten op den invoerhandel.

Op de ingevoerde zaken wordt over het algemeen weinig verdiend. Eenigszins welgestelde lieden stellen er prijs op, hunne huizen te vullen met kommen, schotels (*tjawan, pinggōn*) en soortgelijk aardewerk, met koperen schalen op voetstukken (*dalōng*), bekkens, gongs enz., maar die zaken brengt gewoonlijk ieder voor eigen gebruik van de kust mede, niet ten verkoop. Wat daarvan eenmaal in het Gajōland is, komt er niet weer uit en blijft dus, zoover het niet aan breken onderhevig is, van hand tot hand gaan.

Kleedingsstoffen, vooral het dagelijks algemeen gebruikte zwarte en witte goed, leveren zeker voordeel op, maar men acht het toch reeds veel, wanneer men 50% op den inkoopsprijs wint, en wanneer men dan bedenkt, hoe geringe waarde de voor één persoon te dragen vracht van die goederen vertegenwoordigt, en hoe lang het soms duren kan voordat de voorraad van de hand gezet is, dan begrijpt men, dat handel in manufacturen hier geenen rijkdom kan opleveren.

Zout geeft percentsgewijze berekend, eene groote winst, maar één man kan niet meer dan voor ± 2 dollars grof zout en niet eens voor een geheelen dollar Atjèhsch zout dragen, zoodat ook bij tienvoudige winst weinig verdiend wordt (¹).

Opium.

Opium (*èpjoen, pioen*) was vroeger een vrij voordeelig artikel. Vooral in de Meerstreek wordt veel geschoven; in Gajō Loeös vormen de schuivers eene kleine minderheid en mag het heulsap niet in de huizen, maar in eenigszins afgelegen hutten genoten worden (²). Vroeger was de prijs van eene bol (*boekoe* of *kraq*) ruw opium in de kustlanden ± 40 dollars, en men kon daarvan bij verkoop in het klein (*mĕmĕlah*, splijten, heette dit) 60 à 70 maken, daar de prijs van het gewicht van een dollar aan opium een dollar bedroeg. De rödjō kreeg van zulke verkoopers 1 dollar per »gespleten" bol. Later

---

(¹) De bewoners van Gajō Loeös halen hun grof zout òf in Soesōh òf in Tampōr, waarheen het per prau uit Tĕmiang wordt gebracht; in Tampōr is de gewone prijs ± 9 aré voor 1 dollar, in Gajō Loeös 2 aré. In de Laut en Döröt verkocht men tot vóór eenigen tijd 6 aré Atjèhsch zout voor een dollar, terwijl men aan de kust 4 naléh (64 aré) voor dienzelfden prijs inkocht.

(²) Ook hier heet het afkooksel *tjandoe*, met tabak vermengd *mödöt;* schuiven is *misöp*, transitief *mĕnisöpön, mĕnisöpi.*

werd de prijs 120 dollars per bol, en die van het gewicht van een dollarcent (*pèng*) een dollar. Men kan nu de ruwe opium nog slechts in kleine hoeveelheden van de Karo-Bataks over de Alaslanden krijgen; meest koopt men regieopium tegen 1 dollar de tube en verkoopt ze in het Gajōland voor 1½ dollar. De rödjö's in Gajō Loeös genieten thans van 80 tubes 2 bij wijze van belasting.

Gelijk de Soendaneezen, in weerwil van hunne nabuurschap en druk verkeer met de Javanen, zich van het opiumgenot zijn blijven onthouden, evenzoo de Alassers, trots hun levendig verkeer met de schuivende Gajō's en Bataks. Hetzelfde geldt ten aanzien van het dobbelspel. Wel zijn er Alassers, die door een langdurig verblijf in een der landschappen ter Oostkust van Soematra behagen hebben leeren scheppen in dit voor de volkswelvaart zoo schadelijke volksvermaak, maar ook dezen wagen het niet, aan die neiging in hun vaderland bot te vieren.

REGISTER.

N.B. De in dit werk voorkomende eigennamen en inlandsche benamingen zijn hier gerangschikt naar de volgorde van ons alfabet.

Bij 't gebruik herinnere men zich, dat *aroel* = beek of riviertje; *blang* = open hoog terrein; *boer* = berg; *djamboer* = hut voor nachtverblijf; *paja* = moeras; *pĕmarén* = rustplaats en *wöih* = rivier is.

Indien niet op andere wijze duidelijk als zoodanig kenbaar, zijn de geografische benamingen met (g), de persoonsnamen met (e) aangeduid.

De vette cijfers geven die plaatsen aan, waar de meest volledige inlichting over de betreffende zaak of persoon wordt gevonden.

A.

B.

C.

D.

E.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

W.